

Tadqiqot **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимида тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No15
30 апрель

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 15-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
15-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ ОНЛАЙН
КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN 15-MULTIDISCIPLINARY
ONLINE DISTANCE CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND
PRACTICAL RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2020

**УЎК 323(575.1)(063)
КБК 66.3(5Ў)я43
Й-18**

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 15-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрел 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 289 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётта жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга багишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хукуқий тадқиқотлар йўналиши

Юсувалиева Рахима Профессор в.б.,ю.ф.н. (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Норматова Дилдора Эсоналиевна, доцент (Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Чарiev Турсун Хуваевич Доцент (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Воҳидова Мехри Хасanova, Phd (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

6.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

7.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Абдумажитова Дилдора Раҳматуллаевна, PhD (Тошкент Молия институти)

8.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши

Тоштемиров Отабек Абидович (Фаргона политехника институти)

9.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

10.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич, доцент (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

11.Физика-математика фанлари ютуқлари

Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич, доцент (Наманганд мухандислик-технология институти)

12.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Маматова Нодира Мухтаровна Т.Ф.д., доцент (Тошкент давлат стоматология институти)

13.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

14.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

15.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Сувонов Боймурод Ўралович, доцент

(Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

16.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович Phd доцент (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

17.Давлат бошқаруви

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

18.Фармацевтика

Абдуназаров Ахлиддин - PhD, (Наманган давлат университети)

19.Ветеринария

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

20.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

21.Мусиқа ва ҳаёт

Султанова Зухра - (Наманган давлат университети)

22.Жисмоний тарбия ва спорт

Мадаминов Баходир - п.ф.н, (Наманган давлат университети)

23.Тасвирий санъат ва дизайн

Жаббаров Ботиршер - доцент, (Наманган давлат университети)

24.Адабиёт

Сулаймонов Мўминжон- ф.ф.н, доцент, Наманган давлат университети

25.Журналистика

Каримова Фаридахон - ф.ф.н, доцент, Наманган давлат университети

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъудлар.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)

ООО Tadqiqot, город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

1. Rahimova Sohibaxon Basirovna	
"SO'Z LATOFATI" XUSUSIDA SO'Z.....	11
2.Toshbo'riyeva Sevara Shavkat qizi	
The role of audio- visual aids in teaching English.....	13
3.Mahmudova Noila Mansurjon qizi	
SO'ZLARNING SHAKL VA MA'NO MUNOSABATIGA KO'RA TURLARINI O'RGATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	15
4.Abdulatipova Shoxista, Abdulatipov Abdurauf	
TEACHING WRITING SKILLS AT SCHOOLS.....	17
5. Abdumadjidova Dilnoza Ibrohim qizi	
BORROWING AS A SOURCE OF STRUCTURAL ELEMENTS IN ENGLISH.....	19
6.Aziz Ahmad Aminiy	
SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI NUTQIDA G'ALLACHILIKKA OID SO'ZLAR.....	21
7.Dilfuza Bekbo'tayeva, Muqaddasxon Tojiyeva	
WHAT ARE THE ESSENTIAL INGREDIENTS FOR EFFECTIVE TEACHING AND EFFECTIVE LEARNING ?	24
8.Choriyeva Madina	
YOSHLAR O'RTASIDA KITOBOXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOVLANTIRISH.....	25
9.Ergasheva Umida Anorbekovna	
O'QUVCHILARDA IMLO SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING BESH USULI.....	26
10.Farmonova Naimaxon	
INTERRELATION OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE ANALYSIS OF LINGUOCULTURAL ASPECTS OF UZBEK AND ENGLISH PROVERBS.....	28
11. G'aybullayeva Dildora Fayzulla qizi	
INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI ATOQLI OTLAR BILAN YASALGAN FRAZEOLOGIZMLARNING SEMANTIK O'XSHASHLIKLARI VA FARQLARI.....	30
12.Yo'l doshova Gul'dona Ollaberganova	
ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA "MAQOLLARNI TO'LDIR" VA "DAVOM ETTIR" METODLARIDAN FOYDALANISH.....	32
13. Iminova Manzuraxon Sattarovna	
HOZIRGI O'ZBEK TILINING MAQSAD VA VAZIFALARI.....	34
14.Irgasheva Nilufar Nurmatoeva	
OYBEKNING "NAVOIY" ROMANI XUSUSIDA.....	36
15.Isommiddinova Kibriyo Qurbanovna	
FONETIKA BO'LIMINI O'RGATISHDA SAMARALI USULLARDAN FOYDALANISH.....	38
16.Feruza Isoqova	
DINIY SO'ZLAR EKVIVALENTINING TARJIMADA BERILISHI.....	40
17.Janabaeva Shiyrin Dawletyar qizi	
THE ORGANS OF SPEECH AND THEIR FUNCTIONS.....	44
18. Ali Kaljanov	
FREQUENCY OF HOMONYM MEANINGS.....	45
19. Mamatova Kamolatxon Azizovna	
O'QUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ENG MUHIM OMILLARI.....	47
20. Mirzayeva Feruza Zokirjonovna	
ONA TILI MAZMUNINI YANGILASHNING ZARURIYATI.....	49
21. Mirzakulova Feruza	
TEACHING RECEPTIVE SKILLS.....	51
22. Muhammadjonova Dilfuza A'zamjon qizi	
BADIY TAHLILNING AHAMIYATI.....	53

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

23.Narbekova Elvira Yerkaliyevna	
MODERN METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRE-SCHOOL EDUCATION - CHINESE EXPERIENCE.....	55
24. Nazarova Mavludaxon Madaminovna	
ONA TILI O'QITISH METODIKASINING ASOSIY TAMOYILLARI.....	57
25. Nishanova Dilafruz Otamirzayevna	
O'QUVCHILARNI KOMIL INSON QILIB TARBIYALASHDA ERTAKLARNING O'RNI VA AHAMIYATI.....	59
26.Norpulatova Madina	
OBJECTIVES AND TASKS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	61
27.Nafosat Nuraliyeva, Gulshoda Tangatarova	
THE PRODUCTIVE METHODS AND EFFECTIVE WAYS TO DEVELOPING TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	63
28.Nurmetova Matluba Shanazarovna, Ermetova Iroda Makhmudovna	
PROBLEMS (ISSUES) IN TEACHING ENGLISH AND THEIR SOLUTIONS.....	64
29.O'rınboyeva Saida Madaminovna	
SINTAKSISNING O'ZIGA XOSLIGI.....	66
30.Oblaqulova Gulorom Ramazonovna, Oblaqulova Mahliyo Ramazonovna	
MAKING EFFECTIVE LESSON PLANS FOR LYCEUM AND COLLEGE STUDENTS.....	68
31.Х.Осимов	
ЭРКИН ВОҲИДОВ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ БЎЙИЧА.....	69
32.Ҳасан Осимов	
МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИДА ЯНГИЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ ВА УЛарнинг ЕТАКЧИ ТАМОЙИЛЛАРИ ҲАҚИДА.....	72
33. Oydimoy Zaynobiddinova	
NAVOIY ASARLARIDA TIBBIYOTGA OID ATAMALARNING ASSOTSIATIV TADQIQI.....	75
34.Qalandarova Lobar Axatovna	
EDUCATIONAL OF LEARNING LESSONS IMPORTANCE AND FUNCTIONS.....	77
35.Shodiya Raximbayeva	
NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK ANTROPONIMLAR VA ULARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI.....	79
36.Raximova Umida Salievna and Rahimova Laylo Muminboevna,	
CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH FACED BY ENGLISH TEACHERS.....	81
37.Sadikova Dildora	
THE ANALYSIS OF SYNONYMS: GENERAL OVERVI.....	84
38. Safarova Dildora	
INGLIZ TILI LUG'AT BOYLIGIDA MA'NODOSH AFFIKSLARGA OID DERIVATIV ALOQALARNING TUTGAN O'RNI.....	86
39. Sapayeva Shohista Qadamboy qizi.	
THEME: EFFECTIVE APPROACHES FOR TEACHING YOUNG LEARNERS.....	89
40.Sariqova Mastura Qurbonovna	
ONA TILI DARSLARIDA GRAMMATIK MASHQLARDAN FOYDALANISH.....	90
41. Nodira Sayfiddinova	
RETROSPEKSIYA USULINING BADIY ASARDAGI AHAMIYATI (CH. AYTMATOVNING "JAMILA" QISSASI MISOLIDA).....	92
42. M.Sodiqova, O'.Xudoynazarova	
YOSH AVLODNI ULG'AYISHIDA ONA- TILIMIZNING MUHIM AHAMIYATI.....	94
43.To'xtanova Nargiza Nurmatovna	
"XAMSA" MUQADDIMALARINI O'RGATISHNING AHAMIYATI.....	95
44.Tojiddinov Toshpo'lat	
ADABIY ASARDA IJODKORNING GENDER FARQLILIGI.....	97
45.Toshpo'latova Husniya	
INGLIZ REKLAMA SHIORLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI (O'ZBEK TILIGA TARJIMA MISOLIDA).....	99
46.Toshpo'latova Barno Tolibjonovna	
ADABIYOT DARSLARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINI O'QUVCHILARGA O'RGATISHDA SAMARADORLIKKA ERISHISH.....	101

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

47. Uzaqova Sevara Mo'minovna	
PRAGMATIKA TIL BELGILARINING NUTQDAGI HARAKATINI O'RGANISH.....	104
48. Xamdamova Vasila Shokirjon qizi	
SHOIRNING SO'Z MO'JIZASI QOSHIDAGI HAYRATLARI.....	106
49. Xolmaxmadova Nilufar	
FUNDAMENTALS OF ENGLISH LEXICOGRAPHY.....	108
50. Xudayberganov Yodgorbek Sotimbayevich	
BIRINCHI O'ZBEK DRAMASIDAGI OBRAZLAR TALQINI.....	109
51. Zokirova Mehrixon Turdaliyevna	
MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA VATANPARVARLIK.....	111
52. Ахмедов Атоулло Рахматович,	
ТАТАР ТИЛИНИНГ ФОНЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	113
53. Сигора Барлибоеva Комилжон қизи,	
НУТҚИЙ АКТДА КОММУНИКАТИВ СТРАТЕГИЯ ВА ТАКТИКАНИНГ ИФОДАЛАНИШИ..	116
54. Бекбергенова Зияда Утеповна	
ЁЗУВЧИ ИЖОДИЙ ЛАБОРАТОРИЯСИНИ ЎРГАНИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	118
55. Жўраева Сарвиноз Жаҳонгир қизи	
СЎЗ-ТИЛНИНГ ЭНГ МУХИМ БИРЛИГИ СИФАТИДА.....	120
56. Ikromova Muazzam Dilmurodovna	
THE USAGE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND ITS EFFECTIVENESS.....	122
57. Касимова Зиёда Мовлон қизи	
ДИНИЙ РЕАЛИЯЛАР ТАРЖИМАСИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	124
58. Mambetnazarova Rano Kuanishbaeva	
SCIENTISTS OF KARAKALPAKSTAN: THE ACADEMICIAN MARAT NURMUKHAMEDOV'S CONTRIBUTION TO THE KARAKALPAK LITERARY SCIENCE.....	127
59. Нуридинова Шахноза Нуридин қизи	
МАДАНИЯТЛАРАРО САМАРАЛИ МУЛОҚОТДА БИЛИНГВИЗМНИНГ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИ.....	129
60. Рахматулаев Нодир Нематович.	
ХУРШИД ДАВРОН - ТАРЖИМОН.....	131
61. Турдалиева Дилюза Солохидиновна,	
ТИЛ ИМКОНИЯТЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ.....	134
62. Тўраева Зарифа	
"ЮЛДУЗ БИЛАН ҚУНДУЗ" ДОСТОНИНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИГА ДОИР БАЪЗИ ТАҲЛИЛЛАР.....	137
63. Умарова Ирода Абдуллахоновна	
TILSHUNOSLIK VA ADABIYOTSHUNOSLIK SOHALARIDA KOMPYUTERDAN UNUMLI FOYDALANISH.....	141
64. Умматалиева Турсуной Абдулхакимовна	
ТИЛ ЎРГАТИШДА ЁШГА МОС МАШҚ ТАНЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ.....	143
65. Уразметов Равшанбек Юлдашович	
ИЛМИЙ ФАНТАСТИК МАТНЛАРДА МАКОН-ЗАМОН МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ВОҚЕЛАНИШИ.....	146
66. Хамроева Шаҳло Мирджоновна	
ЛИНГВИСТИК ТАЪМИНОТНИНГ ТУЗИЛИШИ, ТАРКИБИ ВА ВАЗИФАЛАРИ.....	149
67. Юсупова Айсулыў Қонисбаевна	
АЛИШЕР НАЎАЙЫНЫН ДОРЕТИЎШИЛИГИН ЎЙРЕНИЎ.....	151
68. Rasulova N.N., Xolmanova Z.T.	
NON UZVLI FRAZEMALARINING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI.....	153
69. Ahmedova Ugiljon Kuronboyevna	
CHET TILINI O'RGANISHDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA'LIM (PBL) ORQALI TALABALARDA KREATIVLIK VA INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	154
70. Гафуров Комрон Эльдарович	
СУФФИКСАЦИЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ).....	156

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

71. Мардонова Лобар Умаралиевна, АМИР ТЕМУР ОБРАЗИ ВА БАДИЙЛИК МЕЗОНЛАРИ.....	160
72. Шоира Нематовна Ахмедова ЁЗУВЧИ МАКТУБЛАРИ.....	165
73. Худойкулова Марҳабо Аҳадовна ТАДҚИҚОТ ВА БАҲС-МАҚОЛА ХУСУСИДА.....	168
74. Улиқова Мавлуда Сотволовна ТИЛШУНОСЛИК ФАНИ ТИЗИМИДА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯНИНГ ТУТГАН ЎРНИ..	170
75. Ernazarova M.S. ONA TILI DARSLARIDA O'QITUVCHIDAN TALAB QILINADIGAN PEDAGOGIK MAHORAT..	172
76. Hakimova Aziza Xaydaraliyevna, Umaraliyev Jaloliddin ADABIYOT - INSON QALBIGA YO'L.....	173
77. Jo'rayeva Elnora Erkinovna, Mirzaxmedova Hulkar FORS TILIDA PSIXOLOGIYAGA OID BIRIKMA TERMINLAR.....	175
78. Mahmudova Fotima No'monjon qizi TILNING IJTIMOIY TABIATI.....	178
79. Mirzakamolova Maftuna Rahimjon qizi, Salohiddinova Gulandon Murodjon qizi THE METHOD OF TEACHING GRAMMAR.....	179
80. Ruzmetova Nargiza Anvarovna INGLIZ TILIDA OLMOSHLARNING UMUMIY KLASSIFIKATSİYASI.....	181
81. G'ayratova Zahroxon Davronxo'ja qizi YAPON VA XITOY TILLARIDA KECHIRIM SO'RASH.....	183
82. Ю.Усмонова, X. Алматова ҚАЛАМ ВА ҚИЛИЧ СОҲИБИ.....	187
83. Айнурा Жиенбаева ТОЛЕПБЕРГЕН ҚАЙЫПБЕРГЕНОВТЫН "СУЎЫҚ ТАМШЫ" ПОВЕСТИНДЕ ГОНЕРГЕН СОЗЛЕРДИН ҚОЛЛАНЫЛЫЎЫ.....	189
84. Kukanova Namunaxon Imomaliyevna, THE PECULIARITIES OF LEARNING BRITISH AND AMERICAN ENGLISH VOCABULARIES..	192
85. Qodirova Fotima Xamidjonovna, THE ROLE OF ASSESSMENT METHOD IN THE TEACHING FOREIGN LANGUAGE.....	193
86. Sultanova Nasiba Muxamadjanovna KULOLCHILIK BUYUMLARINI IFODALOVCHI SO'ZLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI.....	194
87. Abdiyeva Muhayyo Akramaliyevna, LEXICAL GAMES AT THE ENGLISH LESSONS.....	195
88. Abdullayeva Anora Qahramonovna, ONA TILI VA ADABIYOT FANI O'QITUVCHISI NUTQIDA SO'ZNING QO'LLANILISHI.....	197
89. Adilova Fanuza Shodiyor qizi KOMIL XORAZMIY G'AZALLARIDA IJODIY AN'ANA VA POETIK YANGILANISH.....	199
90. Akhmedova Aziza INNOVATIVE EDUCATION.....	202
91. Alimardanov Elyor Ilxom o'g'li O'ZBEK VA TURKMAN TILLARIDA UNLILAR QIYOSI.....	204
92. Anvarjonova Gulsanamoy Mash'albek qizi, Mambetova Mavluda Axmadjanovna FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR PUPILS WITH EMPTY LEARNING....	208
93. Lobar Aralova Akbar qizi RUS TILIGA O'ZLASHGAN TURKIY SO'ZLAR.....	210
94. Аслонова Камола, ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИНИНГ ЎҚИТИЛИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МУЛЬТИМЕДИА ТАҚДИМОТИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ.....	212
95. Asrorov Igor Fayzi o'g'li MATERIALS AND CONDITIONS DEPICTING OPPORTUNITIES FOR LPP PROPOSAL TO MICRO LEVEL EDUCATIONAL SETTINGS.....	214
96. Ataxanova Oydina Abdulloh qizi, INNOVATIONS PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR TA'LIM MAZMUNINING ASOSI.....	216

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

97. Axmadaliyeva Mashxura Sohibjanovna, THE USE OF NEW TECHNOLOGIES IN ENGLISH CLASSES IN HIGH SCHOOL.....	218
98. Axmedova Nargiza Abdurahimovna, THE COMMUNICATIVE ORIENTATION OF LISTENING IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	220
99. Axmedova Xolisa Ilhomovna O'ZBEK-INGLIZ TARJIMON MUHITINI YARATISH MODELLARI VA ALGORITMLARI.....	222
100. Bakirova Dilmira Raximberdiyevna, THE ROLE OF ICT IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....	225
101. Baxromjanova Umida Baxromjon qizi, ONA TILI DARSLARIDA INNOVATIONS TECHNOLOGY ALARDAN FOYDALANISH.....	227
102. Baxromova Nazokat Baxromovna O'ZBEK VA YAPON TILLARIDA SON BILAN BOG'LIQ EVFEMIK BIRLIKLER.....	229
103. Baxronova Muxayyo Abduraxim qizi ONA TILI DARSLARIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH.....	231
104. Bekmatova Nodira Ismoiljonovna, GRAMMAR GAMES IN ENGLISH LESSONS.....	232
105. Bobokulova Dilnoza Bakhtiyorovna CONTRASTIVE STUDY OF SENTENCE STRESS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES....	234
106. Boltaboeva Dilorom To'xtasinovna, ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKR YURITISHGA O'RGATISHDA O'YINLARNING AHAMIYATI.....	237
107. Boburjon Boymatov QISSANING YANGI UMRI. KINOQISSA.....	239
108. Bozorbayeva Dilfuza Abdurasulovna, LEXICAL GAMES IN ENGLISH LESSONS IN PRIMARY CLASSES.....	241
109. Burxanova Muyassar Shamshiddinovna, DIDACTIC GAMES IN TEACHING ENGLISH.....	243
110. Дирабо Ҳакимова ЁЗМА НУТҚДА ҲИССИЁТ ИФОДАЛОВЧИ ШАКЛЛАРНИГ ВАЗИФАЛАРИ.....	245
111. Djumayeva Baxtiniso O'ZBEK TILIDA SO'Z TARKIBINING JOYLASHUV TARTIBI.....	247
112. Abdulkhay Djuraev USING TECHNOLOGY ENHANCED ASSESSMENT: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES..	249
113. Dostova Yulduzxon Ostanaqulovna ALISHER NAVOIY "KASHF QILGAN" BESHTA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYA.....	251
114. Eminova Gulnora Rahimovna O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDAGI HAYOTIYLIK.....	253
115. Ergasheva Shahnoza Xasanbo耶evna, WORK WITH LOW- PERFORMING AND WEAK STUDENTS IN A LESSON.....	255
116. Albina Ildusovna Galiyeva O'ZBEKİSTONNING ZAMONAVIY JAMIYATIDA RUS TILIDAGI NUTQ MADANIYATI MUAMMOLARI.....	257
117. Qodirjonov Hasanboy Qodirjon o'g'li, MARK TVEN ASARLARINI O'ZBEK ADABIYOTIDA AKS ETISHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	259
118. Hamroyeva Dilfuza Tolibovna ONA TILI DARSLARIDA "NARVON" USULINING AHAMIYATI.....	261
119. Hosilova Iqbol, BADIY MATN TUZISHDA METAFORADAN FOYDALANISH.....	263
120. Ibragimova Sitora THE PREFIXES WORDS AND THEIR USAGE IN TEXTS.....	265
121. Ikromova Aziza Alijon qizi, USING COMMUNICATIVE GAMES IN IMPROVING STUDENTS' SPEAKING SKILLS.....	267
122. Isaqova Nafisa Saidmuxammedovna ADABIYOT DARSLARIDA INTERAKTIV METODLARIDAN FOYDALANIB DARSLARNI TASHKIL ETISH.....	269

123. Ismatova Makhfuzा Akmalovna	
THE OBSTACLES OF LEGAL TRANSLATION.....	271
124. Ismoilova Muazzam Uroyinjonovna,	
THE ROLE OF GAMES IN TEACHING ENGLISH.....	273
125. Jabbarova Dilnavoz Akramovna, Rakhimova Shakhzoda Rakhimovna	
GRAMMATICAL LEARNING OF THE TENSES IN THE ENGLISH LANGUAGE, THE METHODOLOGICAL APPROACH AND THE USE OF IDIOMS IN SENTENCES THROUGH THE AGES.....	275
126. Jabborova Dilso'z Ilhamovna	
O'ZBEK TILIDA KO'MAKCHILAR VA UNI O'QITISH MASALALARI.....	277
127. Наима Келдиёрова	
АЗИМ СУЮН ИЖОДИДА МУМТОЗ ШЕЬРИЯТ УНСУРЛАРИНИНГ АКС ЭТИШИ.....	278
128. Khujaev Dilshod Gayratovich, Ahmatova Nargiza Hikmat qizi	
THE ROLE OF INNOVATIVE DISTANCE LEARNING INFORMATION COMMUNICATION TOOLS IN TEACHING ENGLISH THROUGH INTERACTIVE METHODS AND VIDEO LESSONS, ONLINE SCHOOL MODERN EDUCATION AT A NEW LEVEL.....	280
129. Kuchkarova Nigora Abdurashidovna,	
RUS MAKTABLARDA O'ZBEK TILI FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION YONDASHUV.....	282
130. Kudyakova Luiza Rustamovna, Abdurazakova Umida Olimovna	
FEATURES OF USING ICT IN A FOREIGN LANGUAGE LESSON.....	284
131. Madraximova Nazira Yaqubovna	
ULLIBIBI OTAYEVA ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RİYATINING YETUK VAKILI.....	286
132. Mahmudova Dildora Baxromjon qizi,	
DEVELOPMENT OF STUDENTS' GRAMMATICAL SKILLS.....	288

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

"SO'Z LATOFATI" XUSUSIDA SO'Z

Rahimova Sohibaxon Basirovna

Farg'ona viloyati 1-aniq va ijtimoiy
fanlarga ixtisoslashtirilgan davlat
umumta'lim mакtab-internati oliy toifali
ona tili va adabiyot fani o'qituvchi
Telefon: +998(99) 991 13 31
Element20_07@mail.ru

Anotatsiya: O'zbek tilida maqollarni o'rinli ishlatalishi va ularning kelib chiqishi.

Kalit so'zlar: maqol; so'z; so'z o'rni;

So'z - zabarjad,
So'z - gavhar, oltin,
Zargarlikning mashaqqati ko'p.
So'zni baytga qadashdan oldin,
Kaftingga qo'y, to'yib qara, o'p!

So'z tirik jon. Ijodkor u bilan so'zlashadi. So'z buyuk xilqat, avlodlarga sayqal topib kelayotgan mudaqqas ne'mat. Bu ne'matning buyukligi, serjilo va mazmundorligi bizning so'zlashish madaniyatimizda ko'rinadi. Yurtboshimiz ta'kidlaganidek, "Istiqlol yillarida o'zbek tilining qo'llanish doirasi nihoyatda kengaygani, uni ilmiy asosda rivojlantirishga qaratilgan taddiqotlar, tilimizning o'ziga xos xususiyatlariga bag'ishlangan ilmiy va ommabop kitoblar, o'quv qo'llanmalari, yangi-yangi lug'atlar chop etilayotgani jamiyat tafakkurini yuksaltirishga o'z hissasini qo'shamoqda".

Ana shunday ommabop kitoblardan biri O'zbekiston Xalq shoiri, sevimli shoirimiz Erkin Vohidovning "So'z latofati" kitobidir. Ushbu kitobni o'qir ekanmiz, qalbimizda ona tilimizga bo'lgan muhabbat yanada jo'sh uradi. Chunki til umummillat mulkidir. Til oldidagi mas'uliyat ham umummilliyl. Milliy til-xalqning dili, ma'naviyt ko'zgusidir. U shunday ko'zga ko'rinas quroldirkni, tig'ida adolat va ma'rifikat, yaxshilik va mehr-oqibat charxlanadi. Shoирning bu asarida ham tilimizdag eng ko'p ishlatalidigan, ammo biz bu ishlatalidigan so'zlarni ayrimlarini nima ma'noda ekanligini faxmlamaymiz. Shu ma'noda shoir xalq orasidagi maqol va hikmatli so'zlar va iboralarning ishlatalishiga alohida to'xtaladi.

Ma'lumki, xalq maqollarini va matallarida bir hikmat bo'ladi, u hikmatli so'z deb ataladigan va asrlar osha og'izdan - og'izga ko'chadi. Shoir xalq orasida keng tarqalgan quyidagi:

Gap ko'p , ko'mir oz, degan iborasini - Suhbat cho'zilsa sandalning cho'g'isovub qolishini ta'kidlab, aslida bu ibora gap ko'p-ku, umr oz ma'noda ekanligini uqtiradi.

Xalqimizda Mehmon otangdan aziz, Ustoz otangday ulug' degan hikmat bor. Aslida otadan aziz va ulug' kishi yoq dunyoda. Lekin keyingi vaqtida bu hikmatli so'z Mehmon otangdek aziz, Ustoz otangdek ulug' deyilishi urf bo'lgan.

Shoir bu asarida o'ndan ortiq xalq maqollarini har tomonlama tahlil qilgan. Xalq orasida To'nini teskari kiydi iborasi ham ma'nosiz emas. To'nini kim teskari kiyadi bu iborani javobini shoir ushbu maqol bilan javob beradi. Kambag'alni urma, so'kma, tonini yirt. Ha, g'azab otiga mingan , mushtlashaman degan kambag'al teskari kiygan. Qon tegsa, loy tegsa astariga tegsin, yirtilsa astari yirtilsin, yamoq tushsa astariga tushsin deb to'nini teskari kiygan. To'nni teskari kiyishga hech ham hojat yo'q. Lekin bu ibora unut bo'limgan. Bu ham So'zning sehri. So'z zamirida tarix yashirinib yotgani timsol. Demak bir maqol yoki iborani ma'nosini ochilishida boshqa bir ibora yoki maqol kalit vazifasini o'taydi.

Ha, shoir Erkin Vohidov bu "So'z latofati" kitobida xalqimizning qalbidan unut bo'layotgan juda ko'p so'zlarni ma'nosini tiklab yana qayta dunyoga keltirgan. Har bir so'zni qo'llash jarayonida uning ma'nosi qay darajada ekanligi va bu so'zlarining tilimizdag kuchi xususida qimmatli fikrlarni talqin etgan. Chindan ham So'z shu darajada buyukki, u jansizga jon ato etadi. Uning sarhadsiz tarixi, go'zal sifatlari, cheksiz imkoniyatlari haqida har qancha to'lqinlanib gapirsak arziydi. Ona tilimiz shunday keng ummonki, undan qancha gavhar va dur tersang shuncha terging, tashna qalbingni So'z malhamalariga qondirging kelaveradi. Shunday ekan Soz'ning latofati va tarovatiga ahamiyat beraylik. Zero bu muqaddas , bobo tilim, momo tilim juda ham mazmundor, juda serjilo, pur-u hikmatga boy. Uni asrash va boyitish qadriga yetish siz va bizning burchimizdir, aziz

zamondosh.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

1. Erkin Voxidovning "So'z latofati" kitobi 2014 yil
2. O'zbek xalq maqollari kitobi
3. Ziya.net
4. O'zbek tilining izohli lug'ati 1-2 tom

THE ROLE OF AUDIO- VISUAL AIDS IN TEACHING ENGLISH

Toshbo'riyeva Sevara Shavkat qizi
The Second course student, Termez State University
Telephone: +998996766342
sevaratoshboriyeva@gmail.com

Abstract: In this rapidly changing world, there have been existing modern techniques and methods in order to facilitate and achieve efficient teaching for language teachers. In addition to, curriculum objectives like the graphic portrayals, videos related to teaching, power point slides and so on make students understand easily, furthermore, create a host of facilities for teachers, too. This article explores the use of audio visual aids and elucidates effective ways to use audio visual aids, as well as gives some examples.

Keywords: graphic portrayals, infographics, grabs attention, phonological awareness.

Audio visual aids must be suitable relationship related to being taught things and learned process. This things can take the lead to stimulate and motivate to students while learning new information. In a way, this approach can help to understand clearly, on the other hand, the language learners may create a window opportunity to enhance listening skills and improving pronunciation. Audio visual aids are such kind of tools used in possess all of skills (writing, speaking, listening, reading), that's why psychological facts represents that more and more students can remember new things easily by visualizing.

Now, it can be seen some useful techniques how to use audio visual aids. Firstly, we can look through the use of graphic portrayals which included like charts, diagrams, illustrations. When a teacher uses charts to elucidate vocabulary related to different formation of one word or any topic words, students can grasp these concepts quickly and easily. F.W. Noel is right when he says, " Good instruction is the foundation of any educational programme . Audio visual training aids are a component part of that foundation. Diagrams and illustrations are sensitive tools to account for teachers and to perceive new information for students. If you can teach grammatical concepts, it is a panacea way to use diagrams which are a schematic representation. Students can easily perceive and analyze rapidly what they are learning. Let's talk about "the phonological awareness". What is " the phonological awareness" ? Phonological awareness is that you can hear the same pronunciation words while fulfilling listening tasks or watching video , in the result of you make a lot of mistake or misunderstand the topic. It means nuance difference in such words like wait/ white , peace/ piece , where/wear, quite/quiet and so on. If a teacher use efficient from videos, audio materials during lessons, students comprehend without error what they are watching. On the other hand, students can learn " grabs attention". What is it? As we know, all students can't pay same attention lessons. It's a problem for every teacher. If a teacher put a video which is related to teaching grammatical topic, like how to use can and may?, which modal verb is represented more polite? , a teacher need ask about what they conceived and learned. In that case, a student can attempt to capture his whole attention and grasp the concepts easily. This way can enhance students' listening and speaking skills, to boot, create correctly information the ability of analyzing. One another beneficial is that students can be solving their pronunciation problem, in the consequence of hearing native speakers, they may learn and remember how to pronounce every word. Teachers may give home tasks to see videos from time to time. Surely, this method can help to facilitate teaching a language.

Now let's talk about "infographics". What is it? How can it play a role in teaching English? According to the Oxford English dictionary, an infographic (or information graphic) is "a visual representation of information or data". Infographics are becoming common and effective way because of their visual elements. As we know, every person can learn quickly and easily assimilation of new information by visualizing. Infographic includes both clear, understandable and short information in one list. It has been found sustained- effort to teach grammatic knowledge. You can explicate without difficult timelines, tenses, adjectives and so on, by the way, may improve your cognition by using infographics.

As is mentioned above , audio visual aids have been becoming beneficial method and facilitating teaching and learning English. In a way, this method is suitable for any age of language learner, and teachers can follow this method from time to time. This method can be sort out the individual who have a problem with barrier language and communication.

Reference

1. Jalilova Nilufar Dilshodovna: "Using visual aids in teaching English"

2. TESOL Journal: "Teaching vocabulary with visual aids" 2000
3. Sara MC Guire: "10 types of visual aids for learning and teaching aid templates" September 28 2018

SO'ZLARNING SHAKL VA MA'NO MUNOSABATIGA KO'RA TURLARINI O'RGATISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mahmudova Noila Mansurjon qizi
Namangan viloyati Pop tumanidagi
11-DIMI ona tili va adabiyoti o'qituvchisi
Telefon: +998996428927
noilamaxmudova93@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqola tilshunoslikning so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlarini o'rganishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ma'nodosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, shakldosh so'zlar, paronimlar.

Umumiy o'rta ta'lif maktabalarida ona tili o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar yozma va o'zaki nutqini o'stirishdir. Shu bois tilshunoslikning har bir bo'limiga doir bilimlar berishda, xullas, har bir darsda bu masalaga jiddiy e'tibor qaratish, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini uyg'unlikda rivojlantirish lozim. Tilshunoslikning eng qiziqarli bo'llimi leksikologiya, jumladan, so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari: ma'nodosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, shakldosh so'zlarga oid mavzularni o'rgatishda ham bu muhim ahamiyatga ega. Bu muhim vazifani bajarishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan, xususan, didaktik o'yinli texnologiyalaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Didaktik o'yinli texnologiyalar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadal-lashtirishga asoslangan bo'ladi. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy), harakatli va aralash o'yin turlari. Fanlarning o'qitish sifatini oshirish va o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruhi yoki jamoa tarkibida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan ham ta'lifiy mohiyat etadi.

O'quvchilarning yozma nutqini o'stirishda ularni xatosiz yozishga o'rgatish, so'z boyligini boyitish, uslubini takomillashtirish muhim o'r'in tutadi.. Reja asosida oyida bir yoki ikki marta o'tkaziladigan diktant, bayon, insho kabi rejadagi yozma ishlar yaxshi natija beradi, deb bo'lmaydi. Ammo bu ham ma'lum asosiy ko'nikma va malakalarni shakllanishiga xizmat qiladi. Bu bilan ko'zlangan natijaga erishish qiyin. Ayniqsa, o'quvchilar yozma nutqini o'stirishda interfaol usullardan, xususan, o'yin texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati katta.

So'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlariga oid nazariy bilimlar berish, darslikdagi mashqlarni bajartirish bilan bir qatorda o'quvchilarga turli ijodiy topshiriqlarni "Kim tez va to'g'ri bajaradi?", "Kim zukko va topqir?" kabi ta'lifiy o'yinlar, zamonaviy texnologiyalar asosida bajartirish yaxshi samara beradi. Masalan, 5-sinfda so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga doir mavzularni o'rgatishda quyidagi vazifalarni bajarish maqsadga muvofiq:

1. O'quvchilarda ma'nodosh so'zlarning umumiy va xususiy ma'nolarini farqlash ko'nikmalarini shakllantirish.
2. Shakldosh so'zlarning ma'nolarini farqlash hamda tushunish asosida qo'llashga o'rgatish.
3. Shakldosh so'zlardan ko'p ma'noli so'zlarini farqlash malakalarini hosil qilish.
4. Paronimlar (talaffuzi o'xhash so'zlar) ni nutqda to'g'ri qo'llashga o'rgatish.

Bu vazifalarni talablar darajasida bajarish va mavzuga oid bilimlarni mustahkamlashda quyidagi ta'lifiy o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

1-topshiriq. Zid ma'noli so'zlar juftliklarini imlo xatolarisiz yozish.

Masalan, achchiq - chuchuk, uzoq - yaqin, avval - keyin, yupqa - qalin, dangasa - yalqov kabi.

2-topshiriq. Zid ma'noli so'zlar ishtirot etgan xalq maqollarini yozish.

Masalan, Yaxshilik nur keltirar, yomonlik - zulmat, Yaxshi otga bir qamchi, yomon otga ming qamchi. Kam gapirsang, ko'p eshitasn. Bor maqtansa topilur, yo'q maqtansa chopilur kabi.

3-topshiriq. Ma'nodosh so'zlarga mos zid ma'noli so'zlar qatorini topib yozish. Masalan, chiroyli, go'zal, husndor, kelishgan, xushro'y, ko'rkm, barno - xunuk, badbashara, tasqari, beso'naqay kabi.

4-topshiriq. O'quvchilarning adabiyot darslarida o'qilgan badiiy asarlarning qahramonlariga xos qisqa tavsif berish. Masalan, Zumrad - chiroyli, odobli, mehnatsevar, kamtar.

5-topshiriq. Ma'nodosh so'zlar qatorini yozish. Masalan, shubha, gumon, ishonchsizlik; toza, sof, beg'ubor, musaffo; yanglish, xato, noto'g'ri, chatoq, g'alat kabi.

6-topshiriq. Turli narsa, voqeа-hodisalarни ifodalovchi tasviriy ifodalar yozish. Masalan, mo'yqalam

sohibi (rassom), so'z sa'natkori (yozuvchi, shoir), g'azal mulkining sultoni (Alisher Navoiy), oltin boshoq (bug'doy), charm qo'lqop ustasi (bokschi), hayotimiz qomusi (konstitutsiya), yashil vodiy (Farg'ona) kabi.

So'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlariga doir imlosi qiyin so'zlar, juftliklar asosida quyidagi matnlar asosida lug'at va ijodiy topshiriqli diktantlar yozdirish:

Ma'nodosh so'zlar bo'yicha:

Shivirlamoq, gapirmoq, baqirmoq, bo'kirmoq, to'ng'ilamoq, ming'irlamoq, vaysamoq, javramoq, irod etmoq, bayon etmoq (fe'llar); balli, barakalla, qoyil, tasanno, ofarin, tahsin, sallamno(undov so'zlar) kabi.

Paronimlar bo'yicha ijodiy topshiriqli diktant:

So'zlarning ma'nolarini aniqlab yozing.

Afzal (yaxshi) - abzal (ot-ulovni egarlash asboblaridan biri); amr (buyruq) - amir(mansab); bob(qism) - bop (munosib), shoh (davlat boshlig'i) - shox (novda, daraxt shoxi), xil-xil (saralangan, tanlangan) - hil-hil (ezilib pishgan), hol (ahvol (hol so'radi)) - xol (odam tanasidagi xol) kabi.

Diktantni o'tkazish jaroyonida so'zlarning imlosini bilmaslik natijasida talaffuzi o'xshash so'zlar - paronimlar bilan bog'liq xatolar yuzaga kelishi va bu mazmunga putur yetkazishi, uslubiy g'alizlikka olib kelishi jiddiy uqtiriladi.

So'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlariga doir yuqoridagi topshiriqlarni bajartirish asosida darslarning hayotiyligini ta'minlanishi barobarida o'quvchilarini ijodiy ishlashga o'rgatiladi, ayniqsa, o'quvchilarning yozma nutqi boyitiladi, rivojlantiriladi, xotirasi mustahkamlanadi, so'z boyligi orttiriladi, ularda ijodiy va mustaqil ishslash ko'nikmalari shakllantiriladi, ijodiy fikrlashga hamda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga o'rgatiladi.

Foydalaniłgan adabiyotlar:

1.Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev " O'zbek tilining imlo lug'ati" .Toshkent- 2015 y.

2.N.M. Mahmudov, A. Nurmonov , A.SH. Sobirov " Ona tili" darsligi. Toshkent- 2019 y.

TEACHING WRITING SKILLS AT SCHOOLS.

Abdulatipova Shoxista

English teacher at school#26 , District Khujaobod,region Andijon.

Phone number: +998(91)4761757

Shoxi19900507@gmail.com

Abdulatipov Abdurauf

English teacher at school#14, District Khujaobod,region Andijon.

Phone number: +998(97)9732210

Abdurauf6144@mail.com

Annotation. English as a language with "special role" has own a world-wide status, by either regarded as the official language or taught superior to other languages as second or foreign language . With its growing status, people are not simply satisfied with talking with each other in English. More and more focus has been put on mastering the basic four language skills which are: effective reading ability; fluency in communication; accuracy in listening and native-like writing ability. Compared with other three skills, writing is much more complex to acquire by learners as well as to teach by teacher.

Key words. Literacy, children's prior learning, handwriting, child-centeredness, writing attempts, develop writing skills, grammar instruction,

Some basic advices to teach writing skills at schools.

Children are taught writing skills in the early years. Literacy is often associated with starting school. However, early writing skills begin to develop before this, enabling schools to build on children's prior learning. Learning to write consists of more than simply teaching children to form letters and learns the alphabet. It is a highly complex process requiring children to understand the concept of print as a means of communication. They also need to learn how written symbols represent spoken words, and the letter-sound correspondences involved in this process - not to mention actual letter formation and handwriting.

Emergent writing develops over time and is likely to begin much earlier than statutory school age. However, notwithstanding this, early years education is now underpinned by principles of child-centeredness - schools and other settings recognize that every child is individual and will develop at his or her own pace. This means that patterns of learning vary and children will not necessarily reach the same developmental milestones at the same time (chronological age).

Before starting school, most children have already developed a natural interest in mark-making and have started to play with tools such as paint, crayons, chalk and a computer screen. These early marks should be encouraged as they build children's confidence and their desire to communicate. Children's first writing attempts are likely to be a mixture of pictures, symbols and pre-writing shapes such as circles, lines and squiggles. These often mimic actual letter shapes, including letters from children's own names, and help them to develop fine motor control

Early patterning is a pre-cursor to focused handwriting practice, and need not automatically entail pencil and paper activities. Schools give children lots of opportunities to explore muscular writing movements in different contexts, on a large and small scale, in order to consolidate their learning.

How to develop writing skills at schools . Ideas for Teaching Writing.

Use writing to improve relations among pupils. Help pupil writers draw rich chunks of writing from endless sprawl. Work with words relevant to pupils' lives to help them build vocabulary. Help pupils analyze text by asking them to imagine dialogue between authors. Ease into writing workshops by presenting yourself as a model.

Get pupils to focus on their writing by holding off on grading. Give pupils a chance to write to an audience for real purpose. Practice and play with revision techniques.

Encourage descriptive writing by focusing on the sounds of words. Require written response to peers' writing. Make writing reflection tangible. Make grammar instruction dynamic. Ask pupils to experiment with sentence length. Help pupils ask questions about their writing. Challenge pupils to find active verbs. Use real world examples to reinforce writing conventions. Allow classroom writing to take a page from yearbook writing. Use writing to improve relations among pupils.

The list of references.

1. Brian Tomlinson "Materials development in language teaching" Cambridge University press 1998.
2. Penny Ur "A course in language teaching" Cambridge University press 1991.

3. Sara Cushing Weigle "Assessing writing" Cambridge University press 2002.
4. Jeremy Harmer "How to teach English "Pearson Education limited 2007.

BORROWING AS A SOURCE OF STRUCTURAL ELEMENTS IN ENGLISH

Abdumadjidova Dilnoza Ibrohim qizi
Senior student of the master's department at
UzSWLU, Tashkent, Uzbekistan
Telephone: +998994879515

Annotation: This article is about borrowing and its structural elements in English. It gives information about structural features and etymological point of view some words are of Latin and French.

Key words: Borrowing, structural features, the phonetic, the grammatical and the semantic adaptation.

Borrowing served as a considerable source for enriching the vocabulary of English with structural elements. There are certain structural features which enable us to identify some words as borrowings and even to determine the source language. The initial (sk) usually indicates Scandinavian origin.

When analyzing the vocabulary from the etymological point of view some words are of Latin and French origin which have certain suffixes, prefixes or endings common for these languages. Here are some typical and frequent structural elements of Latin and French borrowings perceived as morphological components of the words. For example, Latin affixes of nouns -ion in legion, opinion, etc.; -tion in relation, temptation, etc., Latin affixes of verbs, such as -ate in appreciate, create, congratulate, etc.; Latin affixes of adjectives, such as -able in detestable, curable, etc.; -ant in constant, important, etc.; -al in final, maternal, etc.

If the Latinate Constraint holds, how well will the Latinate morphological feature actually reflect the etymology of the morphemes that it marks? For some, it would do quite well, such as -ation, -ition, -ission, and -sion, a set of Latin-derived nominative suffixes. These are clearly Latinate in their domains, as Haldeman finds no case in which they follow a Germanic stem, while Marchand lists only flirtation and starvation, in addition to a few attested but ephemeral mocking forms. The suffix -ive is a similar Latin ate only stalwart. On the Germanic side, the suffix -th combines exclusively with Latinate stems to form breadth, strength, growth, etc. Among the prefixes, a- binds only with Latinate stems.

For most other English affixes, the morphological and etymological aspects of the Latinate feature are less in agreement. Consider the identity crisis of the suffix -ment: though it is Old French in origin (and survives in modern French with identical spelling), it attaches to numerous Germanic stems, forming wonderment, merriment, acknowledgment, amazement, bereavement, embodiment, and several dozen others.

Similarly, French affixes can be seen in nouns, verbs and adjectives, such as --ance in endurance, hindrance, etc.; -ence in consequence, patience, etc.; -ment in appointment, development, etc.; -age in courage, marriage, village, etc.; -ess in actress, adventuress, etc., French affixes of verbs, such as prefix en- in enable, enact, enslave, etc., French affixes of adjectives, such as suffix -ous in curious, dangerous, etc.

It's important to note that later formations derived from native roots borrowed Latin and French affixes (e.g. eatable, lovable).

Borrowings penetrate into languages to fill a gap in vocabulary. When the Saxons borrowed Latin words for "butter", "plum", "beet", they did it because their own vocabularies lacked words for these new objects. For the same reason the words "potato" and "tomato" were borrowed by English from Spanish when these vegetables were first brought to England by the Spaniards.

But there are also a great number of words which are borrowed for other reasons. There may be a word (or even several words) which expresses some particular concept, so that there is no gap in the vocabulary and there does not seem to be any need for borrowing. However a word is borrowed because it supplies a new shade of meaning or a different emotional colouring though it represents the same concept. This type of borrowing enlarges groups of synonyms and provides to enrich the expressive resources of the vocabulary. That is how the Latin "cordial" was added to the native "friendly", the French "desire" to "wish", the Latin "admire" and the French "adore" to "like" and "love".

When words migrate from one language into another they adjust themselves to their new environment and get adapted to the norms of the recipient language. They undergo certain changes which gradually erase their foreign features, and, finally, they are assimilated. It is difficult to believe now that such words as "dinner", "cat", "take", "cup" are not English by origin. Others, though well assimilated, still bear traces of their foreign background. "Distance" and "development", for instance, are identified as borrowings by their

French suffixes, "skin" and "sky" by the Scandinavian initial (-sk), "police" and "regime" by the French stress on the last syllable.

Borrowed words are adjusted in the three main areas of the new language system: the phonetic, the grammatical and the semantic.

The lasting nature of phonetic adaptation is best shown by comparing Norman French borrowings to later (Parisian) ones. The Norman borrowings have for a long time been fully adapted to the phonetic system of the English language: such words as "table", "plate", "courage", "chivalry" bear no phonetic traces of their French origin. Grammatical adaptation consists in a complete change of the former paradigm of the borrowed word. If it is a noun, it is certain to adopt, sooner or later, a new system of declension; if it is a verb, it will be conjugated according to the rules of the recipient language. Yet, this is also an lasting process. The Russian noun "пальто" was borrowed from French early in the 19th century and has not yet acquired the Russian system of declension. The same can be said about such English Renaissance borrowings as "datum" (pl. data), "phenomenon" (pl. phenomena), "criterion" (pl. criteria) whereas earlier Latin borrowings such as "cup", "plum", "street", "wall" were fully adapted to the grammatical system of the language long ago.

By semantic adaptation is meant adjustment to the system of meanings of the vocabulary. Sometimes a word may be borrowed "blindly" for no obvious reason: they are not wanted because there is no gap in the vocabulary or in the group of synonyms which it could fill. Quite a number of such "accidental" borrowings are very soon rejected by the vocabulary and forgotten. But some "blindly" borrowed words managed to establish itself due to the process of semantic adaptation. The adjective "large", for instance, was borrowed from French in the meaning of "wide".

Thus, new words have brought peculiarities of the national picture of the word of Frenchmen into the world view of Englishmen. As Oshepcova writes, semantic system of different languages and separate elements of these systems contain words with no direct equivalents in other languages that denote culture-specific information that is known by the very nation that speaks a definite language. Nevertheless, a great amount of French borrowings lost their specialized meanings as the result of accepting of those words by a population and therefore developing of lists of new meanings.

The list of used literature:

1. August Friedrich. Max Müller und die Kennzeichen der Sprachverwandtschaft. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft." - Germany: Sprache Press. 1855. p65-84.
2. Bell, Alan. "Language samples. Universals of German Language by Joseph H. Greenberg." - Stanford: Stanford University Press. 1978. p123-156.
3. Collinder, Björn. "Comparative Grammar of the German Languages." - Stockholm: Almqvist and Wiksell. 1960.
4. H. Greenberg. "Universals of Language" - Cambridge: MIT Press 1867 ed. by Joseph. p58-90

SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI NUTQIDA G'ALLACHILIKKA OID SO'ZLAR

Aziz Ahmad Aminiy

TerDU 1-kurs magistranti

Tel: +93785102631,

e-mail: azizahmadmini1399@gmail.com

Annotation: This article is devoted to the characteristics of grain products used in agriculture in northern Afghanistan. The article describes the features of grain products associated with lexical changes, their classification, application in agriculture and the terms introduced in connection with the development of science and technology.

Key words: Cereals, agriculture, legumes, cereals, barley, flax.

Аннотация: Данная статья посвящена характеристикам зерновых продуктов, используемых в сельском хозяйстве на севере Афганистана. В статье описаны особенности зерновых продуктов, связанных с лексическими изменениями, их классификация, применение в сельском хозяйстве и термины, введенные в связи с развитием науки и техники.

Ключевые слова: зерновые, сельское хозяйство, бобовые, крупы, ячмень, лен.

Annotasiya: Ushbu maqola Afg'oniston shimolidagi qishloq xo'jaligida ishlatiladigan don mahsulotlarining xususiyatlari baxishlangan. Maqolada don mahsulotlarining leksik o'zgarishlar bilan bog'liq xususiyatlari, ularning tasnifi, qishloq xo'jaligida qo'llanilishi va fan - texnika rivojlanishi bilan bog'liq atamalar bayon etilgan.

Afg'oniston Islom Respublikasida aholining asosiy qismi dehqonchilik bilan shug'ullanib, kundalik hayotiy ehtiyojlarini shu kasb orqali qoplab kelmoqdalar. Hozirgi kunda shimoliy Afg'onistonda yashovchi o'zbeklar nutqida g'allachilik bilan bog'liq ko'plab lekse malar faol ishlatiladi. Til ijtimoiy hodisa bo'lgani uchun zamon bilan yonma-yon o'sib, rivojlanib boradi. Bu o'sish va rivojlanish, asosan, tilning lug'at tarkibida o'z ifodasini topadi. Demak, fan-texnika taraqqiyoti tillarga yangi so'zlar va yangi tushunchalarni olib kiradi. Shimoliy Afg'oniston o'zbeklari shevasida ham ana shunday, fan-texnika taraqqiyoti bilan bog'liq bir qator g'allachilikka daxldor atamalar kirib kelgan: kampoyin (kambayn), treshal kabi so'zlar bunga yorqin misol bo'ladi. Nutqdagi so'zlar vaqt o'tish natijasida unutilishi, tarixiy so'zga aylanishi mumkin. Buning natijasida tilimizdagи ayrim leksimalar nofaol leksik qatlamga o'tib qolmoqda, bugungi kunda: haqquloh, galagav kabi so'zlarning eskirib borayotganligi kuzatiladi. Shuning uchun ham bu maqolada ana shunday yo'qolib borayotgan so'zlarni yo'qolib ketishini oldini olishni maqsad qildik. Bunday so'zlar bugungi kunda turmush tarzini ifodalovchi barcha sohalarda mavjud. Ana shunday sohalardan biri g'allachilik bo'lib texnika taraqqiyoti bilan bog'liq ravishda bu sohaga ham ko'pgina so'zlar kirib kelib ayrim ayrim so'zlar iste'moldan chiqib ketmoqda.

Afg'oniston o'zbeklari nutqida uchraydigan g'allachilikka oid so'zlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Donli va dukkakli mahsulotlarning nomi.
2. Donli mahsulotlar poyasi va undan hosil bo'luvchi narsalar nomi.
3. Don va poyani ajratish uchun qo'llaniladigan usullar va predmetlar nomi.

Shimoliy Afg'oniston o'zbeklari nutqida eng ko'p qo'llaniladigan g'allachilikka oid so'z arpa va bug'doy so'zlaridir. Arpa, donini iste'mol qilish(foydanish) yem sifatida hayvonlarga berish mumkin bo'lgan g'alla o'simligi va uning doni. Bug'doy g'alladoshlar oilasiga mansub o'tsimon o'simlik va uning doni, g'allasi, Oq bug'doy. Bug'doy uni. Bug'doy sepmoq. Bug'doy o'rmoq. Bug'doy noning bo'lmasin, bug'doy so'zing bo'lsin (Maqol). Arpadan asosan hayvonlarning oziqasi sifatida foydalaniladi. Bug'doydan esa asosan non tayyorlanadi. Bundan tashqari bug'doyni po'stidan tashkil topgan kepak hayvonlarning yemi sifatida ishlatiladi. Yog'ini olish uchun mo'ljallab ekiladigan o'simliklardan zig'ir va kunjit ommalashgan. Zig'ir asosan yog' olish uchun ekiladigan o'simlik, uning yog'ini ajratishda juvozdan foydalaniladi, juvoz zig'ir va kunjitedagi yog'ni olish uchun mo'ljallangan kichik zavod bo'lib, Afg'onistonda, uni ishlatish uchun, ot va tuyalardan foydalaniladi, kunjalasi esa molga beriladi. Kunjiti zig'ir bilan o'xhash tomonlari ham mavjud farqli tomonlari ham, o'xhash tomoni shundaki, ikkalasidan ham asosan moy olinadi. Farqli tomonlari: ikkalasini poyalari ikki xil bo'ladi; zig'irdan asosan yog' olinsa, kunjitedan nonlari ustiga sepish, kunjit halvo pishirishda ham foydalaniladi. Donli o'simliklardan zira o'simligi Shimoliy Afg'onistonda ikki xil: tabiiy

holda o'sadigan va zira donidan foydalanish maqsadida lalmi joylarga ekiladigan turi. Zira donidan dori tayyorlashda va ovqatni xushxo'r qilishda foydalaniladi. Shimoliy Afg'onistonda ko'p ekiladigan g'alla o'simligidan biri tariq bo'lib, boshoqdoshlar oilasiga mansub bir yillik g'alla o'simligi va uning oqlab so'k qilinadigan mayda doni. Mazkur g'alla o'simligidan bedana va boshqa shunga o'xshash qushlarning oziqasi sifatida hamda bolalarning beshigini ichiga solinadigan ko'rpachaga paxta o'rniда solish uchun foydalaniladi.

G'allachilik bilan bog'liq xirmon, chosh, boshqoq, kespant, haqqulloh atamalari, g'allani o'rib-yig'ib olish jarayonlarini ifodachisidir. Xirmon so'zi asosan g'alla mahsulotining bug'doy, arpa kabilarning, o'roq bilan o'rilganidan keyin uni donini somondan ajratish maqsadida bir joyga to'planganini ifodalaydi. G'alla donining bir joyga to'plangani chosh deyiladi. Bug'doy, arpa kabi donli o'simliklarning uchki tomonidagi donlik qismi boshqoq, poya o'rib olingandan keyin erga tushib qolgan boshqolar esa-mashoq deyiladi. G'alla o'rim-yig'imi yakun bo'lganligi kespant va haqqulloh so'zlarida o'z ifodasini topadi. Kespant g'alla donidan kambag'allarga ulush berish. Haqqulloh (Olloh yo'lida), g'alla xo'kiz, ot, eshak bilan yanchilganda hayvonlar tomonidan ifloslantirilgan (ya'ni, tezaklashi yoki xirmonga tushgan boshqa narsalar ifloslashtirgani uchun), dehqonlar tomonidan ushbu hayvonlar ifloslantirgan donli mahsulotlarni toza (halol) bo'lishi uchun kambag'al, bechoralarga beriladigan ulush. Kespant so'zining O'zbekiston Respublikasida kepsant shakli mavjud. Kespant bilan haqqulloh so'zlar ma'nojihatdan bir-biriga juda yaqin, ya'ni kespant, g'alla tozalanganidan keyin o'sha yerda mavjud bo'lgan insonlarga beriladigan g'alla doni. Haqqulloh esa urf-odat bo'yicha halollash maqsadida chin ko'ngildan kambag'allarga berilganda mahsulot tozalanadi degan aqida mavjudligi uchun amalga oshiriladigan udumdir.

G'alla mahsulotlari yanchilganda hosil bo'ladigan mahsulotlar asosan em-xashak sifatida foydalaniladi. Em-xashak mahsulotlarini ifodalashda samon, paxal, zirato'ppon, zig'irt'o'ppon, zig'irpuri, chor kabi so'zlar qo'llaniladi, bular Chorva mollari uchun ko'p ishlatiladigan oziqadir. G'alla o'rib olingandan keyingi holatlardagi g'alla maydoni angora deyiladi. Angoradan mollarni boqish uchun foydalaniladi. Shimoliy Afg'oniston o'zbeklari nutqida paxal, O'zbekistonda poxol, bug'doy, sholi kabi boshqoli o'simliklarning doni yanchib olingandan keyin qolgan quruq poyasi. Samon, angora, paxal so'zlar bir-biriga juda yaqin. Paxal bug'doy yoki arpaning poyasiga nisbatan aytildi, shu paxalning yanchilganiga nisbatan samon so'zi ishlatiladi. Zig'irt'o'ppon, zig'irning boshog'idan pastgi qismi. Zirato'ppon ziraning poyasi. Zig'irt'o'ppon bilan zirato'ppon bir xil ma'noni bildiradi, ya'ni zig'irt'o'ppon so'zi zig'irning poyasiga nisbatan, Zirato'ppon so'zi esa ziraning poyasiga nisbatab ishlatiladigan so'z. Zig'irpuri, zig'ir yanchilganda zig'irning boshog'idan paydo bo'ladi dehqonchilik mahsuloti, bundan asosan mayda molni emi sifatida foydalaniladi. Chor bug'doy yoki arpaning boshog' qismidagi donlarni o'tasidan, bug'doy yoki arpaning poyasining o'tasidagi bandlari, hamda puch bug'doydan tashkil topgan dehqonchilik mahsuloti. Mazkur mahsulotdan asosan mollarni yemi sifatida foydalaniladi.

G'alla mahsulotlarini don va poyasini ajratishda bir qator mehnat qurollaridan foydalaniladi. Ushbu qurollar va vositalarni ifodalashda, Shimoliy Afg'oniston dehqonlari nutqida: o'roq, qayrog'tosh, shoxa (temir shoxa, cho'b shoxa), kurak, chig'il, g'albur, bo'ji, qanor, juvoldo'z, qavda, do'rg'a, galagov, xirmontagi kabi atamalar qo'llaniladi. O'roq temir va yog'ochdan tuzatilgan, bundan asosan g'allani o'rish uchun foydalaniladi. Qayrog'toshdan o'roq o'tmay qolganda uning tezlash maqsadida qayrog'toshdan foydalaniladi. Temirshoxa temir va yog'ochdan tuzatilgan dehqonchilik predmeti. Mazkur predmet asosan dehqonchilik mahsulotlarining ayrimlarini toshish uchun xizmat qilad. Cho'bshoxa esa yog'ochdan tayyorlangan dehqonchilik predmeti, buning cho'bshoxadan farqi shundaki, bundan faqatgina somonni toplash uchun foydalaniladi. Kurak, chig'il, g'albur g'allani tozalash uchun xizmat qiladi. Kurak, yog'ochdan tuzatilgan, g'allaningsovurish, undagi changlarini tozalash uchun xizmat qiladi. Chig'il, yog'och va mayda molning terisidan, yoki temir bilan yog'ochdan tuzatilgan, bundan asosan g'allaga mavjud bo'lgan puch donni ajratshda xizmat qiladi. G'albur (g'alvir) ham xuddi chig'ilga o'xshaydi, lekin, vazifasi biroz farq qiladi, bandaklar, chor va shukabilarni dondan ajratish uchun xizmat qiladi. Bo'jiy plastikadan tayyorlangan, g'allaning donini saqlash, bir joydan boshqa bir joyga olib borish uchun xizmat qiladigan dehqonchilik quroli. Qanor plastikadan tayyorlangan, kattaligi bir yarim-ikki metr atrofida, samon saqlash, uni intiqol berish uchun mo'ljallangan dehqonchilik predmeti. Juvoldo'z forscha (juvol-bo'ji, do'z-tikmoq)-somon (qanor)ga yoki bug'doyning (bo'ji)ga tashlaganidan keyin og'zini tikish uchun xizmat qiladigan dehqonchilik predmeti. Juvoldo'zdan esa bo'ji, qanor kabi dehqonchilik predmetlaining og'zini tikish uchun foydalaniladi. Qavda, g'allani o'roq bilan o'rgandan keyin, uni xirmongacha olib borishga mo'ljallab bog'lanib qo'yilganiga nisbatan ishlatiladi. Do'rga esa mazkur mahsulotlar tayyor bo'lganidan so'ng ularning daladan uyga olib borish uchun xizmat qiladigan, tevalarni boshqaradigan odamga nisbatan ishlatiladigan so'z. Arg'amchi, mazkur mahsulotlarni tashiyotganda, mazkur mahsulotlarning mahkam ushlab turib uning yiqilib ketishini oldini oladigan dehqonchilik predmeti. Galagov forscha (gala-ko'p, gov-sigir)-g'allaning donini somondan ajratish uchun, to'plab qo'yilgan g'allaning xirmanini ustidan sigir, ot yoki eshshakni yuritish. Xirmontagi g'allachilik mahsulotining donini somondan ajratish

maqsadida bir joyga toplanganining tagiga nisbatan xirmonjoyi so'zi ishlataladi. Galagov, dehqonchilik mahsulotlarining donini poyasidan va tarkibidagi boshqa mahsulotlaridan ajratish maqsadida xo'kiz, yoki ot orqali bajariladigan ishga nisbatan galagov deyiladi. Galagov qilinadi yoki xirmon yanchiladigan joyga xirmontagi deyiladi.

Shimoliy Afg'onistonda millonlab turkiy zabon xalqlar, ayniqsa o'zbeklar yashab kelmoqda, ma'lum siyosiy va ijtimoiy omillarga ko'ra, ular o'z tili va adabiyotlarini rivojlantirish va nodir til, adabiyot durdonalarini avlodlarga etkazish uchun kurashmoqdamiz. Azaldan turkiy zabon xalqlar o'z tili va madaniyatini saqlash va uni yuksaltirish yo'lida tinmay kurashib kelganlar. Mamlakatda davlat rasmiy tillari deb hisoblangan dari va pishtu tillarini jamiga ona tilim bo'lmish o'zbek tili ham Afg'oniston Islom Respublikasining uchinchi davlat tili deb e'lon qilindi. O'zbek tilida yozilgan maqola, she'r va hikoyalarni gazeta-jurnallarda chiqarishga imkon yaratildi. Biroq hanuzgacha lingvistik jihatdan tahlil qilinmagan, bu sohada Shimoliy Afg'oniston o'zbeklari nutqidagi dehqonchilikka oid hech qanday lug'atnoma yoki kitob chop etilmagan. Shuning uchun biz ush bu mavzuni ilmiy o'rganishni maqsad qilib oldik. Asosiy maqsad Shimoliy Afg'onistonda yashovchi o'zbeklarining nutqidagi o'zbekcha so'zlarni yo'qolib ketishni oldini olish, ikkinchidan dehqonchilikka oid so'zlarning barchasini bir joyda to'plab ularni izohlab mazkur sohaga oid bir lug'at tuzish va uni Afg'oniston o'zbeklari orasida tarqatishdir.

Foydalilanlgan adabiyotlar ro'yxati

1. "O'zbek tili so'zligi" Nurulloh Oltoy. Afg'oniston-Javzijon: 2007. 119 b.
2. "Farhangi o'zbeki - dari" Rahim Ibrohim. Afg'oniston - Balx: 2017. 607 b
3. "Mabodiyl zabonshunosiy" Njibulloh Frivar. Afg'oniston-Hirot: 2017
4. "tryuriyhoiy zabonshunosiy" Mauhammad Husain Yamin. Afg'oniston-Kobul: 2016
5. "Farhangi o'zbeki ba forsiy" Shafiqqa Yorqin Afg'oniston.
6. "Navoiy asarlaridan" Abdulloh Ruhin. Afg'oniston-Kobul: 2013
7. "O'zbek tilining amaliy grammatikasi". B. Umurqulov, Z. Umurqulov - Termiz: 2018.

WHAT ARE THE ESSENTIAL INGREDIENTS FOR EFFECTIVE TEACHING AND EFFECTIVE LEARNING ?

Dilfuza Bekbo'tayeva

English teacher at school# 14 , District Navbahor, region Navoi

Phone number: +998(91)9863108

Dilfuza1210@mail.ru

Muqaddasxon Tojiyeva

English teacher at school #4 ,District Khujaobod,region Andijon

Phone number: +998(91)1760828

muqaddasxon09@gmail.com

Annotation. When it comes to learning, the most significant feature is practice. As an example, student who is learning English has to practice every lesson he learns. Otherwise, he can not succeed in learning. Constant practice leads students to success. This article also about how to deal with active and passive students and how to work with them easily. I believe that combined techniques of teaching and learning give the optimal output in learning.

Key words: encouraging students learning foreign languages, teaching system, competitions and quizzes , provides practice, professional development, young generations, gives aspiration , open doors of success.

Language is the key of communication. If we know many languages we communicate with many different nationalities. As we know, there are many professions which serve for development of our country , but they differ from each other by its features. Doubtless, we can not imagine our life without teachers. Generally speaking I am an English teacher at school. Essentially, if teachers do not work on themselves they can not help children to find their way of life. Nowadays our government is paying a great attention for learning foreign languages. For this reason a decree " About the measures of further development foreign languages learning and teaching system " was adapted by our president.

Learning foreign language is one of the keys for us which opens doors of success. During my teaching periods, I have used many methods, teaching ways to improve my pupils' knowledge. There are following tools for teaching English effectively which I have practiced with my pupils:

Encouragement gives aspiration and much effort. From my own experience, even if my pupils make mistakes, I never criticize their pronunciation or voice and also emphasize that communication is the key. As a result my 6th form pupils can communicate with me freely. I sometimes prize for their ability with small, colorful books. In today's world inviting a fluent speaker into the classroom, as a guest is also the best element of learning English. While they are listening a fluent speech , they could hear real phrases, authentic situations. Besides, competitions and quizzes keep motivation levels high. The smallest of tasks, such as matching pictures to words or phrases, or even word searchers can be turned into competitions- against the clock, first to finish, fastest group, etc. In addition to, the most crucial ways for learning English is a member of online-websites, take part in seminars, webinars. Watching English channels give us the chance to hear something correctly first time. It can be great practice for learners watching real-English speakers. Writing is the toughest part of English. Why don't we start an online blog and share our writings with the world? As you write, you will probably need to remember many of words. Then you will learn exactly how to use them in writing.

In conclusion, I would like to highlight that teaching pupils is not a job, it is a great responsibility. That is why if we go on such a up-to-date encouraging , motivating elements of teaching, we can achieve our goals.

List of references used

1. 'A Course in English Language Teaching' - Penny Ur - Cambridge University Press 2001
2. 'Business Advantage' - Michael Handford and Martin Lisboa - Cambridge University Press 1999
3. <http://www.bilingusitics.com>.
4. <http://www.ehow.com>.
5. <http://www.babybumblebee.com>.

YOSHLAR O'RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOVLANTIRISH

Choriyeva Madina

Nizomiy nomidagi TDPU

Termiz filiali talabasi

Telefon+998930792070

sodiqova_muhayyo@mail.ru

Anatotsiya: Ushbu maqolada yurtimizda istiqbolini yanada rivojlantirish yulida yoshlаримизга shart sharoitlar haqida fikr mulohozalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Vatan ravnaqi, yurt kelajagi, manaviy qadriyatlar, xalq farovonligi.

Ta'lim olish izchil tarzda, ijtimoiy munosabatlar asosida shakllanib boradi. Odatda ta'lim tushunchasi yosh avlodga malum bilim ko'nikma yetkazish bilan ham tariflanadi. Kitob boylik lekin sotib olingani emas, o'qilgani.

Inson yaratganning amri bilan qaysi yurtda, qaysi qaysi diyorda tug'ili-shidan qat'iy nazar unga o'sha joy Vatan, Ona diyor hisoblanadi. Bu vatanda uning o'zi, avlod-ajdodi, xalqi bilan bir qatorda bu xalqning an'ana va qadriyatları ham shakllanadi. Bu qadriyatlar zamirida o'sha xalqning tili, dini va madaniy merosi, ma'naviyatini mujassam etadi. Insoninsondag'i beqiyos kuch-qudrat, g'ayrat-shijoat, jasorat, maqsad, orzu-intilishi mana shu diyor Ona vatan bag'rida uyg'onadi. Xalqimizda "Istiqboling porloq, toleing baland bo'lsin" degan naql bor. Bu naqlni o'sib kelayotgan yosh avlodga nisbatan ham ishlatiladi. Chunki ular yurtimiz ertasi kelajagi hisoblanadi. Yurtimizda yoshlar istiqboli uchun ta'lim olishi uchun juda katta ishlar amalgam oshirilmoqda, jumladan birinch Prezidentimiz I.A.Karimov takidlaganlaridek "Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qoldirishi lozim" deya bot-bot takrorlaganlar.

Darhaqiqat, bu so'zlarni har safar eshitganimizda vatanimiz, yurtimiz oldidagi har bir insonni burchi bir bora yodiga tushishi bejiz emas. Yoshlarimizning bilim salohiyatini yuksaltirishda, ularning qobilyatlari niyuksaltirishda o'qituvchilarining roli beqiyosdir. Allomalarimizdan biri "Maktabga endigina kelgan go'dakni huddiki bir urug'dir - bu urug'ni qanday joyga ekish ya'ni hosildor mo'l tuproqqami yoki qattiq toshloq yerga o'tqazish, uni parvarish qilish o'qituvchini vazifasidir" deya ta'kidlaganlar. Shu jumladan o'zbek adabiyotida va o'z asarlarida xalqimizga hos ma'naviy qadriyatlarimizni yaqqol aks etdirgan. Hozirda yoshlарimizning kutubxonalarga borib yoki o'zlar shaxsiy kitoblar olib o'qishlari anchagina kamayib qolgan. Mobil telefonlar, internet yoshlарimiz ongiga salbiy ta'sir qilmoqda. Internet yoki telefondan kitob o'qiyapman deb o'zlarini oqlaydigan yoshlарimiz ham topiladi. Kitobni o'qiganingizda uning asl mohiyati nimada shoir bu asari bilan nima demoqchi ekanligini faqatgina uning o'zini o'qiganingizdagina his eta olasiz, shundagina yozuvchi, shoirning nimani yozganining yuragiga kirib yetasiz uni his etasiz, anglaysiz. Mayli sizning kitob o'qishga vaqtingiz yo'qdir, ishingiz boshingizdan oshib yotgandir ammo yurt uchun kelajak avlod uchun yotishdan oldin ko'p emas faqatgina to'rt bet kitob o'qing uning mazmunini tushunmang, anglamang lekin siz uchun mana shu o'qigan to'rt bet kitobingiz kun kelib sizni bir kunda to'rt yuz bet kitobni o'qish ishtiyoqini beradi bunga mutlaqo aminmiz. Yoshlarimizni qanchalik kitobga oshno qilsak ularda shunchalik o'z vataniga, xalqiga bo'lgan mehr, sadoqat, g'urur kabi hislatlar mujassam bo'ladi.

Hulosa o'mnida aytish joizki vatanimiz ravnaqi, xalqimiz farovonligi, millatimiz tinchligi uchun shu yurtda yashaydigan har bir inson mas'uldir. Zero kelajagimiz o'z qo'limizda.

Foydalilanigan adabiyotlar.

B.To'xliyev .Adabiyot o'qitish metodikasi 2011 yil

O.Matchanov ,Saylanma. 1995 yil

N.Maxmudov Ona tili

Professer Asqarovaning ilmiy fikrlar

O'QUVCHILARDA IMLO SAVODXONLIGINI OSHIRISHNING BESH USULI

Ergasheva Umida Anorbekovna

Namangan viloyati Namangan tumani

12- sonli umumiy o'rta ta'lif maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarining imlo savodxonligini oshirishning yo'li va usullari metodlar yordamida misollar bilan ochib berilgan.

Kalit so'z va iboralar: savodxonlik, talaffuz, lug'at diktant, metod, topshiriq, tarkibiy qism, tahlil.

Аннотация: в данной статье объясняются пути и средства повышения грамотности учеников напримере использования методов.

Ключевые слова и фразеологизмы: грамотность , произношение , словарный диктант, метод , задание, составляющая ,анализ.

Annotation: In this article the ways and the methods were opened with examples , which developed pupils' orthography literacy.

Key words and phrases: literacy, pronunciation, dictionary dictation, task, component, analysis.

Bugungi kunda ta'lif sohasidagi muammolardan biri - bu o'quvchilarining imlo savodxonligini oshirish masalasiadir. Xo'sh, o'quvchilarimizning imlo savodxonligini oshirish uchun bugungi kun pedagogi, ayniqsa, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari nima qilishlari va nimalarga e'tibor berishlari kerak?

Quyida bu muammoni hal qilishning, ya'ni o'quvchilarining imloviy savodxonligini oshirishning 5 usulini sizlarga tavsiya etaman:

Birinchi usul: Ko'z xotirasiga saqlab qolish usuli. O'quvchilarimizni kitobxonlikka o'rgatish orqali ularni o'qigan so'zlarini ko'z xotirasiga orqali saqlab qolishga o'rgatish. Bu usul samarali usullardan biri hisoblanadi. Negaki inson ko'rgan, o'qigan va eshitganlarini talaffuz qiladi va shunga asoslanib yozadi. O'quvchilarni to'g'ri yozishga o'rgatish uchun , avvalo, ularni mutolaaga o'rgatishimiz kerak. Bu orqali o'quvchilar qaysi so'zni qanday yozilishini ko'zlar bilan ko'rib , uni ko'z xotiralariga joylaydilar.

Ikkinci usul:Lug'at diktantlar olish usuli. O'qituvchi o'quvchilardan dars jarayonida shu mavzuga doir qisqa muddatli lug'at diktantlar olib turishi kerak. Masalan, o'quvchilarimiz Xx va Hh harflarini farqlay olmasliklari oqibatida shu so'zlar imlosida juda ko'p xato qiladilar. Dastlab shu harflarni alohida- alohida , so'z ichida va oxiri gap ichida qatnashtirib talaffuz qildirish, so'ngra shu harflar ishtirot etgan so'zlardan iborat lug'at diktant olish maqsadga muvofiqdir. Lug'at diktant yozib bo'lingach, o'qituvchi o'zi shu so'zlarni yozuv taxtasiga yozadi. O'quvchilar esa qaysi so'zni to'g'ri, yoki xato yozganliklarini tekshirib o'zlarini tahlil qiladilar.

Uchinchi usul: Turli metodlardan unumli foydalangan holda tahlil qilish usuli. Bizda tahlil uchun mo'ljallangan metodlar juda ko'p. Shunday metodlardan biri " T chizmasi" hisoblanadi. Masalan, 5-sinf ona tili darsligida " Ayrim unlilar talaffuzi va imlosi" , "Ayrim undoshlar talaffuzi va imlosi" , " Qo'sh undoshlar talaffuzi va imlosi" , " Qator undoshlarning talaffuzi va imlosi" ,

" Xx va H h harflari" , " Ng ng harflar birikmasi va uning vazifalari " , " Tutuq belgisining ishlatalishi" kabi mavzularni o'quvchilarga tushuntirish va tahlil qilishda bu metod juda yaxshi samara beradi. Masalan, shu darslikdagi " B , M undoshlaridan oldin kelgan n undoshining talaffuzi va imlosi " mavzusini olaylik, bu mavzuni ushbu chizma orqali quyidagicha tushuntirish mumkin.[1]

Bu kabi so'zlar tilimizda juda ham ko'p. Aytilmay va yozilmay qolgan misollarni o'quvchilarga topshiriq qilib beriladi.

Talaffuzda	Imloida
shamba	shanba
yo'llamma	yo'llamma
qo'llamma	qo'llamma
o'm bir	o'n bir
tambal	tanbal
bo'limma	bo'linma
yakshamba	yakshamba
otimbibi	otinbibi
Julqumboy	Julqunboy
ko'rgammi	ko'rganmi
borgammi	borganmi
yozgammi	yozganmi

Bu metodning afzalligi shundaki, muammoni qo'yish va hal qilishning bir qator jihatlarini ta'riflash va yechishga imkon beradi.

To'rtinchi usul: So'zlarni tarkibiy qismlarga ajratish usuli. Imlo savodxonligini oshirishda so'zlarni tarkibiy qismlarga ajratib o'rgatish ham yaxshi samara beradi. Aytaylik, o'quvchi ng harfiy birikmasidan yonma- yon kelgan n va g harflarini farqlay olmayapti. Xuddi shu o'rinda, bu usul juda qo'l keladi.

Yana "T chizmasi" dan foydalangan holda so'zlarni tarkibiy qismlarga ajratamiz.

Asos	Qo'shimcha
Tun	- gi
men	- ga
tong	- gi
keng	- lik
don	-ga
jiring	- la
sen	-ga
osmon	-ga
jon	-ga
ming	-ga

Ushbu usul orqali o'quvchiga qaysi so'zda ng harfiy birikmasi bor-u, qaysi so'zda esa n va g harflari bor ekanligini o'rgatish ham oson , ham tushunarli , ham qiziq va esda qolarlidir.

Beshinchi usul: Turli xil rasmlardan va monitordan foydalanish yo'li orqali o'zni tahlil qilish usuli.

Dars davomida o'quvchilarga oldindan tayyorlab qo'yilgan rasmni monitor ekranini orqali namoyish etiladi. O'quvchilar dastlab voqeа, holat, shaxs va narsa tasviri bilan tanishib chiqqach, o'qituvchi darsga bog'lagan holda o'quvchilarga topshiriq beradi. Masalan , " Atamalar. Ilmiy atamalar " mavzusida shu mavzuga oid so'zlarni topish topshiriladi. Belgilangan muddat tugagach, o'qituvchi monitor ekranini orqali so'zlarni namoyish etadi. O'quvchilar yana o'zlarini tahlil qilib, xatolarini to'g'rilaydi.

Bu usulni ham juda ko'p mavzularni o'tish va shu mavzuga oid so'zlarni to'g'ri yozish va qo'llashni o'rgatishda foydalanish mumkin.

Ona tili jarayonida asosiy diqqat o'quvchilarda so'z boyligini oshirish , ularda so'zlarning ma'no nozikliklari , farq va o'xshashliklarini his qilish, hamda anglab yetish, bexato talaffuz qilish va yozish , so'zlarni to'g'ri bog'lash, fikrni to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish zarur .[2]

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. 5-sinf ona tili darsligi. N.Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov, V. Qodirov, Z. Jo'raboyeva. Toshkent Ma'naviyat 2015.

2.B. Mengliyev va b. Ona tili ta'limining dolzarb masalalari . Til va adabiyot ta'limi , 2008 . 9-son 5-b.

INTERRELATION OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE ANALYSIS OF LINGUOCULTURAL ASPECTS OF UZBEK AND ENGLISH PROVERBS

**Farmonova Naimaxon the master degree student of
Navai State Pedagogical Institute.
+998907329582**

Abstract: This article is devoted to the similar and different features of Uzbek and English proverbs in the analysis of linguocultural aspects of them. In the course of investigation several issues have been detected and the author's remarks to these subject-matter of these phenomena have been proposed.

Key words: Paremiology, proverbs, codes, lifestyle, features, mentality, belief, culture.

Paremiology of different cultures have a lot in common, but besides there are specific features, characterizing the color of some original national culture, its old history. Proverbs and sayings contain deep sense and national wisdom, which have roots far in the past. They reflect people's way of thinking and perception of the world. They are considered to be "codes" of culture, its specific laconic and witty language. Proverbs are the mirror of the nation that people can see specific features of that nation of that mirror. The main task of paremiology is to study all aspects of proverbs at a today's time when intensive work is being done on them. When we contrast the aspects of English and Uzbek proverbs we need to speak about linguocultural features of them.

Language is the most essential factor of characterizing every nation's beliefs, culture and the attitude to the world. As beliefs, worldviews and cultures do not look like to each other, proverbs and sayings of different nations are not the same. One of the most outstanding linguists Nida said that it is important to study the language of the nation when we study its culture. According to his point of view language and culture is interrelation system, which was developed together at the same time. He explains it as follows: "Cultural factors are deeply interwoven with the language, and thus are morphologically and structurally reflected in the forms of the language." [1]

Another linguist and folklorist Teliya called proverbs as "direct cultural signs" and he believes that proverbs describes every nation's beliefs and lifestyle. In his one of linguistic work he said about proverbs as follows: "After having described the interaction between language, culture and proverbs, it seems also important to mention the ways in which culture is implemented through language. Each culture has a set of proverbs that could be defined as basic, when they enter the lexicon and the language, it is possible they act as "direct cultural signs". On the other hand, when linguistic symbols interpret these cultural patterns, then these symbols transform themselves into bodies of those cultural patterns; in this case, language units acquire the status of standard." [1]

In addition, linguist Nida consider that it is natural that studying proverbs demands to study the nation's language and culture too. The lexeme, exists in the language, originates from the lifestyle of the nation or is taken from daily conversation of the people of that nation, and it takes part in that nation's proverbs as well as it determines that nation's culture by these proverbs.

By relying on the view of the linguists, which we mentioned above, we will try to show interrelation of Uzbek and English proverbs as well as linguocultural features of them. With the help of comparing two nations' proverbs we discuss some examples of English and Uzbek proverbs and analyze similar and specific features of them. For example, English proverb "The nearer the Church, the farther from God" is translated in Uzbek as "cherkovga yaqinlashgan sari Xudodan uzoqlashar". However, Uzbek equivalent of the proverb is "Besh vaqt namozini tark etmas, Harom-xarishni farq etmas". The word "church" In English proverb means "cherkov" in the Uzbek language, but it is not original Uzbek word and it was taken from other languages and is used as a term in the Uzbek language. Church is a place where Christian people worship while "masjid" is such kind of holy place for Muslim people. We cannot use the translation word "cherkov" directly instead of the word "masjid". Since, each nation's belief and religion is different and we cannot use one's religious word (even translation) in other nation's language. From this example we can investigate that proverbs identify the each nation's specific features and mentality too. If we look at similar features of these proverbs, we can realize that both English and Uzbek people believe in God and they pray in their religious, holy places at the same time. Cultures, lifestyles and some traditions may look like to each other but they cannot be the same anyway.

If we refer to other example to Uzbek proverb "Onasi maqtagan qizni olma, el maqtagan qizni ol" is the

equivalent of English proverb "Choose a wife rather by your ear than your eye". We may translate the proverb in English language word by word but it does not give the whole meaning while English variant of this proverb is not the same with Uzbek one. There is no such a proverb in English and only analysis gives the meaning of the proverb. In Uzbek tradition the family play important role in people life and before the marriage couples search information about their future partner. Even, two sides try to find information about 7 ancestors of their future bride or groom. According to the Uzbek mentality girls in family look like their mothers and though the girl is well-behaved but her mother is not, anyone wants the girl to be his wife. So, Uzbek people prefer asking from neighbors and other people than asking from mothers when they are choosing a wife. Unlike English people do not have this kind of tradition and they do not rely on others' thoughts. Their own point of view is vital.

References:

1. V.Teliya , N. Bragina , E. Oparina, I. Sandomirskaya . Phraseology as a language of culture: its role in the representation of a collective mentality in Cowie (ed.) 1998.
2. O'zbek xalq maqollari 2-tom. T., 1987y.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI ATOQLI OTLAR BILAN YASALGAN FRAZEOLOGIZMLARNING SEMANTIK O'XSHASHLIKLARI VA FARQLARI

G'aybullayeva Dildora Fayzulla qizi

O'zDJTU o'qituvchisi

Telefon: +998946812393

dildoragaybullayeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarning semantik o'xhashliklari va farqlari haqida bayon etiladi.

Kalit so'zlar: frazeologik sinonimiya, antonimiya, polisemiya, omonimiya.

Ma'lumki, frazeologik birliklar har bir tilning lug'at boyligini tashkil etuvchi til birligi hisoblanadi va ular til birligi sifatida nutqqacha tayyor holda mavjud bo'ladi. Shuningdek, ular boshqa til birliklari singari semantik xususiyatlarini hisobga olgan holda sinonimiya, antonimiya, omonimiya, paronimiya va polisemiya kabi hodisalarga uchraydi. Ingliz va o'zbek tillaridagi atoqli otlar bilan yasalgan frazeologik birliklarda semantik jihatdan qiyosiy ?ti pologiktahlil qilish quyidagi o'xhash vafarqli jihatlarning aniqlanishigaolib keldi:

O'zbek va ingliz tili frazeologik birliklarining semantik jihatdan o'xhashliklari haqida so'z yuritganda, har ikki tilda ham mavjud frazeologik birliklar frazeologik sinonimiya, antonimiya, omonimiya va polisemiya kabi hodisalarga uchrashini aytib o'tish joiz.

Shuningdek, o'zbek tilida ham ingliz tilida ham omonimik frazeologik birliklarning leksik tarkibi ikki xil bo'lishi aniqlandi. Birinchi turda har ikki frazeologik birlik tarkibidagi bir komponent omonim bo'ladi, boshqa bir komponent esa ayni bir so'zning o'zi bo'ladi. Ikkinci xilda esa, har ikki frazeologik birliklar tarkibidagi barcha komponentlar bir xil so'zlardan tashkil topadi. Qolaversa, o'zbek tilida ham ingliz tilida ham tarkibida atoqli otlar mavjud bo'lgan frazeologizmlar o'rtasida haligacha frazeologik omonimiya hodisasiga misollar ko'zga tashlanmagan.

Yana bir o'xhashlik sifatida shuni aytib o'tish kerakki, o'zbek tilida ham ingliz tilida ham frazeologik variantdoshlik hodisasi frazeologik sinonimiya hodisasini yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi. Har ikki tilda ham frazeologik variantdoshlik hodisasiga atoqli otlar bilan yasalgan frazeologik birliklarni uchratish mumkin. (O'zbek tilida "Daqqi Yunusdan qolgan" va "Daqyonusdan qolgan" FBlari, ingliz tilida "Adam's ale" va "Adam.s wine" FBları)

O'zbek va ingliz tilida mavjud bo'lgan FBlarning semantik o'xhashliklariga yana bir misol frazaeologik antonimiya hodisasi bilan bog'liq. O'zbek tilida ham ingliz tilida ham antonimiyanı belgilash, bir tomonidan frazeologik birliklarning lug'aviy ma'nosini chuqurroq anglashga olib kelsa, yana bir tomonidan polisemiya hodisasida bir iboraning ma'nolarini o'zaro farqlashga yordam beradi. Bundan tashqari har ikki tilda ham frazeologik antonimiya iboralarning sinonimlarini belgilashda ham o'z o'rniiga ega.

Frazeologizmlarning semantik o'xhashliklari qatoriga o'zbek tilida ham ingliz tilida ham frazeologik polisemiya hodisasida ma'nolar o'rtaida bog'liqlik bo'lishi sharti mavjud bo'lib, ushbu shart frzaeologik polisemiya va frazeologik omonimiya hodisalarini bir-biridan farqlashga yordamlashadi.

O'zbek va ingliz tillarida frazeologik birliklarning, jumladan atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarning semantic jihatdan farqlari haqida gapirganda, avvalombor shuni aytish lozimki, o'zbek tilida ingliz tilidan farqli ravishda frazeologik birliklarning ma'no jihatdan ikki turi borligi ko'rsatiladi: 1)frazeologik butunlik; 2)frazeologik chatishma.[1,2007] Frazeologik butunlik - ma'nosи tarkibidagi so'zlarning ma'nolari assosida izohlanib, umumlashgan ko'chma ma'no ifodalaydigan frazeologik birliklar hisoblanadi: belni bog'lamoq, yog' tushsa yalagudek. Frazeologik chatishma - ma'nosи tarkibidagi so'zlarning leksik ma'nolari bilan bog'lanmaydigan, ular asosida izohlanmaydigan frazeologik birliklar hisoblanadi: xamir uchidan patir, oyog'i olti qo'li yetti bo'lib;

Ingliz tilida ham frazeologik birliklar ma'no jihatiga ko'ra turlarga ajratilgan, ammo o'zbek tilidan farqli ravishda ingliz tilida frazeologik birliklarning uch turi borligi ko'rsatilgan:

- 1) frazeologik birlik (phraseological unity);
 - 2) frazeologik chatishma (phraseological fusions);
 - 3) frazeologik qo'shilma (phraseological combinations or collocations). [2,2005]
- Frazeologik birliklarning bu ma'no turlarini o'zbek tili bilan qiyoslaganda frazeologik birliklar (phraseological unities) va frazeologik chatishmalar (phraseological fusions) o'zbek tilida ham o'z aksini topgan. Lekin frazeologik qo'shilmalar (phraseological combinations or collocations) o'zbek tilida ma'no guruhlari orasiga kiritilmagan bo'lsada, ular ba'zida frazeologik butunliklar ma'noviy guruhiga ham kiritiladi. Bundan tashqari, ularning

ba'zilari erkin bog'lanmalarga ham kiritiladi. Masalan, "to give a talk", "to gain victory", "to attain success", "to make a report" kabilar ingliz tilida frazeologik birliklarning ma'no turlariga ko'ra guruhlarga kiritilsa, o'zbek tilida esa erkin bog'lanmalarga kiritiladi.

Yana bir ko'zga ko'rinarli farqli jihat, frazeologik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rganish orqali ularda frazeologik polisemiya, frazeologik sinonimiya, frazeologik antonimiya va frazeologik omonimiya kabi hodisalar o'zbek tilida keng tadqiq qilingan. Ingliz tilida esa bu hodisalarning o'rganilishi nisbatan umumiy leksikologiya tarkibida o'rganilib, ular so'zlarga nisbatan kamroq uchraydi.

E'tiborli farqlardan biri sifatida o'zbek tilida frazeologik birliklarning polisemiyaga uchrashi ya'ni ularning ma'no taraqqiyoti natijasida ko'p ma'noga ega bo'lishi ingliz tilidagiga nisbatan ko'proq hisoblanadi. Ammo atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarda bu holatning aksini, ya'ni ingliz tilida o'zbek tilidagiga qaraganda ko'pligi kuzatildi. Sababi esa o'zbek tilida atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarning sanoqli darajada ekanligi bilan ko'rsatildi. Semantik farqlarga to'xtalganimizda frazeologik polisemiya hodisasiga e'tiborimizni qaratmasdan ilojimiz yo'q. Ma'lumki, polisemiya har bir tilda o'ziga xos ahamiyatga ega. Shu jumladan, ingliz va o'zbek tillarida ham alohida o'ziga xos xususiyatlarga ega, shu bilan birga, ularning farqli jihatlari ham bor. O'zbek tilida polisemiya ingliz tilidan farqli ravishda ikki turga bo'llinadi:

1) Grammatik polisemiya 2) Lug'aviy polisemiya;

Lug'aviy polisemiya - lug'aviy birliklardagi ko'p ma'nolilik hodisasi, ya'ni mustaqil so'zlardagi ko'p ma'nolilik hodisasi. Masalan, joy, qo'l so'zlaridagi polisemiya hodisasi. Ingliz tilida ham bu hodisa mavjud bo'lsada, ammo o'zbek tilidagidek muayyan guruhga ajratilmagan. Grammatik polisemiya - grammatic birliklardagi ko'p ma'nolilik hodisasi. Masalan, -ga qo'shimchasi birinchidan yo'nalganlik, ikkinchidan atalganlik ma'nolarini bildiradi: Ukamga tikildim. Ukamga oldim.

Ingliz tilida ham bu hodisa mavjud bo'lib, u faqatgina qo'shimchalardagi ko'p ma'nolilik bo'lib hisoblanadi. Masalan, -er suffaksi kasb egasi (teacher, painter), jihoz, asbob (boiler, eraser) larni anglatuvchi so'zlarga qo'shilib polisemantik affiksga aylangan.

Shuningdek, polisemantik so'zlarning ma'nosi yuzaga chiqishi uchun kontekst muhim ahamiyatga ega. Chunki polisemantik so'zlar bir qancha leksik ma'nolarga ega bo'lib, kontekstda esa u faqat bir ma'nosi bilan qatnashadi. Ingliz tilida o'zbek tilidan farqli ravishda polisemantik so'zning ma'nosini aniqlashtiruvchi kontekstlar uchga: leksik kontekst; grammatic kontekst va ekstralengvistik kontekst bo'llinadi hamda ushbu kontekst turlari ibora ma'nosini yanada yaqqolroq ko'rinishida xizmat qiladi. Shunday qilib, ikkala tilda ham frazeologik birliklar, jumladan tarkibida atoqli otlar mavjud bo'lgan frazeologizmlarning va ular o'rtasida semantik jihatlarning o'xshash va farqli jihatlari mavjud. Ammo ikkala tilda ham umumiylik frazeologizmlarning semantik xususiyatlari ular uchrovchi frazeologik sinonimiya, omonimiya, antonimiya va polisemiya hodisalari orqali ochib berilishida ko'rindi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Йулдошев Б. Ўзбек фразеологияси ва фразеографиясининг шаклланиши ҳамда тараққиёти.- Самарқанд: СамДУ, 2007.

2.Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. - Дубна: Феникс, 2005.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA "MAQOLLARNI TO'LDIR" VA "DAVOM ETTIR" METODLARIDAN FOYDALANISH

Yo'ldoshova Gul'dona Oliberganova

Xorazm viloyati Hazorasp tumani Pitnak shahar 7-son maktab o'qituvchisi

Telefon: +998995038112

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida o'tilgan mavzuni takrorlash va mustahkamlashda samarali bo'lган metodlar haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: "Maqollarni to'ldir", "Davom ettir", maqollar, imlo, epigraf, test.

Ona tili va adabiyot darslarida o'tilgan mavzuni takrorlash ,yangi mavzuni mustahkamlashda turli xil metodlardan foydalanamiz. Biz qo'llab kelayotgan metodlar o'quvchilarning yodida bilimning uzoq vaqt saqlanishini ta'minlashi lozim. Xotirani charxlovchi, mustahkamlovchi metodlar qatoriga "Maqollarni to'ldir", "Davom ettir" metodlarini kiritish mumkin.Ushbu metodlardan foydalanishda maqollar asos qilib olinadi. Chunki xalq og'zaki ijodining eng kichik janrlaridan biri bo'lgan maqollarda ibratli fikr, xulosa mavjud. Ular o'quvchini tarbiyalashga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

"Maqollarni to'ldir" metodi o'quvchilarning x va h undoshi bilan yoziluvchi so'zlarni eslab qolishlariga yordam beradi.Namuna sifatida quyidagi maqollandan foydalanish mumkin :

1.Me..nat ,me..natning tagi ro..at

2...unarli kishi ..or bo'lmas.

3.Yer ..aydasang ,kuz ..ayda,

Kuz ..aydamasang, yuz ..ayda.

4. ..alqqa ..izmat -oliv ..immat.

5.Chin so'z -mo'tabar ,

Ya..shi so'z -mu..tasar.

Maqollar tarqatma shaklida tayyorlanadi ,o'quvchilar nuqtalar o'rniga x va h undoshlaridan mosini qo'yib, maqollarni to'ldiradilar hamda mazmunini izohlab beradilar."Maqollarni to'ldir "metodi nazorat ishi tahliliga bag'ishlangan mavzularda ham yaxshi samara beradi.

"Davom ettir" metodi ham darslarda keng qo'llash mumkin bo'lgan metodlardan hisoblanadi.Ushbu metod o'yin shaklida tashkil qilinishi mumkin.O'quvchilar uch guruhg'a bo'linadi va galma -gal maqolning boshini aytishadi ,raqib guruh maqolni to'g'ri davom ettirishi talab qilinadi. 6-sinfda fe'l so'z turkumini o'rganishda metoddan quyidagicha foydalanish mumkin :birinchi guruh o'quvchisi "Izzat tilasang ,ko'p dema "deb to'xtaydi ,ikkinci guruh o'quvchisi "Sihat tilasang, ko'p yema "deb maqolni davom ettiradi va maqoldagi fe'lga oid so'zlarni (tilasang, dema,yema)aytib o'tadi .Endi ikkinchi guruh o'quvchisi "Yurgan daryo "desa, uchinchi guruh o'quvchisi "o'tirgan bo'yra "deya maqolni davom ettiradi va maqoldagi fe'llarni asos va qo'shimchalarga (yur ,o'tir asos ,-gan o'tgan zamon sifatdoshini hosil qiluvchi qo'shimcha) ajratib beradi.Uchinchi guruh o'quvchisi esa "Yeridan ayrilgan yetti yil yig'lar "deb to'xtaydi, birinchi guruh o'quvchisi "Elidan ayrilgan o'lguncha yig'lar "deya davom ettiradi.Bu o'quvchi maqoldagi fe'llarni tub va yasama (ayrilgan ,o'lguncha tub, yig'lar yasama) fe'llarga ajratib beradi.O'yin shu tarzda davom etadi . Maqollarni to'liq shakli aytligach ,qo'shimcha topshiriqlarni hamma uchun bir xil qilib berish ham mumkin. Lekin yuqoridaqidek o'quvchilarning har biriga alohida topshiriqlar (maqoldagi fe'llarni aniqlash ,ularni tub va yasama fe'llarga ajratish, asos va qo'shimchalarni belgilash kabilar) berish fe'lga oid mavzularni mustahkamlashga ko'mak bo'la oladi.

Ushbu metodni ot,sifat, son, ravish, olmosh so'z turkumlarini o'rganishda ham qo'llash mumkin.

"Davom ettir"metodi adabiyot darslarida qo'llashga juda qulay.Bunda asarlarning epigrafi bo'lib keluvchi maqollandan foydalanish mumkin:

1.Osmon yiroq ,

2 .Otning o'limi -

3. Har kimning tug'ilgan yeri _

4. Hamal keldi ,

O'quvchilar maqolni davom qildirishadi va "Osmon yiroq ,yer qattiq "maqoli "Bemor " hikoyasiga , "Otning o'limi - itning bayrami " maqoli " O'g'ri " hikoyasiga, "Har kimning tug'ilgan yeri - Misr shahri "maqoli "Qadrdon so'qmoqlar " she'riga , "Hamal keldi ,amal keldi "maqoli "Kecha va kunduz " romaniga epigraf qilib olingani haqida ma'lumot berishadi.

Badiiy asarlarda maqollarning ko'p uchrashini hisobga olib metodni boshqacha qo'llasak ham

bo'ldi. Maqollarni alohida raqamlangan tarqatmalarga bittadan yozib qo'yamiz. Buning uchun quyidagi maqollardan foydalanamiz :

1. Yaxshilik qil suvgaga sol ,baliq bilur
2. Teng - tengi bilan
3. O'rgangan ko'ngil
4. Turib yeganga

O'quvchilar ixtiyoriy raqam tanlashadi ,shu raqam ostidagi maqolni davom qildirishadi va qaysi asarda , qaysi qahramon tilidan aytiganini ta'kidlab o'tishadi.O'quvchilarning javobidan boshqa o'quvchilar ham "Yaxshilik qil suvgaga sol, baliq bilur Baliq bilmasa ,Xoliq bilur " "Zarbulmasal" asarida toshbaqa tilidan, "Teng -tengi bilan ,tezak qopib ilan " "O'tkan kunlar "romanida To'ybekan tilidan, "O'rgangan ko'ngil o'rtansa qo'ymas " " Kecha va kunduz "romanida eshon tilidan, "Turib yeganga turumtog' chidasasi " "Mening o'g'rigina bolam " hikoyasida Roqiyabibi tilidan aytiganini bilib oladilar.

OTM talabasi bo'lishni orzu qiladigan yuqori sinf o'quvchilari uchun ushbu metod juda foydali ,chunki DTM testlarida maqollar bilan bog'liq savollar talaygina.

"Maqollarni to'ldir"va "Davom ettir " metodlari ona tili darslarida yangi mavzuni mustahkamlashda qo'l kelsa , adabiyot darslarida o'tilganlarni takrorlashda foydalanish muhim. Bu metodlar faqat bilimni mustahkamlashi uchun emas ,balki tarbiyaviy ahamiyatga egaligi uchun ham qadrlidir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Ona tili. Umumiyo'rta ta'limgaktablarining 6-sinf o'quvchilari uchun darslik. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, D.Nabiyeva.-T:,2017.-74b
2. Adabiyot. Umumiyo'rta ta'limgaktablarining 5-sinfi uchun darslik. S.Ahmedov, B.Qosimov, R.Qo'chqorov, Sh.Rizayev.-T:,2015.-12b.

HOZIRGI O'ZBEK TILINING MAQSAD VA VAZIFALARI.

**Andijon viloyati Asaka tumani 58-umumta'lim
mактабининг она тили ва адабиёт фани о'qитувчisi Iminova Manzuraxon Sattarovna. 998906461442**

Annotatsiya: Til ijtimoiy hodisadir. Chunki u biror yakka shaxs yoki guruh tomonidan yaratilmaydi. Til jamiyatning maxsuli bo'lib, ibtidoiy jamoa davrida kishilarning birlashib yashashi va birga mehnat qilish jarayonida yuzaga kelgan. U faqat jamiyatda, odamlar orasidagina mayjud bo'ladigan ijtimoiy quroldir. Til jamiyat tomonidan yaratilganligi uchun ham, uning yashashi va rivojlanishi shu tilda gaplashuvchilarining mavjudligi va taraqqiyot darajasi bilan belgilanadi. CHunki jamiyatda ro'y bergan o'zgarishlar ta'sirida til ham o'zgarib va rivojlanib boradi. Buni ayniqsa, tilning lug'at sathida yaqqol kuzatish mumkin. Demak, tilning rivojlanishi jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'langandir.

Kalit so'zlar: tilning fonetik, leksik, semantik va grammatic satxlari.

O'z navbatida jamiyat ham tilsiz rivojlana olmaydi. Zero, u kishilarning o'zaro muomala va munosabatlarni ta'minlovchi eng muhim aloqa vositasi sanaladi. Kishilar o'zlarining eng nozik his-tuyg'ularidan tortib eng oddiy salomlashishgacha barchasini til orqali ifoda etadilar.

Hazrat Alisher Navoiy:

Til ayladi insонни judo hayvondin

Bilkim guhari yo'q sharifroq ondin.

deb bejiz yozmagan edi.

Dunyoda 3000 dan ortiq til bo'lib, ular o'zaro genetikkjihat, tipologiyasi, mohiyati, yozuvgaega yoki ega emasligi, jamiyat hayotida tutgan o'rni va unda gaplashuvchilarining umumiyl miqdori kabi belgilari bilan farqlanadi. O'zbek tili ham shular jumlasidan bo'lib, o'zbek xalqining milliy tili, O'zbekiston Respublikasining davlat tili hisoblanadi. O'zbek tili eng teran fikrlarni, ilmiy-siyosiy tushunchalarni, eng chuqur his-tuyg'ularni, xilma-xil ma'nolarni bekamu-ko'st ifodalash imkoniga ega bo'lgan tildir.

1989 yil 21-oktyabrda "Davlat tili to'g'risida"gi qonun qabul qilingach, (1995 yil 21-dekabr yangi tahrirdagi qonun) o'zbek tili millatning ona tilisi sifatida yana ham beqiyos kuch-qudrat va ahamiyatga ega bo'ldi. Zero, har bir o'zbek farzandining shuuriga ilk insoniy tuyg'ulardan tortib eng murakkab ilmiy tushunchalargacha barchasi, aynan ona tili orqali singdiriladi. Qolaversa ona tili dunyoni ko'rish, bilish, borliqni anglash, milliy ruh va milliy tafakkurni shakllantirish, millatning ma'naviy boyliklarini kelajak avlodlarga etkazish vositasi ham sanaladi. SHuning uchun ham Respublikamizning "Ta'lism to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ona tili masalasiga katta e'tibor berilgan. SHunga ko'ra har qanday etuk kadrnning o'z ona tilini yaxshi egallagan bo'lishi unga qo'yiluvchi asosiy talablardan biri hisoblanadi.

Orta ta'lim dasturida "ona tili" fani sifatida o'qitiluvchi o'zbek tili filologiya fakultetlarida bir necha yo'nalishlarda davom ettiriladi. Ular orasida hozirgi o'zbek adabiy tili kursi markaziy o'r'in egallaydi. Bu kursni o'rganish ob'ekti hozirgi o'zbek adabiy tili hamda uning o'zbek milliy tili tarkibidagi o'rni kabilardan iboratdir. Hozirgi o'zbek adabiy tilining maqsadi: talablarni shu tilning qurilishiga mansub hodisalar va qonun-qoidalar bilan ilmiy asosda tanishtirishdan iborat. Vazifalari esa:

a) sohaga oid adabiyotlar ustida ishslash, asosiy tushuncha va terminlar nazariy umumlashmalar bilan tanishish.

b) tilning fonetik, leksik, semantik va grammatic satxlariga mansub birliklarning adabiy til uchun me'yor bo'lgan va bo'limgan belgi xususiyatlarini qiyosan o'rganish, tahlil qilish.

s) hozirgi adabiy tilning tarixiy ildizlari dialektal asoslari va til taraqqiyotini belgilovchi ichki hamda tashqi omillar haqida ma'lumot berishdan iborat.

Ushbu o'quv predmetida o'zbek tilining yaxlit holati (eski o'zbek tili nazarda tutilyapti) emas, balki sinxronik, yangi hozirgi kundagi holati bayon qilinadi. Lekin bunda tilning diaxronik, ya'ni tarixiy taraqqiyot sharoiti ham hisobga olinadi.

Hozirgi o'zbek adabiy tili eng dastlabki holat urug', qabila tili shaklidan hozirgi rivojlanish bosqichiga kutarilguncha, uzoq tarixiy davrni o'z boshidang kechirgan. O'zbek adabiy tili tarixi quyidagi davrlarni o'z ichiga oladi.

1. Qadimgi turkiy adabiy til:

a) eng qadimgi turkiy til (ilk til paydo bo'lgandan VII asrgacha bo'lgan davr. Avesto, Behistun yozuvlari bitilgan til).

v) qadimgi (o'rtalik turkiy til (VIII-XI asrlar) O'rxun-Enasoy yodgorliklari yaratilgan til.

s) eski turkiy til (XI-XIII asrlar) "Qutadg'u bilig" - "Devoni lug'otit turk", "Hibatul haqoyiq", "Devoni

lug'otit turk" kabi asarlar shu tilda yaratilgan.

2. Eski o'zbek adabiy til. Rabg'uziy, Xorazmiy, Atoi, Lutfiy, Sayfi Saroi, Sakkokiy, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Turdi, Maxmur, Muqumiy, Zavqiy va boshqa ijodkorlarning asarlari shu tilda yaratilgan.

3. YAngi o'zbek adabiy tili (XIX asrning oxiri XX asr boshlari) o'zbek tili ana shu tarixiy ildizlardan o'sib chiqib, XX asrning 30-yillarida hozirgi o'zbek tili shakliga kirgan o'zbek tilining qadimiy turkiy tildan to hozirgi o'zbek adabiy tiligacha bo'lgan lisoniy taraqqiyotini kuzatish til davrlari orasidagi farqlarni aniqlash imkonini beradi. Ular quyidagi 2 omilga asoslanadi. 1) muayan tilning ichki taraqqiyot qonuniyatlariga; 2) ikki yoki undan ortiq tillar o'rtasidagi kontaktga. O'zbek tilining rivojlanishida turkiy til bilan boshqa tillar ham katta rol o'yнagan. Bunda turkiy til asos (substrat) til vazifasini, arab, fors-tojik va rus tillari esa ustama (superstrat) til vazifasini o'tagan. Asos til bilan ustama til (lar) o'rtasida yuzaga kelgan aloqalar hamda ichki taraqqiyot qonuniyatlar qadimiy turkiy tildan to hozirgi o'zbek adabiy tiligacha bo'lgan davorda til strukturasiga qator o'zgarishlarni olib kirgan. Masalan, qadimgi turkiy til vokalizmida 8 ta unli bo'lgan; eski o'zbek tilida esa 9 ta (a, ы, о, i, e, i, o, y, e), hozirgi o'zbek adabiy tili vokalizmida esa unlilar miqdori 6 taga (a, o, i, i, e, o') tushib qolgan.

Hozirgi o'zbek adabiy tili taraqqiyotini belgilovchi omillar 2 xil:

1. Lisoniy omillar. Tilning ichki taraqqiyot qonuniyatlar asosida rivojlanib borishi lisoniy omillar hisoblanadi, lisoniy omillar uzoq vaqt davomida yuzaga keladi.

2. Nolisoniy omillarga tildan tashqarida mavjud bo'lgan omillar kiradi: ijtimoiy tuzum farmasiyalari, tarixiy jarayonlar, xalqlar va millatlar o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ma'rifiy aloqalar, ilm-fan rivoji, ishlab chiqarish va texnika taraqqiyoti shular jumlasidandir. Masalan, O'zbekiston mustaqillikka erishgach uning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-tarifiy va ma'naviy hayotida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Bularning barchasi o'zbek tili leksikasiga sezilarli ta'sir o'tkazdi. Sobiq ittifoqdagi davlat tuzimga xos ayrim tushuncha nomlari (partkom, raykon, ministr, pioner, ...) iste'moldan chiqib, tarixiy qatlamga o'tib qoldi. Mustaqil O'zbekiston hayoti taqozo qilgan yangi so'z va atamalar (kollej, reyting, marketing, biznes, xakker, ...) paydo bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. SHoabdurahmonov SH., Asqarova M., Hojiyev A. va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 1980 y.
2. Tursunov U., Muxtorov J., SH.Rahmatullayev SH. Hozirgi o'zbek adabiy tili, 1992 y.
3. Jamolxonov X. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2005 y.
4. Baskakov N., Sodiqov A., Abduaizizov S. Umumiyl tilshunoslik. Toshkent, 1979 y.
5. Irisqulov A. Tilshunoslikka kirish. T., 1992 y.
6. Ne'matov H. Tarixiy fonetika. T., 1992 y.
7. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. T., 1996 y.
8. Reshetov V., SHoabdurahmonov SH. O'zbek shevashunosligi. T., 1975 y.

ОYBEKNING "NAVOIY" ROMANI XUSUSIDA

Irgasheva Nilufar Nurmatovna

Marg'ilon shahar 30-maktab ona tili

va adabiyot fani o'qituvchisi

tel:+99891-326-94-73

e-mail:nilu@inbox.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyotimizning yorqin siyomosi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybekning o'lmas asari "Navoiy" romani xususida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: roman, ulug' siymo, navoiyshunoslik, tarixiy asar, zukko tarixchi, adabiy durdona

O'zbek xalqining fahrlansa arzigulik buyuk allomalari bisyor. Ularni o'rganish va tadbiq qilish har bir davr uchun ahamiyatlidir. Jumladan, buyuk so'z san'atkori, ulug' mutasavvuf shoir va mutafakkir Alisher Navoiy, eng avvalo, o'zining benazir shaxsiyati va ijodining favqulotda boy va rang-barangligi bilan ilm-u fazil ahlini hamisha hayratga solib kelgan. Navoiyning saltkam olti asirlik asarlari bugun ham kishi dilini yayratadi, chunki ularda inson ruhiyatining hamma davrlarida ham birday qadrlanadigan holatlari aks ettirilgan.

Jahon estetik tafakkurining yuksak bir cho'qqisi sanalgan Alisher Navoiy adabiy-estetik qarashlari silsilasida asosiy o'rIN tutuvchi muhim muammolar nimalardan iborat va ular bugungi adabiy- tanqidiy jarayon, tafakkur rivojida qanday ahamiyat kasb etadi? Albatta, mavzuni keng yoritish uchun ko'plab jiddiy tadqiqotlar talab etiladdi. Kezi kelganda, shuni alohida ta'kidlash joizki, ulug' shoir hayoti va ijodini o'rganish borasida adabiyotshunosligimizda erishilgan yutuqlar ozmuncha emas. Xususan, navoiyshunosligimizning tamal toshini qo'yib ketgan Oybek va Shayxzoda, S.Ayniy va G'afur G'ulomlardan boshlab, yirik adabiyotshunoslarimizdan Olim Sharafiddinov va Izzat Sulton, Hamid Sulaymon va Vohid Abdullayev, Parso Shamsiyev va Vohid Zohidov, Natan Mallayev, Abduqodir Hayitmetov, Aziz Qayumov, Botirxon Valixo'jayev, Alibek Rustamov, Fozila Sulaymonova va Suyuma G'aniyeva kabi taniql allomalarimizning bu qutlug' siyomoni yoritishdagi fidoiylik va jombozliklari tahsing loyiqdir.

Navoiyning qalb so'zlarini hayotining dasturiga aylantirgan, uni chuqur anglab yetgan vijdonli san'atkorlarimiz ko'plab topiladi. Ular adabiyotni anglay olgan insonlardir. Demak, Navoiyni anglash, adabiyotni anglash demakdir. Oybek mana shunday, Navoiyni anglay olgan san'atkorlardan biridir. Uning buyukligi shundaki, u nafaqat Navoiyni anglay oldi, balki boshqalarga ham bu siyomoni anglatib, qalblariga joyladi. Oybek Navoiyni ham ilmiy, ham badiiy jihatdan shu qadar mahorat va bilim bilan talqin etdiki, natijada biz uni hech ikkilanmay "Navoiyni qayta kashf etgan adib" deyishimiz mumkin. Shu bilan birga ijodkor mashaqqatini anglash, qadrlash uchun ham ahamiyatlidir. Oybek orzu qilgan chinakam erkinlik shamollari yurtimizda esib, adibning muborak poyqadamlari gardidan bo'sa olayotganidan tabarruk donishmond adibning ijodiy merosiga bo'lgan e'tibordan ruhlari shod bo'lsa ajab emas.

Bu asar o'z vaqtida ko'plab tillarga tarjima qilingan. Turli millatlarga mansub kitobxonlar ommasi asarni qizg'in va samimi kutib oldi. Demak, Oybekning Navoiy ijodiga bag'ishlangan ilmiy asarlari adabiyotshunosligimizning katta boyligi bo'lsa, endi u o'z badiiyati orqali Navoiy siyomosini jahon sahnasiga olib chiqdi, deyishimiz mumkin. Adib Alisher Navoiy hazratlarini har bir o'zbekning diliiga yaqinlashtirishga qaratilgan ijodiy mehnatini amalga oshirdiki, bu uning buyuk jasoratidir.

Oybekning Navoiy haqidagi roman va dostonlariga ilmiy ishlaridagi fikrlar va hatto jumlalar quyosh nuridek erkin va tabiiy singishib ketadi. Bu aksincha badiiy asarlardagi juda ko'p tugunlar, jarayonlar, dastavval ilmiy ishlar doshqozonida tobulanadi, ishlov beriladi va shundan so'ngina badiiy asar sahfalaridagi uzukka ko'z bo'lib tushadi. Oybek tadqiqotlariga va shu tadqiqotlar uchun olib borgan tayyorgarlik variantlariga nazar tashlasak muallif faqat temuriylar davri adabiyoti va Navoiy ijodigagina oid materiallar yig'ish bilan kifoyalanmaganigini ko'ramiz. Ularda adabiy hayot bilan bir qatorda umuman tarix, iqtisod, etnografiya, davlatni boshqarish sistemasi, sug'orish va irrigatsiya, xalq hayoti shahar tarixi, ijtimoiy munosabatlar va hokozolarga oid materiallar alohida o'rIN kasb etadi. Bularning barchasi Oybekning doimo va muttasil ravishda juda katta niyatlar bilan yashaganini, ular adibi va olim Oybekning Navoiydan tashqari Beruniy, Temur, Bobur, Mashrab haqida yaratilgan va yaratilishi niyat qilib qo'yilgan asarlarga tayyorgarliklar va shular davri hayoti, ijodi haqidagi ilmiy ishlarni ko'rinishi sifatida baholana oladi. Oybek buyuk kishilarga xos bo'lgan tabiatian va tug'ma kamtar inson edi. U Navoiy haqida o'z vaqtida (30-yillarda) turli hajmlardagi katta kichik tadqiqotlar yozib bitirgan. Bu uning ijodiyotining bir qismini tashkil qiladi xolos. Bugun o'ylab ko'rsangiz Oybek XX asr adabiyotida butun bir davr, muhim bir bosqich ekanligini anglaysiz. Bu davr 30-yillarning

oxiri va 40-50-60 yillardan iborat. Oybek mana shu davr ichida tinimsiz ravishda izlandi, ishladi va adabiyotimiz taraqqiyoti yo'lida yirik-yirik asarlar bitdi. U yaratgan she'r va poemalar, roman va qissalar faqat o'sha davr adabiyotining yutug'I emas balki ijod tajribasi sifatida butun bir maktab sifatida shakllangan ijodiy biografiya sifatida yoshlarga saboq bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Alisher Navoiy .Mukammal asarlar to'plami. I-IV tomlar. "Fan" Toshkent
- 2.Oybek. Tanlangan asarlar XIII tom. "Fan" nashriyoti. Toshkent
3. Oybek. Tanlangan asarlar XII tom. "Fan" nashriyoti. Toshkent
- 4.Zarifa Saidnosirova. Oybegim mening. "Sharq"- T.:2009

FONETIKA BO'LIMINI O'RGATISHDA SAMARALI USULLARDAN FOYDALANISH

Isommiddinova Kibriyo Qurbanovna
Uchko'prik tumani 31-maktab ona tili
va adabiyoti fani o'qituvchisi
Tel:97-944-14-54
e-mail: kibriyo@inbox.uz

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarga fonetika bo'limini o'qitishda amaliy mashg'ulotlardan foydalanishning samarali usullari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: fonetika, tovush, urg'u, usul, talaffuz, urg'u

Fonetika bo'limini o'rgatishda ijodiy-amaliy ishlar o'quvchilarni o'z ona tiliga bo'lgan muhabbatini oshiradi, ularni ijodiy izlanishga mustaqil fikrashga, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Fonetika o'rganishda eng muhim masalalardan biri imlodir. Unli tovushlar haqida gap borar ekan, asosiy e'tiborni imlo masalalariga qaratish lozim. Bunda quyidagi amaliy ishlarni bajarish mumkin. Unlilar imlosi o'rganilayotganda matn tuzadilar. Shu matndan a,i,u,o' harflari ishtirok etgan so'zlarni ajratish, ularning talaffuz hususiyatlarini sharhlash:

1. Birinchi bo'g'inda u, o' ikkiichi bo'g'inda u yoki i kelgan so'zlar talaffuzi, ma'nosi ustida ishlash. (urush-o'rish, tushum-tushim) so'zlar qatorini davom ettirish.
2. I-u tovushlari (harflari) tushib qoladigan so'zlar ro'yxatini tuzish.
3. Matndan o, e tovushlarini ishtirok etgan so'zlarni aniqlang.
4. O, a bilan farqlanuvchi so'z juftlari qatorini davom ettiring, ular ishtirokida gap tuzish (ana-ora, ata-ota).
5. I, e (e) farqlanuvchi so'z juftlarini davom ettiring (ish-esh, bil-bel, tish-tesh)lar ishtirogida gap tuzish.

Fonetikaning eng murakkab tomonlaridan biri undoshlar talaffuzi va imlosidir. Uni puxta egallashini ta'minlash maqsadida quyidagi amaliy ishlardan foydalansila maqsadga muvofiq bo'lar edi.

1. So'zlarda p-b, t-d, q-g', f-p, g-j bilan farqlanuvchi so'zlarni aniqlang.
2. Q, g', h, x tovushlari (harflari) va k, ch, y, tovushlari (harflari) bilan yonma-yon kelgan a,i,u,o' tovushlarining talaffuzi ustida ishlash.
3. Jarangli va jarangsiz undoshlar izohi, ularning talaffuzi ustida ishlash.
4. Matnda h,k harflari ishtirok etgan so'zlarni ajratish, bu tovushlar talaffuzini solishtirish.
5. F harfli keng iste'mol so'zlarining imlosi va talaffuzi ustida ishlash, bunday so'zlar lug'atini tuzish.
6. Matndan ikki va undan ortiq undosh bo'g'in boshi yoki oxirida kelgan so'zlarni ajratish: ularning talaffuzi ustida ishlash.
7. Matn t, k, s, r harflari juftlanib kelgan so'zlarni ajratish (katta, yakka, issiq, arra, alla, va h.k) bunday so'zlar imlo talaffuzi ustida ishlash.

Fonetikani o'rganishda o'quvchilar so'z boyligini oshirish muhim masalalardan biridir. Unli va undoshlarni o'tishdan oldin "tovushdan so'zlar" tushunchasini kiritish lozim. Ular bir-biridan bitta tovush bilan farqlanuvchi turli xil ma'noga ega bo'lgan so'zlardir. Buni o'rganib bo'lgach, bolalar berilgan so'zlarga tovushdosh so'zlar tanlaydilar va ularning ma'nolarini izohlaydi.

1.	ot-ol-osh-oq-ob-
2.	ot-it-o't-et-
3.	ana-ola-ena-
4.	aka-ata-ana-
5.	bir-ber-bur-bor-bo'r-
6.	bir-pir-sir-qir-kir-
7.	bir-bil-bit-
8.	loy-moy-soy-toy-boy-voy-yoy-hoy kabi

Fonetika bo'limini o'rgatishda tovushdosh so'zlar ishtirokida gaplar va matnlar tuzish, tovushdosh so'zlar ishtirok etgan gaplarni o'zaro taqqoslash bolalarda qiziqish uyg'otadi.

Bu turdagisi ishlar bosqichma-bosqich olib boriladi. Dastlab tovushdan so'zlar tuziladi (til, dil, fil, zil va

hokazo). Navbatdagi bosqich so'zlarni so'z turkumlariga ajratadi. Keyingi bosqichda bu so'zlar ishtirokida gap tuzadilar. Matn yaratiladi. Tovushdosh so'zlar ishtirogida gap tuzish jarayonida o'quvchi gap qurilishi, gapning oxirida ishlatalidigan tinish belgilari yuzasidan o'z bilimlarini mustahkamlaydi. Fonetika bo'limini o'tishda fonetik-uslubiy unsullarni kiritish bolalarni o'zbek tilini o'rganishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bunda unli va undosh tovushlarni cho'zish vositasida ma'noni kuchaytirish (masalan, katta bino, kichkina bola, qari chol kabi), ishonchszlikni ifodalash (yo'-q, kela-r, bora-r) yalinish, erkalash ma'nosida (oyijonim) ma'nolarining ohang bilan bog'liqligi ustida ishlash samara beradi. So'z oxirida jarangli undoshlar kelganda talaffuzda ularning jarangsizlanishi ba'zan turli xil yoziladigan, lekin bir xil talaffuz etiladigan so'zlarni (omonimlarni) yuzaga keltirishi haqida ma'lumotlar beriladi. Fonetikani o'ganishda o'quvchilarni so'z boyligini oshirish imkoniyatldaridan yana biri urg'u bilan farqlanuvchi so'zlarning ma'no va qo'llanishi ustida to'xtalishdir. Shunday qilib, fonetikani o'ganishda e'tibor faqat o'zbek tilining tovush tizimini o'rganishgagina emas, balki o'quvchining so'z boyligini oshrish, so'zdan nutqda o'rinli foydalanish, talaffuz me'yorlarini mukammal egallash she'riy asarlarni ifodali o'qish, badiiy ijodning ilk sirlarini egallashga qaratilishi lozim.

Foydalilanilgan adabiyotlar

1. Nurmonov A, Mahmudov N, Ahmedov A, Solixo'jaeva S. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. - T.: O'qituvchi. 1992.
2. G'ulomov A, Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - T.:1987.
 3. Safarova R. Leksik-semantik munosabatning turlari. T.:1996
 4. Qilichev E. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Buxoro. 2001
 5. Zyouz.com.

DINIY SO'ZLAR EKVIVALENTINING TARJIMADA BERILISHI

Feruza Isoqova

Jizzax davlat pedagogika instituti magistranti

Telefon: +998(97) 521 93 30

fur.isokova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qur'onning o'zbek va ingliz tillarida ma'nolar tarjimalaridagi ayrim diniy so'zlarning tarjimada berilishi va ularning ekvivalentlarini o'rganib chiqqan holda munosabat bildirilgan. Madaniyatga xos bo'lgan diniy so'zlar tarjimasida ekvivalentlikning muhimligi, asarni o'quvchiga ta'sirchan bo'lgan so'zlar tarjimasida jilosiz tarjimalarga qaraganda asliyat ma'nosini anglatuvchi ekvivalentlardan foydalanishning muhimligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, ekvivalentlik, diniy so'zlar, qibla, ummat, roino, unzurno.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti o'z nutqlaridan birida: "Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyat kerak. Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'lidan adashish bo'ladi. Sharq donishmandlari aytganidek, "Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir!" Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzlusiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak." - deya ta'kidlaganlar. Bu esa barcha uchun ilm-ma'rifat, ma'naviyat, hayotiy tajriba suv va havo kabi zarurligidan dalolat beradi. Bilim izlash, o'z ustida ishslash, kitob mutoala qilib keng mushohada bilan ish yuritish bugunning talabidir.

Kitob o'qish insonni teran fikrlashga, ma'naviyatlari bo'lishga va eng muhimi mafkuraviy immunitetni hosil qilishga yordam beradi. Shuningdek, chegara bilmas bilim ummonida sayr qilish faqatgina tor doirada emas, balki keng ko'lamma amalga oshirilishi zarur va bunda tilning va tarjima asarlarning ahamiyati yuqori hisoblanadi.

Til - ijtimoiy hodisa, ya'ni bu aloqa orqali amalga oshiriladigan insoniy aloqaning eng muhim vositasi, ya'ni ma'lumot almashish, fikrlar, tajribalar va boshqalar. Ammo, madaniyatlararo va shaxslararo aloqada, tarjima jarayonisiz muloqot qilish mumkin emas. Ko'pgina tadqiqotchilar ushbu jarayonni boshqa tilda ifodalangan fikrlarning bir til orqali yetkazish sifatida aks ettiradilar va shu sababli tarjima turli madaniyatlar, fikrlash turlari, davrlar va urf-odatlar o'rtaсидаги muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi. Tarjima jahon adabiyoti va madaniyatining adabiy, ilmiy boyliklarini targatuvchi rolini o'ynaydi.

Tarjima - bu faqat aloqa vositasigina emas, balki o'ziga xos lisoniy-uslubiy va terminologik boyitishning qudratli omili ham hisoblanadi.

Ayniqsa, hozirgi davrda xalqlar o'rtaсида hamkorlik, hamjihatlik,o'zaro va har tomonlama aloqalar nihoyatda jadallashib borayotgan asrda ko'p millatli madaniyatning tarjimasiz taraqqiy etishini tasavvur qilish qiyin.

Shu jihatlarni inobatga olgan holda hayotimizda muhim ahamiyat kasb etuvchi, lingvistikaning o'ta nozik masalalardan biri bo'lgan terminologiya sohasida diniy so'zlarning tarjimalarini o'rganib chiqishga qaror qildik. Bunda madaniyatga xos bo'lgan so'zlarning adekvat tarjimasi tahlil qilinishi ko'zda tutilgan.

Tillar orasidagi tafovut odatda bir xalq moddiy hayotida mavjud muayyan tushunchalar, voqeа-hodisalar, urf-odatlarning ikkinchi xalq turmush tarzida uchramasligi, shu tufayli ular nomlarining ham ayni xalq tilida tabiiy ravishda yo'qligi bilan izohlanadi. Bundan tashqari,lug'aviy ekvivalentlik munosabatida bo'lgan ayrim ikki til juftliklari bir-birlaridan biror xususiyatlari bilan o'ziga xos ravishda farq qilishlari mumkin. Bu hol til birliklarining milliy xususiyatini belgilash baravarida ularning tarjimada o'zaro almashinuvlariga to'sqinlik qiladi.

Tarjima asarlarning ko'lami kengayganligi xalqimiz savodxodligini oshirish va fikrlash doirasining kengayishiga turtki bo'lmoqda. Kitobxonlar sonining yanada oshgani tarjimon va yozuvchilarning gardaniga ulkan mas'uliyatni yuklashi bilan birqalikda, ulardan asliyatga monand asar yaratish va ekvivalentlikni saqlagan holda yondashish talab etiladi.

Ekvivalent tushunchasini oddiyroq tushuntiradigan bo'lsak, bu ma'lum bir tildagi so'zning tarjima tili bilan bir xil ma'noni anglatishi, tarjima asar bo'lsada asliyatdagi jilosini yo'qotmagan tarjimalar bilan birga tanishishni anglatadi. Bugungi zamonaviy dunyoda turfa tillar, turfa madaniyat va boshqa xalqlar uchun mutloq yot bo'lgan so'zlar borki, tarjimon buni mahorat bilan yetkazib berishi kerak, kitobxon madaniyatiga xos bo'lgan so'zni oddiy bir tarjimadek emas, balki shu tilga madaniyatni his qilgan holda o'qishi maqsadga muvofiq. Axir kitobxonlikning asl mohiyati ham shunchaki o'qish emas, o'qiyotgan asari orqali dunyoqarashini kengaytirish va fikr, ma'lumotlarga ega bo'lishdan iborat.

Din bu nozik soha, chunki u insonning e'tiqodi, iymonidir. Dindagi har bir so'zga ehtiyyot bo'lib murojaat qilish kerak. Zero, har bir so'zning to'g'ri va noto'g'ri talqini bilan kimningdir fikriga, miyasiga ma'lumot kirib boradi va bunga ishonadi.

Islom dinining muqaddas kitobi, durdonasi Qur'oni Karimning bir necha tillarda ma'nolar tarjimalari bo'lib, bu orqali tushunishga qiynaladigan, arab tilidan bexabar bo'lgan inson ham uning mohiyatini tushuna olish mumkin.

Xususan, o'zbek tilidagi ma'nolar tarjimasi o'zbek musulmonlar uchun tushunishga oson va ixcham qilib tarjima qilingan variantlariga duch kelishimiz mumkin. Shuningdek, ingliz tilida ma'nolari tarjimalari variantlari ham ko'plab uchraydi. O'zbek tilidagi ma'nolar tarjimasi bilan tanisha turib, ma'nosiga tushunish biroz mushkulroq bo'lgan arab tilidagi so'zлarni transliteratsiya usuli bilan tarjima qilinganligi va ularga tegishli izohlar keltirib o'tilganligiga guvoh bo'ldik.

Xo'sh, madaniyati va tili mutlaqo farq qiladigan ingliz tilida qay yo'sinda tarjimalar berilganligiga qiziqbir nechta tarjimalarni solishtirib ko'rishga harakat qildik. Ya'ni, o'zbek va ingliz tilidagi ma'nolar tarjimasida ayrim diniy so'zlar tarjimasini solishtirishga harakat qildik. Natijada ayrim diniy so'zlar tarjimasida turlicha yondashilganligiga ahamiyat berdik. Shunda ekvivalent deya qaysi variant tarjima to'g'ri kelishiga ikkilanishlar ham bo'ldi.

"Qibla" so'zi arabcha so'z bo'lib, ro'para turgan narsa; namoz paytida yuz qaratiladigan tomon (Makka tomoni); mehrob; janub kabi ma'nolarga ega. Shuningdek, birinchidan bu so'z musulmonlar namoz o'qiyotgan paytida yuzni qaratib, o'girib turadigan tomon, Makka shahri joylashgan tomon.

Masalan: Qiblaga qarab fotiha o'qimoq.

Ikkinchidan, G'arb, kun botish tomon nazarda tutiladi, ya'ni misol tariqasida:

Qibladan esgan shamol.

berilishi mumkin.

Yuqorida ta'riflangan so'zning tarjima variantlarini keltirib o'tamiz:

1. The fools among the people will say: "What hath turned them from the Qibla to which they were used?" Say: To Allah belong both east and West: He guideth whom He will to a Way that is straight.

2. The ignorant among the people will say, "What has turned them away from the direction of prayer they once followed?" Say, "To Allah belong the East and the West. He guides whom He wills to a straight path."

3. Odamlarning nodonlari: "Ular (musulmonlar) ilgari yuzlangan qiblalaridan voz kechishlariga bois nima ekan?" deyishadi. Ayting: "Mashriq ham, Mag'rib ham Allohnikidir. U o'zi xohlagan kishilarni to'g'ri yo'lga boshlaydi".

Abdulaziz Mansur tarjimasi	Ali Yusuf tarjimasi	Talal Itani tarjimasi
<i>Qibla</i>	<i>The Qibla</i>	<i>the direction of prayer</i>
<i>Qibla (namozgoh)</i>	<i>places of worship</i>	<i>Direction</i>
		<i>places of worship</i>

Tarjimalar xilma-xilligi ko'rib turibsiz, lekin tarjimada aynan qaysi variantni asliyatning ekvivalenti deb qabul qilish mumkinligida ikkilanishlar bo'lishi tabiiy hol. Chunki o'qib turgan o'quvchi bir joyda qibla so'zni transliteratsiya qilib tarjima qilinganu, yana boshqa holatlarda tarjima tilidan foydalanilgan kabi fikrga kelib, tushunish jarayonida interferensiya duch kelishi mumkin. Tarjima tili bilan ekvivalentlik hosil qilsa, nega transliteratsiya orqali ifodalangan va yoki, aksincha ekanligi kitobxonda ikkilanishlar tug'dirishi mumkin. Shu kabi yana bir nechta tarjimalarni ko'rib solishtirgan holda quyida ifodalaymiz:

"Ummat" (arabcha - xalq, millat; ma'lum dinga e'tiqod qiluvchi jamoa) Madinada Muhammad payg'ambar izidan borgan va islom dinini qabul qilgan kishilar jamoasi; musulmonlar.

Masalan: Yaxshi o'yab, choralarini topish lozimdirki, islom ummati sahobalardek chuqur, imon va zavq-shavq bilan o'z burchlarini bajarsinlar.

Abdulaziz Mansur tarjimasi	Ali Yusuf tarjimasi	Talal Itani tarjimasi
<i>Ummat</i>	<i>A people Muslim</i>	<i>a community submissive</i>
	<i>a people</i>	<i>a community</i>
	<i>an Ummat</i>	<i>a moderate community</i>

Ushbu tarjimalarni ma'nolariga e'tibor beradigan bo'lsak, Ali Yusuf tarjimasida "musulmon xalqi", "xalq" kabi tarjimalardan hamda "Ummat" so'zining transliteratsiyasidan foydalanganini ko'rishimiz mumkin. Biroq Talal Itani tarjimasida esa, transliteratsiya uslubidan qochgan holda, aksincha "itoatkor jamoa", "birlashma", "o'rtacha yoki vazmin jamoa" tarjimalarini anglatuvchi so'zlar orqali ma'noni ochib berishga harakat qilgan.

Ma'nolar tarjimasida yana bir tarjima qilish mushkul bo'lgan so'z ham e'tiborimizni tortdi. Chunki bu so'zni bir qarashda ma'nosiga tushunib bo'lmaydi, ya'ni izohi orqali ma'nosini anglash mumkin. Shuning uchun ushbu so'zning ingliz tilida ekvivalenti sifatida qay tarzda berilganligiga qiziqib ko'rdik. Quyida "Roino" hamda "Unzurno" so'zlarining tarjimalarda berilishini misollar yordamida taqqoslashimiz mumkin:

Abdulaziz Mansur tarjimasi

Ey, mo'minlar, "Roino" demay, "Unzurno" deb aytingizlar, hamda (Muhammad so'zini) tinglangizlar. Kofirlarga esa alamli azob bordir.

Izoh: Rasululloh mo'minlarga va'z-nasihat qilganlarida: "Roino", - deb iltimos qilar edilar. Ya'ni, "Bizning holatimizni rioya qiling, shariat ahkomlarini osonlashtirib tushuntiring", - degan ma'noda murojaat qilib turar edilar. Yahudiylar tilida "Roino" so'zi so'kishganda ishlatalidigan so'z bo'lib, tasodifan bir xil talaffuz hosil bo'lganidan foydalaniib, ular ham masxara qilish niyati bilan Rasululloh gapirganlarida shu so'zni aytib turadigan bo'ldilar. Shuning uchun Alloh taolo bu so'z o'rniga "unzurno", ya'ni, "Holimizga boqing!" - degan ma'nodagi so'zni aytishga buyurdi.

Talal Itani tarjimasi:

O you who believe! Do not say ambiguous words, but say words of respect, and listen. The disbelievers will have a painful torment.

Ali Yusuf tarjimasi:

O ye of Faith! Say not [to the Messenger] words of ambiguous import, but words of respect; and hearken [to him]: To those without Faith is a grievous punishment.

Mualavi Sher Ali tarjimasi:

O ye who believe! Say not "Ra'ina", but say, "Unzurna" and hearken. And for the disbelievers is a painful punishment.

E'tibor qaratadigan bo'lsak, ushbu so'zlar ma'nosi izohiga ko'ra, "Roino" so'zi "holimizga rioya qiling" ma'nosini anglatib, lekin noto'g'ri talaffuz tufayli "Unzurno" so'ziga almashtiligani xususida so'z yuritiladi. Ammo Ali Yusuf va Talal Itanilarda bir xil tarjimalarni, ya'ni "bir necha ma'noli so'zlar" emas balki, "hurmat so'zlari"ni ayting va tinglang" deya tarjima qilingan, bu esa nazarimizda biroz ma'noni yoki balki asliyat jilosini biroz o'zgartirgandek. Mualavi Sher Ali tarjimasida esa transliteratsiya uslubida keltirilgan so'zlar oyatning asliyatini anglatayotgan kabi tarjima qilingan deyish mumkin. Ba'zan tarjimada ekvivalentlikka yaqin so'z topilmagan holatda so'zni aynan o'zini transliteratsiya qilish va izohini keltirib o'tish maqsadga muvofiq hisoblanadi

Qur'on o'z tili va o'z xususiy ohangida o'qilganda, insonning asosiy sifati bo'lmish his qilish sezgisini yo'qotmagan har inson uning dunyoda hech o'xhashi yo'qligini bir daqiqadayoq sezadi, shu paytgacha eshitgan so'zlardan hech biriga o'xshamasligini darhol farqlaydi.

Haqiqatdan diniy asar, ayniqsa, Qur'on tarjimasida asliyat so'zlarning ilohiy jilosini yo'qotmaydigan ekvivalentini topish mushkul bo'lgan hodisa, ammo mohir tarjimonlar asliyatga monand tarjimalarni ustalik bilan amalga oshirayotganlarini ko'rishimiz mumkin. Ammo ba'zan ba'zi tarjimalarda turli xil variantlarda berilgan tarjimalari o'quvchini ikkilantirib qo'yishi kerak emas.

Din ilohiy hisoblanadi, undagi hech bir so'zni o'zicha talqin qilib bo'lmaydi. Xususan, arab tili durdonasi, islom dinining muqaddas kitobi Qur'on tarjimasida to'g'risida gap ketganida, uning asl mohiyatini aynanligicha yetkazib berish zarur. Bugungi kunda har bir inson tushuna olishi uchun Qur'on tarjimalari variantlari anchagina deb aytishimiz mumkin. Bu nodir, muqaddas, ilohiy kitob mohiyatini o'qib anglash uchun tarjima variantlari katta ahamiyatga ega. Chunki bizga ma'lumki, ko'pchilik arab tilini bilmasligi, Olloh kalomini bilih uchun qorilar va boshqa shu soha bilimdonlari so'zlari orqali eshitishimiz va ma'lumotga ega bo'lismizni taqozo qilardi. Lekin tarjima sohasining rivojlanishi din sohasiga ham o'zining ijobji ta'sirini ko'rsatib, Qur'onning ma'nolar tarjimalari dunyoning bir necha tillariga o'girildi va bu esa o'z navbatida barcha uchun diniy bilimlarning egallashlari uchun imkoniyat yaratib berdi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, tarjimaning asl mohiyatida aynan bir tildagi asarni ikkinchi tilga o'girishlik emas, balki yozuvchi kabi ijodiy yondashish mehnati, mashaqqati, ilmi tag zamirini tashkil qiladi. Tarjimon go'yoki so'zlarni jonlantirishi, tarjima asar bo'lsada, asliyatdan ko'zlangan muhim ma'nomazmunni o'quvchiga tushunarli yetkazib beruvchi mohir tilshunos sanaladi.

Tarjimada madaniyatga xos so'zlarga alohida e'tibor qaratish lozim. Jumladan, diniy so'zlarni ham madaniyatga xos so'zlar sirasiga kiritamiz va bu so'zlarni tarjima qilish jarayoni ancha murakkab hisoblanadi. Chunki diniy

terminlarning barchasining ham o'zga millat dini bilan aynan ekvivalenti va alternativi topilavermaydi.

Tarjima - san'at, ya'ni so'z san'ati hisoblanadi. Tarjima juda mas'uliyatli soha, chunki tarjimondan o'ta bilimdonlik va zukkolik talab qilinadi. Tarjima jarayonida tarjimon tarjima obyektini eng avvalo tushunib, his qila olishi, uning asliyat jozibadorligini yo'qotmagan holda o'quvchiga tushunarli va savol tug'dirmaydigan variantda tarjima qilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

1. 2020 -yil 24-yanvardagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi
2. Musaev Kudrat. Tаржима назарияси асослари: Дарслик.Т.: Узбекистан Республикаси ФА ?Фан? нашриёти, 2005.-352 б. Б. 90
3. O'zbek tilining izohli lug'ati; Davlat ilmiy nashriyoti; Toshkent "Q" harfi 79-bet
4. English Translation of the Meanings by Abdullah Yusuf Ali Baqara Surasi 142-oyat, 10 b
5. Quran English Translation Clear, Pure, Easy to Read Modern English Translated from Arabic by Talal Itani Published by ClearQuran Dallas, Beirut Baqara s.142- sign p.8
6. Qur'oni Karim Ma'nolari tarjimasi Tarjimon va izohlar muallifi: Abdulaziz Mansur Baqara surasi 142-oyat 17-bet
7. O'zbekiston tilining izohli lug'ati; Davlat ilmiy nashriyoti; Toshkent "U" harfi 26-bet
8. Qur'oni karimning ilmiy mo'jizalari. Xoluoq Nurboqiy Ikkinch Nashri Toshkent "Adolat" 2002 4-bet

THE ORGANS OF SPEECH AND THEIR FUNCTIONS

Janabaeva Shiyrin Dawletyar qizi

Qoraqalpog'iston Respublikasi Kegeyli tumani

5-maktab ingliz tili fani o'qituvchisi

Telefon: -998933666461

Sh.janabaeva93@mail.ru

Abstract: In any language people speak using their organs of speech. Language can perform its functions as the most important means of human intercourse only as a language of sounds, because spoken words in all languages consist of speech-sounds, and speech without words is impossible letters only serve to represent spoken words in writing.

Key words: the nasal cavity, the pharynx, the vocal cords, movable, fixed, hard palate, uvula.

The members of our speech are very important in our fluency, and it is up to our members to speak correctly and without mistakes.

The various organs which are involved in the production of speech sounds are called speech organs- also known as vocal organs. The study of speech organs helps to determine the role of each organ in the production of speech sounds. They include the lungs, the vocal folds, and most importantly the articulators.

To understand how speech and sounds are produced students of English must have some knowledge of the organs of speech and their function .The organs of speech are as follows; the nasal cavity; the pharynx; the lips; the teeth; the tongue; the roof of the mouth; the larynxcontaining the vocal cords.The roof of the mouth is divided into the following parts; a) the alveolar ridge ; b) the hard palate; c) the soft palate with the uvula.

The tongue has no physical division like the palate. However its surface is conventionally divided into three parts corresponding to the parts of the roof of the mouth.They are: the blade with the tip, the front and the back.When the tongue is at rest, the blade with the tip lies opposite the alveolar ridge, the front of the tongue lies opposite the hard palate ,and the back of the tongue lies opposite the soft palate.

The organs of speech are divided into movable and fixed. The movable speech organs take an active part in the articulation of speech- sounds and are called active organs of speech. The fixed speech organs with which the active organs form obstructions are called passive organs speech. The passive speech organs serve as points of articulation. Articulations transform the sound into intelligible speech.

The most important organ of speech is the tongue. Phoneticians divide the tongue into four sections; the part which lies opposite the soft palate is called the back of the tongue; the part facing the hard palate is called the front; the one lying under the teeth ridge is known as the blade and its extremity the tip. By the central part of the tongue we mean the area where the front and back meet. The tongue is responsible for the production of many speech sounds, since it can move very fast to different places and is also capable of assuming different shapes. The shape and the position of the tongue are especially crucial for the production of vowel sounds.

The lower teeth are not very important for making speech sounds, while the upper teeth take part in the production of many of them. The teeth are also very much helpful in producing various speech sounds. The sounds which are made with the tongue touching the teeth are called dental sounds.

The lips: they can be pressed together or brought into contact with the teeth.The consonant sounds which are articulated by touching two lips each other are called bilabial sounds.

The lungs provide the energy source for the airflow. The lungs are the spongy respiratory organs situated inside the rib cage. They expand and contract as we breathe in and out air. The amount of air accumulated inside our lungs controls the pressure of the airflow.

Vowels and consonants are of great importance in speech organs. A vowel is a voiced sound produced in the mouth with no obstruction to the air stream. The air stream is weak. A consonant is a sound produced with an obstruction to the air stream. The organs of speech are tense at the place of obstruction . In the articulation of voiceless consonants the air stream is strong, while in voiced consonants it is weaker.

Literatures:

1. J.Jalolov. "Chet tili o'qitish metodikasi"
2. Щерба Л.В Фонетика французского языка.
3. Russian Vowels Phonemes.
4. <https://moluch.ru/archive>
5. www.antimoon.com.Pronunciation.

FREQUENCY OF HOMONYM MEANINGS

Ali Kaljanov

Doctoral student of Karakalpak Research Institute of Humanitarian Sciences of the Karakalpak Branch of Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.
+99890 724 62 25
aliyxankaljanov@mail.ru

Abstract. This article focuses on the frequency of homonym meanings and shows its a role in language. Also, we view for future studies examining meaning-frequency effects on homonym processing.

Key words. Homonyms, frequency, ambiguous

Most words are ambiguous, with interpretation dependent on context. Advancing theories of ambiguity resolution are important for any general theory of language processing, and for resolving inconsistencies in observed ambiguity effects across experimental tasks.

The several studies have revealed different empirical effects for words that are homonyms, and are associated with the multiple unrelated meanings (e.g., ay refers to the month of the year and amoon), versus polysemous words, and are associated with multiple related senses.

For example, a common pattern is that homonyms tend, at least numerically, to incur a processing disadvantage when compared to unambiguous control words (e.g., bas), while in contrast, polysemes tend to show a processing advantage relative to unambiguous words.

The particular patterns of statistical significance related to this homonymy disadvantage and polysemy advantage do, however, vary considerably across tasks, and there are theoretically important exceptions.

Moreover, these competitive dynamics should be more pronounced for homonyms relative to polysemes: In contrast to the unrelated meanings of homonyms, the overlapping interpretations of a polyseme would all contribute to the activation of shared meaning features, engendering less competition.

Advancing methods for the norming of relative meaning frequency also offers an excellent opportunity for synergy between the psycholinguistic and computational linguistic communities.

The other tasks used to measure semantic ambiguity involve the rating of some experimentally generated data such as a free association or a sentence completion to see which meaning of a homonym was evoked in context.

Bringing psycholinguistic and computational linguistic strands of work together, it may be possible to partially or fully automate the estimation of homonym meaning frequencies both in natural language and in the behavioral responses derived from empirical studies of semantic ambiguity. This aim should be facilitated by the availability of our new set of labeled data, in which multiple human raters have indicated the correct meaning for hundreds of homonyms in context.

By collecting confidence in ratings on a broad selection of homonyms in natural contexts, the annotations should also be informative on which contexts are more or less helpful for people in the disambiguation task, which is relevant for developing models that process language the same way that humans do.

As a guiding assumption, we reasoned that there should be a broad alignment between how often people encounter a homonym in each of its meanings in their linguistic experience, and how these meanings are relatively activated in an experimental task.

In language, we must study how do individuals learn the frequency with which a homonym is used to denote a particular meaning.

The classified text generated as an intermediate step in calculating meaning frequencies is also likely to be of particular interest to computational linguists that require large labeled natural language datasets to train and test models of meaning disambiguation.

Lexico-semantic factors are important in studying homonymy effects, although more research will be needed to determine how and why meaning frequencies spread out across more meanings, senses, and parts of speech.

The ability to derive some analytical estimates of the relative meaning frequencies of homonyms is a major theoretical and methodological issue for advancing accounts of semantic ambiguity resolution, including explicit computational models of ambiguity resolution.

The high degree of polysemy in their word set, whereas we have focused on homonyms whose meanings may be more distinct and therefore easier to classify.

A potentially more promising source of variation may be differences in the task context. Some

meanings of the homonyms occur with a reasonable frequency. This may have been further exacerbated by the study of a particular set of homonyms that have relatively balanced meaning frequencies as compared to a broader sample of homonyms. The broader population of homonyms in natural language are more likely to have strongly dominant meanings.

When we study a homonymy we must view a large amount of classified data regarding the use of homonyms in natural language contexts.

Thus, the use of a dictionary definitions in selecting homonyms has the advantage of being a relatively resource-efficient method for revealing how most homonyms in a language have a dominant meaning, but also the disadvantage of including some items that are effectively unambiguous words at the extreme.

In conclusion, understanding how the meanings of ambiguous words are resolved is a critical component of any theory of word comprehension, and reliable and externally valid methods of estimating the relative meaning frequency of homonyms is a critical step in developing such a theory.

References

1. Rice, C.A., Beekhuizen, B., Dubrovsky, V. et al. A comparison of homonym meaning frequency estimates derived from movie and television subtitles, free association, and explicit ratings. *Behav Res* 51, 1399–1425 (2019). <https://doi.org/10.3758/s13428-018-1107-7>

O'QUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ENG MUHIM OMILLARI

**Andijon viloyati Asaka tumani 58-umumta'lim maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Mamatova Kamolatxon Azizovna +99893 2566135**

Annotatsiya: Bugungi globallashuv davrida vatanni sevadigan, yurt qadriga yetadigan bolalar tarbiyash har bir davlatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bolalarga vatan haqida tushuncha berishni ularning ilk bolalik davridan boshlamoq zarur. Chunki bu davrda bolaning ongi hamma narsani anglay boshlaydi. Ayni shu vaqtidan unga Vatani, ona yurti haqida tushuncha berilsa, bu tushuncha uni umrini oxiriga qadar tark etmaydi.

Kalit so'zlar: Nutq, nutqiy faoliyat, vatanparvarlik, texnologiya, farovonlik, yoshlik, ong, bilim, tushunish, qadriyat.

Hazrati Alisher Navoiy bobomiz bejizga "Insonni so'z ayladi judo hayvondin, guhari sharifroq yo'q andin", - deb ta'kidlab o'tmaganlar. So'zning shunday betimsol kuchi borki, uning buyukligini hech bir narsa bilan tenglashtirib bo'lmaydi. So'z orqali kishilar nafaqat muloqot qiladilar, fikr almashadilar, balki o'zlarining yaxshi o'y-xayollari, eng nozik tuyg'ularni ham shu so'z orqali namoyon etadilar. Shunday ekan, so'zga hurmat, unga ehtirom tushunchasini biz bolalarga ilk tarbiya o'chog'i bo'lmish boshlang'ich sinflardanoq o'rgatib borishimiz zarur. Fikrni ifodalash usuliga ko'ra nutqning og'zaki va yozma shakllari mayjud bo'lib, boshlang'ich sinflarda bu oddiyidan murakkabga tamoyili asosida rivojlantirib boriladi. Og'zaki nutq ko'p hollarda dialog shaklida, yozma nutq monolog tarzida bo'ladi.

Og'zaki nutq hamma vaqt so'zlovchiga ma'lum ma'noda suhbatdosh bo'lgan tinglovchilarga mo'ljallanadi. Tinglovchilarning yuz-ko'zida aks etgan hamdardlik, qiziqish yoki e'tiroz alomatlari oraqlari ularning so'zlovchi nutqiga munosabatini bilish mumkin. Bu jonli aloqa so'zlovchilarga mazmunga o'zgartirish kiritish ovoz tempi va kuchini o'ylab olish, bu o'zgarishlar tinglovchilar munosabatiga qanday ta'sir etganini kuzatish imkonini beradi.

Savod o'rgatish davri boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyat davriga asta-sekinlik bilan, bosqichma-bosqich kirib borishlariga ko'maklashadi va ularni o'qish faoliyat turiga ishtyoqini oshiradi.

Savod o'rgatish davri alifbogacha tayyorgarlik davri va alifbo davriga bo'linadi. Alifbogacha tayyorgarlik davrida o'qituvchi o'quvchilarni maktab, sinf, o'quv qurollari, tartib intizom qoidalari, nutq o'stirishga oid qisqa dars mashg'ulotlarini o'tkazishdan iborat. Bu davrda alifbedagi rasmlar asossida hikoyalari tuzdirish orqali o'quvchilarning bog'lanishli nutqi ustida ishlanadi. Bundan tashqari o'quvchilardan o'zları bilgan she'r, ertak, hikoyalari ayttirish bilan ham sekinlik bilan nutq ustida ishlar olib boriladi. Alifbo davrida "ALIFBE" kitobidagi barcha unli va undosh tovushlar va harflar bilan tanishtiriladi. "ALIFBE" kitobida undoshlar oddiyidan mjrakkabga qarab joylashtirilgan. Alifbo davrining oxirida o'quvchilar barcha tovush va harflarni taniydi va talaffuz qila olish, so'zlardagi tovushlarni izchil tartibini aniqlay olish, kerakli harfni so'z va tovushga ajratma olish, kesma harflaridan so'z va bo'g'in tuza olish, ko'p bo'g'inli so'zlarni ham qo'shib o'qiy olish va gaplarni ohangiga e'tibor berib o'qish ko'nikmasi shakllanadi. Bundan tashqari o'zi o'qigan matnni tushunib, savollar yordamida hikoya qilib berish ko'nikmasi ham shakllangan bo'ladi. To'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish malakalariga ega bo'ladi.

Jumladan, muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham o'zlarining bir qator asarlarida yosh avlodning tarbiyasiga alohida e'tior berib, ularning kelajakda yetuk, barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishlari uchun o'z fikr va mulohazalarini aytib o'tganlar. Prezidentimizning quyidagi: "Biz yoshlarga oid davlat siyosatini hech og'ishmasdan, qatiyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz, yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuchi va imkoniyatlarini safarbar etamiz"

Nutq - insonga berilgan oliy ne'matlardan biri. Inson besh yoshga to'lgunga qadar umri davomida ishlataladigan so'zlarning 90 foizini o'rganib, so'zlay boshlaydi. Demak, shu yoshdan boshlab so'zlarni to'g'ri, chiroylar va aniq talaffuz qilish lozim. Buning uchun bolaning dastlabki so'zlarni talaffuz qila boshlashi bilan nutqiga ahamiyat qaratib, tarbiyalab borish talab etiladi. Bunda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi. O'qituvchi bolalarning talaffuzi, nutqi ustida qanchalik ko'p ishlasa, uning o'quvchilari tushunarli, sof, jarangdor so'zlay boshlaydi, ularda notiqlik, o'z kechinmalarini boshqalarga qiynalmasdan

yetkaza olish ko'nikma hamda malakalarini shakllanib boradi. Yaxshi talaffuz qilish aslida tovush hosil qiluvchi nutq a'zolarining egiluvchanligiga bog'liq. Bu egiluvchanlikni o'stirish uchun turli mashqlar, tez aytish o'yinlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Tez aytish o'yinlari to'g'ri nafas olishga, tovushlarni ravon talaffuz qilishga, bolaning fiziologik holatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, o'qituvchi "Alifbe" darslarida har bir harfni o'rgatayotgan shu harfga moslab tez aytishlardan foydalansa, bu bolalarning darsga bo'lgan qiziqishini, diqqatini oshiradi, faolligini kuchaytiradi. Dars davomida boladagi toliqish va zerikishning oldini oladi. Turli mavzudagi - hayvonlar, o'simliklar to'g'risidagi tez aytishlar esa bolani tabiat bilan tanishtiradi, borliqni, tushnishga undaydi. O'qituvchi ularni tanlaganda, bolaning yosh xususiyatiga e'tibor berishi kerak.

Savod o'rgatish darslarida tez aytrishlardan unumli foydalanish bolaning nafaqat talaffuz me'yorini tartibga soladi, balki aqliy salohiyatini ham oshiradi. Masalan, tabiat bilan bog'liq tez aytishlar o'quvchilarni jonli va jonsiz tabiatni bir-biridan farqlashga undasa, tarbiya, odob-axloq bilan bog'liq tez aytishlar bola tarbiyasida ijobiy xislatlarni shakllantiradi. Nutqni rivojlantirish shaxsni shakllantirishning zaruriy shartidir. Shunday ekan, boshlang'ich ta'limga nutq o'stirish muammosi doimo o'qituvchining diqqat markazida bo'lishi lozim. Boshlang'ich ta'limga o'quvchi bilan o'qituvchi ko'proq savodxonlikni oshirish, nutq o'stirish va hisoblash tafakkurini shakllantirish bilan shug'ullanadi. Nutq o'stirish kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishning eng muhim omilidir.

Boshlang'ich ta'limga ta'lum va tarbiya muntazam, izchil va o'zaro uzviylikda olib boriladigan jarayon bo'lib, boshlang'ich sinfdagi savod o'rgatish davri o'quvchilar e'tiborini ko'proq uning tarbiyaviy tarafiga qaratilishi bilan birgalikda ta'limi, ya'ni nutq o'stirishga qaratilishi ham eng muhim vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birgalikda boshlang'ich ta'lum jarayonida o'quvchilarni yuksak iqtidorli, ma'naviy yetuk, mas'uliyatlari eta oladigan qilib tarbiyalash bugungi kunning muhim maqsadlaridandir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yurtimizda bugungi kunda maktabgacha va boshlang'ich ta'lum sohasida qilinayotgan ishlar ularning har tomonlama puxta bilim egallashlari, dunyoqarashini, og'zaki va yozma savodxonligini oshirish masalalariga qaratilgan bo'lib, zero, yosh avlodning maktabda qanday o'qishi qanday yuksak maqsadlar bilan kamol topishi ko'p jihatdan uning shu ta'lum muassasasida oladigan ta'lum va tarbiyasiga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Shavkat Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" Toshkent 2016-yil 14-bet.
- 2.www.zyonet.uz

ONA TILI MAZMUNINI YANGILASHNING ZARURIYATI

Mirzayeva Feroza Zokirjonovna
Oltiariq tumani 13-maktab ona tili
va adabiyot fanio'qituvchisi
Tel:91-166-12-44
E-mail:fmirzayeva00@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanining umumiy o'rta ta'linda o'qitilishi va muammolari bo'yicha fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar : ona tili, o'qitish mazmuni, imlo, tahlil, o'quvchi

Ona tili ta'limi moddiy manfat keltirmaydi degan xulosaga kelish notog'ri chunki ta'lim, jumladan, ona tili ta'limi natijasida uni egallovchi o'quvchi ma'lum darajada ko'nkmalar hosil qiladi va bu ko'nkmalarning davr talablariga mosligi darajasi bevosita iqtisodiy ko'rsatkichlar - moddiy manfat ko'rsatkichlari bilan o'chanadi. Ona tili ta'limining moddiy ko'rsatkichlari bolalarning imlo savodxonligi, so'z boyligi va undan foydalanish maxorati, mustaqil ijodiy fikrlay olishi, fikr mahsulining maqsadga muvofiq ravishda og'zaki va yozma shakllarda bayon qila olishi kabi niyatlaridan nutqda foydalanish shubhasiz, moddiy ko'rsatkichlardir.

Imlo savodxonligi yuqorida tilga olingen ko'rsatkichlardan biridir. Respublika Xalq ta'limi vazirligi, viloyat xalq ta'lim boshqarmasi, tuman xalq ta'lim bo'limgari maktablarning ma'muriyatları o'tkazgan yozma ishlari, chorak va yillik o'zgartirish natijalari, shuningdek, mualliflar tomonidan o'tkazlgan kuzatishlar bu ko'rsatkichlarning hali juda past darajada ekanligini ko'rsatib turibdi.

Ona tilini o'qitish samaradorligining yana bir muhim ko'rsatkichi - o'quvchilarning so'z boyligi ham talabga javob bermaydi. Kuzatishlar, o'quvchilar o'quvchilar bilan o'tkazilgan suhbatlar, ularning og'zaki va yozma javoblari, tuzgan matnlarini tahlil qilishi shu narsani ko'rsatdiki, bolalar so'z va uning ma'nodoshlarini, uyadoshlarini, qarama-qarshi ma'nolarni farqlashda katta qiyinchiliklarga duch kelyaptilar. Aksariyat hollarda, o'quvchilar matn tuza olishga sahna asarlariga taqriz yozish, matnni qisqartirish yoki kengaytirish kabi ijodiy ishlarni bajarishga qiynaladilar. Bu kabi nuqsonlar ta'l'm mazmunini yangilashi talabga ko'proq hayotiy zaruriyat qilib qo'yilmoqda. Ona tilidan o'quvchilarning bilim saviyasi ta'l'm mazmunidan mavjud bo'lgan nuqsonlar bilan ham bog'liq. Ana shu nuqsonlardan biri mazmunning o'ta ilmiyligi va unchalik tushunarli emaslidigidir.

Ta'luming ilmiyligi vabolalar uchun tushunarli bo'lishi prinsiplari o'zaro bog'langan, bir - birini to'ldiradigan didaktik kategoriyalardir. Ilmiylik til materiallarini tilshunoslik fani yutuqlari asosida bayon qilishni talab etsa, tushunarlik uni boalarning yosh va ruhiy xususiyatlariga, ularning umumiy taraqqiyoti bilim imkoniyatlariga moslab bayon qilishni taqazo etadi. Ona tili dasturlari, darsliklar va o'quv qo'llanmalarni tuzishda, til materiallarini tanlash vaundan foydalanishdabu ham ikkalaikkalapprinsi pni bir prinsip sifatida qarab ularning bir yo'la amalga oshishini ta'minlash ta'l'm samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biridir.

Kuzatishlar shu narsani ko'rsatib turibdiki, hatto maktabda beriladigan filologik ma'lumot bilan oliv o'quv yurtida beriladigan filologik ma'lumot o'rtasida, ayrim tushuncha va talqinlarni hisobga olmaganda, deyarli farq qolmadi.

Ona tili ta'limidagi yana bir murakkablik til hodisalarin sun'iy ravishda o'ta maydalashtirib o'qitishdir. Buning asosiy sababi dastur va darslikda bir paradigmmani tashkil etgan til hodisalarining alohida-alohida berilganligi bo'lib, o'quvchi uni qabul qilishda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi. Shubhasiz bir-biridan ajralgan, alohida - alohida o'rgatilgan til hodisalarini xotirada saqlab qolish ham uni amaliy faoliyatda qo'llash ham qiyin demak, til materiallarini yiriklashtirish masalasini uzil kesil hal qilmay turib ta'l'm mazmuning samaradorligiga erishib bo'lmaydi.

Ona tili ta'limi samaradorligini oshirishda darslik va dasturlarning mukammal bo'lishi ham mumkin ahamiyat kasb etadi. Ko'pchilik o'qituvchilarning ona tili mashg'ulotlarini asosan, dastur va darslik materiallari asosida ko'rishlari va darsda ko'proq ish materiallaridan foydalanishlarini nazarda tutadigan bo'lsak, bu masala yanada muhimroqdir. Ma'lum bir bilimlarni egallash usuli ona tili mashg'ulotlarida hal qiluvchi ahamiyat omildir. Tajriba shuni ko'rsatdiki, ona tili mashg'ulotlaridan asosiy maqsad ma'lum bir ko'nkmalarini shakllantirish va rivojlantirish bo'lsa, bunda eng smarali usul tahlil usulidir.. Ona tili o'qitish metodikasida bu tushuncha o'uvchiga noma'lum bo'lgan til hodisalarini bilib olishda oldingi bilimlarga tayangan holda kuzatish, taqqoslash guruhlarga ajratish, umumgartirish kabi usullardan foydalanib, qoida, ta'rif, xulosalar chiqarish

yo'lidir. Umuman olganda ta'lif jarayonida ona tili fanini samaralo o'qitish va naija ko'rsatish bizning burchimiz.

Foydalaniłgan adabiyotlar:

1. H.Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T.: 2005
2. M.Mirzayev, C.Usmonov, I.Rasulov. O'zbek tili. T.:1978
3. O'zbek tili leksikologiyasi. T.: 1981.
4. B.Mengliyev, O'. Xoliyorov. O'zbek tilidan universal qo'llanma. T.: 2007

TEACHING RECEPTIVE SKILLS

Mirzakulova Feruza

GulSU, a student

+998949231140

Mirzakulovaferuza113@gmail.com

Abstract: In this article the author specifically states what teaching receptive skills are, what approaches are used to teach language skills and how the receptive skills are taught.

Key words: listening, reading, aesthetic pleasure, comprehension activities, introductory, main and post activities.

In language teaching, the receptive skills are those skills where meaning is extracted from the spoken or written discourse. Listening and Reading are skills which are categorized as receptive skills as they involve responding to language rather than producing it.

A. Teaching Listening. Listening is an act of interpreting speech that one receives through ears. Hearing is an act of receiving the language through ears without interpretation. In real life we can hear somebody speak but actually do not listen to what is being said. Listening is a communicative skill to get the meaning from what we hear. People listen in order to remember what they hear verbally or for the sake of meaning retention. They listen in order to evaluate critically what they hear or to give supportive empathy. They can derive aesthetic pleasure from what they hear or to produce a listener's feedback. They can fulfill the instructions in the received text.

Student should understand that there are various types of spoken texts, i.e. conversation, announcement, songs, instruction, stories, etc which have different purposes, structure and language features. Speaker's speed and accent are two important things that students need to consider. Some people speak fast and some others speak slowly. Native speakers of English have different accent too. According to Brown learners should consider specific characteristics of spoken language to help them comprehend easily. At least there are 8 characteristic that the learner should be aware of, i.e. clustering, redundancy, reduced form, performance variable, colloquial language, rate of delivery, stress, rhythm and intonation and interaction.

Spratt Et Al notes that activities in a listening class usually consist of 3 main stages: introductory, main and post activities. Introductory involves introduction to the topic of the text and activities that focus on the language of the text. Main activities deal with "comprehension activities developing different listening sub-skills." Last, post-activities require learners to talkabout the relationship between the text topic and their lives or giving opinion on parts of the text.

There are a number of techniques of teaching listening available for the teachers. Brown categories types of classroom listening performance into: reactive, intensive, responsive, selective, extensive, and interactive.

a. Reactive

The learner only listens to the surface structure of an utterance for the single purpose of repeating it. In this case, Nunan associates listener's role as 'tape recorder.' This kind of performance does not require high meaningful processing. A brief individual or choral pronunciation drill is the only part that reactive performance can play in interactive classroom.

b. Intensive

This technique focuses on components of discourse such as phonemes, words, intonation, discourse marker, etc. The example of this technique is the teacher asks the students to listen to the stress pattern of some words or intonation of a sentence.

c. Responsive

This technique requires students to quickly process the teacher talk and make/fashion appropriate reply. For example, the teacher greets students, "good morning," or giving command, "Would you please repeat your answer?"

d. Selective

The purpose of this technique is to look for the important information (such as dates, location, main idea, etc.) in a long discourse such as speeches, stories, and media broadcast.

e. Extensive

The purpose of this performance is to develop a top down, global understanding of spoken language. For example, the students are asked to take notes or discuss after listening to a lengthy lectures.

f. Interactive

This performance includes all five of the above types. For example, the learners are asked to participate in a debate, conversation, role play and other group work. This may include other skills and conduct in the authentic communicative exchange.

B. Teaching Reading. Reading is type of speech activity and the goal of teaching at all stages. A person may read in order to gain information or verify

existing knowledge, or in order to critique a writer's ideas or writing style. A person may also read for enjoyment, or to enhance knowledge of the language being read. The goal(s) for reading guide the reader's selection of texts.

The purpose for reading also determines the appropriate approach to reading comprehension. A person who needs to know whether she can afford to eat at a particular restaurant needs to comprehend the pricing information provided on the menu, but does not need to recognize the name of every appetizer listed. A person reading poetry for enjoyment needs to recognize the words the poet uses and the ways they are put together, but does not need to identify main idea and supporting details. However, a person using a scientific article to support an opinion needs to know the vocabulary that is used, understand the facts and cause-effect sequences that are presented, and recognize ideas that are presented as hypotheses and givens.

Reading may refer to "a fluent process of readers combining information from a text and their own background knowledge to build meaning" (Nunan). Furthermore he adds that the goal of reading is comprehension. There are at least two aspects of teaching reading that need to consider. The first is whether the learners study reading for the first time, and the second is whether the learners already have reading skills in the first language (Nunan). In addition he emphasizes that if the learners are already able to read in their L1, what they need to learn further is how to transfer the reading skills to the "a new reading context and a new language." Reading is actually a silent activity. Therefore, classroom approaches need to underline" the silent nature of reading skill and avoid overemphasis on oral reading." Some teachers, however, believe that teaching oral reading is the best approach to teach reading.

Principles of Teaching Reading Nunan proposes some principles for teaching reading:

1. Exploit the reader's background knowledge.
2. Build a strong vocabulary base.
3. Teach for comprehension.
4. Work on increasing reading rate.
5. Teach reading strategies.
6. Encourage readers to transform strategies into skills.
7. Build assessment and evaluation into your teaching.
8. Strive for continuous improvement as a reading teacher.

Teaching reading or listening comprehension is not testing comprehension. A receptive skill lesson aims at training the learners to use the necessary tools to understand any type of text. In other words, the teacher should initiate learners to make use of different strategies to get meaning from written or spoken text.

USED LITERATURE:

1. Adolphs, Svenja.(2002) Genre and Spoken Discourse: Probabilities and Predictions.
2. Swain, M.(1985) "Communicative competence: some roles of comprehensible input and comprehensible output in its development". In Gass, S. And Madden, C.(Eds)
3. Thornbury, S.(2006) An A-Z of ELT: A dictionary of terms and Concepts Used in English Language Teaching.Oxford,Uk,:Macmillan Education.

BADIY TAHLILNING AHAMIYATI

Muhammadjonova Dilfuza A'zamjon qizi
Qo'qon shahar 11-maktab ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi
Tel:9890-556-30-84
E-mail:dilfuz84@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada adabiyot fanini o'qitish jarayonida badiiy tahlildan foydalanish bo'yicha fikr-mulohazalar, fanning o'qituvchi uchun zaruriyligi yoritilgan

Kalit so'zlar: badiiy tahlil, ta'lim-tarbiya, asar, estetika

Badiiy tahlil asoslari fanining boshqa biror fan bevosita shug'ullanmaydigan o'z predmeti mavjud. Ya'ni o'zbek filologik ta'lif tizimida mavjud bo'lgan birorta fan bevosita badiiy matnni tahlil qilish yo'llarini o'rgatish bilan shug'ullanmaydi. Badiiy tahlil asoslari fani ulkan ijtimoiy-estetik ahamiyatga egadir. Asosli-ilmiy tahlil bo'limgan joyda badiiy asar tula anglanmaydi. Badiiy matnni to'la anglamagan o'qituvchi o'zga odamning ma'naviyatini shakllantirishda samaraga erisha olmaydi. Xolbuki, filologlar millat axli ma'naviyatini shakllantirishga mas'ul bo'lgan kasb egalaridirlar. Jamiyat azolari hayotida badiiy adabiyotning baland martabadaligi, ta'lif tizimida adabiyot alohida imtiyozli mavqedan turishining sababi uning ulkan ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqadi. Ma'naviyi- axloqiy qadriyatlar ham shu yo'nalihsdag'i muayyan tajribalarni o'zlashtirishdan kelib chiqadi. Bu xil tajriba har bir odamning o'z boshidan kechirilishi shart emas. Balki badiiy asar qahramonlari holatini anglash, ularning hissiyorlari, tuyg'ulari junbushga kelganligi sababini tushunish kishida xuddi o'sha qahramonlarniki singari sezimlarning shakllanishiga sabab bo'ladi. Badiiy tahlil asoslari fanining o'ziga xos tadqiqot metodlari ham mavjuddir. Chunonchi, komparavistika, kuzatish, dalillash, deduksiya, induksiya, umumlashtirish, shartlilik, psixologik asoslanganlik singari metodlar mazkur fanga doir xulosalarni chiqarishda qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot usullaridir. Bu tadqiqot metodlari fanning boshqa sohalarini tadqiq etishda boshqacha yo'sinda ishlataladi. Tilga olingen ana shu uch omil "Badiiy tahlil asoslari" kursining alohida fanligini ta'minlaydi. Tayaniladigan ma'naviy va nazariy asoslarning sog'lom aqlga, haqiqiy san'at tabiatiga, milliy qadriyatlar tizimiga yaqin bo'lishiga yetarli e'tibor qilingandagina yangilangan ilmiy tafakkur amaliy ahamiyat kasb etadi, ya'ni ishlay boshlaydi. Shundagina, milliy adabiyotimizning asl namunalari qaysi davrda yaratilganligidan qat'iy nazar o'zlarining haqiqiy estetik tahlilini, talqinini topishi mumkin bo'ladi. Badiiy tahlilda falsafiy-metodologik asos muhim o'rinn tutadi. Chunki dunyo va uning hodisalariga yondashuv tarzi belgilab olinmay turib, olamni to'g'ri estetik idrok etish va tasvirlash mumkin emas. Falsafiy asos to'g'ri bo'limganligi uchun ba'zan yaxshi bilan yomon, xunuk bilan go'zal tushunchalariga yondashuv tamomila noto'g'ri, g'ayri ilmiy xarakter kasb etishi mumkin.

Hozirgi o'zbek adabiyotshunosligida tahlilga, asosan, falsafaga asoslanib yondashilayotir. Natijada, ko'pincha, islomiy tafakkur tarzining maxsuli bo'lmiss badiiy hodisalar mohiyatini anglash uning sir-u sinoatlarini ochish mumkin bo'lmay qolyapti. Arastu badiiy asarni taqlid-mimesis natijasi deb izohlagan. Agar estetik hodisa mimesis natijasi bo'lsa, adabiy tur va janrlar olamdag'i barcha xalqlarda bir xilda bo'lishi lozim edi. Negaki, barcha xalqlarni deyarli bir xil borlik o'rab turadi. Binobarin, taqlid ham deyarli bir xilda amalga oshirilgan bo'lardi. Xolbuki, to XX asrga qadar ham bir qator xalqlar adabiyotida, jumladan, o'zbek adabiyotida dramatik tur mavjud emasdi. Shuningdek, "Alpomish" yo'sinidagi yirik xalq dostonlari ham hamma millatlarda ham mavjud emas. Falsafiy asos, tayaniladigan nazariy suyanch badiiy hodisa mohiyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Jumladan, turkiy adabiyot namunalari islomdan oldingi davrda tamomila o'ziga xos yo'nalihsda rivojlangan. Falsafiy asosning turlichaligi ayni bir badiiy hodisani tamomila har xil izohlashga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois o'zbek adabiyoti o'qituvchilarini turlicha falsafiy yo'nalihslardan xabardor bo'lganliklari holda milliy falsafiy asosga tayanishlari shart.

Badiiy asarda aks etgan milliy xususiyatlar hisobga olingandagina tahlil to'laqonli chiqishi mumkin. Har qanday estetik hodisa muayyan milliy zaminda paydo bo'lganligi uchun ham uni tushuntirish va tadqiq etishda o'sha zaminga xos xususiyatlar hisobga olinishi lozim. Biror millat uchun ezungilik yoki go'zallik namunasi hisoblangan hodisa ikkinchi bir millat nazarida yovuzlik va qabohat deb qaralishi mumkin. Chunonchi, o'zbeklar uchun go'zallik timsoli bo'lmiss oy ruslar uchun loqaydlik, befarqlik ramzidir. "Qizil va qora", "Bovari xonim" asarlaridagi de Renal xonim va Emma obrazlari kitobxonlari uchun inson xo'rligi, nazokat hamda erkin muhabbat timsoli sanalsa, o'zbek kitobxonlarida, ko'pincha, bu ayollar buzuq kimsalar sifatida taassurot qoldiradi. Milliy mansublik hisobga olingen taqdirdagina badiiy tahlilni ilmiy-estetik jihatdan puxta va asosli amalga oshirish mumkin.

Falsafiy asos sog'lom bo'lmagach, tahlil qanchalar o'ziga xoslik va bilimdonlik bilan amalga oshirilmasin, adabiy asarning butun jozibasi, siri to'liq namoyon etilishi mumkin emas. Shuning uchun ham har bir adabiyot fani o'qituvchisi badiiy tahlilni chuqur o'zlashtirishi, asarning estetik jozibasini o'quvchiga teran yetkazishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Yo'ldoshev Qozoqboy, Yo'ldosheva Muhayyo. Badiiy asar tahlili."Kamalak"-T.:2016
- 2.Karimov Bahodir. Adabiyotshunoslik metodologiyasi. "Muharrir"-T.:2011
- 3.Rasulov A. Tanqid, tahlil, baholash. "Fan"-T.: 2003

MODERN METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRE-SCHOOL EDUCATION - CHINESE EXPERIENCE

Narbekova Elvira Yerkaliyevna

Navoi State Pedagogical Institute, 1st year Master

Elvira.narbekova26@gmail.com

Annotation: The given article is devoted to the study of modern methodology of teaching foreign languages to pre-school children in China. It examines the main English teaching methods and related approaches used in Chinese kindergartens. The importance of the Pre-Primary stage for children is also highlighted as it is in this particular period when children are at their maximum potential in terms of language acquisition.

Keywords: methodology, language teaching, pre-school children, songs and action games, facial expressions, multimedia devices, competition.

Stephen Krashen (1982) stated that the process of acquiring a language happens in a natural way, when children are immersed into a language, reacting spontaneously and interacting subconsciously. Therefore, when learning English in the early stages, children begin to acquire the language unconsciously motivated by necessities, such as to get the attention of the teacher, to exchange information or to participate in a game. Consequently, children would start to understand, feel comfortable, and get used to an English-speaking environment.

Teacher's methodologies play an important role in the use of materials in teaching. English language teachers make full use of objects, cards, and other teaching aids around through easy-to-use teaching methods. For instance, when teaching new words, you first show the object to the children and encourage them to speak, children pronounce the words and repeat the new word again using the pictures on the cards to reinforce the word they are pronouncing. When teaching words like banana and apple, teachers can also teach new words that suddenly express color by pointing to fruits such as bananas and apples. Children are taught to use a foreign language through classroom objects to organize learning activities.

In order to grab the attention of pre-school children teachers may draw a picture on the board and pronounce the words with them. So now in China, an educator is required to have drawing skills. This not only reduces the difficulty of teaching, but also helps pupils gradually consolidate the knowledge they have learned. Nowadays, the curriculum in kindergartens has been intensified accordingly, as Chinese kindergarten-age children have a much better chance of acquiring new knowledge.

Using songs and action games to improve the classroom environment.

Creating a flexible classroom atmosphere is sometimes more important than any teaching method. At the beginning of the lesson all the children are led by the teacher, sing together with a pleasant English song and danced a little to its tune. It will temper their bodies, help them to be more alert and memorize the words of the song faster. Children have poor self-control and find it difficult to concentrate on the lesson. Therefore, the teacher should provide songs, poems, or tongue-twisters to reinforce the language that the children love to listen to, or an animated cartoon that the children love to watch. Although children do not understand the words in the cartoon while learning a foreign language, they try to understand the words the cartoon characters use through the actions of the characters in the cartoon. This is an interesting and effective way for children to learn a language.

Today, all kindergartens in China are equipped with multimedia devices. Children study the language from English songs, poems, stories and videos. It turns boring language lessons into a funny daily game. There are about 10 children in a group in Chinese kindergartens, and the educator regularly applies the method of upbringing to each child based on his or her psychology. It requires an educator not only to be an educator, but also to be an artist, a musician, a foreign language teacher, and a good psychologist.

The role of body language and facial expressions in teaching languages

Sign language is one of the most important teaching methods in English. When a teacher uses gestures while saying or commanding a child, such as 'come here', 'open the book', 'stand up', 'look at the board' and etc., the child will understand these words. Chinese kindergarten children can easily find the Chinese name of something in English. Almost all educators know that animal gestures are the easiest way to prepare. (Dog) puppy - educator in a bent position, if necessary, sticking out his tongue to the children to form the image of a dog; (monkey) monkey-shows its image in a slightly bent position. This method is very effective for children with abilities to imitate. It can be very interesting and force them to say the name of the animal immediately, and helps them to remember new words. In China, families with one child make up the

majority. Gestures help children to move independently and learn a foreign language in a funny way. It helps to create an interesting atmosphere for learning a foreign language.

Riddles and puzzle games in foreign language teaching

It is essential to increase the child's interest in English from an early age, to force him to speak, even if they make a mistake, so that the child is able to overcome obstacles and speak without fear. If we turn a foreign language lesson into a game rather than a lesson, it will increase the interest of young children. There are many types of games, for example, an educator can play a "what's in the bag" game with children. He puts the small items in the room in a bag and allows the children to take them one by one, and the children say the names of these items in English. "Is it a banana (an apple, an orange)?" the educator begins the assessment, and rewards the group with the highest score. At the same time, children become more interested in foreign languages.

Competition among children is very important, because children need to develop a sense of competition from an early age. This is how every child develops an interest and gets motivated to learn a new language. The Chinese think that all the man's interests come through competition. We can see it in the example of children, who are taught to be together in this way, to know their opponent through competition, to learn about the environment.

In fact, it is better to start learning a foreign language at a very young age. As the brain activity of young children continues to develop steadily, they are able to absorb new information much faster than adults, whose brain activity is fully formed. Teachers should be familiar with the English learning stages, approaches and methodologies and remember that these depends on the purpose behind learning. This is especially important in pre-school education, the most critical period for children, being in their maximum state of development in terms of language acquisition in which children are going to be introduced to the language for the first time. It is in this stage where phonics, understanding and confidence of children towards the language could be developed successfully.

References:

1. Stephen Krashen. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Oxford/New York: Pergamon Press Inc. 1982
2. David A.J, Eggen, P Kauchak. Methods for Teaching: Promoting student learning [M] 2002
3. Feng Wang. Applying Technology to Inquiry-Based Learning in Early Childhood Education [J]?Early Childhood Educ.
4. Xabar.uz

ONA TILI O'QITISH METODIKASINING ASOSIY TAMOYILLARI

**Andijon viloyati Asaka tumani 23-umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Nazarova Mavludaxon Madaminovna
Tel raqam:+99899 303 23 02**

Annotatsiya: Dunyoni bilish nazariyasi ona tili o'qitish metodikasi fanining metodologik asosi hisoblanadi. Metodikaning amaliy ahamiyati o'quvchilarning til boyligini har tomonlama to'liq bilib olishlarini ta'minlashdir. Buning uchun biz quyidagilarni yodda tutishimiz lozim: til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir, tilning jamiyatning yashashi mumkin emas; tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi; mактабning vazifasi tilni aloqa - kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Til oqilona, mantiqiy bilish vositasidir; til birlklari va formalari yordamida bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog'lash amalga oshiriladi; til va nutq tafakkur bilan uzyiy bog'lanadi; biz fikrni nutqda shakllantiramiz; tilni egallash va nutqni o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sadi.

Kalit so'zlar: dunyoni bilish, psixolingvistika, pedagogika tarixi, til, nutq, tafakkur, didaktika, lingvistika, leksikologiya, pedagogik psixologiya, umumiyyet pedagogika, fonetika, morfema, morfologiya, orfoepiya, sintaksis, gap, so'z birikmasi, adabiyotshunoslik, til materiyasi, nutq madaniyati, nutq organlari, til ma'nolari, tilga sezgirlik, nutqning ifodaliligi, og'zaki va yozma nutq, tamoyil, bog'lanish;

Metodik fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi maktabda o'qitishning o'quvchilar nutqining yaxshi rivojlanishiga kafolat beradigan, tilni har tomonlama bilishning ijtimoiy rolini tushuntiradigan yo'llari bilan ta'minlashi kerak. Demak, nutq o'stirish mактабning muhim vazifasidir.

Amaliyot kishi bilimining manbai va harakatlantiruvchi kuchi, haqiqat mezoni va bilim tojidir. Analitik-sintetik ishlardan yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va koidaga, shular asosida og'zaki va yozma turdag'i jonli nutqiy aloqaga, to'g'ri talaffuzga o'tadilar. Ular kuzatish jarayonida bilib olgan, o'zlashtirgan qoidalarini amaliyotga tatbiq etadilar.

Metodika bilish nazariyasidan tashqari, yaqin fanlar xususan, psixologiya, pedagogika ma'lumotlariga tayanadi. Pedagogik-psixologiya bilimlarning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini, ko'nikma va malakalarining shakllanish jarayonini tekshiradi. Metodika psixolingvistika bilan ham bog'liq. Metodikaga psixolingvistika nutq haqida, uni talab qiluvchi sabablar, nutq turlari, nutqni qabul qiluvchi signallar va boshqalar haqida ma'lumot beradi. SHuningdek, metodika, didaktika, umumiy pedagogika bilan ham o'zaro bog'liq. Ona tili o'qitish metodikasi ona tilining ma'lum qismini amaliy, ma'lum qismini nazariy egallashni nazarda tutadi. Shuning uchun ona tili - lingvistika metodikasining muhim asosi hisoblanadi.

Savod o'rgatish metodikasini ishslashda fonetika, fonologiya, grafika asos bo'ladi. Lug'at ishini tashkil etishda leksikologiya, so'z tarkibi, so'z yasalishini o'rganishda so'z yasalishi, etimologiya, grammatika asos bo'lsa, morfologiya va sintaksis til qurilishi haqida tushuncha hosil qilishda, to'g'ri yozuvga o'rgatishda orfografiya nazariyasiga asoslanadi.

O'qish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi. Chunki o'quvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahlil qiladilar. Boshlang'ich sinflarda adabiyotshunoslikdan nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo metodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini va uning o'quvchilarga ta'sirini ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning g'oyaviy mazmuni, uning mavzusi va mazmunini, qurilishi, janri, tasviriy vositalarini hisobga olish zarur.

O'quvchilarga ona tilini o'rgatish, ularni tarbiyalash, har tomonlama o'stirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasiga asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan tashqari tamoyillar bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchini o'rtasidagi o'quv mehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi.

Metodika tamoyillari, didaktika tamoyillari kabi, o'qituvchi bilan o'quvchining maqsadga muvofiq faoliyatini belgilashga, ularning birgalikdagi ishlardan qulay yo'nalishini tanlashga yordam beradi, metodikaning fan sifatida nazariy asoslash elementlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalilanigan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: O'zbekiston, 2017
2. Abdiyev M.B. Sohaviy leksikaning sistem tahlili (Samarqand viloyatikasb-hunarlar materiallari

асосида): filol. fan. dokt.... dis. avtoref. - T., 2005.

3. Aliqulov A. O'zbek tilida "yel-yog'in" lug'aviy-ma'noviy guruhi:filol. fanlari nomz... diss. - Toshkent, 2011.

4. 3. Bobojonov Sh. Semema, uning nutqiy voqelanishi va izohli lug'atdagitalqini: filol. fan. nomz□dis. avtoref. - Samarqand, 2004.

5. 4. Bozorov O. O'zbek tilida darajalanish: filol. fan. dokt.... dis. -T., 1997.

6. 5. Jamolxonov N. Hozirgi o'zbek adabiy tili. -T.: O'qituvchi, 2005. 196-bet.

O'QUVCHILARNI KOMIL INSON QILIB TARBIYALASHDA ERTAKLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Nishanova Dilafruz Otamirzayevna

Namangan viloyati Namangan tumani 8-sonli maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq ertaklarining o'quvchilarni tarbiyalashdagi o'rni va ahamiyati to'g'risida fikr yuritiladi. Xalq ertaklarining tarbiyaviy va ta'limiy jihatlari yoritib beriladi.

Kalit so'z va iboralar: Xalq og'zaki ijodi, xalq og'zaki poetik, ertak, cho'pchak, matal, boshlanma, voqealar rivoji, tugallanma, tarbiya, odob.

Аннотация: В этой статье говорится о роли и значении народных сказок в воспитании учащихся. Освещаются воспитательные и обучающие стороны народных сказок.

Ключевые слова и фразы: устное народное творчество, устная народная поэтика, сказка, поговорки, запуск, окончание, действие событий, воспитание, поведение.

Annotation: This article discusses the role and importance of folk tales in educating students. The educational and pedagogical aspects of folk tales are covered.

Key words and phrases: folklore, folk oral poetry, fairy tale, beginning, course of events, ending, education, morality.

Har qanday zamonlarda ham bolalarni tarbiyalı va odobi qilib tarbiyalashda xalq ertaklarining o'rni va ahmiyati yuqori darajada bo'lgan. Inson tug'ilibdiki, xalq og'zaki ijodi bilan dunoyoga keladi, xalq og'zaki ijodi bilan vafot etadi. Farzand dunyoga kelganda ona bolasining orom olishi uchun alla aytadi. Farzand esa allaning ohangini tinglab orom oladi. Biroz vaqt o'tgandan keyin ya'ni gapira boshlagan vaqtlarida esa ota-onasi, bobo-buvilari har xil ertaklarni aytadilar. Bu orqali esa ular bolani yaxshilik va yomonlikni, yolg'onchilik va rostgo'ylikni ajratib olishga o'rgatadilar. Bola ertaklardagi qahramonlarga ishonadi, hayotda ham shunday insonlar mavjud deb o'ylaydi. Ko'p ertak eshitgan bola ertak qahramonlari ichidan o'zi uchun biror bir qahramonni saylab oladi. "Kimga o'xshashni xohlaysan?" deb savol berilganida beixтиyor o'sha qahramonini ismini aytadi. Masalan: o'zbek qizlarining aksariyat qismi "Zumrad va Qimmat" ertagidagi Zumradga o'xshashni xohlashadi. O'g'il bolalar esa "Uch og'a-ini botirlar" ertagidagi botirlarga o'xshashni istashadi. Bundan ko'rinish turibdiki, yosh avlodni tarbiyalashda ertaklarni hissasi katta.

O'quvchilarni komil inson qilib tarbiyalashda ertaklarning o'rni va ahmiyatini o'rganishdan avval, ertak va komil inson tushunchalariga izoh berib o'tsak:

Komil inson - qalb pokligiga erishgan, yuksak ma'naviyatli, aqlan va jismonan barkamol shaxs.[1]

Ertaklar dunyodagi boshqa xalqlar og'zaki ijodida keng tarqaganidek, o'zbeklarda ham eng ommaviy janrlardan biri sifatida turli viloyatlarimizda yashaydigan yurtdoshlarimiz tomonidan sevib aytib kelingan. Ularning juda qadim zamonlardan yaratilgani "ertak" atamasining Mahmud Koshg'ariy tomonidan 1074-yilda yozilgan "Devonu lug'otit - turk" asarida "etuk" tarzida qo'llanganidan bilsa bo'ladi: "Etuk - hikoya, ertak; biror maqsadni shohga bildirish, hikoya qilish uchun ham bu so'z qo'llanadi. Asli bir narsani hikoya qilishdan olingan".[2]

"Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati" kitobida esa ertakka quydagicha ta'rif beriladi: ertak - xalq og'zaki ijodida keng tarqagan janrlardan biri bo'lib, to'qima voqealarni tasvirlaydi va ba'zan fantastik xarakterga ega bo'ladi. Ertak barcha xalqlar og'zaki ijodida eng qadimgi va keng tarqagan bir janr bo'lib, u xalq hayoti va urf-odati, intilishi va kurashini, orzu-armonlarini aks ettiradi.[3]

Hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lib, xayoliy va hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, tarbiyaviy ahmiyatga ega og'zaki hikoyalar ertak deb ataladi.[4] Xalq og'zaki ijodining eng qadimiy, ommaviy turlaridan biri hisoblangan ertakning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar, tabiat hodisalari, jonivorlar muhim o'rinn tutadi.

Ertaklar faqatgina ko'ngil ochish vositasi emas, balki u ajoyib suhbatdosh, o'quvchilarni ezzulikka undovchi, zavq-shavq bag'ishlovchi ma'naviy manba hisoblanadi. Ertaklarda xalq xilma-xil obrazlarni yaratib, o'z kurashi, orzu-armonlarini ijobjiy obrazlar qiyofasida, ularning faoliyatida mujassamlashtiradi. Xalq ertaklarida humor va satira ham katta o'rinn tutadi. Xalq yaratgan ijobjiy obrazlar shohlar, xonlar, beklar, boylar va zolim kimsalar ustidan g'olib chiqadi, ularni sharmanda-yu sharmisor qiladi. O'zbek xalq ertaklari, odatda, "Bir bor ekan, bir yo'q ekan" degan boshlanma bilan boshlanadi. Ertaklar ko'pincha murod-u maqsadiga yetibdi degan ruh bilan ya'ni yaxshilik bilan tugatiladi. Ya'ni ertaklar odatiy boshlanma, kulminatsion nuqta va tugallanmalarga bo'linadi. Boshlanma qismida o'quvchilar ertak haqida tushuncha tasavvurlarga ega bo'lsalar,

kulminatsion nuqatasida beixtiyor tasavvurlarida o`zlarini ham ertak ichiga kirib ketganday xis qiladilar. Tugallanmasida ertak o`qish va tinglash jarayonidagi taasurotlarini mulohaza eta boshlaydilar. Bu esa ularda hayot haqiqatlarini, yaxshilik va yomonlik tushunchalarini tez anglab olishlarini ta`minlaydi.

Xalq ertaklarining mazmun va hayotdagи voqealarни tasvirlash yo`nalishiga ko`ra uch turi mavjudligi M.Afzalov, K.Imomov tomonidan ko`rsatib o`tilgan. Bu tasnifga ko`ra ertaklar sehrli va hayotiy turlarga bo`linadi. Ammo ayrim adabiyotlarda hayvonlar haqidagi, sehrli, maishiy turlarga bo`linadi. Mansur Afzalov tasnifida yana hayvonlar, sehrli-fantastik, hayotiy-satirik turlar ham ko`rsatilgan. Hayvonlar haqidagi ertaklarda bolalarning yosh xususiyati alohida e'tiborga olinadi. Voqealar qiziqarli, sodda, ixcham, izchil, qisqa bayon etilishi talab qilinadi. Ba'zan bu maqsad kulgili mazmunga ega holda bayon etiladi. Tulki bilan bo`nga bag`ishlangan ertaklarning birida go`sht tishlab ketayotgan bo`ridan tulki: "Bo`rivoy, qayerdan kelyapsan?" - deb so`raydi. Bo`ri: "Popdan", - deb javob beradi va og`zidagi go`shtni tushurib yuboradi. Ikkinci marta xuddi shunday vaziyatda tulki yana so`raydi. Shunda bo`ri: "G'ijdivondan", - deb javob beradi. Kulgili vaziyat ifodalangan bunday ertaklarda, bir tomonidan, shunchaki hazil nazarda tutilgandek tuyiladi.

Sehrli ertaklar olami esa, o'quvchilarda fantastik olamni bilishga bo`lgan qiziqishini yanada oshiradi. Dastlab fantastik olam din bilan bog'langan(totem, fetish kabi) keyinchalik esa uchar gilamlarga, ochil dasturxonlarga, qaynar xumchalarga, sehrli oynalarga o'tgan. Bunday voqealarни o`ylab topish ajodolarimiz orzulari, havasları bilan asoslangan. Yo`l azobidan aziyat chekkan inson uchar gilam, ot, manzilga ko`z yumib ochguncha yetkazgan bo`rini o`ylab topgan. Oziq-ovqat topishga qiyngalgan odam esa ochil dasturxonning ijodkoriga aylangan. Natijada, sehrli ertaklardagi voqeа-hodisalar haqiqiy ma'noda ajodolarimiz orzu-havaslarining majmuasini tashkil etgan.

Ilm-fan taraqqiyotida katta kashfiyotlar, odatda, olim xayolida paydo bo`lgan rejalar asosida boshlanadi. Miyada paydo bo`lgan rejalar rivojlanadi va hayotga tatbiq etilishining loyihasi shakllanadi. Olim ana shu loyihasining ilmiy zaminini topganidan so`ng kashfiyotning amalga oshishi uchun sharoit yaratilgan bo`ladi. Sehrli ertaklar bir jihatdan o`quvchilar ongida yaratiluvchi ana shunday reja va loyihamalar yo`nalishini boshqargan, deb xulosa qilish uchun yetarli asos bor. Gap shundaki, bugungi kunda oddiy hayot haqiqatiga aylangan velosi peddan tortib avtomashina, poyezd, samalyotlar: telefon, telegraf, radio, televiedeniya, elektr chiroqlarining kashf etilishini bevosita ertaklarda aks etgan orzular bilan bog`liq tushunchalar.

Hayotiy-maishiy ertaklar mazmun jihatdan hayvonlar, sehrli ertaklardan bevosita hayotiy voqeа-hodisalar haqida hikoya qilishi bilan farqlanadi. Chunki ularda xalq, avvalo, oddiy odamlar qo'lidan keladigan ishlar yuzasidan fikr yuritadi. Ularda haqiqiy hayotdagи inson - millat vakili, uning imkoniyati darajasidagi jismoniy kuchi, ilmi, aqliga voqealar zaminida tavsif beriladi. Hayotiy -maishiy ertaklar sirasiga kiruvchi "Uch og`a-ini botirlar" ertagidagi otaning o`z farzandlariga safar oldidan qilgan nasihatlarini tahlil qilib ko`rsak: ota o`z farzandlarini baxt topish safariga otlantrir ekan, ularga uchta maslahat beradi: "To`g`ri bo`ling, bexavotir bo`lasiz. Maqtanchoq bo`lmang, uyatga qolmaysiz. Dangasa bo`lmang, baxtsiz bo`lmaysiz". Bu pand-nasihatning mohiyati shundan iboratki, hayotga tayyorlanishi lozim insonning amal qilishi kerak hisoblangan fazilatlar aks etganiga ishonch hosil qilamiz. Bu ertakni o`qish davomida o`quvchilar beixtiyor tarzda ota aytgan uch o`gitga amal qilishlari mumkin. O`quvchilarni komil inson qilib tarbiyalashda ertaklardagi mana shu pand-nasihatga o`xshagan unsurlar yetakchi o`rinni egallaydi. Ertaklarni o`qish va tinglash jarayonida bolada yaxshi va yomonni taqqoslash va shu taqqosdan o`ziga xulosa chiqarish kabi ko`nikmalar shakllanishi mumkin. Farzandlarmizga biror bir yomon ishni qilma deb aytsangiz, uning bu ishga bo`lgan qiziqishi ortadi va uni qilishga harakat qiladi. Lekin shu yomonlikni ertaklar orqali aytib qanday oqibatlarga olib kelishini obrazlar va qahramonlar tilidan tushuntirsak, bolada mulohaza yuritish ko`nikmalar shakllanadi. Bola o`zining hayoti uchun nimalar zarar va nimalar foyda ekanligini ajrata oladi. Ularga amal qilishga harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Yo`ldashev Q., Qodirov V., Yo`ldoshbekov J., Umumiyo o`rta ta'lif maktablarining 9-sinf uchun darslik,-Toshkent,O`zbekiston,2019.
- 2.Madayev O.,O`zbek xalq og`zaki ijodi,-Toshkent.Mumtoz so`z.2010.
- 3.Homidiy H.,Abdullayeva Sh.,Ibrohimova S.,Adabiyotshunoslik terminlari lug`ati.-Toshkent.O`qituvchi.1970.
- 4.Ahmedov S., Qosimov B., Qo'chqarov R., Rizayev Sh.,Umumiyo o`rta ta'lif maktablarining 5-sinf uchun darslik.-Toshkent.Sharq.2015.

OBJECTIVES AND TASKS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

**Norpulatova Madina, 1st year master's student
of Navoi State Pedagogical Institute 998906461442**

Annotation: Every citizen of the independent Republic of Uzbekistan must be able to read the original literature in a foreign language, understand the text and use it in their profession. In addition, he should be able to communicate freely in a foreign language with his interlocutor on a given topic. After all, learning foreign languages is a requirement of today's globalized world.

Key words: easy, convenient method, way, method, system, principle, tool, search and selection of exercises, application.

Thanks to independence, special attention is paid to the teaching of foreign languages in our country. Thousands of foreign language teachers have been trained, all conditions have been created for the staff to improve their skills at home and abroad, multimedia textbooks in English, German and French, electronic resources for learning English have been prepared. The organization of language rooms is a clear proof of this. The main goal is to create conditions for the development of international cooperation and dialogue, based on the education of the younger generation in foreign languages and the improvement of the training of specialists who are fluent in these languages.

The famous German scientist Y.V. As von Goethe said, "He who does not know a foreign language does not know his own language." For this reason, it is very important not only for foreign language specialists, but also for all future professionals studying in non-language universities to learn foreign languages and exchange ideas freely. There is a saying among our people: "He who knows the language knows". Indeed, a person who knows a foreign language will have many opportunities and advantages. One of the main requirements for today's staff is a good command of foreign languages.

In the process of training specialists in all areas, it is important to prioritize the education system, including the introduction of new technologies and mechanisms for teaching foreign languages. After all, communication between peoples, spiritual and other communication is expressed through language.

The goals of foreign language teaching are determined by the needs of society, social order, conditions, policies. The goals of foreign language teaching depend on the development and progress of the society. Teaching a foreign language in higher education institutions has its own goals, and all coaches who teach a foreign language must make it clear in advance. As scholars O. Hoshimov and I. Yakubov say in their book "Methods of teaching English", "the goals of teaching a foreign language determine the content, means, methods and principles of teaching."

Given the goals and objectives of teaching English in higher education, they can be divided into 2 groups:

Foreign languages - universities, institutes, faculties that train specialists in English.

Foreign languages are non-philological educational institutions that do not train English language specialists. The goals of teaching English in these two groups are different, and due to the training of English language specialists in the higher education institutions of the first group, English is taught in a deep, comprehensive way, both theoretically and practically. The second group, non-philological educational institutions, has a comprehensive English language goal. The goal is for the student to receive a general education in English and to be taught to use English in their future work in their major. Part-time professional communication involves learning words related to their specialty and reading and translating texts.

Texts are selected based on the topic. The acquisition of speaking skills and activities is the essence of the practice of foreign language teaching. The content of foreign language teaching answers the questions of what and what to teach in a foreign language.

Another way to meet modern requirements is to reduce the amount of redundant material for students and simplify the learning process. These are taken into account in the new foreign language program. The teacher approaches this in terms of students' comprehensive practical mastery of the material. For this reason, the student focuses on the productive (speaking, writing) and receptive (listening, reading) learning materials, expanding the potential of students. The basis of sound education is the effective generalization and improvement of the teaching process. More recently, optimization has been widely used. Optimization is the search for and application of an easy, convenient method, way, method, system, principle, tool,

exercise, appropriate to the situation, conditions, students of higher education institutions and their chosen field of study. Optimization is specific to different types of higher education institutions, as class hours vary and students' native language characteristics are also affected. Nowadays, communication skills, the ability to provide information in a foreign language (through speaking, writing down ideas) and the acquisition of information (through reading, listening comprehension) to further develop skills and abilities, along with education and upbringing requires carrying.

In short, it is very important to teach a foreign language in higher education institutions that do not specialize in languages, because the foreign language plays an important role in preparing students for full development.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan. On the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan / Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.
2. O'.Hoshimov. I.Yoqubov. Methods of teaching English.- Tashkent-2003.
3. www.ziyonet.uz
4. Karshiyeva T. The purpose of teaching foreign languages in non-linguistic educational institutions. In this article it was clarified the purpose of teaching foreign languages in non-linguistic educational institution.

THE PRODUCTIVE METHODS AND EFFECTIVE WAYS TO DEVELOPING TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Nafosat Nuraliyeva

English teacher at school #21 ,District Navbahor,region Navoi.

Phone number: +998(99)7592016

Nafosat0910@mail.ru

Gulshoda Tangatarova

English teacher at school #21 ,District Navbahor,region Navoi.

Phone number: +998(91)2523858

gulzodaxon@gmail.com

Annotation. The theme of our article paper is connected with English language in nowadays. Today this language is known as one of the language which many people speak around the world and in many cases they try to learn it. English has become the most important language of communication in the world. Teaching English as a foreign language has a long history in many countries and has spread to almost all over the world.

Key words. complex phenomenon, learning and teaching, up-to-date world, academically contributes , teaching methods, communication

We use English for a lot of purposes .One of them is English for technical school students. It is necessary for people to learn English and be prepared to face experiences in which the foreign language will be required. Therefore, there is the growing need to design courses and tasks that would suit the needs of language students in the near future. Language is an enormous and highly complex phenomenon and that is why it is impossible for any individual to learn even his own language completely.

Generally, when it comes to productive ways of learning and teaching , there are enough methods, technologies and styles in our modern life. Besides, fruitful learning and teaching also depends on ability and interests. I am going to express my opinions in following paragraphs.

Firstly, I would like to write is about teaching. In our up-to-date world, children have been growing in this global world are very clever and tries to know everything. Teaching ability to relate to their pupils, and teaching pupils to achieve both socially and academically contributes to how to be effective . It is clear that, being worthy such kind of pupils, teachers should be very knowledgeable, and rich in lots of teaching methods.

Concerning my career as a teacher, I have been teaching pupils about four years. During these periods, I find out that encouragement gives aspiration and much effort. From my own experience, even if my pupils make mistakes, I never criticize them, and emphasize that communication is the key. I sometimes prized for their ability with small books. Today inviting a fluent speaker into the classroom is also the best element of learning English. As a result they could hear authentic situations.

One of the key factors in teaching is that classes should be interacted. For instance, in the beginning of the lesson there should be some questionnaires that warm students up so that they can get themselves ready for a new lesson. Furthermore, teachers can apply team working in their teaching style by dividing the class into groups and can assign a project each group. This practice develops team working among students as well as competitiveness. and students should be rewarded with small gifts as a motivation.

Bibliography

1. Scrivener,J (2005) Learning Teaching (2nd edn) Macmillan, Chapter 5.
2. How to teach English (new edn) Jeremy Harmer Longman (2011)
3. Grammar translation: see Howatt, A(2004) A History of English Language Teaching(2nd edn)Oxford University Press, pages 151-158.

PROBLEMS (ISSUES) IN TEACHING ENGLISH AND THEIR SOLUTIONS

Nurmetova Matluba Shanazarovna

An English teacher at specialized school 47 Khorezm Urgench district.

+998(97) 526 98 55

nurmetovamatlyuba@gmail.com

Ermetova Iroda Makhmudovna

An English teacher at specialized school 47 Khorezm Urgench district.

+998(94) 114 60 45

Abstraction. This article aims to discuss "Problems faced by the Teacher in teaching the English language". That what are the problems that the English teachers faced in teaching English and their solutions.

Key words: Problems, solutions, English language, teaching,

Nowadays learning the English language is very important for the pupils. Teaching the English language to non-English speakers is not an easy job. The quality of a good teacher is to recognize the problems and facilitate the best ever environments for the pupils and encourage them to learn.

There are many challenges in teaching English as a second language which the English teachers faced. They are:

- Psychological problems
- Problems in using Grammar-translation method
- Crowded classes
- Lack of English classrooms
- Pupils participation
- Availability of teaching aids

Psychological problem

English is a foreign language. Fortunately or unfortunately, it continues to be one of the teaching subjects at school level and teaching of this language has a dominating influence over the whole structure of our educational system. High percentage of our pupils in schools have very poor achievement in English. Every one new feels that a crisis has arisen in the education of our country. It is a widespread misunderstanding among pupils that English is the most difficult of all subjects. Hence most of learners look at this subject with a prejudiced vision and bear the fear through the year.

SOLUTION: The efforts of the teacher should be in eradicating psychological problems of the pupils by motivating them and giving them some responsibility. Sometimes the pupils distract from their goals to learn and achieve. Then motivational speeches and other motivational activities help them back to the track.

Problems in using Grammar-Translation Method

Grammar-Translation Method is widely used in rural areas. It helps the learner to understand the content of the text but bars from learning the language. The main purpose of teaching the language is kept aside. Word structure of the sentences in English are different from Uzbek, so while translating pupils make a lot of mistakes. Translation method is thus a great problem in learning English.

SOLUTION: The teacher while teaching English should use different methods of teaching English to the pupils. The teacher can also make use of the language lab. Use of appropriate method for teaching various topics accordingly helps to enhance the effect of teaching language.

Crowded classes

The size of the classes everywhere is considerably large and thus pupil's participation in the class works quite impossible. The ratio of pupils in relation to teachers is not proportional. This is one of the reasons that individual attention is not possible to the pupils. In some schools there are more than 40 pupils in one classroom, especially in lower grades. Even they are divided into two groups in English lesson teacher cannot work with all of the pupils individually.

SOLUTION: In order to tackle this problem the number of pupils in classrooms should be decreased. An average, there should be 10 to 12 pupils in each half class. In this case teaching process would be easier and more effective.

Lack of English classrooms

In English lesson the class should be divided into 2 groups. In some schools, there is lack of English rooms, so half of the class go to the English room and rest of pupils remain in their classroom, which is not suitable for teaching English. Even teacher brings some visual aids with him or her, it is impossible to

create whole English atmosphere. This kind of issue is often faced in upper grades.

SOLUTION: In order to solve this problem the authority should provide schools with enough English rooms.

Pupil participation

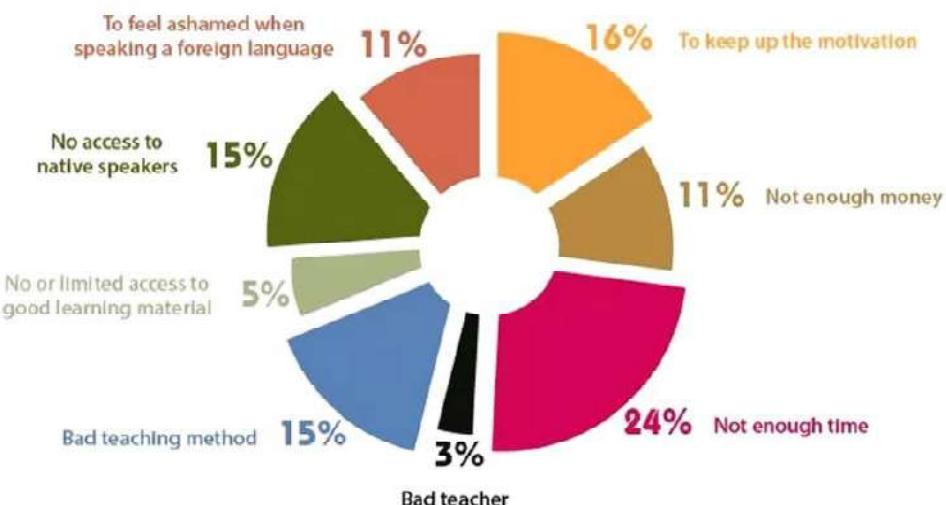
In the modern system we aim at child-centric education. But modern education system lays the great stress upon the child. Pupils in the English classes remain passive. They don't take part actively in their class. They are afraid of making mistakes and being laughed at. They do not come prepared to the class. They shy and do not ask questions in the class. They do not clarify their doubts and difficulties.

SOLUTION: The remedy to this problem is building a rapport with the class. When teacher enters the class it is very important that s/he gives a welcoming smile to pupils. It can help them to bond with teacher. Teacher should create a friendly atmosphere among the class by organizing pair work or group work activities. These games help pupils to communicate and share ideas with each other.

Availability of Teaching resources

Teaching aids have very important role in the teaching and learning process. Not only English language, teaching anything mostly depends on the resources. Unfortunately, not all lessons are led with teaching aids. In some schools there are not even computers and projectors for English lessons. To addition, pupils cannot find any English books for reading at home. Teaching aids help learners to learn easily, effectively and enjoyably.

Main difficulty experienced when learning a new language

In conclusion, staying awake and interested in class can be difficult. But what's even more difficult is being responsible for keeping students awake and interested. This is the job of teacher first and foremost. In spite of the available problems, teaching English is really fun and we should make our subject fun for pupils too. Our job is not only teaching but inspire and empower. Don't leave anything to chance. Have a plan and stick to it. Have rules and stick to them. Better teaching helps all pupils achieve more.

References:

1. Bolton David. The Secret of Successful Language Learning. N.Y. New York Press, 2011-69p
2. Patel M.F. English language teaching; methods, tools and techniques, Sunrise Publishers & Distributors, 2008, -191p
3. www.ziyocom.uz. library

SINTAKSISNING O'ZIGA XOSLIGI

O'rinboyeva Saida Madaminovna
Oltiariq tumani 4-IDUM ona tili
va adabiyoti fani o'qituvchisi
Tel:91-158-24-60
e-mail: madaminovna@inbox.uz

Annotatsiya: Maqolada til va uning qurilmalari, sintaksis va uning tadqiqi, o'ziga xos xususiyatlari, shakl, mazmun, kiritma gaplar, grammatic ma'no bo'yicha nazariy fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: gap, so'z turkumlari, gap qurilmalari, kiritmalar, leksik ma'no, sintaktik ma'no, sintaksis

Til o'z ijtimoiy vazifasini sintaktik qurilma - gap vositasida amalga oshiradi. Tildagi barcha - fonetik, leksik, morfologik hodisalar ana shu sintaktik qurilishga xizmat qiladi. Biroq bular sirasida leksika va morfologiyaning til grammatic qurilishidagi ishtiroki bevosita muhimdir. Zero, har qanday sintaktik hodisada so'z va morfologik ko'rsatkichlarni ko'ramiz. Shu boisdan sintaktik mohiyatlarni belgilashda leksik va morfologik omillarga tayaniladi. Grammatika morfologiya va sintaksisni o'z ichiga oladi. Morfologiya, asosan, sintaktik qurilish vositalari bo'l mish grammatic ko'rsatkichlar tizimi - morfologik kategoriyalarni o'rganadi, ularning umumiyligi va xususiy grammatic ma'no (UGM va XGM) larini o'rganadi. Shuningdek, u so'z turkumlarining umumiyligi grammatic xossalarni ham tekshirib keladi. Aslida, morfologiyaning tekshirish manbai yo leksik, yo sintaktik tabiatga ega bo'ladi. Masalan, so'z turkumlari lug'aviy ma'nosi yaqin so'zlarning yuksak darajadagi umumlashmasi, so'zlarni bosqichma-bosqich birlashtirib borish natijasida hosil qilingan katta guruhlardir. Demak, so'z ma'nolari umumlashuvi pog'onasining yuqori zinasi morfologik mohiyat sifatida qaraluvchi so'z turkumlaridir. Morfologik ko'rsatkichlar ikkiga bo'linadi:

-lug'aviy shakl hosil qiluvchi qo'shimchalar;

-sintaktik shakl hosil qiluvchi qo'shimchalar. Lug'aviy shakl hosil qiluvchi ko'rsatkichlar leksemalarning lug'aviy ma'nosiga ta'sir qilib, odatda, leksik ahamiyatga ega bo'ladi. Masalan, o'qigan bola birikmasidagi o'qigan lug'aviy shakli -gan ko'rsatkichini olib, lug'aviy ma'nosidagi "harakat" semasini kuchsizlantiradi va buning evaziga "belgi" ma'no bo'lakchasi ega bo'ladi. Aloqa-munosabat (sintaktik) shakllari so'zlarning lug'aviy ma'nosiga ta'sir qilmasdan, ularni sintaktik aloqaga kiritish uchungina xizmat qiladi. Masalan, kitobni olmoq birikmasidagi tushum kelishigi qo'shimchasi kitob leksemasini olmoq fe'liga tobelash vazifasini bajarmoqda. Aytilganlardan xulosa qilish mumkinki, so'z turkumlari yuksak lug'aviy umumlashtirish, so'zlarni umumiyligi belgilari asosida birlashtirish natijasi bo'lsa, grammatic ko'rsatkichlarning bir qismi leksik va bir qismi sintaktik ahamiyatga egadir.

Fikrning bog'lanishini, matn tarkibiy qismlari orasida munosabat, ichki aloqa kabilarga so'zlovchining qanday qarashini bildiruvchi so'zlar: demak, xulosa, sababi, shunday qilib, ko'rindiki, ma'lum bo'ladiki, buning ustiga, odatda. Aytilayotgan fikrning kimga tegishli ekanligini bildiruvchi so'zlar: menimcha, fikrimcha, uning so'ziga qaraganda, aytishlaricha, xabar berishiga qaraganda. Fikrning tartibini, izchilligini bildiradigan so'zlar: birinchidan, avvalo, ikkinchidan.

Kiritma qurilmalar. Kiritma qurilmalar gap holatida bo'lib, nutqda gapdan anglashilayotgan fikrga qo'shimcha tariqasidagi yangi fikrni bayon etish vositasidir. Kiritmalar kirish gaplardan o'zining gaplik mohiyatiga to'la egaligi (kirish gaplar garchi shaklan gap tarzida bo'lsa-da, ko'proq kirish so'zlik tabiatiga ega bo'ladi), asosiy gap bilan mazmuniy bog'liqlikning o'ziga xosligi bilan ajralib turadi: Buvamga (hamma band bo'lganligi uchun) men qarashib turadigan bo'ldim. Bu gapdagisi hamma band bo'lganligi uchun qurilmasi kiritma gap bo'lib, u asosiy gap bilan grammatic jihatdan bog'lanmasa-da, mazmunan undan anglashilgan voqeahodisaning sababini bildirib, mazmunan qo'shma gaplarda bo'lgani kabi izohlash vazifasini o'tamoqda. Kiritma gapning nisbiy mustaqilligi gap ohangidan ham anglashilib turadi. Kiritma gapning qo'shma gap tarkibidagi sodda gapdan farqi uning ma'lum gapga nutq momentida tug'ilib qolgan ehtiyojga ko'ra kutilmagan tarzda birdan kiritilishidir. Bu uni sof nutqiy hodisadek tasavvur qilishga olib keladi. Biroq so'zlovchi ongida kiritma qurilmalarni gapga kiritish ko'nikma va malakasi mavjud bo'lib, bu uning lisoniy hodisa tajallisi ekanligidan, lisonda uning nutqiy qo'llanish andozasi mavjudligidan dalolat beradi. Kiritma qurilmalarning o'rni ham gap tarkibida qat'iyidir. U asosiy fikrga qo'shimcha, ilova fikrni ifodalaganligi bois gap avvalida kela olmaydi. Chunki asosiy fikr boshlanmasdan ilova fikrni berish noo'rindir. Shuningdek, kiritma gap oxirida ham bo'lmaydi. Kiritma gaplarning yana bir xususiyati uning yig'iq (kesimdangina iborat) bo'lmaslidir. 1.Yalpiz (cho'l yalpizini aytgani yo'q) oshga solinadi. 2. O'sha yosh bolani (u ota-onasiz qolgan edi) boyga qarol qilib berishdi. Chunki, birinchidan, fikr qo'shimcha bo'sa-da, u muhim, shu boisdan, odatda, uni faqat kesim bilan

berishning imkoni yo'q. Ikkinchidan, kiritma bir so'z bilan berilsa, u ajratilgan bo'lakka aylanib qoladi. Demak, kiritma qurilmali gaplar mohiyatan qo'shma gaplarga o'xshaydi. Biroq grammatik shakl va intonatsion o'ziga xoslik ularni farqlovchi belgidir. Gaplar, aslida, so'zlarning erkin birikuylariga ham asoslanganligi tufayli so'zlarning bog'lanish qonuniyatlarini, so'z birikmalarini ham sintaksisda o'rganiladi. Atom xususiyatlari va ularning birikish qonuniyatlarini ochish molekula tabiatini o'rganishga bo'ysundirilganligi kabi so'z birikmalarini o'rganish ham gap ta'lomitining tarkibiy qismi bo'lib, undan ajratilgan holda qaralishi mumkin emas. Sintaksis so'zlarning har qanday birikuylarini emas, balki hokim-tobelik munosabatiga kirishgan erkin nutqiy birikuylar va ularning lisoniy mohiyatlarini tekshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ne'matov va b. O'zbek tili struktural sintaksisi. -T.: Universitet, 2000
2. Mengliev B. O'zbek tilining struktur sintaksisi. -Qarshi, 2003
3. G'ulomov A, Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis. -T.: 1989
4. Qurbanova M. Hozirgi zamon o'zbek tili. -T.: 2002

MAKING EFFECTIVE LESSON PLANS FOR LYCEUM AND COLLEGE STUDENTS.

Oblaqulova Gulorom Ramazonovna

An English teacher at school# 8 , District Navbahor,region Navoi

Phone number: +998(91)3370827

Oblaqulova Mahliyo Ramazonovna

An English teacher at school #21 , District Navbahor,region Navoi

Phone number: +998(99)3846690

Annotation. Nowadays learning English is becoming more and more important. Of course, it demands patience. If you like this language you can do, because one of the necessary thing is your wish. If you want to make your students very good at participating in your lessons , you should encourage them to learn English. Teachers are responsible for providing his or her student with a effective lesson plans. The main thing in lesson plans is to do the lesson effective and appropriate .

Key words: plan your lesson, to identify , objectives for student learning , learning activities, students' goals and abilities, student exploration.

A lesson plan is the instructor's road map of what students need to learn and how it will be done effectively during the class time. Before you plan your lesson, you will first need to identify the learning objectives for the class meeting. Then, you can design appropriate learning activities and develop strategies to obtain feedback on student learning. A successful lesson plan addresses and integrates these three key components: Objectives for student learning, Teaching/learning activities, strategies to check student understanding.

The Three Part Lesson Design

1. The launch or beginning. 10% - 30% of the class time is devoted to the launch. The hook; why students would want to engage in the struggle to learn the material. The concept, big idea, or essential question to be explored during the lesson must be articulated and understood by the students. Essential vocabulary is addressed. The goal for the student analysis or interaction is articulated in relation to the concept to be explored. Teachers can often take the lead during the launch, but it is important to have students articulate what they will be learning and why they will be learning it in relation to the underlying concept. During the launch, it is important to have the students understanding the cognitive purpose for the instruction-what they are trying to figure out, and not to let the cognitive purpose be left to chance. During the launch, teachers will sometimes demonstrate, model or guide students through a sample. Essential scaffolding is also done as part of the launch.

2. Student Exploration. 30% - 60% of class time is devoted to student exploration.

Students purposefully interact with material. This is the time where students analyze information, conduct experiments or practice skills. A substantial portion of this time needs to be devoted to working with other students - sharing, questioning, explaining or assisting each other. During this time, all students are given time to practice expressing their ideas using the academic language of the subject material and plan their report out of learning.

3.

Summarization and Reflection. 15% - 30% of class time is devoted to summarization and reflection.

Students engage in activities where they explain what they learned during the exploration and how what they discovered extends the understanding of the concepts covered during the launch. During this time, both correct conclusions and incorrect conclusions can be explored. The goal of this part of the lesson design is to give students practicing verbalizing what they have discovered and to give the class multiple views of how to interpret the work. Finally, it is important to give all students time to reflect -- silently, verbally or in writing about the impact of the day's learning on their understanding.

INTERNET RESOURCES:

<http://www.google.uz..com>

<http://www.britannia. Com http://esl.about.com/od/englishlessonplans/>
[English_Lesson_Plans_for_ESL_EFL_Classes](#)

<http://www.crlt.umich.edu/gsis/earlyfeedback.pdf>

<http://www.bbclearningenglish.com>

ЭРКИН ВОХИДОВ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ БЎЙИЧА

Х.Осимов

Тўракўргон тумани ХТБга қарашли 36-сонли умумий ўрта таълим мактабининг она тили ва адабиёт фани ўқитувчisi.

Телефон:+998936187485

+998996087485

husanboy_7485@mail.ru

Аннотация: Ушбу маъқолада Эркин Воҳидовнинг ўзбек адабиётида тутган ўрнини, бу адабиётга қўшган бебаҳо ҳиссасини холисона ҳаболаш ишишимзининг долзарблигини белгилайди. 60- йиллар ўзбек адабиётига кириб келган эркин Воҳидовнинг қарийиб 50 йиллик фаолиятини ўрганиш ва таҳлил этиш ишининг мақсадини белгиласа, қўйидаги мисолларни ҳал қилиш тадқиқотнинг вазифалари сифатида белгиланади.

- шоирнинг XX аср ўзбек шеъриятидаги ўрнини белгилаш;
- мазкур даврда яратилган асарларини таҳлил қилиш.

Калим сўзлар: XX асар ўзбек адабиёти, поемалари эстетик қарашлари, ҳаёт материалининг моҳияти

Адабиётнинг жамият тарихидаги роли шунчалик каттаки, буюк ёзувчининг пайдо бўлиши кўпинча тарихда бошлинаётган янги даврнинг нишонаси бўлиб хизмат қиласди. Бунга мисоллардан бири - Э. Воҳидовдир.

Эркин Воҳидовнинг ўтган аср адабиётида тутган ўрнини, бу адабиётга қўшган бебаҳо ҳиссасини холисона ҳаболаш ишишимзининг долзарблигини белгилайди.

60- йиллар ўзбек адабиётига кириб келган эркин Воҳидовнинг қарийиб 50 йиллик фаолиятини ўрганиш ва таҳлил этиш ишининг мақсадини белгиласа, қўйидаги мисолларни ҳал қилиш тадқиқотнинг вазифалари сифатида белгиланади.

- шоирнинг XX аср ўзбек шеъриятидаги ўрнини белгилаш;
- мазкур даврда яратилган асарларини таҳлил қилиш.
- тадқиқот мавзусига доир илмий методик адабиётларни ўрганиш.

Унда шоирнинг XX аср ўзбек адабиётида тутган ўрни, шоир шеъриятининг жанр имкониятлари, шоир лирикасининг мавзу кўлами ва миллий эоянинг бадиий талқинини ёритишга харакат қилдик.

Ўзбекистон қаҳрамони Эркин Воҳидовнинг 60- йиллар бошидан эътиборан бугунги қунгача яратган ижоди орқали унинг ўзбек адабиётида, хусусан XX асар ўзбек адабиётида тутган ўрнини белгилаш мумкин. Шоирнинг шу давр оралиэида яратган "Чароэбон", "Буюк ҳаёт тонги", "Нидо", "Палаткада ёзилган достон", "Тошкент садоси", "Қуёш маскани", "Рұхлар исёни " сингари поемалари, "Баҳмал" шеърий қиссаси, "Истанбул фожеаси" шеърий драмаси XX аср ўзбек поемачилиги тарихида алоҳида ёруэ саҳифани ташкил этса, "Ёшлик девони", "Кавказ шеърлари", "Алвон лолалар", "Канада туркумидан", "Тирик сайёralар", "Қумурсқалар жанги", "Яхшидир аччиқ ҳақиқат", "Донишқишлоқ латифалари" сингари туркумлари ўзбек шеъриятининг Жанр имкониятлари нақадар кенглигини тасдиқлади.

Шоирнинг ўзининг кейинги йиллар изланишларида тўртлик, эазал , саккизлик, эртак, латифа, ривоят, муҳаммас, чистон рубойи ҳақозо поэтик жанр ва шакллардаги бадиий барқамол намуналар яратилди. Шоир шеъриятининг мавзу кўлами кенгайиб, услубан у бойиб бораётганлигини кўрсатади. Ҳар бир йирик сўз санъаткори адабий тарихий жараённи тушунишига, у ёки бу санъат ходисаларини англашига, талқин этишига кўра бадиий сўз тараққиётига муносиб улуш қўшади. Шу маънода ҳар бир сўз санъаткорининг ижодини адабий - эстетик қарашларидан ҳоли ўрганиш мумкин эмас. Э.Воҳидовнинг "Шоиру шеъру шуур", "Изтироб" тўпламлари мундарижасини белгилаган, вақтли матбуотда босилиб чиқсан "Янги аср остонасидаги ўйлар " адабиёт, санъат ва адабий жараён психологияси, бадиий ижод фалсафасига оид мақолалари, суҳбатлари, фикр мулоҳазалари, адабий эстетик қарашларини мустахкамлаштиради ва бир йўла, бадиий асарларнинг маэзи моҳиятини аниқлашда бизга кўмак беради.

Эркин Воҳидовнинг ишонч эътиқодига кўра ижодкор одам ҳамиша ҳаётнинг маъносини излаш, ўз тириклигининг мазмунини эзгуликка, олижанобликка сафарбер этмоэи, адолатнинг қарор топишига хизмат этмоэи лозим. Шоирнинг адабий-эстетик қарашлари ижтимоий воқеликлар ўзгаргани сайнин такомиллашиб, рангин маънолар касб этиб борганинги кузатишимиз мумкин. Шоирнинг

1963- йилда нашр этилган "Юрак ва ақл" тўпламидаги "Бир томчи қуёш ўйнар" шеърида бу каби ҳодисаларни ўқиймиз:

Бу ҳаёт гулбоэида,
Баҳорий илиқлигу,
Наҳорий тиниклик бор.
Кўз очиб нур қўйнида,
Кўрдим ёруэ дунёни,
Бу оламда неки бор
Бари тортар ҳавасим
Лолалар қаҳқаҳаси
Чечакларнинг ҳандаси
Эунчалар юзида
Сал уялган табассум .

"Бир томчи қуёш ўйнар" шеъридаги ушб у парча шоир ижодининг илк босқичи учун хос бўлган бадиий- йўналишни эътироф этилади.

Эркин Воҳидов ҳаётдаги, жамиятдаги , одамлар табиатидаги хунуклик, бадбаҳлик, ноқислик кўринишларини деталлаштириб, суратлантириш орқали гўзалликни ифодалайди. Бу ҳол айниқса "Донишқишлоқ латифалари" туркумидаги Матмусанинг феъли фаолияти ифодасида бўртиб кўзга ташланади. Ҳаётда одамлар билан ёнма-ён яшаб келаётган маънавий ахлоқий иллатлар инкор этилади.

"Палаткада ёзилган достон" асарида ҳаёт материалининг моҳияти, яъни зилзила орқали ёрқин намоён бўлган ўзбек ҳалқи маънавиятидаги жасур ва танти, юксак иродада хислатлари, психологиясида содир бўлган янги сифат белгилари - яратувчилик меҳнати лаёқати асарга публицистик унсурларни кўплаб олиб кирган.

Шоир "Нидо" поемасида эса, ҳаёт материали шоир услубига бошқа белгиларни киритганлигини кўрамиз. Асар материалининг драматик характеристики, шонли оталар ишига содиқ ворислик, садоқат рухи, уни поетик нутқда ифодаланишни тақозо этган.

Э. Воҳидов ижодида шахс ва жамият психологиесини вобасда акс эттириш етакчилик қиласи. Бу борада ижтимоий фалсафий таҳлил поетик тадқиқотчилиқда бош йўналишни ташкил этади. Хусусан, инсон умрининг моҳияти, тириклик маънолари билан боэлиқ бадиий фикр эвалюцияси "Рұҳлар исёни" поемаси мисолида кизатилади. "Рұҳлар исёни" поемасида шоирнинг бадиий эоялари, реал ҳаёт картиналари билан ёндош ҳолда берилган афсона ривоятлар орқали фалсафий талқинларда ифодаланади.

ҚИСҚАЧА ХУЛОСА.

Эркин Воҳидов ўзининг нафис шеърияти, тароватли эазаллари юксак бадиияти билан ажралиб тургувчи достонлари, бир қатор туркумлари, драматик асарлари билан XX аср ўзбек адабиётида алоҳида ўринни эгаллайди.

Х У Л О С А

Ишда Эркин Воҳидовнинг XX аср ўзбек адабиётидаги ўрнини ўрганиш мобайнида қуйидаги хулюсларга келдик:

1. Эркин Воҳидов адабиётимизнинг қутлуэ даргоҳига ўша ўрта мактаб қучоэидалигидаёқ ўзининг беэубор, мазмундор шеърлари билан кириб келган. Унинг биринчи шеърий тўплами 1961 йилда "Тонг нафаси" номи билан босилиб чиққан эди. Шундан буён шоирнинг ортиқ шеърий мажмуалари ўз ўқувчисига етиб борган.

2. Шуни ҳам алоҳида қайд этиш лозимки, шоир шеърияти ўзининг икки муҳим хусусияти билан ўзга тенгдош шоирлар ижодидан фарқланиб туради. Аввало, Эркин Воҳидов - шоир деганда классик адабиётимизнинг минг йиллик гўзал ва бой анъаналарини ҳозирги даврда янги поэонага кўтараётган фалсафий шоир кўз ўнгимиизда намоён бўлади. Қолаверса, инсон ва жамият муаммоси шоир шеъриятининг бош ўзагини ташкил этади.

Эркин Воҳидов шеъриятни нафақат бармоқ вазнида , балки аruz ва сарбаст вазнларида ҳам бирдек юксак савияда ижод қилиб келмоқда. 80-70-йиллар адабиётшунослигига аruz вазни "эскирган, замонга жавоб бера олмай қолган вазн" дея инкор қилина бошланган бир пайтда Эркин Воҳидов "Ёшлик девони"(1969) китобини ёзган, унда жой олган ўнлаб эазаллари билан бундай даволарнинг пуч эканини исботлаган ва мумтоз шеъриятимизни янги босқичга олиб чиққанди.

Э.Воҳидов ўзининг бутун фаолияти ва ижодини ҳалқимизнинг ўрзу- ўйларини бадиий ифодалаш, миллатимиз тақдирига дахлдор муаммоларни кўтариб чиқиш, кишиларимиз маданий-эстетик савиясини юксалтиришдек эзгу мақсадларга йўналтиргандир.

Шоир бир қатор ажойиб драматик достонлар муаллифи сифатида ҳам маълум ва машхурдир.

Хусусан, унинг "Рухлар исёни", "Истамбул фожеаси" каби достонлари ўзининг бадиий баркамоллиги, ўткир драматик хусусияти билан алоҳида ажралиб туради. Айни чоэда у моҳир драматург ҳамдир. Унинг "Олтин девор" асари кўп йиллардан бўён Ҳамза номли театр саҳнасидан тушмай келиши ҳам шундандир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати
Э.Воҳидов Изтироб. - Тошкент, Ўзбекистон, 1992-йил
Э.Воҳидов Сайланма. 4-жилдлик. - Т.:Шарқ. 2000-йил, 18 - бет.

МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИДА ЯНГИЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЕТАКЧИ ТАМОЙИЛЛАРИ ҲАҚИДА

Хасан Осимов

Наманқан вилояти Тўракўргон тумани 48-сонли мактаб она тили ва адабиёт фани ўқитувчisi.

Телефон: +998990228285

hasanboy_2025@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада Мустақиллик йиллари қатор адабий жараёнимиз муайян маънодаги, ижодий сарҳисоб даври бўлганлиги, истиқтол даври шеъриятининг қисқаликка интилиши, шеърият ўқувчига ишонч, уни бадиий сўзнинг истебъомлисигина эмас, балки, шеърий ҳолатни тушиб жараёнининг иштироқчиси мартабасига кўтаришининг натижаси ва шеърият тамойиллари ҳақида мулоҳаза юритилган.

Калит сўзлар: Мустақиллик даври, шеърият, янгиланиш жараёнида, миллий гоя ва ватанга муҳаббат тамойиллар, танка, хоку

Мустақиллик йиллари қатор адабий жараёнимиз муайян маънодаги, ижодий сарҳисоб даври бўлди. Янги босқич ўзбек шеъриятининг қўлами янада кенгайди. Фарб адабиётининг сонет ва модерн йўналишларидан тортиб, олис япон шеъриятидаги шаклларидаги асарларгача пайдо бўлди.

Тўғри, бу шаклларнинг айримлари шеъриятимизда илгариги босқичда ҳам мавжуд эди. Бироқ шакл ва йўналишларда энди янги давр муаммолари, истиқтол даври кишисининг ички дунёси ва тасвир воситалари, янги гоялар ўз ифодасини топа бошлади. Бу даврдаги ижод намуналарида аввалги босқичдаги асарларга хос бўлмаган Ватан, Истиқтол, эрк мавзу ва муаммоларнинг янгича тасвирларига, янгича услубий талқинларига ва бу йўналишдаги янги-янги бадиий образлар, тимсолларга дуч келамиз.

Бу даврда А.Ориповнинг "Ҳикмат садолари", "Савоб", "Дунё мажмуалари", "Ранжком", "Соҳибқирон" драматик достони, Е.Воҳидовнинг "Яхшидир аччиқ ҳақиқат" шеърий тўплами, "Донишқишлоқ латифалари", туркуми, Зулфиянинг "Хотира синиқлари" достони Асқад Мухторнинг "Йилларим", "Уйку қочганда", О.Матжоннинг "Ардахива афсонаси", "Нега мен", "Қуш иўли", Икром Отамуроднинг "Узоқлашаётган Оғриқ", "Сопол синиқлари", Ойдин Ҳожиеванинг "Нажот", Кутлибеканинг "Тавба", "Қадимги кўй", мажмуалари, Рауф Парфиннинг "Тавба" Сироҳиддин Саййиднинг "Қалдирғочларга бер айвонингни" "Кўксимдаги зангориларим" "Ватанни ўрганиш" Матназар Абдулҳакимнинг "Ойдинлик", Фахриёрнинг "Аёлгу" Маҳмуд Тоировнинг "Ҳақни таниб" тўпламилари Тоҳир Қаҳҳор, Фарида Афрӯз Усмон Азим, Минҳожиддин Мирзо, Иқбол Мирзо ва бошқа кўплаб ижодкорларнинг ижодлари ҳозирги адабий жараёнимизда анчагина салмоқли ва залворли фалсафий-психологик тахлил хисобга кенгайиб теранлашиб бораётганни маълум бўлади. Сўнти ўн беш йил ичида адабий жараёнга назар ташлар эканмиз адабиётимизнинг ҳеч бир босқичи деярли барча масалаларда бу даврдагидек ранг-баранг, сертармоқ, сермаҳсул, сержило ва ҳатто баъзан айрим қутилмаган, ҳайратомуз ҳодисаларга бой бўлмагани кўрамиз.

БУ ЯНГИЛANIШ ЖАРАЁНИДА, МИЛЛИЙ ГОЯ ВА ВАТАНГА МУҲАББАТНИНГ БАДИЙ ТАЛҒИНИ ҲАГИДА ФИКР

Бадий онг ва дунёқараш миллий ўйга хос ҳусусиятлари балан ажлариб туради. Ватан равнақи, ҳалқ фаровонлиги, юрт тинчлиги, фикр онгни эзгу мақсад сари йўналишда миллий гоя ва миллий мафкуранинг роли катта. Уни одамлар онги ва қалбига сингдиришга бир қанча омиллар қатори адабиёт алоҳида рол ўйнайди. Адабиётда бўлгани каби миллий гоя ва миллий мафкура ҳам плюрализм тамойилига эга бўлсагина келажаги порлоқ бўлади ва абадий яшайди. Лекин Совет даврида адабиётнинг ҳам, миллий гоя ва мафкуранинг бундай тамойили чекланган эди. Бундай характердаги фикрлар қораланаарди.

Истиқтол туфайли бундай чекланишга барҳам берилди. Адабиёт ҳам ўз ўанига тушди. Мустақиллик даври адабиёти замирида ҳалқ маънавиятини ўстиришга, эстетикасига таъсир этадиган, маънавий озуқа бера оладиган гоялар ётади. Бугунги лирикамиз ҳам шу ҳусусияти билан алоҳида ўрин тутади. Бу, энг аввало, ҳалқнинг Хурлик, эркинлик, Озодлик, Мустақилликдан иборат асрий орзуси рўёбга чиқишининг бевосита бадиий адабиётда акс этишидир.

Истиқтолга эришилгандан сўнг бир неча кун ўтиши биланоқ Тилак Жўра, Азим Суюн, Абдусаид Кўчимов, Тўра Мирзо, Муҳтарама Улуг, Мукаррама Мурод қизи, Кутлибека, Саъдулла Ҳаким, Шарифа Салимова, Абдували Кутбиддиндан иборат муаллифлар томонидан "Мустақиллик қасидаси" яратилди ва эълон қилинди. У қуйидагича талқин қилинади:

Мустақиллик! Қутлайман сени,

Бор санъатим, баётим билан.

Мустақиллик, асрайман сени,

Керак бўлса ҳаётим билан!-

Миллийлик билан йўғрилган шеърлар- юртга, халқча, ватанга, одамларга нисбатан киши қалбида катта меҳр уйғотади. Бу борада Абдулла Орипов, Ойдин Ҳожийева, Ҳалима Ҳудойбердиева, Қутлибека, Муҳаммад Юсуф, Иқбол Мирзо, Шавкат Раҳмон каби шоирлар ажралиб туради.

Зарангларда тўргайга,

Айланган чанқовузим.

Кўксидা кийик ухлар,

Қишлоқдаги ҳовузим.

Деб ёзади Ойдин Ҳожиева "Таваллуд таронаси" туркумига кирган шеърида. Ушбу шеърда соф миллийлик билан сугорилган ташбеҳлардан кишининг кўнгли яйраб кетади. Чанқовуз, бизга маълумки, соф миллий чолгу асбоби. Ниҳоятда ёқимли, чиройли куй таратади. Кийик эса, хуркак, зийрак, чиройли ва покиза ҳайвон ҳисобланади. Шундай фазилатга эга бўлган кийик қишлоқ ҳовузининг кўксидаги ухлайди. Бу ерда кўчма маънода у қишлоқ аёллариниг рамзи. Демак, қишлоқ аёллари кийикдек покиза, хуркак, зийрак, ва гўал. Покизалиги алоҳида таъкидланади. Ҳовуз тоза тутилмаса ўз жозибаси, тароватини, кераклик ҳисусиятини йўқотади. Шундан аёлларни уларга қиёс қилинганда, катта фалсафий маъно келиб чиқади.

Абдулла Ориповнинг "Темур" шеъри ҳақиқатдан-да шеърнинг ҳар бир сатри нақшланган. Амир Темурнинг жасорати, ватанпарварлиги, эркесварлигини ўқиган китобхоннинг қалбида ўз аждодидан гурурланиш туйгуси юзага келади

Жаҳонни мўғиллар исканжасидан,

Кутқариб қололган барлосий ботир.

Қочолмай тақдирнинг тақозосидан,

Фотиф деб ном олмиш ўзи ҳам ахир.

Қутлибека Раҳимбоева шеърлари ўига ҳос, ўғани такрорламаслиги билан ажралиб туради. У эрк, озодлик, ҳуррият сўзларини яхши кўради.

Эркнинг жон сувидан ҳовучлаб олиб,

Ҳар битта ўбекка сепгим келади.

Ўбеклигим учун ўзгалар қолиб,

Ҳатто ўзимни ҳам ўпгим келади.

Бу ижодида нақадар самимилик, ўз миллатидан гурурланиш ва ҳеч ким айтмаган фикрни айтишиликдир. Буни ўқиган кишининг қалби яйраб кетади. Чунки ҳеч ким Кутлибекадай ўз миллатини бу қадар юқсакликка кўтартмаган бу мадҳия эмас, ҳақиқатни эътироф этиш.

**МУСТАҒИЛЛИК ДАВРИ ҲБЕК ШЕЪРИЯТИДА ДИНИЙ -МАЪРИФИЙ ГОЯЛARNИНГ
ЛИРИКАДА АКС ЭТИШИ ҲАГИДА**

Куръон ва ҳадислардаги мусулмонсилик қоидаларини шеър орқали шарҳлаш, уларнинг моҳиятини кишига сингдириш, тарғибот этиш тажрибаси қадимдан мавжуд. Бунга Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоийнинг "Арбаин ҳадис"лари мисол боълади. Мазкур арбаин (арабча қирқ шилла) номи билан машҳур боълган асарлар шакл бир-биридан фарқ қилҳан, ажралиб турган. Бу ҳақда Аҳмад Қобил, Маҳмуд Оллоберди каби тадқиқотчилар куйидаги фикрни билдирадилар: "баъзан арбаин асарлари "Усул ул-дин Ислом динининг асослари ва туб қоидалари", "Зиҳад" (Ислом ёхуд Аллоҳ ёлидаги муқаддас кураш), тоат-ибодат ёки одоб-аҳлоқ асосларини қамраб олади ва тарғиб қиласи. Шарқ шеъриятида яратилган "Арбаин" ларда аввал ҳадиснингарабча, форсча ёхуд туркей таржимаси келтирилади-да, кейин шеъри (насрый) шарҳ берилади. Абдулла Ориповда эса, ҳадиснинг асл шакли келтирилмай ўзи берилади. Лекин шунга қарамай шоир мақсадига эришган. Чунки гап шаклда эмас, мазмун ва моҳиятидадир. А.Орипов "Ҳаж дафтари" ва "Ҳикмат садолари" туркуми билан ҳозирги ўзбек шеъриятига диний-маърифий гояларни биринчи бўлиб олиб кирди Шоир эллик шеърий ҳадисни ўз ичига олган "Ҳикмат садолари" туркумида диний манбалардан ўрин олган сюжетлар, ҳикматлар ва орзулардан унимли фойдаланган.

У сенга кўрсатди ҳидоят ёълин ,

Юргил ё юрмассан ўзинг бил, инсон.

Балки сен тутгайсан иблиснинг ёълин,

Яратган Холиқча барчаси аён.

Маълумки, ҳадисларнинг асоси ҳам "Куръони карим". Чунки бу муқаддас китобда инсонни тўгри ёълга солувчи, ёмонликдан қайтарувчи, ҳатто унинг ҳақ-хуқуқини белгиловчи барча қонун-

қоидалари, яни яни тариқат ва шарият асослари ҳар томонлама илмий марифий жиҳатдан шарҳланган **УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР**

20-асрнинг 90 йиллари бошидан эътиборан ўзбек халқи ўз тарихининг тамомила янги босқичига кирди. Ва миллат ҳаётининг эстетик ифодаси ўлароқ истиқлол адабиёти, истиқлол шеърияти деб аталмиш ҳодиса юзага келди. Истиқлол даври ўзбек адабиёти кўп асрлик миллий адабиётнинг мантиқий давоми эди. Бу адабиёт миллий адабиёт тараққиётидаги шунчаки бир босқич бўлмай, қатор белгиларга эга бўлган ўзига ҳос бадиий-естетик воқеликдир.

Мустақиллик даври ўзбек шеърияти олам ҳодисалари ва оадам руҳияти қарраларига хилма-хилқараш, оламнинг мавжудлик ёсйини ва ундаги тартиботларни турлича изоҳдаш имконияти маҳсули бўлган шеъриятдир. Мустақил ўзбек давлати бадиий адабиётни ўзро замонида бўлгани каби ўз монополиясига айлантиришга уринмай қўйиши билан ижод эркинлигига шароит яради. Бу адабиёт сиёсатга бўйсундирилмагани учун ҳам ижодкорнинг конгил ишига айланди.

Бугунги ўзбек шеърияти миллат аҳлиниңг кўнгли, сезимлари ва руҳиятини тасвирлашга эътибор қаратиши натижасида инсон асосий бадиий қадриятга айланди. Мустақиллик даври ўзбек шеърияти чинакамига хилма-хил тамойиллар асосида қурилган шеърият бўлди. Яъни қуидаги 4 тамойил унинг асосий устунларини ташкил этади:

- шеъриятда миллий гоя, мағкура ва Ватанга муҳаббатнинг бадиий ифодаси;
- ислом асотирлари ва гояларининг бадиий талқини;
- лирикада муҳаббатнинг ўлмас, адабий ва азалий мавзу экани;
- Модернизм ва модерн ёъналишидаги шърият.

Истиқлол даври шеъриятининг қисқаликка интилиши (япон, хитой, корейс шеъриятидаги танка , хокку , сюоши шеър шаклларидан фойдаланиш) шунчаки моданинг кетидан қувиш бўлмай, чуқур ички мантиққа эга. Бу шеърият ўқувчига ишонч, уни бадиий сўзнинг истеъмолчисигина эмас, балки, шерий ҳолатни туйиш жараёнининг иштирокчиси мартабасига кўтаришнинг натижасидир.

Хуллас, поэзиянинг ўз асл манбасига қайтганлиги, назокатли ифодалар орқали тасвирлашга ўтилганлиги истиқлол даври ўзбек шеъриятига ҳос асосий ҳусусиятлардан бири бўлди дейиш мимкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Баҳтиёр Назаров Мустақиллик даври ўзбек шеърияти манзаралари
2. О. Ҳожийева. Таваллуд таронаси.- Т.: 2007 йил, 27-бет
3. А.Орипов. Танланган асарлар, 4-том. 74 бет
4. Қ.Раҳимбайева. Озод ўзбекистон // Ёзувчи газетаси, 1999-йил, 10 март.
5. Алишер Навоий "Арбаин ҳадис" китобига муқаддима. Т. "Ёзувчи", 1991й.

NAVOIY ASARLARIDA TIBBIYOTGA OID ATAMALARING ASSOTSIATIV TADQIQI

FarDu talabasi
Oydinoy Zaynobiddinova
Telefon: +998944909869
oydzaynobiaidinova@gmail.com

*Va lekin tibbu hikmat ham erur xo'b,
Ki, sihatdur kishi jismida matlub
(Alisher Navoiy)*

Annotatsiya. Maqolada Alisher Navoyning tibbiyotga oid misralari assotsiativ tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilingan va asosiy e'tibor assotsiativ munosabatlarni yuzaga keltiruvchi lingvistik va ekstraliningvistik omillar va assotsiatlarning stimul so'z bilan bog'lanishidagi o'ziga xosliklar yoritilgan. Kalit so'zlar: assotsiativ tilshunoslik, assotsiativ munosabat, assotsiat, stimul so'z.

Assotsiatsiyalarning o'rganilish tarixi qadimgi grek tilshunosligi, xususan, Aristotel asarlarida bayon etilib, XX asr boshlariga kelib tibbiyot va psixologiyada bu masala bilan maxsus shug'ullanila boshlandi. Assotsiatsiyalarni o'rganishga bag'ishlangan yirik tadqiqotlar muallifi Frencis Galtondir. U XIX asrning oxirida birinchi bo'lib assotsiativ tajriba o'tkazib ularga ilmiy jihatdan yondashdi. Keyinchalik bu xususida G.Kent va A. Rozanov tomonidan o'tkazilgan tajribalardan shu narsa ma'lum bo'ladiki, assotsiatsiya shaxslarning nafaqat psixik rivojlanishini, balki nutqiy faoliyatini, uning taraqqiyot darajasini ko'rsatadi. Assotsiativ birliliklar kishilarning ruhiy olamini, mantiqiy fikrlashlarini o'stirishga yordam beradi. Ularni ijtimoiy-siyosiy hayot bilan bog'lab, keng va atroflicha fikrlashga o'rgatadi. Inson tafakkurining rivojlanishida ziddiyatlari va o'xhash hodisalarining, tushunchalarining o'rni beqiyos sanaladi, chunki ongda lisoniy birliklar bir-biri bilan bog'langan holatda saqlanadi. Bu saqlanishni biz til ilmida assotsiatsiyalar deyishimiz mumkin. Assotsiatsiyalarning hosil bo'lishi bo'yicha dastlabki tadqiqotlarni olib borgan rus tilshunosi N.V.Krushevskiy ularni ikki xil turga ajratadi:

1. Bevosita hosil bo'luchchi assotsiatsiyalar;
2. Bilvosita hosil bo'luchchi assotsiatsiyalar.

Xususan, biz yaxshi deganimizda darhol yomon, oq deganimizda darhol qora ko'z o'gimizda gavdalanadi. Shuningdek, inson tushunchasi bilan shaxs, kishi, bashar tushunchalari bir-biriga yondosh tushunchalar sanaladi. Daraxt tushunchasi esa bevosita terak, tol, sada, qayin, majnuntol kabilarni yodimizga soladi. Qadimdan mutafakkir va allomalar ham o'z fikrlarini ilgari surishda, inson ongidagi mana shu qaramaqarshilik va o'xhashlik mavjudligini ta'kidlaganlar. Shundan kelib chiqadiki, assotsiativ birliliklarning olam va odam haqidagi ma'lumotlarni o'rganishda ahamiyati juda katta sanaladi.

Ma'lumki, o'tmishda barcha madrasalarda boshqa diniy va dunyoviy ilmlar qatori tabobat ilmidan ham dars berilgan. Biz mumtoz mualliflarimizning dostonlari va g'azallaridan tabobatga oid fikrlarini ham ko'plab uchratishimiz mumkin. Asar qahramonlarining ruhiy holatlari va kasalliklarni davolash jarayoni bayon qilinganida sodda va murakkab dorilar nomi hamda tabobat asoslariga oid atamalar aytildi. Bu sohaga ma'lumotlarni, ayniqsa, Sa'diy Sherazi, Jaloliddin Rumi, Amir Xusrav Dehlaviy va Abdurahmon Jomiylarning asarlari orqali olishimiz mumkin. Keyinchalik esa Navoiy asarlarida ham tabobat ilmi qalamga olindi. Navoiy o'zigacha o'tgan tabibrarning, masalan, Ibn Sino, Abu Bakr Roziy va Abu Rayhon Beruniy asarlari bilan yaxshi tanish bo'lgan. Navoiy o'sha davr madrasasida tibbiy asarlar bo'yicha ta'lim olgan bo'lishi shubhasizdir. Uning asarlaridagi tabobatga oid fikrlar bilan tanishib chiqqan odam hech ikkilanmay shu qarorga keladi:

Bemori mushtahiya salomat nishondur,
Chun tandurust mushtahiy ermas ziyondur.

Bugungi tadqiqotimizda Alisher Navoyning ana shunday tibbiyotga oid misralarida qo'llangan assotsiativ birliliklarni tahlil qilish va shu orqali ijodkorning vogelikni idrok etishi va u haqidagi tasavvurlari, leksik zahirasi, ijodkorning so'z tanlash mahorati haqida so'z boradi.

Sarsabz erur hamisha bu gulshanda sarvdek,
Ozodaki, bo'lsa mizojsda e'tidol

Navoiyning fikricha, kishi hamisha sog'-u salomat bo'lishi uchun u o'z mijozini bilishi va uni mo'tadil tutishi lozim. Mijozning buzilishi kasallik paydo bo'lishiga olib kelkadi. Ushbu baytdagi sarsabz,

gulshan, sarv so`zлari assotsiativlikni ta`minlamoqda, u orqali bog` va undagi yashillik ko`z oldimizga keladi. Ozoda, e`tidol, mizoj so`zлari esa inson salomatligi bilan bog`liq assotsiativ birliklardir. Badiiy matnlarni assotsiativ tilshunoslik nuqtai nazaridan tahilil qilinganda asosiy e`tibor assotsiativ munosabatlarni yuzaga keltiruvchi lingvistik va ekstralengvistik omillar va assotsiatlarning stimul so`z bilan bog`lanishidagi o`ziga xosliklarga qaratish kerak. Yuqoridagi misrada stimul so`z sifatida mizoj assotsiativini olishimiz mumkin.

Bo`lsa ta`b ichra xiltdan illat,
Moddiy bo`lsa har nechuk zahmat.
Bizga ishdur oni iloj etmak,
Tib ila sihhati mizoj etmak.

Kishi badanida to`rtta xilt, ya`ni qon, safro, savdo va balg`am bo`ladi. Shu xiltlardan birortasi oshib ketsa, kishi kasalga chalinishi mumkin. Tib va tabib ana shu ortiqcha xiltni daf etib bemorga salomatlik yetkazadi. Ko`rinadiki, ushbu parchadagi ta`b, xilt, sihhat, mizoj, tib assotsiatlari tibbiyotga oid bo`lib, tib so`zi barchasi uchun stimul so`zdir. Illat, moddiy, zahmat, ish so`zлари ham tib so`ziga javob reaksiyasi bo`la oladigan assotsiatlardir.

G`izo bo`lsa mufido tab` rog`ib,
Bas et tab` ing hanuz bo`lganda tolib.
Bu dog`i topmaguncha hazmi komil
Badanni qilma ortiq yukka komil

Ya`ni, ovqatlanish qoidasi shuki, kishi rosa to`yib ketmasdan, yeyishni bas qilishi, yegan narsasi hazm bo`lmay turib ustiga yana yeyishi mumkin emas. To`rtlikdagi g`izo, tab`, tolib, hazmi komil, badan, yuk so`zлари assotsiativlikni ta`minlamoqda.

Bemori mushtahiyga salomat nishondur,
Chun tandurust mushtahiy ermas ziyondur.

Ma`nosi, biror kishi ishtahasi joyida bo`lsa u tuzalib ketadi, biroq sog`lom odamda ishtaha bo`lmasa bu yomon. Chorasiga kirishmoq kerak. Baytdagi bemor, mushtahiy, tandurust so`zлари tibbiyotga oid assotsiatlardir.

Navoiyning tabib va tabobat haqidagi fikrlari ko`plab uchratishimiz mumkin. Ulardan ayrimlarini misol sifatida aytib o`tdik. Yuqoridagi misollardan ko`rinadiki, sarsabz, gulshan, sarv, ozoda, e`tidol, mizoj, xilt, ya`ni qon, safro, savdo va balg`am, ta`b, sihhat, mizoj, tib, illat, zahmat, ish, g`izo, tab`, tolib, hazmi komil, badan, yuk, bemor, mushtahiy, tandurust, tib- stimul so`ziga lingvistik omillarga to`xtalib o`tamiz javob bo`layotgan assotsiativlardir. Quyida assotsiativ munosabatni yuzaga keltirgan so`zларни guruhlarga bo`lib chiqamiz:

1. Uslubiy xoslanishiga ko`ra: sarsabz, gulshan, sarv.
2. Leksemalarning eskirganligiga ko`ra: e`tidol, g`izo, mushtahiy, tandurust
3. Ijobiy va salbiy bo`yoqdorligi jihatidan: illat, zahmat, yuk
4. Bir sememali va ko`p sememaliligidagi ko`ra: mizoj, savdo, ish, yuk
5. Derivatsionligiga ko`ra: sarsabz, zahmat.

Yuqoridagilarga asoslanib shunday xulosaga kelish mumkinki, buyuk mutafakkirlar, jumladan, ulug` shoir Alisher Navoiy ham o`z fikr mulohazalarini ilgari surar ekan, assotsiativ birliklardan unumli foydalangan. Bu holat insonning psixologik tasavvuri asosida xotirasida bir-birini yodga tushiruvchi assotsatsiyalar ni nafaqat psixologlar, balki tilshunoslar ham chuqur o`rganishlari lozimligini ko`rsatadi.

Yuqoridagilar asosida shuni aytishimiz mumkinki, inson ongida har bir lisoniy birlik turli xil assotsatsiyalar asosida mavjud bo`ladi. Assotsiativ birliklarni o`rganish hozirgi tilshunoslik uchun yangi tadqiqot obyekti bo`lib xizmat qiladi. Shuningdek, Navoiy asarlaridagi qo`llangan tibbiy assotsatsiyalar ham hali to`laligicha o`z tadqiqini topmagan. Tilshunoslik oldidagi dolzarb madalalardan biri bo`lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mahmud Hasaniy, Surayyo Karimova Navoiy davri tabobati - T.:,,Ibn Sino" 1991
2. Galton, F., Psychometric Experiments // Brain, 1880 - N2. - P. 149-162
3. Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. -Тошкент: Фан, 1998.- Б.44
4. Хошимова Наргис Абдулаевна Ўзбек тилида ассоциатив муносабатлар 10.00.01 - ўзбек тили филология фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати, Фаргона - 2018

EDUCATIONAL OF LEARNING LESSONS IMPORTANCE AND FUNCTIONS

Qalandarova Lobar Axatovna. She is an English teacher at the 3rd school of Karmana district.998906461442

Annotation: In the classroom reading lessons, educational tasks are solved in a complex way, about the environment around children, as well as the formation of positive moral qualities of students, they develop mentally and aesthetically, independently. learn the basics of learning. The analysis of the leak book confirms our opinion. The content and methodological materials of these books (assignments and questions for text analysis, system of independent work, etc.) are interrelated. In order to carry out educational tasks together, it is important not only to read the text in reading lessons, but also how to work on the text.

Keywords: Homeland is not only land, water, forest, cotton fields, mountains, but, first of all, adding wealth to the wealth of the people with a little work, creating a happy, free life.

The knowledge of the people of our Motherland on the theme of the works included in the flowing books is deepened as students move from class to class. The homeland, its glorious eighties and heroism are now in the leaking books. The teacher told the students that the homeland is not only the land, water, forest, cotton fields, mountains, but also, first of all, people who add wealth to the nation with a little work, create a happy, free life, protect their homeland from enemies. understand. A prerequisite for combining the educational function of reading lessons in the classroom is the teacher's instruction to teach students to appreciate the social nature of a work of art during the comprehension and analysis of a work of art or popular science article. "Psychologist ANLeontyev: It is not enough not only to memorize and understand the word, but also to know the idea and feeling in it; this idea, this feeling should help to determine the inner world of the person. So, the main thing is that the thought and knowledge we give , let the feeling we have nurtured in the child belong to the person we have awakened in him, - he emphasizes.

The most important thing for a teacher is that the child understands that the less knowledge he receives, the emotion that is formed in him is necessary and important in life. Leakage lessons have a special place here.

The purpose of leakage lessons in the classroom:

1. Improving reading skills. Good flowing qualities in students: formation of correct, fast, conscious, expressive flowing skills.
2. To instill in children a love for books, to teach them to use books, to get the necessary knowledge from them, that is, to cultivate book-loving, thoughtful, thoughtful readers who know how to work with books.
3. Expansion and deepening of students' knowledge of the environment, the formation of elements of the scientific worldview.
4. Educate students morally, aesthetically and in the spirit of love for work.
5. Enhancing students' speech and thinking.
6. Formation of elements of literary imagination.

There is a clear way to accomplish each task, but one task is interrelated with the other in the course of leak lessons and extracurricular activities. The qualities of a good flowing skill are the correct, conscious, expressive flow of the skill; Improving the quality of flow and improving their skills means improving the formation of good reading skills in students. Leakage qualities are interrelated, and conscious leakage is key; if the reader reads fast and does not comprehend, neither he nor others will understand the content of the text; the right flow also serves the conscious flow; correct, rapid, and conscious flow is the basis of expressive flow.

Good fluency is an important condition for successful fluency in all subjects taught in school. Leakage is a major type of activity that engages students in ideological-political, mental, aesthetic, and speech; creates a great opportunity for development in terms of These underscore the need for regular and purposeful work on raising and improving leak skills.

True flow means flow without error, that is, the sound flow of the word. without distorting the grammatical forms, without dropping any sound or syllable in the syllable, without adding extra syllables or syllables, without changing the position of the letters, pronouncing the syllable correctly and emphasizing the syllable. Elementary school students make mistakes in reading because they do not have a thorough synthesis of pronunciation and comprehension of the text.

References:

1. www.ziyonet.uz
2. Abdullayeva Q., Rakhmonova S. Mother tongue lessons (methodical manual). Tashkent, 1999
3. Ashrapova T., Hotamov N. Teaching lessons in the third grade. Tashkent, 1998.

NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK ANTROPONIMLAR VA ULARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Shodiya Raximbayeva

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Urganch filiali

"Lotin tili va tibbiy terminologiya" fani o'qituvchisi

Telefon: +99899 966 26 93

Email: shodiya.91@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik antroponomalar va ularning semantik xususiyatlari bir biriga qiyoslanadi va misollar yordamida yoritib beriladi.

Kalit so'zlar. Frazeologiya, frazeologizm, antroponomastika, antroponim, semantik xususiyatlar, atoqli otlar.

Frazeologizmlar - bu hozirgi zamon frazeologik sistemasining asosiy birligi bo'lib, tildagi mavjud so'z birikmalarining umumiyligini hisobidan juda qiyinchilik bilan farqlanadigan ko'p aspektli til hodisisi hisoblanadi. Har tilning boy lingvistik imkoniyatlarini ko'rsatib beruchi vositalardan biri frazeologizmlardir.

Frazeologizmlarning paydo bo'lishi inson tafakkuri bilan tilning leksik imkoniyatlari o'rtaqidagi nomutanosibliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Nemis frazeologiyasi boy va uzoq tarixga ega. Bunda so'f nemis tilidagi frazeologizmlar qatorida chet tilida qabul qilingan, ya'ni international frazeologizmlar ham mavjud.

Barcha tillardagi nomlar (keng ma'noda so'zlar) anglatayotgan tushunchaning xarakteri narsalarning atalishidagi xususiyati va belgilariga ko'ra farqlanadi. Tilshunoslikda bunday nomlar "atoqli nomlar" deb yuritiladi. Ular turli tuman jonsiz va jonli predmetlarning, tirik mavjudotlarning yoki insonlarning atoqli otlari bo'lishi mumkin. Shunday guruhlaridan biri "Antroponimlar" dir. Antroponimlar - tildagi atoqli otlarning katta bir guruhini kishilarga qo'yiluvchi maxsus nomlar tashkil etidi. Antroponimlarni o'rganuvchi fan Antroponomastika deb ataladi.

Nemis tilidagi antroponimlarni o'rganishni birinchi bo'lib 1964 - yilda Witkowski o'zining "Grundbegriffe (n) der Namenkunde" asarida ish boshlagan va undan keyin W. Seibicke bu ishni davom qildirgan va asosiy tushunchalarni ifodalab bergan. Nemis tilshunoslari S. Fleischer, G. Bauer, K. F. Ides, W. Seibicke, Witkowski tadqiqotlar olib brogan. O'zbek tilshunoslardan biri Ernst Begmatov va uning shogirdlari antroponimlar bo'yicha izlanishlar olib bormoqda.

Nemis va o'zbek tillarida ham frazeologik antroponimlar ko'pchilikni tashkil qilmaydi. Frazeologik antroponimlarning semantik rang - barangligi, ma'no mazmun jihatidan bir biriga mos kelishi ham ularning alohida xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Nemis tilida frazeologik antroponimlar ko'pincha ma'no jihatdan bir biriga mos kelavermaydi, sababi shundaki frazeologizmlarda shaxs ismlari qo'llanganligi va bu ismlar orqali frazeologizmlarning ma'nosini tushunib olishimizdadir. Frazeologizmlarda qo'llangan antroponimlardaularni eshitgandatasavvurda o'shaodam protati pi yaratiladi vako'z o'ngimizda tasavvur hosil bo'ladi. Nemis tilidagi frazeologik antroponimlarni qiyoslash shuni ko'rsatadi, nemis tilida ham, o'zbek tilida ham frazeologik antroponimlar ma'no jihatdan bir - biridan farq qiladi. Frazeologizmda qo'llangan antroponim ko'chma ma'noda qo'llanadi va bu ushbu til vakillari uchun tushunarli bo'ladi. Aynan bir tilga xos bo'lgan frazeologik antroponimlar boshqa til vakillari uchun tushunarsiz bo'ladi chunki frazeologizmda qo'llangan bir tilga xos bo'lgan antroponim (nazarda tutilgan shaxs nomi) haqidagi ma'lumotga yoki tasavvurga ega bo'lmay turib frazeologik antroponimning ma'nosini anglab bo'lmaydi. Masalan nemis tilidagi Den schwarzen Peter haben (Pech haben) ya'ni omadsizlikka uchramoq ma'nosini beradi lekin o'zbek tili vakillari uchun bu frazeologik antroponim tushunarsiz bo'ladi chunki frazeolgizmda qo'llangan ism, nazarda tutilgan shaxs haqida ma'lumot yoki tasavvurga ega emas shu sababli qachon va qay holatda ushbu frazeologik antroponimni qo'llanganligi tushunarsiz bo'lib qoladi. Nemis tilida frazeologik antroponimlar tarkibida qo'llangan ismlarning bir qancha ekveivalentlari yani frazeologik antroponimlari mavjud. Masalan Hans ismiga, Hans im GI?ck(GI?ckspilz), dummer Hans (dummer Mensch), der Blanke Hans (die st?rmische Nordsee), etwas ist Hans was Heiri (das kommt auf das Gleiche hinaus; etwas ist egal), Was H?nschen nicht lernt, lernt Hans nimm er mehr (In der Jugend lernt man besser als im Alter) Hanswurst (dummer Mensch, jdn, den man nicht ernst nehmen kann) kabi oltitadan ortiq frazeologizmlar uchraydi.

Nemis tilida frazeologik antroponimlar qayerdan kelib chiqqan? Davrlar yillar o'tishi bilan til yanada boyib mukammallashib boradi. Nemis tilida frazeologik antroponimlar asosan:

- Xalq qo'shiqlari, maqollari, ibratlari so'zlari va ertaklaridan

- Nemis yozuvchilarining asarlaridan
- Nemis xalqining tarixi va zamon voqealaridan
- Kino va Ko'rstuvlardan kelib chiqqan.

Shunday frazeologik antroponimlar ham borki ularda mashhur shaxs ismlari qo'llanilgan bunday frazeologizmlarning ma'nosini ko'pchilik, ya'ni bir millatga xos bo'limgan insonlar ham tushinishi mumkin. Masalan Das Ei des Kolumbus (die ?berrschen einfache L?sung einer Schwierigkeit) bu yerda Amerikani kashf qilgan sayohatchi Kolumbning ismi qo'llangan. Kolumb o'zi bilmagan holda Amerikani yaratgani uchun ushbu frazeologizmning ma'nosi ham qiyinchilikning kutilmagan oddiy yechimi degan ma'noda qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak nemis va o'zbek tillarida ma'no jihatdan bir biriga o'xshash frazeologizmlar ko'p, frazeologizmlarda antroponim qo'llash ma'noni tez va oson tushinib olishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Имаминова Ш.С. Немис тили фразеологияси Т.: Mumtoz so'z, 2011
2. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте Т.: Фан, 1988
3. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии. Ученые зап. ЛГУ. Сер.филол.наук. Вып.24.Л.:1956
4. Бабкин А.М. Лексикографическая разработка русской фразеологии М.:1964.
5. Begmatov E. Nomlar va odamlar T.: Fan, 1966
6. Bichmann. Gefligelte Worte M.:Bassermann Verlag, 2002

CHALLENGES IN TEACHING ENGLISH FACED BY ENGLISH TEACHERS

Raximova Umida Salievna and Rahimova Laylo Muminboevna,
English teachers of Urgench State University, Foreign Filology faculty.
umida1976@list.ru +998937555407

Abstract: Teaching of English as a Second/Foreign language is always a challenging task. It becomes more important and painstaking to teach and learn when it comes to the places where English serves a very limited purpose. Teaching of English in Uzbekistan in particular catches attention of many researchers and scholars especially when the issue is particularly related to the classroom situations.

Key words: Foreign language, challenge, facilitate, motivation, feedback, vocabulary.

Teaching a language has many different features. A teacher does not only teach and pay attention to students' language skills, such as reading, writing, listening, and speaking, but also helps, facilitates, and encourages students to have enthusiasm, good attitude, and motivation towards English. Furthermore, teachers have to understand what students learn, how and why such learning influences them, how lessons could be beneficial for them in the future (Derakhshan, 2015). Hence, language teaching requires teachers to teach students to develop both academic and personal abilities.

However, teaching English becomes a crucial issue when it is taught as a foreign language. Teaching English as a foreign language is a demanding task when it comes to the places where English serves limited exposure (Khan, 2011). While teaching English for a specific purposes (ESP) teachers always have difficulties and challenges. ESP teachers teach the students which study at different spheres, such as architecture, mechanical engineering, economy, tourism, biology, art, physical training and etc. If I say from my own experience, it is veryhard and arduouswork as well demands a lot of experiences and effort. Teaching the students studying at different fields requires teachersspecific liability and responsibility. Every teacher should be able to feel it and behave properly.

Teaching of English as a Foreign language in the place like Uzbekistan always demands expertise in the pedagogy for many reasons: socio-cultural, economic, psychological, philosophical, educational and pedagogic. Learning of English serves a very limited purpose, and there is less opportunity to practice the target language outside the classrooms for the learners. Sometimes, it becomes challenging for the English teacher to inspire some rapturous learners to use the target language due to those students who are bad at English, or at least shy to use English in and outside the classroom.

The difficulties in teaching English faced by the teachers at UrSU in Uzbekistan. The challenges found are varied in which they are related to the students, the teachers, and the facilities.

Students' side. The findings showed that challenges in teaching English comes from students as well. These challenges are students' lack of vocabulary mastery, students' low concentration, lack of parents' support, boredom, and speaking problem. With regard to this issue, Hasan (2016) states that one of the most challenging tasks that students encountered is mastering vocabulary. Maruyama (1996) as cited by Hoa and Mai (2016) also points out one of three reasons why students have lack of vocabulary mastery is because English is not used by students in their daily life which make them feel not need to learn the words.

Teachers always discuss the problems they face during the lesson and share their experiences with each other. Students are very shy in performing their speaking skill.Teacher1 said, "□when I ask my students to retell one topic they learnt at the lesson in front of their classmates, they get timid." Teacher2 also reinforced this, "...students' speaking skill is not improved since most of students are fearful." Copland, Garton, and Burns (2014) that many children have fear standing in front of their classmates, particularly in speaking a foreign language. Another thing is that most of students are afraid of making mistakes, especially in pronouncing or spelling incorrect words. If the students are mostly afraid of making mistakes there will no improvement in students' speaking skill.It is beneficial having skilled students in the class, they push them to speak in target language. Watching them being active at the lesson, a passion for speaking and sharing their opinions increases at weak students too. ButFatiloro (2015) said that the presence of a competitive student in the classroom make other students have awful attitude.

Teachers' side. Challenges in teaching English are also faced because of teachers' limited teaching knowledge, development or inexperience. English teaching challenges from teachers' perspectives including shortage of training courses for ESP teachers, limited mastery of teaching methods, lack of specific materials and lack of professional development. Developing English teaching ability really depends on the teacher's motivation. Some teachers do not try to develop and enrich themselves with training and innovation

in English language teaching because of their composure. In addition, she described the difficulty she faced in teaching songs to students.

Reforming attitude can be done through the efforts of students, teachers, and school in improving English teaching and learning. Fatiloro (2015) argues that an absolute commitment to comprehend English language should be made among teachers and students. The effort done by the university in facilitating students to learn English through holding study club as well as facilitating teachers through workshop or training in which the school invited speakers from the USA, Germany and Malaysia to give a lecture and training about teaching materials and teaching methods. Ajibola (2010) states one way to overcome shortage of teachers' training is holding professional development activity for teachers by having partnership with universities and experts.

Teachers varied their teaching methods and techniques in the classroom. Fatiloro (2015) asserts that "in handling English teaching problems, teachers must use a variety of methods for teaching English language" (p. 29). T1 used pictures and role-plays in teaching since "students often feel more attracted towards images and photographs" (Mishra, 2015, p. 42) and teachers are advised to use role play activity in order to motivate students and to help the less motivated learners take part in the lesson (Alexenoamen, 2010). T3 and T4 implemented monthly diary writing and applied various games to improve their students' vocabulary mastery. In addition, based on the Virginia Department of Education (2006), understanding English for students can be done through managing classroom. T1 described that if she finds students do not concentrate, she would point them out and tell them to stop their activity. Brewster, Ellis, and Girad (2002), when a teacher wants to gain students' attention, it can be done through "firmly name the children who still talking and say stop talking please and maintain eye contact" (p.221). Another thing T1 would do for disciplined and misbehaved students were control and give them punishment. Additionally, T2 would not hesitate to involve smart students; those who have learned English outside the school to help her in teaching certain topic of the subject. Furthermore, in dealing with students' lack of vocabulary mastery, two participants ask students to bring dictionary when they have English class or study club activity in the school. In fact, T3 would provide the list of vocabulary behind the copies of the materials she is about to teach. Fatiloro (2015) says that dictionaries, grammar guides, and the web should always be as the tool for consultation when teaching and learning English. Another way is, as the three teachers argued that they always look for suitable teaching materials and methods in order to solve students' challenges in learning English. T4 uses dialogues in order to teach pronunciation and structures that have searched. Meanwhile, in teaching listening, T3 let students listen to the songs she has downloaded.

The way to match students' level and learning circumstance can be done by lesson planning (Roberts, 2007). Teachers should focus on simplifying learning objectives which is more easily to be understood by students. They should consider availability of real examples around them that can be used in English teaching. Teachers should select simple words and diction to be used in teaching English when they explain the material.

Providing motivational feedback. The way to improve students' motivation in learning English is by giving them motivational feedback. Teachers should frequently do that. T2 said, "□regarding students' interest towards English, I keep giving them advices to keep studying". T3 also added, "...for passive students, I often give them motivational feedback". Likewise, T4 stated, "...the first thing I do for students whose motivation is low is motivating them orally".

Each English teacher encounters different challenges. And they have their own strategies in overcoming their teaching challenges in classroom, such as reforming attitude, holding study club and teachers' training as well as improving facilities and resources. The other strategies implemented by the teachers when teaching in the classroom were applying various teaching methods and techniques, matching students' proficiency level and learning situation, managing classroom, making use of available resources, giving motivational feedback, and doing self-reflection. Future investigation into challenges in teaching English might usefully focus on students' attitude diversity in classrooms and training that participants have joined in.

REFERENCES

1. Ajibola, M. A. (2010). Confronting the challenges of teaching English language as a second language in Nigeria. Journal of the Nigeria English Studies Association (JNEA), 95-105
2. Alexenoamen. (2010, September). Way of motivating EFL/ESL students in the classroom.
3. Brewster, J., Ellis, G., & Girad, D. (2002). The primary English teacher's guide. China: Penguin English Guides
4. Copland, F., Garton, S., & Burns, A. (2014). Challenges in teaching English to young learners:

Global perspectives and local realities

5. Derakhshan, A.(2015).The challenges of teaching English language: The relationship between research and teaching.
6. Fatiloro, O. F. (2015). Tackling the challenges of teaching English language as second language (ESL) in Nigeria.
7. Garton, S., Copland, F., & Burns, A. (2011). Investigating global practices in teaching English for young learners:
8. Hasan, L.-N. K. (2016). The effect of lack of vocabulary on English language learners' performance with reference to English departments students at Salahaddin University-Erbil
9. Hoa, N. T., & Mai, P. T. (2016). Challenges in teaching English for specific purposes: Empirical study at Vietnam Universities. Canadian Center of Science and Education, 154-161
10. Khan, I. A. (2011). Challenges of teaching/learning English and management. Global Journal of Human Social Science Vol. 11, 68-79
11. Mishra, B. (2015). Innovative ways of English language teaching in rural India through technology. International Journal of English and Literature Vol. 6(2), 38-44
12. Roberts, M. (2007). Teaching in the multilevel classroom. Pearson Education,
13. Virginia Department of Education. (2006). English: Strategies for teaching limited English proficient (LEP) students

THE ANALYSIS OF SYONYMS: GENERAL OVERVI

**Sadikova Dildora Navoiy davlat pedagogika institute
chet tili va adabiyoti 1-kurs magistri 97 3650838**

Annotation :This article deals with verify synonyms according to connotative and denotative meaning of the word. Searching on this issue suggests that linguists classify synonyms into absolute synonymy , cognitive synonymy and near synonymy . Theories on cognitive and near synonymy are analyzed and find out which one is used in most beneficial in a language .

Key words: synonym , cognitive synonymy, near synonymy , sense

Learning to use synonyms effectively can provide the reader with colorfulness both written and oral speech. Hence, choosing a right word for each situation might be utterly confusing when you avoid making expression more arid and repetitious. As we know, the word synonym in the linguistics can have exactly meaning or nearly the same as another word or phrase in one language . Established groups definite that the relation of synonymy holds in morphemes , lexical unit , lexeme , phrase and preposition which differentiate a word meaning. However , choosing almost the same meaning word can confuse the reader.

The aspects of Cognitive synonymy

The investigation of synonymy is based on Cruse D.A , J. Lyon, ML Murphy's books as their work on synonymy is priceless.

Cruse (2000:157) claims that a scale of synonymy can be established. The scale which he has set up consists of absolute synonymy, cognitive synonymy and near-synonymy. Absolute synonymy is set as the complete identity of all meanings of two or more lexemes in all contexts. Therefore, the lexicons of natural languages do not have absolute synonymy as their feature. It is generally accepted that absolute synonymy is impossible or non-existent. (Cruse, 2000, 157)

As there are no two lexemes with absolutely the same meaning and no real synonyms, cognitive synonymy is what most semanticists would regard as synonymy. Lyons (1996:63) claims that many theories of semantics would restrict the notion of synonymy to what he calls descriptive or cognitive synonymy, which is the identity of descriptive meaning.

The notion of Near-synonymy

Near-synonyms are lexemes whose meaning is relatively close or more or less similar (mist/fog, stream/brook, dive/plunge).However, the given definition of near-synonymy is vague, because there isn't a precise correlation between synonymy and semantic similarity. Near-synonymy is associated with overlapping of meaning and senses. The senses of near-synonyms overlap to a great degree, but not completely. (Murphy, 2003, 155) Moreover, unlike cognitive synonyms, near-synonyms can contrast in certain contexts:

He was killed, but I can assure you he was NOT murdered, madam.(Cruse, 2000.)

Since most lexemes are polysemous (have different senses in different contexts), Murphy (2004:146) introduces logical synonyms(which include full synonyms and sense synonyms) and near-synonyms. Denotationally equivalent words whose all senses are identical (toilet/john) are called full synonyms, whereas sense synonyms share one or more senses, but differ in others, i.e. they have at least one identical sense (sofa/couch).

Near-synonyms, as words with similar senses, are context-dependent. Cognitive synonyms are arguably what Murphy (2003) regards as sense synonyms. Cruse (2000:159) draws the conclusion that the border between cognitive synonymy and near-synonymy is in principle clear, even though difficult cases may arise, but it is much harder to draw a distinction between near-synonymy and non-synonymy. There is a possible solutions. Since, speakers of a language can judge synonymy as language users, they should intuitively know whether or not certain lexemes are synonymous.

Conclusion

By comparing and contrasting synonyms I come conclusion from the most used scale is Cruse (2000). He described the differences according to lexemes in the context. The point which I agree there is no absolute synonym since the aspects of word background, dialect (toilet / loo)

" For instance : close [adjective] and near [adverb]; near cannot be synonym of close friend because near is close to someone or something in distance :

My close friend is Sally . Sally lives near collage.

As Murphy (2004) declared near synonymy contrast in certain context ,Close / near can be an

obvious example for near synonymy .Polysemy is another obstacle for cognitive synonym as sharing meaning interfere to find exactly synonym.

References:

1. 3. Cruse, D. A. (2000) Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics, OUP, Oxford.
2. Lyons, J. (1981) Language and Linguistics: An Introduction, CUP, Cambridge
3. Lyons, J. (1996) Linguistic Semantics, CUP, Cambridge
4. Maja Stanojević (2009) COGNITIVE SYNONYMY: A GENERAL OVERVIEW
5. Murphy, M. L. (2003) Semantic Relations and the Lexicon, CUP, Cambridge

INGLIZ TILI LUG'AT BOYLIGIDA MA'NODOSH AFFIKSLARGA OID DERIVATTIV ALOQALARING TUTGAN O'RNI

Safarova Dildora

Samarqand shahar, SamDChTI 1-kurs magistranti

Telefon: 998(97)9142113

s94murod.safarov@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada derivatsiya natijasida yuzaga kelgan sinonim birliklar, affikslarning ma'nodoshlik hodisasi, ularning morfologik, semantik xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Derivatsion sinonimiya - zamonaviy tilshunoslikda so'z boyish jarayonida yuzaga kelgan o'ziga xos til hodisasi sifatida tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: derivatsiya, affiksial derivatsiya, sinonimiya, suffiks, prefiks.

РОЛЬ ДЕРИВАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СИНОНИМИЧНЫМИ АФФИКСАМИ В АНГЛИЙСКОМ СЛОВАРНОМ ЗАПАСЕ

Сафарова Дилдора

Город Самарканд, Самаркандинский Государственный Институт

Иностранных Языков, Магистрант 1-го курса

Телефон: 998(97)9142113

s94murod.safarov@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматриваются синонимичные единицы, образованные в процессе деривации, синонимические аффиксы и их морфологические, семантические особенности. Деривационная синонимия анализируется как специфическая языковая единица как результат формирования нового слова в современной лингвистике.

Ключевые слова: Деривация, аффиксиальная деривация, синонимия, суффикс, префикс.

THE ROLE OF DERIVATIVE RELATIONS BETWEEN SYNONYMOUS AFFIXES IN THE ENGLISH VOCABULARY

Safarova Dildora

Samarkand city, Samarkand State Institute of foreign languages, magistrate of 1 year

Phone number: 998(97)9142113

s94murod.safarov@mail.ru

ABSTRACT

In this article we survey synonymous units formed by the process of derivation, synonymous affixes and their morphologic, semantic features. Derivational synonymy is analyzed as specific language unit as the result of new word formation in modern linguistics.

Key words: derivation, affixial derivation, synonymy, suffix, prefix.

Sinonimiya til tizimida muhim o'rin tutadi. Til boyligi va rang-barangligi sinonim so'zlar miqdori bilan baholanadi. Sinonimiya derivatsiya kabi barcha tillarga xos bo'lgan universal hodisadir. Bir tushuncha, bir fikrni bayon etishning eng maqbul yo'lini tanlab olish jarayonida sinonim so'zlar yuzaga keladi, yangi so'zlar shakllanadi. Ma'lumki, boshqa tillar bilan bir qatorda ingliz tilida ham sinonim so'zlar bir o'zak-negizga turli affikslar qo'shish orqali hosil qilinishi mumkin. Hosil bo'lgan sinonimik munosabatlar nafaqat leksik birliklar, balki affikslar o'rtasida ham kuzatiladi. Sinonimik munosabatlar tilning barcha qatlamlarida, jumladan, frazeologik, sintaktik, leksik birliklar hamda affikslar o'rtasida ham uchraydi. Affiksial hamda leksik sinonimiya derivatsion jarayonlar hosilasidir. Ingliz tilida derivatsiya turlari ichida aynan affiksial derivatsiyaning yetakchi o'rinda ekanligi bu masalaning o'rganilish ahamiyatini yanada oshiradi. Bundan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, agar affiksial derivatsiya yangi so'zlarni yuzaga keltirsa, ularning unumdosligi, semantik boyligi sinonimiyada mujassam bo'ladi. Sinonimlarni o'rganish 19-asrdan, ushbu tilshunoslik sohasi semasiologiyadan ajralib chiqqandan boshlangan bo'lsada, rus tilshunos olimi A.A.Novikov ta'biri

bilan aytganda "Sinonimiyaning hali ochilmagan qirralari ko'p" 1 . Affiksler o'rtasidagi sinonimik munosabatlar shular jumlasidandir. Affiksial derivatsiya vosisida asos morfemaga prefix yoki suffikslar qo'shish orqali yangi so'zlar, xususan, ma'nodosh so'zlar hosil qilinganda ularning grammatik kategoriyalari o'zgarishini kuzatamiz. Derivatsiya yangi so'zlarni hosil qilganda yangidan yangi sinonimik qator hosil bo'lishi, ushbu qatordagi so'zlar turli uslubiy-hissiy ma'nolarni kasb etishi, ba'zan so'z hosil qilishda ishtirok etgan

derivatorlar unumsiz-unumli ekanligiga qarab sinonim so'zlardan ba'zilari nutqda kam uchrashi kuzatiladi. Derivatsiya va sinonimiyanı bog'lilikda tadqiq etishning nazariy, amaliy ahamiyati katta. Yangi so'zlarni hosil qilishning bu kabi mexanizm vaqonuniyatlarini bilish, derivatsion prinsiplarni anglash til o'rganish sifatini oshirish bilan bir qatorda, til rivojlanish bosqichi va tamoyillarini tushunish

1A.A. Новиков "Синонимия как функция", Москва: Изд-во "Москва", 2001. Сп-18

imkonini beradi. Affiksial sinonimlar mutloq yoki semantik sinonimik birliklardir. Bu affiksler yangi sinonimik qator hosil qilishda bir o'zakka qo'shilishi bilan izohlanadi. Affiksial sinonimiya leksik sinonimiyadan farqli ravishda keng qamrovli, biroq abstrakt tushunchadir. Sinonimik munosabatlar affiksler o'rtasida ikki ko'rinishda bo'lishi mumkin.

Birinchidan, prefix yoki suffikslar o'zakka qo'shib yaqin funksiya va yaqin ma'noli so'zlar guruhini hosil qiladi. Bunda affiksler o'rtasida sinonimlik bor, lekin leksik birliklar o'zaro ma'nodosh emas. Affiksial sinonimiyaning ushbu turida ma'nodoshlik faqat so'z yasovchi qo'shimchalar o'rtasida kuzatiladi. Misol uchun, misfortune, unbelievable, disagree so'zlar o'zaro sinonim emas, biroq mis-, dis-, un- prefikslari inkor ma'nosini yuklovchi qo'shimchalar sifatida o'zaro ma'nodosh hisoblanadi. Bu tilshunoslikda bahsli savollardan bo'lib qolmoqda.

Affiksial sinonimiyaning ikkinchi turida qo'shimchalar o'zaro absolyut sinonimik munosabatlar hosil qiladi va ma'nodoshlik leksik birliklarga ham tegishli bo'ladi. Masalan, beneficial - beneficiant so'zlarida ham affiksler, ham leksik birliklar sinonim bo'lim kelmoqda.

Derivatsiyada uch birlik farqlanadi: operand, operator hamda derivat.2 Ayrim hollarda operatorlardan biri unumsiz bo'lib, so'z iste'moldan chiqib borishini kuzatamiz (kingship - kingdom; antedate-predate). Unumduor affiksler bilan hosil qilingan so'z ma'nosini tinglovchiga tushunarli bo'ladi, aksincha unumsiz qo'shimchalar bilan hosil bo'lgan so'z ma'nosini anglash qo'shimcha bilim talab etadi. Keltirilgan misollarda ham kingship, antedate so'zlar muomaladakeng uchramaydi. Kuzatishlarimiz natijasida ingliz tilidasinonimik munosabatlarni hosil qiluvchi eng unumduor operator qo'shimchalar ot va fe'l so'z turkumlaridan sifat hosil qiluvchi qo'shimchalar ekanligini aniqladik. Buni quyidagi misollarda ham ko'rishimiz mumkin:

Sinonimlik hosil qilayotgan affiksler	Derivatsion qoliqlar
Descriptive- descriptional	V+ sf (describe) N+ sf(description)

2 Paluanova X. D "Ekologik terminlarning derivatsion xususiyatlari." - Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2016. 78-bet

Morphologic- morphological	N+ sf (morphology) A+ sf (morphologic)
Charming- charmy	N+ sf (charm) N+ sf(charm)
Shining -shiny	V+ sf (shine) V+ sf (shine)

Albatta hosil bo'lgan derivatlar o'zaro sinonim bo'lib kela olishi bilan bir qatorda har birining qo'shimcha hissiy -ta'siriyl bo'yog'i, ma'no qirrasi farqlanadi. Derivatsiya qonuniga ko'ra bir asosga so'z yasovchi qo'shimchalar qo'shish orqali yuzaga kelgan yangi so'zlarda grammatik kategoriyalari o'zgaradi, lekin hosil bo'lgan sinonim so'zlar ko'pincha bir so'z turkumiga tegishli bo'ladi. Biroq derivatsiya yuzaga keltirgan sinonim affiksler istisno tariqasida turli so'z turkumiga oid so'zlar ham hosil qiladi. Masalan, dislike (fe'l) - unlike (ravish). Nafaqat bir o'zakka, balki turli o'zaklarga affiksler qo'shish orqali ham sinonimik qatorni yuzaga keltirish mumkin. Masalan, amazing- incredible; awful- terrible; characterize- recount. Lekin bu turdag'i sinonimlar mutloq emas, shartli sinonimlar hisoblanadi. Masalani taddiq etar ekanmiz, sinonim bo'lib keluvchi affikslarni uch guruhga bo'ldik:

1. prefikslarning o'zaro sinonim bo'lib kelishi: mistrust- distrust

2. suffikslarning o'zaro sinonim so'zlar hosil qilishi: joyous- joyful; favourable- favourable

3. prefiks hamda suffiksning ma'nodoshlik hosil qilib kelishi: characterize- recount

Shuningdek derivatsiya hodisasi natijasida yuzaga kelgan so'zlarni etimologik jihatdan tahlil qilsak ularni ikki guruhga ajratish mumkin:

1. o'zlashgan o'zak hamda tub affiksli so'zlar: overestimate

2. tub o'zak hamda o'zlashgan affiksli so'zlar: deforest, hypertension.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, derivatsiya hosilasi bo'lgan sinonim derivatlar, ularni yuzaga keltiruvchi affikslar xususiyatlari va derivatsion qonuniyatlarni o'rganishning ahamiyati zamонави tilshunoslikda ortib bormoqda. Til doimiy rivojlanishda ekan derivatsion jarayonlar ham to'xtovsiz davom etadi.

Adabiyotlar:

1. Paluanova X. D. "Ekologik terminlarning derivatsion xususiyatlari".

- Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2016.

2. Mengliyev B. R. "Hozirgi o'zbek tili. Morfemika. Derivatsiya. Morfologiya "

- Qarshi 2005

3. А. А. Новиков "Синонимия как функция", -Москва: Изд-во " Москва ", 2001.

4. Заботкина, В.И. Новая лексика современного английского языка [Электронный ресурс] / В.И. Заботкина. - 2005. - Режим доступа : <http://www.sch-yuri.narod.ru/student/lexic.htm>

THEME: EFFECTIVE APPROACHES FOR TEACHING YOUNG LEARNERS.

Sapayeva Shohista Qadamboy qizi.

The third-year student in Samarkand State of Foreign Languages Institute.

+99 897 348 05 45.

Annotation: This deals with teaching approaches for young learners. The aim of this article to show some efficient approaches while teaching young learners.

Key words: Young learners, teacher, language, English classrooms, visual aids, materials.

Nowadays, Demand for learning foreign languages is increasing day by day. Children also commenced learning foreign languages at very young age. Especially, English language is turning to world language. Every teacher face some difficulties while teaching young learners. In this case, Teachers have to explore some efficient ways foreign languages. Today's learners want a better education, teachers should help to learn possibly by creating more effective, and more engaging ways .Teacher should make a decision carefully, while teaching young learners. First of all, Teachers should be aware of their level and concerning to their level gather useful information and materials. Of course, there are different level students in one class. According to their level and interests should be chosen material. In some countries, students are exposed to English and have the opportunity to use it only in the classroom, sometimes this being 3-4 hours a week, But In my view, the teacher must make an effort to use English all the time. The more time we spend speaking in English in the classroom, the better. However, we should consider that in some cases using L1 can be useful, especially when we want to make sure students understood instructions or explanations, or to compare certain features of the native language and target language in order to work out on some mistakes or to review how well students understood certain grammar structures. As we know, before resorting to L1 we can always try using visual aids, gestures, mime some useful videos, and expressions to L1 to convey meaning. According to Tatiana Pak, one of the most important principles of teaching youngers is using English from the first day of studying. First of all, Every teacher can create an English atmosphere in the class. I remember the children's reaction when I said for the first time, "good morning" pupils sit down please. They were shocked and surprised that I did not speak Russian as they were used to doing with their other teachers. In my country when the lesson starts, the children usually stand up and say "hello" to their teacher nodding their heads. So, After "good morning" Children, I nodded my head and showed with my hands that they might sit down. YLS are very receptive and my students accepted the silent rule to use only English in the lesson. As we know, Children are social learners who are quite dependent on the teacher for scaffolding and assistance. A teacher from Oman describes these characteristics of young learners while illustrating how central the teacher is to young children and how much students try to get the attention of the teacher. According to him, Firstly, I can say that my YLS in Oman are very sociable. They are really willing to talk to new colleagues and teachers without feeling shy. So I think this helps them to develop their confidence and outlook .They are also physically active that would help a teacher carrying his/her materials and books a teacher needs. In addition, I can say that they are so curious, willing to participate that they would raise voice saying "Teacher" just to answer. They also come to me as I enter the class to show me their homework or their achievement.

To conclude characteristics of young learners, it is important to consider the characteristics of young learners to give effective English instruction at the primary level. Harness their energy imagination, curiosity, and social tendencies to make our classroom an exciting and dynamic place to learn English. Learning by doing, Children learn by interacting with their physical environment. They learn by doing. Meaningful input. The EFL classroom environment for young learners should resemble characteristics of first language acquisition, such as language that is highly contextualized and used for real communication. Teachers should give meaningful and comprehensible input and provide lots of chances for meaningful practice and interaction. Effective interaction in EFL classroom should include activities that are meaningful and relevant to young learners engage them in a various of interactions.

References

- 1.Teaching young language learners. Pinter, A (2006)
- 2.Languages and children. New languages for young learners. Curtain, H. Dahberg , C.A (2010).

ONA TILI DARSALARIDA GRAMMATIK MASHQLARDAN FOYDALANISH

Sariqova Mastura Qurbonovna
Uchko'prik tumani 31-maktab ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel:91-152-60-71
E-mail:sariqova@inbox.uz

Annotatsiya: Maqolada ona tili darslarida qo'llaniladigan grammatik mashqlardan foydalanish va ularni qo'llash namunalari berilgan.

Kalit so'zlar: grammatik mashqlar, maqsad, usul, natija, samaradorlik

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday mashqni tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlataladigan mashqlar tanlanadi. Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati katta. Ona tili darslarini o'tishda quyidagi usullardan, grammatik mashg'ulotlardan foydalanish mumkin:

Zinapoya mashg'uloti o'quvchining qiziqishini oshiradi va darsda faol qatnashishlarini ta'minlaydi.

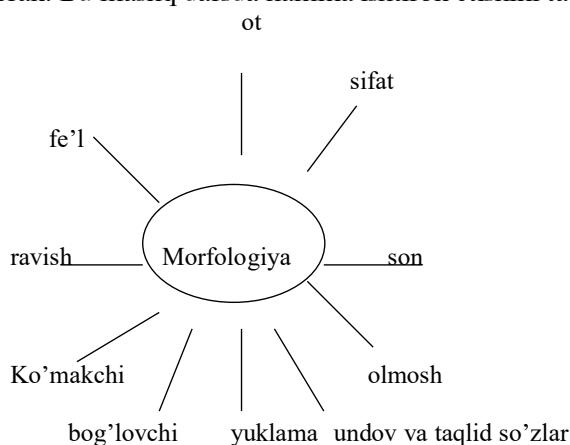
Q	o	r				
Q	o	r	a			
Q	a	r	g'	a		
Q	a	r	m	o	q	
Q	a	r	o	v	u	l

H	o	l				
H	a	v	O			
H	a	v	A	s		
H	a	m	R	o	h	
H	u	sh	O	m	a	d

Keyingi mashqda boshi va oxiri bir xil tovush bilan tugagan so'zlarga kim ko'p misol topishdir: ikki, kiyik, qayiq, quloq, arra, non, to'rt. Morfologiya bo'limini takrorlshda esa quyidagi mashg'ulotlar qo'l keladi. Doskada ta'lim- tarbiyaga oid gap voziladi.

Kiyim bilan bezanguncha,
Ilm bilan qurollan.

Yuqorida keltirilgan misoldan ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, bog'lovchi, yuklama, ko'makchilarni topib tarqatmadagi klasterga joylashtiriladi. Oquvchilarga klaster tushirilgan tarqatmalar beriladi. Tarqatma har bir o'quvchi qo'lida bo'lishi kerak. Bu mashq darsda hamma ishtirot etishini ta'minlaydi.

Bu klasterdan xohlagan mavzudagi dars jarayonida foydalanish mumkin.

Rebuslar yordamida ham o'quvchilar faolligini oshirish katta natija beradi. Sinfdag'i o'quvchilar soniga

qarab har bir o'quvchiga bittadan rebus tarqatiladi. Unda rebusning eng sodda turidan foydalaniladi. Rebuslar daftар varag'i kattaligidagi qog'ozga suratlarni yopishtirish yo'lili bilan yasaladi.

1. Gul rasmi - G

Uzum surati - U

Lola surati - L

Daraxt surati - D

Olma surati - O

Nok surati - N

1-ish: rebusda tasvirlangan suratlarning birinchi harflarini olib, unda yashiringan so'zni toping.

2-ish: bu so'z qaysi so'roqqa javob bo'ladi?

3-ish: qaysi so'z turkumiga mansub?

4-ish: bu so'z birlikda qo'llanganmi? Ko'plikdami?

5-ish: ko'plikda qanday qo'llaniladi.

Dars samaradorligini oshirish uchun turli mashqlarni qo'llash mumkin. Shunday ekan har bir o'qituvchidan ko'proq izlanish, o'z ustida ishlash, ilg'or tajribali o'qituvchilar bilan fikr almashish lozim.

Ta'llimning samaradornigini oshirish shaxsning ta'llim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlashga yordam beradi. Buning uchun barcha fan o'qituvchilarini interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlarda qo'llash malakalarini uzlucksiz oshirib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova B. M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. Toshkent. 1994
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikki tomlik, birinchi tom. M.: Nauka, 1981.
3. Saidxonov M. Noverbal vositalar va ularning o'zbek tilida ifodalanishi. NDA. T.:1993.
4. Saidxonov M. Aloqa-aratashuv va imo-ishoralar. Toshkent. 2008.
5. J. Yo'ldoshev F, Yo'ldosheva G, Yo'ldosheva "Interfaol ta'llim ___ sifat kafolati ." Toshkent. 2008.

RETROSPEKSIYA USULINING BADIY ASARDAGI AHAMIYATI (CH. AYTMATOVNING "JAMILA" QISSASI MISOLIDA)

Nodira Sayfiddinova

Buxoro shahar, BDU magistranti

Telefon: +998936256860

Anotatsiya: Ushbu maqolada retropeksiya usuli, uning izohi, maqsadi va vazifalari hamda Chingiz Aytmatovning "Jamila" asari sujet tizimida bu usulning o'rni, ahamiyati haqida chuqur nazariy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: retrospeksiya, retrospekt, flashback, analeps, analepsis, prospeksiya, flashpovard, proleps.

Har bir badiiy asarning yuzaga kelishida yozuvchidan og'ir mashaqqat, kuchli mahorat va chuqur nazariy bilim talab qilinadi. Muallif o'z ijodiy mahsuli hisoblanmish badiiy asarni yozishda, avvalo, unga qattiq ta'sir etgan qandaydir voqeiy hodisaga tayanadi va shu asnoda u o'z ichki kechinmalarini, fikr-mulohazalarini qog'ozga tushiradi. Bu jarayonda yozuvchi badiiy asarning yuzaga kelishida bir qator adabiy usullardan foydalanadi. Shunday usullardan biri bu - retrospeksiadir.

Hozirgi zamон adabiyotshunosligida "o'tmishga nazar" tushunchasi uch umummazmunda ma'lum: retrospeksiya (retrospekt), flashback, analeps, analepsis. Har bir tushuncha "kelajakka nazar" ma'nosidagi o'zining antonomik, ya'ni zid juftligiga ega: retrospeksiya - prospeksiya, flashpovard, analeps - proleps [1,30-31]. Retrospeksiya (lotinchadan retro- ortga, specto- qarayman) - o'tmishga murojaat, ma'lum vaqt davomida hayotda bo'lib o'tgan voqealarни fikran tiklash va muhokama qilish. Retrospeksiya - o'tmishga murojaat adabiy termin sifatida ikkita asosiy ma'noda qo'llaniladi: 1) o'tmishdan keltirilgan sahna(epizod); 2) hikoya qilish uslubi.

Asarning retrospektiv tuzilishi voqealar rivoji "asosiy tarix" gacha tasvirlanishi bilan e'tiborga molik. Asar "oxiridan" boshlanadi, yetarlicha urg'u berilib, o'tmishda bo'lib o'tgan voqealarga qaytiladi, "retrospeksiya ichida retrospeksiya" ("hikoya ichida hikoya") hosil bo'ladi. Bunday usulda yozilgan asarlar bir qancha bo'lib, ulardan biri buyuk qirg'iz adibi Chingiz Aytmatovning "Jamila" qissasidir.

"Jahondagi eng go'zal sevgi qissasi" deya ta'riflangan ushbu asar sujeti yechimdan boshlanadi va yozuvchi chekinish usuli(retrospeksiya)dan foydalanib yechimgacha bo'lgan voqeа-hodisalarни o'z qahramoni Seitning tilidan kitobxonga hikoya qilib beradi.

Seit qissaning bosh qahramonlaridan biri bo'lib, asarning boshdan-oxir sujeti uning bolaligida boshidan kechirgan o'tmish voqealarini asosiga qurilgan. Fikrimiz isbotini asardan olingan quyidagi parchada ko'rishimiz mumkin:

"Bu voqeа bolaligimda yuz bergen edi. Ulug' Vatan urushi uchinchи yilga qadam qo'yilgan, ayniqsa Kurs bilan Oryol ostonalarida dahshatli janglar borardi..."[2,3]

Seit o'z bolaligini xotirlash jarayonida yana bir qator o'tmish hodisalarini ham tilga oladi. Bu o'rinda yozuvchi yuqorida ta'kidlaganimizdek "retrospeksiya ichra retrospeksiya" usulidan unumli fodolanganini ko'rishimiz mumkin. Misol uchun, Seit yangasi Jamilaning o'tmishini quydagicha esga oladi:

"U yoshlidan yilqichilar orasida o'sib, katta bo'lган, tog' etagiga joylashgan Boqayir ovulidagi yilqichining qizi edi. Sodiq akam ham chorvador bo'lган ekan; u bir kuni yaylovdagi chorvadorlar to'yi munosabati bilan o''tkazilgan poygada Jamilaga yetolmay qolgan ekan. Shundan keyin izza bo'lib, uni olib qochib ketganligini bilardim.[2, 8]

Asarda bu voqeанинг keltirilishi orqali muallif o'z qahramonining o'tmishini kitobxonga ma'lum qilmoqda. Shuningdek, yozuvchi bu usul orqali asardagi qahramonlarning nafaqat o'tmishini, balki ularning xarakter xususiyatlarini ham kitobxonga yorqin ifodalab berishda foydalangan. Masalan:

"Jamilaning xatti-harakatlarda allaqanday jo'shqinlik, erkaklarga xos fazilat bor edi. Har bir ishga astoydil kirishar, boshqa kelinlardek boshim, belim og'riyapdi deb sira zorlanmasdi. Biroq o'zi ham birovga haqini ketkazmaydigan, aytishgan bilan aytishib, so'kishgan bilan so'kishadigan o'jar ayollardan edi. Uning ovulidagi kelinlar bilan yumdalashgan vaqtлari ham bo'lгandi".[2,8]

Qissada bu kabi misollar juda ham ko'p uchraydi. Yozuvchi asarning butun sujetini qurishda retrospektiv usuldan foydalangan va shu orqali kitobxonga qahramonlarning xarakterini, ularning ichki olamini va eng muhim o'tmishini tasvirlab bergen.

Xulosa qilib aytganga, retrospeksiya adabiy uslub sifatida badiiy asarlarda muhim rol o'ynaydi. U

o`tmish va hozirni bog`lab turuvchi bo`g`indir. Retrospeksiya tufayli kitobxon o`z xotirasida asar haqida ilgari olgan ma'lumotlarini qayta tiklashi, ularni muhokama qilishi va eng asosiysi, muallif asari orqali nima demoqchi bo`lganini anglab yetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Меркулова М.Г. Ретроспекция в английской "новой драме" конца XIX - начала XX века: истоки и функционирование. - М.: Прометей, 2006. - С.30-31.
2. Айтматов Чингиз . Эрта келган турналар. Қиссалар. - Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982, 3, 8 - б.

YOSH AVLODNI ULG'AYISHIDA ONA- TILIMIZNING MUHIM AHAMIYATI

M.Sodiqova

O`Xudoynazarova

Nizomiy nomidagi TDPU

Termiz filiali

talabasi

Telefon: +998945145455

sodiqova_muhayyo@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada. Til ijtimoiy hodisa bo'lgani uchun xam zamон bilan xamnafas taraqqiy etib borishi va uning rivojlanishi keng javhada yoritib borilgan. Jamiyat qanchalik rivojlanib borsa, uning tilga ongli ravishda munosabatini ham kuchayib borishi haqida va yoshlar ongiga tasiri haqida mulohaza yuritilgan

Kalit so'zlar: Ijtimoiy hodisa, xalq taraqqiyoti, xalq madaniyati, jamiyat xayoti, vatanparvarlik tuyg'usi.

Mustaqillik yillarda o'zbek tilini tiklash asrash va rivojlantirish uning davlat tili sifatida jamiyatdagi o'rni, ahamiyati va tasirini kuchaytirish, tom ma'noda milliy qadriyatga aylantirish yulida ulkan miqyosdag'i ezgu ishlar amalga oshirilmoqda. Til taraqqiyoti xalq taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq, ularni bir biridan ajratib bo'lmaydi, ibora tili bilan aytganda, ular "et bilan tironq"dir tabiat va jamiyatda inson tiliday murakkab, serqirra, serqatlam, servazifa, shakl va mazmun tanosibi tarang hodisa kamdan kam topiladi. Abdulla Avloniy aytganidek "Har bir millatning dunyoda borlig'i ko'ssatadigan oynayu jahon xayoti til va adabiyotidir. Ma'lumki jamiyat hayotida, tarqqiyotida ona tilimiz ahamiyati juda ham katta hisoblanadi. Qayta qurish jamiyatimizning faqatgina ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy sohasidagina emas balki madaniy hayotida ham rivojlanish o'z aksini topmoqda. Barchamizga ma'lumki adabiy tilda gapirish va yozish kishilarni bir birini oson tushunishga yordam beradi desak mubolag'a bo'lmaydi va shu bilan birga nutq jozibadorligini oshiradi va muallifning ichki kechirmalarini batafsil yoritishga yordam beradi. Ma'lumki jamiyat tarqqiyotida ona tilimizning ahamiyati juda katta hisoblanadi. Butun dunyo xalqlarining siyosiy, madaniy taraqqiyotini ona tilimizsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, chunki u muhim aloqa vositasi tarkibi sirasiga kiradi.

Shuni ham alohida aytish joizki turkiy til xazinasiga tilla sandiq yasagan bobomiz Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'ati turk "asarida "Odobning boshi til"dir degan maqolni keltirib o'tgan .

Ona tili bolalada vatanparvarlik tuyg'ularni o'stirib borishda bolalarning manaviy, madaniy saviyasini o'sib borishi uchun qudratli vosita bo'lib hizmat qiladi. Shu bilan birga ahloqiy jihatlari keskin tarzda rivojlanishda ham muhim rol o'ynaydi . Shoira Zulfiyaxonimtakitlaganidek "Ona tilini mukammal o'rgangan kishi ona yurtining tarixini bilishga to'liq tuyassar bo'ladi .Biz xalqni nomi bilan emas, balki madaniyati, manaviyati orqali bilamiz tarixning tag tomirigacha nazar tashlaymiz ,albatta bu yulda bizga ko'makdosh ona tilimiz. Tilimiz tarixini o'rganish orqali biz xalqimiz tarixini uning tarixiy xayot tarzini, kurashlari,ijtimoiy madaniy rivojlanishi haqda duyqarashga ega bo'lamiz bu albatta bir inson uchun ulkan baxt. Ona tili manaviyatning o'ziga hos ko'zgusidir bu ko'zguni asramoq va uning pokizaligini saqlamoq manaviy kamolatimiz uchun, bundan bilishimiz mumkun kelajagi buyuk davlatimizning xalqimiz va millatimizning poydevori uchun muhimdir. Xalqning milliy madaniyatini va o'ziga hosligini ifoda etuvchi vosita bu o'zbek tili yani har bir mamlakatning ona tili hisoblanadi. Ona tilini chuqur o'rganish orqali vatanga muhabbat, tarixga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat o'tmishtga sadoqat kabi tuyg'ularni yuksak darajada rivoj topishiga keng javhada yordam beradi. Ona tiliga bo'lgan muhabbatni va barkamollik, barqarorlik sifatlarni yoshlar ongida rivojlanirish kelajagimizning mustaxkam va barqaror bo'lishini ta'minlashi shubxasizdir. Har bir o'sib kelayotgan yosh avlodning kamolatiga barchamiz masulmiz desak mubolag'a bo'lmaydi. Azal - azaldan o'zbek xalqining asl jonkuyar namoyandalari til, jumladan, ona tili masalasiga aloxida e'tibor bilan qaragan. Hulosa o'rnida aytish joizki agar XV asrda Alisher Navoiy turkiy tilning ifoda imkoniyatlari benihoya keng ekanligini o'z ijodi orqali ko'rsatib bera olgan bo'lsa, bu tilning qonuniy muxofazasi faqat XX asr ning oxirida, ya'ni yurtimiz o'z milliy mustaqilligini qo'lga kiritishi arafasida o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi bilan ya'na bir bor yuqori pog'onaga ko'tarildi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yxati

I.Karimov."Yuksak manaviyat yengilmas kuch" T,2008.

"Bolangiz maktabga tayyormi?"metodik qullanma.T.2008

O.Xasanboyeva "Oila pedagogikasi"2007 yil

"XAMSA" MUQADDIMALARINI O'RGATISHNING AHAMIYATI

To'xtanova Nargiza Nurmatovna
Marg'ilon shahar 14-maktab ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi
tel:+99891-326-94-73
e-mail:toxtanova@inbox.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyotimizning nodir asari bo'lgan "Xamsa" muqaddimalarining adabiy ta'limda o'rgatish masalalari, o'qituvchining mumtoz asarlarni o'qitishdagi o'rni xususida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: adabiy ta'lim, mumtoz adabiyot, o'qitish usullari, muqaddimalarning ahamiyati, mumtoz asarlarni anglash

Ma'lumki, hozirgi paytda adabiyot ta'limida adabiyot darslari xalq og'zaki ijodi, eng qadimgi (islomgacha bo'lgan) davr adabiyoti, mumtoz adabiyot hamda yangi davr adabiyoti tarzida o'qitilmoqda. Bu davr, ruknlarga mansub namunalarning o'qitilish saviyasi hamda murakkablik darajasi bir xil emasligi barcha mutaxassislarga ayon. Qaysi bir muallim xalq og'zaki ijodini, kimdir qadimga davr ijod namunalarini, yana boshqasi yangi davr adabiyotini sevib, ko'ngildagiday o'qitishini e'tirof etishi mumkin, lekin mumtoz adabiyot namunalarini ortiqcha qiynalishlarsiz o'taman deydigan o'qituvchini topish amri mahol. Bu, ayniqsa, katta epik asarlarning muqaddimalarini o'rganishda ko'zga tashlanib qolmoqda. Buning ham o'ziga xos sabablari bor. Shu paytgacha biror-bir epik asarning muqaddimasi izchil ravishda o'rganilgan emas. Bir tomondan, ularga hanuzgacha diniy mazmunda, deb qarashdan qutila olmaganlik sabab bo'lsa, ikkinchi tomondan, muqaddimalarning asosiya matn uchun alaqasi yo'q, deb qarash ro'kach qilinmoqda. Holbuki, mumtoz adabiyotda muqaddimalarga ham an'anaviy tarzda yaxlit bir asar sifatida qaralgan. Agar muqaddimalar bosh matn uchun keraksiz bo'lsa, mualliflar nima sababdan katta-kichik muqaddimalar yaratib, vaqt va salohiyatini sarf etadi. Qarangki, bиргина "Xamsa"ning muqaddima boblariga e'tibor qaratilsa, undagi jami dostonlar boblaridan muqaddima boblari ko'p ekanligini ko'rish mumkin. Yana bir tomoni borki, muqaddima boblar bir-birining mantiqiy davomi sifatida yaxlitlik kasb etadi. Masalan, Nizomiy yoki Amir Xusrav ta'rifiga bag'ishlangan boblarda shoir xamsanavis salaflarining asar yozishdagi muayyan sifatini bir doston muqaddimasida ta'riflasa, ikkinchisida ularning xamsasidagi yutuqlar, yana boshqasida ayrim bir nuqsonlar haqida so'z yuritganini ko'ramiz. Shu bilan bir qatorda, ayni bir doston muqaddimasida shu dostonga tegishli masalalarda salaflari qaysi yo'ldan borganligi yoki uning mazmunida qanday jihatlar birlamchi bo'lani haqida so'z yuritadi.

Shunday qilib, adabiy ta'limda mumtoz adabiyot qanday o'qitilmoqda? Aslida bu ritorik savolga o'xshab ketadi - javobi aniq: birda yaxshi, birda esa yaxshi emas. Lekin bu "yaxshi emas"lik nimalarda namoyon bo'ladi? Sababi nimada? Ularning ildizlari qayerga borib taqaladi? Ana shu savollarga javob topish muhim.

Bizningcha, qoniqarsiz ahvolning ikki: ob'ektiv va sub'ektiv sabablari mavjud bo'lib, ularning biri boshqasining chuqurlashuviga sabab bo'lmoqda. Ob'ektiv omillar o'qituvchi shaxisiyatidan ko'ra ko'proq ta'lim mazmunini tashkillashtir bilan bog'liq. Biz bunda, avvalo, standartlar, dasturlar, darslik va metodik hamda o'quv qo'llanmalarini nazarda tutmoqdamiz. Mustaqillik yillari adabiyot bo'yicha DTS hamda o'quv dasturlari ishlab chiqilib, bir necha bor takomillashtirildi, darsliklarning bir necha avlodni chop etildi.

O'qitishdagi nokomliklarning sub'ektiv - adabiyot o'qituvchisi bilan bog'liq sabablari ham bor. Muallimlar kasbiy tayyorgarligining pastligi mumtoz adabiyot namunalarini o'rganishlaridagi oqsashlarning asosini tashkil qiladi. Aslida, adabiyot o'qitishdagi eng og'riqli nuqta shu. Adabiyot o'qituvchilarining aksariyatida mumtoz adabiyot namunalarini o'rganishda nimani qanday o'qitish kerakligi to'g'risida yetarli tushuncha yo'qligi darsni to'g'ri tashkil qilolmasliklarining asosiya sabablaridan biri bo'lib qolmoqda. Ular o'z fanlari o'qitilishining o'ziga xos jihatlarini to'la anglab yetmasliklari bois mumtoz adabiyot o'qitilishidan kutilayotgan natija yuzaga chiqmay qolmoqda. Adabiyot muallimi har bir mashg'ulot uchun o'rganiladigan asarni tadqiq qilishi, undagi shakl va mazmun birligida ifoda etilgan poetik fikrni mutaxassis sifatida idrok etish barobarida, badiiy matn vositasida tarbiyalanuvchilarda estetik didni rivojlantirish, ularning ma'naviyatini shakllantirish, shaxslik sifatlarini qaror toptirish bo'yicha ham izlanishi kerak bo'ladi. Darslikdaga tayyor tahlil, sharhlar ham o'ziga xos tadqiqotdir. Ularni tushunish, aytilgan, aytilmagan ma'no qirralarini idrok etish, mualliflarning tahlildan ko'zlagan maqsadini fikran qamrab olish uchun o'qituvchidan tahlil malakasi, tadqiqiy idrok talab etiladi. Chindan ham adabiyot o'qitishning sifatini oshirish muammosi badiiy-tadqiqiy vazifalarga pedagogik faoliyatning birlamchi unsuri sifatida yondashish orqali hal etiladi. "Xamsa" muqadimalari o'rganilganda matnni sharhlab

o'rganish, ularda shoir aytmoqchi bo'lgan fikrlarni to'la tasavvur etish, muqaddimalarni dostonlarning asosiy voqealari bilan bog'lab tushuntirish, bular borasida yo'naltiruvchi savollar tuzish, test materiallari yaratish, ko'rgazmali, audio va video materiallarni tayyorlash, kerak bo'lsa, faqat darslikdagi parcha bilan kifoyalanib qolmasdan, uni nisbatan to'liqroq o'rganib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero, "Xamsa" muqaddimalarini o'rganish dostonlarning umumsujetinigina o'rganish uchun yo'l ochib qolmasdan, buyuk Alisher Navoiy ijodiy konsepsiyasini to'laroq tasavvur qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. TAT. O'n jildlik. 8-jild, T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot matba uyi, 2011
2. Adizova I. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi). T.: "Fan", 2009
3. Boltaboev H. Mumtoz so'z qadri.-T.: "Adolat".2004
4. Valixo'jaev B. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi.-T.: "O'zbekiston", 1993

ADABIY ASARDA IJODKORNING GENDER FARQLILIGI

Tojiddinov Toshpo'lat

ADU. Adabiyotshunoslik yo'nalishi

II bosqich magistranti

toshpolat.tojidinov@mail.bk

Tel: 99 639 32 72. 99328 14 66

Annotatssiya. Ushbu tezisda adabiy asar yartishda ijodkor jinsining asarga tasiri haqida so'z boradi. Fikirlar U.Azim va O.Hojiyeva asarlari orqali isbotlangan. Asarni qabul qiluvechi tomon o'quvchi ham muatolaasida bo'lagan asarga o'z jinsidan turib munosabat bildirishi esa ishning ikkini muhim tomonidir.

Kalit so'zlar: Gender faqlilik, lirik qahramon, asar uchun material, asar mavzusi.

Hayotning qay jabhasida bo'lmasin, o'qiladigan har qanday "hukm"ning ikki xil ko'rinishi bor. Ayol va erkak kishi borliqdagi barcha masalalarga turlichalik munosabat bildiradilar. Bu turlichalik insoniyat paydo bo'lgandan buyon mavjud. Inson aqlini tanishin bilan boshqalar tomonidan unga erkak yoki ayol ekanligi uqtirilib borilsa, keyinchalik bu hol avtomatik ravishda "men erkakman", yoki "ayolman" tarzida davom ataveradi. Inson hayotiga kirib kelgan har qanday yangilik shu ikki jins ongida bir biridan farqli holda akslanadi. Badiiy ijod ham bundan mustasno emas.

Ijodkor asar yaratishda o'zida mavjud tushunchalardan material sifatida foydalanadi. Ikki jins orasidagi qarashlar farqlilagini quyidagi misollarda ham ko'rish mumkin. Kuzatishlar shuni ko'ssatadiki bosh barmoqni oxirigacha qayirib maqtashga arziyidigan she'rlarning ko'pchiligi ayrılıqni, ayniqrogi, og'riqni ifodalagan she'rлardir. Adabiy asar haqida gap ketganda, albatta, jismoniy og'riq emas, balki ruhiy og'riq nazarda tutilayotir. Ammo ruhiy og'riq mavhum tushuncha. Uni hamma o'quvchi ham boshidan kechirgan emas. Jismoniy og'riqqa esa hech bo'limganda ehtiyoitsizlik oqibatida yo'liqmagan o'quvchi kam. Behosdan qo'lini kesib olmagan, biror qattiq jismga boshini urmagan, qoqilib yiqilmagan odamni toppish qiyin, albatta. Ayni shu aksioma ijodkorga ruhiy og'riqni o'quvchiga yuqtirishda qo'l keladi. Ijodkor lirik qahramonning ruhiy azobini turli jismoniy og'riqlarga mengzash orqali o'quvchida qayta jonlantirishga harakat qiladi. Biz bu og'riqlarning qanday ekaligi haqida emas, balki uni ifodalashda ijodkorlarning gender farqlilagini ochib bermoqchimiz. Fikrimiz isboti uchun juda oddiy misol tanladik.

Siqilib ketasan

Uyning to'rt devori

Ombirning tishlariday daxshatli boqar

Ijodkor o'z asrida nimanidir tasvirlashdan avval uni o'zi to'la anglab yetgan bo'lmg'i zarur. Biz mavhum deya baho beradigan har qanday hissiyotni inson besh sezgi a'zosi bilan qabul qiladigan informatsiyalarga qiyoslash orqali idrok qiladi. Shirin muhabbat, qattiq uyqu kabi. Yuqoridaq parchadagi lirik qahramon o'zidagi kechinmaning azobini o'quvchi anglashi mumkin bo'lgan og'riqqa qiyoslash bilan ifoda qilmoqchi. "Ombur" qisish, qisib burash, sindirish va uzib olish uchun ishlariladigan ish qurolli ekanligi ma'lum. Undan foydalanish chog'ida metalning o'miga o'z tana a'zosini tasavvur qilgan yoki ehtiyoitsizlik oqibatida qo'lini qisib olgan va undan daxshatli azobni his qilmagan erkak kishini topish qiyin. Ijodkor ham bunday holatni boshdan kechirgan bo'lsa ajabmas. Balki shu sababdan uning tishlarini tasavvur qilishning o'zagina unda og'riq azobini uyg'otar. "His qilmagan erkak" jumlasini bekorga qo'llamadik albatta. Chunki ombur erkaklar ishlatajigan qolaversa kuch talab quladigan ish quroli. Ayollarning qulog'iga chalinsada undan foydalanishmaydi. Hattoki uning qaday ishlashi qay qismi nimaga xizmat qilishidan ham bexabar bo'lishsa ajabmas. Yuqoridaq parcha U. Azimning misrasi. Ijodkor eng avvalo yozgan asarini o'zi to'la anglagan bo'lishi kerak. Shuning uchun u lirik qahramon kayfiyatini yaratishda o'zida mavjud materialdan foydalandi. Ayni yuqoridaq kabi og'riq ifodasini ayol ijodkor misolida ko'raylik.

Nega qaychi orasida

Qolaverar mening jonim

Qaychi va ombur shaklan va vazifa nuqtayi nazaridan deyarli bir xil ish qurollari bo'lsada ularning foydalanuvchilari ikki jins vakillari. Mato kesayorgan qaychining daxshatli ovozi yoki bexosdan qo'ni qirqib olgandagi og'riqni ayol kishi erkak kishidan yaxshiqoq anglaydi albatta. Oydin Hojiyeva ham lirik qahramon his qilayotgan og'riqni tasvirlashda bisotidagi eng daxshatli jismoniy og'riqni tanladi. Ombur va qaychi detali ikki jins uchun hoslangan bo'lib asar yartuvchisi kim ekanligiga ishora qiladi. Shu o'rinda takidlash kerakki jodkor eng avvalo asarga ko'chirayotgan tuyg'uni o'zida to'laligicha idrok ergan bo'lmg'i zarur. Va, albatta, dunyonidagi idrok etishda ishtirok etadigan informatsiyalar erka va ayol kishida faqrla bo'ladi. Ijodkor masalasi

tanganing bir tomoni. Uning ikkinchi tomoni esa o'quvchining asarni qayta idrok etshida. Nima uchun hamma o'quvchi bir asarni turlichcha qabul qilishining sabalaridan bir uning "bisoti"ning qanchaligi bilan bog'liq. O'quvchi ham istaymizmi yo'qmi asarga o'z jinsi pozitsiyasidan turib munosabat bildiradi. Shu sababdan yuqoridagi ikki asarning o'quvchiga tasiri ham turlichcha kechadi. Bir so'z bilan ayganda ikki asar ikki jins uchun xoslanganlik xususiyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Краткая литературная энциклопедия. 1964
2. Sulton, Izzat. Adabiyot nazariyasi. -Toshkent.: O'qituvchi, 2005.
3. Boboyev T. She'r ilmi ta'limi. - Toshkent.: O`qituvchi, 1996.
4. Fayzullayev O. Sonetda kompozitsiya.-Toshkent.: 2010.
5. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug`ati. -Toshkent: Akademnashr,2010.

INGLIZ REKLAMA SHIORLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI (O'ZBEK TILIGA TARJIMA MISOLIDA)

Toshpo'latova Husniya
TerDU 2-bosqich magistranti
Telefon: +998919817701
toshpolatova96@inbox.ru

Annotatsiya: ushbu maqolada reklama shiorlarining eng muhim sintaktik va strukturaviy xususiyatlari ingliz reklama shiorlarining o'zbek tiliga tarjimasi misolida tahlil qilingan. Shu bilan birligida, reklama shiorlarining asosiy jihatni ularning buyruq gaplardan tashkil topishi va sifat so'z turkumiga oid so'zlardan keng foydalanimish ekanligi hamda bu jihatlarning o'zbek tiliga tarjima jarayonida ham saqlanishi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, reklama, reklama tili, reklama shiori, sifat, buyruq gaplar.

Reklama bugungi globallashuv asrida insoniyat hayotining ajralmas bir qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ma'lumki, reklamaning asosiy quroli bu tildir. Reklama mualliflari reklama yozishda turli xususiyatlarni o'z ichiga olishga harakat qilishadi va tilni tinglovchilarining e'tiborini jaib qilish va ajablantirish uchun muhim vosita sifatida ishlatalishadi. Reklama paydo bo'lgandan to shu kunga qadar u o'z tilini yaratib ulgurdi. Huquqiy yoki ilmiy sohalardagi ixtisoslashgan tillar singari reklama tili ham lug'at, uslub va sintaksisiga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Reklama yaratishda ishlataladigan til kundalik vaziyatlarda ishlataladigan tildan farq qiladi. "Garchi reklama tili she'riy yoki adabiy vositalardan keng foydalansa ham, uni she'r deb atab bo'lmaydi. Reklama tili - bu aniq belgilangan til bo'lib, shu bilan birga boshqa til sohalari elementlarini ham o'zida jamlaydi". Har bir slogan ta'sirli va samarali bo'lishi uchun, oson, qisqa va so'zlashuv uslubiga xos, strukturaviy jihatdan odatda buyruq va so'roq gaplar yoki egasiz gap bo'lishi lozim.

Xabar eslab qolinishini ta'minlash uchun ko'pincha so'zlar yoki iboralar takrorlanadi, ular bonuslar, savdo va'dalari va foydali nimadirga ega bo'lishni taklif qilinadi. Reklamada shuningdek, mahsulot yoki xizmatga ta'rif berishda bo'rttirilgan til, ko'p sonli sifat, ravish hamda o'xshatishlardan foydalilanadi. Odatda gaplar buyruq yoki ritorik so'roq gaplar bilan boshlanadi.

Quyida reklama shiorlarining o'ziga xos lingvistik xususiyatlarini ingliz reklama shiorlarining o'zbek tiliga tarjimasi misolida ko'rib chiqamiz. Reklama shiorlarini yaratishdagi ustuvor jihatlardan biri unda sifatlarning keng ko'lamda ishlatalishidir.

T/r	Brend nomi	Ingliz tilida reklama shiorlari ¹	O'zbek tilida reklama shiorlari
1	Nestle	Good food, good life	Sifatli mahsulot, ko'rkar hayot
2	LG	Life is good	Hayot go'zal
3	Gilette	The best a man can get	Erkak uchun eng zo'ri
4	Lenovo	New world. New thinking	Yangi dunyo. Yangi g'oyalalar.
5	Disneyland	The happiest place on Earth	Yerdagi eng baxtli joy
6	Diesel	For successful living	Muvaffaqiyatli hayot uchun
7	Coca cola	It's a real thing	Bu haqiqiy narsa
8	Haier	Good things for life	Hayot uchun ajoyib qulayliklar
9	Western union	The fastest way to send money	Pul jo'natishning eng tezkor yo'li
10	Hershey	The sweetest taste on Earth	Yer yuzidagi eng shirin ta'm

Ushbu jadvaldan ko'rinish turibdiki, mahsulot yoki xizmatni reklama qilishda eng muhimi - bu uning

boshqalaridan ustun ekanligi to'g'risidagi xususiyatlarini ochib berishdir va bu o'rinda sifat so'z turkumiga oid so'zlar qo'llanilishi jihatdan har ikki tilda ham deyarli farq qilmaydi. E'tiborga olish kerak bo'lgan bir jihat ushbu reklama shiorlarida faol ishlataluvchi sifat so'z turkumiga oid so'z bu - "yaxshi", "zo'r" yoki "yangi" sifatlaridir. Bu sifatlar mahsulot va xizmatlarning boshqalaridan ortiq yo ustun ekanligini ifodalovchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Reklama shoiri yaratishdagi ikkinchi muhim sintaktik xususiyat esa shiorning qisqa buyruq-da'vatni ifodalovchi gaplardan tashkil topishidadir. Bunday gaplar xaridorni reklama qilinayotgan tovarni sotib olishga, foydalanishga, tativ ko'rishga da'vat etadi.

T/r	Brend nomi	Ingliz tilida	O'zbek tilida
1	Nike	Just do it	Shunchaki epla
2	Coca cola	Taste the feeling	Tatib ko'r.... His et.
3	Sprite	Obey your thirst	Chanqog'ingga ergash
4	Coca cola	Open happiness	Baxtingga erish
5	Apple	Think different	O'zgacha o'yla
6	Mars	Work-rest-play	Ishla-dam ol- o'yna
7	Lego	Play on	O'ynashda davom et
8	Timberland	Don't wear it. Use it	Uni kiyma. Undan foydalan
9	Samsung	Turn on tomorrow	Ertangi kunni yorit
10	Nutella	Start the day with Nutella	Kunni Nutella bilan boshla
11	Ford	Go further	Olg'a hayda
12	Jaguar	Don't dream it. Drive it	Orzu qilma. Hayda
13	Toyota	Drive your dreams	Orzularingni hayda
14	Chevrolet	Find new roads	Yangi yo'llarni och
15	Mitsubishi	Wake up and drive	Uyg'on va hayda

Ushbu misollardan ma'lumki, ingliz reklama shiorlarining qisqa buyruq gaplar bilan ifodalanishi uning tasir etish darajasini oshirishga xizmat qiladi hamda foydalanuvchini predmetdan ish-harakatga undaydi. Bu shiorlar ko'p holatlarda o'zbek tiliga ham o'z shaklini o'zgartirmay buyruq gap holida tarjima qilinadi.

Bundan tashqari ko'plab reklama shiorlarining strukturaviy jihatdan so'roq gaplardan tuzilganligini ham kuzatish mumkin. Jumladan: Is Pepsi ok? (Pepsi), Hungry? Why wait? (Snickers) yoki o'zbek tilida ham Tanaffusmi? Kit Kat bor (Kit kat). Ammo so'roq gaplarning ishlatalish darajasi buyruq gaplardan ko'ra pastroqdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, reklama matnlari o'z til xususiyatlariga ega bo'lib, ulardan asosiyları sifatida buyruq gaplar va sifatlarning ishlatalishini ko'rsatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Dan, L. Techniques for the Translation of Advertising Slogans. Discourse as a form of multiculturalism in literature and communication, Arhipelag XII Press, 2015.
2. Komljenovic A. The challenges of translating advertisements and slogans. Master's Thesis. Osijek, 2017.
3. Schmidt, Petra Monika. Translation problems in Advertising. A study of selected South African and German advertising slogans. Johannesburg, 1982.
4. www.sloganlist.com

ADABIYOT DARSALARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINI O'QUVCHILARGA O'RGAТИSHDA SAMARADORLIKKA ERISHISH

Toshpo'latova Barno Tolibjonovna

Namangan viloyati Kosonsoy tumani

27-umumi o'rta ta'lif maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Tel: 93-405-40-77 e-mail: toshpulatova.barno

Annotatsiya. She'riyat insonning nozik his-tuyg'ularini, fikr va ehtiroslarini juda ta'sirchan tusda jozibali aks ettiradi. O'quvchi she'rni tushunishi, ifodali o'qishi uchun, avvalo, she'rda ifodalananayotgan mazmunni va uning go'zalligini anglab yetishi, his qila olishi kerak. Shundagina haqiqiy san'at namunasi yuzaga keladi.

She'rdagi go'zallik mazmun va shakl orqali yuzaga chiqadi. Mazmunni esa boyituvchi omillardan biri bu tasvir vositalari sanaladi. O'quvchi tasvir vositalarini yaxshi bilmasa, u she'rdagi go'zallikni anglab yetmaydi. Quyida ana shunday badiiy tafsir vositalaring ayrimlari haqida to'xtalamiz va ularni maktab o'quvchilariga o'rgaтиshning samarali usullari bilan tanishtiramiz.

Kalit so'zlar: Ilmi adab, tajnis, mubolag'a, jonlantirish, tashxis, intoq.

Badiiy tasvir vositalari badiiy asarlarda nutq ta'sirchanligini oshiruvchi, badiiylikni yuzaga keltiruvchi muhim omil hisoblanadi. Bunday tasvir vositalari „She'riy san'atlar“ nomi bilan ham atalib, g'oyaviy mazmunning yorqin va ta'sirchan ifodasi uchun hizmat qiladi.

Adabiyotshunoslik fani tarixida adabiyot poetikasi „Ilmi adab“ deb nomlangan va uch qismiga bo'lib o'rganilgan. Bular:

- 1) ilmi aruz (she'riyatdagi vaznlarni o'rganish bilan shug'ullangan);
- 2) ilmi qofiya (qofiya, uning turlari va tarkibi haqida ma'lumotlar bergan);
- 3) ilmi badi' (badi'-arabcha yangilik degani).

Ilmi badi' deb nomlangan ushbu bo'limda she'riy va nasriy asarlarda uchrovchi badiiy tasvir vositalari o'rganiladi. Bunday vositalar niyoyatda ko'p va xilma-xil bo'lib, maktab o'quvchilariga ularni bir-biridan ajratish biroz qiyinchilik tug'diradi. Jumladan, ushbu san'at turlarining deyarli barchasining nomi arab tilidagi atamalar bo'lganligi sababli ham o'quvchilarga ularni eslab qolishda qiyinchikliklarni yuzaga keladi. Bundan tashqari, maktab darsliklarida keltirilgan nazary ma'lumotlarda san'at turlariga misol keltirishda g'azallarga murojaat qilinadi. O'zi shundoq ham bu vositalarni o'zlashtirishga qiyonalayotgan o'quvchilar uchun mazmunini tahsil qilish qiyin bo'lgan g'azal misolida tushuntirish masalani yanada qiyinlashtiradi. Agar bunda osondon murakkabga qarab borilsa, yani dastlabki bosqichda o'quvchilar ko'plab yod olgan barmoq vaznidagi she'rlar misolida tushuntirilsa, ularda she'riy san'atlar haqida bilim, ko'nikma hosil bo'lgach esa g'azallarga murojaat qilinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun 7-sinf adabiyot darsligida irlisol masal san'ati haqida ma'lumot beriladida A. Navoiyning „Sab'ai sayyor“ dostonidan keltirilgan quyidagi bayt misol tariqasida beriladi:

Har kishikim birovga qozg'ay choh,

Tushgay ul choh aro o'zi nogoh.

Shu o'rinda agar barmoq vaznidagi Asqad Muxtorning „Po'latjon yuz tup ko'chat ekmoqchi“ she'ridan olingan quyidagi misrani keltirib o'tilsa, o'quvchi yodida oson saqlanishiga erishish mumkin.

Bir kishi hamma uchun,

Hamma bir kishi uchun.

Birov kuchin ayamas,

Ko'pchilik ishi uchun.

Quyida ayrim she'riy san'at turlari, ularning xususiyatlarini barmoq vaznidagi misollar orqali ko'rib chiqamiz.

Tajnis. She'r baytida ma'no jihatidan har xil, ammo shakli bir xil yoki shaklan bir-biriga yaqin ikki so'zni keltirib, ular vositasida muayyan fikr, lavha yoki timsolni ta'sirchan ifodalash san'atidir. Maktab darsliklarida Lutfiy va Xorazmiy ijodidan baytlar keltirilgan bo'lsa quyidagi Erkin Vohidovning so'z o'yinlari orqali olingan bilimlarni mustahkamlash mumkin

So'z o'yinlari. Ikkichivoy ikki oldi jilmaydi,

Ikkinchchi yil ikkinchidan jilmaydi.

Oq olma yoz tugamasdan tugadi,

Endi sho'rlik duvarak gul tugadi.

Hamma a'zodan burun,
Eshikdan kirar burun,
Ayo do'stlar, shuning-chun
Burunning oti burun.
Bizda pashsha g'uj-g'uj,
Talay-talaydur,
Talay bo'lgach, ne qilardi,
Talaydir.
Cho'k deganda cho'kadigan tuyadir,
Chunki tuya tuyaligin tuyadir.
Sen gapimga qulq solib qo'y, uka,
Tuya bo'lma qo'yilikni ham qo'y, uka.
Qora daryo qora bo'lib oqardi,
Norin bilan qo'shilgach sal oqardi.
Sirdaryoning mana shunday siri bor,
Tiniqning loyqaga ta'siri bor.
Yoki ushbu tuyuqlar asosida ham mustahkamlash mumkin:

Ortiga ham qaramay yugurardi To'xtasin,
Singlim dedi, zorlanib: „Shoshmay tursin, to'xtasin.

Mazal i mevalardan biri bu olma,
Ammo uni aslo beruxsat olma.
Taomlardan lazzatlisi qaynatma,
Qaynatmani me'yorisiz qaynatma.
E'tiborli bo'lgin ko'p xayol surma,
Yuraging dadlari go'yoki surma.

Hayot kitobingni bezamoq chog'i,
Fursatni boy berma, ortga hech surma

Mubolag'a. Arab tilida „kattalashtirish”, „kuchaytirish” ma'nosini bildirib, adabiy asarda tasvirlanayotgan badiiy timsol holati yoki harakatini bo'rttirib, kuchaytirib ifodalash san'ati demakdir. Bunday tasvirda badiiy timsol xususiyatlari o'quvchi ko'z oldida yorqinroq gavdalanadi. Mubolag'a san'atini xalq dostonlari misolida o'quvchilarga yetkazish yaxshi samara beradi.

„Alpomish” dostonidan: Qo'shquloq polvon ta'rifida:
Shomurti shoxalab har yoqqa ketgan,

Ichida chichqonlar bolalab yotgan.

Yoki yana bir qalmoq ta'rifida shunday bayt uchraydi:
Odam tushmas buning aytgan tiliga,
Besh yuz quloch arqon yetmas beliga

Oh ursa olamni buzar tovushi,
To'qson molning terisidan kovushi.

Yoki: „Qorajon bilan Alpomish yoydi qulochni, ikkovi xulqi muhabbat bilan bilan ko'rishdi. „Qalaysan, do'stim, omonsanmi?” - deb siqinqirab yubordi. Qorajonning yetti qobirg'asi sindi, ishi tindi, tappa tushib yetib qoldi”.

„Ravshan” dostonidan: „Aynoq kal shunday edi: ot, tuya, arava ko'tarolmas edi. Doim bir yoqqa ko'chmoqchi bo'lsa piyoda ketar edi”.

„Hasan polvon o'zi olovday yonib, dudday tutanib turan edi. Endi mardning g'ayrati kelib jazavasi qo'zg'alib, o'g'lining bu so'zlarini eshitib, bir na'ra tortib yubordi, shu yerda turganlarning ko'pi et-petidan tushib, aqli shoshib, esidan adashib, ne botirman deganlari turolmay emaklashib, bari birday chuvlashib qoldi.

„Kuntug'mish” dostonidan:
Sen muncha bo'lib purxun,
Ko'z yoshing oqar Jayhun.
Yo Laylimisan, Majnun,
Qaydin kelasan, ayg'il.
Yig'laysan bozi-bozi,
Ko'kka chiqar ovozi.
Yo Zebomisan Yozi,
Qaydin kelasan, ayg'il.

Jonlantirish san'ati.Insonlarga xos bo'lgan xususiyatlarni jonsiz narsalar,tabiat hodisalari, hayvon, parranda, qush kabilarga ko'chirish orqali hosil bo'ladi tasvir usulidir.Jonlantirish san'atining ikki xil ko'rinishi bor:

1.Tashxis-narsa va jonli mavjudotlarni insonga xos bo'lgan xususiyatlar bilan jonlantirish orqali shoir o'z asarlarida chiroyl va nafis obratzlikka erishadi.

2.Intoq-nutqsiz narsarni nutq egasi sifatida tasvirlash usuliga aytildi. Bunda Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon ijodiga murojaat qilish o'rinni.Xususan, uning „Go'zal" she'rini ushbu san'atning ajoyib na'munasi deyish mumkin.

Qorong'u kechada ko'kka ko'z tikib,
Eng yorug' yulduzzdan seni so'rayman.
Ul yulduz uyalib boshini bukib,
Aytadir:men uni tushda ko'ramen.
Tushimda ko'ramen shunchalar go'zal,
Bizdanda go'zaldir,oydanda go'zal.

Ushbu misralarda yulduzning uyalishi va boshini bukishini tashxis san'ati deydigan bo'lsak,yulduzning inson kabi go'zalni tushlarida ko'rishini so'zlashi intoq hisoblanadi.Keyingi misralarda ham erta tong shamolining sochlarini yoyishi va tog'-u toshlar ichra go'zalni istab yurishi,yorug'likning o'z o'tidan bekinib, qochishi kabi tasvirlar hamda oy,shamol va yorug'likning inson kabi lirik qahramonni ta'riflab so'zlashida jonlantirishning har ikkala turiga misol qilib keltirish mumkin.Yoki Shavkat Rahmonning „Tong ochar ko'zlarin"she'ri ham boshdan oyoq jonlantirish san'ati asosiga qurilgan.

Tong ochar ko'zlarin erinib,
Sevinchdan yig'laydi qiyoqlar.
Chechaklar jilmayar sevinib,
Shamolda cho'milar giyohlar.
O'ynoqi shulalar-bolalar,
Jimgina tarqalar sayhonga.
O'rgimchak to'qiydi tolalar,
Xonqizi boradi mehmonga.
Qurbaqa varaqlar bayozin,
Guldan bol so'radi arilar.
Chigirtka qayraydi ovozin,
Parvozda ninachi parilar.
Chumoli, mehnatkash chumoli,
Kuyinma, atrofga bir qara-
Maysalar, oh, qanday himoli,
Dunyoni qilma ko'p masxara.

Yuqoridaqilardana shunday xulosa qilish mumkinki, matnda badiiy san'atdan foydalanish o'quvchining asar mazmunini to'g'ri anglashi, dunyoqarashining boyishi va nutq madaniyatining yanada takomillashuviga olib keladi.Demak, agar biz bu tasvir vositalarini osonroq usullar bilan tushuntirib, yani 21-asr o'zbek adabiyoti namoyondalari misolida o'quvchiga o'rgatib, so'ngra g'azallarga murojaat qiladigan bo'lsak, o'quvchilarning eslab qolishi osonroq bo'ladi.Oliy ta'limga kirish imtihonlarida ham bu ma'lumotlarni tezda esga kelishi va tahlil qila olish imkoniyatini yaratadi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

- 1.A.Qurbanov.Tasavvuf va mumtoz poetika asoslari.Namangan:2011.
- 2.A.Hojjahmedov.Sheriy san'atlar va mumtoz qofiya.-T.:1998.
- 3.Adabiyot(7-sinf uchun darslik-majmua).T.: „Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi,2017.
- 4.Adabiyot(8-sinf uchun darslik).T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi,2019.
- 5.Adabiyot(9-sinf uchun darslik).T.: O'zbekiston,2019.

PRAGMATIKA TIL BELGILARINING NUTQDAGI HARAKATINI O'RGANISH

**Andijon viloyati Asaka tumani 58-umumta'l'm maktabi o'qituvchi
Uzaqova Sevara Mo'minovna Tel raqami:+998979937106**

Anatatsiya: Ushbu maqolada pragmatika atamasining fanga kirib kelishi, uning tilshunoslikdagi ahamiyatiga oid fikrlar berilgan. Shuningdek bu sohada amerika va rossiya olimlarning ilgari surgan g'oyalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: pragmatika, sematika, falsafa, kammunukatsiya, pragmalingvustika,

Pragmatika til belgilarining nutqdagi harakatini o'rganuvchi tilshunoslikning tadqiqot doirasidir. Lingvistik pragmatika aniq shaklga ega emas. Uning tarkibiga so'zlovchi va tinglovchiga, ularning nutq jarayonidagi o'zaro munosabatiga bog'liq masalalar majmui kirad. Ayrim tilshunoslar pragmatikani lisoniy vositalarining qo'llanilishida, matndagi munosabatlarga bog'liq ravishda o'rganuvchi fan deb hisoblasalar, boshqalar uni ko'zlagan maqsadni qo'lga kiritish uchun lisoniy vositalardan foydalanish usullari deb tushunadilar. Bundan tashqari, pragmatikaning semantik informatsion talqini ham mavjud bo'lib, unda pragmatikaning tadqiq manbai aloqa - aralashuv jarayonining amaliy natijasi, maqsadi va uning amaliy samarasidadir deb baholaydilar. Qanday bo'lmasin, pragmatika yuqorida sanab o'tilgan har uch talqingga ko'ra, u nutq jarayoni bilan uzviy bog'liq holda ko'rildi va tilshunoslik faniga bevosita aloqador hisoblanadi. Pragmatika tilshunoslikning bir tarmog'i, aniqroq qilib aytganda, nutq birliklarining nutq jarayonida boshqa nolisoniy vositalar bilan birgalikda qo'llanishini, uning samaradorligini o'rganuvchi fan tarmog'i, oqimidir. Pragmatik ma'lumotlar senariy yoki "ramkalar" shaklida tashkillashtiriladi. Pragmatik bilim interaktiv tizimlarda ham qo'llaniladi. Pragmatika kategoriyalari hatto falsafiy mantiq tarkibiga ham kiritilgan. Rus tilshunoslari N.D.Arutyunova, Y.S.Stepanovlar pragmatikani badiiy kommunikatsiyaning subyektiv xususiyatlarini, matnda uni ijodkorlarining "men"ini ifodalanishi uslublarini o'rganuvchi nazariya sifatida qarashni taklif qilishgan. Pragmatikani so'zlovchining voqelikka, axborot mazmuniga va adresatga (tinglovchi, o'quvchi) bo'lgan munosabatining lisoniy birlik mazmunidan joy olgan ta'sirchanlik kuchini aniqlovchi fan (nutqiy ta'sir nazariyasi) sifatida tasavvur etuvchilar ham yo'q emas.

Pragmalingvistik tadqiq metodologiyasi, birinchidan, o'z falsafiy asosiga ega bo'lshi kerak bo'lsa, ikkinchidan, xuddi shu xususiyatlarni (ontologik va vazifaviy) aniqlash imkoniyatini yaratmog'i lozim. Bunday metodologiyaning tayanch nuqtasi xizmatini, so'zsiz, faoliyat tamoyili yoki umuman faoliyat falsafasi o'tashi mumkin. Faoliyat kategoriyasining lingvistik tadqiqotlarda asosiy metodologik tamoyil sifatida qabul qilinishi kommunikativ tizimning tarkibiy qismlari, ularning tuzilishi, lisoniy va nolisoniy mohiyati haqida batafsilroq bilimga ega bo'lish imkonini yaratadi. Pragmalingvistikaning metodologik negizini faoliyat nazariyasidan izlagan psixolingvistlardan biri YE.F.Tarasovning fikricha, nutqiy muloqotning inson faoliyatiga bog'liq ekanligini ikki tomonlama tushunish kerak: "Birinchidan, faoliyat kechayotgan nutqiy muloqotning mundarijasi va vositalarini belgilab beradi. Muloqot mundarijasi kommunikantlarning hamkorlikdagi faoliyatidan iborat bo'lib, lisoniy belgilar tanlovi va diskursning (nutqiy birlikning) tuzilishi ushbu hamkorlik maqsadi talabiga javob beradi. Ikkinchidan, faoliyat ko'rsatayotgan inson tasavvurida obyektlar dunyosini shakllantiradi va bu obyektlarning mavjudligi belgilar vositasidagi muloqotning eng birinchi va asosiy talabidir. Lingvopragmatika ta'rifi, uning predmetining tavsifi borasidagi fikrlar qanchalik turli-tuman bo'lmasin, tadqiqotchilar bu borada quyidagi asosiy g'oyalarda hamfikrdirlar:

- kommunikativ faoliyat tavsifining tayanch nuqtasi faoliyat tushunchasidir;
- lison muloqot ishtiropchilarining o'zaro munosabatini harakatga keltiruvchi vositadir;
- lisoniy faoliyat voqelanishi bevosita muloqot muhiti bilan bog'liq hodisadir. Bularning barchasi pragmalingvistikaning alohida sohalari uchun tadqiqot predmeti bo'la oladi. Masalan, lisoniy muloqot tizimi nutq subyekti nuqtai nazaridan tadqiq qilinganda, e'tibor nutqiy akt turlarining mazmuni, diskurs tuzilishida muloqot maqsadining o'rni, tagma'noning ifoda topishi, pressupozitsiya va muloqot ishtiropchilarining mental qobiliyati kabi hodisalarga qaratiladi. Tadqiqot nutq adresati nuqtai nazaridan bajarilayotganda esa, asosiy e'tibor nutqiy aktning pragmatik ta'sirini aniqlashga qaratiladi.

Yuqoridagi ikki holatda asosiy tadqiqot obyekti nutqiy akt, u orqali uzatilayotgan axborot va ushbu axborotning tushunib, ma'nio jihatidan idrok etilishidir.

Muloqot jarayonida so'zlovchilar tomonidan tilning qo'llanilishi va so'zlovchilarning pragmatik bilimlarini birlashtiruvchi sifatida pragmatika ritorika, sitistikasi, nutq nazariyasi va tipologiyasi, nutq faoliyati, sotsiolingvistika, psixolingvistika va shu kabi doiralarda uzoq o'rganilish tarixiga ega bo'lgan ko'plab muammolarni qamrab oldi.

Pragmatika nutq va axloqiy, insoniy xatti-harakat, ruhiy faoliyat bilan bog'lik bo'lgan ko'plab fanlarning kesishish nuqtasida turadi.

Pragmatika struktur tilshunoslik, stilistika, nutq madaniyati, poetika va lingvopoetika, psixolingvistika, etika va estetika kabi fanlar bilan, umuman insonning ongli va ongsiz madaniy va tabiiy xatti-harakati bilan bog'lik bo'lgan, kulturologiya umumiy nomi bilan birlashadigan fanlarning barchasi bilan yaqin aloqada bo'ladi. Ammo ularning birortasi pragmatikaning o'rnini to'la-to'kis bosa olmaydi.

Pragmatikaning "qayta tug'ilish davri" deb e'tirof etilgan 1970-yildan boshlab, xorijiy tilshunoslikda haqiqiy pragmatik ko'tarilish yuzaga keldi. Bu mavzuga oid qator anjumanlar, yig'inlar o'tkazildi.

Bu darajada jadal taraqqiy etayotgan fan sohasining to'lig'icha shakllanishi, o'zligini ajratib olishi uchun uning asosiy tamoyillari, tushunchalari, predmetini belgilab olish zarurati yuzaga keldi. Ammo hali hanuz, chuqur izlanishlarga qaramay bu muammo muammoligicha qolmoqda.

Adabiyotlar

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.
2. Jacob L. Met, Pragmatics: An Introduction 2 nd ed. Wiley, Blackwell, 2000
3. Sh. Safarov .Pragmalingvistika.1991

SHOIRNING SO'Z MO'JIZASI QOSHIDAGI HAYRATLARI

Xamdamova Vasilisa Shokirjon qizi
Farg'onan davlat universiteti magistri
tel:99899-405-66-88
e-mail:shokirjonovna@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada sevimli adibimiz Erkin Vohidovning so'z qo'llash mahorati, so'z xususidagi fikrlari, she'rлaridan ba'zi namunalar berilgan. Adibning so'zdan mohirona foydalanishi e'tirof etilgan.

Kalit so'zlar: iqtidor, e'tirof, mahorat, so'z boyligi, so'z qadri, usul, yondashish

Ilohiy kitoblarda aytishicha, dunyo Ollohnning "kun", ya'ni "bo'l" nidosidan yaralgan. Agar shu ilohiy So'z kelmaganda butun olam zarrachalardan iborat bo'lib qolaverardi. Demak, dunyo yaralishidan oldin So'z paydo bo'lgan. Buni Alisher Navoiy shunday ta'riflaydi:

So'z kelib avvalu jahon so'ngra,
Ne jahonki, kavn ila makon so'ngra.
Chunki mayjud bo'ldi nuktai "kun",
Bo'ldi mayjud toza, yo'qsa kukun [1.19]

Butun olam yaratuvchisi insonni o'zining boshqa yaratiqlaridan ustun qilib yarattdi. Odamzod ongi va tili bilan jonli va jonsiz mavjudotlardan farq qildi. Ongi bilan idrok qilish, tili bilan so'z so'zlash imkoniga ega bo'ldi.

So'z vositasida olamni anglagan inson so'zning qudratini his qiladi, uning tub mohiyatini anglashga harakat qiladi. "So'zning ildiziga yetgan kishi dunyoning tagiga yetgandek bahra topadi"[2.7], - deydi buyuk shoirimiz Erkin Vohidov.

Darhaqiqat, Erkin Vohidov so'z qadriga yetgan zarif shoir. Shoir o'z ona tilini sevgani holda so'zning mag'zini chaqishga, tub ildizini topishga intiladi. O'zbek tiliga mehrining izhorini sifatida sahifalaridan o'z ona tilining ko'rki, barvasta qomati, nazokati, latifligi bo'y ko'rsatib turadigan "So'z latofati" kitobini yozadi. Erkin Vohidov so'zni tirik jon deb bilgani, so'z bilan so'zlashgani holda, mazkur kitobida o'zi istaganidek jonli til bilan jonli suhbat qildi. So'z tirik jon, unda tug'ilish, kamol topish, qarib zavolga yuz tutish bor. Ba'zi so'zlar umrini yashab, lug'atlardan chiqib ketadi. Ayrim so'zlar esa hali ham o'zining ma'nosini to'laligicha oshkor etmagan. Shu bilan birga, so'z uzoq-yaqin ellarga sayohat qiladi, ba'zan boshqa ma'no olib yana o'z yurtiga qaytadi. So'z zargari Erkin Vohidov so'zning xuddi shunday latif tarixiga nazar tashlaydi, So'z mo'jizasi qoshidagi hayratlarini biz bilan oshno tutinadi.

Xalqimizda chirolyi bir naql bor: "Zar qadrini zargar bilar". Haqqiqatan, zar qiymatini zargar bilganidek, so'z qadrini, qiymatini faqat ijodkor biladi. Shu ma'noda so'zni zarga, ijodkorni zargarga qiyoslash mumkin. Mohir zargargina oddiygina so'zni zarga, gavhara aylantira oladi, so'zning mohiyatini to'liq anglagani holda, uni o'z o'rnida istifoda qila oladi. Erkin Vohidov ham o'zbek tilining jonkuyari sifatida o'z ona tilining har bir so'zi uchun kurashdi. So'zni gavhar bilib, so'zni she'rga solishdan oldin uning ma'nosini kashf qila oldi.

So'z - zabarjad.
So'z - gavhar, oltin.
Zargarlikning mashaqqati ko'p.
So'zni baytga qadashdan oldin
Kaftingga qo'y, to'yib qara, o'p! [2.11]

Erkin Vohidov so'zning o'zligi uchun, tilning sofligi uchun kurashgan shoir. U ona tilining fidoyilarini shonli kurash - tilimizning sofligini asrashga da'vat qiladi. So'z o'zlashtirishda uning o'zbek tilidagi muqobilini izlash kerakligini aytadi. Bu nafaqat xalqqa qulay bo'ladi, balki badiiy adabiyot, she'riyat uchun zarurligini ta'kidlaydi. "Tildagi begona so'z bamisol gurunchdan chiqqan toshdek o'quvchining tishiga tegadi", - deydi shoir. Bundan tashqari, xalqimizda zamонлар оsha tildan tilga o'tib, so'zлари, harflari o'zgarib ketgan, asl ma'nosini yo'qotgan maqol va matallarning tarixiy ildizlariga nazar tashlamoqchi bo'ladi. Jumladan, Mehmon otangdan aziz, Ustoz otangdan ulug' hikmatlarini otadan ulug', otadan aziz inson bo'lmaydi deya Mehmon otangdek aziz, Ustoz otangdek ulug' shakliga o'girgan tahrirchi do'stlarga "To'ylar qiling, qamishdan bel bog'lab xizmat qilay" maqolini tahrir qilishlarini maslahat beradi. Ya'ni qamishdan bel bog'lab emas, qamishdek bel bog'lab xizmat qilish to'g'riroq bo'lismeni qamish necha bo'g'inli bo'lsa, shuncha karra beli bog'li bo'lishi, ichining bo'm-bo'shligini yemay-ichmay xizmat qilishi, shamolda tebranishini yelib-yugurishi, xipchalogligini mehnatgashay turgan yosh yigitchagao'xshashi bilan izohlaydi.

Shoir yana aytadiki, so'z mulkinining sultonlari yozgan bebafo asarlarning mohiyatini anglash

uchun, eng avvalo, o'zimizning jo'ngina xatolarimizni anglashimiz kerak. Chuqur fikrlamay so'zlarni poymapoy ishlatish, o'zimizga qulaylik yaratish uchun so'zlarning yarmini yutib yuborish, ismlarning, joylarning nomlarini qisqartirib yuborish o'zbek tiliga - o'z ona tilimizga bo'lgan behurmatlikdir. Misol taricasida Muhammad Rahim ismi Mamarayim, Maraim, Andijon Anjan, Bibi Ubayda Buvayda, Roshidon Rishton tarzida talaffuz qilinishini keltiradi va ba'zilari yozuvda ham shunday yoziladi. Bu nomlar o'z asl nomini yo'qotib bo'lgan.

Buyuk istedod sohibi Erkin Vohidov aytganidek, til hammamizniki. Uning sofligi, go'zalligi, taraqqiyoti uchun barchamiz birdek javobgarmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy A. Sab'ai sayyor. G'.G'ulom nomidagi nashriyot matbaa birlashmasi. - Toshkent.: 1991
2. Vohidov E. So'z latofati. O'zbekiston - T.: 2018.

FUNDAMENTALS OF ENGLISH LEXICOGRAPHY

Xolmaxmadova Nilufar

Navoiy shahar, 10-maktab o'qituvchisi

NDPI 1-bosqich magistranti

Telefon: +998907306166

Annotation. This article is about background of dictionary compiling, the influences of history to the development of the science lexicology and lexicography and analyzes the main factors to the subject. It shows how important role was the science of dictionary compiling and the relations of different related and non-related languages.

Key words: lexicography, comparative typology, linguistics, civilization, encyclopedia, science

Lexicography is a science which is directly connected with dictionary-compiling and lexicology. Lexicography came into as a scientific subject by the demand of people because the influence of this subject was compiling different kinds of dictionaries and as a result scholars compare the system of two or more related and non-related languages. Birth of comparative typological studies have long history that goes back to the XI and XII centuries and based on several factors and some parameters.

The discovery of the searoutes, different trade relations as well as the diplomatic relations naturally prompted the necessity of learning foreign languages. Mahmud Koshgariy, our ancestor, studied the origin and history of the Turkic people, their customs, traditions, culture and mode of life, his prime attention being always focused on the languages spoken by the folk of the time. He studied the Turkic civilization of the time, created two major works on linguistics which may be considered as the earliest fundamental linguistic research works on the comparative study of languages in the history of general linguistics. Those works were the followings:

- "Javohir -un nah logotit turk" (Syntactical Rules of the Turkic Languages)
- "Devonu-Lugotit-Turk" (Dictionary of Turkic Words)

It is a great pity that the first work by M.Koshgariy has not reached our time, but the second one has. And this work is of extreme importance both from the linguistic and literary points of views. The main part of the "Devonu" runs about the meaning (semantics) of more than 6 thousand Turkic words explained and commented on the Arabic languages. In this work by Mahmud Koshgariy is not only linguistic and literary work, but also an encyclopedia, describing the history, social-economic position, and geography, climate of that time, customs and traditions of the Turkic people.

The science of comparison, the development of lexicography has several influences and factors which played great role in the Linguistic Typology. The first factor is named typological imitation. It means using certain methods and models of one language while studying the system of another language. It is the most ancient type of language description. For example, the first Latin grammar was written on the base of Greek grammars. The second factor is appearance of scientific comparative works. Language comparison started with comparison of two languages. Later there appeared multi-language comparisons based on substantial similarity, mainly genetically related languages or groups of languages were compared. The third factor of development comparative language studies is the study of unknown languages or the ones with no letter. The fourth factor is the influence of translation. Translation is one of the ancient sciences of linguistics which has its own history. While translating from one language into another the linguist comes across with certain processes of comparison of language systems. The fifth factor is the influence of lexicography. While compiling different kinds of dictionaries scholars at the same time compare the system of two or more related and non-related languages. The sixth factor is practical and scientific studying of foreign languages and interlanguage contacts.

Reference:

1. "A Course in Modern English Lexicology" R.S.Ginzburg, Moscow 1979
2. M.Koshgariy "Devonu Lug'atit Turk" 1939
3. S.R. Rahimov. Tilshunoslik tarixidan lavhalar. Andijon 1996

BIRINCHI O'ZBEK DRAMASIDAGI OBRAZLAR TALQINI.

Xudayberganov Yodgorbek Sotimbayevich
Urganch davlat universiteti II bosqich talabasi.
Telefon:+998(94)3141166
yodgor_alishon17@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada dramadagi obrazlar tahsil qilingan. Har bir obrazning xarakterlari, ular tashiydigan badiiy-g'oyaviy xususiyatlari bayon etilgan. Bir obrazni ikkinchi bir obrazga konflikt qo'ygan holda, obrazlardagi individual spetsifik jihatlar orqali umumlashgan xususiyatlar ochib berilgan. Barcha obrazlarni birlashtirib turgan liniyalar asarning bosh g'oyasiga bog'langanligi ifodalab berilgan.

Kalit so'z. Drama, umumlashgan obraz, spetsifik xususiyatlar, diniy bilim, dunyoviy bilim, bola tarbiyasi, ilm va ozodlik.

Kirish. Har bir davrning adabiy jarayoni shu davrning ijtimoiy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy muammolarini ko'tarib chiqadi. XX asrning boshida qalam tebratgan ijodkorlar ham o'z asarlari orqali shunday muammolarni ko'tarib chiqishga harakat qilganlar. Bu borada o'zbek adabiyotida o'chmas iz qoldirgan Mahmudxo'ja Behbudiyning nomini alohida zikr qilib o'tish lozim. Chunki o'zbek matbuotining, milliy dramaturgiyaning shakillanishi va yangicha publisistikaning vujudga kelishi uning nomi bilan bog'liqdir. XX asr adabiyoti jadid adabiyoti deb nomlanadi va bu jadidchilikning Turkistondagi asoschisi va rahnomasi Mahmudxo'ja Behbudiy hisoblanadi. Adib o'z asarlari orqali ommanning ruhini uyg'otishga, ularning ongini o'stirishga harakat qilgan. Nijniy Novgorodda 1907 yilning 23 avgustida Rusiya musulmonlarining turmush va madaniyati muammolariga bag'ishlangan qurultoyi chaqiriladi. Behbudiy turkistonliklar guruhini boshqaradi va qurultoya shunday quyidagi so'zlarni aytgan edi. "Ma?rifat uchun birgina maktab kifoya qilmaydi. Zamon va dunyo voqealari bilan tanishib bormoq kerak. Millat va Vatanning ahvoldidan, kundalik hayotidan ogoh bo'lmoq lozim. Millat uchun oyna kerak, toki undan o'z qabohatini ham malohatini ham ko'ra olsin"

Uning shunday ruhda yozilgan asarlaridan biri, birinchi o'zbek dramasi "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi" asaridir. Bu asarning o'z davrida adabiy harakatchilikka yetkazgan ta'siri haqida 1916 yilda Toshkeshta kelib Kolizeyda "Turon"ning qator spektakllarini ko'rgan A. N. Samaylovich yozadi: "Turkistonda yangi adabiyot maydonga keldi. Bu men uchun kutilgan hol edi Yangi adabiyotning markazi - Samarqand Yesh qalamkashlarning bosh ilhomchisi samarqandlik mufti Maximudxo'ja Behbudiydir"

Bu asar ham adabiyot rivojiga, ham shu davr jamiyatining rivojiga juda katta ta'sir qila olgan. Chunki asarda o'sha davrning dolzarb muammolari, mahalliy aholining omiligi, erk va ilmdan uzoqlashib borayotgan jamiyatning qorong'i hayoti aks etgan. Asardagi o'brazlar asar voqeligidagi tutgan o'rni, sujet rivojidagi ishtiroti kabi jihatlariga ko'ra bosh qahramon, ikkinchi darajali persanaj va epizotik persanaj kabi turlarga bo'linadi. Asarda bosh qahramon sifatida boy, Toshmurod, domla va ziyolini, ikkinchi darajali obrazlar sifatida Xayrulla, Tangriqulni ko'rsatish mumkin. Shuningdek asardagi obrazlarni o'zaro konflikt tarzda ko'rish mumkin. Ziyoli, domla obrazlari ijobiy, boy, Toshmurod, Tangriqul, Davlat va Nor obrazlari salbiy bo'yoqqa ega. "Asarning boshidan oxirigacha tutib turuvchi kuch, asosiy suyanch hisoblangan konfliktning dinamik bo'lishi, xususan, dramatik asarlar rivoji uchun zarurdir".

Adib boy obrazini jamlash yo'li bilan yaratgan. O'sha davrning eng muhim belgilarini, tipik xususiyatlarini saralab, umumlashtirib, badiiy butunlikka yig'ib boy obrazini sahnaga olib chiqqan. Shuningdek adib boyning individual xususiyatlarini bo'rttirish orqali umumlashmaga intilgan. Konkret bitta boy obrazi orqali jamiyatdagi barcha boylarning qiyofasini ochib bergen. Adib bunga erishish uchun, asosan, persanajning nutqidan foydalangan. Masalan, domla boydan farzandini nega o'qitmasligini so'raganda, boyning quyidagi javobi orqali, ko'z oldimizda boyning individual xususiyatlarini gavdalaniadi: "Mani xayolimg'a dunyoni sabab izzati boylik. Biz ko'ramizki, odamlar boyini mulladan ziyoda izzat qiladur". Yoki domla obrazi "Xat va savodg'a na dersiz? Holbuki, savodi yo'q odam hech nimaga yaramaydur" deganida boyning quyidagi javobi orqali uningning shaxsiyati haqida tassurotga ega bo'lamiz. "Bu fikringiz g'alat, chunki mani savodim yo'q bovujud shul shahrimizning katta boylaridandurman va har ishni bilarman". Obyektiv tarixiy faktga aylangan bu voqelik "O'tmishning individual va umumiyl tomonlarini, kishilar kayfiyati, axloqi, madaniyat darajasi, psixologiyasi va dunyoqarashini umumlashtirish uchun ham xizmat qiladi".

Behbudiy o'sha davrdagi iqtisodiy oqsoqligimizni ham aynan ilmsizlik bilan bog'laydi. Masalan, domlaning boyga qarata aytgan uashbu jumlalari bunga misol bo'ladi : "Ko'ramizki yigirma-o'ttiz yildan beri barcha savdo ishlari armani, yahudiyl va boshqa ajnabiylar qo'lig'a o'tdi. Muni sababi bularni o'qumog'onimizdir". Adib domla obrazining nutqi orqali uning spetsifik xususiyatlarini (ma'rifatparvarlik, millatparvarlik) hamda

shu davrdagi jamiyatimizning og'riqli nuqtalarini olib bergan. Masalan, "O'qumak barcha musulmong'a, erkak va yo xotun bo'lsin, farz endi. U qancha qoldi! Oh, voy bizni holimizg'a. Boy! Man sizg'a amri ma'ruf etdim va mang'a shariat bo'yucha lozim bo'lgan ishni bo'ynumdan soqit qildim".

Behbudiy ziyoli orqali shu davr uchun yangilik bo'lgan dunyoviy bilimlarni egallagan insonning jamiyat rivojida muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib bergan. Shuningdek, adib ziyoli obrazining quyidagi nutqi orqali o'sha davrda bahslarga sabab bo'lgan eskicha va yangi bilimlarning birdekkar zarurligini bildirib o'tgan. "Dini sharifimiz har nav' naflik ilm o'qumoqni beshikdan mozorg'acha bizlarg'a farz qilingandur. Bu hukm hukmi shariatdur. Biz musulmonlarga, alalxusus, bu zomonda ikki sinf ulamo kerakdur: biri olimi diniy, biri olmi zamoni". Bulardan olimi zamoni ulomalari davlatning iqtisodiy-iжtimoiy rivojida naqadar muhim ahamiyat kasb etishini ziyoli obrazining quyidagi nutqi orqali yanada chuqurroq bayon etgan. "Bolalarni Petrburk, Maskav dorilfununlarig'a yuborib do'qturlik, zakunchilik, injenerlik, sudyalik, ilmi tijorat, ilmi ziroat, ilmi iqtisod, ilmi hikmat, muallimlik va boshqa ilmlarni o'qitmak lozimdu. Rusiya vatanina va davlatina bilfel sherik bo'lmoq kerakdur. Va davlat mansablarig'a kirmoq lozim. Toki maishat va ehtiyoji zamoniyamiz to'g'risida vatan va millat islomg'a xizmat qilsin". Shuningdek, Behbudiy o'zining qarashlarining isboti tariqasida payg'ambarimiz so'zlarini keltirib o'tgan . "Hazrati payg'ambarimiz: ilm Xitoyg'a ham bo'lsa talab qilingiz".

Asardagi Tangriqul, Davlat, Nor va Toshmurod obrazlari ilmsiz jamiyatning chirik mevasi sifatida salbiy bo'yoqlar bilan tasvirlanadi. Bu obrazlarga fojia sababchisi emas, balki fojeani yuz berishidagi bir vositachi deb qarash lozim. Chunki fojeani asl sababchisi bu ilmsizlikdir. Tangriqul, davlat , Nor va Toshmurod obrazlari ilmsizlik oqibatida ichkilikka, ichkilikdan so'ng o'g'rilikka, o'g'rilikdan so'ng qotillikka qo'l uradi. Aynan Toshmurod obrazi orqali ilmsiz inson qanday yo'llarga kirib ketishi mumkinligi ko'rsatib berilgan. Ayniqsa, u o'z otasining xazinasi qayerdaligi, u yerga qaysi yo'l bilan borish kerakligini aytganida va o'z otasining qotiliga ko'maklashayotgan sahnalarida bu obrazning individual xususiyatlari ko'z oldimizda namoyon boladi. Bularning hammasi ilmsizlikning oqibati sifatida aks etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Behbudiy bu asari orqali o'z zamondoshlarini ilm-u ma'rifatga chorlagan. Jamiyatni mustamlakachi davlatlarga qarshi ilm degan "quroi" bilan qurollanishga chaqirgan. Ilmsiz inson jaholat botqoqiga botishini isbot qila olgan. Asarda ma'naviyat va ilm bilan qurollangan inson hech qachon hech kimga qaram bo'lmasligi qayta - qayta uqtiriladi va asar xalqni ozodlikka chorlagan kuy misoli yangraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. Toshkent, "Fan" 1978 f jild.
2. Mirvaliyev S. Tarixiy roman tabiatiga doir. "O'zbek tili va adabiyoti", Toshkent, 1971
3. "Ma?naviyat yulduzları" . Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, Toshkent, 1999.

MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA VATANPARVARLIK

Zokirova Mehrixon Turdaliyevna
Rishton tumani 26-maktab ona tli
va adabiyot fani o'qituvchisi
tel: 99891-159-43-93
e-mail:zokirova@mail.ru

Annotatsiya: Magolada sevimli shoirimiz Muhammad Yusuf she'riyatida vatanparvarlik g'oyasining tarannum etilishi, adibning o'ziga xos uslubi bo'yicha fikr-mulohazalar yuritilgan

Kalit so'zlar: ijod, uslub, she'riyat, o'ziga xoslik, vatan, vatanparvarlik, g'oya, mavzu

Shoir Muhammad Yusuf she'riyatida Vatan mavzusi ko'p va xo'p tilga olingan. Ijodida soddalik, jaydarilik yaqqol sezilib turadi. Qalamkash haqidagi eng yaxshi gapni uning ijodi aytadi. Muhammad Yusuf she'riyati to'g'risida ham shunday desa bo'ladi. Shoiring bir qaraganda sodda bo'lib ko'ringan misralarini mushohada qilsangiz, xalqiga aytmoqchi bo'lgan gaplari, izzirobli mushohadalarini misralar qatiga joylab yuborgan, fidoiy ijodkor qiyofasini ko'z oldimizga keltiramiz. Sirojiddin Sayyid shoir haqida fikr bildirar ekan, uning she'ri sodda edi. O'zbek dalasining tuprog'iday jaydari edi. Sodda mehnatkash elini, ulug' Vatanini o'ziga xos hammaga tushunarli qilib kuyladi. Qizg'aldoqday sevgisi, kapalakday muhabbatini, shabnamga cho'mgan maysalar yanglig' toza va beg'araz aytib o'tganligini aytadi. Ijodkor she'rлari qalblarga darhol yo'l topadi. Shoiring Vatan haqidagi qarashi, unga bo'lgan 41 muhabbat "Vatanni seving" sarlavhali she'rida nihoyatda tiniq, avj pardada ifodalagan:

Kimlardir kaftida gul ushlab yurar,
Kimlardir qo'lida palaxmon toshi.
Chayqalib turganda dunyo guldirab,
Yurtning poyidadir yigitning boshi.
Sevsangiz avval shu Vatanni seving,

So'ng shahlo ko'zu gulbadanni seving! Ushbu satrlar ulkan mahorat, milliy o'ziga xoslik, o'z Vataniga bo'lgan alohida muhabbat bilan hurmatga sazovor. Muhammad Yusuf o'ylovchi so'zni, o'rni o'rniga qo'yib qo'llashni biladigan san'atkor. Uning she'rлaridagi so'zlar jilovlanib, kuy taratib turadi. O'zbek she'riyatida hech kim Vatanini Zahiriddin Muhammad Boburdan so'ng Muhammad Yusufdek yonib kuylamagan. Shoир hech qachon mukammal jumlalar tuzishga urinmaydi. Kundalik lug'at boyligidagi oddiy so'zlardan foydalanadi. Shoир Vatan timsolini atrofidagi har kunda va har narsada ko'rganicha aytadi. Uning she'rлarida sevgiga izoh yo'q, unga sabab, vaj karsonlar axtarmaydi. Sabablarga bog'langan sevgi ta'malardan xoli bo'lmaydi. Shu bois bir kuni singlim deb, bir kuni onam deb, kimligini bilmay sevadi. Ijodkorning "Vatanim" she'rini oladigan bo'lsak, bu she'r asosida yaratilgan qo'shiqni eshitmagan, uni xonandaga jo'r bo'lib birga aytmagan yurtdoshimiz" kam topiladi. Bastakor she'r matniga - mazmun-mohiyatiga shunchalar mos ohangdosh musiqa topganki, go'yo shoир oldindan u musiqani xirgoyi qilib, ashor bitganday she'rдagi mazmun va ohang rivoji musiqada ikkinchi umrini boshlaydi, xonanda ovozi goh kuchayib, goh pasayib o'zbekning tarixiy ko'tarilish va tanazzul bosqichlarini ifoda etadi. Muhammad Yusufning Vatanim she'ri yurakdan chiqib yuraklarga jo bo'lgan qo'shiqdir. Vatan timsolining yorqinroq ifodasini "Yurtim ado bo'lmas armonlaring bor" she'rda kuzatishimiz mumkin. Bizga ma'lumki o'zbek xalqi dunyodagi eng qadimgi xalqlardan biri sanaladi. Va bu xalq tarixda misli ko'rilmagan hodisalarini boshdan kechirgan. Ikki daryo oralig'ida joylashgan, zamin hosildor, xalqi mehnatkash, o'troq madaniyatning noyob namunalarini yaratgan bu diyorga kimlarning ko'zi kuymagan deysiz. Bosqinchilar ketidan bosqinchilar kelib bu go'zal yurtni xarob qilishga urinadi. Xalqimizning misli samandar (olovda tug'ilib, olovdan omon chiqadigan afsonaviy qush) dek barcha sinovlardan omon chiqdi, sharaf bilan chiqdi. Biroq bu kurashlar ozodlikka bo'lgan intilishlar albatta, qurbonsiz, yo'qotishlarsiz kechmadi. Millatning ne-ne bahodirlar, yurt ozodligini har narsadan ustun bilgan xalqning asl farzandlari shu kurash maydonlarida jon berdilar.

Yurtim ado bo'lmas armonlaring bor,
Toshlarni yig'latgan dostonlaring bor,
O'tmishingni o'ylab og'riydi jonim

Ko'ksing to'la shahid o'g'lolnaring bor. Mana shu o'tmishni o'yamaslik, bilmaslik, his qilmaslik mumkin emas. Xotira qachon bizga ko'makka keladi, ertangi kun uchun xizmat qiladi? Qachonki, u uyg'onsa, anglansa va his qilinsa! Yurtimiz mustaqillikga erishgach, Muhammad Yusuf ijodiga yangi ufqlar ochildi. Uning millat va yurt istiqlooli sharafiga bitgan go'zal she'rлari o'zining samiyimiyligi, soddaligi, badiiy mukammalligi millionlar

qalbida aks sado berdi. Shoирning "Vatanim", "Xalq bo'l elim ", "Dunyo", "Inshoolloh", "O'zbek momo", "Iqror", "Tilak" kabi o'nlab she'rlari chinakam she'riyat yurtni qanday kuylamog'i lozimligini isbotlagan asarlar bo'lib qoldi. Istiqlol yillarida erishgan yuksak ijodiy yutuqlari uchun Muhammad Yusufga 1998-yida "O'zbekiston Xalq shoiri" unvoni berildi. Adabiyotshunos H. Umirov Muhammad Yusuf ijodi haqida shunday fikrlarni bildiradi "Jonliligi bilan maftun etuvchi, ohangi bilan dilni qitiqlovchi bo'lgani sabab bir zumlik harorat bilan uzoq yillarni, umrlarni" isitadi, boyitadi, orzularga qanot beradi, ishonchlarni mstahkamlaydi." Haqiqatdan ham Muhammad Yusuf jodining mahsuli har bir she'rida insonga vatan nima, vatanga muhabbat nima ekanligini ko'rsatadi. Haroratli satrlarida o'zbek elining kimligini anglatadi. Butun xalqining farzandiga g'urur, iftixor tuyg'ylarini tuyishga undaydi, ularni ham Vatanga sadoqat, vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf. Saylanma. Toshkent, Sharq. 2005
2. Boltaboyev H. So'z sehri. Toshkent. 2006
3. M.Yusuf. Ulug'imsan Vatanim.Toshkent.O'zbekiston. 2010

ТАТАР ТИЛИНИНГ ФОНЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Ахмедов Атоулло Раҳматович,
Бухоро давлат университети,
филология фанлари номзоди,
доцент.
atoullo@mail.ru
+998 97 3030574

Аннотация: Мақолада татар тили фонетикасининг умумий ва хусий томонлари - уларниң ўзига хослиги, алифбоси ўз аксини топган. Бу ўзига хосликлар ўзбек тилига нисбатан олинган. Бу мақола татар тилига қизиқувчилар ва уни ўрганувчилар учун мўлжалланган.

Калит сўзлар: унли, ундош, татар, сингармонизм

Кириши. Татар тили товуш қурилишининг ўзига хосдир. Дастрлаб, кирилл ёзувига асосланган алфавитни эсга оламиз: Аа, Әә, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Ёё, Жж, Җж, Зз, Ии, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Ңң, Оо, Өө, Пп, Рр, Сс, Тт, Үү, Үү, Фф, Хх, Ҳҳ, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъъ, Ыы, Ъъ, Әә, Җж, ҏҷ, Өө, Үү, Ҳҳ, Щщ.

Татар тилига хос бўлган 9 маъно ва шакл фарқловчи унли фонема мавжудdir. Улар қаттиқ ва юмшоқ варианtlariga эга жуфтликлар: **а-ә, у-ү, ы-е, о-ө.** Фақатгина “и” товушининг қаттиқ варианти мавжуд эмас.

Унли товушларнинг бундай жуфтлик ҳосил қилиши сингармонизм қонуняти билан боғлиқдир. Демак, татарча сўзлар ё қаттиқ, ё юмшоқ бўлар экан: *бар-ма-ган-нар-дыр* (бормагандир); *кур-мә-ғән-нәр-дер* (кўрмагандир). Кўрдингизми, биринчи сўзимизда барча товушлар қаттиқ, иккинчи сўзимизда эса барча товушлар юмшоқдир. Татар тилидаги унли “а” товуши чўзиқ, сўз бошида ва биринчи бўғинда озгина лабланган: *ана* [a^opá] – опа, амма, хола; *абый* [a^obý'j] – aka, амаки, тоға.

Юмшоқ “ә” қаттиқ “а”дан тил олдилиги билан фарқланади. “ә”ни талаффуз қилганингизда тил олдинга ҳаракатланиб, тил сал бўшашиб, унинг уни пастки тишларга бир оз тегади. “а”ни талаффуз қилганингизда тил орқага ҳаракатланади ва тил орти танглай томон бир оз кўтарилади. Талаффуз қилиб кўринг: **а-ә, ә-а, а-ә, ә-а.** Тил ҳаракатини сезган бўлсангиз керак. Энди сўзларни талаффуз қилиб кўрамиз: *әни* (она) – *әни-ләр-га*’ (оналарга); *әти* (ота) – *әти-ләр-га*’ (оталарга); *аби* (баби) – *әби-ләр-га*’ (бувиларга, бибиларга).

Дикқат қилинг, юмшоқ ўзакка юмшоқ қўшимча қўшилади ва қаттиқ ўзакка қаттиқ қўшимча қўшилади: *ана* [a^opá] (опа) – *ана-лар-га* [a^opáларға]’; *абый* [a^obý'j] (ака) – *абый-лар-га* [a^obýларға]’; *бала* [ba^ola] (бала) – *бала-лар-га* [ba^oлаларға]’. Сўзларни ўқиймиз: *мә* – *ма*, *әйе* – *ҳа*, *мәгез* – *мана* (мана сенга), *әниләр* – *оналар*, *әбиләр* – *бувилар* (бибиларга).

Татар тилида “ы” ва “е” доимо қисқа талаффуз этилади. Айниқса, урғусиз бўғинда бу фонемалар жуда қисқа ифодаланади: *безгә* [безгә’] (бизга), *сезгә* [сезгә’] (сизга), *керде* [керде’] (кирди), *ылыс* [ылы’s] (игна, игнабарг), *тырма* [тырма’] (тирна, хашкаш). “ы” ва “е” товушлари қўпинча иккинчи ва охирги бўғинларда қўлланилади: *барды* [ba^ory’] (борди), *абыйсы* [a^obýsý’] (акаси), *керде* [керде’] (кирди), *безнеке* [безнеке’] (бизники).

Эсингизда бўлса, ушбу товушларни “исәнмесез”, “сай булыгыз” сўзларида қўллаган эдик.

Яна бир унли фонема “у” ва “Ү” ўзининг қаттиқ юмшоқлиги билан бир биридан фарқ қиласди. Юмшоқ “ү” товуши ҳам қаттиқ “у” товуши каби талаффуз қилинади, худди “ә” товуши талаффузидек, тил олдинга томон ҳаракат қиласди. Келинг, ушбу товушларни талаффуз қилиб кўрайлик: **у-ү, ү-у, у-ү, ү-у.** Энди шу товушлар иштироқидаги сўзларни эслаб қолишга ҳаракат қиласмиш: *зур* (катта), *ул* (у), *су* (сув) (Атоийнинг “Ул

санамки... ғазалини ёдга олинг), утыр [у'тыр] (үтири), куз (кўз), үз (ўз), үлән (ўт, ўт үлан), ут (ўтмоқ).

Унли “о”, “ө” лабланган ва қисқа фонема ҳисобланади. Юмшоқ “ө”ни талаффуз қилганда тил олдинга ҳаракатланиб, лаблар чўччаяди. Бу товушлар бир биридан фақат қаттиқ ва юмшоқлиги билан фарқланади:

Қаттиқ	Юмшоқ
торды [тордо`] (турди-феъл)	сөлге [сөлгө`] (сочик)
солы [соло`] (сули)	көзге [көзгө`] (ойна)
олы [оло`] (ёши улуғ, “ёш улли”)	сөте [сөтө`] (унинг сути)
оны [оно`] (унинг уни)	көлке [көлкө`] (кулги)

Энди тилни олдинга ва орқага ҳаракатлантириб, бу товушларни талаффуз қилиб кўрамиз: **о-ө, ө-о, օ-ө, ө-օ**. Унутманг, сўзнинг кейинги бўғинларида келувчи “ы”, “е” ўрнида “о”, “ө” эшитилсада, “օ” ва “ө” фақатгина биринчи бўғинда ёзилади: *көлке* [көлкө`] – кулги; *торды* [тордо`] – турди; *олы* [оло`] – ёши улуғ, катта.

Ўзининг қаттиқ вариантига эга бўлмаган “и” фонемаси ўзбек тилидаги “и” товушидан фарқ қилмайди. Фақатгина сўз ва бўғин охирида озгина “й” товуши қўшилади: *мин* – мен; *син* – сен; *кил* – кел; *ил* – мамлакат; *эби* [эбий] – буви (биби); *ки* [кий] – кий (кийин).

Татар тили унли фонемаларининг ўзига хос табиати ана шулардан иборатdir. Эслаб қолинг:

- 1) татар тилида унли фонемалар (товушлар) ўзининг қаттиқ ва юмшоқ вариантига (шеригига) эга (ҳаттоки, тадқиқ нуқтаи назаридан “и” унлисига [ый] товушини зид қўйиш мумкин: *ти-тый-*; *үти-утый-* ва бошқалар);
- 2) унли товушларнинг бундай икки вариантда бўлиши, туркий тилларда сингармонизм (лаб ва танглай) қонунятининг мавжудлигидан далолат беради;
- 3) татар тилида **а-ә, у-ү, и** товушлари чўзиқ ва **о-ө, ы-е** товушлари қисқадир;
- 4) татар тилига рус тилидан ўзлашган **о, э, ы** товушлари чўзиқ талаффуз қилинади: *спорт*, *этаж*, *телефон*, *посылка*.

Қуйида ундош тоушларнинг ўзига хосликлари билан танишамиз. Татар тилида 28 ундош фонема (товуш) бор: **б-п, в-ф, w, г-к, ғ-қ, д-т, ж-ш, з-с, л, м, н, р, х, ң, щ, ч** (қаттиқ, рус тилидан ўзлашган), **ж-ч** (юмшоқ, соф татарча), **и, һ, '** (хамза).

Татар тили сингармонизм қонуниятига амал қилгани учун ундошлар қаттиқ юмшоқлигини у билан ёнма-ён келган унли товуш белгилайди. Бу эса маъно фарқлашга хизмат қиласди: *эниләр* – ойилар; *аналар* – оналар; *тозлар* – тузлар; *үләннәр* – ўтлар.

Татар тили ундошлари табиати ҳақида қўйидагиларни айтиш мумкин. Татар тилида “**w**” товуши “**v**” фонемасини ифодалаб келиб, “**у**” ва “**ү**” дан қисқароқ талаффуз қилинади: *авыл* [а^oвыл] – овул, қишлоқ; *вакыт* [wa^oқыт] – вақт; *тay* [ta^ow] – тоғ; *Мәскаэү* [мәскәw] – Москва; *дәү* [dәw] – катта. Бу товушни талаффуз қилганда лаблар чўччаяди ва олдинга чўзилади.

Татар тилидаги “**к**”, “**ғ**” товушлар ўзбек тилидаги каби талаффуз қилинади. Улар ўзаро бир биридан жарангли ва жарангизлиги билан фарқланади: *Казан* [қа^oзан] – Казан, Қозон; *каз* [қа^oз] – каз, ғоз; *кул* [кул] – қўл; *ак* [а^oк] – оқ; *гадәт* [ғәдәт] – одат, расм-русум; *галим* [ға^oлим] – олим.

Портловчи ундош товуш “**ж**” ва “**ҹ**” ўзаро жарангли ва жарангизлиги билан фарқланади. “**ҹ**” фонемаси ўзбек тилидаги “**ҹ**”га мосдир. Аммо илмий адабиётларимизда ўзбекча “**ҹ**” “**т+ч**” шаклида аффрикат товуш сифатида нотўғри талқин қилинади. *чәй* – чой; *чалбар* – чоловор, брюк; *чибэр* – чиройли, кўхлик; *Чиләбе* – Челябинск; *кечкенә* [кечкенә] – кичкина; *Чулпан* – Чўлпон.

Бу товушларга яқин бўлган “**ж**” эса сирғалувчиidir: *Жәлил* – Жалил; *жәй* – ёз; *жиләк*

– мева (гилос, олча); *кәжә* – эчки.

Татар тилидаги “**h**” товуши ўзбек тилидаги “**x**” билан бир хилдир. Татар тилида бу фонема фақатгина форсча олинма сўзлардагина учрайди: *ham* – ҳам (боғловчи); *шәhәр* – шаҳар; *hava* [ha^owa] – ҳаво.

Булардан ташқари жуда кам қўлланадига “**тамза**” бўғуз товуши борки, ўзбек тилида айриш белгиси сифатида қўлланилади. Бу товуш ёзувда “**Э**” унли белгиси сифатида ёзилади: *маэмай* [ма’май] – кучукча; *тәэсиր* [тә’сир] – таъсири; *тәэммин* [тә’мин] – таъмин.

Яна бир ундош товуш ҳисобланган “**ң**” ўзбек тилидаги сонор товуш ҳисобланган “**ң**” товуши билан айнан бир хилдир: *үң* – ўнг; *моң* – мусиқа; *аңа* – унга, ўшанга; *таң* – тонг; *көңгә* – кунга; *Қазаңга* – Қозонга, Қозон томонга.

Албатта, юқорида баён қилинган товушлар Сиз учун мураккаблик келтириб чиқармайди. Чунки бу товушларни кундалик ҳаётимизда қўллаб юрибмиз. Аммо янада мустаҳкамлаш учун ўргангандан сўзларимиз асосида бу фонемаларни талаффуз қиласиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Фонетика. –1984. – М., Наука, 1984. – 486 с.
2. Сравнительно -историческая грамматика тюркских языков. Морфология. –М., Наука, 1988. – 560 с.
3. Турсунов ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент, Ўзбекистон, 1992.– 339 бет.

НУТҚИЙ АКТДА КОММУНИКАТИВ СТРАТЕГИЯ ВА ТАКТИКАНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Ситора Барлибоева Комилжон қызы,
ЎзФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институт стажёр-тадқиқотчиси.
Телефон: 90 971 00 79
barliboeva92@mail.ru

Аннотация: Мақолада прагматик тиљуносликнинг асоси бўлган нутқий актда коммуникатив стратегия ва тактиканинг ифодаланиши, бунинг учун талаб қилинадиган омиллар, коммуникатив стратегия, сўзловчи мақсади ва тактика тушунчаларининг ўзаро боғлиқлиги, нутқий ҳаракат жараённида сўзловчи ва тингловчининг иштироқи масалалари таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: коммуникатив стратегия, коммуникатив тактика, нутқ, мулоқот, нутқий таъсир.

Жамиятда тиљунослик фанининг тараққий этишида тил соҳасини ривожлантириш йўлидаги ислоҳотларнинг амалга оширилиши муҳим аҳамиятга эгадир. Хусусан, 2019 йилнинг 21 октябрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ти фармони эълон қилиниб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошида Давлат тилини ривожлантириш департаменти ташкил этилди ва Департаментнинг асосий вазифалари белгилаб берилди. (1) 2020 йил 10 апрелда эса Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев "Ўзбек тили байрами кунини белгилаш тўғрисида"ти Қонунни имзолади. Зоро, жамиятдаги ҳар бир ўзгаришлар, янгиликлар албатта, тилда кўзгудек акс этади.

Тил коммуникация алоқаси сифатида ўрганилган сари унинг янги "чўққилари" пайдо бўлмоқдаки, тиљунос олимлар бу чўққини эгаллаш сари доимий изланишдадир.

Коммуникатив стратегия ва тактика тушунчаларининг тетапоя қилишида бевосита прагмалингвистика "бешик" вазифасини ўтамоқда, десак хато бўлмайди.

Коммуникатив стратегия ва тактиканинг ифодаланиши сўзловчининг ўз мақсадини нутқий актда баён этиш учун қўрилган "шайлиги" билан белгиланади. Бу борада бир қанча фикрларимиз борки, буни мақола давомида тушунтириб боришга ҳаракат қиласиз.

Тиљунос-олим Шаҳриёр Сафаров нутқий акт - маълум бир гапнинг аниқ мулоқот муҳитида талаффуз этилишидир. Нутқий акт мазмунининг шаклланиши талаффуз қилинаётган гап маъносининг сўзловчи ва тингловчи томонидан мулоқот матнига нисбатан "бойитилиши", идрок этилиши натижасидир. Мазмунининг бу йўсинда шаклланиш жараёнини қўйидагича изоҳлаш мумкинлигини айтади (2. Б-81)

Сўзловчи Тингловчи	<p>Гаплар лисоний тизими Доимий лисоний маъно</p>
Маънонинг контекстдаги ўзгаришлари	

Бундан кўриниб турибдики, олим мулоқот учун "ишлаб чиқарилган" гап маъносига мулоқот давомида сўзловчи ва тингловчи томонидан зарур ўзгартиришлар киритилиши мумкинлигига ишора қиласиз.

Тиљунос-олим Мұҳаммад Ҳакимов коммуникатив ниятни ифодалаш стратегияси лингвистик прагматиканинг бош масаласи ҳисобланишини таъкидлаб, сўзловчи бунда ўз ички мақсадини тингловчига баён қилиш учун у ёки бу ифода усулини танлайди. Танлаш жараённи бевосита тиљуносликнинг стилистика йуналиши объектидир. Лингвистик прагматика айнан мана шу нуқтада услубшунослик билан ҳамкорлик қилишини таъкидлаб ўтади. (3. Б-21)

Ҳар икки олимнинг қарашларидан келиб чиқиб айтганда, назаримизда нутқий актда коммуникатив стратегия ва тактиканинг ифодаланиши фақатгина сўзловчига тегишли бўлиб, у мулоқот жараёнини

бошқаради. Бизнинг фикримизча, юқоридаги чизмадаги нутқий мулоқот майдонида маънонинг контекстда ўзгарувчалиги барибир сўзловчининг мақсади доирасида айланади. Фикримизча, коммуникатив стратегия бу доирадан ташқарида бўлиб, у дастреб фақатгина сўзловчининг "даҳлсиз худуди" да бўлади. Негаки, коммуникатив стратегия сўзловчи мақсадига етиш учун ўз нутқий матнини олдиндан режалаштириш бўлиб, унинг ажралмас қисми бўлган коммуникатив тактика (тингловчига режалаштирган баёнини етказиш усули) орқали у мулоқот "худудига" кириб боради.

Яна олим М.Ҳакимов фикр ифодалашнинг бундай усул ва услуби сўзловчининг коммуникатив стратегиясини белгилайди. Фақат семантик ва грамматик илмларни билиш билангина эмас, балки ҳаётӣ қонун-қоидаларни билиш ва унга амал қилиш натижасида коммуникатив стратегия маҳоратига эга бўлиш мумкинлиги алоҳида келтириб ўтади. (3. Б-22)

Коммуникатив стратегия битта, бироқ уни амалга ошириш тактикаси бир қанча бўлиши мумкин. Бу юқорида келтирилганидек, бевосита инсоннинг семантик ва грамматик илмларни билишидан ташқари, дунёқараши, ҳаётӣ тажрибаси, жинси, ёши ва бошқа омиллар билан чамбарчас боғлик. Бу эса яна бир бор инсон ва тилни бирлаштирувчи омилларни қўрсатади.

Ҳозирда Европа тилшунослигида коммуникатив стратегия ва тактика тушунчаларидан сиёсатшунослар нутқи, депутатлар қарашлари, оммавий аҳборотда маълумотларни етказишни таҳлил қилишда кенг фойдаланилмоқда.

Хусусан, филология фанлари доктори Паршина Ольга Николаевна ўзининг "Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России" номли диссертациясида коммуникатив стратегия сиёсатдаги раҳбарларнинг нутқдаги энг муҳим ҳаректерларидан бири эканини айтиб, биз стратегияни маълум бир вазиятда манфаатларга эришишнинг аниқ йўналиши сифатида тушунамиз деб таъкидлайди. (4)

Д. А. Скуликовская "Стратегии и тактики в политическом дискурсе (на материале выступлений Б. Обамы)" номли диссертация ишида тилшунос Чернявскаяни қарашларини келтириб, "Стратегия" ва "Тактика" терминлари одатда ўзора боғлик, деб ҳисобланади, чунки аниқ "қадамлар" сиз (тактикарсиз) стратегияни амалга ошириш имконсиздир. Коммуникатив стратегия - бу сухбатдошнинг нутқий хатти-ҳаракатларини белгилайдиган коммуникатив макроинтенсия, коммуникатив тактика эса - мавжуд вазиятга мос равища ўзига хос нутқ актини белгилайдиган ният" деб таърифлайди.(5).

Рус тилшуносаридан Антонова Юлия Анатольевна "Коммуникативные стратегии и тактики в современном газетном дискурсе (отклики на террористический акт)" номзодлик диссертациясида коммуникатив стратегияни маърузачи томонидан олдиндан режалаштирилган ва коммуникатив мақсадга эришиш учун мўлжалланган коммуникатив ҳаракатлар даврида амалга оширилган ҳаракатлар деб баҳолашини айтган.(6)

Тилшуноснинг таъкидлашича, ҳозирча коммуникатив стратегияларнинг ягона таснифи йўқ, чунки тадқиқотчилар нутқ таъсирини таҳлил қилиш учун турли мезонларга асосланади.

Юқорида баязи тилшунос-олимларинг коммуникатив стратегия услубшунослик билан алоқани талаб қилиши ҳақида фикрларини ўқидик. Бироқ назаримизда, коммуникатив стратегия бу нутқ актининг бир қисми, буни макроинтенсия сифатида бошлангич ҳолат, десак ҳам бўлади. Нутқий актда тактиканинг ифодаланиши эса ҳақиқатан ҳам бевосита услубшунослик билан алоқаларни талаб қилишини назарда тутиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, бу йўналишда олиб борилаётган тадқиқот ишлари коммуникатив лингвистиканинг ривожида муҳим ўрин тутади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг фармон, қарорлари.
2. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. - Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси , 2008.
3. Ҳакимов М. Ўзбек пракмалингвистика асослари. - Тошкент: Академнашр, 2013.
4. Филология фанлари доктори Паршина Ольга Николаевна "Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты россии" номли диссертацияси. Саратов. 2005.
5. Д. А. Скуликовская Иркутск, Россия. Политическая лингвистика. 2017
6. Антонова Юлия Анатольевна "Коммуникативные стратегии и тактики в современном газетном дискурсе (отклики на террористический акт)" автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук.
7. Залегдинова Айгуль Рустамовна. Коммуникативные стратегии и тактики в дискурсивном пространстве ток-шоу (на материале русского и английского языков) автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Казань - 2013

ЁЗУВЧИ ИЖОДИЙ ЛАБОРАТОРИЯСИНИ ЎРГАНИШНИНГ ИЛМИЙ- НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Бекбергенова Зияда Утеповна
ЎзРФА Қорақалпоқстан бўлими Қорақалпоқ гуманитар
фенлар илмий-тадқиқот институти бўлим мудири
телефон: +998 (90) 723 41 86
ziyada.bekbergenova@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада бадиий ижод оламида ўзига хос адабий мактаб яратиб, бадиий асарлари билан кўплаб китобхонларнинг меҳрини қозонган истеъдодли, моҳир ёзувчиларнинг ижодий лабораториясини ўрганишнинг илмий-назарий асослари ва аҳамияти ҳақида сўз юритилади.

Калим сўзлар: моҳир истеъдод эгаси, ёзувчи, лаборатория, адабий мактаб, иши услуги, бадиий тўқима, таҳлил қилиши.

Ёзувчининг ҳаёти, дунёқараши, ижодий лабораторияси ҳамиша ўқувчиларни қизиқтириб келган. Айниқса, адабиёт ихлосмандлари ўзларининг севимли адиби ҳақида барча маълумотларни билишни истайди [1]. Аммо, адабиётшуносликда ёзувчи ижодий лабораториясини яхлит чуқур ўрганиш ишлари ҳам қизиқарли, ҳам мураккаб ижодийлик талаб қиласланлиги боис қорақалпоқ адабиётшунослигига ушбу мавзу бўйича биронта иш ҳанузгача тадқиқот обьекти бўлмаган. Ёзувчи ижодий лабораториясини ўрганиш ишлари бўйича жаҳон адабиётшунослигига қатор тадқиқот ишлари олиб борилганлиги кузатилади. Жумладан, ўзбек адабиётшунослигига Г.Тавалдиеванинг "Ш.Холмирзаев ҳикояларида воқеиликни бадиий идрок этиш принциплари" (Т.: 2001), Б.Каримовнинг "ХХ аср ўзбек адабиётшунослигига талқин муаммоси" (А.Қодирийшунослик мисолида) (Т.: 2002), Н.Ш.Зиёдуллаеванинг "Ўзбек адабиётида ижодкор биографиясини ўрганиш муаммолари" (А.Қаҳҳор ижоди мисолида) (Т.: 2004) сингари номзодлик ва докторлик диссертация ишлари санъаткор ҳаёти ва ижодий лабораториясини ўрганиш ишларига багишланган.

Рус ва татар адабиётшунослигига М.Храпченконинг "Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы" (1970), П. Медведевнинг "В лаборатории писателя" (1960), Б. Мейлахнинг "Талант писателя и процессы творчества" (1969), Л.П. Громовнинг "В творческой лаборатории Чехова" (1963), В.В.Новиковнинг "Творческая лаборатория Горького-драматурга" (1976), Н.М.Фортунатовнинг "Творческая лаборатория Л. Толстого: наблюдения и раздумья" (1983), Ю.Г.Нигматуллинининг "Комплексное исследование художественного творчества" (1990) каби илмий тадқиқотлари яратилди.

Бадиий асар яратишида шуҳрат қозонган истеъодод эгаларининг ижод қилишга иштиёқи ва ёзиш услуги ҳақида адибларнинг ўзлари томонидан ёзib қолдирилган қўллэзмалари, кундаклик дафтарлари ва сұхбатлари ёзувчи лабораториясини тадқиқ қилишда муҳим аҳамиятга эга. Бу борада жаҳонга машҳур санъат арబоблари, жумладан, В.Кожинов "Как пишут стихи" (М.: Сов.писатель, 1970), Т.Мицнуллин "Утырып уйлар уйладым" (кендэлеклэр, Казан.: Тат. нэшр, 1997), Ю.Либединский "Как я работал над "Неделей" (М.:Литературная учеба, 1980), К.Федин "Как мы пишем" (М.: Сов.Россия, 1966) сингари асарлари билан бадиий ижодиётнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида билдирган фикр ва мулоҳазалари эътиборга молик. Ушбу илмий ва ижодий ишларни варақлаб чиқар эканмиз, ёзувчи лабораториясини ўрганишда адибларнинг ўзлари томонидан яратилган ижодий ишлар муҳим аҳамиятга эга эканлигини чуқур англаймиз.

Масалан, Россияда чоп этиладиган "Лотин Америкаси" журналининг 1980 йилги 1-сонида Колумбияли машҳур ёзувчи Нобель мукофотининг совриндори Габриэл Гарсиа Маркес билан сұхбат "Ёзувчининг иқрорлари" мавзусида чоп этилган. Адип ўз асарларининг яратилиши ҳақида муайян даражада қийинчилкларга дучор бўлгани ҳолда ўз камчилакларини ҳам чуқур англаб етади. Масалан: "Бирор асар ёзётганингда дунёда ундан яхшироқ китоб ўйқлигига имон келтирасан. Аммо уни бу гал ўқиганимда роман ёзилаётган кезларда менда нималардир етишмаганини тушундим. Яъни, асарда воқеа-ҳодисаларни фақат гапириб берибман. Бу эса Ёзувчи учун жуда уят.

Аслида бу асарни бошлаганимда вақтим кам, устига-устак уни тез тутатишим керак эди. "Бузрукнинг кузи"ни эса еттий йил давомида хотиржам ёздим. Шу сабаб "Ёлғизликнинг юз йили" асарининг тугилиши қийин бўлган.

Мен ниҳоятда инжиқ ўқувчиман. Агар китоб зериктирса, уни улоқтириб юбораман. Ёзётганимда ҳам шундай қиласман. Қўлимга қалам олишим билан битаётгандарим ўқувчи учун зерикарли

бўлаётгандек туюла бошлайди. Шу боис, асарларимни жонлантириш йўлларини қидираман. "Ёлғизликнинг юз йили"ни ёзаётганимда ҳам мана шундай бўлганди. Асарда жуда кўп авлодлар ҳақида ҳикоя қилиниши керак эди. Кейинроқ эса, агар шундай йўл тутсам, роман такрорий даврийликдан иборат бўлиб қолади ва ўқувчини зериктиради, деб ўйладим. Шунинг учун унинг деярли тент ярми ёзиб бўлинганида ёзишдан тўхтадим" [1], - деб язади ёзувчи. (таржимон Азим Рўзиев, "Ҳуррият" газетаси, 2012).

Ўтган XX асрнинг 1980-йиллари охирларига келиб, қорақалпоқ бадиий адабиётида ҳам таниқли адиблар томонидан "Амударья" журналининг саҳифаларида озгина бўлса ҳам ўз ижодий лабораторияси ҳақидаги фикр-мулоҳазалари ва редакция ходимлари билан сұхbatлари чоп этила бошлади. Жумладан Ш. Сейтовнинг "Талант ва тақдир" ("Талант ҳ?м т?ғдир" "?миўд?ръя", №8, 1989), К.Мамбетовнинг "Ўн саккиз савол" ("Он сегиз саўал", "?", №6, 90), С.Салиевнинг "Куш учса қаноти билан" ("Кус ушса қанаты менен", №4, 1991), К.Рахмановнинг "Илҳом арвоҳли одамда бўлади" ("Илҳам - ?рўақлы адамда болади", Я.?жимов пенен с?убети, №3, 1999), К.Мамбетовнинг "Мен қанақа ёзувчи ва адабиётшунос олим бўлдим" ("Мен қалай жазыўши ҳ?м ?дебиятши алым болдым", №3, 2000), "Ёзувчи ва маҳорат" ("Жазыўши ҳ?м шеберлик" (Х.Сейтов пенен Н.Арзуованы? с?убети), №5, 2000), К.Каримовнинг "Умр дафтаримнинг ёзувларидан" ("?мирим д?птеримни? жазыўларынан", №, 2013; №2, 2012), М.Низановнинг "Мен нима учун ёзувчиликни танладим?" ("Мен неге жазыўшылықты та?ладым", (Н: "Билим", 2018)" сингари бадиий асар яратиш сирлари ҳақидаги айrim фикр-мулоҳазалари билан яқиндан танишишга мувофиқ бўлдик.

Истеъоддли ёзувчиларнинг ҳаёти ва адабий асар яратишдаги ишлаш манерасини, услубини, турлича воқеалар ичидан фактлар танлаб олиш йўлини, ҳаётини кузатиш усулини, иш шароити ва пайтими, ниҳоят ишлаш жараёнининг ўзига хос хусусиятларини ҳар томонлама чукур ўрганиш ишларини олиб бориш ҳозирги замон адабиётшунослигининг энг янтиқболли йўналишларидан бири саналади. Асосан, бадиий адабиётда назм, наср ва драматик асарлари билан бадиий ижод оламида ўзига хос адабий мактаб яратган моҳир ёзувчиларнинг ижодий лабораториясини ҳар томонлама чукур тадқиқ қилишни давр талаб қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://ziyouz.uz/suhbatlar/yozuvchining-iqrorlari>. 06.12.2015.
2. Громов Л.П. В творческой лаборатории Чехова. Учеб. пос. для студентов-филологов. Ростов-на-Дону: Изд. Ростов.унив. 1963.
3. Медведев П. В лаборатории писателя. Л.: Сов.писатель. 1960.
4. Мейлах Б. Талант писателя и процессы творчества. Л.: Сов писатель. 1969.
5. Новиков В.В. Творческая лаборатория Горького-драматурга. М.: Сов. Писатель. 1976.
6. Нигматуллина Ю.Г. Комплексное исследование художественного творчества. Казань: Изд. Казанского гос.унив.1990.
7. Фортунатов Н.М. Творческая лаборатория Л. Толстого: наблюдения и раздумья. М.: Сов.писатель. 1983.
8. Храпченко М. Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы. М.: Худ.лит. 1970.

СЎЗ-ТИЛНИНГ ЭНГ МУХИМ БИРЛИГИ СИФАТИДА

Жўраева Сарвиноз Жаҳонгир қизи

НамДУ инглиз тили ва адабиёти йўналишпи талабаси

Телефон: +998993231252

Azizaturgunboyeva@gmail.com

Аннотация: Мақолада тил, сўз хосил бўлиши, тилнинг лугат состави ва тафаккурнинг узвий боғлиқлик жиҳатлари кенг ёритилган.

Калим сўзлар: Тил, сўз бирикмаси, тафаккур, грамматика, морфология, лексика, лугат, нутқ.

Аннотация: В статье широко освещаются взаимосвязанные аспекты языка, словообразования, лексического состава языка и мышления.

Ключевые слова: Язык, словосочетание, мышление, грамматика, морфология, лексика, словарный запас, речь.

Abstract: The article widely covers the interdependent aspects of a language, word formation, vocabulary composition of a language and thought.

Key words: Language, word combination, thought, grammar, morphology, lexis, vocabulary, speech.

Ўсиб келаётган ёш авлодни ҳар томонлама етук, ҳуқуқий онгли, мукаммал инсон қилиб тарбиялаш ҳозирги куннинг энг долзарб муаммоларидан биридир. Жисмонан ва маънан етук инсонгина жамият ривожи, юрт тараққиёти учун сидқидилдан хизмат қила олади. Жамиятимиз ривожи ва юксак тараққиётида, шуни айтишимиз мухимки, эртанги кунимиз хамда келажагимиз пойdevори бўлган ёш авлоднинг ўрни бекёсdir.

Ёш авлодга таълим-тарбия беришнинг энг мухим вазифаларидан бири уларда илмий дунёқарашни шакллантиришdir. Бу вазифани ҳал қилишда мақсадга мувофиқ ишлашнинг етакчи шарти ўқувчини шахс сифатида камол топтиришдан иборат. Ҳар бир ўқув предмети ўз мазмунига мувофиқ равишда ўқувчиларда илмий дунёқараш элементларини шакллантиришга маълум ҳисса кўшади. Тил билан тафаккур узвий боғлиқ бўлиб, тафаккур сўз орқали юзага чиқади. Тафаккур ташки дунёнинг тушунчадаги ифодаси ҳисобланади. Сўз тушунчанинг шартли номини ўзида акс эттиради. Ўқувчилар материалларни ўрганиш жараёнида тилимизнинг янги сўзлар билан бойиб бориши ҳақидаги мухим манбалар билан, сўз ясалиши билан танишиб борадилар. Ўқитувчи назарий билим беришда ҳам, берилган билимларни амалиётта татбиқ этишда ҳам болаларнинг ҳаётий тажрибасига, нутққа оид практикасига таянади.

Тилнинг лугат состави қанчалик бой бўлса ҳам, грамматикасиз у ўлик ҳисобланади. Тилнинг лугат состави ўз-ўзича коммуникатив функция бажармайди. Алоқа мақсадида хизмат қилиш учун лугат составидаги сўзлар бир-бiri билан грамматик жиҳатдан ўзаро боғланиб, гап ҳосил бўлади. Мана шу тузилган гап орқали фикр ифодаланади. Тилнинг ҳар бир томонининг хусусияти ундаги тил бирликларининг ўзига хослигida намоён бўлади. Сўз тилнинг маъно билдирадиган асосий бирлигидир. Сўз ва сўз бирикмаси аниқ предметларни, мавхум тушунчаларни, эмоцияни билдиради. Сўз учун муқаррар морфемик таркиби характерли бўлиб, бунга сўзнинг лексик маъноси ва қатор грамматик белгилари боғлиқ бўлади. Янги сўз қайси усул билан ясалмасин, у доим грамматик шаклланади ва ўзининг лексик маъноси бўлади. Сўзнинг лексик маъносини аниқлаш уни морфемаларга ажратиш тил ҳақидаги фанда ўзининг назарий асосига эга. Ўқувчилар сўзнинг морфемик таркибини ва сўз ясалишини ўрганишларига қараб, сўзни морфемаларга ажратишдан онгли фойдалана бошлийдилар.

Ўқитувчининг асосий диққат эътибори ўқувчиларнинг сўзни таллафуз қилишига, лексик, маъноси, морфологик таркиби, грамматик белгилари, ясалиши ва нутқда ишлатилиши ва ёзилишини тушунишларига қаратмоги керак. Ўқитувчи сўзнинг ном бўлиб хизмат қилишини, морфологик таркиби, лексик маъносининг бир-бираига таъсирини ҳам ўқувчиларга тушунтириб бориши лозим. Ўқитувчининг вазифаси ўқувчилар сўзнинг лексик маъносини тушунибгина қолмай, контекстда сўзлардан онгли фойдалана олиш малакаларини шакллантириш, ўқувчиларнинг ақлий қобилиятини ўсишида, хусусан, тил бирлиги сифатида сўзни онгли билиб олиш учун зарур бўлган маҳсус ақлий кўнималарни шакллантиришдан, таълим жараёнида билимни ўзлаштириш билан ўқувчиларда ақлий фаолиятни ўстирадиган абстраклаштириш, анализ, таққослаш қўнималарини шакллантирадиган

шароит яратишдан иборат.

Сўзнинг лексик маъноси ва унинг кўллаш хусусияти сўз бирикмаси ёки гапда маълум бўлади. Сўз таркибига кўра морфологик таҳлил қилиш унинг лексик маъносини ўқувчилар тушунишида, морфемаларни тўғри ёзишда ёрдам берувчи муҳим воситадир. Тилшунослик фанида сўзнинг умумий таърифи яратилган эмас. "Сўз бир қанча "маъно"га эга бўла олмайди, - деб ёзади В.А.Звегинцев. - Сўз маъносида муаяйн умумлаштириш натижасида мустаҳкамланар ва бу умумлаштириш процесси тилнинг бутун ҳаёти ва тараққиёти давомида тўхтамас экан, бир сўзда бир қанча йўналишдаги умумлаштириш параллье амалга ошиши мумкин эмас". Шунинг учун сўзда бирдан ортиқ маъно ҳам юзага келмайди.

Сўз тилнинг энг маъноли бирлиги бўлиб, гап тузишда нутқда эркин тикланиш хусусиятига эга. Сўз тилнинг энг муҳим бирлиги, чунки сўзда тил структурасининг барча асосий элементлари бирлашади.

Хулоса қилиб айтганимизда, сўз тўғрисида айтилган мулоҳазалардан қўйидагича хулоса чиқариш мумкин. Сўз тилнинг мустақилликка эга бўлган, айрим маъно ё эмоцияларни билдирадиган, фонетик ва грамматик жиҳатдан шаклланган, тугалликка эга бўлган бирлигидир. Демак, сўз маъно ва шакланиш жиҳатидан яхлитликка, маҳсусликка эга, у семантик ва фонетик, грамматик бутунлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ж.Жалолов. "Чет тили ўқитиши методикаси". Т.Ўқитувчи.1996й.
2. С.Исмоилова. Бошлангич синф ўқувчиларига морфемани ўргатиш. Морфемака, сўз ясалиши ва уни ўқитиши муаммоларига бағищланган анъанавий конференция материаллари. Андижон. 2010. 48-б.

THE USAGE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND ITS EFFECTIVENESS

Ikromova Muazzam Dilmurodovna
Namangan davlat universiteti, tayanch doktoranti
+998909710804
muazzam.dr.dilmuradovna@gmail.com

Annotation

In the article attitudes of effective use of innovative technologies in the process of teaching a foreign language, their influence on improving the quality of students' understanding, ways of effective introduction and approbation of this aspect through non-traditional forms of education are considered. The authors describe the practical importance of technology as a productive component that affects the content of the material, its systematization and assimilation. As a definition of the effectiveness of the introduction of technology, a system of indicators is proposed that determines the degree of person-centered learning and the level of knowledge. The authors of the article determine the role and place of innovative technologies in the teaching process in a foreign language.

Key words: innovative technology, language teaching, Common European Framework of Reference for Languages, listening, reading, speaking.

In today's fast-paced world, science and technology is also growing rapidly. In every field of society progress is moving forward. In particular, in science there are also big changes and significant achievements. In every single subject using new innovative pedagogical technologies to delivery to students is one of the main requirements of today's educational system. Especially, after the adoption of resolution of The first President of the Republic Uzbekistan Islam Abduganievich No. PP 1875 of December 13, 2012 which is considered the focus on teaching and learning foreign language in our country will increase. In our country a new stage in the teaching of foreign languages, a new one period began. In the process of teaching foreign languages advanced pedagogical technologies, interactive, innovativenuse of methods, communication and media required. Foreign language teaching in our country, assessment of knowledge and skills of foreign language teachers Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) new methods and requirements have been developed in accordance with.

Accordingly, students of secondary schools and vocational colleges textbooks were created based on the CEFR. In accordance with these requirements classrooms, stands and new information communicative equipped with techniques. Requirement to learn aforeign language both are increasing day by day. Foreign language science in four aspects (reading, reading, listening and speaking) separate concepts and skills for each of them is given. Educational technology is modern information in the educational process effective use of technology. Also bringing modern innovative technologies into the educational process to improve the quality and effectiveness of education through access holds. In particular, there are many ways to use such information and communication technologies in learning a foreign language

There are advantages. Modern in language learning and teaching the role of technology is immeasurable. Use of technological means every aspect of learning a foreign language (reading, reading, listening comprehension and speaking). For example, listening to understand, of course, without a computer, player, CD the process cannot be performed. Listening is one of the most important parts of language learning. Here's a student simultaneous pronunciation of the speaker, grammatical adherence to rules, vocabulary and its meanings requires attention. In education an important factor is having good knowledge about good knowledge communication technologies and its usage as well. In modern trends of foreign language teaching and learning using technology is the most effective. In this process, including:

- The student speaks a foreign language when using computers videos, shows, dialogues, movies or cartoons can see and hear;
- foreign language radio and television programs can hear and watch;
- a tape recorder, which is a more traditional method, and use of cassettes;
- CD players are available.

This is from technical means use students to learn a foreign language makes the process more interesting and efficient.

Imagine our lives without the internet in the process of globalization difficult to do. From it in the process of learning and teaching a foreign language is one of the most effective methods of efficient use.

Communicate with foreign speakers online will be able to do. Correspondence by e-mail can improve writing practice with.

The process of modern communication technologies in the educational field is importing purposeful and accurate way of teaching which is attracted the student's interest into a foreign language. The most important thing is to increase the effectiveness of teaching is the issue.

One of the most innovative educational technologies today, there are several different methods. In covering the topic in lessons from them then effectiveness of the course when extensive and varied methods are used will be high and the students will be in class interest will also increase. To the educational process the effectiveness of education through the introduction and implementation of innovations increase. Foreign language courses and the use of action-packed games in teaching also increases interest in language learning in the classroom. Students work in pairs or small groups through which students communicate with others helps them to communicate.

Use of graphic organizers in the educational process in covering the topic and delivering it to the students are important task. One in illuminating a subject it is also possible to use several different graphic organizers. Using graphic organizers in teaching a foreign language, explain new words and grammar rules expedient. These are through graphic organizers will also be easier to remember.

Using different spreadsheets in a foreign language teaching process both are highly effective. From tables in the learning process using a specific grammar for students rule, for example, to compose sentences using tenses, can post new words. At a time when there is a great need to learn a foreign language, modern information technologies in the educational process, innovation effective use of educational technology makes the process more efficient. Innovative education the effectiveness of technologies in their educational process when used correctly and efficiently.

References

1. Selevko, G.K. (1998). Sovremennaia obrazovatelnaia tehnologiiia [Modern educational technology]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
2. Suvorova, N. (2000). Onlain-treninh: novye podkhody [Online training: new approaches]. Uchitel - Teacher, 1, 33-41 [in Russian].
3. Akimov, V.B. (2010). Orhanizatsiia informatsionno-tehnicheskoho prostranstva uchebnoho zavedeniia. Media-biblioteka, interaktivnye doski [Organization of information and technical space of the educational institution. Media library, interactive whiteboards]. Volgograd: Uchitel [in Russian].
4. Korotaeva, Ju.V. (2003). Obrazovatelnaia tekhnologiiia v poznavatelnoi deiatelnosti shkolnikov [Educational technology in the cognitive activity of schoolchildren]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
5. Korjakovceva, N.F. (2002). Sovremennaia metodika organizatsiisamostoiatelnosti raboty izuchaiushchikh inostrannyi iazyk [Modern methods of organization of independent work of foreign language learners]. Moscow: ARKTI [in Russian].

ДИНИЙ РЕАЛИЯЛАР ТАРЖИМАСИННИГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Касимова Зиёда Мовлон қизи

Ўзбекистон Миллий университети таянч докторанти

Телефон: 97 737 22 49

kasimova_ziyoda@inbox.ru

Аннотация. Уибу мақолада диний реалияларнинг таржимаси жараёнида акс этиши хусусиятлари ўрганилган.

Калит сўзлар. Реалия, реалия-сўз, реалия-нарса, диний реалия, транслитерация.

Маълумки, таржиманинг тўлақонли чиқишида аслият мансуб халқقا хос сўз ва тушунчалар - реалиялар муҳим рол ўйнайди. Реалияларга миллий таомлар, кийим-кечаклар, миллий чолгу асбоблари, рўзгор анжомлари, номлар, тахаллуслар, лақаблар, шаҳар, қишлоқ хусусиятлари, меъморчилик, географик номлар, табиат манзаралари, ҳайвон ва ўсимликларнинг номлари, даража, унвон, табақа ва бошқа бўлинишларни ифодаловчи сўзлар, муассасалар, ташкилотлар, диний маросимлар ва бошқа этнографик белгиларни билдирувчи сўз ва иборалар киради. Бинобарин, таржимада асарнинг миллий ўзига хослигини сақлаш таржимондан нафақат аслиятнинг тилини билиш, айни пайтда, ўша тилда сўзлашувчи халқ ўтмиши, бугуни, дини, маданияти, адабиёти, турмуш тарзи, анъана ва урф-одатларидан ҳам етарли даражада хабардор бўлишни тақозо этади.

"Реалия" сўзи лотин тилидаги сифатнинг кўплик шаклдаги средний роди бўлиб (реалис-, -э, -а; кўплиги реалиа - "ҳақиқий", "моддий"), мавжуд лексик категориянинг таъсири остида отга айланаб кетган. О.С.Аҳманованинг таъкидлашиб, реалия моддий маданият нарса (предмет)лари ҳамdir. Реалия-сўзлар ва реалия-нарсаларни бир-биридан фарқлаш лозим. "Реалия" атамаси реалия-сўз маъносида, реалия-нарса белгиси сифатида ҳамда маълум бир тил лексикасининг элементи сифатида таржимонлик адабиётида анча кенг кўлланилади .

Реалия тушунчасининг энг тўла изохини Л.Л.Нелюбиннинг "Изоҳли таржимашунослик лугати"да топамиз: "Реалиялар: 1. Бошқа тилда сўзлашувчи инсонларнинг амалий тажрибасида мавжуд бўлмаган нарса, тушунча ва вазиятларни номловчи сўзлар ёки иборалар. 2. Берилган тилда акс эттирилиши нуқтаи назардан матн тузилиши, халқининг тарихи ва маданияти, тил соҳибларининг лисоний алоқалари каби тилшунослик ва таржимашунослик томонидан ўрганиладиган турли хил омиллар. 3. Сўзнинг номинатив маъноси учун асос бўлиб хизмат қиладиган моддий маданият нарсалари. 4. Турмуш тарзи ва рўзгорнинг миллий хусусий жиҳатларини англатадиган сўзлар".

Таржимада диний одат ва маросимлар билан боғлиқ атамаларни акс эттириш муҳим ўрин тутади. Чунки улар асарга миллий руҳ беради. "Уларни тўғри ифодалаш аслиятнинг миллий колоритини ҳаққоний тикишга имкон яратади... Ҳар бир муайян олинган ҳолат учун аниқ тавсиялар бериш ниҳоятда мушкул. Бир нарса аниқ: диний одатларни ифодалайдиган сўзларни жуда эҳтиёт бўлиб таржима қилиш керак".

Маълумки, ислом дини - бу ота-боболаримиз дини, биз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифатдир. Қадимдан маърифатли аждодларимиз ислом динига сажда қўлиб келганлар. Айниқса, буюк мутафаккир Юсуф Хос Ҳожибининг "Кутадгу билиг", Алишер Навоий, Заҳирiddин Муҳаммад Бобур, Бобораҳим Машраб асарлари диний фалсафа билан йўғрилган. Худди шунингдек, бошқа халқлар, жумладан, Европа халқлари адабиётида ҳам диний қадриятлар ўз аксини топган.

Инсонлар ўzlари сигинадиган Илоҳга турлича ном берганлар, Илоҳларига атаб турли хонақоҳлар курганлар ва уларни турлича ном билан атаганлар, Илоҳларига ибодат тарзи ҳам ҳар бир халқда ўзгача.

Асар таржимасида диний сўзлар, атамаларга алоҳида эътибор бериш зарур. Диний хосликлар куйидагилардан иборатдир:

1. Диний ташкилотлар: ибодатхона, масжидлар, черков;
2. Диний одатлар: намоз, таҳорат, фотиҳа, чўқинтириш.

Асар таржимасидаги муайян реалия таржимасига аниқ бир талаб қўйиш қийин. Таржимон диний хос сўзларни ўғиришда контекстдан келиб чиқиб жуда эҳтиёткорлик билан ёндашиши лозим. Маҳмуд Кошгариининг "Девону луготит турк" асарида насронийликни ифодаловчи черков ва ибодатхоналар номлари деярли учрамайди. Буддайиликда ислом динига тегишли бўлган диний атамаларни учратиш мумкин.

Маҳмуд Кошғарий сўз ва атамалар маъносини изоҳлашда мақол ва маталлардан ташқари ҳадислардан ҳам унумли фойдаланган. Қуидга шунга оид мисолни келтирамиз:

Ўзбекча таржимада:

وَذُنْىٰ فِي كُلِّ مَامٍ حَتَّىٰ كَانَ هَذَا أَوَانٌ قَطْعٌ أَزْكٌ – белнинг ички қисмидаги томир, пайғамбарнинг җадисидаги абҳар сўзи шудир¹.

Ҳадиси шарифнинг мазмуни: Менга оғир пайтларда Ҳайбар водийси ёрдамга келган. Ҳайбар Дамашқ ва Мадина ўртасидаги худуд, уни Мұхаммад (с.а.в.) 628-йилда фатх этгандар.

Русча таржимада (З.Ауэзова):

أَزْكٌ – спинной мозг, т.е. вена внутри позвоночника. Пророк - да благословит его Аллах и да приветствует! - сказал о нем: “Трапеза в Хайбре напоминает о себе: тогда был перерезан мой спинной мозг”².

Русча таржимада (А.Рустамов):

أَزْكٌ – спинной мозг. Это жила внутри позвоночника, у нее был в виду. Пророк - да благословит его Аллах и да приветствует, – когда он говорил: “Трапеза в Хайбре напоминает о себе: тогда был перерезан мой спинной мозг”².

Икки таржиманинг бирида ҳадиснинг мазмуни таржима қилинаётган тилда акс этмаган, иккинчисида эса мазмун анча бузилган ҳолда берилоқда. Бу ўринда Ҳайбар жой номи бўлиб, ҳадисда истиора сифатида келган. Таржимада эса ўша давр воқеасини эслатувчи ҳолат сифатида акс этган.

Бундан ташқари, “Девону луготит турк”да кўплаб диний сўз ва тушунчалар учрайди. Улардан бири эса қуидагича:

Ўзбекча таржимада:

بَعْدُنِي – бўйсундим: мен худога бўйсундим, унинг буйруқларига итоат қилдим⁴.

Русча таржимада:

“Ман таңрика табиндим” я поклонялся Аллаху Всевышнему и следовал его повелениям”⁵.

Бўйсунмоқ сўзининг поклоняться сўзи билан ифодаланиши ўртасида ҳам бир қатор маъно нозикликлари мавжуд. Поклоняться сўзи ифодалайдиган маънолар “таъзим қилмоқ”, “Худога ишонмоқ”, “хурматламоқ”, “улугламоқ” маъноларини англатади. Бўйсунмоқ сўзида эса итоат этиш, берган тақдирга рози бўлиш маънолари мужассам. Демак, бу ўринда ҳам миллий хусусиятнинг ўзига хос қирралари мужжасамлигини кўрамиз.

А.В.Федоров таржимада реалияларни акс эттиришнинг уч хил йўлини кўрсатади:

1. Транслитерация (тўла ва қисман), реалия бўлиб келган сўзни бевосита фонетик мослаштириш ёки сўз негизига ўз тилининг қўшимчаларини қўшиш.

2. Предметни ифодалаш учун тилда реал мавжуд бўлган унсурлардан фойдаланган ҳолда ёки морфологик бириктириш йўли билан янги сўз ёки сўз бирикмаси ҳосил қилиш.

3. Бошқа тилдаги реалияларни ифода этувчи сўзларни вазифаси жиҳатидан ўша реалияга яқин турган (гарчи айнан бўлмаса-да) сўзлар ёрдамида таржима қилиш .

Диний реалияларни тўғри акс эттиришнинг асосий мезони уларнинг услубий вазифасини тўғри аниқлашдан иборат. Шунинг учун таржимон, энг аввало, матн моҳиятини уқиб, ҳар бир сўзнинг мазмуний ва услубий салмолигин тарозига солиб кўриши лозим. Агар реалиялар мазмун ва услубий жиҳатдан асосий вазифани бажарса ҳамда китобхоннинг дикқат-эътиборида турса, уларни таржима қилишнинг энг қулай усули транслитерациядир. “Транслитерация қўлланилиши таржима тилида реалияларга тўғри эквивалентларнинг йўқлиги билан изоҳланади. Бу ҳол, биринчидан, икки халқнинг тарихий тараққиёт йўллари ва ҳаётининг ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлари турлича бўлғанлиги, иккинчидан, реалияларнинг кўп ишлатилиши, таржима тили уларни ҳазм қила олмаслиги ва ўқувчи учун реалиялар ажиб тушунмовчиликлар келтириш билан тушунилади” .

Транслитерация қилинган диний реалиялар таржима қилинаётган тилни бойитишга хизмат қилувчи омиллардан ҳисобланади. Бироқ таржимада бундай усулда берилоқган реалияларга таржимон томонидан изоҳ келтирилса мақсадга мувофиқ бўлади. Реалиялар алоҳида кўзга ташланмайдиган ва нейтрал ишлатилган ҳолларда эса уларни аналогия (таржима қилинаётган тилдаги ўхшашлик)лар орқали

бериш мумкин. "Девону луготит турк" асарининг таржимасида араб ва туркий халқлар бир эътиқодда бўлгани учун диний атамалар асосан транслитерация қилинган ҳолда берилган. Матннинг русча таржимасида эса рус китобхонига тушунарли бўлиши учун айрим ўринларда диний реалияларга ўрин берилган бўлса, айрим ўринларда транслитерация имкониятларига ўрин берилган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, реалияларнинг барча кўринишлари каби диний хос сўзлар ҳам аслиятга мувофиқ акс этиши керак. У ёки бу сўзни, реалияни таржима қилишда ҳар қандай таржимон ҳам янгилиши мумкин. Таржима айрим олинган сўзларнинг тўғри-нотўғри ўтирилганига қараб баҳоланмайди. Таржиманинг асосий муваффакияти образларни тўлақонли қайта яратиш, аслият муаллифи услугбини сақлаш орқали унинг мазмуни ва гоясини бера билишdir.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: С.Э, 1966. С.318.
2. Маҳмуд Кошгариј. Девону луготит турк. II том. / Таржимон ва нашрга тайёрловчи С.Муталлибов. - Тошкент, 1961.
3. Маҳмуд ал-Кашгари. Диван лугат ат-турк. / Перевод и предисловие З.-А.М.Аузовой. - Алматы, 2005. у
4. Маҳмуд ал-Кашгари. Диван лугат ат-турк. Том 1 / Перевод с арабского А.Рустамова. - Москва, 2010.
5. Нелюбин Л. Изоҳли таржимашунослик лугати. - Тошкент, 2003. Б.178.
6. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. - М., 1983. С.159-160.
7. Ҳамроев Ҳ. Миллий сўзлар - реалиялар ва бадиий таржима / Таржима маданияти. - Т., 1982. Б.159.

SCIENTISTS OF KARAKALPAKSTAN: THE ACADEMICIAN MARAT NURMUKHAMEDOV'S CONTRIBUTION TO THE KARAKALPAK LITERARY SCIENCE

Mambetnazarova Rano Kuanishbaevna
The Karakalpak scientific-research institute
of humanitarian sciences of
the Karakalpak branch of Academy of sciences of
the Republic of Uzbekistan, Nukus city
telephone: + 998 (91) 381 49 81
mrano***@mail.ru

Annotation: The article is dedicated to the analysis of the outstanding scientist M.K.Nurmukhamedov's works, scientific writings and researches. In the article the author reveals the contribution of the famous karakalpak scientist to the karakalpak science. The theme needs deep scientific research, because the necessity of study of scientific heritage of the first Academician of the karakalpak people has become imminent.

Keywords: learned, pedagogue, historian, publisher, publicist, critic, erudite, patriot, public figure.

Scientist Marat Nurmukhamedov proved himself a painstaking researcher of Karakalpak Soviet prose. In his doctoral dissertation, he traces the path to the origin of prose, beginning with newspaper essays, short stories, and feuilleton of the first years of Soviet authority, considers other new prose genres in Karakalpak literature of recent years, and gives an objective assessment of the original works of local word artists.

M.Nurmukhamedov was born in 1930 in Turtkul, Republic of Karakalpakstan. In 1950, Nurmukhamedov graduated from the Nukus State Pedagogical Institute. He was the first of the Karakalpaks who received education in Russian. In his student years, he adhered to the principle of being active in many areas of life, was engaged in various sports, especially football, and the first of the Karakalpaks graduated from training courses for coaches and referees in football, was the creator of a home literary and poetic course, he loved to draw, play the mandolin.

In 1965 Nurmukhamedov got his Doctor's degree. In 1966 he was elected a Corresponding Member, and in 1974 - an Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan.

M.K. Nurmukhamedov emphasized in his scientific works that through the Russian language, Karakalpak readers and writers got acquainted with the treasures of world literature and studied artistry, innovative techniques on its samples, and followed the development paths of Russian and all fraternal literature. In addition, this will be a very important condition for the rapid development of Karakalpak literature in the future.

M.K. Nurmukhamedov was the chairperson of the Specialized Council of the Institute of Language and Literature of the Uzbek Academy of Sciences on the defense of doctoral dissertations. He oversaw scientific work, led graduate students, and acted as an opponent in the defense of doctoral dissertations throughout the Central Asian region. Under his leadership, 11 doctoral students and 19 candidates of sciences defended their dissertations. Nurmukhamedov was a member of the All-Union Scientific Council at the Department of Literature and Language of the USSR Academy of Sciences on the study of world literature. Nurmukhamedov was the chairperson of the commission of the Academy of Sciences of the Uzbek SSR on the study and promotion of the creative heritage of A.S. Pushkin. The theme "Pushkin and Central Asia" was a long-term study of Nurmukhamedov, he made presentations at scientific conferences and in print. The result was the publication of two brochures. Introducing into scientific use topics that have been little studied in Pushkin's science, rare archival and printed information and facts, he offers specialists and a wide range of readers a series of new judgments and assessments in the history of the interaction of different cultures. Unfortunately, the tragic death of Nurmukhamedov interrupted his enthusiastic work on a large joint work on the theme "Central Asia in the works of A.S. Pushkin", the publication of which was scheduled for 1986.

M.K. Nurmukhamedov is one of the most prominent Karakalpak scholars, who made a significant contribution to the wide propaganda of the national heritage, due to which the achievements of the Karakalpak people in the field of culture became widely known not only in the country, but also beyond. at one time it was the greatest dream of the wonderful scientist N. Davkaraev, which M.K. Nurmukhamedov was able to fulfill with the greatest enthusiasm.

Academician Nurmukhamedov talked about the problem of the Aral Sea even before its wide

discussion in the media, before the official announcement of the Aral Sea and Aral Sea area as an environmental disaster zone. In 1984, he wrote a letter to the famous writer Chingiz Aitmatov, which lists the socio-economic problems of the dying sea and urges him, as a patriot of his homeland, to begin the struggle to save the Aral Sea and the Amu Darya and Syr Darya rivers flowing into it.

M.Nurmukhamedov published over 400 scientific articles, books and monographs. He took part in many International Conferences in: Ashkhabad, Berlin, Bombay, Madras, Bologna, Halle, Baghdad, Istanbul.

LITERATURE

1. Nurmukhamedov M. A Brief History of Karakalpak Soviet Literature. - Tashkent, 1959. p. 144
2. Bulletin of KCO ANRUz No. 1. - Nukus, 1960.
3. Nurmukhamedov M. Karakalpak Soviet prose. - Tashkent: Fan, 1968. p. 312
4. Nurmukhamedov M. Modern Karakalpak prose. - Nukus: Karakalpakstan, 1968. p. 190
5. Nurmukhamedov M. From the History of Russian-Karakalpak Cultural Relations. - Tashkent: Fan, 1974.
6. Narymbetov J. Academician M.K. Nurmukhamedov. A brief history of a scientific biography. - Nukus: Karakalpakstan, 1993.

МАДАНИЯТЛАРАРО САМАРАЛИ МУЛОҚОТДА БИЛИНГВИЗМНИНГ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИ

Нуридинова Шахноза Нуридин қизи
Самарқанд Давлат чет тиллар институти
Телефон: +998(90) 191 91 11
shaxnoza.nuridinova@bk.ru

Аннотация: Уибу мақола глобаллашув шароитида барқарор ривожланишига, самарали маданиятлараро мулокотни шакллантиришида муаммоларни келтириб чиқарувчи лисоний тўсиқлар масаласига бағишиланган. Устун тил, оламнинг миллий лисоний манзарасини таффакурда муштараклашуви ўрганилди.

Калит сўзлар: глобаллашув, лисоний тўсиқлар, маданиятлараро мулокот, новербал мулокот.

Ҳозирги даврнинг ўзига хос хусусиятларида бири глобаллашув жараёнларининг жадаллашуви, жаҳонда ягона иқтисодий, молиявий, инфирмацион тизимининг шаклланниши, анъанавий тарзда, давлатлар ва халқлар орасида мавжуд бўлиб келган ижтимоий-маданий тўсиқларнинг йўқолиб боришидан иборат. Глобаллашувни табиий, ижтимоий-сиёсий, маънавий илдизларга эга объектив ва субъектив омиллар мажмуи тақозо этмоқда. Жамиятнинг барқарор ривожланиш босқичига ўтишидаги муаммоларни ҳал қилишда инфирмацион аспект, мулокот масалалари, юксак инсоний ҳамда экологик қадриятларни турлича шаклларда авлоддан авлодга етказиб бериш катта аҳамият қасб этмоқда.

Юзага келган янги шарт-шароитда жамиятнинг уйгун фаолият олиб бориши, шу тарзда, давлатларнинг самарали тил сиёсати, самарали коммуникация тизимида боғлиқ бўлиб, бунда миллий тилнинг сақланиши халқаро мулокот тилларини ўрганишни кўзда тутади.

Жамият ҳаётида бошқа кўплаб омиллар қатори тил ҳам муҳим роль ўйнайди, зеро айнан тил туфайли турли давлатлардаги воқелик ҳақидаги тасаввурлар (олам манзараси)нинг йигиндиси тил бирликларида қайд этилади ва кейинги авлодга боради.

Тафаккурнинг тилда акс этишини ҳисобга оладиган бўлсак, турли тиллар мавжудлиги бир-биридан фарқланувчи олам манзараларининг муштарак мавжудлигига замин яратади. Ушбу ҳолатда ўзаро тушунишга эришиш билингвизм ҳамда полилингвизм туфайли амалга ошади.

Шуни таъкидлаш жоизки, тил жамоавий ва шахсий онгни шакллантиради, миллий қадриятлар, фикрлаш андозаларининг жамланишига хизмат қиласи.

Маданиятлараро мулокот ҳамда барқарор ривожланишини таъминлаш учун глобаллашувнинг гоялар, билимлар ҳаракатланишига, қадриятларнинг муштарак мавжудлигига ҳалақит бераётган мавжуд лисоний тўсиқларни аниқлаш зарур. Тиллараро тўсиқларни олиб ташлашгина глобал онг шаклланнишига олиб келади.

Шундай қилиб, глобаллашув жаҳонда тарихий тараққиёт босқичларида мавжуд бўлиб келаётган лисоний тўсиқлар муаммосини кўчайтирди, эсперанто ва сунъий тиллар мулокот тили сифатида ўз самарасизлигини кўрсатди.

Шу билан бир вақтда қўйидаги ҳолат ҳам маълум бўлди: у ёки бу табиий тилнинг глобал устунлиги ушбу тилнинг содда грамматик, фонетик ва лексик тузилмага эгалиги; тил соҳибининг сиёсий, иқтисодий ва технологик жиҳатдан устунлиги; тил соҳибининг маданияти очиқ, мослашувчан бўлишига боғлиқ экан.

Юқорида кўрсатиб ўтилган мезонларга XX-асрнинг иккинчи яримида американча инглиз тили мувофиқ келганлиги унинг ҳозирги вақтда ниҳоятда кенг тарқалганлигини изоҳлайди.

Етакчи (устун) табиий тил асосида универсал инсоний ҳамда экологик қадриятларни ҳисобга оладиган оламнинг миллийдан ҳам юқорида турувчи лисоний манзараси шаклланниши мумкин бўлди.

Бироқ ҳали ҳамон маданиятлар ва миллий менталитетлар ранг-баранглигини ҳисобга оладиган, инсоният томонидан минг йиллар мобайнида яратилган барча қадриятларни ўзида уйғун мужассам эта оладиган олам лисоний манзарасининг яратилиш масаласи очиқ қолмоқда.

XX-асрда тилшунослик фалсафий фанлар орасида алоҳида мақом касб этиб, алоҳида лингвофалсафий фан соҳасига ажralиб чиқди. Маданиятлараро алоқаларни кучайтиргани сабабли тил фалсафада муҳим аҳамият қасб этди.

Глобаллашув жараённида лисоний тўсиқларга, маданиятларнинг халқаро муштараклигига ўзага келаётган муаммоларга бағишиланган илмий тадқиқотлар кўп эмас. Зотан, кўрсатиб ўтилган масалаларнинг фалсафий таҳлили глобаллашув шароитида долзарб ижтимоий, маданий муаммоларни, тилшунослик ва психология методологиясининг ривожланиш масалаларини теран англамоқ зарур.

Ушбу мавзуга багишиланган О.Н.Астафьева, Т.Г.Богатырёва, О.Д.Гагарина, А.Д.Иоселиани, Н.М.Мамедова, А.Н.Чумакова ва бошқалар тадқиқотларини, айrim мақолаларини мисол келтириш мумкин.

Инсоният глобаллашув ва коммуникацион жараёнлар жадаллашуви даврида ўзаро тушуниш инқирозини бошдан кечирмоқда ва ушбу муаммо лисоний, маданий, диний ўзига хослик билан боғлиқдир.

Маданиятлараро ўзаро тушуниш муаммоларини ҳал қилиш, мuloқотдаги лисоний тўсиқларга барҳам бериш учун замонавий коммуникацион жараёнларни ҳар томонлама ўрганиш лисоний-фалсафий жиҳатдан таҳлил қилиш зарур.

Тил ва тафаккур табиати, нутқяратилишининг когнитив механизмлари, глобаллашув ҳодисасининг таҳлили натижасида глобаллашувнинг қўйидаги лисоний тўсиқлари аниқланди: оламнинг миллий когнитив манзараси; лисоний тўсиқлар; нутқий тўсиқлар; новербал мuloқот, имо-ишора тили; лисоний устунлик; англаш; мuloқотнинг технологиялаштирилиши; психологоик тўсиқлар; этномаданий тўсиқлар.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, лисоний тўсиқлар глобаллашув шароитида самарали маданиятлараро мuloқотни амалга оишда асосий муаммодир. Глобаллашувнинг асосий лисоний тўсиқлари миллий когнитив олам манзараси, лисоний тушунмовчиликлар, нутқий тўсиқлар, новербал мuloқот, ўзаро тушунишнинг турли сатҳлари билан боғлиқ. Глобаллашув шароитида самарали мuloқот қилиш учун хорижий тилни нафақат яхши ўзлаштириш, балки оламнинг миллий лисоний манзарасини тафаккурда воқелантириш ҳам зарур. Ушбу муаммоларни ҳал қилишда билингвизмнинг роли ва аҳамияти катта.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Астафьева О.Н. Культурная политика: теоретическое понятие и управленческая деятельность. - М.: Изд-во РАГС, 2010. С.70.
2. Библер В.С. Диалог. Сознание. Культура (идея культуры в работах Бахтина). / Одиссей: человек в истории. - М.: Прогресс, 1989.
3. Марков Б. Люди и знаки. Антропология межличностной коммуникации. - М.: Изд-во Наука, 2011. С.402.

ХУРШИД ДАВРОН - ТАРЖИМОН

Рахматуллаев Нодир Нематович.
СамДУ, тадқиқотчи
телефон: +821057862201
rakhmatullaevnodir@gmail.com

Аннотация: Маданиятларо мулокотда таржиманинг, айниқса, бадиий таржиманинг ўрни ва роли жуда аҳамиятли. Мақола бадиий таржима орқали хорижий бадиий адабиёт ва маданият билан таништириши мавзусига бағишиланган.

Калит сўзлар: шарқ шеърияти, бадиий таржима, рамзијлик, сўз-символлар.

XX асрнинг 70 - йилларида адабиётимизга кириб келган бир авлод ижодкорлар орасида ўзининг публицистик лирикаси, тарихий асарлари билан алоҳҳида ажralиб турган шоир, ёзувчи, драматург, публицист ва тарихшунос Хуршид Даврон жаҳон даабиётининг дурдона намуналарини ўзбек тилига кўплаб таржима қилиб, ўзбек китобхонини уларга ошно этди. Турк, туркман, ҳинд, хитой, япон, корейс, рус, италян, татар ва бошқа қатор тилларда яратилган ишқий мавзудаги гўзал шеъриятнинг бетакрор мисралари Хуршид Давроннинг таржимонлик юксак ижодий салоҳияти туфайли ўзбек тилида янграй бошлади.

Хитой адабиётининг улуғ вакиллари Цао Чжи, Ли Бо, Ду Фу, Гуань Хань-Цин; япон адабиётидан Кобаяси исса, Сайгё, Басё, Ёса Бусон, Дзюн Таками, Таникава Сюнтаро, Исикува Токубоку; корейс шеъриятидан Чон Чхол қаби шоирлар ижодининг сара намуналари; италян Уйгониш даври адабиётининг буюк намояндалари, жаҳонга сонет жанрини берган Петрапка, Микеланжело сингари забардаст ижодкорлар шеърлари билан ўзбек тилида танишиш шу тилларни ва шу тилда яратилган адабиётни ўрганишда катта аҳамиятга эгадир.

Тили ўрганилаётган мамлакатлар адабиётини ўрганишда ўзбек тилидаги манбалар тақчиллиги маълум. Шундан келиб чиққан ҳолда Хуршид Даврон таржималарини ўрганиш ва улардан ўкув жараёнидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Шоир мазкур шеърият намуналарини рус тилидан ўтирганлиги мутахассисларнинг қиёсий тадқиқотларини тақозо қиласди. Бироқ бу алоҳҳида кенг қўламли ишларни талаф этгани боис биз ушбу мақоламизда япон шеъриятидан амалга оширилган таржималарга эътибор қаратишни лозим топдик.

Қадимий, ўзига хос, чукур рамзий, табиий ва самимий япон шеъриятининг жаҳон адабиёти хазинасидан эътиборли ўрин эгаллаган Сайгё, Кобаяси исса ҳамда Басё қаби шоирлари ижодининг бетакрор намуналари ўзбек тилида янграётганига, ўзбек шеър шайдоларининг қалбидан ўзбек тилида жой олаётганига анча бўлди ва кунчиқар мамлакат шоирларини ўзбекча гапиртириш вазифасини шоир, драматург, таржимон ва тарихшунос Хуршид Даврон маҳорат билан уddaлаган. Фикримиз тасдиги сифатида бир неча мисоллар келтириб ўтамиз.

Сайгё:

Тела бошини қуршаб олган
Туманга сингиб кетди тустовуқ -
Эшитилар қанот қоқиши.
Қайлардадир, юксакда
Қанот қоқиб учар у.

Даос таълимотида тустовуқ "ян" рамзи. Патларининг ёрқинлиги ва ранг-баранглиги сабабли тустовуқ қўёш, ёруглик, қадр-қимматга нисбат берилади ҳамда юқори мансабдорларнинг ташкилий истеъоддларини англатади. Қанотларини қаттиқ қоқчани учун момақалдироқ билан ҳам боғлашади. Японияда тустовуқ - буюк қўёш маъбудаси Аматэрасунинг элчиси. Туман ўзгариш, эврилиш, юксалиш ва гайритабиий кучлар аралашувини билдиради.

Кобаяси исса:

Қойил! Ўша қўшигин
Тўраларга юзма-юз
Тап тортмай куйлар булбул!

Ишқ азоблари ва роҳатини англатади булбул. Бу рамз баҳорда булбулнинг қовушиш даврида куйлашининг гўзаллигига асосланган. Одатда булбулнинг куйлаши яхши аломат ҳисобланади; турли халқларда ажойиб сайраши ҳар хил талқин қилинади - севги, айрилик, жаннатни қўмсанш ёки Японияда муқаддас руҳлар башоратлари. Муқаддас сўзлар, муқаддас руҳлар олдида эса барча баробар.

Биз мақолада асосий эътиборни дарвеш-шоир Басё ижодидан амалга оширилган таржималарга қарратмоқчимиз. Хуршид Давроннинг ўзи ҳам бу япон шоири ижодидан ўзгача таъсирангани унинг "Басё китоби варақларида" шеърида яққол сезилади:

Басё китобининг варақларида
Сарғайган япроқлар, алвон япроқлар,
Қадим ибодатгоҳ... Ундан нарида
Тоққа ўрмалаган дайди сўқмоқлар.

Мацуо Басё (1644-1694) - япон шеъриягининг, айниқса хокку жанрининг буок вакили. Болалигida Кинзаку, вояга етгач, Мацуо Манэфуса исмларини олади. Ўрта хол самурай оиласида туғилган Кинзакуга ўқиши-ёзишини отаси ўргатади. Хитой адабиёти намуналарини кўп ўқийди. Аввал бадавлат самурай хизматига киради, у ердан кетиб, Эдо шаҳрига келади ва давлат хизматчиси сифатида сувоқова ишларини бошқаради. Бироқ тез орада амалдан безган Мацуо эркинликни танлайди. Назм устози сифатида фаолият юритгани, икки мингга яқин шогирди бўлгани ҳақида маълумотлар бор. Бадавлат шогирди Сампу шаҳардан ташқаридаги мулки ҳудудида шоирга кичик қулба қуриб бергач, Мацуо ўзини тўлиқ мушоҳадага ва ижодга багишлайди. Қулбаси олдида шоир банаан пальмалари экканлиги боис унинг ўйини Басё-ан (Банаанли қулба) деб номлашади. Басё "банан дараҳти" деб таржима қилинади. Шоирни абадийга машҳур қилган тахаллус ҳам шундан. 1687 йилда Басё "Харуно хи" ("Баҳор кунлари") деб номланган ўзи ва шогирдлари шеърларининг тўпламини тузади. Япон шеърияти тарихининг муҳим ҳодисаси ҳисобланган "Эски ҳовуз" шеъри ҳам шу тўпламдан ўрин олади. Бу шеър япон тилидан рус тилига бир неча таржимонлар томонидан ўтирилган. Қуйида икки рус таржимони варианtlарини ва рус тилидан ўзбек тилига ўтиришда Хуршид Даврон ёндашувларини кўриб чиқамиз. Т.П. Григорьева таржимасида:

古池や	фуру икэ я	Старый пруд!
蛙飛びこ	кавадзу	Прыгнула
む	тобикому	лягушка.
水の音	мидзу но ото	Всплеск воды.

Владимир Соколов таржимасида:

Старый-старый пруд.
Вдруг прыгнула лягушка -
Громкий всплеск воды.

Хокку ёки хайқу жанри бу фақат "5-7-5" эмас, бу таниқли мусиқа танқидчиси А.Н. Серовнинг таъбири билан айтганда "оддийликнинг улуг доишмандлиги". Хоккунинг муҳим хусусияти мисралардаги бўғинлар сони эмас, балки оз сўзлар ёрдамида бир олам маъно бера олишдир. Шунга кўра Григорьева ва Хуршид Давроннинг таржимада бўғинлар сонини айнан бера олмаганлигини катта хато ҳисобламаса ҳам бўлади. В.Соколов эса "5-7-5" тамойилига риоя қилган. Хуршид Даврон муаллиф руҳиятини, дзен моҳиятини чуқур ҳис этган ва таржимада буни жуда муваффақиятли бера олган:

Эски ҳовуз.
Сувга сакраб қурбақа -
Сукунат чайқалди.

Ушбу мисраларни ўқиган кишининг тасаввури уни бир неча асрлик дараҳтлар билан ўралган қадимий буддавийлик ибодатхонасига олиб ўтади. Бу шаҳардан олисда, одамларнинг шовқини мутлақо етиб келмайдиган макон... ибодатхона ҳовлисида, бошқаларида бўлгани каби ҳовуз бор. Шу ҳовуз билан боғлиқ бирор афсона бўлса ҳам ажаб эмас. Ёз оқшоми чўкиши билан кун бўйи муқаддас битиклардан бош қўттармаган буддавий дарвиш ташқарига чиқади ва хаёлчан одимлаб ҳовуз лабига яқинлашади. Атроф жимжит, шунчалик сокинки, қурбақанинг сувга сакрагани эшитилади... Сукунат чайқалиб кетади...

"Эски ҳовуз"га берилган кўп сонли талқинлар бир неча китобларни ташкил этади. Бироқ аварэ - табиат гўзаллигидан маҳзун лол қолиш ва у билан бирлашиб кетиш моҳиятини муаллиф айнан шу тарзда берган.

Дарёнинг шабадаси.
Чой ажиб! Шароб ажиб!
Бу ойдин кеча ажиб!

Хоккуда дзен-буддавийлик таъсири жуда кучли. Аслида хокку ҳам дзеннинг хайга графикаси, икебана гулдаста тузиш ва чой маросими билан чамбарчас боғлиқ санъят турларидан биридир. Чой дзен-буддавийликда - мулоҳаза қилиш билан боғлиқ маросимий муқаддас ичимлик. Япон афсонасига

кўра биринчи чой бутаси медитация ҳолатидаги Бодхидхарма кўз қовоқларидан ўсиб чиққан ва ўйғонгач, улуг роҳиб уни кесиб олган. Япон анъанавий чой маросимида ўрнатилган сифатлар - тозалик, уйғунлик, хотиржамлик, оддийлик гўзаллиги.

Хоккуда муҳими шакл эмас, унинг мазмунидир ва истеъодли шоирлар, таржимонлар бўгинларни тақсимлаб, хатоликларга йўл қўйишса, одатда ўқувчилар буни сезишмайди. Шеърда мужассам фикр ва туйфу, гўзаллик ва донишмандлик бўгинларни тақсимлаш билан боғлиқ камчиликларни босиб кетади.

Хуршид Давроннинг шоирлик истеъоди ва таржимонлик маҳорати ўзбек тилига ўтирилган япон адабиётининг ажойиб дурданаларидан япон маданиятидан хабардор бўлиш, япон руҳиятини теранроқ англаш, япон тилини яхшироқ ўзлаштириш ҳамда қуёш чиқар мамлакат адабиёти вакиллари ижодини, кенг тарқалган жанрларини ўрганишда самарали фойдаланиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Денгиз япроқлари. /Япон шеъриятидан Хуршид Даврон таржимаси/Тошкент. Fafur Fулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988.
2. Қирқ ошиқ дафтари./Шеърлар. Хуршид Даврон таржимаси/Тошкент. "Ёш гвардия", 1989.

ТИЛ ИМКОНИЯТЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Турдалиева Дилфуз Солохидиновна,
Фаргона политехника институти,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори.
hamroyeva81@mail.ru
+998914040620

Аннотация Ушбу мақолада лисоний имкониятларнинг қўлланиши, кенг ва тор имкониятлар, тил бирликларининг бадиий воқеланиши, оккозионал ясалмалар ва уларни мустаҳкамловчи омиллар, адабнинг сўз қўллаши маҳорати каби масалалар таҳтига тортилган.

Annotation. В данной статье анализируется использование лингвистических возможностей, широких и узких возможностей, художественной реализации языковых единиц, окклюзионных конструкций и факторов, которые их усиливают, разговорных навыков писателя.

Annotation. This article analyzes the use of linguistic opportunities, wide and narrow possibilities, the artistic implementation of linguistic units, occlusal constructions and factors that strengthen them, and speaking skills of the writer.

Калим сўзлар: кенг ва тор имконият, бадиий воқеланиши, оккозионал ясалма, метафорик маъно, эҳтимоллик қонунияти, нутқий воқеланиши.

Ключевые слова: широкая и узкая возможность, художественное представление, случайная искусственность, метафорическое значение, вероятностная закономерность, словесное представление.

Key words: broad and narrow possibility, artistic representation, occasional artificiality, metaphorical meaning, probabilistic regularity, verbal representation.

Бадиий қўлланиш имкониятларининг кенг/торлигини мутлақ ва нисбий турларга бўлиш мумкин. Мутлақ кенг қўлланиш имкониятига эга бўлган сўзлар бугунги кунда ҳеч қандай муайян шароит ва шартни тақозо этмайди. Масалан, ўзбек тилидаги сув сўзини бунга мисол сифатида келтириш мумкин. Лекин обиҳаёт бирлигининг қўлланиш имконияти кенг, бироқ нисбатан чекланганлик хусусиятларига ҳам эгалигини сезиш қийин эмас.

Қўлланиш имконияти тор ва чекланган тил бирликларининг бу хусусиятини биз эҳтимоллик қонунияти асосида фарқдаймиз. Масалан, қўлланиш эҳтимоли катта ва қўлланиш эҳтимоли кичик тарзида. Демак, имкониятнинг намоён бўлишида эҳтимоллик қонунияти тил бирликларининг бадиий воқеланиши даражасини эҳтимоллик билан белгилаш имконини тақдим этади. Қўлланиш имконияти реал ва кенг бўлган тил ифодаларининг қўлланиш эҳтимоли катта бўлади. Эҳтимоллик хусусияти юқорида ўзаро зидланган бу бирликларининг қўлланиш даражасини бирлаштиради. Шунингдек, қўлланиш имконият тор ва нореал бўлган тил бирликларининг бадиий воқеланиш эҳтимоли ҳам кам бўлади. Муайян имкониятнинг юзага чиқишида шарт-шароит қўлами кенг бўлса, демак, унинг юз бериши шунчалик заруриятга айланади. Кам омиллар асосида воқеликка айланниш имконият юзага чиқишининг тасодифийлигини кўрсатади.

Бадиий нутқда лисоний имкониятларнинг юзага чиқиши бир ёки кўп, кам ёки турли омилларга боғлиқ бўлиши мумкин. Бадиий нутқда кам ишлатиладиган ёки ясалиши ва қўлланиши ижодкорнинг кашфиёти бўлган қатор тил бирликлари бўлади. Улар бадиий ижод намунасининг шаклан ва мазмунан ёхуд фақат шаклан гўзаллигини таъминлаши мумкин. Бундай камёб сўзлар "муаллиф сўзлари" деб аталиши ҳам мумкин: баҳорий, зафарбахш, баҳтнома, дарёдил, дардкаш, севинчбахш, ишқий, ўлқадош, жонбахш, рутубатли, хотирот, кангул, кузак, гуурдош, елкадош, голибият, ёвюрак, ҳилолий, қуёшистон, қўлдош, қайғудош, қадамдош, қўзигул каби. Аммо улар иллюзив бадииятни келтириб чиқармаслиги, худди Абдулла Қаҳҳор айтганидек, "қоқилиб, қалпоги олиб ташланган мих"дек бўлсагина, уларнинг қўлланиши қўплаб талабларга жавоб берган, тасодифийлик белгисидан йироқ дейиш мумкин. Сўз қўллаш шунчаки сохта бўёқдорлик ёки шаклбозликка интилиш оқибатида содир бўлса, бу фақат "муаллифнинг истаги" сабаби билан воқеликка айланган имконият бўлади ва шарт-шароит қўлланинг торлиги имкониятнинг воқеликка айланнишини тасодиф омили билан боғлашга олиб келади. Бироқ айрим оккозионал ясалмалар қўлланишни таъминловчи омиллар уйғунлиги асосида воқеликка айланади: Унинг кўнгил меваси бу кунги қора воқеа билан қандай ўралиб, ўқолиб кетган бўлса, бундаги дараҳтлар ҳам ўз меваларини кеча ранги билан бўяб, яшил япроқлари илиа кўмган эдилар, яъни бунда ўсган дараҳтлар қандай мева берадир - ажратиш қийин

эди. У шу қоронгузор билан қўшилишиб кетгандек ва қоронгуликнинг қучогига кира боргандек мевазорнинг ичкарисига юра борди (Абдулла Қодирий, Ўткан кунлар). Қоронгузор мутлақо оккозионал ясалма. Лекин унинг қўлланиши тасодифийликдан холи бўлиб, жуда кўп омил ва мустаҳкамловчи воситалар воқеликнинг қонуниятлигини таъминлаган. Биринчидан, мевазор сўзи ундан кейинги ўринда келиб унинг қўлланишини мустаҳкамлаган бўлса, қора воқеа биримасидаги метафорик маъно унинг ишлатилишига йўл очиб беради. Шу билан бирга, адаб томонидан чизилаётган руҳий ҳолат манзараси, шу билан бирга, қоронгулик сўзи қўлланиши натижасида юзага келган тақорорийликдан қочишга интилиш каби омиллар ҳам ушбу бирликнинг намоён бўлишини таъминлади.

Кўринадики, ноодатий имкониятнинг воқеликка айланишидаги шарт-шароитларнинг кулаилаштирилиши адабнинг маҳорати билан белгиланиб, мустаҳкамловчи омиллар бўлиб хизмат қиласди.

Моҳир сўз усталари сўз қўллашда ана шу омилларни кучайтиришга, аниқроғи, кучайган омиллар уйғунлигига сўзни воқелантиришга ҳаракат қиласдилар. Буни тадқиқотчи Х. Низомхоновнинг ёзувчи Ойбек ижодий лабораториясидан берган бир хабари билан далиллашга ҳаракат қиласмиз. Ойбек қўйидаги матннаги буқчайган сўзи ўрнида асарнинг дастлабки вариантида энкайган сўзини қўллаган. Бироқ матн сўзни "қабул қўлмаган", унинг омонатлигини анлаган адаб, тасодифийлик бўртиб турган сўзни зарури билан алмаштирган:

Арслонқул... мадрасанинг қудратли, юксак пештоқи устида саллали, қалпоқли усталарнинг дорбоздай чаққонлигига ҳайрон бўлиб тикилди. Уларнинг ичидаги оппоқ соқолли, энкайган чоллар ҳам бор эди (Аввалги нашр). Арслонқул... мадрасанинг қудратли, юксак пештоқи устида саллали, қалпоқли усталарнинг дорбоздай чаққонлигига ҳайрон бўлиб тикилди. Уларнинг ичидаги оппоқ соқолли, буқчайган чоллар ҳам бор эди (Кейинги нашр).

Демак, лисоний имкониятнинг нутқий воқеланишида жавоб берилган талаблар қанчалик кўп бўлса, тил бирлиги қўлланишининг моҳиятлилиги щунча ортади.

Адабнинг маҳорати мутлақо гайритабии ҳолатларга табиийлик баҳш этган ҳолда, мустаҳкамловчи омилларнинг қучини уйғунлаштириб, имкониятнинг воқеланишида заруриятлиликни таъминлади. Масалан, ёзувчи Сайд Аҳмаддинг "Қоракўз Мажнун" ҳикоясида кўп йиллар узоқ ўлкаларда бўлиб, юртига "бирров" келган Бўрихоннинг "нутқига" шундай тус берадики, у шароит ва вазият билан мустаҳкам яхлитлик касб этади:

Ўғли унинг бағридан чиқишига уринар, аммо кампирнинг қоқ суяқ, чайир қўллари уни бўшатмасди.
- Ну зачем, зачем плачешь, мама, вот и приехал, хватит, хватит, - дерди ўғли...
... Қассоб шундай деб қўйининг бўғзига пичноқ тортди.
- Ну зачем, зачем? - деди Бўрихон. - Ведь барана жалько, все равно я столько мясо не ем! У нас баранина не едят...

Ростдан ҳам шу одам менинг боламми, деб ўйларди кампир... Бўрихон учун Ўзбекистонда мустақиллик бўлдими, бўлмадими, барибир эди. У ўзга юртнинг фуқароси, ўзга эътиқоднинг сигиндиси эди. Тугилган юртга муҳаббат туйгуси уни тарқ қилганига кўп йиллар бўлган. Она тили қадим-қадим замонларда ёкунтулиб кетган. Шумер тили қатори туманлар орасида қолиб кетганди.

Адаб берган муболагали тасвирларни юрагингиздан ўтказиб ўқиёсиз. Китобхон, кампир ва адаб дардни ҳис қилишда битта одамга айланиб қиласди. Ҳа, Сиз кампир ва адаб билан ҳамдард вужудга айланасиз. Бу омиллар юқоридаги ўзга тилдаги жумлаларнинг нақадар ўринли, кўйма ва қонуниятли эканлигини кўрсатади. Шу тарзда матнда имконият ва воқелик яхлитлигини таъминлашдаги адаб маҳорати етакчилик қилаётган ташқи, мустаҳкамловчи омиллар ансамблини кўрамиз.

Лекин бадиий матннаги тасодифийлик тоҳ шаклга, тоҳ мазмунга тегиши бўлиши мумкин. Устоз тилшунос Н. Маҳмудов шаклдаги гўзал уйғунлик мазмундаги тасодифийлик қурбони бўлган имкониятни қай даражада яширишини шоир Ҳуршид Даврон шеъридан олинган "Ҳар сўзимни қўнгироқнинг тиллари каби Юрагимга уриб-уриб жаранглатаман..." мисралари асосида чиройли далиллайди. "Кўриниб турганидай, жуда ҳам чиройли, бениҳоя оригинал, янги ўхшатиш, тасвир кучли эмоционалликка эга. Парчада гоят оҳорли бадиий образ мавжуд. Аммо щунга қарамасдан, бу ерда ҳам тушунча мантиқийлигидаги муайян сакталикни сезмаслик мумкин эмас. Биламизки, одатда, овоз чиқарадиган қисм қўнгироқнинг корпуси, яъни қўнгироқнинг тиллари жарангламайди, қўнгироқнинг ўзи жаранглайди. Демак, мантиқча кўра "сўз қўнгироқнинг тиллари каби юракка урилса", сўз эмас, балки юрак жаранглаши керак. Мантиқдаги номунтазамлик бениҳоя гўзал образ ва тасвир мувозанатининг ҳам муаллақлашувига олиб келади".

Айтилганлардан маълум бўладики, ҳар қандай лисоний имкониятнинг бадиий воқеланиши муаллиф етакчилик қиласдиган қатор омиллар билан шартланган бўлади. Бу омилларнинг уйғунлиги воқеланишининг даражасини белгилаб, бадиий матннинг эстетик қучини таъминлади. Бадиий ният,

эстетик мақсад ва бадиий маҳорат лисоний имкониятнинг поэтик реаллашувини таъминловчи етакчи шахсий юмилар ҳисобиниди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Низамханов X. Выбор слова как проблема литературно-стилистической обработки текста: Автореф.дисс...канд. филол. наук. - Ташкент, 1986. - С.11.
2. Маҳмудов Н. Ўқитувчи нутқи маданияти. - Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. - Б. 17-18.

"ЮЛДУЗ БИЛАН ҚУНДУЗ" ДОСТОНИНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИГА ДОИР БАЪЗИ ТАҲЛИЛЛАР

Тўраева Зарифа

Термиз давлат университети 2 курс магистранти

Телефон: +998978481589

Почта: esb-1515@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Уибу мақолада Эргаш Жуманбулбул ўғлининг "Қундуз билан Юлдуз" достонидаги баъзи лингвопоэтик масалалар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Достон, фольклор, лингвопоэтика, лингвопоэтик таҳлил, сифатлаш, ўхшатиш, метафора, метонимия, киноя, муболага, фонетик диалектизим

НЕКОТОРЫЙ АНАЛИЗ ЛИНГВОПОТЕТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОЭМА "КУНДУЗ И ЮЛДУЗ"

Тураева Зарифа Баходир кизи

Магистрант Термезского государственного университета

АННОТАЦИЯ

В этой статье анализируются некоторые лингвистические проблемы в поэме Эргаша Джуманбулбула "Кундуз и Юлдуз".

Ключевые слова: поэзия, фольклор, лингвопоэтика, лингвопоэтический анализ, прилагательное, метафора, метонимия, кино, преувеличение, фонетический диалектизим

SOME ANALYSIS ON THE LINGWOPOTETIC FEATURES OF POEM "KUNDUZ AND YULDUZ"

Turayeva Zarifa Bakhodir kizi

Master's student of Termez State University

ANNOTATION

This article analyzes some linguistic issues in Ergash Jumanbulbul's poem "Kunduz and Yulduz".

Keywords: poetry, folklore, linguistic poetics, linguistic poetical analysis, adjective, metaphor, metonymy, cinema, exaggeration, phonetic dialecticism

Халқ достонлари ҳар бир миллатнинг маънавий қиёфаси, унинг тарихи, қадриятларини мукаммал акс эттирувчи бамисоли ойнадир. Уларда ҳар бир халқнинг урф-одатлари, миллий ўзига хослиги яққол кўриниб туради. Достончилик халқ оғзаки ижодида қадимий эпик анъана ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро бахшичилик санъати фестивали очилишига багишлиган тантанали маросимдаги нутқида бу борада олиб борилаётган ишлар ҳақида қўйидагиларни таъкидлаб ўтди: "Юртимида 100 томлик "Ўзбек халқ ижоди ёдгорликлари" мажмуаси нашр этилмоқда. Унинг 59 жилди айнан халқ достонларидан иборат эканини қайд этиш лозим. Буларнинг барчаси ушбу нодир санъат маънавий ҳаётимизда бениҳоя мухим ўрин тутишидан далолат беради. Шу билан бирга, бахши-шоирлар томонидан ижро этилаётган асарларни ёзиб олиш, уларни илмий ўрганиш ишлари мунтазам давом этмоқда" [1]. Фольклоршунос олим Т. Мирзаевнинг маълумотларига кўра, XV-XVI асрларда йирик достончилик мактаблари пайдо бўлган, XIX-XX асрлар эса достончилик тараққиётида жуда ривожланган давр бўлган. XX аср бошларига келиб бахшиларимиз ижодий бисотида 150 дан ортиқ халқ достонлари бўлган [2, 9-10].

Бугунги кунда достонларнинг типологик хусусиятлари, лингвомаданий бирликларнинг кўлланиш меъёрлари ва матндаги вазифалари кенг миқёсда ўрганилмоқда. Жаҳон тилшунослигига лисоний бирликлар (фонетик, морфемик, лексик ва бошқалар)нинг бадиий-эстетик вазифаларини ўрганувчи лингвопоэтика соҳаси кўплаб тилшунос олимларининг эътиборини тортган. Ўзбек филологиясида халқ оғзаки ижодининг лексикаси ва поэтикасига багишлиган бир қатор илмий тадқиқотлар яратилган, диссертациялар ҳимоя қилинган ва илмий журналларда мақолалар чоп

этилган. М.Яқуббекованинг докторлик диссертацияси ўзбек халқ қўшиқлари ва уларда кўлланилган ифода-тасвир воситаларининг лингвопоэтик имкониятларини очиб беришга багишланган [3, 56]. М. Ёкуббекова диссертациясининг дастлабки боби лингвофольклористика обьекти сифатида хали қўшиқларқ ёрганилишқ ва уларда лингвопоэтик таҳдил тамойиллари масалаларига багишланган бўлса, кейинги бобларда халқ қўшиқларида сифатлаш, ўхшатишларнинг лингвопоэтик хусусиятлари, метафораларнинг бадиий-услубий табиати каби масалалар чуқур ўрганилган. Шунингдек Г.Жуманазарованинг Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтик хусусиятларини аниқлашга оид монографиясини ҳам айтиб ўтиш мумкин [4, 74-110].

Ўзбек тилшунослигига халқ достонлари тили лингвопоэтикасининг ўрганилиши масаласини биринчилардан бўлиб Ш.Шоабдураҳмонов бошлаб берди. Олимнинг қатор илмий мақолалари оригиналлиги, илмийлиги, поэтик тадқиқнинг кенг қамровда эканлиги ва материаллар таҳдилига бойлиги билан тилшунослигимиз тарихида алоҳида ажралиб турада. Масалан, "Равшан" достонининг тилига багишланган ишларида [5; 125; 128; 126] ҳижолари тузилиши, қофпилар тизими, Эргаш Жуманбулбул ўғлининг сифатлаш, ўхшатиш, метафора, метонимия, киноя, муболага каби бадиий-тасвирий воситалардан моҳирона фойдаланиш маҳорати таҳдил этилган, халқ баҳисининг айрим синтактик поэтик кўчимларни кўллашдаги ўзига хос индивидуал услуби ҳакида кенг қамровли маълумотлар берилган. Олимнинг "Равшан" достонининг лексик, фонетик ва грамматик хусусиятлари ҳақидаги 91 кузатишлари шу кунгача ўрганилган халқ достонлари тилининг лингвопоэтикасига оид тадқиқотлар орасида ўз нуфузига эга [4, 89-90]. Ўзбек тилшунослигига Эргаш Жуманбулбул ўғли ижро этган "Қундуз билан Юлдуз" достонининг лингвопоэтик хусусиятлари ҳалигача маҳсус ўрганилмаган.

Ушбу мақолада Эргаш Жуманбулбул ўғлининг "Қундуз билан Юлдуз" достонидаги баъзи лингвопоэтик масалалар таҳдил этилди. Эргаш Жуманбулбул ўғли - ўзбек халқ шоири, достончи. Деҳқондостончи оиласида туғилган. Унинг етти отабобосигача, шунингдек, амаки ва момолари достончишоир ўтган (Ёдгор, Лафас, Мулла Тош, Мулла Холмурод, Жуманбулбул, Тилла кампир, Султон кампир, Жоссоқ, Ёрлақаб ва бошқалар 17-19-асрларнинг таниқли достончилари бўлганлар). Эргаш Жуманбулбул Ўғлининг улкан шоирдостончи бўлиб етишувида оиласи ва қишлоғидаги (қ. Кўргон достончилик мактаби) бой адабий муҳит катта роль ўйнаган. 1926 -1928 йилларда Эргаш Жуманбулбул ўғли кўпинча Қирқшоди қишлоғида Иса Эрназар ўғлиницида турди; достонларининг кўпчилиги ҳам шу ерда қаламга олинган. Жумладан, шу тўпламга кирган "Қундуз билан Юлдуз" достони шу қишлоқда ёзib олинган. Эргаш Жуманбулбул ўғли фольклоршунос олимларга ўтган асрнинг 20-йилларидан маълум бўлди. Ундан Ҳоди Зариф, Фози Олим Юнусов, Муҳаммад Исо Эрназар ўғли каби олим ва зиёлилар 33 номдаги асарларни ёзib олишган. Баҳши ҳақидаги мақолалар сони эса 200 га яқин [6, 441-442].

Эргаш шоир сўзсиз нафақат Кўргон достончилари, балки ўзбек баҳши-шоирларининг пешқадами эди. Шу ўринда Абдулла Ориповнинг бир фикрини келтириш ўринли. Шоир айтган: "Ўзбек адабиётининг Навоийси - Алишер Навоий. Ўзбек фольклорининг Навоийси - Эргаш Жуманбулбул ўғли". "Зар қадрини заргар билади". Абдулла Ориповнинг Эргаш шоирга берган баҳосини баҳши-шоир қолдирган мерос, уларнинг бадиий эстетик қиммати, ўзбек халқининг маънавиятидаги муносиб ўрни тасдиқлайди. Эргаш шоир халқ достонларини анъанавий эпик қолиллар доирасида шу қадар қувватлантириди, улар ёзма адабийт мезонларига бўйсира бўлди.

Эргаш Жуманбулбул ўғли ижро этган "Қундуз билан Юлдуз" достони тилининг лисоний ва бадиий - эстетик хусусиятларини аниқлаш, баҳшининг лингвомаданий бирликлардан фойдаланишдаги поэтик маҳоратини асослаш бутунги кунда ўзбек достончилитиде долзарб аҳамиятга эга. Достон халқ оғзаки ижодидаги барча шеърий қоидалар ва услубларини ўзида жамлаган асардир. Унда халқ достонларида бўлганидек, воқеалар, саргузаштлар, асосан, насрой баён этилади, қаҳрамонлар тавсифи, руҳий кечинмалари шеърий йўл билан ифодаланади. Достон тили эса ниҳоятда енгил ва равон. Унда ранг-баранг бадиий тил воситаларидан унумли фойдаланилган.

Достон лексикасида қўлланилган сўзларнинг бир гуруҳи ҳозирги ўзбек адабий тилидаги нисбатан фонетик жиҳатдан ва семантик хусусиятларига кўра фарқланади. Тилшунослик илмидаги баъзи тадқиқотларда бундай сўзлар фонетик ва семантик диалектизимлар сифатида ишлатилади.

Фонетик диалектизимлар адабий тилдаги фақат товуш жиҳатига кўра фарқланадиган, маънолари дейарли бир хил бўлган сўзлар ҳисобланади. Достон лексикасида қўлланилган бундай сўзларнинг кўпчиликларини қипчоқ шевасига хос сўзлар сифатида баҳолаш ўринлидир. Бундай сўзларнинг достон матнидаги - оғзаки нутқдаги ва ҳозирги ўзбек адабий тилидаги матнларнинг қиёсига эътибор қилинади. Масалан, "Қундуз билан Юлдуз" достонидаги ушбу сатрга аҳамият қаратамиз:

Олсанг, ўзинг ол. Биз-лар борайик,
Аҳмад Сардорни кўрайик.
Сенга қизнни бермаса,
бир шекилли бўлайик [6, 227]

Ушбу сатрдари сўзларнинг достон матнидаги - оғзаки нутқдаги ва ҳозирги ўзбек адабий тилидаги матнларнинг қиёсига эътибор қиласиз: борайик - борайлик; кўрайик - кўрайлик; бўлайик - бўлайлик.

Бу каби фонетик диалектизм ходисасига учраган сўзлар достонда кўп қўлланилган: қилмайик - қилмайлик, кирайик - кирайлик, қилайик - қилайлик, берайик-берайлик, қолайик-қолайлик, билайик-билайлик, кетайи -кетайлик, қулишайик-кулишайлик, ўйнайик-ўйнайлик, юборайик-юборайлик, тилашайик-тилашайлик, улашайик-улашайлик, келами-келадими, чечиб-ешиб, шулшу.

Семантик диалектизмлар шевадаги баъзи сўзларнинг адабий тилдигидан фарқли маънода қўлланиш ҳодисаси ҳисобланади. Достон лексикасида диалектизмларни кузатганимизда уларнинг матндан англашилган маъноси адабий тилдагидан анчагина ва жiddий фарқ қилганини кўрамиз. Намуна сифатида достондан олинган қуидаги мисолларни келтиришимиз мумкин: Олти кундан кейин жонивор Фирқўк от тилга келиб, Авазхонга қараб бир сўз айтиб турибди:

Девоналар кияр қулоҳу жанда,
Ўзим тенги не югуруклар бор эди,
Бир чопишмай чўлда қолдим армонда.
Мана тогнинг тескай бети қор эди.
Бу юришлар бизга номус, оп эди,
Бир чопишмай чўлда қолдим армонда,
Ўзим тенги не югуруклар бор эди. [6, 276]

Достон лексикасида қўлланган, ҳозирги ўзбек адабий тили ва шевалари учун хос бўлган умуммий лексималарни шаклланиш даврига кўра икки гурух, яъни умумтуркий сўзлар ва ўзбекча сўзларга бўлиш мумкин. Достон лексикасида ўзбек-қипчоқ диалектига хос сўзлар кўпроқ қўлланган.

Қипчоқ диалектига хос бўлган лингвистик хусусиятлар бир қатор тадқиқот ишларида ёритилган. Умумман қипчоқ диалектининг ўзбек халқ достонлари тилига муносабати масаласи - лингвофольклористиканинг алоҳида тадқиқод йўналиши сифатида ҳам ишланган [7, 32].

Қипчоқ шевалари лексикасининг асосий қисми ўзбек умумхалқ тили бойлигига, адабий тилнинг лексик бойлигига деярли мос келади. "Кундуз билан Юлдуз" достони лексикасида ҳам ана шундай лингвистик жараён кузатилади: Масалан: Шўйтиб (шундай қилиб) куйдирган-да бизни [6, 341]; у палла (вақт) баччалик (ёшлик, тажрибасизлик) қилдинг-да, гапга тушунмадинг; бола майдондан чиқиб, Кундузнинг ортидан ияра берди(эрғашаверди) [6, 426]; Ўзингдан тугмай ул (ўғил) бўлмас, сотиб олмай қул бўлмас; Бурунги (олдинги, илгариги) давронлар энди ўтиби [6, 327].

Бу каби сўзлар бир қатор ўзбек шеваларида, асосан, қипчоқ шеваларида кўпроқ қўлланилади. Қипчоқ шеваларига хос сўзларнинг достон лексикасида кўпроқ қўлланилганлигини бир қанча омиллар орқали изоҳлаш мумкин:

- Ўзбек халқ эпик асарларининг асосий қисми қипчоқ уруғи ва қабилаларининг ижодкор вакиллари - бахши шоирлар томоидан яратилганлиги ва халқ орасида куйланганлиги фольклоршуносликда аллақачонлар айтилган ва исбот қилинган. Шунинг учун ҳам халқ эпик асарларининг тили барча соҳада қипчоқ диалектларининг тил хусусиятларига тўла мос келади.
- Эргаш Жуманбулбул ўғли ижро этган "Кундуз билан Юлдуз" достони қипчоқ уруглари ва қабилалари орасида жуда кенг тарқалган ҳамда куйлаб келинган.
- "Кундуз билан Юлдуз" достонининг куйловчиси Эргаш Жуманбулбул ўғли ҳам қипчоқ шеваларига мансуб бўлган ҳозирги Самарқанд вилояти Кўшработ тумани Кўргон қишлоғининг фарзанди ҳисобланган.

Ушбу достон лексикасини ўрганар эканмиз, ундаги баъзи сўзлар ҳозирги ўзбек тилида ва шеваларида умумман қўлланилмаслигини аниқладик. Бундай сўзлар маълум тарихий давр ва муҳитга боғлиқлиги, достон сюжетига алоқадор эпик қаҳрамонлар, эпик ўрин ва макон номлари эканлиги билан ҳам ҳарактерланади. Масалан: "Ҳамма эл эшитиб ҳай аттанг дейишиб, нечовлар уйида йиғлашиб; додхоҳ оталиқлар, туг ушлар түбебигилар, тилла асоли ҳудайчилар, улафаҳўр умаролар, фузалолар. шогирди кўп қанча уламолар, асададор, тугдор, қози, бий, муҳрдор ўгачи, шифовул, маҳрам, ясовул хотин-бала чақаси билан йигила берди, подшоликнинг аркига уюла берди [6, 357].

Ўзбек адабий тили тарихий тараққиёти давомида ўз ички қонуниятлари асосида мустақил равища ривожланган тарихан турли тиллар билан тўқнашган. Натижада ўзбек адабий тили аста - секинлик

билин ўзининг қадимий туркий негизидан лўгат таркиби нуқтаи назаридан маълум даражада узоқлашган, ўзига хос лексик қатламга эга бўлиб қолган.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, тадқиқ қилинган ушбу достон ўзига лексик қатламларга эга эканлиги, ҳалқ тили ва қипчоқ шевасига мансублиги, бадиий эстетик қимматга дахлдорлиги қадрланади. Достон лексикаси гениологик қатламига кўра икки (ўз ва ўзлашган) қатламга бўлиниб ўрганилади. Ҳар иккала қатламга мансуб сўзлар достон тилининг бадииятини, лисоний таъсирчанлигини оширишга хизмат қилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро баҳшичилик санъати фестивали очилишига багишланган тантанали маросимдаги нутқидан. <https://uz.a.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-khal-06-04-2019>
2. Мирзаев Т., Саримсоков Б. Достон, унинг турлари ва тарихий тараккиёти. // Узбек фольклорининг эпик жанрлари. -Тошкент: Фан, 1981
3. Яқуббекова М.М. Ўзбек ҳалқ қўшиқларининг лингвопоэтик хусусиятлари. Филол.фанд-ри. дис.автореф.- Тошкент, 2005.- 52 б.
4. Шоабдураҳмонов Ш. "Равшан" достонининг тили ҳақида // "Эргаш шоир ва унинг достончиликдаги ўрни" тўплами. - Тошкент, 1971. - 2-китоб.
5. Жуманазарова Г. "Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтикаси (лексик-семантик, лингвостилистик ва лингвостатистик таҳдил)?". Тошкент, 2012.
6. Ўзбек ҳалқ ижоди. Кўп томлик. (Айтувчи Эргаш Жуманбулбул ўғли, нашрга тайёрловчи X. Зариф). Т..Faфур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. - 448 б
7. Жуманазарова Г.У. "Ширин билан Шакар" достонининг лугавий ва лингвопоэтик хусусиятлари (Фозил Йўлдош ўғли варианти асосида). - Филол. фан. номз. ... дис. - Тошкент, 2008.

TILSHUNOSLIK VA ADABIYOTSHUNOSLIK SOHALARIDA KOMPYUTERDAN UNUMLI FOYDALANISH

Умарова Ирода Абдуллахоновна
Фаргона вилояти Олтиариқ тумани
21- мактаб бошлангич синф ўқитувчиси 998906461442

Annotasiya: Maqolada kompyuter lingvistikasi, xususan, o'zbek tilshunosligida bugun va yaqin kelajakda hal qilinishi kerak bo'lgan dolzarb masalalar qisman bo'sada, o'z ifodasini topgan.

Kalit sozlar: Tilshunoslik va adabiyotshunozlik sohalarida kompyuterdan unumli foydalanish, lingvistikaga doir masalalarni kompyuter vositasida hal qilish yo'llarini o'rganish, matematik mantiq asoslari, tabiiy tillarning matematik modeli, o'zbek tilining matematik modeli, o'zbek tilining kompyuter uslubi.

Til gramatikasining matematik modeli matematik mantiqning aksiomatik nazariyasiga asoslanadi. Shuning uchun matematik lingvistika matematik mantiq asoslarini bayon qilishdan boshlanadi. XX asrning yillaridan boshlab tilshunoslikda "mashina tarjimasi", "mashina tilshunosligi" atamalari qo'llanila boshlandi. Bu asrning buyuk kashfiyoti bol' gan kompyuter texnologiyalari tilshunoslikka ham kirib kelganining isboti edi. Mashina tarjimasi yoki avtomatik tarjima deyilganda bir tildagi kompyuter vositasida, tez vaqt ichida tarjima qilish nazarda tutiladi. Mashina tarjimasining asoschilari muhandis va matematik olimlar bo'lib, keyinchalik bu ishda tilshunoslar ham faol qatnasha boshlagan. Shu tariqa mashina tarjimasi g'oyalari butun dunyoda nazariy va amaliy tilshunoslikning rivojlanishida katta ahamiyat kasb etdi. Formal garmmatika nazriyasi yuzaga kelib, til va uning alohida aspektlari modelini yaratishga e'tibor qaratildi. Tilshunoslikning rivojlanishida katta ahamiyat kasb etdi. Formal grammatica nazriyasi yuzaga kelib, til va uning alohida aspektlarimodelini yaratishga e'tibor qaratildi. Tilning bu jihatlari matematik lingvistika fanida ishlab chiqilib, bu o'z navbatida, kompyuter lingvistikasi va tilshunoslikning lingvistikasi fanining yuzaga kelishi uchun poydevor bo'ldi. Demak, shu asosda tilshunoslikning yangi yo'nalishi o'lgan kompyuter lingvistikasi va tilshunoslikning bir qator nazariy va amaliy yo'nalishlari vujudga keldi. Kompyuter lingvistikasi fanining asosiy maqsadi lingvistik masalalarni yechishning kompyuter dasturlarini yaratishdir. U tilshunoslikning bo'limi bo'lib, matnga kompyuter yordamida ishlov berish bilan bog'liq vazifalarni bajaradi. Inson tafakkuri shu qadar taraqqiy etib bormoqdaki, texnikalashtish, kompyuterlashterlash jarayoni nafaqat ishlab chiqarishning turli sohalari, balki madaniyat va ta'lim sohalariga ham dadil kirib bormoqda. Kompyuter texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi ta'lim jarayonini yangi bosqichga ko'tardi, bu o'z o'rnida ta'lim mazmunini, etod va shakllarini qayta ko'rib chiqish, uni yangi bilim hamda ko'nikmalar bilan yanada boyitish zaruriyatini tug'dirdi. Hozirgi vaqtida oliy ta'lim muassasalarida yangi pedagogic texnologiyalarning ilmiy asoslarini yaratish, ularni tasniflash, metodik ahamiyatini belgilash, ta'lim jarayoniga tatbiq etish kabi dolzarb muammolar ustida ish olib borilmoqda. Ilg'or pedagogik texnologiyalarning kompyuter texnologiyalari bilan uyg'unlashtirib tashkil etilishi va shu asosda mul'timediya darslarining yaratilishi esa asosiy yo'nalishga aylanib qolmoqda. Mul'timediya ("ko'p muhitlik" degan ma'noni bildiradi) zamonaviy kompyuterlarning deyarli barchasida mayjud bo'lgan imkoniyatlar majmuini, kompleks tushunchani anglatadi. Mul'timediya axborotning turli ko'rinishlari - matn, jadval, grafika, ovoz, animatsiya, videotasvir, musiqa yordamida axborotni yig'ish, saqlash va qayta uzatish vazifalarini bajaradi. Mul'timediya "inson - kompyuter" interaktiv(dialogik) muloqotning yangi, takomillashtagan pog'onasi bo'lib, bunda foydalanuvchilar juda keng va har tomonlama axborot oladi. Bir qator olimlar, metodistlar tadqiqotlari shuni ko'rsatadi, ta'lim oluvchi birinchi marta eshitgan mavzusining faqat to'rtadan bir qismini, ko'rgan materialining uchdan bir qisminigina eslab qoladi; ham ko'rib, ham eshitsa, axborotning ellik foizini esda saqlaydi. Interaktiv mul'timediya texnologiyalaridan foydalanilganda esa, bu ko'rsatkich yetmish besh foizni tashkil etadi. Shu bois ta'lim jarayonida ATdan unumli foydalanish katta ahamiyatga ega. Til o'rgatishda quyidagi kompyuter dasturlarini qo'llash mumkin: Taqdimot texnologiyasi, ya'ni mashg'ulotni ko'rgazma sifatida o'tkazish, darsda kompyuterdan foydalanishning eng oson usulidir. Buning uchun o'qituvchiga birgina kompyuter va mul'timediya proektori kerak bo'ladi. MS Power Point dasturi yordamida o'tilajak dars uchun kompyuterda o'qituvchining o'zi slaydlar yaratadi va ko'rgazmalar paketini tayyorlaydi. Elektron nusxa - bu o'zbek tili fani bo'yicha mayjud bo'lgan muayyan darslikning kompyuterdag'i variant bo'lib, unda mul'timediya vositalaridan faqat ovoz va matn qatnashadi. Elektron mul'timediya darsligi - aynan kompyuter vositasida o'quv kursini yoki uning bitta katta bo'limini o'qituvchi yordamida yoki mustaqil o'zlashtirishni ta'minlovchi dasturiy - metodik kompleks. Elektron ensiklopediya-kuchli qidiruv tizimiga ega bo'lgan ma'lum yo'nalishdagi yo'nalishdagi illyustratsiyali maqolalar, elektron xaritalar, fotosuratlar, giperhavolalar, audio vavideoizohlar, xronologikro'yxat, foydalanilgan vatavsiya

etiladigan adabiyotlar ruyxati va hokazolardan iborat bo`lgan katta hajmdagi electron dastur. Elektron lug`at - odadagi asosida tuzilgan, mul`timediya vositalari bilan boyitilgan dastur. Elektron lug`at turli yo`nalishda tuzulishi mumkin, undan talabaning so`z boyligini oshirish, tarjima qilishda foydalaniladi. To`g`ri talaffuzni o`rgatuvchi kompyuter dasturlarida animatsiya yordamida tovushning artikulyatsiya o`rni, usuli ko`rsatiladi, etalon nutq eshittiladi, talabaning o`z talaffuzi yozib kiritiladi, so`ngra u adabiy til me`yori bilan taqqoslanadi. Bundan tashqari, audiodasturlar qatoriga "Karaoke" tizimini kiritish mumkin. Undan hordiq chiqarishda yoki biron tadbirni o`tkazishda foydalanish juda qulaydir. Universal test dasturi dasturi o`zbek tili darslarining biror yirik bo`limi bo`yicha test topshiriqlari va reyting tizimidan iborat bo`lgan kompyuter dasturidir. Uning qulayligi shundaki, birgina dasturiy ta`minot asosida turli xil test sinovlarini o`tkazish, ya`ni faqat matnni o`zgartirib, dasturni har xil mavzularda qo`llash mumkin. Elektron virtual kutubxona - mul`timediya xonasining keng imkoniyatlaridan yana biri, elektron nusxa yoki elektron mul`timediya darsliklari mujassamlangan, tarmoqqa ulangan kutubxona. Internet tarmog`idan o`zbek tilini o`rganuvchi rusiyabon talabalar unumli foydalanishlari mumkin: mustaqil ta`lim jarayonida ma`lumotlar to`plash, mavzularni o`zlashtirish, berilgan mavzuda referat, insho yozish va boshqalar. Shuningdek, elektron pochta - axborotni bir kompyuterdan ikkinchisiga yuborishni ta`minlovchi tizim orqali o`qituvchi yoki tengdoshlari bilan muloqotda bo`lishi mumkin. Videomateriallar bilan ishlash til o`qitishda alohida ahamiyat kasb etadi. Axborot texnologiyalarining bu vositasini turli ko`rinishda, usulda qo`llanilishi mumkin. Masofaviy ta`lim - bu masofadan Internet tarmog`i orqali o`qitish usuli bo`lib, uning asosida respublikamizda ma`lum sohalar bo`yicha test tajribalar o`tkazilmoqda. Anglashiladiki, mashg`ulotlarda kompyuterdan foydalanishning turli tuman usullari mavjud. Sanab o`tilgan va boshqa bir qator kompyuter texnologiyalarini til o`qitish jarayonida qo`llash yuqori natijalar berishi shubhasizdir. Jahonda kompyuterni o`quv jarayonida qo`llash bo`yicha etarli tajriba to`plangan, bu borada olib borilgan muhim ilmiy- metodik tadqiqotlar, ko`pgina ta`limiy - nazorat dasturlari, mul`timediya darsliklari mavjud. Yaratilgan dastur va boshqa elektron ishlanmalarining sifati, albatta, mualliflarning shaxsiy qarashlariga, ilmiy - metodik saviyasiga va umumiyligi madaniyatiga bog`liq bo`ladi. Bu esa nazorat qilinishi qiyin bo`lgan holdir. Masalan, ba`zi ta`limiy - elektron ishlanmalar ko`zlangan maqsadga to`la - to`kis erishishga xizmat qilsa, ba`zilari o`ta qiziqarli, estetik jihatdan yuqori sifatli bo`lishiga qaramay, muayyan mavzu bo`yicha kerakli bilim va ko`nikmalarni egallahsga xizmat qilmay, informatika va information madaniyat kursini o`rganishgagina yordam beradi. Bugungi kunda o`qitishni kompyuterlashtirish nazariyasini ishlab chiqish, xaqiqatan ham, o`quv faoliyatining samaradorligini oshiradigan, o`rganilayotgan mavzuga nisbatan ijobiy munosabat va qiziqishni shakllantiradigan ta`limiy - elektron ishlanmalarini yaratishning umumiyligi va xususiy mezonlarini belgilash zaruriyati paydo bo`ldi. Hozirgi paytda Rossiya, Ukraina, Fransiya, Yaponiya, Kanada va boshqa mamlakatlarda ta`limiy - elektron ishlanmalarini yaratish konsepsiyasini bo`yicha ilmiy - metodik tadqiqotlar olib borilmoqda. Konsepsiya ishlanmalarining mohiyati, ularni yaratish, tekshirish va qo`llash tartibi belgilanadi. Mutaxassislarining fikricha, ta`limiy - elektron ishlanmalar asosan texnik, pedagogic, metodik talablarga javob berishi zarur. Ular shunday talablarga jarayonida qo`llanilishi mumkin.

Demak, tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida kompyuterdan unumli foydalanish, lingvistikaga doir masalalarni kompyuter vositasida hal qilish yo`llarini o`rganish, matematik mantiq asoslari, tabiiy tillarning matematik modeli, o`zbek tilining matematik modelini yaratish kerak.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Шемакин Ю.И. Начало компьютерной лингвистики. -М.:Высшая школа, 1992.
2. Зубов А.В., Зубова И.И. Основы лингвистической информации. -Минск: МГПИИ, 1992.
3. Abdurahmonov X, Rafiyev A, Shodmonqulova D. O`zbek tilining amaliy grammatikasi. -Toshkent: O`qituvchi, 1992.
4. Nurmonov A, Yo`ldoshev B. Tilshunoslik va tabiiy fanlar. -Toshkent: O`qituvchi, 2001.

ТИЛ ЎРГАТИШДА ЁШГА МОС МАШҚ ТАНЛАШНИНГ АХАМИЯТИ

Умматалиева Турсуной Абдулхакимовна
Наманган вилояти Учқўргон тумани
43- ДИУМнинг инглиз тили ўқитувчиси
Telefon: 998993086204

Аннотация: Уибу мақола бошлангич ва юқори синф ўқувчиларининг чет тилини ўрганишида ёшга хос хусусиятлари ҳақида маълумотларга эга бўлиши ҳамда ёшга мос машқларни тўғри танлай олиши учун ёрдам беради.

Чет тилини ўрганиши турли маданиятларга йўл очиб беради. Юқори сифатли тил таълимоти ўқувчиларнинг тил ўрганишига бўлган қизиқишларини янада ортишига ва оламни англашини чукурлаштиришига ёрдам беради. Тил ўқитиши ўқувчиларни ўз фикрларини, гояларини бошқа тилда намоён қила олиши, оғзаки ва ёзма нутқда сўзловчига жавоб қайтаришини таъминлаши керак.

Калит сўзлар: глобал ёндашув, тўлиқ шахс, ақлий ривожлантириш, экспериментал тадқиқотлар, Риажет ва Гарденер ёндашуви.

Чет тили ўқитувчиси чет тили ўқитиши методикаси ютуқларини пухта ўзлаштириш орқали ўқувчиларнинг тўплаган тил тажрибалари меъёрини аниқ билишга ва уни янада такомиллаштиришга эришиш учун "Ёшга мос машқ танлаш"га ҳам алоҳида эътибор қаратиши керак. Бунинг учун бошлангич ва юқори синф ўқувчиларига хос хусусиятларни пухта ўрганиш лозим. Ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари руҳшуносларнинг назарий ва экспериментал тадқиқотларида атрофлича ишлаб чиқилган. Мелани Вилием тадқиқотларидан: Инглиз тилини ўргатиш фақаттинга тил ўргатишдан кўра кўпроқ нарсаларни қамраб олади. 5 ёшдан 16 ёшгача бўлган ўрганувчилар билан ишлашда ва уларни ўқитишини режалаштиришда уларни тил ўрганиши билан биргаликда ижтимоий ва ақлий ривожланишларини ҳам эътиборга олиш керак. Бола ривожланиши ва болаларда 1-ва 2-тилни ривожланишида эътиборга олиниши керак бўлган аниқ намуналар ва элементлар мавжуд бўлиб, ўқитишида бу намуна ва элементларни доимо ёдда сақлашимиз керак. Бу глобал ёндашув "бутун бола" тўлиқ шахсни ривожланишини таъминлашни ҳам кафолотлайди.

Боланинг даражасини эътиборга олиб, ўқитишини бошлаш бола ўзи билан синф хонага кўплаб маълумотларни олиб киради. Улардаги бор хаёт тажрибалари, ўз дунёларидаги илми, улар аллақачон бир тилни эгаллаганликлари уларни даражасини аниқлашда қўйл келади. Улар одатда қувончга тўла ва ўрганишига иштиёқманд бўлади. Ақлий ривожланиш босқичи ривожланишни таъминловчи туртки билан бир қаторда уларни ёшига ҳам боғлиқ. Болаларнинг ички имкониятлари ва қобилятларини эътибордан четда қолдирганда ва уларга "бўш идиш"дек қаралганда ўқитувчиларда тез-тез кузатиладиган қийинчиликлардан бири юзага келади.

Яна бошқа бир қийинчилик топшириқ ёки машқ болаларни даражасига эмас, балки катталар нуқтаи назаридан танланганда юзага келади. Бу паст ўзлаштирувчи болаларни "эришиб бўлмайдиган" холатта туширади, лекин бу болани топшириқни бажаришга нолойиқлигини кўрсатмайди. Ўқитувчилар учун энг яхши йўл ўқувчилар билан алоқада бўлиш ва уларни даражаларига мос топшириқлар танлашдир. Ўқувчилар турли қобилятларга эга бўладилар. Гарденер қобилятнинг 7 турини аниқлаган: тил ўрганишига оид, кўришга, мусиқага, харакатга, шахслар аро ва индивидуалликка оид қобилятлар. Дарс боланинг қобилят кучига қараб режалаштирилиши боланинг дарсдаги иштирокида ва ривожланишида жуда муҳим.

Ижтимоий муносабатни ривожланиши. Ўрганиш - ўзаро муносабат жараёни. Пиажет-ижтимоий муносабатнинг сифат ва микдори бола ривожланишида катта ахамиятга эга", дейди. Вайготскийнинг "Тезроқ ривожланиш худуди" назарияси катталар етакчилигида ёки кучлироқ тенгкурлари билан бирга ишлашда ўзаро муносабат сифатига кўпроқ ургу беради.

Маъно музокараси ва ҳамкорликдаги сухбатни кўллаб қувватлаш. Барча ўрганувчилар мъяноли ва қизиқарли сухбатлар учун фақаттинга фактлар билан эмас, балки гоя ва фикрлар билан ишлашга зарурият сезадилар. Коммуникатив тил ўргатишда аутентик материаллар, реал топшириқлар ўқувчиларга фикр алмашишда ва муаммоларни хал этишида бирга ишлашда ва натижага эришишда ҳамкорликдаги сухбат ва маъно музокараси учун имконият беради.

Ўрганиш фаол, ақлий жараён. Болани тўлишини кутиб турадиган бўш идиш ёки тил ва гоялар билан ишлайдиган фаол тадқиқотчи деб қарамаслик лозим. Юқорида эслатиб ўтилганидек, болалар синфхонага ўзлари билан янгилик учун қурилиш бўлаги сифатида фойдалана оладиган кўпгина

маълумотлар билан киради. Болалар ўрганиш жараённида ақлий фаол иштирокчи бўлиш учун қийинчиликлар ва тахликаларга дуч келишга тўғри келади. Қийинчиликларга, тахликаларга дуч келмаган ўрганувчилар хеч қачон мустақил бўла олмайдилар ва бундай холларда ривожланнишда муваффақиятсизликка учрайдилар, истакларини амалга ошира олмайдиган бўлиб қоладилар.

Аниқ, таниш контекстда маъноли ва мақсадли режа. Биринчи тилини ўрганишда болалар вазият танламайдилар. Инглиз тилини ўрганишда эса уларга муносабат мақсадли ва тушунарли бўлиши учун аниқ таниш вазиятларда ишлашга тўғри келади. Улар нима учун буни ўрганаётганликлари ва уларга қандай ахамияти борлигига жавоб тариқасида билишлари зарур. Бу яна ўқитувчидан болаларнинг даражаси (қизиқишлари ва тушунчалари)ни эътиборга олиб мавзу танлаш қобилятини талаб қиласди.

Қўллаб-қувватловчи, кўркитмай, завқли ўрганиш мухитини ривожлантириш. Муваффақиятли ўрганиш учун ўрганувчилар ўзларини хотиржам хис қилиши, параметр аниқ бўлиши, ўрганиш завқли бўлиши зарур. Синфхонада ижобий мухитни яратувчи омиллар: қийинчилик ва тахликаларда қўллаб-қувватланиш, мавзулар қизиқарли бўлиши, машқлар маъноли ва мақсадли бўлиши, ўрни келганда мақтов билан рағбатлантириш, интизом қатъий, барқарор ва адолатли бўлиши керак. Синфхонадаги ўрганиш мухитини ижобий натижаси бўлиши билан бирга бу ёндошув ўқувчиларни бир-бирларига ва синфдан ташқаридагиларга нисбатан сабрли бўлишни ҳам таъминлайди. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ёшга мос машқ танлашда, бир томондан, чет тилини ўқитиши хусусияти ҳисобга олинса, иккинчи томондан, ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига эътибор бериш керак. Бошлангич ва юқори синф ўқувчиларига хос хусусиятлар

Бошлангич синф: -илк давр ўрганувчиларга мос маромда кўпроқ вақт талаб қиласди; -ижодкорликни ошириш учун кўпроқ вақт талаб қилиниши, хатолар ўрганиш жараёнини ўзига хос қисми ҳисобланади; -самарали омиллардан фойдаланиш, чет тилини ўрганишга бўлган ижобий муносабатларни ўрнатишни мухимлиги; -диққатни тарқоқлиги; -алоҳида дарслерка зарурятни йўқлиги; -мавзуга асосланган ўқув дастур; -структуря ва функцияларни айланма изчиллиги; -намуналарни тақорглашни етарлилиги, батағсил грамматик кўрсатмаларга эҳтиёжнинг йўқлиги;

Юқори синф: -юкланган тил ўқув режаси сабабли вақт чегаралангандиги;

-мақсаднинг аниқликка ўйналирилганлиги; -ўзига ишончни мавжудлиги, эгоизмни болаларча танқидий эмаслиги; -материал етарли даражада қизиқарли бўлмасада диққатни узоқ вақт жамлай олиш; -дарслерка асосланган машқларга эҳтиёжнинг мавжудлиги; -тилга асосланган ўқув дастурга эҳтиёжнинг мавжудлиги; -структуря ва функцияларни тўғри кетма-кетлиги; -қисқартирилган матнларни тушуна олиш қобиляти.

Ўқувчиларнинг ёш ва шахс хусусиятларини, яъни тафаккур, хотира диққат, идрок, фаолият жихатларини ҳисобга олиб, ўқитувчи чет тили ўргатишда уларга фарқли ёндашиб керак. Бошлангич синф ўқувчилари чет тили ўрганишни катта қизиқиш билан кутиб оладилар. Ўқитувчига тақлидан ўрганишни, ашула, шеър ва ўйинларни ёқтиришади. Дарсларда шеър, ашула, ўйинлардан фойдаланиш самарали бўлиб, бунда ўқувчиларнинг коммуникатив қўнимларни ривожланади. Бу даврда ўқувчиларга чет тилида гапириш ва тинглаб тушуниш малакалари билан биргаликда ёзиш ва ўқиш қўнимларини ўзлаштиришга сезиларли вақт ва куч сарфланади ва ўқув режасида нисбатан кўпроқ вақт ажратилади. Бошлангич синф ўқувчиларнинг тез чарчаши, диққатининг ихтиёрсизлиги, эслаб қолиш даражаси хали етарли даражада ривожланмаганлиги уларнинг ёш ва психологик хусусиятларига хосдир. Чет тилини ўргатишнинг бошлангич даврида дарсда турли рақс харакатларидан иборат бўлган жисмоний машқлардан, ўйинлардан фойдаланиш мумкин. Бунда ўқувчилар олдига харакатнинг ёки предметнинг номини эслаб қолиш мақсади қўйилиши керак. Бунда ўқувчилар ўзларини эркин тутишлари, ўқитувчи билан бирга дарсни қизиқарли ўтишига ҳаракат қилишлари керак, чунки ўқувчиларнинг инглиз тилида мулоқот қилишга тайёрлиги ва буни хоҳлашлиги бошлангич синф ўқувчиларнинг чет тилида мулоқот қилишини шакллантиради. Бу эса чет тилини эшитиш, гапириш, ўқиш ёки ёзиш каби асосий таълим шакллари ёрдамида эмас, балки ўқитувчи билан, бир-бирлари билан фаол ва жонли мулоқот орқали эришиш имкониятини беради. Ўқувчиларни чет тилини ўргатишга қизиқтириш учун шундай ўқув жараёнини ташкил этиш керакки, бу ўқувчиларда юқори мотивацияни ва дарсларда фаолликни таъминлаши зарур. Юқори синф чет тилида нутқ, қўнимка ва малакани ўстириш палласи саналади, бу пайтда чет тилига қизиқишнинг сўниши холлари ҳам учраб туради. Тил материалини ўрганишда онглиликка эътибор кучаяди. Ўқишининг малака сифатида мавқеи ўзгаради, у асосий амалий мақсад даражасига чиқа бошлайди. Берилган материалдан фойдали ахборот олишга эътибор ошади.

Қайси машқни танлаган бўлардингиз?

Драмалаштириш. Ўқувчилар кичкина балиқ хикоясини драмалаштиради. Иккита ўқувчи катта илонбалиқ ва кичкина балиқ қисмларини оладилар. Бир нечта ўқувчи дарёдаги бошқа балиқлар

ролини ижро этади, бошқалари ҳаракатлар ва калит фразалардан фойдаланиб, хикояни айтишида ўқитувчига жўр бўладилар. Улар бирор нарсадан дарё тасвирини тайёрлайдилар. Кичкина балиқ рангизлиги учун хеч кимга қўшилмай, дарё четларида ёлғиз юради. Бир қуни у илонбалиқдан рангли бўлишга ёрдам беришини сўрайди, илонбалиқ бир кун юзи учун, бир кун сузгичлари учун, бир кун танаси учун, бир кун думи учун ранг беради. Кичкина балиқ лаблари учун ранг сўраганда илонбалиқ рози бўлмайди, чунки балиқча "илтимос" сўзини унтиб қўяди. У илонбалиқ ёрдамида рангларга кираётганида бошқа болалар рангларни ёпиштиришда унга ёрдам берадилар.

Ўқинг ва фарқларни топинг. Ўқитувчи ўқувчилар ёрдамида хикоядаги кичкина балиқ тасвирини доссага ёзди. Болалар унга ном берадилар. У ўқувчилар ёрдамида тасвирга мос тушадиган расмни чизади ва бўяйди. Масалан: Балиқнинг номи Гогл айс. Унинг қизил танаси ва сиёхранг юзи бор.

Унинг оловранг думи ва яшил сузгичлари бор. Унинг лаблари оқ. Кейин ўқитувчи ҳикояни овоз чиқариб, айрим жойларини хато билан ўқийди.(Масалан: исмини, рангларини ўзгартириб). Ўқувчилар хатони топишганда кўл кўтариб, тўғрилашлари керак. Юқоридаги иккита машқ мухокама қилинганда биринчи машқ тил ўрганиш учун жуда фойдали эмас деб топилди. Чунки бу машқ барча ўқувчиларни иштирокини ва тил кўнікмаларини қамраб ололмайди. Иккинчи машқ тил ўргатиш учун жуда фойдали. Чунки тил кўнікмалари (тинглаб тушуниш, ўқиши, ёзиш ва гапириш кўнікмаларини) ривожлантиришга мўлжалланган ва барча ўқувчилар иштирокини қамраб олади. Хулоса шуки, ўқитувчи дарсга тайёргарлик кўришда синфхонада тил ўргатиш учун ижобий мухитни яратишни, ўқувчиларнинг ёш ва шахс хусусиятларини ва тил кўнікмаларини ривожлантиришни эътиборга олиши керак. Шунда дарс учун қўйилган мақсаддага эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. From Teaching Languages to Young Learners Cameron 2001 CUP p8-10
2. From Teaching Languages to Young Learners Cameron 2001 CUP p 2-4
3. Pinter A., 2011 Children Learning Second Languages. Basingstoke: Palgrave
4. Macmillan Scott, W.A. & Ytreberg, L.H., 2004 Teaching English to Children.

ИЛМИЙ ФАНТАСТИК МАТНЛАРДА МАКОН-ЗАМОН МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ВОҚЕЛАНИШИ

Уразметов Равшанбек Юлдашович

Урганч давлат университети инглиз тили ўқитувчиси

Телефон: +998(93)7445032

rsbmm07@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада хронотоп мундарижасига кирадиган макон-замон муносабатларининг илмий-фантастик матнларда воқеланиши муаммоси тадқиқи баён қилинган.

Калит сўзлар: матн, хронотоп, дискурс, нутқий акт, темпорал ва локатив омиллар, замон референцияси

Семантик бирлик сифатида намоён бўладиган матн структураси икки сатҳдан иборат: воқеликни номлаш, баён қилиш функциясини бажарадиган жараён ва ушбу жараён маҳсулоти. Биринчиси бевостиа нутқий акт жараёнига мос келиб, у дискурс фаолиятини акс эттиради. Нутқий акт ижросида юзага келадиган маҳсулот эса нарратив дастур режанинг бажарилишини талаб қиласди. Ҳозирги пайтда адабиётшунос ва тишлинуослар томонидан кенг миқёсда қўлпанилаётган "нарратив" (инг. narrative, narration) тушунчаси дискурсив бирликларнинг кетма-кетлиги асосида мазмундор тузилмани юзага келтирувчи фаолиятни англатади.

Матн динамикаси сўзловчи-муаллиф -ўқувчининг нарратив шароитда матн идроки сари йўналтирилган тафakkur фаолияти билан ҳамроҳлашади. Шу аснода, дискурс яратилишининг pragmatik шартларидан бири нутқий фаолиятнинг дискурсив сатҳида "мен", "шу ерда", "ҳозир" синкетизми доирасида нутқий актни коммуникатив маҳсулот - матнга айлантиришидир (Halliday 1982:209). Худди шу сатҳда нарратив фаолиятнинг иштирокчилари, замон ва макони аниқ қўриниш олади. Бу эса, дискурсив фаолиятнинг ижодкорона руҳини таъминлайдиган асосий механизми замон-макон ҳудудидан жой олиш ёки, бошқача айтганда, локациядир (Степанов 1981). Нутқий актнинг макон, замон ва субъектини белгилашга мос келадиган локация (жойлаштириш)ни коммуникатив -прагматик категория сифатида қараш таклифи ҳозирги пайтда қўпчилик томонидан маъқулланмоқда (Сергеева 1984:31). Айнан шу категория матн динамикасини юқори даражада шакллантириш қувватига эга. Матн яхлитлиги ва ҳаракатчанлиги энг аввало хронологик кетма-кетлик тизими, турли замон белгиларининг ўзаро кесишуви асосида эришилади, зоро, В.В. Богданов эслатганидек, "дискурс доимо олдинга (келажакка -Р.У.) интилади, чунки унинг ўзи ҳаракатdir. Лекин дискурснинг ҳар бир қисми у ёки бу даражада ўтмиш билан боғланади" (Богданов 1984:18).

Фикримизча, матн ҳаракатчанлигининг прагматик шартларидан бири сифатида нутқий актнинг оний кечишини акс эттирилишидир. Бунда матннаги замон кўрсаткичлари "объектив замон" билан мослашади ва замон референциясининг ўзига хос иккиламчи тизимини ташкил қиласди. Бундан қўринадики, матнни қисмларга тақсимлашда икки хил замон референциясига мурожаат қилинади. Анъанавий ажратиб келинаётган ва матн мазмуний көгезиясининг асосида турадиган "ретроспекция" ва "проспекция" ҳодисалар худди шу икки босқичли замон референциясининг натижасидир.

"Ҳозир" ва "ҳозир эмас" қарама-қаршилиги кесимида қараладиган дискурсив замон кўрсаткичлари замоннинг ҳисоб нуқтаси сифатида "ўшанда" кўрсаткичини танлашни тақоза этади (Варшавская 1984:43). Бу ҳолда матн қисмларининг замонда жойлашув хусусиятини қуйидагича шаклда изоҳлаш лозим бўлади:

Бир пайтда	Турли пайтда
«ўшанда» замон	
Олдинги замон	Кейинги замон

Шаклдан қўринадики, дискурс кечишининг турли режалари хабар қилинаётган воқеалар таксиси муносабатларининг энг камида икки хил қўринишида намоён бўлади. Биринчиси воқеаларнинг бир пайтда ёки турли пайтда содир бўлишини акс эттирувчи муносабатлар бўлса, иккинчиси - воқеаларнинг олдин ёки кейин кечишини кўрсатувчи муносабатлардир.

Худди шу муносабатлар илмий -фантастик матнлар хронотоп структураси шаклланишида етакчи вазифалардан бирини бажаради. Бадиий асар хронотопи муаллиф субъектив прагматик фаолиятининг маҳсулидир. "Хронотоп" тушунчасини биринчилардан бўлиб қўллаган М.М. Бахтин уни "замон ва

макон муносабатларининг бадиий ўзлаштирилган ўзаро боғлиқлиги", деб таърифлаган эди (Бахтин 1974:133). Бундан ташқари, олим хронотоп доимо баҳо қийматига эга бўлганилиги боис, у эмоционал таъсир кучига эга эканлигини ҳам қайд этган. Ю.С. Степанов лисоний мавхумлаштирища номинация ва предикация билан бир қаторда локацияга ҳам эътибор қаратиш фикрини ўртага ташлаганлигини эслаган эдик. Унинг наздида, локация нутқий фаолият жараёнида сўзловчи "мени" атрофида юзага келадиган муносабатларнинг мавхумлаштирилишидир. У нутқий актнинг уч мўлжалали асосида шаклланади: "мен" - нутқ муаллифи, "шу ерда" - нутқий фаолият бажарилган жой ва "ҳозир" - нутқ они. Ушбу мўлжаллар метафорик кўчимлар замираша шаклланиб, шахс, сон, макон ва замон категорияларининг ривожига замин яратади (Степанов 1981:59). Шу сабабли бадиий хронотопни pragmalingvistika нуқтаи назаридан ўрганишга эҳтиёж туғилади.

Хронотоп мундарижасига кирадиган макон-замон муносабатларининг бадиий матнда воқёланиш муаммоси бир қатор тадқиқотларда ўрганилган (Тураева 1979; Еникудзе 1984; Михайлова 1983; Боймирзаева 2010). Илмий -фантастик асарлар матнларида локация лисоний категорияси бирликларининг бадиий хронотопни шакллантириш хусусиятларини ўрганиш ҳам муҳимдир. Зотан, юқорида қайд қилинганидек, илмий - фантастика алоҳида кўрсаткичларга эга жанр бўлиб, унинг лисоний таркиби, pragmatik мундарижаси бошқа бадиий асарларнидан тубдан фарқ қиласди. Психолингвист В.П. Беляниннинг кузатишича, ҳатто фантаст ёзувчилар психологик жиҳатдан ҳам бошқа ижодкорлардан фарқ қиласдилар. "Жумладан, - деб ёзди олим, - уларнинг ўз ҳатти - ҳаракатларини назорат қилиш даражаси бошқа жанрларда ижод қилувчиларнига нисбатан анчалик паст, улар кўпроқ ҳиссиёт, эмоцияларга берилишиб, белгиланган ишларни бажаришда унчалик қатъиятли, эҳтиёткор эмаслар" (Белянин 2006:200).

Ностандарт, кутилмаган, ҳеч қандай меъёрларга бўйсинграйдиган ва фантазия, тўқималарга бой тафаккур соҳиби бўлган ижодкор яратган асарнинг мазмуний ва шаклий тузилиши ўзига хос бўлиши табиийдир. Илмий фантастик адабиётларда тавсифланётган воқёлик кўпинча икки олам-объектив ва тўқима (хаёлий) дунёга бир хилга оид бўлади. Лекин ҳар қандай воқёлик маълум (тўқима бўлсада) макон ва замонда мавжуд ҳам ўз субъектига эга бўлади. "Замон оламнинг материаллигига намоён бўлади ва бусиз оламни кузатишининг имкони бўлмас эди", деб ёзишади мутахассислар (Логический анализ.... 1997:9). Илмий -фантастик асар воқёлиги, худди реал воқёлик каби, замон-макон оралигига содир бўлади ва бунда тўқима воқёликнинг темпорал ва локатив омилларга тобелиги янада кучлироқ сезилади. Чунки тўқима оламнинг идрок этилиши тўлигича унинг лисоний воқёланишига боғлиқдир.

Матннинг структур ва онтологик хусусиятлари билан қизиқишиган тадқиқотчилар унинг иккита хусусиятини -яхлитлик ва қисмларо боғлиқликка эга бўлишини алоҳида таъкидлайдилар (Николаева 1990:267-268; Филиппов 2003:65; Dijk 1972:87). Ушбу категориялар рўйхати кейинчалик янада кенгайтирилади. И.Р. Гальперин ва бошқалар информативлик, дискретлик (қисмларга ажратиш), когезия, континиум, тугаллик, интертекстуаллик, модаллик, ретроспекция, проспекция кабиларни ҳам матн категориал белгилари рўйхатига қўшиш тарафдоридилар (Гальперин 1981; Боймирзаева 2010). Ушбу эслатилган категориал белгилардан баъзилари, айниқса-континиум, ретроспекция ва проспекция - тўлигича бадиий асар хронотопи таркиб топдирувчи макон ва замон кўрсаткичлари билан боғлиқдир. Бундан ташқари, ушбу қаторга матннинг тугаллиги категориясини ҳам киритиш лозим бўлади, чунки у "матн ривожининг охирини, ундаги концептуал ахборот ифодасининг тугаллигини белгилайди" (Гальперин 1981:134).

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бахтин М.М. Время и пространство в романе//Вопросы литературы, 1974. -№3 -С. 127-138.
2. Белянин В.П. Психологическое литературоведение. -М.: Генезис, 2006. - 200 с.
3. Богданов В.В. Деятельностный аспект семантики//Прагматика и семантика синтаксических единиц. - Калинин, 1984. - С.12-23.
4. Боймирзаева С. Матн мазмунида темпораллик семантикаси. - Т.: "Миллий энциклопедия" нашриёти, 2010.
5. Варшавская А.И. Смыловые отношения в структуре языка. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1984.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М.: "Наука", 981.
7. Енуидзе Р.И. Художественный хронотоп и его лингвистическая организация: На материале англо-американского короткого рассказа. Автореф.дисс.канд.филол.наук. - Тбилиси, 1984. - 23 с.
8. Логический анализ языка. Язык и время (отв. ред. Н.Д. Арутюнова). - М.:Индик, 1997. - 352 с.
9. Михайлова Е.М. Художественное время как категория текста. Автореф.дисс.канд.филол.наук. - Л., 1983.

10. Николаева Т.М. Теория текста//Лингвистический энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1990. -С.267-268.
11. Сергеева В.И. Лингвистическая сущность предикации//Прагматика и семантика синтаксических единиц. - Калинин, 1984. - С. 30-36.
12. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. - М.:Наука, 1981.
13. Тураева З.Я. Категория времени: Время грамматическое и время художественное. - М.: Высшая школа, 1979.
14. Филиппов К.А. Лингвистика текста. -Спб.: Изд-во Санкт-Петербургского у-та, 2003. - 221 с.
15. Dijk T.A.van. Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical
16. Halliday M.A.K. How is a Text like a Clause?//Text Processing: Text Analysis and Genetation. - Stockholm:Almquist and Wiksell, 1982. - P. 209-247.

ЛИНГВИСТИК ТАЪМИНОТНИНГ ТУЗИЛИШИ, ТАРКИБИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Хамроева Шаҳло Мирджоновна

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат

ўзбек тили ва адабиёт университети докторанти,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
hamroyeva81@mail.ru
+998914040620

Аннотация. Ушбу мақолада ахборот-қидириув тилининг лингвистик таъминоти, унинг тузилиши, маркиби ҳамда вазифалари борасида фикр юритилади. Лингвистик таъминотда ахборот тиллари, бошқарув ва ахборот базаси маълумотлари манипуляцияси тили, ахборот-қидириув тизими тил бирликлари, автоматик ллойиҳалаш тизими тили, маҳсус мулоқот тили ҳамда атамалар тўғрисида умумий маълумот берилади. Шунингдек, лингвистик таъминот маркибига кирувчи алифбо ва микросинтаксис, библиографик маълумотлар тили, таснифланган тиллар, дескриптор, объектив-белги тиллари, сўров ва маълумотни манипуляциялаш тилининг аҳамияти ёритиб берилади.

Калим сўзлар: лингвистик таъминот, алифбо ва микросинтаксис, библиографик маълумотлар тили, таснифланган тиллар, дескриптор, объектив-белги тиллари.

Кириш. Ахборот-қидириув тилининг лингвистик таъминоти табиий тил (энг кўп тарқалган инглиз тили)га, умумқабул қилинган рамз ва график образларга асосланади [1]. Лингвистик таъминот таркибига информацион базанинг структур бирликларини тавсифлаш учун ахборот тиллари, бошқарув ва ахборот базаси маълумотлари манипуляцияси тили, ахборот-қидириув тизими тил бирликлари, автоматик ллойиҳалаш тизими тили, маҳсус мулоқот тили, атама ҳамда аниқловчининг бошқа тизимлари, автоматлаштирилган бошқарув тизими функциясини ишга тушириш, уларни ишлаб чиқиш жараёнида керак бўлувчи бошқа тиллар ҳам киритилади. "Тил воситалари"га дастурлаш тили, сўров тили ва маълумотни тавсифлаш тили киради. База устида амал бажариш учун фойдаланувчига элементар тил воситасига эгалик қилиш, тилни тушуниш, унинг барча имкониятларидан фойдаланишининг ўзи етарли. Тил синтаксиси оддий, шу билан бирга кенг спектрдаги амалларни қамраб олади [2].

Муаммонинг қўйилиши. Ахборот тили формал тил, вазифасига кўра қўйидаги гурӯҳларга бўлинади [2]:

- 1) индексация тили;
- 2) ахборот-қидириув тили;
- 3) ахборот воситачи тили;

Яхши тузилган автоматлаштирилган ахборот тизимининг лингвистик таъминоти (русча лингвистическое обеспечение АИС, ЛО, инглизча linguistic support) таркибига қўйидаги тил воситалари киради [3]:

- 1) алифбо ва микросинтаксис (alphabet and microsyntax) ? маълумотни ифодалашнинг график воситалари;
- 2) библиографик маълумотлар тили (bibliographical data language) - библиографик ахборотни етказиш воситаси;
- 3) таснифланган тиллар (classification languages) - ахборот етказишнинг мавзулаштирилган кўриниши;
- 4) дескриптор (descriptor languages) ва бошқа посткоординат тиллар (postcoordinate languages) - ахборот етказишнинг табақалаштирилган кўринишдаги воситаси;
- 5) объектив-белги тиллари (object-sign languages) - ахборот етказишнинг факторграфик кўриниши;
- 6) сўров ва маълумотни манипуляциялаш тили (inquiry and data manipulations languages) - дастурий амалларни бажариш воситаси.

Лингвистик таъминотга асос бўлувчи воситалар сирасига қўйидагиларни киритиш мумкин [2]:

1. Лингвистик процессор (linguistic processors) - матн ахборотини автоматик қайта ишловчи дастур ва алгоритм, шунингдек, тил воситаларини яратиш ва қўллаш жараёни.
2. Лингвистик маълумотлар базаси (linguistic data bank) электрон лугатлар учун маълумотлар базаси, муҳим ёзув ҳамда уларни бошқарувчи дастурий бошқарув воситаларини сақладайди. Яратиш

жараёни, тил воситаларини киритиш ва қўллаш, шунингдек, таъминот воситаларини, норматив, конструкторлик ва технологик ҳужжатни мувофиқлаштириш вазифасини бажаради. Тизимнинг ташкилий, безаш воситалари сифатида улардан фойдаланишиш таъминлади.

Ҳар қандай тил воситасининг лингвистик таъминот тизими, алифбодан ташқари, қуидагиларни қамраб олади [4]:

- 1) лугат, лексика (lexicon) ва парадигматика (paradigmatic, context-free relations);
- 2) синтаксис, хусусан, форматлар мажмуи кўринишида.

Автоном ишловчи тизимлардан фарқли равишда тармоқ лингвистик таъминотининг ўзига хослиги уларнинг қўлланиш соҳаси. Шу жиҳатдан унинг қуидаги турлари мавжуд:

1. Умумтизим тил воситалари (general language resources) - тизимнинг барча звенолари томонидан ёки улар орасидаги алоқани ушлаб турувчи тил.

2. Локал тил воситалари (local language resources) - фақат алоҳида олинган звенода қўлланувчи тил.

3. Ташқи тил воситалари (external language resources) - тизимнинг ички муаммоларини ечишда ишлатилмайдиган, тизимнинг фақат ташқи аъзолари билан муносабатга киришувчи тил.

4. Маълумотларни етказишининг график воситалари - табиий тил воситалари (ёзма матннинг ифода плани) бўлиб, алифбо ва микросинтаксисдан иборат бўлади:

а) алифбо - тартиблиштирилган ҳарф, рақам (араб, рим), маҳсус белги (тиниш белги, математик символ) ҳамда матний ўзига хосликни ифодаловчи воситалар тизими. Автоматик ахборот тизимида қўлланувчи алифбо таркибига иккилик коди жадвалларида ифодаланадиган маълум символ (белги)лар тўплами (масалан, ASCII, KOI8-R, UNICODE, Win1251, ISO 8859-5 ва б.) киради;

б) микросинтаксис - ўзида турли жадвал ҳамда тегишли белгиларни сақловчи кирилл, лотин, грек ва бошқа алифболарнинг кенгайтирилган воситаси. Табиий тилдаги матнларда қуидаги алифболар ишлатилади:

- 1) кирилл (қисқартирилган ёки тўлиқ, ўзида диакрит символларни сақловчи);
- 2) лотин (қисқартирилган ёки тўлиқ, ўзида диакрит символларни сақловчи);
- 3) грек;
- 4) готик.

Демак, лингвистик таъминот таркибида таҳлил дастури яратиш мўлжаланган тил алифбоси ҳам муҳим аҳамият қасб этади. Лугат, синтаксис, умумтизим тил воситалари, локал тил воситалари, ташқи тил воситалари, маълумотларни етказишининг график воситалари лингвистик таъминотнинг ташкил этувчи қисмлари саналади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Митрофанов В.Г., Калачев О.Н., Схирладзе А.Г. и др. САПР в технологии машиностроения. Учеб. пособие. - Ярославль; Ярослав. гос. техн. ун-т, 1995. - 298 с.
2. <https://economy-ru.info/info/152021/>
3. <http://www.libweb.ru/archive/resource/docs/rckk/doc26.html>
4. <http://www.gpntb.ru/win/book/2/Doc8.HTML>

АЛИШЕР НАЎАЙЫНЫН ДОРЕТИЎШИЛИГИН ҮЙРЕНИЎ

Юсупова Айсулыў Қонисбаевна
Карақалпақстан Республикасы Хожели районлық
41-санлы қанигелестирилген мектептин оқытыўшысы
Телефон: +998905952527, aysiliwyusupova@mail.com

Аннотация: Мектеплерде уллы сөз зергери Э.Наўайының өмири ҳәм дөретиўшилигин оқытыў арқалы оқыўшылар санасында ўатанга, тәбиятқа болған сүйиўшилик, адамгершилик, эстетикалық сезимлер қәлиплесип барады.

Таяныш сөздер: Әдебият, мазмун, шайыр, дәстан, сюжет, образ, қосық.

Улыўма орта билим беретуғын мектеплерде, кәсип өнер колледжлеринде, академиялық лицейлерде ҳәм жоқары оқыў орынларда уллы данышпан шайыр Э.Наўайының дөретиўшилигин үйрениў - бул әхмийетли методикалық мәселелердин бири. Белгили сөз зергериниң өмири ҳәм дөретиўшилиги қарақалпақ әдебияты бағдарламасы ҳәм сабақлықтарында орын алған. Оқыўшыларға шайырдың өмири ҳақында анық мағлыўматларды берсек мақсетке муўапық болады.

Уллы данышпан шайыр Э.Наўайының дөретпелери, оның идеялары оқыўшыларды эстетикалық жақтан тәрбиялауда үлкен әхмийетке ийе. Мәселен, шайырдың «Фарҳад ҳәм Шийрин» дәстанындағы қаҳарман образлары, әсиресе Фарҳад образына ўатанға сүйиўшилик, адамгершилик, ҳадал мийнет етиў сезимлери жәмленген. Бул қәсийетлер Фарҳадтағы жоқары адамгершиликтің ең бас белгиси болып есапланады.

Оқыўшыларға сабак барысында Э.Наўайының өмирине байланыслы мағлыўматларды, илимий мийнетлерден пайдаланыў, сабақлықтан тысқары шайыр дөретиўшилиги бойынша бирқанша илимий мийнетлердин бар екенлигин атап өтип, олардан белгили алымлар А.Шарафутдинов, Н.Маллаев, А.Хайтметов, А.Қаюмов х.т. басқалардың изертлеў жұмыслары менен таныстырып өтемиз. Сондай-ақ қарақалпақ халқы арасында Фирдаусий, Саадий Шеразий, Ҳафыз, Омар Ҳайям, Наўайы, Физулий, Мақтымқұлы уқсаған Шығыс классиклериниң шығармалары көплеп тарқалған. Бул шайырлардың шығармалары ерте дәүирлерде қарақалпақ мектеп ҳәм медреселеринде сабақлық сыпатында оқытылған. Қарақалпақ әдебияты ушын устазлық мектебин атқарған түркій тиллес халықтар әдебияты ўәкили, өзбек әдебиятының уллы шайыры Элишер Наўайының мийрасларын үйрениў өз алдына машқалалы мәселелердин бири. Оның жаратқан образлары хәзирге шекем қарақалпақ әдебиятында айрықша орын алғып келмекте. Қарақалпақ әдебияты ҳәм Шығыс халықтары арасындағы әдебий байланыс мәселелери мектеп сабақлықтарында қарақалпақ тилинде теренген үйренилип атыр.

Сабакта оқыўшыларға сөз шебериниң дөретпелерине байланыслы жаңа түсніктер, шайыр дөретпелериниң идеялық-тематикалық бағдары, тәрбиялық тәреплери үйрениледи. Данышпан шайырдың дөретпелерин лирикалық ҳәм эпикалық жобада оқытқанымыз мақул. Солай өтип ҳәр бир жанрга сыпатлама берип, ондағы тематикалық – идеялық жаңалықтар менен оқыўшыларды таныстырып барады. Сондай-ақ сабакта Э.Наўайының «Хамса», «Кеүиллердин қәлегени», парсы тилинде жазылған «Фаний диўаний» х.т.б. шығармаларын оқыўшыларға үйретиў барысында сораў-жүап методы қөбірек қолланылады. Жаңа теманы түснідириў ўақтында лекция методы қолланылып өтиледи. Оқыўшылар дөретпелердин темасы, сюжети, образлары, көркемлиги менен танысады ҳәм түснік алады.

Э.Наўайының дөретиўшилигин конференция сабағы менен үйрениүге болады. Конференция сабағы – бул оқыўшылардың уллы шайырдың өмири ҳәм дөретиўшилиги

бойынша илимийлик көз карастан жақсы түсніктер алыўына мүмкиншиликлер жаратады. Оқыўшылар өз бетинше мийнет етеди, изленеди ҳәм еркін пикирлеўге үйренеди [1]. Өйткени оларға шайыр шығармалары бойынша тәмендеги баянат темалары тапсырылады: 1.Ә.Наўайының өмири ҳәм дәретиўшилиги; 2.Шайыр лирикасының тематикасы; 3. «Хамса» поэмаларына шолыў; 4. Шайыр шығармаларының көркемлигі; 5.«Фарҳад ҳәм Шийрин» дәстанының сюжети ҳәм образлары. Ҳәр бир баянатшыға еки пикир билдириўши бекитиледи. Солай етип ҳәр бир сабакты мазмұнлы ҳәм қызықты өтиўде әдебиятшы мұғаллимлерден талапшаңлықты, излениўшиликті талаң етиледи. Мектеплерде Ә.Наўайының дәретиўшилигин үйрениў барысында билим ҳәм көнликтелерди ийелеўи керек:

- Шайыр туўралы мағлыўмат, үйренилген шығарманың мазмұнын билиўи, сабакты берилген шығармаларынан үзиндилерден ядқа айтыў, көркем ҳәм тәсирли оқыў, берилген қосықлардың мазмұнын аўызша ҳәм жазба түрде сөйлеп бериў, өз пикериниң эпиўайы жобасын дүзип үйретиў;
- Шайыр лирикасы бойынша дәслепки теориялық түсніктерди бериў, сөз зергериниң лирикасында ҳәм дәстанларында фантастикалық, романтикалық ҳәм реалистлик сүйретлеўлердин өзгешелигин билиў;
- Сөз шебериниң эпикалық шығармаларында сүйретленген дәўирдин ҳарактерли белгилерин, дәретпелердин сюжети, композициясы, образлар бирлигин, дәстан ҳәм лирикалық шығармаға тән қәсийетлерди, шығармада қойылған тийкарғы идеяларды анықлауы ҳәм билиўлери зәрүр;
- Сөз зергериниң дәретпелеринде сүйретленген ўақыялардың идеялық-көркемлиқ әхмийетин, идеялық мазмұнын белгилеўде лирикалық қаҳарманның орнын, қаҳарман менен ҳәдийселерге көз қарасын анықлаў зәрүр;
- Оқыўшылар бағдарламада берилген уллы данышпан шайыр дәретпелериниң мазмұнын аўызша ҳәм жазба гүрриң етиў, дәстан яки қосықлары тийкарында аўызша ҳәм жазба пикерин сүйретлеп шығарма жазыў, шайыр туўралы ҳәм оның шығармалары бойынша өз бетинше оқыған Айбектин «Наўайы» романы, көрген «Наўайы» кино фильмі, радио-телевидение еситтириўлер ҳаққында аўызша ҳәм жазба пикир айта билиўи керек. Сабакта шайыр дәретиўшилигин оқытыў барысында интерактив технологиялардан пайдаланып барсақ мақсетке муýапық болады. [2]

Улыўмаластырып айтқанда, уллы сөз зергери Ә.Наўайының өмири ҳәм дәретиўшилигин үйретиў арқалы оқыўшылардың санасында ўатанға, тәбиятқа сүйиўшилик, адамгершилик, дослық, ҳұждан, опадарлық сезимлерин қәлипестирип, шайырдың шығармаларына болған қызығыўшылықты арттырып барыў әдебиятшы мұғаллимлердин әдиўли ўазыйпасы.

Әдебиятлар:

1. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Ташкент, “Сано-стандарт”, 2018. 48-бет.
2. Султонов Б., Тилегенов А., Бойназаров Ф. Янги педагогик технология асослари. Тошкент. «Фалсафа ва хукуқ институти», 2007. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. Тошкент. 2006.

NON UZVLI FRAZEMALARING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Rasulova N.N., Xolmanova Z.T.
O'zbekiston Milliy universiteti
khamzats1985@mail.ru

ANNOTATSIYA

Frazeologizmlar ichida non gastronomik birligi bilan bog'liq bo'lganlari ham talaygina. Non uzvli frazeologizmlar risq, nasiba, duo, qarg'ish kabi ma'nolarni bildiradi va ijobjiy hamda salbiy bo'yoqdorlikka ega.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, gasrtonomiya, frazeologizm, kommunikatsiya, kodlash, dekodlash, matn idroki, interpretatsiya.

Psixolingvistika-tilshunoslikning alohida sohasi bo'lib, nutqiy faoliyat haqidagi fan. Psixolingvistikaning diqqat markazida individ va kommunikatsiya turadi. Unga ko'ra, so'zlovchi nutqni yuzaga chiqarar ekan, o'zi o'ylagan niyatini ma'lum qoidalar asosida aniq tilning nutq birliklariga uzatadi. Tinglovchi nutqni qabul qilar ekan, nutq ifodalarining tashqi shaklida o'z aksini topgan ma'noni chiqarib oladi. Charlz Osgudning fikricha, psixolingvistika kommunikatsiyaning kodlash va dekodlash jarayonlari bilan shug'ullanadi" [1]. So'zlovchi yuborgan xabarni tinglovchi yoshi, kasbi, ijtimoiy ahvoli, tajribasi, jinsidan kelib chiqib qabul qiladi. Shundan kelib chiqib tinglovchilarning ongidagi persepsiya ham turlicha bo'ladi.

V.P.Belyaninning fikricha, har bir o'quvchi muayyan matn haqida o'z interpretatsiyasiga ega bo'lishi mumkin. Matn idroki natijasida yuzaga keluvchi interpretatsiya xarakteri faqat matnning emas, balki o'quvchining ham psixologik xususiyatiga bog'liq bo'ladi. Muallif bilan o'quvchi psixologik jihatdan qanchalik yaqin bo'lsa, ularning matn haqidagi talqini shunchalik muvofiq bo'ladi [2].

O'zbek tili frazeologizmlarga boy. Frazeologizmlar ichida non gastronomik birligi bilan bog'liq bo'lganlari ham talaygina. Sababi non xalqimizning milliyligini, mehmondo'stligini ko'rsatadigan unsur hamda ular bilan bog'liq milliy, madaniy, etnik, ijtimoiy, axloqiy qarashlarini ifodalovchi vosita hamdir. Non bilan bog'liq matnlarni tushunish va talqin qilish ham turlichadir.

Nonini tuya qilmoq iborasiga "O'zbek tilining izohli lug'ati"da shunday ta'rif berilgan: "bo'sh-bayovligidan foydalanib, birovga tegishli haqning ma'lum qismini olmoq, o'zlashtirmoq, aldab-suldab haqini o'zlashtirmoq" [3] ma'nolarini bildirib, salbiylik semasiga ega. Noni butun "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "tirkchilik, yashash uchun zarur narsalari but, muhayyo, hech narsadan kamchiligi yo'q, bekam-u ko'st" [3] ma'nolarini bildirib, ijobjiy xarakterdagi frazemadir. Noni yarimta iborasi ham "O'zbek tilining izohli lig'ati" da qayd qilingan bo'lib, "biror sherik yoki raqobatchi tufayli topish-tutishi kamaygan, yetishmay qolgan" [3] degan ma'nolarni anglatadi. Birov risqiga sherik bo'lganda yoki insonning o'z aybi bilan ishida xatolikka yo'l qo'yib, ishidan ayrilganda shu farzema ishlataladi. Non ursin iborasi nonni o'rtaqa qo'yib qasam ichishni anglatadi. Xalqimiz orasida non muqaddas ne'mat bo'lib, undan aziz narsa yo'qligi uchun qasam ichganda, qarg'aganda aynan shu ibora ishlataladi.

Noni butun, noni yarimta, nonini tuya qilmoq, non topmoq kabi frazeologizmlardagi umumiy ma'no risq hisoblansa; noni ko'paysin, noni butun bo'lsin, bitta noni ikkita bo'lsin kabilarda esa tilak, duo, ezgu niyat ifodalangan. Qarg'ishni ifodalovchi non ursin, non ko'r qilsin kabi frazeologik birliklarda esa xalqimiz uchun non qanchalik ulug' ne'mat ekanligi aks etgan.

Non bilan bog'liq frazemalarni ma'nosiga ko'ra ikki guruhga ajratish mumkin: 1. Ijobjiy ma'nodagi non uzvli frazemalar: noni ko'paysin, nonni moy bilan yemoq, nonini halollamoq, non sindirmoq

2. Salbiy ma'nodagi non uzvli frazemalar: non ursin, nonini tuya qilmoq, nonini yarimta qilmoq, non bermas.

Demak, non uzvli frazemalarning ma'no doirasi juda keng bo'lib, nonning eng aziz ne'mat, eng tansiq yegulik, risq ekanligi ularda o'z aksini topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Osgood Ch.E. Psycholinguistics // Psychology: a Study of Science. -New York, 1963. V.6.
2. Белянин В.П. Основы психологической диагностики (модели мира в литературе). -М.: Тривола, 2000. -С.8-9
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. -Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.

CHET TILINI O'RGANISHDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA'LIM (PBL) ORQALI TALABALARDA KREATIVLIK VA INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Ahmedova Ugiljon Kuronboyevna

Urganch davlat universiteti stajyor-tadqiqotchisi

Telefon:+998977459190

ugiljonakhmedova16@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oly ta'limgizda chet tili o'rganuvchi talabalarining kreativlik qobiliyatini shakllantirishda Loyihaga asoslangan ta'limgiz(PBL) dan foydalanishning samarali jihatlari va ularning o'qituvchilar tomonidan qanday rivojlantirilishi haqida yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Loyihaga asoslangan ta'limgiz(PBL), tanqidiy fikrlash, hamkorlik, aloqa, ijodkorlik, innovatsiya, loyiha ishi, rubrika.

21-asrning boshlarida chet tilini o'qitish ta'limgizda asosiy diqqat "3 C" ga qaratila boshladi. Bular inglizcha "critical thinking" -" tanqidiy fikrlash", "collaboration"- hamkorlik, "communication"-aloqa". Ammo ayni paytdagi zamонави ta'limgiz ro'yhatga to'rtinch qilib "creativity"-ijodkorlik va uning yondoshi qilib "innovation" - "innovatsiya" ni keltirishimiz mumkin. Ko'pincha biz ta'kidlab o'tgan "C" lar ko'proq jamiyatning madaniy va ijtimoiy qatlamida mavjud. Bugungi zamон har bir ijodkor va innovatsion kasb-kor egasiga juda katta mablag' to'laydi va umuman olganda hayot uchun bu xususiyatlarga ega bo'lish zarar qilmaydi. O'sib kelayotgan yosh avlodda bu kabi qobiliyatlarni rivojlantirish nafaqat O'zbekistonda balki butun dunyoda yoshlarning o'zlarini va millatlari uchun muhim ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi va millatning katta muvaffaqiyati hisoblanadi.

Ijodkorlik sohasida olib borilgan izlanishlarning ayrim manbalarida talabalarining til o'rganish jarayoniдаги о'та zarur bo'lgan ko'nkmalar ro'yxatiga ijodkorlik va innovatsiyalarni kiritish juda ham zarur emasligi haqidagi fikrlarni bildirishadi, chunki: a) uni o'qitish mumkin emas; b) bu tug'ma qobiliyat; c) buni baholash mumkin emas. Ular o'quvchilarga ijodkor ekanliklari uchun baho berilmasligi kerak deb hisoblashadi.[1;52] Ushbu xavotirlar uchun asosli sabablar mavjud bo'lsa-da, qanday qilib PBL (Loyihaga asoslangan ta'limgiz) kontekstida buni amalga oshirish mumkinligi haqida ba'zi bir taklif qilingan fikrlarni ko'rib chiqamiz.

Dastavval yaxshilab aniqlashtirib olsak. Ijodkorlik an'anaviy ravishda san'at bilan bog'liq jrayon bo'lib, biz yozuvchi, rassom yoki musiqachi singari kimdir asl, g'ayrioddiy g'oyalar yoki biron bir ish uslubiga ega bo'lsa, uni ijodkor deb aytamiz. Ammo bugungi kunda ijodkorlik, shuningdek, mahsulotni, xizmatni yoki jarayonni yaratish yoki loyihalash (yoki hatto shunchaki takomillashtirish) ning bir qismi sifatida muhokama qilinadi. "PBL for 21st Century Success" kitobining asosiy muallifi Syuzi Boss buni quyidagicha izohlaydi:"Compared with creativity, innovation has a more practical feel. It's about putting good ideas into action□ When students display creativity and innovation in PBL, they are able to generate and refine solutions to complex problems or tasks." [6;89]

Uning ta'kidlashicha ijodkorlik bilan taqqoslanganda, yangilik ko'proq amaliy hisga ega. Bu yaxshi g'oyalarni hayotga tatbiq etishdir . Talabalar PBL (Loyihaga asoslangan ta'limgiz)da ijodkorlik va innovatsiyalarni namoyish etganda, ular murakkab muammolar yoki vazifalarning yechimini ishlab chiqish va aniqlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. To'g'ri, ba'zi odamlar tabiatan boshqalarga qaraganda ko'proq ijodkor bo'lishadi. Donald Trefinger ijodkorlik barchada tarbiyalanishi va barcha talabalar samarali innovatsiyalar uchun jarayondan foydalanishni o'rganishlari mumkin deb ta'kidlaydi. John Larmer PBLda o'qituvchilar ijodkorlik va innovatsiyalarni uch usul bilan rivojlantirishi mumkinligini ko'rsatadi:

1) Ijodkorlikka olib keladigan dizayn loyihalari

San'atni uyg'unlashtiradigan loyihani rejalashtirish, siz talabalarining ijodini qanday qilib jalb qilishingiz mumkinligining yaqqol namunasidir. Shuningdek, sizning o'quvchilarining qanday qilib original mahsulotni yaratishi yoki muammoning yechimini topishi haqida o'ylang - qanchalik aniq, yaxshi bo'lishi innovatsion jarayonning muhim qismi sifatida tinglovchilariningizni yoki oxirgi foydalanuvchilariningizni tushunishni o'z ichiga oladi. Loyihani rejalashtirayotganda, ijodiy muammolarni yechishda va dizayn fikrlashida yana bir haqiqiy omil bo'lgan cheklolarni hisobga olishni unutmang. Vaqt, xarajatlar, materiallar va albatta qaysi kontent standartlariga murojaat qilishingiz kerakligi haqida o'ylang. Loyihaning barcha talabalar jamoalaridan bir xil mavzuni yoki turli xil mavzularni yaratishini ham so'rashga va o'sha mavzuni muhokama qilishga

odatlaning.

2) Ijodkorlik va innovatsiyani targ'ib qiladigan madaniyat yarating

Ijodkorlikni rag'batlantiradigan ish joyi ma'lum xususiyatlarga ega va Loyihaga asoslangan ta'lif (PBL) xonasi ham har xil fikrlarni taklif qilish, yangi savollar berish, sinab ko'rish, muvaffaqiyatsizlikka uchraganda yana bir urinib ko'rish uchun yaxshi joy bo'lishi kerak. Talabalar xatolarni fojea deb hisoblamasliklari va buning uchun o'zlarini jazolamasliklari kerak (masalan, talabaning bajargan ishi uchun olgan past bahosi). Ular tengdoshlari orasida o'zlariga nisbatan tanqidiy fikrlar bildirish va qabul qilish odatiga o'rganishlari kerak.

3) Ijodkorlik va innovatsiya uchun o'lchov

O'qituvchilar innovatsiyalar jarayonidan foydalananishni o'rgatish orqali talabalarning bilimlarini oshirishlari mumkin. Bunday jarayonlar odatda oldiga maqsad qo'yish va tinglovchilarni tushunish kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, g'oyalarni yaratish, fikrlarni baholash va tanlash, fikrlarni qayta ko'rib chiqish va qayta ko'rib chiqish orqali sinovdan o'tkazish va aniqlashtirish, yakuniy loyiha ishining yechimni ishlab chiqish va taqdim etish. Ushbu bosqichlarning har biri uchun talabalardan muntazam ravishda turli xil vositalarni ishlatishlarini talab qilish ularning yaratayotgan loyiha ishini yanada samaraliroq qilishlariga yordam beradi.

Jarayonni loyihadan alohida baholash ehtiyojini qondirish uchun PBLda ijodkorlik va innovatsiyalar bo'yicha ikki qismidan iborat rubrika mavjud.[6;88]

Birinchi qism loyihaning bosqichlarini kuzatib boradi va talabalar ular qanday qilib ijodkorlikni namoyish etishlarini tasvirlaydi:

o Ijodkorlikka chaqiriqni aniqlang (savol: "Bu kimga va nima uchun kerak? Ularning ehtiyojlari va qiziqishlari nimada?")

o Ma'lumot manbalarini aniqlang (ma'lumot olishning g'ayrioddiy usullari yoki joylarini topish; munozaralar chog'ida turli-tuman istiqbollarni ilgari surish)

o Fikrlarni yarating va tanlang (g'oyalarni yaratish usullaridan foydalangan holda, g'oyalarni baholash va sinab ko'rish uchun eng yaxshisini tanlash, g'oyalarni shakllantirish uchun tasavvurdan va fikr-mulohazalardan foydalananish).

o Auditoriyaga taqdimot o'tkazish (qiziqarli prezентatsiyalar yaratish orqali)

Bo'limning ikkinchi qismida ijodiy mahsulotning sifatiga e'tibor qaratilib, uchta mezon tavsiflanadi: o'ziga xoslik, qiymat va uslub. Ushbu qismni biz ixtiyoriy deb hisoblaymiz, chunki biron bir asarda ijodkorlikni baholash subyektivlik va madaniy tarafkashlik masalalarini ko'taradi.

Xulosa qilib aytganda talabalarda chet tillarini o'rganish jarayonida ulardagagi ijodkorlikni Loyihaga asoslangan ta'lif (PBL) orqali rivojlantirish ularning nafaqat til o'rganishga bo'lgan qiziqishi balki tildagi mukkammal kompitensiyasini yaratishda juda muhim rol o'ynashi mumkinligini isbotlaydi. Bundan tashqari talaba loyiha ishini taqdim etayotgan paytda u chet tilidagi ko'nikmalarini har safar mukammallashtirishga erisha oladi.

Foydalilanigan adabiyotlar

- 1.Azizxo'jaeva N.N. O'qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. -T.: TDPU, 2000. - 52 b. 7.
- 2.Mahmudov M. O'quv materialini didaktik loyihalash tizimi. "Pedagogik mahorat", 2002 yil, 3-son, 3-11 betlar.
3. Mahmudov M. Ta'lif natijasini loyihalash. // "Pedagogik mahorat", 2003 yil, 1-son, 8-10 betlar.
- 4.Alan Maley & Nick Peachey , Creativity in the English classroom, London SW1A 2BN, UK. 2015, 122-123p.
- 5.Craft, A Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas. London: Routledge. (2005)56-57 p
- 6.John L., John M., Susie B., Setting the standard for Project Based Learning. Alexandria, USA . 2015,89-88p

СУФФИКСАЦИЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ)

Гафуров Комрон Эльдарович
Ташкентский Государственный
Университет Востоковедения
Магистрант 2-го курса, лингвистика (китайский язык)
Тел: +998974100688 E-mail: g_komron@mail.ru

Аннотация: В данной статье дается краткая характеристика понятиям "термин" и "терминология" в китайском языке. Рассматривается словообразовательная модель суффиксации существительных на примере китайских юридических терминов. Актуальность выбранной темы связана с необходимостью более глубокого изучения способов образования слов и терминов в китайском языке.

Ключевые слова: суффиксы, словообразование, юридические термины, китайский язык.

Abstract: This article provides a brief description of the concepts of "Term" and "Terminology" in Chinese language. The word-formation model of suffixing nouns is considered using the example of Chinese legal terms. The relevance of the chosen topic is associated with the need for a deeper study of the ways of forming words and terms in Chinese language.

Key words: suffixes, word formation, legal terms, Chinese language.

Благодаря постоянному развитию науки и техники, пополнению лексического состава языка, а также образованию новых слов и терминов в различных отраслях науки - китайская терминология стала одним из наиболее актуальных объектов изучения современных китайских и зарубежных ученых.

Более широкое лингвистическое изучение китайской терминологии начинается с середины XX века, когда китайские ученые начали более активно изучать данное направление, в связи с этим можно отметить, что терминоведение является относительно молодой научной дисциплиной в Китае, но само формирование терминоведения начинается в русле древней терминотворческой традиции Китая. Знаменитое высказывание Конфуция «Если названия не соответствуют сущи, то и со словами неблагополучно. Если со словами неблагополучно, тои дела не будут ладиться» («**名不正，則言不順；言不順，則事不成**» míngbùzhèng, zéyánbùshùn; yánbùshùn, zéshìbùchéng), безусловно, являлось рефлексией на конкретную социальную, экономическую и политическую ситуацию.

На сегодняшний день в лингвистической литературе достаточно хорошо отражены много аспектов изучения терминов, например, в Большом толковом словаре С.А. Кузнецова отмечается, что слово «термин» происходит от латинского слова «terminus» (*предел, граница*). В «Лингвистическом энциклопедическом словаре» В.Н. Ярцевой дается следующее определение «термину» (от лат. terminus - граница, предел) – слово или словосочетание, обозначающее понятие специальной области знания или деятельности. В своем учебнике по языкоznанию Б. Н. Головин пишет: «Термин – это отдельное слово или образованное на базе имени существительного, подчинительное словосочетание, обозначающее профессиональное понятие и предназначеннное для удовлетворения специфических нужд общения в сфере определённой профессии (научной, технической, производственной, управлеченческой)». О.П. Фролова в своей монографии «Словообразование в терминологической лексике современного китайского языка» дает более четкое понятие термину: «термины – это слова специальные понятия. Специфика их состоит в том, что, прежде всего, они не теряют своей целостности, какими бы способами не передавалось их содержание».

Нужно отметить, что термин входит в общую лексическую систему каждого языка, основной особенностью термина является ее системность.

А.А. Каримов в своей научной работе определяет, что под системностью надо понимать то, какое место занимает термин в иерархии языка. В китайском языке термин является лексической единицей, поэтому она входит в лексическую систему языка, хотя и не всегда равна слову. Этой позиции придерживается также А.Н. Баранов, считая, что в рамках одной теории термины конкретной научной дисциплины образуют терминосистему. В.М. Лейчик считает, что терминология – это совокупность терминов, не объединенная какой-либо теорией или концепцией, соответственно, не отражающая все понятия данной науки или отрасли техники; а терминосистема, напротив, – совокупность терминов, сформированная на основе одной теории или концепции и отражающая связи всех понятий определенной области знания.

В ходе данного исследования, объектом выступила китайская специальная лексика, принадлежащая к сфере юридических терминов, а предметом исследования – способ суффиксации существительных в лексике юридической терминологии китайского языка.

Если говорить об изучении юридических терминов в современном китайском языке, то можно разделить ее развитие на несколько этапов:

1. С начала 1980-ых годов появляются различные статьи о юридической лингвистике.

2. С начала 1990-го по 1999-ые гг. увеличивается количество опубликованных научных работ по юридической лингвистике, большое внимание уделяется специализированным словам и терминам, в частности юридическим.

3. С начала XXI века до настоящего времени юрислингвисты укрепляют сотрудничество и поднимают исследования в области юридической лингвистики на новый уровень.

В китайском языке существуют множество способов образования юридических терминов, в своей научной статье узбекский ученый А.А. Каримов отметил, что в теории языкоznания общепринято выделять три основные способы образования новых терминов – это способ словосложения, суффиксации и заимствования, что касается способов повтора и конверсии, то они считаются менее продуктивными, чем выше перечисленные.

Остановимся на способе суффиксации существительных, как на одном из продуктивных способов словообразования в современном китайском языке.

Суффиксальные слова образуются путем сложения знаменательной морфемы и суффикса. Суффиксом называется аффиксальная морфема, при сложении следующая за корнем.

К обладающим высокой степенью деривации, можно отнести следующие суффиксы морфемы: 子zi, 头tou, 家jia, 者zhe, 巴ba и 儿er.

Суффикс 子zi – является аффиксальной морфемой, которая образует существительные с общим значением предметности, считается самой продуктивной морфемой. Слова, образованные суффиксом 子zi, обозначают людей, птиц, животных, предметы домашнего обихода и т.д., например:

犯罪分子 fànzuì fènzi криминал;

骗子 piànzì мошенник;

弹头 dàntóu боеголовка.

Суффикс 头tóu – является также аффиксальная морфемой, образует существительные, относящиеся к различным семантическим рядам, например:

准头 zhǔntóu соответствовать нормам, стандарту;

赚头 zhuàntou прибыль, нажива;

当头 dāngtóu заклад, заложенная вещь.

Суффикс 家jiā – является постпозитивной морфемой, которая образует

многочисленный ряд существительных, обозначающих главным образом лиц, занятых той или иной деятельностью, например:

专家 zhuānjīā специалист, эксперт;

政治家 zhèngzhìjīā политический деятель;

法学家 fǎxuéjīā законовед; юрист.

Суффикс 者 zhě – является формальной морфемой, аналогично суффиксу 家 jiā, оно образует лексические единицы, которые по своим семантико-морфологическим характеристикам относятся к категории существительного. Данный суффикс создает ряд существительных, обозначающих лиц, занятых той или иной деятельностью, например:

目击者 mùjīzhě очевидец, свидетель;

盗窃者 dàoqièzhě похититель, вор;

勒索者 lèsuōzhě шантажист; вымогатель.

Суффикс 儿 liúlàng’ér беспрizорный ребенок, беспризорник.

Суффикс 巴 ba – так же, как и суффикс 儿 - является малопродуктивной морфемой, образующей всего лишь несколько слов, например:

打嘴巴 da zuǐba ударить по лицу.

Таким образом, словообразование – является разделом языкоznания, изучающий средства и способы формирования новых слов и терминов, а также формально-смысловую производность слов. Кроме того, словообразование можно отнести к основному механизму процесса образования слов, что является одним из важнейших путей обогащения любой лексики языка.

Надо учесть то тот факт, что наибольшее количество словообразовательных морфем образуют слова, связанные с областью специальной терминологии.

Исходя из вышеперечисленных примеров, можно отметить, что у суффиксации существительного в современном китайском языке существует 6 (шесть) основных суффиксов для словообразования – это: 子 zi, 儿 ler, 头 tou, 家 jia, 者 zhe, 巴 ba, где, каждый из перечисленных суффиксов используется в зависимости от обстоятельств конкретного значения.

Необходимо также подчеркнуть, что образование китайских юридических терминов и их структурные особенности во многом совпадают с обычными словами, так как юридическая терминология китайского языка в плане структуры имеет много общего со структурой слов китайского языка.

Подводя итог, можно сделать следующий вывод по актуальности настоящей статьи, что в связи с развитием международных отношений, в китайском языке будут продолжать появляться новые слова и термины, что сделает изучение и обобщение знаний в сфере китайского терминоведения перспективным и актуальным направлением лингвистики, глубокое изучение данного направления ускорит развитие науки в сфере юриспруденции на стыке таких наук, как лингвистика.

Библиографический список

1. Кузнецов С.А. Большой толковый словарь русского языка, СПб: «НОРИНТ», 2000. С. 1534.
2. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] URL:<http://tapemark.narod.ru/les/508c.html>
(Дата обращения: 15/04/2020)

3. Головин Б.Н. Введение в языкознание. – М. : Высшая школа, 1966. – 329 с.
4. Фролова О.Л. Словообразование в терминологической лексике китайского языка. Н., 1981 г. С.204.
5. Каримов А.А. Некоторые теоретические аспекты образования терминов китайского языка// Шаркшунослик .-Т.:2015.-С.12-23
6. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: учебное пособие. Изд-е 2-е, исправленное. М.: Эдиториал УРСС, 2003. С. 347.
7. Лейчик В. М. Оптимальная длина и оптимальная структура термина // Вопросы языкознания. 1981. № 2. С. 105.
8. 崔璐,中国法律术语特点及相关问题分析,硕士论文. 2010.
9. Червонюк В.И. Элементарные начала общей теории права, - право и закон, М.: Колос. 2003.С.544,
10. Сухарев А.Я. Большой юридический словарь. -М.: Инфра-М. 2008. С. 847.
11. Русско-китайский и китайско-русский юридический словарь 俄语常用法律术语词典 / HuangDongjing 黄东晶 - 黑龙江. 黑龙江大学出版社, 2010. С.343

АМИР ТЕМУР ОБРАЗИ ВА БАДИЙЛИК МЕЗОНЛАРИ

Мардонова Лобар Умаралиевна,
Низомий номидаги ТДПУ Термиз филиали
"Бошланғич таълим методикаси" кафедраси ўқитувчиси
Тел +998975521646

Аннотация: Мақолада "Амир Темур образи ва романда иштирок этган образларнинг бадиий-поэтик талқини, бадиийлик мезонлари, ёзувчи маҳорати масалалари юзасидан фикр-мулоҳазалар билдирилган, илмий кузатишлар натижасида чиқарилган хуласалар таҳлил этилган.

Калит сузлар: бадиийлик, образ, талкин, тарихий, фикр, поэтик, максад, натижса.

Маълум тарихий воқеа ва тарихий шахслар бадиий асарнинг юзага келишига асос бўлиб хизмат қилса, тарихий ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш тарих китобларига нисбатан бошқача кўриниш ва бошқача шаклларда рўй беради. Бунда тарихий ҳаёт ҳақиқати бадиий ҳақиқатга айланади. Бадиий ҳақиқат ҳаёт ҳақиқатининг айнан ўзи бўлмасдан, унга ижодкорнинг нуқтаи назари, тахайюл имкониятлари, ҳаётий позицияси, бадиий-эстетик мақсадининг салмоғи, тафаккур қамровининг ўзига хос ёндашувлари таъсир этади. Бадиий ҳақиқатни юзага келтиришининг асосий воситаси бадиий образdir.

"Бадиий образ,-дейди Д.Куронов,-борлиқнинг(ундаги нарса, ҳодиса ва б.)санъаткор кўзи билан кўрилган ва идеал асосида ижодий қайта ишланиб, ҳиссий идрок этиш мумкин бўлган шаклда ифодаланган аксидир. Албатта, бу аксда борлиқнинг айнан ўзи эмас, балки тамоман янги мавжудлик-бадиий борлиқдир". Тарихий мавзудаги асарларда бадиий образ талқини тарихий ҳақиқиерди. Тарихий мавзуда йирик бадиий полотнолар яратишдаги энг катта муваффақиятлардан бири Муҳаммад Алининг тўрт романдан иборат "Улуг салтанат" тетралогиясини айтиш мумкин.

Соҳибқирон Амир Темур образини яратиш дунё адабиётида салмоқли ўрин тутади. Фарбда Амир Темур ҳақида юзлаб тарихий асарлар яратилган. Аммо биз узоқ вақт бундан бехабар бўлиб келдик. Мағкура тазииклари оқибатида Амир Темур сиймоси бадиий адабиётда тарихий ҳақиқатни бузган ҳолда яратилди. У яшаган давр, ўзбек давлатчилиги тарихи, буюк Соҳибқирон асос солган марказлашган давлатнинг тарихдаги аҳамияти бузуб талқин қилинди. Ваҳоланки, Фарбда цивилизацияга Амир Темур ва у олиб борган сиёсий фаолият катта роль ўйнаганлиги аллақачон эътироф этилган, Амир Темурга нисбатан алоҳида ҳурмат-эҳтиром мавжуд бўлган. Мустақилликка эришганимиздан кейингина биз Соҳибқирон бобомиз ўз ватанида муносаб қадр-қиммат топмаганлигини англаб етдик. Бу ҳол ёзувчиларимизни тарихда ўчмас из қолдирган, улуғ салтанат барпо этиб, Фарбу Шарқни лол қолдирган, чинакам ватанпарвар аждодимизнинг бадиий образини яратишга илҳомлантириди ва илҳомлантироқда.

Образларнинг поэтик талқинида романий тафаккур имкониятларидан усталик билан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. А.Қодирий, Чўлпон, Ойбек романларида портрет яратишнинг мумтоз намуналарини кўрамиз. А.Қодирий Отабекнинг бадиий суратини чизар экан, унинг зоҳирий тавсифлари ботиний гўзаллигига мос эканлигига ургу беради. Ҳомиднинг ташқи қиёфаси, юриш-туришидаги аломатлар билан танишгандаётқитобхонда унга нисбатан салбий таассурот уйгонади. Ойбек Йўлчини содда, тўпори қишлоқ йигити сифатида таништирас экан, билагидан куч ёғилиб турган навқирон йигитнинг камбагалигига, ишонувчанлигига китобхон чин дилдан ачинади. Чўлпон Мирёқубнинг чала зиёлилиги, қув ва ўта манфаатпарастлигини хатти-ҳаракатлари, индивидуал нутқи, Акбарали мингбошига нисбатан муносабати орқали очиб беради ва образнинг тўлақонли портретини яратишга муваффақ бўлади. Муҳаммад Алида юқорида қайд этиб ўтилган тажрибалар, маҳорат қирралари у ёки бу даражада ўз умумлашмасини топган. Образларнинг талқинида портрет чизгилари ҳаракатда, ўсишда, ўзаро муносабатларда берилганки, бу ҳар бир персонаж, воқеалар иштирокчиларининг муаллиф бадиий-эстетик мақсадининг тўла рўёбга чиқишига хизмат қилганлигига кўринади.

"Бугунги насримиздаги янги жараёнлар,-деб ёзади таниқли адабиётшунос олим У.Норматов,- маънавий, шаклий-услубий изланишлар ҳаммадан кўпроқ роман жанрида ёрқинроқ намоён бўлаётir. Айниқса, сўз санъатининг ўзак масаласи-инсонни англаш, инсон табиатининг, қалбининг тушунтириш қийин бўлган сир-синоатларини тафтиш этиш, инсон жумбоги устида астойдил бош қотириш, энг муҳими бу борада одатдаги андазалардан қочиб янги йўллар ахтариш романчилигимиз ривожидаги етакчи тамойилга айланиб бораётir". Бугунги роман жанрининг белги, сифатларига олимимиз

берган баҳо Мұхаммад Али романларига ҳам хос. Ёзувчи Соҳибқирон Амир Темур сиймосини яратишида, XIV аср иккінчи ярми ва XV аср бошларидағи тарихий шароит, маданий ҳаёт манзарапарини күрсатып беришда ўзига хос ійўл тутди. Амир Темурни фақат жанг жадаллар майдонида күрсатып, мафкура тазийәләри оқибатида бирёзламаликка йўл қўйиш хукм суреб келаётганди. "Улуг салтанат" тетралогиясида Амир Темур фақат жанг майдонида эмас, балки майший ҳаёт бағрида, оиласи даврасида, қариндош-уруғлари билан муносабатларида, фарзандлар камоли йўлида қайгуриш, уларнинг етук инсонлар бўлиб етишишлари учун жон куйдирислари асносида күрсатилади. Тетралогия романларининг ҳар бири Амир Темурнинг ўғиллари номлари билан аталиши ҳам маълум бадиий-эстетик вазифани бажаради. Гарчи ҳар бир роман Соҳибқирон фарзандининг номи билан аталса ҳам, ҳар бир романда асосий ва етакчи образ-бош қаҳрамон Соҳибқирон ҳисобланади. Ёзувчи Амир Темур хукмронлигининг бутун даврини тўрт даврга тақсимлайди ва уларнинг ҳар бирини фарзандлари тақдирни билан боғлади. Тўрт ўғилнинг бир-бирига ўшшамайдиган сифатлари бор. Ҳар бири қўрқмас, жасоратли, ҳарбий илмни мукаммал биладиган ва санъат даражасига кўтара олган баҳодир йигитлар. Аммо уларнинг ҳар бирида ҳаётга қараашлар турлича шаклланган.

Амир Темурнинг адолатпарварлиги, мард ва тантлилиги ўели Умаршайх Мирзонинг Мұхаммад Миракка нисбатан чиқарған хукмига муносабатида яққол кўринади. Бу қарорни ушошма-шошарликка йўяди. Бунга ҳам асоси бор. Мұхаммад Мирак нима учун хоинлик йўлига кирди, кимлар уни бунга унданганини билиши керак эди. Ҳатто қизи Султон Баҳт бегимни кўрганида куёви қатл этилгани учун хижолат чекканини билдиради, баҳтли бўлишини истаган қизи баҳтсиз бўлиб қолганидан кўйинади, хоинларга нисбатан қаттиқўллик қўлмаса бўлмаслигини тушунтироқчи бўлади.

Адабиётшунос А.Расулов романни тафаккур талаблари, роман фалсафаси ва ёзувчи услуги хусусиятлари, тарихий романлар табиати тўғрисида анча кенг фикр юритган. "Тарихий романларда ёзувчи фалсафаси, романни тафаккурнинг акс этиши мураккаброқ кечади. Аниқроғи, бош қаҳрамон-асосий характерлар фалсафаси ёзувчи концепцияси, тафаккури билан узвий бирликда, боғлиқликда ўз ифодасини топади", дейди. "Улуг салтанат" эпопеяси мисолида буни аниқ кўрамиз. Унда Амир Темур сиёсий фаолиятининг энг қизгин палласини бадиий акс эттиришида ёзувчи жуда кўп тарихий фактларга, манбаларга таянади, юзлаб персонажлар, ўнлаб ҳудудларнинг ижтимоий-майший ҳаёти манзарапарини яратади. Булар орқали ёзувчи фалсафаси, Амир Темур бадиий сиймосини яратишидаги концепцияси юзага келган. Мунаққид "Улуг салтанат"нинг биринчи романи бўйича фикр юритган. Чунки эпопеяниң биринчи китоби яратилган пайтда ҳали ёзувчининг эпопея яратиши ҳақида фикри тўла шаклланмаган эди. Биринчи роман тугаллангач, унга "Жаҳонгир Мирзо" деб ном бериб, эпопеяниң қолган қисмларини ҳам яратишга киришади. Аммо биринчи романдаёт ёзувчи Амир Темур сиёсий фаолиятини тўла қамраб олишга, унга хос сифатлар ва фазилатларни тарихий фактлар асосида тўлақонли ёритишга ҳаракат қилади. "Улуг салтанат"да одамларнинг хос муносабатлари, ҳатти-ҳаракатлари Сароймулхоним, Хонзода бегим, Оққиз сингари образларда намоён бўлади. Мұхаммад Али роман ёзишга киришар экан, Амир Темур пойтахтининг жаннатмонанд боғ-роғларга, мұхташам биноларга, равон йўлларга, пишиқ қўпприкларга эга бўла борганлигини тасвирлашни кўнглига туғиб қўйган. Бир сўз билан айтганда, "Улуг салтанат"да Темур давлатининг асосларини ёритиб беришни мақсад қўлган".

Мир Сайид Барака Соҳибқироннинг пири. Фарзандидан жудо бўлган Соҳибқирон ниҳоятда тушкун аҳволда қолади. Шунда пири муршид унинг қошига келиб, унга далда беради. Соҳибқироннинг ғамга чулғангани пирни ҳам қаттиқ қайғуга солади. Унинг боши ва елкаларини оҳиста уқалай бошлайди. Бу Амир Темурга қувват бағишлиайди. Шу аснода пирнинг айтган сўzlари уни яна ҳам дадиглантиради:

"...Оре, рост. Буни дунёи бевафо дерлар. Ўткинчи дунёнинг роҳат-фарогати-ярқ этгон чақмоқнинг ўзи, кўрасизу туғиб қололмайсиз... Унинг кирдикорларидан наҳотки бехабар бўлсалар? Ситамкор фалакнинг нағмаларини наҳотки билмасалар? У кимга бир фарогат баҳш этдики, ортидан ранжу изтиробларини юбормади? Кимга муаттар бўйли гул бердики, гўзал барглари орасига заҳролуд тиканини яшириб қўймади? Оллоҳнинг қазосига ризо бўлмаган ким бор экан ўзи?..." .

Персонаж нутқи дин уламоси, ўз даврининг юксак диний мартабага эришган пир тилидан айтиляпти. Ундаги фасоҳат, назокат, теран мантиқий фикр юритиши нутқда ўз ифодасини топган. Нутқнинг учинчи шахсга қаратилгани, ҳар бир сўзининг киши юрагига этиб борадиган даражада таъсирчанлиги пирни китобхон кўз ўнгидаги донишманд сиймо сифатида гавдалантиради. Сароймулхоним нутқида бош маликага хос ҳукмфармолик билан бирга назокат, мулойимлик, мулоҳазакорлик акс этиб туради. Сароймулхонимнинг Амир Темур ҳарбий сафарга кетган пайтида уни соғиниши, соғинч ҳисларининг ифодаланиши, қайғуга чўмганида биргалиқда қаттиқ қайгуриши, душманларининг ҳатти-ҳаракатларини эшитганида газабга тўлиши, зиммасидаги масъулиятни ҳис

етишини кўрсатадиган мулоҳазалари табиий ва ишонарли. Ёзувчининг образ табиатини чукур билиши, унга юкланган гоявий-эстетик мақсадни изчил ривожлантириб борища ёзувчи позицияси қандай бўлиши лозимлигини яхши билгани образнинг тўлақонли бўлишига ёрдам берган. Сароймулхоним нутқида учрайдиган "Вой худоё", "ўша ер еткур", "Оллоҳ қаҳрига учрагур" каби эмоционал ифодалар, Орзумулк оқанинг тўй ҳақидаги фикрига "Ўзингизга аён, шундай мусибатли кунларда тўй, хурсандчилик ҳақида оғиз очиш одобсизлик бўлгай, момоқиз", дейиши ундаги сарой бош бекасига хос мулоҳимлик, назокат, босиқликни ифодалаб, китобхонда бу образга нисбатан муҳаббатни ўйготади.

Образ яратишида ёзувчи маҳорати, унинг мукаммал, тўлақонли бўлишида ундан нималар талаб қилиниши лозимлиги ҳақида адабиётшунос Ҳ. Умурев эътиборли фикрлар айтган. Мунаққид "...ёзувчи ўз гоясини асар тўқимасига, ундаги қаҳрамонларнинг ўй-хаёллари, орзу-интилишлари, қувонч ва дардлари, баҳт ва фожиаларига сингдириб юборади. Ана шу қаҳрамонларнинг ҳаёти, тақдирни ва уларни тугдирган, ўстирган ҳалқ ҳаётининг ҳаққоний тасвири орқалигина ўз гоявий нуқтаи назарини, асар гоясини китобхонга "юқтиради", унинг ҳисларини ўйготади, фикрларини қўзготади. Реалистик санъатнинг талабларидан муҳими ҳам ана шу: ёзувчи ҳаётнинг ҳаққоний манзарасини яратар экан, қаҳрамонига бўлган муносабатини ошкора айтмаслиги, унга нисбатан холис ва бепарво бўлиши, уни ўзидан ажратиши ва унга узоқроқдан разм солиши лозим", дейди. Тетралогияда ёзувчи шундай йўл тутади. У ҳар бир образнинг хатти-ҳаракатини узоқдан кузатади, разм солади, қандай бўлса, шу тарзда тасвирлайди. Бу эса асарда иштирок этган юзлаб образларнинг ҳаракатлари ишонарли чиқишини, ҳар бир образ талқини маълум эстетик вазифани бажаришини таъминлаган.

Образнинг тўлақонли бўлишини таъминлашда факат унинг нутқини индивидуаллаштириш кифоя қилмайди. Абдулла Қаҳҳор "Сароб" романидаги Саидий фожиасини кўрсатишида асар сўнгидаги унинг қандай руҳий қийноқ остида қолганини жуда ишонарли тасвирлайди. Ҳаётда ҳеч бир илинжи қолмаган Саидий ўз жонига қасд қўлмоқчи бўлади. Аммо бу осон эмас. Унда ички қарама-қаршилик қучайиб боради. Хотинининг бўрон тургани, томдаги тунука қўтарилиб қолгани сабаб тарақлаётганини, унга нимадир бостириб қўйиш лозимлигини айтади. Бундан Саидийнинг баттар газаби қўзиди. "...Томнинг тунукаси нима экан, замона бўрони бутун мамлакатни тарақлататиб-ку! Қўй, мен оламга том тузатгани келганим йўқ, ундан тезроқ кетгани келганман", дега мулоҳаза юритиши унинг ички қарама-қаршиликлар гирдобида қолган чорасиз кимса ҳолатини жуда ишонарли ифодалайди. Хотинини "булбулигё" дейиши унга ҳаётдаги ҳар бир нарса ёқмай қолганини, бўроннинг кутириши, том тунукасининг тарақлаши замона бўронига қиёсланиши Саидийнинг руҳий ҳолатига ниҳоятда мослиги ишонарли чиққан. Саидий ўзини поезднинг тагига ташлашга, ўзини ўзи ҳалок этишга қарор қиласди. Аммо бунга журъати дастлаб етмайди. Чунки ҳаёт ҳамма учун барибир ширинда. Поезд келаётганини сезган пайтда яна унинг руҳиятида кескин ўзгариш юз беради:

"Саидий ўрнидан турди ва ўзини поезднинг тагига ташлагани чоғлади. Шу пайт унинг кўзига иссиқ ва ёргу қупеларда чақчақлашиб ўтирган, ҳузур қилиб ухлаб ётган йўловчилар, йўлкаларда бир-бирига роз айтиётган ошиқлар кўриниб кетди-да, қалбida йиртқич газаби қўзгалди. Бу газаб ҳолдан тойган Саидийга ажиб бир куч бағишилади".

Атоқли сўз санъаткори А. Қаҳҳор Саидий образини тўлақонли яратишида барча бадиий воситалардан юксак маҳорат билан фойдаланган. Образнинг тадрижи, такомили, таназзули ниҳоятда ишонарли кўрсатиб берилиган. "Сароб"дан кейин адабиётимизда яратилган барча юксак бадиий савиядаги романларда образ яратишнинг хилма-хил тажрибалари пайдо бўлди ва такомиллашиб борди. "Юлдузли тунлар", "Улугбек хазинаси" каби тарихий романларда тарихий шахслар образлари талқинининг юксак намуналари яратилди. Муҳаммад Али бу анъянани давом эттириб, тетралогияда образ яратиш маҳоратининг ёрқин қирраларини намоён эта олганлигини эътироф этиш лозим. Сароймулхоним образи талқинида ҳам буни кўриш мумкин. Маҳди улё-Сароймулхоним ҳар бир хатти-ҳаракати ўзига мос, саройнинг маликаси, канизакларнинг онаси, Соҳибқирон Амир Темурнинг суюкли оқила рафиқаси эканлиги ҳар қадамда, ҳар лаҳзада сезилиб туради. Унинг кайфияти, аҳвол-руҳияси атрофини ўраб турган одамлар, ҳаммаслаклари, ёр-биродарларининг унга муносабатларидагина эмас, у юрган йўллар, табиат манзаралари, об-ҳаво ва бошқа таъсирлар орқали ҳам англашилади. Хонзода бегимнинг ҳижрон дардини енгиллатиши мақсадида Кеш сафарига қарор қилгани, йўлда табиат манзаралари унинг руҳига анча малҳам бўлганлиги, тасвирлардаги табиийлик асарнинг ишонтириш кучини оширган. "Хушманзара йўл, дарахтлар, вижир-вижир қушлар, даралар, чўққилар, тип-тиниқ осмон ва ҳавода эмин-эркин юзбон юрган, шафақ нурларига чулғанганидан қирмизланган, аслида бедарду бедоф оппоқ булувларни томоша айлаш чиндан ҳам мароқли эди". Бу тасвирларни ўқиётганингизда кўз ўнгингизда ёзувчи тасвирлаётган манзара пайдо бўлади. Катта маликанинг

келини Хонзода бегимга ҳамдард бўлиши, у ҳақда қайгуриши табиий. Чунки Жаҳонгир Мирзони ўз ўғлидай билган ва бутун меҳрини берган. Унинг тўсатдан бевақт вафот этиши маликанинг ҳам қаддини эгиб қўяди. Аммо Хонзоданинг ҳижрон азобида қийналаётганлигини кўриб, ўзини дадил тутишга ҳаракат қиласди. Кам гапиради, аммо ҳар бир гапи нишонга тегадиган, пишиқ-пухта бўлади. Кеш сафари давомида Хонзода бегим Жаҳонгир Мирзо билан бу ердан бир йил бурун ҳам ўтганликларини эслайди. Ўшанда йигитлар тоғдан бир кийик тутиб келтириб, маликага совға қилишади. Кийикнинг ёлворгансимон маъюслик билан маликага қарашидан унинг раҳми келади ва уни бир неча бор бағрига босиб, озодликка қўйиб юборади. "Қўлимдан чиқиб кетди", деб баҳона қиласди. Кешга келишар экан, шу воқеани эслаб, ҳозир кийик бўлганида овунчоқ бўлишини ўйлади. Хонзода бегим асарнинг бошида кўринади, аммо ёзувчи унинг тугал бадиий қиёфасини яратишга муваффақ бўлган. Оққиз, Ахий Жаббор каби тўқума образлар ҳам асар сюжетига сингиб кетган, бу образлар орқали ҳам ёзувчи асосий бадиий-эстетик мақсадига эришишда фойдаланган, асарнинг етакчи қаҳрамонлари образларининг тўлақонли бўлишида бу образлар талқини ҳам муҳим аҳамият касб этган.

Хоразмшоҳ Юсуф Сўфи билан Амир Темур ўртасида нифоқ чиқади.

Бу тарихий воқеалар моҳиятини очиб беришда, бадиий картинасини яратишда ёзувчи жуда кўплаб образларга мурожаат қиласди, уларнинг ҳар бирига хос характер хусусиятларини воқеалар фонида очиб беришга ҳаракат қиласди. Бадиий асарнинг энг муҳим талабларидан бири ишонтириш санъатидир. Ҳаёт ҳақиқатининг бадиий ҳақиқатга айланишида ёзувчи маҳорати, унинг ҳаётий фактлардан қай даражада фойдалана билиши ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ёзувчининг ишонтириш маҳорати ҳаётни чукур ўрганиш, уни бадиий образлар воситасида ҳаққоний акс эттириш замирида шакланади. Атоқли адабиётшунос олим, академик Иззат Султон ҳаққонийлик, самимийлик, шакл ва мазмун бирлигини бадиийликнинг асосий мезонлари сифатида кўрсатади:

"Санъатдаги ҳаққонийлик мезони санъат асари учун жуда муҳим бўлган бир қанча тушунчаларни қамраб олади. Бу тушунчаларнинг биринчиси-санъат асарида ҳаққонийлик билан образлиликтининг ажралмас бирлигидир. Ёзувчи исбот қилиши эмас, балки кўрсатиши лозим, умумлашмалар билан эмас, образлар билан фикрлаши керак. Ҳаққонийлик бадиий ижоднинг биринчи шартидир. Ёзувчи ҳаётни у қандай бўлса, шундай, пардозламасдан ва бузмасдан тасвирлаши лозим."

Амир Темур оиласда меҳрибон ота бўлгани, доим камбагал, етим-есирларнинг бошини силагани, мамлакат ободончилиги ҳақида муттасил қайғургани у нафақат буюк саркарда, балки буюк давлат арбоби,adolatpеша юртбоши бўлганини асарни мутолаа қилиш жараённида билиб оламиз. У ҳам тирик жон, у ҳам хато қилиши мумкинлиги, мушкул муаммолар қошида у ҳам ожиз қолиши тасвирланган ўринларда ёзувчининг маҳоратига чиндан ҳам қойил қоламиз. Жаҳонгир Мирзо вафот этганда чукур қайғуга ботади. Сароймулхоним олдида "Не гуноҳим бор эди, Оллоҳ" деб нола қилганида унинг чорасиз қолганига киши чиндан ҳам ачинади. Ёки қизи Султон Баҳт бегимнинг эри Муҳаммад Мирак хоинлик йўлига ўтганлиги туфайли қўлга олиниб, Умаршайх Мирзо хукми билан қатл эттирилади. Бундан қаттиқ қайғуга ботган қизини кўриб, Амир Темур ҳам изтироб чекади, қизидан салтанат осойишталиги учун шундай қаттиққўллик қилиш лозимлигини айтиб узр сўрайди. Соҳибқироннинг Сароймулхонимга, бошқа сарой маликалари ва ҳарам аҳлига муносабатларида унинг хотин-қизларга хурмат-эҳтироми ниҳоятда юксак эканлиги намоён бўлади. Соҳибқирон амир-амалдорлар, кўшин бошлиқлари, оддий навкарлар билан суҳбатлашганда бошқача, оддий раият аҳли вакиллари, ҳунармандлар, савдогарлар билан суҳбатлашганда бошқача сўзлашади, фикрлайди, ўз талабларини қайси тоифага мансуб одамлар билан мулоқотда бўлса, уларга тушунарли тарзда етказади.

Ёзувчининг юксак маҳорати туфайли Амир Темур ҳаёти ва фаолиятининг қисқа бир даврини китобхон кўз ўнгидаги ёрқин гавдалантиришга хизмат қиласди.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Муҳаммад Али, Улуг салтанат. Эпопея. Умаршайх Мирзо, иккинчи китоб, "SHARQ" нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, Тошкент, 2014 йил.
- 2.Умарали Норматов, Умидбахш тамойиллар, Тошкент, "Маънавият", 2000 йил.
- 3.Абдугафур Расулов, Бадиийлик-безавол янгилик, Илмий-адабий мақолалар, талқинлар, этюдлар, "ШАРҚ" нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, Тошкент, 2007 йил.
- 4.Дамин Тўраев, Ўзбек тетралогияси, Тошкент, "Akademnashr", 2017 йил.
- 5.Шоира Дониярова, Истиқлол даври ўзбек романларида миллий руҳ ва қаҳрамон, монография, Тошкент, "MUMTOZ SO'Z", 2011 йил.

6.Иzzat Султон, Адабиёт назарияси, дарслик, "Ўқитувчи" нашриёт-матбаа ижодий уйи, Тошкент, 2005 йил.

7.Дилмурод Қурунов, Адабиёт назарияси асослари, дарслик, Тошкент, "Навоий университети", 2018 йил.

8.Ҳотам Умуров, Бадиий ижод асослари, Тошкент, "Ўзбекистон", 2001 йил.

9.Абдулла Қаҳҳор, Асарлар, беш жилдлик, 1-жилд, Тошкент, F.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987 йил.

ЁЗУВЧИ МАКТУБЛАРИ

Шоира Нематовна Ахмедова

**БухДУ ўзбек адабиёти кафедраси профессори, ф.ф.доктори
Олгиной Курбонова, таянч-докторант**

Аннотация: Маколада мактуб, унинг бир неча хил таснифи, ёзувчиларнинг мактублари ҳақида сўз юритилади. Ёзувчи Ш.Холмирзаевнинг бир неча мактублари таҳлил қилинади.

Калим сўзлар: адабий танқид, мактуб, нома, ёзувчи мактуби, бадиий -фалсафий тафаккур, образлилик.

Мактублар инсоний мулоқотнинг ихчам ва таъсирчан шаклларидан биридир. Мактублар турлича мазмунда бўлиши мумкин, масалан, буюк шахсларнинг, ёзувчи, танқидчиларнинг хатлари; шахсий, дўстона хатлар; ижтимоий, публицистик хатлар, адабий характердаги мактублар, расмий шахсларга йўлланган хатлар в.х.

Кишилар ўртасидаги шахсий хатлар алоқа воситаси сифатида кўринса, адабиётдаги хатлар алоҳида бир жанр ҳисобланадики, уларнинг табиатини, турли шаклларини ўрганиш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Хатларни кимга, нима сабабдан, қачон ёзилишига қараб тасниф этиш, шахсий хатларнинг ўзини ҳам бир неча турларга бўлиб чиқиши мумкин:

- 1) дўйстларга , танишларга ёзилган хатлар:
- 2) сиёсий-ижтимоий, публицистик мазмундаги хатлар:
- 3) адабиётта оид хатлар (ёзувчига, танқидчига в.х).

Адабиётга даҳлдор хатларнинг ўзи ҳам бир неча хил, масалан:

1. Бадиий хатлар: а) номалар, б) бадиий асрлар ичидаги ошиқона мактублар 1.
2. Адабий-танқидий мактублар. Бундай мактубларнинг ўзи ҳам бир неча кўринишларга эга.

"Ёзувчи хати бевосита бадиий адабиётга яқин туради ва баъзан бадиий ижоднинг маҳсус турига айланиши ҳам мумкин"2. Бизнингча, ёзувчи хатини кимга ва нима муносабат билан ёзилганига қараб тасниф қилиш жоиз. Баъзи хатларни ҳақиқатан ҳам бадиий ижод тури сифатида, баъзиларини танқидий тафаккур мевалари сифатида талқин этиш мақсадга мувофиқдир. Умуман олганда, эпистоляр жанр муаллифнинг кечинмаларини ўзига хос чуқурлиги ва қиз\инлигини ёритиш имкониятларини беради. Аниқ бир шахсга, унинг ҳис-тўйуси ва фикрларига мурожаат бу ерда ҳисобга олинган ҳолда чизилади, шу билан бирга хат ёзувчининг қайси ҳолатда, қандай муаммони олиб чиқаётганлигига ҳам эътибор қаратилади.

Ёзувчи хати мавзуси, йўналиши ва шакл хусусиятига кўра икки хил бўлади:

1. Ижтимоий, сиёсий, ахлоқий, адабий мавзуларда ёзилган мактублар. Л.Толстой, В.Г.Короленко, М.Горькийнинг ("Серафимовичга хат") юқорида тилга олинган мактублари, шунингдек, А.Навоий, Ойбек, Фитрат, Чўлпон, С.Айний, F.Фулом ва бошқаларнинг ёзувчиларга, мұнаққидларга ёзган хатларини шу турга киритиш мумкин.

2. Ёзувчининг муайян шахсларга қарата ёзган шахсий хатлари.

Ҳар иккала турдаги мактублarda ҳам адабиёт, адабий-бадиий муаммолар ҳақида фикр юритилиши мумкинлигини назарда тутган ҳолда ёзувчиларнинг адабий-танқидий мактубларини алоҳида ўрганиш мақсадга мувофиқ. Зеро, ёзувчи хатларида бадиий-фалсафий тафаккур асосий ўрин тутади. Бинобарин, уларни факат публицистика жанрларига киритиш ҳақидаги фикрлар бир оз баҳсли1. Тўғри, уларда ижтимоий-сиёсий мавзуларга ҳам даҳл қилиниши мумкин. Публицистик йўналишдаги мактубларни ҳам алоҳида гуруҳларга бўлиб ўрганиш мумкин.

Ёзувчи хатларида ўз-ўзидан ижтимоий-фалсафий тафаккур усулидан ҳам фойдаланилади. Шу боис А.И.Герценнинг "Эски ўртоққа", Н.Г.Чернишевскийнинг "Адрессиз хатлари"да, В.Т.Белинскийнинг "Гогольга хат"ида энг муҳим адабий, ижтимоий муаммолар ҳақида сиёсий-фалсафий, бадиий публицистик йўналишда фикр юритилган.

Ёзувчининг муайян шахсларга қарата ёзган хатлари ижтимоий, бадиий ва адабий қимматга эга бўлиб, адаб ўзи ҳаётлигига ва у оламдан ўтгандан кейин ҳам матбуотда эълон қилинаверилади. Бундай хатлар адабий шаклининг пишиқлиги, тафаккурнинг содда ва аниқлиги билан жанр такомиллашуви ва тараққиётига кучли таъсир кўрсатади. Шу сабабли ёзувчининг бундай хатларини бадиий эпистоляр (иншо санъати) адабиёт намуналари деб юритишадики, уларни ҳам мазмунига, йўналишига кўра ажратиш зарурлиги яққол кўринади. Бу хил хатларда марказий қаҳрамон-ёзувчининг

ўзидир. Унинг ички руҳий олами, ҳис-туйгулари, фикр-қарашлари бадиий ифодаланган хатларда муаллиф ўз аксини топади. Ҳақиқатан ҳам буюк шахсларнинг ҳаёти ва ижодига назар ташласангиз, уларнинг хат ёзишга катта эътибор билан қараганларини кўрамиз.

"Адибларнинг мактублари уларнинг шахсияти ва ижоди, улар яшаган замон, муҳит, улар билан мулоқотда бўлган одамлар ҳақида маълумот берувчи муҳим манбадир. Айни чоқда, ёзувчи мактублари бадиий адабиётга яқин турувчи, адабий тараққиёт тақозоси билан ўзининг шаклини ўзгартира борувчи бадиий ижоднинг ўзига хос тури ҳамдир"3. Бу фикрга қўшимча қилиб шуни айтиш мумкин: ёзувчиларнинг хатларини кимга ва нима муносабат билан ёзилганлигига, йўсини, мазмун-моҳиятига қараб тасниф этиш лозим. Шу боис уларнинг ҳаммасини бадиий ижод тури деб қараш тўғри эмас.

Ўзбек адабиётининг кейинги йиллардаги тараққиётини кузатар эканмиз, бу жанр Шукур Холмирзаев ижодида анча ривожланганини кўриш мумкин. Адабнинг 1987 йилда нашр этилган "Тоғларга қор тушди" китобига "Танқидчига уч мактуб" рукни остида мактублар берилган. Гарчанд ёзувчининг ўзи уч мактуб дея белгилаган бўлса-да, уларнинг иккитаси мактуб, биттаси тақриз жанрига тегишилдири. Ҳар учаласи ҳам мунаққид И.Faфуров ижоди ҳақида бўлгани учун уларни адабий-танқидий мактуб ва тақриз жанрларида ёзилган деб қараш мақсадга мувофиқ.

Биринчи мактуб "Қатралар" деб номланган ва 1963 йилда ёзилган. У танқидчининг "Гўзалликнинг олмос қирралари" китобини ўқигандан кейинги ёзувчининг мулоҳазаларидан иборат. Хат муаллифи танқидчининг китобда эришган ютуқларини кўрсатади: "Ҳаётнинг олмос қирраларини бадиий асарда тасвирлаш ва бадиий асарнинг ўз олмос қирралари бўлиши ҳақида фикр юритгансиз. Бадиий асар қирраларини ўзингизча, оригинал тарзда изоҳлайсиз, ҳатто номлайсиз(жозиба), унга таъриф берасиз ва шунга мисоллар келтирасиз, шу йўл билан бадиий асарнинг ички дунёсига киришга, унинг йўллари- йўлкаларига аралашишга... ҳаракат қиласиз"1.

Ш.Холмирзаевга мунаққид тутган йўл асосан, маъқул бўлган. Китобнинг табиийлиги, тилини ўқиб хурсанд бўлганлигини изҳор этади. Аммо мунаққид тилидаги "чучмалликлар"ни ҳам мисоллар билан кўрсатиб беради. Танқидчининг ўзини ҳам қисқа гапиришга "икки бетлаб, уч бетлаб экспозиция ясамасликка" чорлайди.

Китобнинг энг сўнгги боби "Диалог жилвалари"ни "Шарқ юлдузи"даёқ ўқиб жуда хурсанд бўлганлигини айтади: "Мақолада келтирган фактларингиз ҳам, анализингиз ҳам, ўйларингиз ҳам жуда гўзал. Шунаقا мақолалардан кўпроқ бўлсин! Бу фақат фойда келтиради". Ёзувчи китобнинг "Гўзалликнинг олмос қирралари" эмас, балки "...қатралари" дейишни, танқидчи ижодидан ҳам бир қатра бўлишини истаб мактубини тугатади.

Иккинчи асар- аслида тақриз "Йиллар ўтиб кетар" деб номланган бўлиб, танқидчининг "Ўртоқ шоир" китоби ҳақида" эканлиги сарлавҳадан кўриниб турибди. Унинг биринчидан, танқидчининг янги чиққан китоби ҳақида эканлиги, иккинчидан, асарнинг ютуқларини, ўзига ёққан томонларини таҳлил қилиб баҳо бериши, китобнинг адабий жараёндаги ўрнини кўрсатиш хусусиятларига эгалиги, энг муҳими, мактубга хос -мурожаатнинг ўқўлиги тақриз жанрида ёзилганлигини кўрсатиб турибди.

"Сим-сим, оч эшикни" деб аталган учинчи мактуб 1973 йиллар маҳсулни бўлиб, у одатдагидай мурожаат билан бошланади:

"Иброҳимжон Faфуров!

"Сим-сим, оч эшикни!" - бу сўзларни сирли хазинанинг калити каби қабул қилган бўлсам, кейин инсон маънавий хазиналари учун ҳам бадиий сўзни шундай калит деб билдим" жумласи билан бошланган "Ёнар сўз" китобингизни ўқиб чиқдим. Умумий хulosам бундай: фикр доирангиз жуда кенгайибди, дўстим. Сим-сим билан очиладиган эшик ичкарисидаги поэзия отлиқ жавоҳирлар олами сир-асорини жуда ҳам яхши тушуниб кетибсизки, Сизнинг у жавоҳирларга "баҳо қўйиб", сарагини саракка, пучагини пучакка ажратган жойларингизни ўқиганимда, айниқса, бунга амин бўлдим. Фикринг, исботинг бошқа бир киши қўнглидан ҳам худди ўзингизни каби акс садо топса, қандай баҳт!.

Ёзувчининг адабий-танқидий мактубдаги қалб ҳарорати-ла битилган бу самимий сатрларини ҳар бир китобхон катта қизиқиш билан ўқийди, сарлавҳанинг ўзиёқ ўқувчи диққатини ўзига оҳанграбодек тортиш хусусиятига эгаки, бу мактуб муаллифининг маҳоратини ҳам кўрсатувчи бир нишонадир.

Мактубда Ш.Холмирзаев бошқа хатларида учрамайдиган бир усулни танлайди: яъни фикрларнинг хилма-хиллигидан пайдо бўлган мисоллардан "бир парча" диалог тузади. Бир асар ҳақида икки мунаққиднинг фикрларини келтиради. "Танқидчи" ва "Сиз". Бу йўл китобхонга таҳлил этилаётган асарлар ҳақида ҳам, икки танқидчининг икки хил қараганларини ҳам мулоҳаза қилиб

кўриш имкониятини кенгроқ яратади. Ёзувчига китобнинг маъқул бўлган жиҳатлари: мароқ билан ўқилиши, эҳтирос ва шиддат билан ёзилганлиги. Буни у "китобнинг энг муҳим фазилатларидан бири" сифатида танқидчининг ўзига кўрсатиб беради. Асаддаги йигирмага яқин мақоланинг ҳар бири кишида фикр уйғотиши ҳам унинг ютуғи эканлиги адабни қувонтиради. Талабчан адабни Э.Ҳемингуэй ва О. Ёкубов ҳақидаги мақолалар қониктирумайди, бунинг сабабларини у хат йўлланган мунаққидга-И.Фафуревга тушунтириб беради.

Мактуб, биринчидан, адабий жараёнга, танқидчиликнинг тараққиётига бефарқ қарамайдиган ёзувчи Ш.Холмирзаевнинг мукаммал портретини яратишида муҳим восита бўлиб хизмат қила олади. Иккинчидан, кенг ҳалқ оммасига танқидчилик асарларини, мунаққидлар қиёфасини очиб беришда, танқидчи ижодининг шаклланиш жараёнини тадқиқ этишда ҳам муҳим роль ўйнай олади.

Мактубнинг тузилиши, тили, жозиба кучининг баландлиги, ёзувчининг "фоят жозиб услуби" (Ойбек), юксак бадиийлик, илмий ва образли тафаккурнинг уйғунлиги бу хатни шу жанрнинг ёрқин намунаси дея олишга имкон беради. Ш.Холмирзаев ижодида бу жанр мустақиллик йилларига келиб анча ривожланганини унинг ўзи ёзган хатлар ва ёзувчига битилган бир неча мактублар ҳам яққол намоён этадики, уларни тўплаш, ўрганиш, тадқиқ этиш адабиётшунослигимизга чиройли самаралар келтиради.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ёзувчиларнинг хатлари давр адабий ҳаёти, ижод муаммоларини ўрганиш, уларнинг ижод лабараторияси ичига чуқурроқ кириш калитларидан биридир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Валихўжаев Б. Ўзбек поэзияси тарихидан. Т. 1984.
2. Алексеев М.П.. Письма Тургенеева. "И.С.Тургенеев. Полн. собр.соч. и писем". Письма.том 1. М-Л.1961.
3. Тогаев О. Публицистика жанрлари. Тошкент."Уқитувчи".1976.
4. Фаниева С. Наср ва бадиият. Китобда: Навоий ва ижод сабоқлари. Т: "Фан", 1981.
5. Шукур Холмирзаев. Тоғларга қор тушди.Тошкент. "Ёш гвардия". 1987.

ТАДҚИҚОТ ВА БАҲС-МАҚОЛА ХУСУСИДА

Худойқурова Марҳабо Аҳадовна
БухДУ стажёр-тадқиқотчisi,

Аннотация: Мақолада адабий танқидчиликда кам тадқиқ этилган баҳс-мақоланинг ривожи, тараққиёти, адабий жараён ва ёзувчи, шоирлар ижодига муносабати ҳақида фикр юритилган. Адабий танқидда баҳс-мақоланинг ўрни ва аҳамияти очиб берилган.

Калит сўзлар: адабий танқид, баҳс, муносара, баҳс-мақола, адабий жараён, танқидчи.

Адабий танқидбиринчи томондан, бадиий асар билан воқелик; иккинчи томондан, фан билан санъаткор; учинчи томондан, санъат билан китобхон; тўртинчи томондан, санъаткор билан китобхон ўртасида муносабат ўрнатади. Бунда танқид адабий жараён ва бадиий асарнинг ички эстетик тамойиллари, йўналишлари ва фазилатларини тадқиқ қилиш асносида ўз мақсадига эришади.

Танқидчилик жанрларининг барчаси ижодкорлар фаолияти билан у ёки бу даражада боғлиқ. Улар бадиий асарларнинг яратилиши, нашри, оммалашувига ҳам маълум миқдорда ўз таъсирини кўрсатади. Жанрлар тизимининг шаклланиши ва мавжудлиги танқид тараққиётининг энг муҳим қонуниятларидан бири ҳисобланади. Ҳар бир жанрнинг ўзига хос хусусиятларга эга бўлишига қарамай, уларни муштарак этувчи томонлар ҳам мавжудки, худди шу умумийлик уларни ягона тизимга бирлаштиради.

Адабий танқид жанрлари орасида адабий-танқидий мақола кенг тараққий этиб келмоқда. У ҳақда "Адабиётшунослик терминлари лугати"да: мақола "Газета ва журналлар учун кундалик муҳим ижтимоий-сиёсий, маданий ва адабий ҳаёт масалалари тўғрисида ёзилган публицистик асар" 1 деб изоҳланади. Бунда мақоланинг ахборот беришга мўлжалланганлигигина кўзда тутилган. Ҳақиқатан ҳам кундалик матбуотдаги мақолалар кенг оммага мўлжалланиб, ҳаммага тушунарли тил ва мароқли услубда ёзилганлиги билан характерланади ва асосан журналистик тадқиқот ҳосиласи ҳисобланади.

"Адабиёт соҳасидаги тадқиқотларга таалуқли мақола адабий-эстетик қарашлар ифодасидан таркиб топади. Бундай мақолаларда у ёки бу асар, у ёки бу адабий муаммо таҳлил қилиниб, шу жараёнда келиб чиққан илмий-эстетик холосалар баён этилган бўлади. Шу хусусиятига кўра бу хилдаги мақолалар адабий-танқидий мақола деб юритилади. Ҳар қандай адабий-танқидий мақолада ўрганилаётган илмий муаммо изчил мантиққа, образли руҳга ва кучли эҳтиросга суюнилган ҳолда таҳлил қилинсагина, танқидчининг бадиий асар ҳақидаги фикрларни ёрқинлашиб, услуби китобхонга тўла етиб борадиган даражада аниқ ва ўқимишли бўлади".

Муаммоли мақола бирор асар поэтикасига бағишланаб, кўзланган илмий ҳодисани монографик характерда, бадиий ижод эстетикаси асосида ёритувчи илмий-назарий баҳс ёки тадқиқот шаклида бўлиши мумкин. Шу фазилатига кўра улар икки кўринишда кенг тарқалган:

1) Баҳс характеридаги адабий-танқидий мақола, уни ихчамроқ қилиб, "баҳс-мақола" тарзида ифодалаш анъанага айланган. Баъзан суҳбат шаклида ўтказилгани боис "суҳбат-мақола" деб аталади. Баҳс-мақола тадқиқот, илмий муаммоли мақолаларга нисбатан матбуотда нофаолроқ, уларнинг кўпайиши илмий муаммоли мақолалар сифатини янада ортиради. Баҳс-мақола XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб тараққий этди.

2) Тадқиқот-мақола тадқиқий характерда бўлади. Масалан, танқидчи О.Шарафиддинов мақолаларида ҳаётини ва адабий фактнинг илмий-назарий холосалар чиқаришга тўлиқ бўйсундирилганлиги ёрқин кўринади. Ҳақиқий олим фактлар моҳиятини ёритади, уларни куруқдан-куруқ санайверишдан ўзини тияди. Масалан, унинг "Ниҳоллар" мақоласи "Замон-қалб-поэзия" асари сингари тадқиқот характерига эга. Лекин ҳар иккала мақоланинг ўз йўналиши, мақсади бор. Танқидчи ёшлар ижодидаги ижобий анъаналарни тасдиqlагани ҳолда уларнинг ижодий ўсишида тўсқинлик қилаётган нуқсонларни аниқ кўрсатиб беради.

Баҳс-мақоланинг тадқиқот-мақоладан фарқи шундаки, унда кўтарилиган муаммога бирдан ортиқ ёки бир неча ўнлаб адабиётшунос олимлар фикр билдириши мумкин. Уларнинг баъзи бирлари, табиийки, бир позицияда туриб, бир фикрни, бошқалари ундан фарқли фикрни ҳимоя қилиши мумкин. Ш.Холмирзаевнинг "Адабиёт ўладими?" мақоласи баҳс характерида бўлиб, унга кўпчилик ўз муносабатини билдириди. Турлича қараш, нуқтаи назарларга бой бу баҳс бир қанча вақт давом этди. Китобхонда қандайdir даражада мулоҳаза уйғотишнинг ўзи баҳс характеридаги мақоланинг маълум аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади.

Кейинги ўйларда турли мавзудаги баҳс-мақолаларнинг кўпайиши бу жанрга эътиборнинг ошаётгани ва олимларнинг адабиётнинг тадқиқ этилмаган ёки баҳсли муаммоларини очишга

интилаётганларининг белгисидир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ахмедова Ш.Ўзбек адабий танқидчилиги жанрлари. Тошкент.: Фан, 2008.
2. Белинский В. Танланган асарлар. Т. 1959.
3. Тогаев О. Ибратли сабоқлар. Тошкент. 1976.
4. Шарафиддинов О.Чўлпонни англаш. Тошкент. "Чўлпон", 1994.
5. Хотамов Н. Саримсоқов Б. ва б. Адабиётшунослик терминлари лугати. Тошкент. 1967.

ТИЛШУНОСЛИК ФАНИ ТИЗИМИДА ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Улиқова Мавлуда Сотвоздиевна
Андижон давлат университети Инглиз тили
ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси
Телефон: +998902160727 daho 84 @ mail.ru

Аннотация Лингвокультурология фанинг келиб чиқши, тилшуносликда уни тутган роли, тилшунослик фани билан боғлиқлик жиҳати, этнолингвистик йўналишинг ўзига хос хусусиятлари, этнопсихолингвистика фани ҳамда тил ва маданиятнинг бир-бирига узвий алоқадорлиги ҳақида маълумот беради

Калит сўзлар: лингвокультурология, этнолингвистика, социолингвистика, этнопсихолингвистика, лингвомамлакатшунослик

Тил, маданият, этноснинг ўзаро муносабати ва ўзаро таъсири муаммоси соҳалараро масалаларни қамраб олган муаммо бўлиб, унинг ёними фақат бир неча фанлар? фалсафа ва социологиядан бошлаб, то этнолингвистика ва лингвокультурология каби фанларнинг ҳамкорликдаги ҳаракатлари туфайлигина топилиши мумкин. Масалан, этник тил тафаккури муаммолари лингвистик фалсафанинг ўрганиш обьекти бўлса, тил нуқтаи назаридан этник, ижтимоий ёки гурухий мулоқот хусусиятларини психолингвистика фани ўрганади.

Тил маданият билан узвий боғлиқдир: у маданият бағрида ўсади, такомиллашади ва уни ифода этади. (Маслова, 9-бет). Лингвокультурология худди мана шу тоға асосида вужудга келди ва уни XX асрнинг 90-йилларида шаклланган тилшуносликнинг мустақил йўналиши, деб аташ мумкин. "Лингвокультурология" атамаси эса охирги ўн йилликда В. Н. Телия раҳбарлик қилган фразеологик мактаб фаолияти, Ю.С. Степанов, А.Д. Артюнова, В.В. Воробьев, В.А. Маслова ва бошқа тадқиқотчи олимларнинг тадқиқот ишлари натижасида пайдо бўлди. Агар маданиятшунослик инсоннинг ўз-ўзини англашни табиат, жамият, тарих, санъат ва бошқа унинг ижтимоий ва маданий борлигига нисбатан ўрганса, тилшунослик тилда лисоний дунёқарашнинг ментал намуналари кўринишида акс этадиган дунёқарашни тадқиқ этса, лингвокультурология предмет сифатида ўзаро мулоқот ва ўзаро таъсир остида бўлган тил ва маданият масалаларини ўрганади.

Лингвокультурология? сертармоқ соҳа бўлмиш тилшуносликнинг муҳим жабҳаларидан бири бўлиб, тилшунослик ва маданиятшунослик фанлари тўқнашуви (бир нуқтада ўзаро кесищув) натижасида вужудга келган ва у халқ маданиятининг тилда ўрнашиб, унда акс этадиган кўринишларини ўрганиб чиқади. "Лингвокультурология" тилни маданият ҳодисаси сифатида ўрганади. Бу оламни миллий тил мезонлари орқали кўриш демакдир. Бунда тил ўзига хос миллий менталитетнинг ўзига хос хусусиятларини ифодаловчи восита сифатида намоён бўлади." (Лингвокультурология изучает язык как феномен культуры. Это видение мира сквозь призму языка, когда язык выступает как выразитель особой национальной ментальности. Маслова, стр.8).

Тилшунослик маданий-тарихий моҳиятга бой, чунки унинг предмети маданият асоси, шароити, ҳосиласи бўлган тилдир. Тилшунослик соҳалари орасида социал диалектология, этнолингвистика, стилистика, лексика, фразеология, семантика, таржима назарияси каби фанлар "маданиятшунос, яъни маданият билан чамбарчас боғланган" фанлар сирасига киради. Этнолингвистика ва социолингвистика лингвокультурология билан узвий боғлиқ бўлган соҳалар ҳисобланади. В.А. Телий уларни шу даражада яқин ҳисоблайдики, у ҳатто лингвокультурологияни этнолингвистиканинг бир бўлими, деб таъкидлайди. Аммо, шунга қарамай, улар бутунлай бошқа-бошқа фанлардир.

Этнолингвистик йўналиш ҳақида фикр юритар эканмиз, унинг илдизлари Европада В. Фон Гумбольдтга, Америкада Ф. Боас, Э. Сепир, Б. Уорфга бориб тақалади. Россияда бу соҳа ривожида Д.К. Зеленин, Е.Ф. Карский, А.А. Шахматов, А.А. Потебня, А.Н. Афанасьев, А.И. Соболевский каби олимларнинг ишлари улкан аҳамиятга эга. Айнан этнолингвистикани В.А. Звегинцев, эътиборини тилнинг маданият билан, халқ анъаналари билан, жамиятнинг ижтимоий таркиби билан алоқаларини ўрганишга қаратган йўналиш, деб тавсифлайди. Этнос бу ўзининг келиб чиқши ва тарихий тақдирни ҳақидаги тушунчалар билан, маданий ва маънавий хусусиятлари билан боғланган инсонларнинг анъанавий-маданий жамиятидир.

Социолингвистика ўзининг фақатгина бир аспекти сифатида тил ва жамият орасидаги (тил ва

маданият, тил ва этнос, тил ва эътиқод (черков) ва ҳ.к.) ўзаро муносабатини ўрганади; социолингвистика асосан, турли ёш ва ижтимоий гуруҳларнинг лисоний хусусиятларини ўрганиш билан шугулланади (Н.Б.Мечковская).

Лингвомамлакатшунослик ва лингвокультурология бир-биридан шу билан фарқ қиласиди, лингвомамлакатшунослик тилда ўз аксини топган муайян миллий реалияларни ўрганади. Булар муайян маданиятга хос ҳодисаларни англатадиган эквиваленти бўлмаган тил бирликлариdir (Е.М.Верещагин ва В.Г. Костомаров ..асари).

Этнопсихолингвистика лингвокультурология билан узвий боғлиқ фан бўлиб, у нутқ фаолиятида бирор анъанага боғлиқ бўлган хулқ-автор элементларини тиклайди, турли тилда сўзловчиларнинг вербал (оғзаки) ва новербал (ёзма ёки имо-ишора орқали ифодаланадиган) хулқидаги тафовутларни таҳдил қиласиди, нутқ маданиятини тадқиқ этади, турли халқларнинг нутқ фаолияти хусусияти сифатида икки тилилик ва кўп тилилик муҳитида юзага келадиган масалаларни ўрганади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Общее языкознание формы существования и функции языков. М. Наука, 1970.213 б
2. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка, М. 1975. 32 бет.
3. Абдуллаев Н. Ўзбек тили тарихи. 1984. 23 бет.
4. Хожиев А. "Тилшунослик терминларининг изоҳди лугати" Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Тошкент, 60-бет

ONA TILI DARSLARIDA O'QITUVCHIDAN TALAB QILINADIGAN PEDAGOGIK MAHORAT

Ernazarova M.S. - Navoiy davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lif kafedrasi mudiri, filologiya fanlari doktori.
Hatamboyeva T.O. - Navoiy viloyati Navbahor tumanidagi
15-umumi o'rta ta'lif maktabining ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi.
Telefon: +998997098465
abduraufovsheroz@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limning eng samarali metod, vosita va usullarini qo'llash orqali o'quvchida tezkorlik, sezgirlik, topqirlik, qat'iylik, o'quv qiyinchiliklarini mustaqil yengish, o'z fikr va mulohazalarini erkin bayon etib, o'z nuqtai nazarini himoya qilish hamda ona tili mashg'ulotlarining samaradorlik darajasi xususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchi e'tibori, ijodiy faoliyat, reproduktiv tafakkur, ijodiy tafakkur, qayta xotirlash.

Ma'lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan bugungi kunda haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasining Davlat ta'lif sitandartlarida barcha umumta'lim fanlarining o'qitilishini tubdan yaxshilash kuzda tutilgan. Ta'lim-tarbiya muassasalarining asosiy bo'g'ini hisoblangan umumta'lim maktablarida ona tili o'qitilishini tubdan yaxshilashni, ta'limning eng samarali metod, vosita va usullarini qo'llashni, muhumi o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishni talab etadi.

Ona tili mashg'ulotlari shunday olib borilmog'i lozimki, har bir o'rganiladigan til hodisasi o'quvchi e'tiborini o'ziga qaratsin, uni ijodiy faoliyat ko'rsatishga undasin, o'zligini namoish etish imkoniyatini yaratsin. Mashg'ulotlar o'quvchilarini ijodiy faoliyat ko'rsatishga, o'rganilayotgan til hodisalarining mohiyatlarini anglab, mustaqil fikrlashga va xulosalar chiqarishga, har bir o'quvchiga o'zligini namoyish etish, o'z fikr va mulohazalarini erkin bayon etib, o'z nuqtai nazarini himoya qilishga keng imkoniyat yaratsin. Tezkorlik, sezgirlik, topqirlik, qat'iylik, o'quv qiyinchiliklarini mustaqil yengish, boshlangan ishni niyoyasiga etkazish kabi fazilatlarni tarkib toptirish o'qituvchi zimmasidagi dolzarb masaladir. Bir soatlik dars mashg'ulotlarda o'qituvchi o'rni kelganda reproduktiv tafakkurga, o'rni kelganda ijodiy tafakkurga tayanib ish ko'rmog'i maqsadga muofiq bo'lar edi. Bu esa o'z o'rni umumta'lim maktablarida faoliyat olib borayotgan pedagoglarimizdan o'tilayotgan dars mavzusi qamrovini to'g'ri baholagan holda o'quvchilarining yosh xususiyati, bilim saviyasidan kelib chiqib ish ko'rmoqlikni talab qiladi. O'quvchilarining mashg'ulot samarasini kuzatash, tekshirish jarayonida o'qituvchi, o'quvchi kamchiligi, izlanganligidan dalolat ekanligi, agar izlanmaganida mutlaqo bu mashg'ulotni o'zlashtirolmasligi mumkiligini ta'kidlab, baholashi ham muhim masala, aslida. Chunki, aksariyat hollarda, mashaqqat bilan bajarilgan mashg'ulot, ko'ngildagidek samara bermasa, o'quvchi rag'batlantirilmasa fanga nisbatan qiziqish so'nishiga sabab bo'ladi. Sinf xonasidagi har bir o'quvchi nazoratdan chetda qolmasli kerak. Bu vaziyat o'qituvchidan katta pedagogik mahorati talab etadi. Har bir o'quvchining bilim samaradorligini nazorat qilishda ulgurishi, og'zaki "tezkor test", "tezkor savol-javob" yoki o'yin topshiriqlardan qaydarajada foydalanishiga bog'liq.

Ona tili ta'lifi jarayonida o'quvchilarining so'z boyligini oshirish, so'zdan nutqda to'g'ri va aniq foydalanish malakalarini shakllantirish va rivojlantirishga oid o'yin va topshiriqlardan keng foydalanilsa, kata mavzular va bo'limlar o'rganilgandan keyin takrorlash mashg'ulotlari "Topqirlar bellashuvi" asosida o'tkazilsa, ona tili darslarida qayta xotirlash xarakteridagi topshiriqlar bilan ijodiy va ijodiy xarakteridagi topshiriqlaro'rtasida mutanosiblik vujudga keltirilsa, tashkil etiladigan o'yin-topshiriqlarning biri ikkinchisini to'ldirishga qaratilsa, ona tili mashg'ulotlarining samaradorlik darajasi yuqori bo'ladi.1

Ona tili darslarini o'tish jarayonida, o'yin vaziyatlarini yaratish, har bir o'quvchi uchun tezkor test yoki savollar berish, takrorlash mashg'ulotlarini muntazam ravishda "Topqirlar bellashuvi" tarzida o'tkazish, bunday bellasuvlarni sinflar kesimida tashkil etish, o'yin-topshiriqlar tuzishga o'quvchilarining o'zlarini ham jalg qilish, topshiriqlarni bajargan o'quvchini o'zlashtirish saviyasiga qarab rag'batlantirib borish maqsadga muofiqdir.

1. Bobomurodova A. Ona tili ta'lifi jarayonida o'yin-topshiriqlardan foydalanish. Toshkent-2009. 4-bet.
2. Umumi o'rta ta'lifning davlat ta'lif standarti. Тошкент, 2017ю
3. Менглиев Б. Ижтимоий буюртма ва тил тадқиқи ҳамда таълими. Тошкент, 2011.

ADABIYOT - INSON QALBIGA YO'L

O'zbekiston respublikasi. Sirdaryo viloyati,
Guliston tumani 1- umumiyl o'rta ta'lif maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi Hakimova Aziza Xaydaraliyevna.
Sirdaryo viloyati, Sirdaryo tumani 31- maktabning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi Umaraliyev Jaloliddin

*Annotatsiya : ushbu maqolada adabiyotning inson hayotida tutgan o'rni , uning dunyoqarashimizni qay tarzda o'zgartirib yuborishi mumkinligi xususida mulohazalar atroficha keltirib o'tilgan.
Komit so'zlar : axloqiy tarbiya, xalq og'zaki ijodi, badiiy asar, asar syujetlari, ma'naviyat*

Adabiyot chindan ham inson umriga zavq beruvchi, qalblarni hayajonga soluvchi, bizni to'g'ri yo'lga boshlovchi ulkan kuch deb aytsam adashmagan bo'laman. Kasbim taqozosidan kelib chiqib aytadigan bo'lsam, o'qituvchilik faoliyatimda juda ko'p harakterli o'quvchilarga duch kelaman. Lekin shuni tushunib yetdimki, badiiy asarlarning inson hayotidagi o'rni beqiyos. U vijdonli insonlarni hamisha sergak, vijdonsizlarga esa vijdon tuyg'usini singdirishga xizmat qiladi,

Har qanday boylikning nihoyasi bo'ladi, oltin, zar, zARBObga o'ralishning umri qisqa. Osmono'par binolar qulashi, sulolar kelib - ketishi, avlodlar ketidan yangilari kelishi tabiiy, ammo badiiy adabiyot, talim - tarbiya, xayqirib oquvchi daryodek uyg'oq, musaffo chashmadek betinim, quyosh taftidek issiq, oy nuridek nurafshon hayotning o'zidek go'zal, bedor insonlardek uyg'oq holda avlodlar tarbiyasiga hamisha o'z vazifasini aytishgandek, inson odobi, xulqi, kamoloti borasidagi xizmatini o'tayveradi, hech qachon „toliqmaydi“ - „charchamaydi“. Xalq og'zaki ijodida yosh avlodni. Ma'naviy - axloqiy tarbiyalash va tarbiya usullari, insoniy qadriyatlar va yurtsevarlik, mehnatsevarlik, kasb-hunarga muhabbat, yaxshilik va yomonlikning, yaxshi va yomon so'zining oqibati, xalollik, to'g'rilik, oljanoblik tarbiyasi, adolat insof va insofsizlik, do'st birodarlik, og'a -inichilik va qon- qarindoshlikning ahamiyati, botirlik va qo'rkoqlik kabi juda ko'p xarakterlarni shakllantrishga xizmat qiladi.

Darhaqiqat, nafaqat xalq og'zaki ijodi, qolaversa, badiiy adabiyotda ham bosh maqsadi - insonni inson qilib tarbiyalash vositasi hisoblanadi. Men dars o'tish jarayonida shu narsaga amin bo'ldimki, har qanday sho'x bolani ham samamiy, shirinso'z bilan to'g'ri yolga solish mumkin.

Badiiy asar voqealarini gapirib bersam sinf o'quvchilarini miriqib eshitishadi. Hattoki, eng qattiq kongilli o'quvchilarini xo'ngiratib yig'laganini ko'rib to'g'risi ishongim kelmagan. Shu payt asar matni aytishni to'xtatdim. Sinf sukunatda. Birdaniga boyagi qiz ustoz yana o'qib bering, davomi qanday ko'zidagi yoshlarini artayotgani to'g'risi, meni hayron qoldirdi. Yana bir bor tushunib yetdimki, adabiyotning inson qalbiga kirib boruvchi vosita ekan. Adabiyot insonga axloqiy tarbiya vositasi deb bemalol aytal olamiz. Axloqiy tarbiya usullarri jumlasiga ; tushintirish, namuna korsatish, odatlantirish

(o'rgatish, mashq qildirish), iltimos qilish, tilak istak bildirish, maslahat berish, duo qilish, olqish (oq yo'l tilash) kabilar kiradi. Taqiqlash, tana (gina, opka) qilish, masxara (mazax) qilish, majbur qilish, tanbeh berish, koyish, qarg'ash, qo'rqtish, uzur so'rash, lan'atlash kabi tarbiya usullari ham keng tarqalgan. Shu o'rinda Aflatunning ilm haqidagi fikrlarini keltirib o'tsam; chiroqning nuri tun zulmatini haydagani kabi, ishlardagi noaniqlik va qorong'ulik ham oqil kishilar aqlining yog'dusi bilan oydinlashdi va oshkor bo'ldi. Shoyad, o'ylab - o'ylab, agar donishmadlardan madad so'rasang, ba'zilarining senga haqoratli qarashiga yoki mazkur donishmandlarning nazdida xor-u zor bo'lishingga sabab bo'ladi deb natija qilursan. Qachonki bunday fikrlar qalbingda qo'rquv uyg'otsa, uni tezda o'zingdan uzoqlashtirgin. Zeroiki, ilm-u donish bilan bajargan ishlarining va qolgan shaxslarga qarshi kurashib g'alaba qilganining nafi va ahamiyati, boshqa har qanday yo'l bilan erishgan natijasidan yuqoriroq turadi va ulug'roqdir. Yana shuni ham bilgingki, ikki guruh odamlar mavjud. Biri olimlardir ilm istovchilardan bo'lsang, ular nazdida maqoming yuqoriroq boladi. Boshqalar johillardir. Ular bilan kelishib bo'lmaydi.

Bilginki, hech kim ayb va fazilatdan xoli emas. Binobarin, biror kimsaning aybi uning yaxshi xislatlaidan foydalanishiga to'sqinlik qimasligi kerak. Bilgilki, yomon yor-u do'stlarning borligining zarari, yaxshi va sodiq yor-u do'stlarning bo'limganidan ko'ra kattaroqdir.

Darhaqiqat, farzandlarimiz qalbiga yo'l adabiyot orqali kirishi maqsadga muvofiqdir. Insonga oq-qorani ajratuvchi, yaxshi-yomoni farqlatuvchi, qalblarini yumshatuvchi, mehr-shafqatli bo'lishiga undovchi, vatanpararlik ruhini singdiruvchi, kattaga hurmat kichika izzat xislarini shakllantiruvchi vositadir.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.Xayrullayev, "Ma'naviyat yulduzlar". Abdulla Qodiriy nomidagi , xalq merosi nashriyoti, 2001 yil, 15- 23- betlar
2. Abu Nasr Farobi "Fozil odamlar shahri". Yangi asr avlodi nashriyoti, 2016- yil,
3. Nargiza Erkaboyeva "Adabiyot fanidan ma'ruzalar to'plami", adabiyot uchqunlari nashriyoti, 2018 yil.

FORS TILIDA PSIXOLOGIYAGA OID BIRIKMA TERMINYLAR

Jo'rayeva Elnora Erkinovna
TDSHI Eron-afg'on filologiyasi
kafedrasi II kurs magistranti
Tel: +998901143777
vdoxnavleniya@mail.ru

Ilmiy rahbar: Mirzaxmedova Hulkar
TDSHI Eron-afg'on filologiyasi
kafedrasi dotsenti, Phd.

Annotatsiya: Mazkur maqolada fors tiliga oid birikma terminlar va ularning turlari, birikma terminlar hosil qilishning asosiy vositalari, psixologiyaga oid izofiy birikma terminlarning tuzilishi, shuningdek izofiy birikma komponentlari yuzasidan tahlillar va misollar keltirilgan. Shuningdek, fors tilidagi psixologiyaga oid birikma terminlarning ma'no jihatlari ham tahlilga tortilgan.

Tayanch so'zlar: Termin, birikma terminlar, izofiy birikma, sodda izofiy birikma, murakkab izofiy birikma, hokim bo'lak, tobe bo'lak, o'zlashma.

Birikma terminlar. Birikma terminlar birikma holida bir ma'noni berishi, unda hokim bo'lak tushuncha mohiyatini bildirib, tobe bo'lak uning nimaga xosligini belgilashi haqida adabiyotlarda qayd etilgan. Birikma terminlar so'z turkumi nuqtai nazaridan chegaralangan emas, asosan, ot so'z turkumiga oid bo'lishi kuzatiladi.

Psixologiyaga oid birikma terminlar tadqiqot davomida tub, yasama, qo'shma terminlardan miqdori jihatidan ko'pligi bilan ajralib turadi. Jamlangan misollardan shu narsa ma'lum bo'ldiki, ular ancha foizni tashkil etadi.

Fors tilida izofiy birikmalar birikma hosil qilishning eng keng tarqalgan tipi hisoblanib, turli leksik-grammatik kategoriyadagi so'zlardan tashkil topadi. Boshqa terminologik tizimlarda bo'lganidek, psixologiya sohasida ham izofiy birikma terminlar tuzilishi, tarkibidagi leksemalarning miqdoriga ko'ra ikki yirik guruhga ajratiladi:

1. Sodda izofiy birikmalar.
2. Murakkab izofiy birikmalar.

Quyida ularning har birini tahlil qilib chiqamiz:

Sodda izofiy birikmalar. Bunday birikmalar ikki komponentdan tashkil topadi. Masalan:
احساسات حقارت *ehsāsāt-e hayārat* “haqarat hissi”

در واقع اصطلاحت احساسات حقارت برای کاربرد روزمره مردم عامی در اشاره به هر نوع احساس بی کفایی و حقارت است.

Dar vāye estelāhat-e ehsāsāt-e hayārat barā-ye kārbord-e ruzmarre-ye mardom-e ‘āmi dar ešāre be har nov'e ehsās-e bi kefāyi va hayārat ast.

“Aslida **haqarat hissi** termini oddiy xalqning kundalik hayotida har qanday yerga urish va haqoratlashda ishlatilganda paydo bo'ladi” [<http://www.ravanpedia.com/5047>].

Birikma terminlarning komponentlarini hokim bo'lak va tobe bo'lak qismlariga taqsimlagan holda tahlil etilishi yanada yuqori samara berishi mumkin. Masalan, hokim bo'lagi o'zlashma yoki tobe qismi o'zlishamadan iborat misollar talaygina qayd etildi:

تحقیقات کاربردی *tahyiyāt-e kārbordi* “amaliy tadqiqotlar” (hokim bo'lak – *tahyiyāt* – *tadqiqotlar*);

حافظه ثانویه *hāfeze-ye sānaviye* “ikkilamchi xotira” (hokim bo'lak *hāfeze* “xotira”);

Shuningdek, tobe bo'lagi yasama bo'lgan misollarni ham uchratdik:

پنداشتن *jāledār-e pendāri* “anemiya” (tobe bo'lak – *pendāri* *pendāstan* “taxmin qilmoq”, “qo'yib yubormoq” fe'lidan fe'liy yarimaffiks).

Tobe bo'lagi o'zlashma so'zlardan hosil qilingan terminlar ekanligi ham kuzatildi:

پарасимпатиек – *šāxe-ye pārāsempātik* “parasimpatik bo’lim” (tobe bo’lak – پاراسیمپاتیک “parasimpatik”);

شахе پارасимпатиек бер хувваш симпатиек дар ҳар заман ...

Šāxe-ye pārāsempātik bar xelāf-e baxš-e sempātik dar har zamān...

“Parasimpatik bo’lim simpatik bo’limga nisbatan har doim ...”

[<http://www.ravanpedia.com/5047>].

Yana quyidagi misollar uchradi:

خود من *pişgiri-ye avvaliye* “dastlabki ogohlantirish” (tobe bo’lak – اولیه پیشگیری اویله “birinchi”, “avvalgi”, “dastlabki”);

حافظه ثانويه *hāfeze-ye sānaviye* “ikkilamchi xotira” (tobe bo’lak – ثانویه سانابیا ikkinchi”, “ikkilamchi”);

симпатиек *šāxe-ye sempātik* “simpatik bo’lim” (tobe bo’lak – سیمپاتیک sempātik “simpatik”).

Psixologiyada **egoistik** ma’nolarni ifodalash uchun har qanday holda *xod* “o’z” o’zlik olmoshidan foydalilanadi va mazkur olmosh izofa orqali o’zidan keyin kelayotgan otga birikadi. Masalan:

termin	transkripsiysi	ma’nosi
Ход من	<i>xod-e man</i>	“egoizm”
Ход анткади	<i>xod-e enteyādi</i>	“o’z-o’zini tanqid”
Ход анкарэ	<i>xod-e enkāre</i>	“o’z-o’zini inkor qilish”
Ход шкуфайи	<i>xod-e šokufāyi</i>	“o’zini namoyish qilmoq”
Ход әрмани	<i>xod-e ārmāni</i>	“o’z armoni”

Quyidagi testni e’tiboringizga havola qilmoqchimiz:

شما کамала چه کسی هستید؟

(ا) شخصیت

(ب) خودمن

Umuman olganda siz qanday insonsiz?

Shaxsiyat

Egoist

Murakkab izofiy birikmalar. Ular uch va undan ortiq komponentli izofiy birikmalardan iborat bo’ladi:

система *sistem-e ‘asabi-ye xodkār* “avtomotik asab tizimi”;

система *sistem-e asabi-ye markazi* “markaziy asab tizimi”;

حافظه бланд мудт *hāfeze-ye boland moddat* “uzoq muddatli xotira”;

біймәрі *bimāri-ye yalbi-ye krānar* “yurak koronar kasalligi”.

Tadqiqot davomida murakkab izofiy birikmalar kam uchradi.

Xulosa

Fors tili so’z yasay olishi jihatidan ichki imkoniyati keng hisoblangan tillardan biridir. Shuning uchun fors tili psixologiyaga oid terminning hosil bo’lishida so’z yashash usullarining deyarli barchasi ahamiyatga ega, ammo psixologiyaga oid brikma terminlar yuqorida keltirib o’tilgan termin yasalish usulariga nisbatan kam miqdorni tashkil etadi. Tadqiqotimiz davomida biz psixologiyaga oid brikma terminlarni o’zini ham ikki guruhga bo’lib tahlil qildik: soda izofiy birikmalar va murakkab izofiy birikmalarga. Bulardan osixologik terminlarning soda izofiy birikmalar bilan yasalgan ko’rinishi sermahsul ekaniga guvoh bo’ldik.

FOYDALANADIGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

- Миртожиев М.М. Ўзбек тили лексикологияси ва лексикографияси. –Т.: ЎзМУ, 2000.

- Б. 41.
2. Рубинчик Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. М., 2001. –С. 364.
 3. [<http://www.ravanpedia.com/5047>].

TILNING IJTIMOIY TABIATI

Mahmudova Fotima No'monjon qizi
Farg'ona davlat universiteti talabasi
+998993649412
mahmudovafotima@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada tilning ijtimoiy tabiyati, uning mohiyati, til va tafakkur masalalari joy olgan. Bundan tashqari tilning jamiyatga tasiri va uning xususiyatlari haqidagi fikrlar mayjud.

Kalit so'zlar: til, jamiyat, tafakkur, sistema, nutq.

Til ma'lum bir tizimga ega bo'lgan sistema bo'lib, o'zaro bog'liq va bir-birini taqozo qiladigan elementlarning murakkab tuzilishidir. Insonlarning butun hayoti til bilan bog'liq bo'lib, til yordamida kishilar o'zaro fikr almashish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Shuni ham aytish joizki, til bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan sifatlarni o'zida mujassamlashtirgan hodisadir. Rus tilshunoslari tilning ijtimoiy tabiatga ega ekanligini o'zlarining falsafiy-lingvistik qarashlari, jamiyat hayotini obyektiv tushunish, til taraqqiyotining atroflicha o'rganishlari asosida isbotlab bergenlar. Til va ong qadimiy tushunchalar hisoblanib, til xuddi ong kabi boshqa kishilar bilan muloqot va muomala qilish ehtiyojining zarurligi tufayligina paydo bo'lgan, degan qarashlar mayjuddir.

Tilning ijtimoiy tabiatini uni ayrim shaxsda emas, balki jamiyatda mavjudligini taqazo etadi. Demakki, til jamiyat tomonidan yaratilgan ekan, jamiyat ravnaq topgan sari til ham rivojlanib boraveradi. Jamiyatning inqirozi esa bora-bora o'sha tilning o'lik tilga aylanishiga olib keladi. Tilning rivojlanishi uchun ma'lum bir jamiyat zarurdir. Chunki til kishilarning o'zaro fikr almashish, bir-birlari bilan muloqot qilishlari natijasida paydo bo'ladigan hodisadir. "Til jamiyatda nutqiy faoliyat uchun xizmat qiladi. Nutqiy faoliyat esa, kishilarning bir-biri bilan aloqasi uchun xizmat qiladi."(Karimov S.A.Tilshunoslik nazariyasi.

Samarqand.-2012,7-bet)

Tilning boshqa ijtimoiy hodisalardar farqi shundan iboratki, til jamiyat faoliyatining barcha sohalarida birdek xizmat qiladi. Til kishilik jamiyatining tarixiy taraqqiyoti jarayonida yaratilgan, ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan asosiy aloqa vositasidir.

Til o'zining ichki qurilishiga ega murakkab funksional sistemalar qatoriga kiradigan, insonlarning fikr almashish imkoniyatiga ega qilgan hodisadir. Shu bilan birgalikda jamiyat taraqqiyotining mahsuli hamdir. Til o'z navbatida, tafakkur vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Shuning uchun til faqat shakllanib bo'lgan tayyor fikrni mujassamlashtiradi va ifoda etib beradi, deb tushunish biroz xatodir. Aksincha, til fikrning shakllanishida bevosita ishtirok etuvchi vositadir. Demak,tilning ijtimoiy hodisa ekanligi, tilning tafakkur bilan dielektal birligi kabi asosiy ilmiy tamoyillarga asoslangan holda o'z muammolarini o'rganib, taqqoslaysaydigan hodisa ekanligi ma'lum bo'ldi. Til barcha uchun teng xizmat qilgani uchun uni ma'lum bir sinfiy hodisaga kiritish xatodir. Chunki so'zlovchi insonlar jamoasi tomonidan yaratilgan tildan foydalanib, uning tartib-qoidalariga amal qiladi. Shu bilan bir qatorda, so'zlovchi o'zining nutqiy faoliyati jarayonida tilning rivoji uchun o'z hissasini qo'shadi. Bu ayniqsa, olimlar va adiblar nutqida yaqqol namoyon bo'ladi. Shunday qilib, til jamiyat tomonidan yaratilgan va u bilan birgalikda rivojlanib boradigan o'ziga xos ijtimoiy hodisadir. Foydalilanilgan adabiyotlar

1 Karimov S.A.Tilshunoslik nazariyasi. Samarqand.-2012,7-bet

2 Berdiyorov H., Xo'jayev T.Umumiy tilshunoslik. Samarqand, 1974,46-47-betlar

THE METHOD OF TEACHING GRAMMAR.

1. Mirzakamolova Maftuna Rahimjon qizi.

Namangan viloyati Norin tumani

1-sonli o'rta maktab ingkiz tili fani o'qituvchisi.

Tel: 998943050491

e-mail: maftunamirzakamolova@gmail.com

2. Salohiddinova Gulandon Murodjon qizi

Namangan viloyati Norin tumani

1-sonli o'rta maktab ingkiz tili fani o'qituvchisi.

Tel: 998905555861.

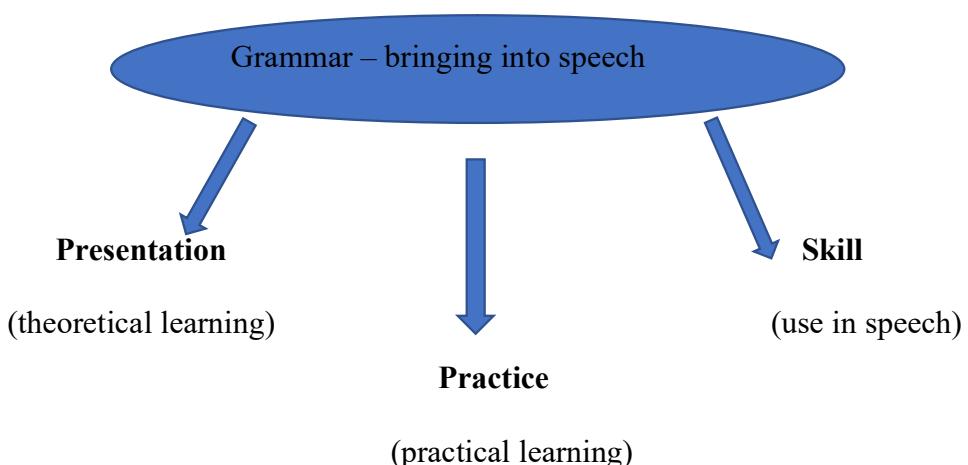
e-mail: Hulkaroy0127@gmail.com

Anotatsiya. This thesis is written to clarify more and ease to teach grammar rules of foreign language for young learners. It can be a good instruction for teaching English language. The thesis is short, understandable and clearly presented with real life examples to use for teaching.

Kalit so'zlar. Grammar, grammar rules, speech, method, practice, skill,

Grammar is a base of building a good speech. Without grammar rules speech can not be meaningful. With grammar aspects words are connected with each other and give mean.

Grammar rules are taught in the aim of building speech. According to the bringing grammar aspects into learners' speech teaching involves three levels.

I. Presentation. In presentation level first and second level is teaching grammar theoretically and practically. Third level is that learners can use grammatical structures in their speeches easily by learning theoretically and practically. According to the age of learners we should teach grammar rules variously. For young learners, grammar is taught orally examples children imitate or repeat after teacher, but for elderly learners, rules can be explained in written form. Grammar can be taught as examples, rules and lexical aspects. According to linguistics and methodologists, rules as models are divide into two groups: Instruction rules and General rules.

Instruction rules. Instruction rules are such kind of rules that it is presumed to be able to use oral and written speech, to understand during reading and listening. And these rules are called "algorithm" by psychologists which studies speech matters. By these rules, teachers should teach one grammar aspect, its usage with other grammar aspects in speech. For example: while tutors are teaching attribute, they explain article or noun which comes with attribute and its position in the sentences.

General rules. It is theoretical approach. All rules are clarified theoretically. And they must be clear, short and expedient to make a good discourse.

If we speak about what the rule or model is itself, we can say they are two side of one coin. Rules are verbal viz are expressed with words, but models are written symbols of the rules.

For example: Rule: in sentence formation subject the first, predicate second
then other parts of sentence take place.

Model: S+P+O

We have seen above that rule is explained with words and sentences, model is shown with symbols.

During grammar presentation teachers can use two ways: inductive and deductive. In inductive way initially speech examples are given then rule is explained. In deductive way grammar rule is taught firstly, then examples are given.

Organizational part of grammar presentation consists of three phases.

1. Introduction.
2. Control and check.
3. Exercising.

In first phase, tutors explain grammar rules orally and written on the board. In second phase pupils are controlled and checked whether they have learnt or not, teacher has to pay attention pupils' weak points. In third phase students are given exercises.

If three phases above mentioned are organized well, both teacher and pupils achieve their goal. These three phases can be base of practicing.

II. Practice. Third phase is the beginning of practice. In first and second phases pupils imitate to teacher. At this time only perception works without consciousness. But after third phase and during practice pupils realized and make speeches understandably.

III. Skill. When pupils make up sentences having realized rules and practice more, automatic speech is formed. Automatic speech is called skill.

In conclusion, teaching grammar matters like flying spaceship with rocket. Rocket brings the ship into the orbit. In orbit ship separates out from the rocket. Rocket is a rule, bringing into space is practice, separating is a skill. After practice turns to skill, rules are not necessary at all, as spaceship can fly without rocket in the space.

Foydalaniman adabiyotlar.

1. Jamol Jalolov. "Chet tili o'qitish metodikasi" "O'qituvchi" To.shkent 2012.
2. Sh. Alimov, A. Ismoilov. "Chet tili o'qitish metodikasi" ma'ruzalar matni. Andijon 2007.
3. Г.А.Китайгородская. "Методика интенсивного обучения иностранным языкам" "Высшая школа"
4. Internet materiallari. Ziyonet.uz.

INGLIZ TILIDA OLMOHLARNING UMUMIY KLASSIFIKATSIYASI

Ruzmetova Nargiza Anvarovna

Urganch shahridagi 25-maktabning ingliz tili fani o'qituvchisi

Tel: +998995031488

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilida olmoshlarning qo'llanilishi va ularning umumiy klassifikatsiyasi haqida bayon etadi.

Kalit so'zlar: Sintaktik aloqa, so'z turkumlari, olmoshlar, leksik ma'no, substantiv olmoshlar, ad'ektiv olmoshlar.

Tilda mavhum ma'no va mustaqil funksiyaga ega bo'lgan predmetlarni va ularning belgisini hamda predmetning o'rtaсидаги sintaktik aloqalarni qisman ko'rsatib kelgan so'z turkumiga olmosh deyiladi. Olmoshlar garchi har xil so'z turkumlari o'mida ishlatsa ham ular predmet va ularning ma'nosini to'g'ridan to'g'ri ifodalamaydi.

Ingliz tili grammatikasida ham bir qator masalalar tilshunos olimlar tomonidan o'rganilganda turlibaxs munozaralarga sabab bo'lmoqda. Ana shu muammoli masalalardan biri olmoshlardan leksik ma'no jihatdan alohida so'z turkumiga ajratish biroz mushkul. Chunki ko'pchilik olmoshlar otlik xususiyatlari ega bo'lsa, ba'zilarining sifat bilan umumiy o'xshashlik tomonlari ko'p. aynan shu fakt ba'zi tilshunos olimlari alohida so'z turkumi sifatida ajratish shart emas, ularni ot va sifat so'z turkumiga tarqatib yuborish kerak degan fikrga olib keldi, lekin bu fikr muammoni yanada chigallashturdi.

Chunki olmoshlarning boshqa so'z turkumlariga o'xshaydigan jihatlari ko'p.

Olmoshlar ma'no va ishlatalishiga ko'ra quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. Substantiv olmoshlar. (Substantive or noun pronouns).

2. Ad'ektiv olmoshlar. (Adjective pronouns).

Ot o'mida kelib ega, to'ldiruvchi va predikativ vazifasida qo'llaniladigan olmoshlar substantiv olmoshlar deyiladi.

Masalan: When they had taken their places, she said abruptly: I have a crow to pluck with you (G. Joyce).

Ular o'z joylarini egallashgandan so'ng u qo'pollik bilan dedi. Mening qarg'am bor siz bilan patlarini yulish uchun.

oIt smells like giraffe and it hicks like Giraffe, it hasn't any form (P. Kipling).

U jirafa kabi hid taratadi va u jirafadek tepadi, u hech qanday shaklga ega emas.

oShe got up and danced round her (Jbid).

U uyg'ondi va uning atrofida raqsga tushdi.

oHe will kill mice and he will be kind to babies when he is in the house, just as long as they do not pull his tail too hard.

U sichqonlarni o'ldiradi va u go'daklarga mehribon bo'ladi, u uyda bo'lgan paytda ular uning dumini qattiq tortishmasa.

Substantive olmoshlar son va kelishik kategoriylariga ega:

Masalan: birlikda I, he, she, it; ko'plikda we, you, they;

I (nominative case)-me (objective son).

He (nominative case)-him (objective son).

Masalan: oThe girl Glanced back at him over her shoulder and said with great bitterness. (J. Joyce).

Qiz unga tikilib orqasiga qaradi va chuqur g'am bilan aytди.

Predmetning belgisini, sifatini aniqlab gapda asosan aniqlovchi vazifasida keluvchi olmoshlar deyiladi.

Masalan: oShe nodded her head gravely (J. Joyce).

U boshini jiddiy holatda irgitdi.

o'O my Enemy and Mosher of my enemy" said the cat. (R. Kipling).

Ey, mening dunshmanim u dushmanimning onasi-dedi mushuk.

o"That's your very own hump that you've brought upon your very own self by not working (Gbid)".

oOn his heart he was satisfied.

Yuragidan u mammun edi. (D. H. Lawrence).

Ayrim olmoshlar ham substantive, ham ad'ektiv olmosh vazifasida kelishi mumkin.

Masalan: oAll (substantiv) was dark in the house. (Galsworthy).

Hamma narsa uyda qorong'u edi.

oBut we don't want all (ad'ektiv) those (ad'ektiv) teeth: Only put two.(R.Kipling).

Lekin biz ana shu tushlarning hammasini xoxlamaymiz, faqat 2 ta qo'ying.

oShe wondered about the other (ad'ektiv) girl. (P. Abrahams).

U boshqa qiz haqida qiziqdidi.

oThe others (substantiv) just care about being a good dresser. (B. J. Friedman).

Boshqalar faqatgina yaxshi oshxonasi bo'lishi haqida o'ylashdi.

Keyingi ikki gapning birinchisidagi "Other" so'zi "girl" so'zini aniqlab, ad'ektiv olmoshi vazifasida kelayotgan bo'lsa, u gapning ikkinchisida ko'plik qo'shimchasini "-S" ni olganligi hamda aniq artikl "the" bilan ishlatalib, gapda ega bo'lganligi uchun ham substantive olmosh vazifasida kelyapti.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.A.Bonk, G.A.Kotiy, N.A.Lukyanova "Ingliz tilidan qo'llanma" Toshkent -2014
2. www.ziyonet.uz sayti.

YAPON VA XITOY TILLARIDA KECHIRIM SO'RASH

G'ayratova Zahroxon Davronxo'ja qizi
Toshkent Davlat Sharqshunoslik Instituti
Lingvistika yo'naliishi 2-kurs magistranti
Телефон: +998(97)744-40-34
e-mail: zahroxon.gayratova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqotning maqsadi, Yapon va Xitoy tillari orasida oila a'zolari va yaqin do'stlar o'rtasida kechirim so'rash, kamdan-kam o'rganib chiqilgan munosabat bo'lganligi bois tadqiqot davomida og'zaki kechirim so'rashni ikki tilda solishtirib o'rganishdan iboratdir. Kechirim so'rash iboralarini yapon va xitoy tilida xatti-harakatlarini taqqoslaganda, oilaga bo'lgan munosabat va boshqalarga nisbatan xatti-harakatlar o'rtasida katta farq bor. Masalan, yaponiyaliklar juda ko'p vaziyatlarda "uzr" so'zlarini ishlatibgina qolmay juda ko'p hollarda "uzr" so'raydilar. Xitoyliklar esa uzr so'zlarini faqat uzrli holatlardagina ishlatadilar. Albatta vaziyatga qarab turli hil uzr so'zlaridan foydalanadilar.

Kalit so'zlar: Yapon tili 日本語 :【ごめん系】 ごめん、ごめんね、ごめんなさい
【申し訳ない系】 申し訳ない 【すまない系】 すまん、すまない . Xitoy tili 中国語
【对不起】 【不好意思】 【抱歉】 【sorry】

Uzoq sharq mamlakatlari sanalmish Yaponiya, Xitoy va Koreya ko'pchilik ya'ni to'liq ma'lumotga ega bo'limgan insonlarning naznida bir davlat ya'ni tili, dini, madaniyati va yozuvi doirasida bir-biriga yaqin deb xisoblaydilar. Ammo bu uchta alohida davlat bo'lib, tili, dini, madaniyati va yozuvi bir-biridan tubdan farq qiladi. Biz ushbu tadqiqotimiz doirasida ana shu uch davlatning ikkisi Yaponiya va Xitoyning uzr so'rash bilan bog'liq madaniyatiga nazar solib ko'ramiz. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad avvalo bu davlatlar alohida davlat ekanligini, madaniyati jihatidan ham farq qilishini va eng asosiysi til o'rganuvchilar o'rtasida kelib chiqadigan ba'zi muammolarni oldini olishga qaratilgan.

Kechirim so'rashning yapon va xitoy madaiyati jihatidan o'rganadigan bolsak, avvalo bu ikki tilda nechta kechirimni ifodalovchi so'z va iboralar borligini aniqlab olishimiz lozim.

Kechirimni ifodalovchi iboralar <謝罪の定型表現>

Yapon tili 日本語

【ごめん系】 ごめん、ごめんね、ごめんなさい
【申し訳ない系】 申し訳ない
【すまない系】 すまん、すまない

Xitoy tili 中国語

【对不起】 【不好意思】 【抱歉】 【sorry】

Har ikki davlatning ham uzr so'rashga oid bo'lgan so'z va iboralari bir nechtani tashkil qilmoqda. Lekin bu hammasi emas. Zero har ikki davlatda ham tillardagi eskirgan, iste'moldan chiqgan so'zlar mavjud bo'lib ular bugungi kunda iste'molda qo'llanilmaydi va ommaviy axborot vositalari, darslik, jurnal hamda gazetalarda ishlatilmaydi.

Madaniyatlar farqlangan yerda urf-odatlar ham turlichalbo'ladi. Yapon madaniyatiga ko'ra uzr so'rash odatiy holga aylangan.

Yaponiyaliklarning aksariyati boshqalarga nisbatan muloyimliklari va xushmuomalaliklari bilan chet elliklarning hayratiga sabab bo'lishadi. U va bu yerlarda siz "uzr", "rahmat", "iltimos" so'zlarini, qaddilari egik holatida eshitishingiz mumkin. Biroq bu holat

xitoyliklarda nisbatan kam. Ya'ni ular ham asosan muomila madaniyatiga rioya qilgan holda qaddilarini egib ta'zim qilgan holda salomlashsalarda ammo ta'zim qilmagan holda uzr so'zlarini faqatgina uzrli vaziyatlardagina qo'llaydilar.

Xizmat ko'rsatish sohasida yapon xushmuomalaligi yaqqol ko'rindi. Do'konlар va restoranlarda "xaridor doimo haq" degan qoidaga qat'iy rioya qilinadi. Yapon hushmuomalalik san'atini nafaqat xizmat ko'rsatuvchi xodimlar orasida, balki, oddiy xalq ichida uchrata olish mumkinligi kishini hayratga soladi. O'qituvchilardan biri menga tushuntirganidek, bunday holatlarda yaponiyaliklar vaziyat va holatdan qat'iy nazar "sumimasen" va "gomennasai" so'zlarini Avtomat tarzda tinimsiz takrorlab uzr so'raydilar. Axir, asosiysi boshqalar bilan munosabatlarda uyg'unlikni saqlash. Garchi siz ularni birinchi marotaba ko'rib turgan bo'lsangiz ham. Masalan; Tasavvur qiling, siz boshqa biror bir davlat metrosida tasodifan birovning oyog'ini bosib oldingiz. "Jabrlanuvchi" ning reaktsiyasini darhol ranglarda tasavvur qilish mumkin - eng yaxshi holatda siz g'azablangan nigohga loyiq topilasiz. Lekin huddi shu holatga Tokio metrosida ham duch kelsangiz, "Jabrlanuvchi" haqoratli so'zlardan qochibgina qolmay, balki aksincha, boshini egib, yon tomonga o'girilib, u "すみません" "sumimasen" - "Kechirasiz" iborasini aytadi. ko'chada yo'lovchilarni ko'rishi - u sizning yo'lingizni to'sib qo'ygani uchun ehtiyyot bo'limgani uchun albatta uzr so'raydi. Yaponiyada bunday reaksiya norma hisoblanadi. Qo'pollik, norozilik va burun ostida o'zi eshita oladigan tovushdagi noroziliklar beadablikdir.

Yuqorida yapon madaniyatiga ko'ra uzr so'rash va uzr so'zlarini barchaga birdek qo'llaniladi degan edik. Bu ana shu xalq madaniyatining o'ziga xos jihatidir. Lekin xitoy xalqining madaniyati ham bundan mustasno emas. Ya'ni ular madaniyatining o'ziga xosligi uzr so'zlarini "san" yoki "siz" deya kategoriyalarga ajratib qo'llashlaridadir. Bu nimani anglatadi. Bunda xitoyliklarda ham boshqa xalqlar singari, masalan o'zbeklardagi kabi insonlarga ijtimoiy kelib chiqishiga qarab "san" yoki "siz" deb murojat qilishni tushunamiz. Bu nafaqat murojat qilganda balki aynan uzr so'zlarini ham ana shunday kategoriyalarga ajratishlarida ko'rishimiz mumkin. Masalan; "对不起""duibuchi" so'zidan og'zaki uslubda kundalik hayotda foydalilanadi, "原谅""mafan" so'zi nisbatan adabiy bo'lib, uni asarlar, ommaviy axborot vositalarida qo'llaydilar. Ota onasiga sanlab murojat qilganlarida ularga nisbatan ham og'zaki uslubdigi "对不起" duibuchi" so'zini qo'llaydilar.

麻烦您帮我拿本书好吗？

Uzr ovora qildim. Anavi kitobni menga olib berishga yordam bera olasizmi?

Sizni anavi kitobni menga olib berishga ovora qilsam maylimi?

麻烦你让一下

O'tkazib yuboring.

Yuqorida keltirganlarim uzr iboralari bo'lib ular uzr so'zi sifatida alohida tarjima qilinmaydi.

Yuqorida biz yaponiyaliklar va xitoyliklar o'rtasida ommalashgan uzr so'zlarini darsliklar, lug'atlar va ommaviy axborot vositalariga tayangan holda umumiy jihatdan ko'rib chiqdik. Endilikda tadqiqotimizning asl maqsadi bo'l mish uzr so'zlarini oila a'zolari va yaqin do'star o'rtasidagi iste'molini har ikki davlatning madaniyatidan kelib chiqqan holda ko'rib chiqamiz.

Tanlangan uzr so'zları yordamida tadqiqotimizni bir nechta vaziyatlar ko'rinishida misollar orqali taqqoslاب tahlil qilamiz.

"Faktlar" 【事實認め】

ごめん、 ジュース買ってくるの忘れてた！

我忘了。（忘れた）

Afsusdaman, sharbat sotib olishni unutdim

”Chora-tadbir /Taklif”【対策 / 提案】

ごめんなさい、大丈夫？ すぐに冷やすものをとってくるね。

Kechirasiz, hammasi joyidami? Tezda salqin ichimlik keltiraymi

“Sabab/Uzr”【理由 / 言い訳】

ほかのことを考えていたら、ジュースを買ってくるのを忘れてしまった。

Hayolim boshqa narsada bo’lganligi tufayli, sharbat sotib olishni unutdim.

老妈、太着急回来见你、忘买果汁了、嘿嘿。要不我再去买回来？（もう一回買ってこようか？）

お母さん、早く帰りたくて、ジュース買うのを忘れちゃった。

Onajon uyg'a erta qaytganim tufayli sharbat sotib olishni unutdim.

“Afsuslanib va’da berish”【再発防止の約束】

ごめん！ 大丈夫？ … これからは気をつけるよ。

Afsusdaman! Hammasi yaxshimi? Bundan keyin ehtiyot bo'laman.

下次我一定记住。（今度絶対忘れない。）

Bundan keyin hech ham unutmeyman.

“Murojat qilish”【呼びかけ】

お母さんごめん。ジュース買ってくるの忘れちゃった。

Oyijon kechiring. Sharbat olishni unutdim.

妈妈、忘买果汁了。

Ona kechir, sharbat olishni unutdim

Ushbu ishda biz onalar va eng yaxshi do'stlar doirasidagi yaponiyalik va xitoyliklarning madaniyatidan kelib chiqib, yaqin munosabatdagi uzr so'rash xatti-harakatlaridagi farqlarni ko'rib chiqdik va quyidagilarga aniqlik kiritidik.

Kechirim iboralarni ishlatish

1) Yapon tilida qat'iy ravishda uzr so'rash so'zları ko'p hollarda onalar uchun ham, eng yaqin do'stlar uchun ham birdek qo'llaniladi. Biroq bu holat xitoyliklarning madaniyatiga ko'ra o'zgacha. Ya'ni xitoyliklar yaqin do'stlaridan onalari bilan taqqoslaganda ko'proq kechirim so'raydilar. Avvalgi tadqiqotchilar va bizning tadqiqotimiz natijalariga ko'ra xitoyliklar kechirimni ifodalovchi so'z va iboralarni zarurat bo'lgan hollardagina ishlatishlarini va iloji boricha bu holatga duch kelmaslikka harakat qilishlarini tushundik.

2) Kechirim so'rash vaziyatidan qat'i nazar, yaponiyaliklar har ko'pincha uzr so'rashning belgilangan shaklidan foydalanadilar. Ularda “ごめん” “Kechirasiz” eng ko'p ishlatiladi, ammo beparvolik darajasi og'irlashganda, onalar va eng yaqin do'stlar uchun foydalanish kamayadi va bunday hollarda uzr so'rash darajasi yuqori bo'lgan “ごめんあさい” “Kechirasiz” iborasi ko'p qo'llaniladi. Boshqa tomondan, Xitoya kechirim so'rash so'zları joyidan, vaziyat va holatdan qat'i nazar, taxminan 30% onalar uchun va taxminan 80% yaqin do'stlar uchun ishlatiladi. Muvaffaqiyatsizlikga uchragan ya'ni to'qnashliklar yuzaga kelgan vaziyatlarda ko'p qo'llanilishi kuzatildi. Bundan tashqari kelishmovchiliklar yuzaga kelgan hollarda ham kechirimni ifodalovchi so'zlar qo'llanilishini kuzatildi. Sof uzr so'rash iboralarini ishlatish holatlari deyarli kuzatilmagani bois xulosa qilish mushkul.

3) Xitoy tilida kechirmni ifodalovchi so'z va iboralar “san” va “siz” deya kategoriyalarga ajratilganligiga qaramay onalar bilan bog'liq vaziyatlarda unchalik ham kechirim so'rash

so'rash ommalashmagan. Uzr so'zlarini ishlatgan hollarda ham "siz" emas balki, "san" shaklidan ko'proq foydalanishlarini ko'rdik.

Xulosa sifatida bu ikki davlatning kelib chiqishi, yozuvi va madaniyati o'xshash tomonlari bo'lsada, shu bilan birga bir-biridan tubdan farq qiladi deb ayta olamiz. Yaponlar o'ta xushmuomila, aybini tan olish, uzr so'rash, haq bo'lgan vaziyatlarida ham uzr so'zlarini qizg'anmasliklari va bundan sira hijolat chekib uyalmasliklari aksincha, buni xushmuomilalikning bir ko'rinishi deb bilishlarini tushundik. Xitoyliklar esa uzr so'zlariga u qadar ham katta e'tibor bermasliklari va faqatgina yaqqol ayb ish qilganlarida oila a'zolariga qaraganda atrofdagilardan uzr so'rashlari ular madaniyatining bir bo'lagi sifatida namoyon bo'ldi. Lekin nega aynan shunday ekanligini keyingitadqiqotlarimiz doirasida ko'rib, o'rganib chiqamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati;

1. 三宅和子（2009）「謝罪への応答に関する語用論的分析—日英のケータイメールの対照研究」 文学論藻 83 東洋大学
2. 王源（2009）「日中における謝罪言語行動の対照研究」 東アジア日本語教育・日本文化研究 12 日本語と中国語における謝罪表現の対照研究
3. 佐竹千草（2005）「日中語の「謝罪」に関する一考察—母語話者の意識調査を通じて—」 聖心女子大学大学院論集（28）
4. 彭国躍（1992）「「謝罪」行為の遂行とその社会的相関性について—中日社会語用論的比較研究—」
5. 彭国躍（2003）「中国語の謝罪発話行為の研究—『道歉』のプロトタイプ—」『語用論研究』第5号 日本語用論学会

ҚАЛАМ ВА ҚИЛИЧ СОҲИБИ

Ю.Усмонова, X. Алматова
Навоий вилояти Зарафшон шаҳар
1-сонли АФЧҮИ ўқитувчилари
Телефон: +998933157518
Almatova1984D@mail.uz

Аннотация: Заҳириддин Муҳаммад Бобур атоқли давлат арбоби, саркарда, шу билан бирга, истеъододли шоир, адаб, донишманӣ тарихчи, заковатли олим, таржимон ва миллӣ маънавиятимизнинг фидойиси бўлғанлиги ҳақида мулоҳазалар юритилган.

Калим сўзлар: Давлат арбоби, истеъододли шоир, буюк саркарда.

Мирзо Бобур жуда мураккаб ҳаёт, кураш ва ижодий фаолият йулини кечиб ўтди. У инқирозга юз тутган темурийлар давлатини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш, Урта Осиёда марказлашган йирик давлат вужудга келтириш учун узоқ ва қаттиқ кураш олиб борди. Бироқ тарихий шароит бунга имкон бермади.

1494 йилда Умаршайх Мирзо бевақт вафот этгач, 12 ёшли Бобур таҳтга ўтиради ва мамлакатни бошқара бошлайди. Ўша давларда Амир Темур яратган салтанат таназзулга юз тута бошлагани боис, Бобур Амир Темур давлатини қайта тиклаш мақсадида Самарқандга бир неча бор юриш қиласи. 1504 йилдаги Самарқандга қиласи сўнгги юриши ҳам муваффақиятсизликка учрагач, юзага келган зиддиятли сиёсий вазият туфайли Ватанни ташлаб кетишга мажбур бўлди ва Афғонистон томони йўл олди. Қобулни эгаллаб, у ерда ўз ҳокимиютини мустаҳкамлашга эришади ва давлат ишлари билан бир қаторда ижод билан ҳам шугуллана бошлайди. Унинг ўз Ватанига қайтиш орзуси ушалавермагач, Ҳиндистонга юриш қилиб, бир неча уринишилардан сўнг, ниҳоят 1526 йилда Дехли ва Агра шаҳарларини эгаллаб, Ҳиндистонга бобурийлар сулоласига асос солади.

Бобур феодаллар билан алоқани яхшилашга, диний низоларни бартараф этиб, маданий низоларни бартараф этиб, маданий - меъморий ишларни ривожлантиришга астойдил киришади. Аммо тинимсиз урушларда толиққан Бобурнинг жанг- жадалларда чеккан азоблари, Қандаҳор йўлида қаҳротон қишининг қор бўронларида қолиши, Хўжа Калон каби яқин кишиларнинг Ҳиндистонни ташлаб кетиши, она - Ватан согинчи, ўғлининг хасталиги натижасида чеккан руҳий азоблари ва ниҳоят, шафқатсиз ўлим жаҳонгашта саркардани қирқ етти ёшида, яъни 1530 йилнинг 26 декабрида боқий - абадий дунёга олиб кетди.

Бобур йирик маданият арбобидир. У мамлакатдаги ўзаро феодал курашларга ва ўзининг кўп урушларда бўлғанлигига қарамай, болалик чоғларидаёқ форс ва араб тилларини мукаммал ўрганади, адабиёт, тарих, тилшунослик, адабиётшунослик, мусиқа ва бошқа соҳалар билан шугулланади. Ҳар томонлама кенг ва чукур билимга эга бўлган маданиятли, маърифатпарвар киши бўлиб етишади. Муҳтарам Президентимиз ҳам Бобур шахсияти хусусида: "Бобур биз учун том маънодаги буюк маданият , олий даражадаги шарқона одоб ва ахлоқ тимсолидир", - деб таъкидлаб ўтадилар.

Бобур адабиётимиз тарихидаги тақрорланмас сиймолардан биридир. У фақат йирик адаб, буюк тарихчи, улкан олимгина эмас, балки моҳир саркарда ва буюк давлат арбоби ҳам эди. Унинг ижоди ана шу соҳаларнинг барчаси билан чамбарчас боғлиқ ҳолда юзага келди. Бобурнинг ягона мақсади, йирик ва мустаҳкам марказлашган давлат тузишдан иборат бўлган. Бу мақсад рӯёбда чиқди. Бироқ у ўзи туғилиб ўстган юртда эмас, балки ундан анча олисда - Ҳиндистонда амалга ошиди. Адабнинг ўзи бу ходисадан доимо изтиробда бўлғанлиги асарларида жуда ёрқин тарзда акс этган:

Толеъ йўқе, жонимға балолиг бўлди,
Ҳар ишниким айладим, хатолиг бўлди.
Ўз ерни кўйиб Ҳинд сори юзландим,
Ё раб, нетайин, не юз қаролиг бўлди.

У қисқа умр кўрган бўлса-да, жаҳонга машҳур бўлган "Бобурнома", "Мубаййин", "Ҳарб иши", "Хатти Бобурий", "Аруз рисоласи" каби асарларини яратиб, келажак авлодлар учун катта мерос қолдиришга улгурди. Биргина "Бобурнома" асари адабий манба сифатида тарихий воқеалар тасвири, жонли саҳналарга шу қадар бойки, ундан олинадиган сабоқлар сарҳадларини белгилаш амримаҳол. Асарни мутолаа қиласи сари олам ва одамни янгидан қашф этасан киши. Муаллифнинг ҳаётни қанчалик яхши кўргани, ўтаётган умрни имкон қадар ижод, яратиш, янгиликлар кувончи билан безашга интилганини кўрамиз.

"Бобурнома" 30 га яқин фан сохалари бўйича аниқ, илмий маълумотлар берувчи мўътабар манба. Унда муаллифнинг ҳаёти, дунёқараши, яшаш тарзи ҳам чиройли далил ва бўёқларда берилган. Асардан жой олган Бобурнинг ҳаётга мухаббати, ундан лаззатланиш, табиат мўжизаларидан ҳайратланишдек жиҳатлари кўпчилик диққатини ўзига тортади. Шоҳ ва шоирнинг кузатувчанлиги, атрофдаги барча ўзгаришлар, жумбоқ ва мўжизаларни ўрганмагунга қадар изланавергани кишини ҳайратга солади. Эҳтимол Бобурнинг ана шу хислатлари ва қарашлари "Бобурнома" га дунёвий шуҳрат келтирган ва бу асар ҳозир ҳам олимлар диққат марказида.

"Бобурнома" ни инглиз тилига таржима қилган Уильям Эрскин Осиёдаги подшоҳлар ичида саховатлилиги, мардлиги, истеъоди, фанга, санъатга махаббати, Ватанни севиши жихатидан Бобур Мирзога тенг келадиган подшоҳни топиб бўлмаслигини айтиб, "Бобур Шарқ мамлакатлари таҳтига ярашиб тушган ҳукмдорларнинг ёрқин намоёндаларидан биридир. Унинг шахси олийжаноб инсон ва улуғ шоҳга мансуб бўлган фазилатлардан таркиб топган. Ҳали ёш болалигига ёк, Фарғона таҳтига чиққанда, атроф мамлакатларнинг таҳтига султон ва хонлар ўтирас эди. У ҳали йигитлак даврида ёк, у султонлардан бироргаси қолмади. Улар саройдаги фитналар ёки четдан келган босқинчилар қурбони бўлдилар. Ўша шафқатсиз шамоллар Бобурни ҳам узоқ элларга элтиб ташлади. Лекин қонидаги гайрат-шижоат ва иродада кучи туфайли ана шу ҳаёт бўронларига бардош бериб, ундан устун келган яккаю ягона темурий Бобур эди", дея таъкидлайди.

Тақдир Бобурни Мовароуннаҳрни тарқ этишга мажбур этди. Тарихда 332 йил ҳукмронлик қилган Бобур ва бобурийлар сулоласи даврида Афғонистон ва Ҳиндистоннинг сиёсий, иқтисодий, маданий ҳаётида катта ўзгаришлар рўй берди. Кўплаб ариқ ва каналлар вазилди, сувсиз ерларга сув чиқарилди, экин майдонлари кенгайтирилиб, боғлар барпо этилди, турли бинолар йўл ва кўприклар, мактаб, мадрасалар, жумладан, дунёда мисли юқ тарихий обида, жаҳоннинг етти мўжизасидан бири - Тожмаҳал каби мақбаралар бунёд этилди.

Бобур ижодида Ватан ишқи, ватанпарварлик гоялари етакчи ўрин эгаллайди. Унинг асарлари, лирик шеърлари ва рубойларида инсон учун Ватандан азиз ва муқаддас, Ватандек олий, илоҳий неъмат юқлиги, одам учун нимаики муқаддас бўлса, барчаси Ватан билан мўтбарлиги такрор ва такрор уқтирилади. Шоирнинг буюк фалсафий таълимоти Ватанга иймон эътиқод билан боғлиқлиги ва Ватандан ўз ихтиёри ила воз кечмаганлигидир.

Бобур учун ўзга юртлар бойлиги қанчалик кўп ва беҳисоб бўлмасин, уларнинг ҳеч бири, на дуру гавҳарлари-ю, на кўхи нурлари она юртнинг бир сиқим тупрогига, бир қултим сувига, бир шингил узумию бир карч қовунига тенг кела олмайди. У умр бўйи шу орзуда яшайди.

Она юрти - гўзал Андижондан қувилиб, бобо юрти Мовароуннаҳрдан ажралиш, ўзга юртларда мусофириликда ҳаёт кечириш, туғилиб ўсган, киндек қони тўклигандан эл-юртдан, яқин дўст - биродарларидан беҳад олислик Бобурни доимо қайгуга солади. Бобур Ватанини, унинг меваларини, хуш манзарали табиатини, зилол булоқларию сайроқи булбулларини қўмсарди ёр дўстларини қаттиқ согинарди.

Мустақиллик йиллирида Бобур фаолияти ва ижодини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилиди. Хусусан, 1992 йилда Президентимиз ташабbusи билан Бобур номидаги Ҳалқаро илмий экспедиция ташкил этилиб, Бобур ўтган йўллар бўйлаб экспедиция бошдланди ва у 14 давлатда бўлиб, Бобур тўғрисидаги китобларни, унинг меросини ва кўплаб очилмаган қирраларини аниқлаштириди. Ўша йилдан бўён Бобур жамоат фонди фаолият кўрсатмоқда. Фонд жамоаси фидоий инсон Зокиржон Машрабов раҳбарлигига Мирзо Бобур қомусини 5000 нусхада чоп этди. 744 бетдан иборат "Заҳиридин Муҳаммад Бобур энциклопедияси" жаҳон маданий ҳаётига қўшилган маънавий бебаҳо бойлиkdir.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбек адабиёти: Дарслик. Мактаб ўқувчилари учун //
Муаллиф: Ҳ. Ҳамидов - Т.:, 1999.-161-162 б.
2. "Ўзбек адабиёти тарихи ".5 томлик. 3-том. Т.,1980
3. И. Ҳошимов."Ҳиндистонда бобурийлар сулоласи салтанати". Т.,1996
4. Ма`рузалар матни : Кулланма. Муаллиф: Т. Ҳўжаев- Навоий., 2005.-63-646.
5. "Бобурнома"Заҳиридин Муҳаммад Бобур-Тошкент,1989-1346

ТОЛЕПБЕРГЕН ҚАЙЫПБЕРГЕНОВТЫН "СУЎЫҚ ТАМШЫ" ПОВЕСТИНДЕ ГОНЕРГЕН СОЗЛЕРДИН ҚОЛЛАНЫЛЫЎЫ

Айнурा ЖИЕНБАЕВА

Бердақ атындағы Қарақалпақ мемлекеттік университети,
шет тиллери факультети, аўдарма теориясы ҳем емелияты қенигелігі студенти
aupniga.scientist@gmail.com

Аннотация

Актуаллығы. Қарақалпақ тил билиминде аз үйренилген мәселелердин бири архаизм, истаризм, диалектизм илимий көзқарастан анализленеди. Мақалада тилимиздеги гөнерген сөзлердин көркем әдебият стилинде де жиий қолланылыўы лингвистикалық көзқарастан баян етіледи.

Предмети. Объекти – көркем шығарманың тили, предмети – қарақалпақ тилиндеги гөнерген сөзлер ҳәм диалекттик сөзлерди анализлеуден ibарат.

Мақсети. Тилимиздеги гөнерген сөзлерди жынынау, оларды таллап, анализлеу, көркем шығармаларда қолланылыўын үйрениу. Ўазыйтасы – гөнерген сөзлердин көркем шығармалар тилинде өнимли қолланылыўын мысаллар жәрдеминде үйрениу.

Методологиясы. Салыстырмалы, баянлау усылы.

Нәтийжелери. Гөнерген сөзлер ҳәм диалекттик сөзлерди үйрениү арқалы олардың заманағай, муқабыл түрін жаратыу ҳәм қолланыу.

Жуўумаклар. Тилимизде сийрек қолланышы диалекттик ҳәм гөнерген сөзлердин функциясы шекленгенліктен, тилимизде жаңа ишки байыу арқалы сөзликлер дүзиү.

Гилт сөзлер. Гөнерген сөзлер, архаизм, истаризм, семантика, лексикология.

Халықтың тарийхый рауажланыў басқышларында жаңа түснік ҳәм құбылыштарды билдиretуғын жаңа атамалар – неологизмлер пайда болып отырса, керисинше базы бир сөзлер – терминлер гөнереди, олар қолланыу өрисин тарайтып, сонында қолланыудан биротала шығып қалады. Архаизмлер гөнерген сөзлердин бир топары болып, пассив сөз қатламға киреди. Үақыттың етийи менен тилдин сөзлик қурылышында да архаизмдердин синонимлері пайда болады, олар активлесип архаизмдердин қолланыу өрисин шеклейди. Өзиниң сөзлик қурамдағы орнын басқа сөзлерге берген архаизмдерди **лексикалық архаизмлер**, ал көп мәнили сөзлердин айырым гөнерген мәнилерисемантикалық архаизмлер деп аталады.

Тилдин сөзлик қурамындағы қолланылыу өриси тарайтып қолланылыдан шығып баратырған сөзлер – гөнерген сөзлерди изертлеүхәм оларды классификация жасауға арналып рус тил билиминде бир қанша мийнетлер жазылды. Түркій тиллерде усы мәселеге бағышланған А. Махмудов, Е. Абдилбаев ҳәм Е. Қиличевтиң изертлеу жұмысларында гөнерген сөзлер көн түрде анализ жасалған. Қазақ тил билиминде Э. Болғанбаевтың қазақ тилиниң лексикология тарауына арналған мийнетинде өз алдына тема ретинде берилip, тематикалық топарларға бөлип қарайды.

Сондай-ақ, профессор Е. Бердимуратовтың арнаулы изертлеүинде, қарақалпақ тилиниң лексикология тарауына арналған мийнетлеринде, сабаклықтарда сөз етилген. Автордың «Хәзирги қарақалпақ тилиниң лексикологиясы» мийнетинде гөнерген сөзлерди **тарийхый сөзлерхәм архаизмлер** деп өз алдына бөлек алып қарайды ҳәм олардың бир-биринен айырмашылық белгилерин көрсетеди. Қарақалпақ тилиндеги гөнерген сөзлер, оларды ҳәзирги үақыттағы жаңа сөзлер (неологизмлер) менен салыстыра үйрениү, тилимизде бурын қандай сөзлердин қолланылғанын мектеп оқыўшыларына үйртиү, бул сөзлердин мәнисин ҳәм көркем шығармалардың тилинде қолланылыуын түснидириү үлкен әхмийетке ийе.

Гөнерген сөзлер көркем әдебият стилинде де жийи қолланылатуғын бирлик есапланады. Жазыўшы, шайырлар көркем шығармаларда гөнерген сөзлерди пайдаланыўда сүүретленетуғын ўақыяға сәйкес дәўир колоритин бериўди, шығарманың қаҳарманының жеке тил өзгешелигин көрсетиўди нәзерде тутады.

Мысалы ушын, жазыўшы Төлепберген Қайыпбергеновтың «Суұық тамшы» повестине нәзер аўдарғанымызда, ондағы гөнерген сөздердин леклика-семантикалық жақтан орынлы қолланылғаны дыққатымызды тартты. Бул шығармада қолланылған тарийхый ҳәм архаизм сөзлерден елеге дейин пайдаланамыз. Бирақта, олардың мәнилери қалып тек ғана атамалары жана сөзлер (неологизмлер) менен алмасты. Усы орында сизге шығармада қолланылған сөзлердин мәнилериң кең түрде түсіндірип отсек:

1. Бул **мениреў**, тасланды, гөне жайдың этирапы жүдә кеүилли, быған-жыған адамлар.
2. Шетиректе **жуптылардың** жасырын сөйлесиўлери ингәләп жылаған бөпесин қос алақанына жатқарып бесик қылыш тербеткен жигитлер, келиншеклер.
3. Жасы сексенниң шамасындағы ақ жаўлықлы, ҳасалы ана қырық бес-елиў жаслардағы қызыл **гежили кәйүаныҳаял** менен турған бир бурымлы, бурымға қосылмаған маңлай шашы буйра қыздың қасына тоқтадық.
4. **Отағасы**, журиң, мениң жанашыр, меҳрибаным анаў отыр екен,— деди.
5. Азмаз **гидирип** турдым да, Калинин көшесин ийегим менен көрсеттим.
6. Этирапы шөл өсимликлери: сексеўил, **көсик**, қарабарақ аралас жантак.
7. **Еденхәзир** жарылса, кирип кетер едим.
8. Усы күни түсімде Зияда бизиң таза тамның ишинде **гөлегөйлел** жүрип, мени қараңғыда қамаландырып, түни менен кроваттан талай-талай жықты.
9. Бул **найсапты** жек көре басладым.
10. Азанда буткама келсем, жумысымның баяғы бир қыйлылығы: шөккиш, биз, **созан**, сабак, **атаўыз**, щётка.
11. Ох, қандай катастрофа – деп, өкшеси менен **қобдыйымды** тепти.

Жоқарыда келтирилген гөнерген сөзлердин мәнилери:

Мениреў	Келбетлик. Есаўан, ақылсыз, аўалақ, ҳеш нәрсени ойламайтуғын.
Жупты	Атлық. Қостар, ерли-зайыплы.
Гежи	Атлық. Жүн жипек орамалдың бир түри.
Кәйүана	Атлық. Орта жастағы ақыллы, парасатлы, ҳәр нәрсеге кеңес берерлик ҳаял.
Отағасы	Атлық. Жасы үлкен, ақсақал.
Гидириў	Фейил. Азғана күтип турыў, сәл иркилиў, күтиў.
Көсик	Атлық. Құмда өсетуғын жабайы пиязға үқсас өсимлик.
Еден	Атлық. Өжирениң, бөлмениң қара үйдин адам отырыўға, жатыўға қолайластырылған ишки майданшасы.
Гөлегейлеў	Фейил. Бир нәрсениң ямаса биреўдин қасынан айланышықлап шықпаў.
Найсап	Атлық. Инсапсыз, бузық, онбаған, занғар.
Созан	Атлық. Ушы топыр ийлемлеў үлкен ийнениң түри.
Атаўыз	Атлық. Тистеўиш.
Қобдый	Атлық. Усталардың қуралын салатуғын кишикене қутыша.

Тил – ҳәрдайым раўажланып отырышы кубылыс. Ол ҳәр қыйлы дәўирлерде раўажланып, жетисип барады. Тилдеги айырым сөзлер кең қолланылады, айырым сөзлер улыұма қолланыудан шығып қалады. Тилимизде жийи қолланыудан шығып қалған сөзлер гөнерген сөзлер есапланады. Гөнерген сөзлерди сол тилдеги тарийхый ҳәм көркем шығармаларда ушыратамыз. Гөнерген сөзлердин жазыўшылыр тәрепинен өз шығармаларында орынлы қолланыўы тилдин лексикалық байлығын, сөзлик қорының бай екенлигинен дерек береди. Жазыўшы Төлепберген Қайыпбергенов та бүгинги күнде қолланыудан шығып қалған гөнерген сөзлерден пайдаланыў арқалы повесттиң көркемлик жақтан жетисиўине, қарақалпақ тилиниң бай сөзлик қурамға ийе екенлигин билдириўде өз үлесин қосқан. Бул гөнерген сөзлерди үйрениў, олардың мәнисин түсіндірип бериў арқалы тилимиздин жетилисиўине өз үлесимизди қосқан боламыз. Бул жумыс келешекте қарақалпақ тилиниң жаңа түсіндірме сөзлигін дүзиўде, жазыўшының шығармалары бойынша түсіндірме сөзликтер ислеўде азгана болса да өз көмегин тийгизеди.

Пайдаланылған әдебияттар длизими

1. Айтөреев Қ., Гөнерген сөзлер ҳаққында бир-еки аўыз сөз, Әмиүдәръя, 1969, 86-88-бетлер.
2. Бердимуратов Е., Әдебий тилдин функционаллық стиллеринің раўажланыўы менен қарақалпақ лексикасының раўажланыўы.
3. Бердимуратов Е., Қарақалпақ терминологиясы, Нәкис, 1989.
4. Қайыпбергенов Т., Повестълер, Нәкис, 2018.
5. Қарақалпақ тилиниң диалектологиялық сөзлиги, Нәкис, 1983.

THE PECULIARITIES OF LEARNING BRITISH AND AMERICAN ENGLISH VOCABULARIES

Kukanova Namunaxon Imomaliyevna, teacher
Ferghana region, Ferghana city School №28

Annotation: In this article highlights of the peculiarities of learning British and American English vocabularies.
Key words: vocabulary, learning, British and American language.

Nowadays, in our republic is paid great attention to learning foreign languages, including, teaching and learning English language. Of course, it is not by chance. Knowing English completely is important in our country, which is trying to occupy suitable place in the world society.

British English (BE) is the form of English used in the United Kingdom. It includes all English dialects used in the United Kingdom. American English (AE) is the form of English used in the United States. It includes all English dialects used in the United States. For the most part American vocabulary, phonology and syntax are used, to various extents, in Canada; therefore many prefer to refer to North American English rather than American English. Australian English likewise blends American and British alongside native usages, but retains a significantly higher degree of distinctiveness from both the larger varieties than does Canadian English, particularly in terms of pronunciation and vocabulary. Owing to the prevalence of American popular culture internationally, a number of AE spellings and expressions have now entered common usage (particularly amongst young people) in traditionally BE-speaking countries, in some cases replacing original practice.

The differences often come about because British English has tended to keep the spelling of words it has absorbed from other languages (e.g. French), while American English has adapted the spelling to reflect the way that the words actually sound when they're spoken. Verbs in British English that can be spelled with either -ize or -ise at the end are always spelled with -ize at the end in American English:

British	US
apologize or apologise	Apologize
organize or organise	Organize

There are a lot of examples of different words being used in British and American English.

Angry (Brit.) = mad (US)
Accommodation=accommodations

Anticlockwise =counterclockwise

Bank holiday=legal holiday

Beetroot=beet(s)

Cinema=movie theater; the movies

Chemist=drugstore

Flat= apartment

Football=soccer

Garden=yard; lawn

Holiday=vacation

Rubbish = trash

Sailing boat=sailboat

Saloon (car)=sedan

Veterinary surgeon=veterinarian

Walking frame=walker

Wardrobe=closet

Sometimes pupils or students give us a lot of questions about differences of English vocabulary and they asked that which version is true "Accommodation" or "accommodations"□ after that start discussions... In conclusion we can say that learning the differences of the British English and American English versions it helps to us solving discussions and enrich our knowledge.

References:

1. Beyond Interface Conditions on Word Formation. Oxford Press. 1992
2. Dressier D. Compounding and derivation: Evidence for construction morphology. Amsterdam 2007.

THE ROLE OF ASSESSMENT METHOD IN THE TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Qodirova Fotima Xamidjonovna, teacher
Ferghana region, Ferghana city School №33

Annotation: In this article highlights of the role of assessment method in the teaching foreign language.
Key words: assessment method, foreign language, teaching.

In English as a Foreign Language (EFL) classes language teachers have their own way how to assess learners' knowledge. Assessment means gathering information about learners' attitudes, performance or progress in order to make judgments about their learning. There are two types of assessment: formal (through tests and exams) and informal way.

Usually many teachers use informal assessment during a lesson by monitoring and observing learners while they are going ordinary classroom activities to get other information about the progress of individual learners, we can carry out formal assessment, for instance a class test. When planning assessment, we need to think first about our reasons for assessing learners, then we can decide when and how often to assess them and choose what methods of assessment we are going to use.

Mainly our assessment focuses on content mastery. Techniques we all know include the evaluation of the final product and having pupils complete quizzes or tests. Other ways for content mastery we can use including the number of citations, a pupil reference, amount and quality of research, effectiveness of arguments and answering the essential questions. Rubrics, ideally developed with the help of the learners, can help to evaluate how successfully learners address specific goals and performances. Self- reflection gives pupils a means to determine what they think they have learned and how well they have learned it.

Furthermore, there are many factors to bear in mind when planning the assessment tasks. While there are a number of logistical and practical issues to consider, it is best to begin with thinking about the kinds of learning that we want our learners to develop and try to get congruence between these goals and the assessment tasks. It is not a matter of completing the outcomes and then deciding on the assessment. As we write and define the learning outcomes, we need to think about the implications for assessment tasks and for our teaching content and strategies. Moreover, we need to periodically ask ourselves whether all of these aspects of the practice reflect our fundamental beliefs about teaching and learning. Student learning is likely to be much better, if we demonstrate consistent expectations across all the arenas of teaching and learning. As we plan our assessment tasks, always try to keep general good course design dicta, basic assessment principles and your teaching and learning beliefs to the fore.

This article is about learning and teaching situation, it is seen fundamentally important to define, clearly and explicitly, objectives which are at once worthwhile in terms of learner needs and realistic in terms of their characteristics and resources. Many parties are concerned with organized language learning, not only the teachers and learners in the classroom, but also educational authorities, examiners, textbook writers and publishers. If they agree on objectives, they can work coherently, even if quite separately, to help learners achieve them. They are also in a position to make their own objectives and methods clear and explicit for the benefit of those who use the products of their work.

In conclusion I want to say that assessment plays the main role in teaching as a foreign language. Different teachers have their own way of assessing their learners skills and knowledge. Learners are encouraged and motivated if their works are evaluated in a correct way. As we write and define the learning outcomes, we need to think about the implications for assessment tasks and for our teaching content and strategies. teacher's role is very important in learner assessment.

References:

1. Alderson, J. C. and Hamp-Lyons, L. TOEFL preparation courses: a study of washback . Language Testing 13, 1996.
2. Andrews, S. and Fullilove, J. Backwash and the use of English oral speculations on the impact of a new examination upon sixth form English language testing in Hong Kong . 1993: New Horizons 34

KULOLCHILIK BUYUMLARINI IFODALOVCHI SO'ZLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Sultanova Nasiba Muxamadjanovna

Namangan viloyati Pop tumanidagi

11-DIMI ona tili va adabiyoti o'qituvchisi

Tel: +998941761935

nasibasultanova69@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqola tilshunoslikning atamashunoslik mavzusini o'rghanishda oliv o'quv yurtlari talabalari uchun qo'llanma vazifasini bajarishi mumkin.

Kalit so'zlar: kulolchilik, leksika, haykalchalar.

O'zbekistonda amaliy san'atning rivoj topgan eng qadimiy turlaridan biri kulolchilik hisoblanadi. Yurtimizda har bir viloyat, hatto tumanlarda kulolchilik maktablari mavjud. Respublikamizda quyidagi kulolchilik maktablari mashhur: Farg'ona (asosiy markazlari- Rishton, G'urumsaroy), Buxoro- Samarqand (asosiy markazlari - Samarqand, Urgut, G'ijduvon, Uba), Xorazm (asosiy markazlari- Madir, Kattabog' qishloqlari), Toshkent.

Pop tumanining G'urumsaroy qishlog'i Usmon Diyor, To'xtabuvi, Hokimbuva, usta Turob, Sodiq kulol, usta Kenja, usta So'fi, usta Mahmud, Maqsudali Turopov kabi hunarmandlari bilan mshhur kulolchilik maktablaridan biridir. Hozirda bu qadimiy kulolchilik maktabi an'analarini respublika " Eng yaxshi hunarmand" tanlovi g'olibi ustasi Valijon Buvayev davom ettirmoqda.

Mahalliy kulollarning guvohlik berishicha, G'urumsaroy kulolchilik mакtabiga Ko'ki degan kishi asos solgan ekan. G'urumsaroylik ustalar bu yerda kulolchilikning yuzaga kelishi va rivojlanishi tuproqning tozaligi hamda olovga chidamliligidagi deb biliшadi.

Mazkur kulolchilik mакtablarida kulolchilik buyumlari tayyorlanadi. Barkash, qaymoqdon, qorachiroq, damtovoq, lagancha, qo'shquloq, burmakosa, xurma, likopcha, piyola, choynak, ko'za, xum, xushtakcha, haykalchalar, koshin, parchin, bodiya, sarxona, jamashov kulolchilik buyumlaridir. Kulolchilik buyumlari leksikasini dastlab quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:

1) uy-ro'zg'or uchun mo'ljallangan kulolchilik buyumlarini ifodalovchi so'zlar: barksh, qaymoqdon, shamdon, qorachiroq, damtovoq, lagancha, qo'shquloq, burmakosa, guldon, xurma, likopcha, kosa, ko'za, ko'zacha, xum;

2) bolalarga mo'ljallangan kulolchilik buyumlarini ifodalovchi so'zlar: xushtakcha, qo'qirchoqlap;

3) bezak va sovg'a uchun tayyorlangan kulolchilik buyumlarini ifodalovchi so'zlar: haykalcha, hayvonlar tasvirlari kabi;

4) ma'morchilik uchun tayyorlangan kulolchilik buyumlarini ifodalovchi so'zlar: koshin, parchin kabi.

Kulolchilik buyumlari leksikasi tarixiy- etimologik jihatdan o'zlashma va turkiy , ya'ni o'z qatlamga hamda dialektologik leksikaga mansubligi bilan xarakterlanadi. Mazkur mavzuiy guruhga mansub leksika o'ziga xos lug'aviy- ma'noviy xususiyatlarga ega.

Barkash so'zi izohli lug'atda " Jez yoki misdan tayyorlanadigan va patnis o'rnida ishlatiladigan , doira yoki to'rtburchak shaklidagi ro'zg'or asbobi" deb izohlangan. G'urumsaroy kulolchiligida loydan tayyorlangan ana shunday ro'zg'or asbobi ham barkash deb ataladi.

Xurma va qo'shquloq so'zleri o'zaro ma'nodoash bo'lib, "qatiq ivitish, sut solib qo'yish uchun ishlatiladigan sopol idish" ni anglatadi. Bunday idishning ikki qulog'i, ya'ni tutqichi bo'lgani bois, uning ikkinchi nomi- qo'shquloq.

Likopcha- kichikroq to'garak shaklida, qirg'og'i ko'tarilgan mayda spool likop, tarelka turi.

Lagancha- kosadan ancha kattaroq, ichi chuqur sopol idish. Ayrim shevalarda buning o'rnida ham lagan so'zi qo'llanadi. Lagancha so'zi izohli lug'atda qayd etilmagan.

Damtovoq- quyuq, asosan, palovni damlash uchun ishlatiladigan sopol tovoq. Buni damgir degan nomi ham bor, biroq G"urumsaroy kulolchiligida faqat damtovoq so'zi qo'llanadi.

Kelgusida soha leksikasini kulolchilik mакtablari doirasida qiyosiy o'rghanish navbatdagi vazifalardan biridir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1.Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev " O'zbek tilining imlo lug'ati" .Toshkent-
2015y.

2.N.M. Mahmudov, " Ona tili" darsligi. Toshkent - 2019 y

LEXICAL GAMES AT THE ENGLISH LESSONS

**Abdiyeva Muhayyo Akramaliyevna,
an English teacher of Namangan city
school № 50/ tel: ++5190125**

Annotation

This article is about teaching lexical games in English lessons. Lexis involves more than only words; it changes all the time, so we should teach vocabulary that involves function, different meanings in a real context, and so on. In this way, students will learn a lot of new words.

Keywords: English, lexical games, involve, active, skills, ability, create, help

The use of lexical games described by me in this training material helps to activate, consolidate, control and correct knowledge, skills and abilities in English, create conditions for active mental activity of its participants, and stimulate the intellectual activity of students. Lexical games are intended for the fixation and assimilation of lexical units, their active consumption of a particular subject. They help students expand their vocabulary. From lexical games, I actively use games on cards, games-competitions, riddles, crosswords, tests, quizzes, etc. They are a powerful incentive to learn English. In recent years, there has been a growing interest in learning English. The most important task of a teacher is to increase motivation to learn English. The teacher-practitioner is forced to look for new, more effective ways and techniques of mastering the program material. Based on my practical experience, I can conclude that lexical games are of great help in the educational process. Students' learning of lexical material is carried out in practical activities, while attention and memorization are involuntary. The use of lexical games described by me in this training material helps to activate, consolidate, control and correct knowledge, skills and abilities in English lessons, create conditions for active mental activity of its participants, and stimulate the intellectual activity of students. They are a powerful incentive to learn English. The modern method of teaching foreign languages describes a huge number of lexical games. In this article, I describe those of them that I have repeatedly used in English lessons, and that is effective and interesting for children. To fix the vocabulary, I used various activities that I would like to present to you now.

Activity 1. Colours. Goal: fixing the vocabulary on the topics covered (2nd grade). Game progress: the task is to name items of the same colour. Wins the team that can name more items, animals, etc. of the same colour.

Activity 2. "Decorate the word" is designed to consolidate and assimilate adjectives. The class is divided into 2 teams. Each command is given a noun to which you need to find as many suitable definitions as possible. The team that picks up the most adjectives wins. For example:

1. the city of old, modern, large, small, green, clean, dirty, beautiful
2. the road is narrow, wide, clean, green, dirty, big, small, old, beautiful

Activity 3. "Field of wonders" (5th grade. The topic "names of professions") is used to control the assimilation of vocabulary on the topic. The teacher puts up pictures on the Board with the names of professions and makes one of them. Students must guess and spell the name of the profession that the teacher has guessed and that is present in one of the pictures.

Activity 4. "Guess the name". Goal: to activate the vocabulary on the studied topic. Game progress: each trainee receives a thematic drawing. He must examine it and tell us what it shows. The first person to guess the name of the drawing gets the next one and performs the same task. The winner is the one who guesses the most names.

Activity 5. "Many words". Goal: to activate the vocabulary on the studied topics. Game progress: two teams are formed. Each team must name as many words as possible for the given letter. The team that names the most words wins.

Activity 6. "Numbers". The goal is to repeat the cardinal numbers. Game progress: two teams are formed. The same number of digits is written randomly on the right and left sides of the Board. The teacher calls the numbers one by one. Team representatives must quickly find and cross out the number on their half of the Board. The team that completes the task faster wins.

Activity 7. "Who does what?": the goal of the game is to activate the use of verbs in the 3rd person singular and the development of lexical skills. In the process of showing students changing semantic images depicting an action (for example, riding a bicycle), the teacher deliberately voices the wrong actions of the person depicted (instead of "He goes", the teacher says "He rides"). Those students who agree with the wrong

option are eliminated from the game.

Activity 8."Who ran away." Students are offered an image that shows children performing various actions. They review them for 1-2 minutes. After that, they are shown another picture, which is missing some of the children shown in the first picture. Students must tell who ran away.

Most of these lexical games are designed for primary and secondary level students. An interested teacher can always modify the game, focusing on the age and level of knowledge of children. Using these and many other game exercises help the teacher to make the lesson both effective and interesting.

So, games help us make each lesson interesting and exciting. They develop communication skills, contribute to the effective development of language program material, and provide a practical orientation of training. Students have a desire to speak English, which is an indicator of their interest and enthusiasm for a foreign language.

References:

- 1.Carter, Ronald, 1998: [2012]. Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives. Routledge Linguistics Classics.
- 2.Greenall. S. 1990, Language games and activities. Hulton educational publications Ltd, Britain.

ONA TILI VA ADABIYOT FANI O'QITUVCHISI NUTQIDA SO'ZNING QO'LLANILISHI

**Abdullayeva Anora Qahramonovna,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 39-AFCHO'IMI
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada ona tili va adabiyot fani o'qituvchilar nutqining boyligi, sof va ravonligi o'quvchilarga ta'lif-tarbiya berishda, o'rganilayotgan yangi bilimlarni yetkazib berishda muhimligi haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, o'qituvchilar zamon talablari va yangiliklarini o'z faoliyatlarida qo'llay olishi, fan nuqtai nazaridan saviyasini muntazam oshirib borishining muhim jihatlari haqida yozilgan

Kalit so'zlar: nutq maqaniyati, pedagogik mahorat, mutafakkir, nutq.

Buyuk kelajagimizning munosib vorislari bo'lgan yosh avlodga ta'lif-tarbiya berish vazifasini malakali pedagogik mahorat hamda nutq madaniyatiga ega bo'lgan o'qituvchilar to'laqonli amalga oshirishi mumkin. Bu muqaddas kasb egalaridan zamon talablari va yangiliklarini o'z faoliyatlarida qo'llay olishni, fan nuqtai nazaridan saviyasini muntazam oshirib borishni va ijtimoiy-siyosiy savodxonligini, yangi pedagogik texnologiyalarni dars jarayonlarida qo'llashni talab etadi. O'qituvchining pedagogik mahorati, asosan, darsda o'quvchilarga mavzuni yetkaza bera olishda namoyon bo'ladi.

Inson til orqali o'z fikrini bayon qiladi, ya'nii boshqalarga axborot beradi va shu vosita bilan boshqalarning fikrini ham anglaydi. Til tilsimining qudratini teran tasavvur etish va bu qudratni tugalishga solish uchun muntazam mahorat va malaka talab qiladigan narsa tilning o'zmohiyatida mavjud. Til mohiyatan bitmas tunganmas, cheksiz-chegarasiz ifoda imkoniyatlarining jamidir. Har bir shaxsning kimligi uning tili orqali namoyon bo'ladi. Shu bois ajdodlarimiz so'zlash madaniyatiga alohida ahamiyat bergenlar. Nutq madaniyati jamiyat madaniy-ma'rifiy taraqqiyotining, millat ma'naviy kamolotining muhim belgisidir. So'z har qanday tasavvur, har qanday fikrning libosidir. So'z til va nutqning eng muhim elementlaridan biridir. Ulug' bobokalonimiz, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandasini, millatimizning g'ururi Alisher Navoiyning aksariyat asarlari, xususan, "Xamsa" dostonidagi bir necha boblar so'z ta'rifiga bag'ishlangan. Shoir, avvalo, hayot mohiyati hisoblangan to'rt unsur: suv, havo, olov, tuproqning ham, yetti qavat osmondagи yetti sayyoraning ham so'z tufayli vujudga kelganini ta'kidlaydi:

To'rt sadaf gavharning durji ul,

Yetti falak axtarining burji ul.

Alisher Navoiyning teran tafakkuri va bepoyon badiiy taxayyuli mahsuli bo'l mish benazir so'z durdonalari tilimizning butun salohiyatini namoyon etuvchi ulkan qomusdir. Shuning uchun ham O'zbekistonning Birinchi Prezidenti muhtaram Islom Karimov aytganlaridek, "Ona tiliga muhabbat, uning beqiyos boyligi va buyukligini anglash tuyg'usi ham bizning ong-u shuurimiz, yuragimizga avvalo Navoiy asarlari bilan kirib keladi".

Fikrning aniq va ravshan bo'lishi so'zdan to'g'ri foydalanishga bog'liq. So'zdan to'g'ri foydalanish uchun esa, avvalo, uning lug'aviy ma'nosini anglash zarur. Lekin buning o'zi yetarli emas. Fikrni to'g'ri, aniq ifodalash va tushunish uchun so'z ma'nolari doirasini, uning matnda ifoda etgan ottenkalari va ma'no ekvalentlarini ham chuqr bilmox kerak. Ma'lumki, fikr og'zaki va yozma ravishda bayon etiladi. Ha ikki shaklda ham so'z ishlatishda ehtiyojkorlik, mas'uliyat kerak. Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yughnakiy, A.Navoiy, Z.M.Bobur kabi shoirlarimiz asarlarda so'zni o'ylab ishlatish zarurligini ta'kidlaganlar. Og'zaki nutqda so'z qo'llashdagi ayrim nuqsonlar umumiyligi fikr ichida sezilmay qolishi yoki tinglovchi uni to'g'ri tushuna biliishi mumkin. Lekin yozma nutqda bunday qilib bo'lmaydi. Yozma nutqda har bir so'zning ma'nolari jiddiy hisobga olinishi lozim.

So'zni tushirish va so'z tanlashdagi noaniqlik keng qo'pol xolatlardan bo'lib, fikriy chalkashlikni keltirib chiqaradi, hatto noto'g'ri xulosalarga olib keladi. Bunday xatolar ba'zan matbuot xodimlarining maqola-matn hajmini qisqartirishga urinib tuzatishi, ba'zan esa muallifning e'tiborsizligi oqibatida sodir bo'ladi. So'z ishlatishdagi xatoliklardan yana biri so'zlarni buzib, farqiga bormay ishlatishdir. Nutq madaniyatini yuksaltirish uchun kurash kuchaygan, kishilarning fikr bayonida anqlik katalashib bortayotgan hozigi kunda bunday xatolarga yo'l qo'yishni odatiy hol deb bo'lmaydi.

So'zlar atash vazifasini bajarganda uslubiy ta'sirchanlikdan xoli bo'ladi. Ma'lumki, so'zlar tushunchalarni ifodalashi bilan birga ana shu tushunchalarga inson munosabatini ham ifodalaydi. O'zbek tili jahondagi eng boy tillardan biri bo'lib, ko'p lug'aviy birliklar ko'p ma'nolidir. Kishilar o'zining kundalik hayotida yangi paydo bo'lgan tushunchalarning har biri uchun alohida alohida so'zlar qo'llayveradigan

bo'lsa, so'zlarning sonio'ta ko'payib ketib, ularni xotirada saqlash mumkin bo'lmay qoladi. Natijada tildan foydalanish ham qiyinlashib, u sekin-asta yaroqsiz holga kelib qolgan bo'lardi.

Shuning uchun ham har qaysi tilda sanoqli til birliklarining turli xil kombinatsiyalaridan cheksiztushuncha va fikrlarni ifodatalashga harakat qilinadi. Ana shunday harakat tufayli tilda ilgari mavjud bo'lgan so'zlarga yangi-yangi ma'nolar yuklanadi. Fikrninganiq va ravshan bo'lishi nutqda so'zdan to'g'ri foydalanish, uning lug'aviy ma'nosini anglash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. -T.: ?Ma'naviyat, 2008.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. Xamsa: Far-hod va Shirin. - T.: 1991-yil
3. O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari. Nashrga tayyorlovchi: Rahmatullayev Sh. -Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. Rahmonov N. Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. - Toshkent, 2009.
5. To'xliyev B. va boshqalar. Til va adabiyot ta'limining zamонавији texnologiyalari. - Toshkent, 2011.

KOMIL XORAZMIY G'AZALLARIDA IJODIY AN'ANA VA POETIK YANGILANISH

Adilova Fanuza Shodiyor qizi
ToshDO'TAU Adabiyotshunoslik (o'zbek adabiyoti)
yo'nalishi II bosqich magistranti
fanuzichka96@gmail.ru, +998977691696

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xiva adabiy muhitining yetuk namoyondasi Komil Xorazmiyning ijodiy merozi, asosan, g'azallari xususida so'z yuritiladi. Shoир ijodining kattagina qismini tashkil etadigan g'azallaridan ayrimlarining badiatiga to'xtalib o'tdik. Komil Xorazmiyning ma'rifatparvarlik, ishqiy va ijtimoiy ruhdagi g'azallarini kengroq o'rganishga harakat qildik.

Kalit so'zlar: G'azal, radif, tashbeh, ma'rifatparvar, Ilohiy ishq

Sharqda devon tuzish ma'lum an'anaga ega edi. Jumladan, she'rlar dastlab janrlar bo'yicha (g'azal, ruboiy, tuyuq kabi), so'ng esa ularning har biri ichki alifbo tartibi (qaysi harf bilan tugashiga qarab) bilan joylashtirilgan. She'rlarning, chunonchi, g'azallarning g'oya va yo'nalishi, mavzu-mazmuni ham belgilab qo'yilgan edi. G'azal aksariyat ishq haqida yoziladi. Ishq esa ikki mazmuni: "Ishqi ilohiy", "Ishqi majoziy"ni anglatadi. Birinchisi Alloh ishq, ikkinchisi yerdagi go'zalga oshiqlik edi. Har ikkisining ifoda vositalari, obraz timsollarida o'xhashlik bor. Qolaversa, tasavvuf ta'limoti bo'yicha, borliq, inson yoki go'zal yor ham Haq jamolining jilvasi. Demak, unga muhabbat Allohga bo'lgan ishq darajasiga yetishi kerak.

Shoirlar o'z salohiyatlarini ko'proq mana shu doirada namoyish etar edilar. Komil g'azallarida ham bu mavzu keng o'rinn egallaydi.

"Ayn"u "shin"u "qof"inga to bo'ldi ko'nglum mubtalo

"Dol"u "ro"u "dol"u hajringdin dame erman judo, -deb boshlanadi shoirning bir g'azali. Ya'ni "ayn", "shin", "qof" - "ishq"inga ko'nglum mubtalo bo'lganidan buyon "dol", "ro", "dol"- "dard"u hijroningdin bir nafas (dame) ham holi emasmen, demoqda shoir. She'r boshdan oxirigacha shu tarzda harflar o'yini bilan davom etadi. Bunday usulni sharq she'r ilmida kitobat san'ati deganlar. Mana yana bir bayt:

Yuzung mus'hafi sharhi o'lg'ay necha -

Kitobu kitobu kitobu

Mus'haf Qur'onidir. Shoир yor yuzini muqaddas Qur'on sahifasiga tashbeh etyapti. U sharh etilgudek bo'lsa, necha-necha kitob bo'ladi demoqchi. Masmunda Ilohiy ishq jilva qilyapti. Muayyan so'zning muayyan o'rindagi takrori ham san'at. Bunday usulni mukarrar san'ati deydilar. U kerakli fikrni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shoир yor ta'rifida an'ana izidan borib, chiroyl tashbehlar, manzaralar yaratdi:

Jonbaxsh la'ling ustida ul holi hindularmudur,

Yo chashmai hayvon uza zog'i siyahmo'larmudur.

La'l - qizil qimmatbaho tosh, yoqut. Uni shoirlar yorning labiga qiyos qilganlar. Bu la'l oshiqqa jon bag'ishlaydi. Shuning uchun u jonbaxsh. Qora xolni "holi hindu" deganlar. Shoир yorning labi ustidagi qora xolni ta'rif etmoqda. Hindu qo'riqchi ma'nosida ham keladi. La'lni (qimmatbaho narsani) qo'riqlash uchun qo'yilgan posbon ma'nosida ham bor. "Chashmai hayvon" - hayat suvi. Bir ichgan kishi aslo o'lmaydigan obihayot. Zog'i siyahmo' - qora qarg'a. Lab va uning ustidagi hol obihayot va uning bo'yidagi qora qarg'aga tashbeh etilyapti. Shoир yor siymosi-timsolini beryapti. Jumladan, lab va xolni ta'rif etyapti. Ta'rif boshdan oxirigacha tashbeh (o'xshatish) asosiga qurilgan, "mudur" qo'shimchasi esa unga so'roq ma'nosini beradi, "yo" ayiruv bog'lovchisi so'roqqa yangi ma'no yuklaydi. Shoир go'yo gapga soladi: undaymikin, bundaymikin, deyayotgandek bo'ladi. Ya'ni jon bag'ishlovchi labing ustidagi qora xolmidir yoki obihayot bo'yidagi qora qarg'ami? Bunday usulni tajohuli orif (bilib bilmaslikka olish) deydilar. Shoир ikki fikrni o'rta ga qo'yib, bittasini aniqlashtirmoqchidek tuyuladi. Lekin aslida ikkala fikrni ham tasdiqlatib oladi. Tajohuli orif she'riyatda keng tarqalgan poetik san'atlardan. "Ahbob" ("Do'star") radifli g'azalida umrning g'animatligi, do'st-u yorning qadriga yetmoq kerakligi haqida gap ketadi.

She'r shunday boshlanadi:

Tugunglar bir-birovning suhbatini mug'tanam, ahbob,

Ki barcha bo'ilg'umiz navbat bilan bir-bir adam, ahbob.

She'rni o'qir ekanmiz, buyuk Navoiyning:

Ki bir kun bo'lurmiz adam, ey rafiq,

G'animat tutoli bu dam, ey rafiq, -degan satrlari yodga tushadi. She'rni o'qiy boshlaymiz. Xo'sh,

nima qilmoq kerak, degan xayol bizni bezovta qila boshlaydi. Komil "Oftob" radifli she'rida bu fikrni davom ettirib, to'g'ridan-to'g'ri shohga murojaat qiladi:

Ey shoh, g'arra bo'lma jahon taxtu johiga,
Gar bo'lsa afsaring qamaru gavhar-oftob.

(Ey shoh, boshdag'i tojing oy-u, uning gavhari -oftob bo`lganida ham bu dunyoda taxt-u boyligiga bino qo'yma, mag'rurlanma.) Xo'sh, nima qilmoq kerak? Yo'l - bitta. Har bir narsadan ibrat olmoq zarur. Umrni qadrlamoq, yaxshilik yo'lida sarf etmoq kerak. Do'stlikning qadriga yetmoq lozim. Qani buni eshitadigan odam? Qani ajdodlar tarixidan xulosa chiqaradigan avlodlar?

Hubbi dunyo baski, Komil, kar qilibdur xalqni,
Hech kim olmas quloqg'a durri shahvori hadis.

(Ey Komil, mol-dunyo hirsı xalqni shu qadar kar qilibdurki, hech kishi hadis atalgan shahvor durni qulog'iga olmaydi.) Ko'rinyaptiki, Komil tasavvuf bilan bir qatorda axloq, pand-nasihat masalalariga ham alohida diqqat qiladi. Komil lirikasida muhabbat mavzusi ayricha o'rın tutadi. Komil bu mavzuda g'azal, murabba', muhammas, mustazod, masnaviy, musabba' va boshqa shakllarda ko'plab asarlar yaratgan.

Shoirning "Turkiston viloyatining gazeti"da 1891-yil 6-sentabrda e'lon qilingan dastlabki uch she'ri shu mavzudagi asarlardan iborat ekani xarakterlidir. Sharq mumtoz she'riyatining eng yahshi an'analari ruvida kamol topgan bu ulkan qalam sohibining muhabbat lirkasida, bir tomondan Navoiy, Fuzuliy, Munis, Ogahiy kabi azamat shoirlar yaratgan she'riy timsollardan mahorat bilan foydalansila, ikkinchi tomondan, ularda Komil qalamigagina xos bo'lgan noyob timsollarni, xilma-xil badiiy kashfiyotlarni ko'ramiz.

Komilning badiiy ijodi Sharq poeziyasining eng yaxshi an'analari asosida, birinchi navbatda hazrat Alisher Navoiy lirik merosining ta'sirida shakllangan. Shoir Navoiy asarlarini juda sinchiklab o'rgangan, uning ruhiga kirgach, poetik ijodda navoiyvor qalam tebratish bilan faxrlangan :

Netong Komil Navoiy yanglig' o'lsa so'z aro sarmast□

Komil o'z buyuk salafining fikrlarini yanada chuqurlatishga, o'z zamонига tadbiq etishga, obrazlarini rivojlantirishga harakat qiladi.

She'riy asar sohibining mahorati, odatda, o'zidan oldingi yirik san'atkorlar kashf etgan timsollarning ular nigohidan pinhon qolgan yangi jihatlarini ochishdan iborat bo'lsa, balog'at cho'qqisiga ko'tarilgan chog'larida ular o'sha oldingi yirik san'atkorlardan meros qolgan timsollarni inkor etish, ularga aks tarafdan yondoshish orqali ham o'quvchi qalbini rom etadilar. Navoiyning "Bo`lmangiz" radifli mashhur g'azaliga taxmis bog'lagan Komil har bandda ulug' shoir g'azaliga shunday misralarni zargarona payvand qiladiki, natijada ular bitta qalam sohibi ijodining mahsulidek yangraydi. Bu hol taxmis bog'lagan shoirning ulkan mahoratidan, o'z salafi egallagan yuksak cho'qqiga ko'tarila olganidan dalolatdir.

Mana o'sha bandlar:

Olam ahlidin vafo osorini qilmang gumon,
Naqd umrim sarf etib qildim alarni imtihon,
Uzlat istab ahli olamdin qoching boricha jon,
Oshnolig' aylabon o'z joningizg'a har zamon,
Boisi yuz ming balou mehnatu g'am bo'lmangiz.
Garchi Komil bo'ldi furqatdin alil, ey, ahdi vasl,
Hajr o'tig'a tushti andog'kim Halil, ey, ahli vasl,
Lek topti yor vaslig'a dalil, ey, ahli vasl,
Gar Navoiy hajr aro bo'ldi zalil, ey, ahli vasl,
Endi navbat sizgadur, muncha muazzam bo'lmangiz.

Komilning:

Ohkim har kimg'a molu jonimi qildim fido,
Qildilar yaxshilig'img'a ming yamonlig' borho, -
Matla'si bilan boshlanadigan bir g'azali buyuk Navoiyning:

Kimga jonimni fido qildimki, jonim qasdig'a

Har tarafdin yuz tuman tiyg'i jafosin ko'rmadim, -baytidagi inson qalbi qa'riga yashiringan alamlı tuyg'ularni cheksiz izardirob bilan ifodalashda buyuk ustozga munosib shogird ekanligini ko'rsatadi.

Fuzuliyga tatabbu tarzida bitilgan bir g'azalida Komil:

Sunbul erurmu sarvg'a chirmashib o'sgan bog' aro,
Yohud chirmashgan qadingga shabrang gisularmudur?
Hayroni diydoring bo'lub turmish qoshingda xo'blar,
Yo'q ersa ko'yg'on o'tru mashshota ko'zgularmudur? -misralarini bitarkan, mahbuba qaddini

qurshab turgan o'rim sochlarni bog'da sarvga chirmashib o'sgan sunbulga, yor husniga hayron bo'lib turgan go'zallarni uning husnini yanada jilolantirish uchun jam bo'lган mashshotalarga o'xshatadi va Fuzuliyga munosib o'ziga xos noyob tashbehtar yaratadi.

Komilning betakror san'atkorlik mahorati uning kuylar bastalanib, yuz yildan ortiq muddat ichida eng mashhur xonandalar tomonidan xonish etilib kelinayotgan g'azal va muxammaslarida yana ham yaqqol namoyon bo'ladi. "Qo'qon ushshoqi"ga solinib, tinglovchilar orasida, ayniqsa, keng shuhrat qozongan:

Yuzung firoqidin, ey rashki mehri rahshonim,

Qorong'udir kecha-kunduz bu baytul ahzonim, -matla'li g'azali ham go'zal she'riy kashfiyotlar yaratilganligi bilan ajralib turadi.

Bo'lur ko'zimg'a gul - o't, sarv - o'q chaman ichra,

Nedinkim qaddu yuzingdur meni gulistonim.

Yuzung quyoshidin ayru gar o'lsa yuz xurshid,

Munavvar o'lmoqi mumkin emas shabistonim, -baytlarining birinchisida mumtoz she'riyatdagi an'anaviy timsollar, ya'ni mahbuba ruxsorining gulga, qaddining shamshodga tashbeh etilganligi Komilni aslo qanoatlantirmaydi. Oshiq -muallifning idrokicha, chamanda gul-u sarv bo'lsa-yu mahbuba bo'lmasa, bu chaman chaman emas, u gulni o't-o'lan, sarv og'ochini esa o'q sifatida qabul etadi, chunki mahbubaning ruhsori-yu qaddi bo'lsagina chaman chaman bo'la oladi. Ikkinci bayt ham mumtoz she'riyatdagi ko'rkmam timsollardan birini, ya'ni mahbuba chehrasining olamni munavvar etuvchi quyoshga tashbeh etilishini keskin rad qilishi bilan e'tiborga loyiq. Shoир fikricha, qorong'u kechani yoritishga qodir yagona quyosh - yor yuzining quyoshi bo'lmasa, olamni nurga to'ldiruvchi yuzta quyosh baravar osmonga chiqsa ham oshiqning zulmat kechasini yoritishga qodir emas. Bu Komil she'riyati uchungina emas, balki butun mumtoz she'riyatimiz uchun ham yangicha talqindir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Komil Xorazmiy o'zbek klassik adabiyotining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan shoirdir. Shoир g'azallarida ko'zga tashlanadigan fikrning emotsiyonnaligi, tasvirning yorqin bo'yoqlarga boyligi kabi xususiyatlar an'anaviy traditsiyalarning yorqin davomi sifatida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. Hammualliflar: Begali Qosimov, Sharif Yusupov, Ulug'bek Dolimov, Shuhrat Rizayev, Sunnat Ahmedov. - T.: Ma'naviyat. 2004.
2. Mo'minov V. "O'zbek demokratik adabiyotida lirika". -T.: 1979.
3. Qosimov B. Dolimov U. "Ma'rifat darg'alari". T.: 1990 yil.
4. Qosimov B. Milliy uyg'onish. ?Ma'naviyat?. T.: 2002.
5. K.Xorazmiy. "Devon". -T. : 1975 .
6. Yunusov M. "Komil Xorazmiy" -T.: 1960.

INNOVATIVE EDUCATION

Akhmedova Aziza

a student of Bukhara State University

Foreign languages department

ABSTRACT: This article discusses the paramount importance of innovation into the education sector in today's society and gives a thorough explanation about innovative educational programmes that is being carried out around the globe worldwide. Besides, it stimulates innovative changes in the existing culture and social environment of Uzbekistan.

KEY WORDS: innovative mindset, cutting-edge technologies, STEAM , MOOC,virtual learning environment

Currently, technology is central to a number of sectors of society and its integration accordingly into the education sector is perceived significance. Notably, innovation in education does not mean merely to bring modern technologies in education sphere. The outstanding notion is to get rid of learning in a way that was invented in the Industrial Revolution and be able to utilize cutting-edge technologies along with contemporary teaching methods into education sector. To advocate this standpoint rationally, Steven Sutantro, teacher in Jakarta Barat, Indonesia asserted that "Innovation in education is about more than just technology. It is about how you can use technology to empower students to become lifelong learners who are agents of change". The application of up-to-the-minute technologies in education sector can undoubtedly be a basic precursor to support highly increased efficiency and effectiveness on both part of teachers and students.

It is proven fact that when teachers manage to trigger the curiosity of students to a particular subject, students invariably show an endeavour to learn this subject. In order to provoke curiosity, teachers should create new knowledge that didn't exist before by the help of innovative technologies. In other words, innovation in education encourages both teachers and students to explore something new or peculiar. Creating virtual learning environment will allow students to build innovative mindset so as to master new, professional and managerial fields.

Indisputably, innovative learning requires a well thought-through approach to support education's advancement and a plethora of innovative learning platforms are going to be carried out at present. For instance, concurrent and universal approach is widely known as STEAM approach. STEAM approach originated at the Rhode Island School of Design(RISD) and since its initial presence, it has been widely adopted among many institutions and organizations. STEAM approach is a unique learning approach that engage students around the subjects Science, Technology, Engineering, the Arts and Mathematics. The main aim of this contemporary approach intends to trigger a curiosity and lifelong appreciation towards arts and sciences in children from an early age. It is crystal clear that Science, Technology, Engineering, the Arts and Math bear an adjacent resemblance to one another as they all involve creative processes and it is unlikely that one uses just one method for inquiry and investigation. The significant feature of this educational approach is that students who are taught under a STEAM framework are not merely taught a particular subject matter but how to learn, how to ask questions and how to experiment. To advocate this genuine concern respectively, Naveen Jain, founder of the World Innovation Institute, wrote a couple of years ago when STEAM was just gaining momentum. " If the children and students of today are our future, this is the type of education we need. Today's education system does not focus enough on teaching children to solve real-world problems and is not interdisciplinary, nor collaborative enough in its approach".

So, how innovative education as well as contemporary learning approaches are being carried out in the Republic of Uzbekistan?

Over the last years, our country has been experiencing a number of reforms in the field of education. For instance, the Program for the Comprehensive Development of the Higher Education System intended to the period 2017-2021 has been approved. The program aims to empower and modernize the material and technical base of higher education institutions and it is a new conspicuous impact on the enhancement of the education. Within reforms the Republic of Uzbekistan is taking into account the experience of developed countries and cooperating with the aim of creating innovative education. In the light of joint programs, wide opportunities to get acquainted with innovative education system, acquire new knowledge skills are being created recently.

Smart Education

With the forward march of modern technologies, immensely effective communication accordingly between students and teachers , teachers and parents is paramount importance. So, innovative project in the

form of mobile application has been implemented . By the means of this project, parents will be able to control the progress of their children and students can easily reach their teachers with their questions. And this is an enormous modification implemented in Uzbekistan. Moreover, a successful introduction of MOOC technology in Uzbekistan will generate rapid modifications in higher education as well as subsequently can address vexed issues related to unemployment. Obviously, a number of elements of e-learning are utilized at present, nevertheless, they cannot provide complete distance education courses. In this case, MOOC is an indubitably convenient and low-cost mechanism to provide mass educational services .

So, innovation in education means an alteration. By accelerating the pace of innovation in learning, we will assuredly achieve a prospective and fulfilling future and this is merely on the hands of the young generation.

REFERENCES:

- 1.Golitsyna O. L., Maksimov N. V. Information Systems. M. "Forum"2014
- 2.<https://www.indeed.com>
- 3.<https://ieponline.com>

O'ZBEK VA TURKMAN TILLARIDA UNLILAR QIYOSI

Alimardanov Elyor Ilhom o'g'li
ToshDO'TAU Adabiyotshunoslik (turkologiya)
mutaxassisligi II kurs magistranti
Telefon: +998 (97) 404 91 95
alifiroqiy.95@gmail.com

Annotatsiya. O'zbek va turkman tillarining qiyosiy o'rganilishi ko'p jihatdan ularning fonetikasiga bog'liq bo'lib, tovushlar, unli va undosh fonemalar ushbu tillarning o'z xususiyatlarini aks ettiradi. Shu tufayli qarindosh tillarning qiyosiy o'rganilishida unli va undosh fonemalarning ahamiyati muhimdir. Ushbu maqolada o'zbek va turkman tillari, shuningdek, o'zbek tilining xorazm shevasidagi unlilar tizimi qiyosi berilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, turkman tili, xorazm shevasi, fonetika, fonema, unli va undosh tovushlar.

Turkiy tillar tarkibiga kiruvchi o'zbek va turkman tillari oilaning qarluq va o'g'uz guruhlariga mansub bo'lib, ushbu tillarda farqli jihatlar bilan birgalikda geografik yaqin hududda joylashganliklari, shuningdek, chig'atoy adabiy tilining Turkiston hududidagi tillarga birdek ta'sir etganligi sababli yaxshigina o'xshash jihatlar shakllangan. Aytish joizki, turkman tili o'g'uz guruhiga kiruvchi boshqa tillardan farqli ravishda qipchoq, shu bilan birgalikda, fors tili elementlarining ta'siri natijasida rivojlangan.¹ Shunga ko'ra, guruhdosh tillardan fonetik, leksik va grammatik jihatlardan farqlar yuzaga kelgan.

O'zbek tilining shakllanishida esa uch asosiy lahjaning biri o'g'uz lahjasи bo'lib, lahja hozirgi o'zbek tilining taraqqiyotida muhim o'rinn tutadi. Fonetik jihatdan o'zbek va turkman tillarining mavjud o'xhashliklari, turli tafavutlari, noo'xhash holatlari umumturkologik planda qisman o'rganilgan. Xusan, B.A.Serebrinnikov va N.Z.Gadjiyevalarning "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatiskasiga"², N.A.Baskakovning "Turkiy tillarning tarixiy-tipologik fonologiyasi"³, A.M.Sherbakning "Turkiy tillarning qiyosiy fonetikasi"⁴ kabi tadqiqotlarida umumiylar ma'lumotlar berilgan. O'zbek va turkman tillarining fonetik xususiyatlari, tovushlar tizimi asosiy obyekt sifatida keng darajada tadqiq etilmagan. Shu jihatdan, o'zbek va turkman tillarining qiyosiy o'rganilishi hali javobini topmagan, munozarali bo'lib turgan jihatlarga tilning asl va o'z mohiyatini ilmiy jihatdan ochish orqali aniq va konkret yechim topishi, shu bilan birgalikda, turkologiya fani uchun muhim va zarur manba vazifasini o'taydi. Shunday ekan, quyida tilshunoslikning boshlang'ich bo'limi hisoblangan fonetika jihatidan o'zbek va turkman tillarining unlilar tizimi yuzasidan kuzatishlarimizni keltiramiz. Aytish kerakki, o'zbek va turkman tillarini qiyoslashda o'zbek adabiy tili bilan birgalikda o'g'uz guruhi tillari xususiyatlari mavjud bo'lgan xorazm shevasi ham asosiy obyekt sifatida keltiriladi.

Ma'lumki, fonetika nutq tovushlarini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi. Nutq tovushlari esa o'z o'rnida unli va undosh tovushlarga bo'linadi. Unli tovushlar o'pkadan chiqayotgan havoning og'iz bo'shlig'ida to'siqqa uchramasdan hosil bo'ladigan hamda sof ovozdan iborat tovushlardir. Turkiy tillarda unli tovushlarning soni bir xil emas. Ba'zi turkiy tillarda unlilar variantlari bilan hisoblaganda, 20 tadan oshadi (tuva, gagauz, chulim, tatar)⁵. Qozoq va qoraqalpoq tillarida 9 ta⁶ va aksariyat turkiy tillarda esa 8 tani tashkil etadi.

Unli tovushlarning miqdori o'zbek va turkman tillarida yuqorida aytiganidek, bir xil emas. O'zbek adabiy tilida 6 ta bo'lsa, turkman adabiy tilida esa 9 ta unli tovush mavjud⁷:

O'zbek tilida: a, e, i, o, o', u;

Turkman tilida: a, ä, e, i, o, ö, u, ü, y[i].

Xorazm shevasi yuzasidan tadqiqotlar olib borgan dialektolog olim F.Abdullayev ushbu shevada unli tovushlarning miqdorini 10 ta hisoblab,¹ ularni quyidagicha ifodalaydi: и/ь - i, ы - ī, у - u, γ - ü, Θ - ö, o - o, e - e, ə - ä, a - a.*

Umuman olganda, turkiy tillardagi unli fonemalar dastlab miqdor belgilari va sifat belgilariga ko‘ra tasnif qilinadi va qiyoslanadi.²

Miqdor belgilariga ko‘ra, unlilar cho‘ziq-qisqalik jihatidan farqlanadi. Unlilarning cho‘ziq-qisqaligiga ko‘ra farqlanishi nisbiy bo‘lib, unlilarning cho‘ziqligi hozirgi turkiy tillar uchun umumiy xususiyat hisoblanmaydi. Ba’zi tillarda (asosan, o‘g‘uz guruh tillarida) mavjud bo‘lsa, ba’zilarida esa yo‘q. O‘zbek adabiy tilida unlilar cho‘ziq-qisqalik jihatidan farq etilmaydi va ular qisqa talaffuz qilinadi. Lekin turkman tilida esa aksincha unlilarning cho‘ziq va qisqa talaffuzlari mavjud bo‘lib, ularning aksariyati ma’no farqlashga xizmat qiladi:

at (otmoq)	a:t (ism)
ot (maysa)	o:t (olov)
it (kuchuk)	i:t (itarmoq)
gyz (qizimoq)	gy:z, (qiz)
gurt (qurt)	gu:rt (qurut),
süri (surov, to‘p)	sü:ri (cho‘ziq)

Aytilganidek, hozirgi o‘zbek adabiy tilida unlilar cho‘ziq-qisqalik jihatidan farqlanmasa-da, ammo bu holat qadimgi turkiy, eski turkiy va eski o‘zbek tillarida (chig‘atoy adabiy tilida) mavjud bo‘lgan va tadrijiy taraqqiyot natijasida hozirgi o‘zbek tilining lahja-shevalarda saqlangan. Xususan, o‘g‘uz, qisman qipchoq lahjalarida mavjud.³

Miqdor jihatdan o‘zbek xorazm shevalari turkman tilidagi kabi cho‘ziq-qisqa unlilarga bo‘linadi: a - a:, ä - ä:, u - u:, o - o:, ö - ö:, ü - ü:, ī - ī:.

ara (qidirmoq)	a:ra (orasida)
buz (buzmoq)	bu:z (muz)
muš (musht)	mu:š (burchak)
tut (tutmoq)	tu:t (tut mevasi)
sap (sotmoq)	sa:p (sop, dasta)

Sifat belgilariga ko‘ra turkiy tillarda unli fonemalarning eng muhim farqlantiruvchi belgilari tovush hosil qilishda og‘izning ochilish darajasi, tilning holatiga ko‘ra paydo bo‘lish o‘rni va lablarning ishtiroki asosga olinadi.⁴ Sifat belgilariga ko‘ra unli fonemalarning guruhlarga bo‘linishi o‘z ichida yana bo‘linishlarni yuzaga chiqaradi.

Og‘izning ochilish darajasi yoki tilning vertikal (tik) harakatiga ko‘ra unli fonemalar quyidagicha bo‘linishni hosil etadi:

Tilning vertikal holati	O‘zbek tili	Xorazm shevasi	Turkman tili
Yuqori ko‘tarilish, tor unlilar	i, u	i, ī; u, u:, ü, ü:, ī, ī:	i, ī; u, u:, ü, ü:, y, y:
O‘rta (ko‘tarilish) keng unlilar	e, o‘	o, o:, ö, ö:, e, ī,	o, o:, ö, ö:, e
Quyi ko‘tarilish, keng unlilar	a, o	a, a:, (ə) ä:	a, a:, ä:

Tilning vertikal harakatiga ko‘ra unlilar tor unlilar yuqori tor va yuqori ko‘tarilish unlilari deb ham nomlanadi. Bu unlilarning talaffuzida og‘iz tor ochiladi, til bilan qattiq tanglay orasi ham tor bo‘ladi.

O‘rta keng unlilar, o‘rta ko‘tarilish deb ham nomlanib, bu unlilar talaffuzida og‘iz o‘rta darajada ochiladi, til bilan qattiq tanglay orasi o‘rtacha kenglikda (yuqori ko‘tarilish bilan quyi ko‘tarilish orasida) bo‘ladi.

Quyi keng unlilar, quyi ko‘tarilish, keng unlilar deb nomlanib, talaffuzda og‘iz yuqoridagi har ikki holatdan kengroq ochiladi.¹

Aytish kerakki, olim F. Abdullayev xorazm shevasi unlilarini tilning vertikal harakatiga ko‘ra, 3 ga emas, balki 4 ga bo‘ladi:

Yuqori ko‘tarilish : i, i; u, u:, ü, ü:, ī, ī:

Yuqori –o‘rta ko‘tarilish: e, ö, ı

Quyi-o‘rta ko‘tarilish e, ö, o

Quyi ko‘tarilish a, a:, (ə) ä:

Talaffuz jarayonida lablarning ishtirokiga ko‘ra unlilar lablangan va lablanmagan unlilarga bo‘linadi.

Lablanish holati	O‘zbek tili	Xorazm shevasi	Turkman tili
Lablangan	u, o‘, o	u, ü, ö, o, (ə)	u, ü, ö, o
Lablanmagan	i, e, a	i, i, ī, e, ä, a	i, y, e, ä, a

Lablangan unlilar talaffuzda lablar cho‘chchayib, oldinga tomon harakati natijasida hosil bo‘ladi. Lablanmagan unlilarda lablarning harakati deyarli sezilmaydi. Turkiy tillarda lablangan unlilar xarakterli bo‘lib, labial singarmonizmni yuzaga chiqarishi bilan amaliy ahamiyatga egadir. Turkman tili, o‘zbek tilining xorazm shevalarida fonetik jihatdan singarmonizm qoidalari amal qilinadi. Ammo hozirgi o‘zbek adabiy tilida singarmonizm hodisasi buzilgan. Lablangan (labial) singarmonizmda birinchi bo‘g‘inda lablangan unli kelsa, keyingi bo‘g‘inlardayam lablangan unli keladi va aksincha, dastlabki bo‘g‘inda lablanmagan unli kelsa keyingilaridayam lablanmagan unli keladi.

Tilning gorizontal harakatiga ko‘ra, unlilar o‘zbek tilida old va orqa qator unlilarga bo‘linsa, turkman tili va xorazm shevalarida esa, old, o‘rta, orqa qator unlilariga bo‘linadi:

Tilning gorizontal holati	O‘zbek tili	Xorazm shevasi	Turkman tili
Old qator	i, e, a	ä, i, e, ü, ö	ä, i, e, ü, ö
O‘rta qator		ī	Y
Orqa qator	u, o‘, o	ı, u, o, a(ə)	a, o, u

Tilning gorizontal harakatiga ko‘ra bo‘linishi ko‘pchilik olimlar tomonidan o‘zbek tili unlilari uchun nisbiy ekanligi e’tirof etilgan va asosiy tasnif sifatida keltirilmaydi. Bunda unlilar so‘zda kelish o‘rniga ko‘ra yondosh tovushlar natijasida old qator orqa qatordek yoki orqa qator old qator unli kabi talaffuz qilinishi mumkin. Masalan, *qaram* va *karam* so‘zlarida a unlisi birinchi so‘zda orqa qator talaffuz qilinsa, ikkinchi so‘zda old qator sifatida talaffuz qilinadi.

Kuzatishlarimizdan xulosa qilsak, o‘zbek va turkman tillari fonetik tizimini qiyoslashda quyidagilar aniq bo‘ladi:

O‘zbek adabiy tilidagi unlilar tilning gorizontal harakatiga ko‘ra, old va orqa qatorlik, shuningdek, singarmonizm uchun muhim bo‘lgan qattiq-yumshoqlik kabi xususiyatlarini yo‘qotib, oraliq (indefferent)lik xarakteriga ega ekanligi yana bir bor o‘z tasdig‘ini topdi.

O‘zbek adabiy tilida unlilarning indefferentlik xususiyati, kontrast juft unlilarning birlashishi natijasida unlilar miqdori son jihatdan turkiy tillar ichida keskin kamayishiga (6 ta) olib kelgan bo‘lib, son va sifat jihatidan katta tafavutga ega bo‘lgan turkman tili bilan qiyoslashda ba‘zi noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Shu jihatdan quyida turkman, umuman, o‘g‘uz turkum (turk, ozarbayjon, gagauz) tillari bilan qiyoslashda xorazm shevasi bilan tadqiq qilish muhimligi yuzasidan xulosalarimizni keltiramiz:

O‘zbek adabiy tili va turkman tillarida unlilar soni keskin farq qiladi, shu jihatdan o‘zbek tilini turkman tili bilan solishtirishda xorazm shevasi unlilari bilan qiyoslash kerak;

Qadimiy cho‘ziq unlilari bo‘lgan turkman tilini bunday unlilarga ega bo‘lmagan hozirgi o‘zbek adabiy tili bilan qiyoslashda munosiblik, tenglik nuqtai nazaridan kelib chiqib, shunday xarakteriga ega bo‘lgan o‘zbek tilining xorazm shevasi unlilari bilan o‘rganish maqsadga muvofiqdir;

Turkiy tillar uchun xarakterli bo‘lgan singarmonizm hodisasi hozirgi o‘zbek adabiy tilida buzilgan bo‘lib, fonetik jihatdan singarmonizm qoidasiga amal qiluvchi turkman tili bilan qiyoslashda singarmonizmga bo‘ysunuvchi o‘zbek tilining xorazm shevasi bilan tadqiq qilinishi lozimdir.

Foydalaniłgan adabiyotlar

Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. TDPU. Toshkent, 2013.

Dadaboyev H., Xolmonova Z. Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi. "Tafakkur bo'stoni". Toshkent, 2015.

Mehmet Kara. Türk lehçeleri grameri. Türkmen türkçesi. Ankara. Akçağ, 2007.

Weýisow B. Türkmen diliniň taryhy. Aşgabat, 2008.

Абдуллаев Ф. Ўзбек тилининг хоразм шевалари. ЎзССР ФА. Тошкент 1961.

Абдурасулов Ё. Туркий тилларнинг қиёсий-тариҳий грамматикаси. "Фан". Тошкент, 2009.

Багыев Х. Дил билимине гириш. Ашгабат, 1985.

Баскаков Н.А. Историко-типологическая фонология тюркских языков. М. Наука. 1988.

Жамолхонов Ҳ. Ўзбек тилининг назарий фонетикаси. "Фан". Тошкент, 2009.

Серебренников Б.А., Гаджиева Н.З. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. М. 1986.

Түймебаев Ж., Ескеева М., Абдиназимов Ш. Қазақ және қарақалпақ тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. "Мастер ПО". Астана, 2017.

Щербак А. М. Сравнительная фонетика тюркских языков. Л., 1970.

FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR PUPILS WITH EMPTY LEARNING

- 1) Anvarjonova Gulsanamoy Mash'albek qizi. - An English Teacher of the secondary school # 35 in Andijan district, Andijan region.
2) Mambetova Mavluda Axmadjanovna . An English teacher of The secondary school named after Sharof Rashidov N:61 in Ellikkal'a district , Bustan town, The Republic of Karakalpakstan. E-mail: Gulsanamoy1991@gmail.com

Annotation: A foreign language occupies a special place in the system of modern education due to its social, cognitive and developmental functions; it is an important means of communication, knowledge of the world and expansion of this world. The new socio-economic and political situation leads to increased requirements for the level of language training of students.

Keywords: Modern education, learning a foreign language, psychological characteristics

In the new situation of development of society, knowledge of a foreign language becomes a category that is really in demand in the practical and intellectual activities of a person. In the context of globalization and internationalization of the world labor market, foreign language proficiency increases the status of domestic specialists, strengthens their professional competitiveness, and ensures the success of scientific and business contacts. Modern education sets the conditions, content and technologies of training aimed at developing the relevant competencies and personality qualities of future specialists. Knowledge of a foreign language should provide access to foreign sources of information, without which it is currently unthinkable not only research activities of a specialist, but in many cases purely practical. Social order is expressed in the prestige of knowledge of a foreign language, in the priorities that students set for themselves, thereby actualizing the pragmatic aspects of learning a foreign language.

In the modern educational process, it is important to develop an interest in the accumulation of knowledge, to initiate an understanding of the value of learning a foreign language as a way to expand the life and professional space.

However, methods of teaching foreign languages are not yet fully able to meet the needs of society and the individual. It is no secret that most high school graduates do not know how to practically use the language. After entering the University, a foreign language also does not become a value for the student, if only it has apersonal and semantic motivation. The language aspect remains on the periphery of students' interests. As a result, it is necessary to look for ways to improve the effective learning of a foreign language in higher education.

Effective learning of a foreign language has been one of the problems of pedagogical psychology for many years. This problem has not been sufficiently studied in relation to the student age. But in recent years, there has been a noticeable increase in interest in this topic and a lot of work has been done to improve the teaching of foreign languages in various types of educational institutions.

The number of students in the group is also a prerequisite (condition) for effective learning of a foreign language. It is proved that the smaller the number of students in a group (5-8 people), the more effective the learning process is.

The specifics of a foreign language require a significant amount of time for the student to study it. If a student is not able to organize their activities, it is impossible to talk about effective learning of a foreign language.

The intensification of foreign language training can be carried out by using individual psychological and psychological characteristics of the trainees, allowing them to reveal their reserve capabilities.

In our opinion, the successful acquisition of a foreign language is based on a certain level of intellectual development - the higher it is, the faster and more effective the acquisition of a foreign language. Motivation and volitional qualities are identified as psychological determinants. At the same time, the motivational factor should be considered the most important of the psychological factors that ensure the effectiveness of educational activities. To learn a foreign language, a particularly high level of development of all the volitional properties of the student is necessary, since having a strong will is one of the conditions for successful learning a foreign language.

When a teacher communicates and explains a new material to students, it is clear that the perception of this material by students will be impossible if they do not have attention. Without attention, there is no perception, and without perception, it is impossible to understand this material, nor to memorize or

assimilate it firmly, nor to reproduce and use it creatively. Therefore, attention should be considered one of the main psychological conditions for successful teaching. Knowing this, a teacher of a foreign language should skillfully use the teaching of psychology about the main properties and types of attention. Psychology says that attention is attracted by relatively stronger, brighter, new, unexpected stimuli. Based on this, a good teacher strengthens his voice during classes, tries to use as many different methods and methods of teaching as possible, uses various visual, and so on.

It is known that attention is activated if there is interest in the language. Interest is psychologically based on the understanding of the educational material and is characterized by a positive emotional attitude to it. That is why those teachers who make efforts to make students interested in both the educational material and the classes themselves are right.

In the psychology of teaching foreign languages, great importance is attached to the sensitivity of sensations and individual features of perception. It has been proved that students with a low level of functioning of auditory sensations experience serious difficulties in mastering oral foreign language speech. Similar difficulties arise in students with insufficient plasticity of the articulator apparatus. One of the psychological laws of perception says that what is perceived is always interpreted by a person from the point of view of his previous experience. This dependence of perception on a person's previous experience is called apperception. The teacher must be able to link the new material with the already passed, while achieving effective assimilation to ensure understanding of the further.

Literatures:

1. Belyaev B. V. Essays on the psychology of teaching foreign languages, Moscow: Prosveshchenie, 1965, Pp. 1-213.
2. Kopylova N. V. Methodological approach to determining the main psychological characteristics of foreign language learners in higher education // Psychological and pedagogical aspects of continuous multilevel education / Tver state University. Univ. - 1998. - Vol. 11. - P. 16-49.
3. Artemov V. A. Psychology of teaching foreign languages, Moscow: 1969, Pp. 1-154.

RUS TILIGA O'ZLASHGAN TURKIY SO'ZLAR

Lobar Aralova Akbar qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent
davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti, mustaqil izlanuvchi
Telefon:+998904257942
Lobar.aralova98@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada turkiy tillarning o'zaro ta'siri natijasida rus tiliga o'zlashgan turkiy so'zlar tadqiq qilingan va misollar ilmiy manbalar asosida izohlangan. Rus tiliga o'zlashgan so'zlarning tarixiy ildizlari, ulardagagi fonetik, leksik, semantik o'zgarishlar borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: turkiy so'zlar, kaftan, najdak, qonuq, inju, tamg'a, baldu.

Anotation: In the article, the Turkic words that have mastered the Russian language are explored as a result of the interaction of Turkic languages. The article illustrate the origin of Russian words and fonic, leksik, semantic changing in this.

Key words: Turkic words, clothing, glass-dust, guest, pearl, cachet, hatchet.

Umumxalq tilining rivojlanishi hamma vaqt uning o'zga tillar bilan o'zaro aloqalarining kengayishi bilan bog'liq holda davom etadi. Ma'lumki, boshqa tillardan ayrim so'zlarning o'zlashib qolishi tarixiy va qonuniy hodisa hisoblanadi. Mamlakatlar va xalqlar o'rtasida ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy munosabatlarning yaxshilanishi, ayniqsa, bir-biriga qo'shni xalqlarning madaniy aloqalari natijasida yangi g'oyalar, fikrlar, tushunchalar qabul qilinadi. Bu tarixiy jarayon muayyan xalq yoki tilning o'ziga xos taraqqiy etishiga, til lug'at tarkibining boyishiga olib keladi. Xuddi shunday, rus tili ham o'zining tarixiy rivojlanishida ko'plab boshqa xalqlar tillari bilan aloqada bo'ladi, shu bois, rus tili lug'at tarkibining ma'lum qismini o'zlashgan so'zlar tashkil etadi. Hozirgi kunda rus va turkiy tillar aloqalarini o'rganish zamонави lingvistikaning asosiy vazifalaridan biri sanaladi. Izlanishlar turk terminlarining rus tiliga kirib kelish yo'llari va ularning kirib kelgan vaqt hamda qanday moslashishini ko'rsatadi. Turkiy tildan o'zlashgan so'zlar rus tili leksikaning sezilarli qatlamini hosil qiladi.

Oltin O'rda davrida rus tiliga turkiy tillardan "кафтан, шаровары, сарафан, фата, фартук, чулок" kabi bir necha so'zlar o'zlashadi. Shulardan biri kaftan—"to'n, ustki kiyim" ma'nosida Mahmud Koshg'ariyning "Devoni lug'otit turk" asarida uchraydi: Er kaftan jaxsi'ndi—Odam kaftan(kiyim)ni kiftlariga soldi, bog'ichini(tugmasini) ham bog'lamadi, qo'llarini ham yengiga kirgizmadi. Shuningdek, Alisher Navoiy baytlarida ham kaftan so'zi xuddi shu "ustki kiyim" ma'nosida qo'llangan:

Hirqa aning jismida kaftan bo'lub,

Kaftani to'n jismi aning jon bo'lub.

Наждак bu ham aslida turkiy so'z bo'lib, "O'zbek tilining izohli lug'ati"da najdak-mayda va yupqa, donador kristallardan iborat tog' jinsi deb izohlangan. "Devoni lug'otit turk" asarida bu so'zning *nijdäy* shakli uchrab, "qayraq tosh" ma'nosini beradi.

Rus tilida mehmonga nisbatan qo'llanilib kelinayotgan "кунак" termini devonda **qonuq** (qon+(u)q) - "mehmon" ma'nosini bildirgan: *Neliük arsıqar sen aja öldäči özün iki künlük qonuq boldačı* – Nimaga mag'rurlanasan, ey o'lувчи, o'zing ikki kunlik mehmon bo'lувchisan. Bu so'z "Devoni lug'otit turk" asarida "mehmondorchilik,ziyofat" ma'nosida ham qo'llangan. O'g'uzlardan boshqa qabilalar tilida bu so'z "uy egasi yoqtirmagan holda, birovning uyida turish" ma'nosida qayd etilgan. Hozirda Qashqadaryo, Surxandaryo shevalarida "mehmondorchilik, to'yarda beriladigan kichik ziyofat" ma'nolarida, Qoraqalpoq shevalarida "mehmon" ma'nosida qo'llaniladi.

Инжу. Bu so'z ma'lum bir tarixiy taraqqiyot davomida rus tiliga fonetik o'zgarish asosida o'zlashdi. "Qutadg'u bilig" dostonida **jinčü** shaklida ishlatilgan bu termin "dur, marvarid" ma'nosini bildiradi. Bu o'zlashma dastavval "Devoni lug'otit turk" asarida qayd etilgan. Mahmud Koshg'ariy o'zlashmaning "yosh, bokira joriya, kanizak" ma'nosida qo'llanilganligini ham e'tirof etadi. XI-XIV asr eski turkiy til obidalarida *yinju, inji, yinjo'k* shakllari qo'llangan. "Qissasi Rabg'uziy"da *yinju* shaklida qo'llangan: Bir neçäläri teñizdin gavhar, yinjü čiqardilär.

E.V.Sevortyan *jinčü* leksemasini “hukmdor,zodagon, bekning mulkida xizmat qiluvchi qul, molt –mulk bilan birga merosdan-merosga o’tuvchi shaxs, meros” tarzida talqin etadi. Tarixdan ham ma’lumki, Chingizxon xonadoni a’zolariga tegishli yer-suvarlar “*inju*” deb atalgan.

Tamya so’zi diplomatik aloqalarda faol qo’llangan. Mahmud Koshg’ariy lug’atida ikki xil ma’nodagi, ya’ni omonimik munosabatdagi tamya so’zi izohlangan: I. Shoh va boshqalarning tamg’asi, muhri; II. Dengiz, ko’l va vodiylarga quyiladigan suvning bir tarmog’i. daryoda qayiq to’xtaydigan joy ham tamg’a deyiladi. “Qutadg’u bilig” asarida tamya so’zi bilan bog’liq tamyači termini ham keltirilgan. Tamyači alohida saroy lavozimlaridan bo’lib, “tamg’ani qo’riqlovchi shaxs” ma’nosini anglatadi: köni bolsa qılqı bolur tamyači. Eski o’zbek adabiy tilida bu so’zning o’rnini muhr dor termini egallaydi. Tamya turkiy xalqlarning ijtimoiy-siyosiy turmush tarsi bilan bog’liq muhim belgi sifatida ham ahmiyatga ega bo’lgan. Chorvachilik bilan shug’ullangan turkiy xalq vakillari hayvonlarni maxsus tamg’alar shakli bilan muhrlashgan.

XVI-XVII asrlarda Usmonlilar imperiyasining ulkan madaniy ta’siri natijasida turkiy tillardan “**baldu**” so’zi rus tiliga o’zlashdi. Turkiy xalqlar orasida bu so’z XII-XIV asrlardayoq faol qo’llanilgan edi: *Qilič baldu oq ja qavij küč jüräk, bar erkän keđ er näjä qorqmas keräk* – Qilich, baldu, o’q,yoy, quvvat, kuch,shijoat, bor ekan, zinhor er kishi mol-dunyo uchun qayg’urib qo’rmasligi kerak. Bu o’rinda muallif baldu, o’q, yoy kabi bir qancha terminlarni keltirgan. Bugungi kundagi baldu bolta so’zi fonetik o’zgarishlarga uchragan, hozirda ro’zg’or buyumi sifatida ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abdurahmonov G., To’xliyev B., Rustamov A., Dadaboyev H. Qutadgu bilig. I, II, III, IV, V jiddlar. – Toshkent: Jahon print, 2011.
2. Abdushukurov B. “Qissasi Rabg’uziy” leksikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2008.
3. Макс Фасмер. Этимологический словарь русского языка. – Москва: Прогресс, 1986.

ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИНИНГ ЎҚИТИЛИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МУЛЬТИМЕДИА ТАҚДИМОТИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ

**Аслонова Камола,
Навоий вилоят Қизилтепа туман 9-умумтаълим мактаб
Немис ва инглиз тили ўқитувчиси**

Мамлакатимизда барча соҳаларда бўлгани каби таълим жараёнини ҳам тубдан ислоҳ қилиш ишлари жадал давом этмоқда. Ана шу ислоҳотларнинг узвий давоми сифатида дарс машғулотларни замонавий педагогик технологиялар ҳамда ўқитишининг ахборот коммуникатив технологияларидан кенг фойдаланиб ташкил қилиш кераклигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 28 майдаги "Малакали педагог кадрларни тайёрлаш ҳамда ўрта маҳсус, касб-хунар таълими муассасаларни шундай кадрлар билан таъминлаш тизимини янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида"ти ПҚ-1761сонли Қарори , 2012 йил 10 декабрдаги "Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ти ПҚ-1875-сонли Қарори ижросини таъминлаш бўйича нафақат касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар, балки умумий ўрта таълим мактаблари раҳбарлари ва педагог кадрларни танлаш тизимида қатор ишлар амалга оширилмоқда. Ушбу қарорлар қабул қилинишининг сабабларидан бири бу - ўрта маҳсус таълими тизимида ўқув жараёни суст ташкил қилинганлиги, ўқув машғулотлар анъанавий мактаб таълими услубларига таянган ҳолда ўтказиб келинганлиги, замонавий илфор педагогик ва ахборот-коммуникацион технологиялари, шу жумладан, мультимедиа ресурсларини таълим жараёнига суст жорий этилганлиги ҳамда касб-хунар коллежларини хорижий тиллардан дарс берувчи малакали мутахассислар билан таъминлашга етарлича эътибор берилмаганлиги эди.

Қарор қабул қилиниши билан касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар учун илфор педагогик ва ахборот технологияларни эгаллаган, касбий тайёргарликка эга, хорижий тилларни пухта ўзлаштирган, замонавий фикрловчи кадрларни танлаш ва улар билан таъминлаш тизимини тубдан яхшилаш, ўсиб бораётган замонавий талабларни ҳисобга олган ҳолда, уларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш асосий вазифа қилиб қўйилди ва бу борада бир қатор ишлар республикамизнинг барча ҳудудлари қатори Навоий вилоятида ҳам амалга ошириб келинмоқда. Чет тили ўқитувчилари иш ҳақлар маошига қўшимча устама тайинланиши, маҳсус малака ошириш курслари, очиқ мулоқотли видео-конференциялар, ҳудудий семинар тренинглар, танловлар ҳамда ўқувчилар учун умумевропа стандартларига мос келадиган инглиз тили дарсликларининг ишлаб чиқилиши шулар жумласидандир.

Бу қарорнинг ижроси, амалга оширилаётган саъй - ҳаракатлар, айниқса, биз инглиз тили фани ўқитувчиларига жуда катта масъулият юклайди. Шу жумладан ҳар бир ўқитувчи таълим жараёнида илфор педагогик услуг ва технологиялари("case study" услуги, лойиҳалар услуги, ҳамкорликда ўқитиши, "амалий ўйин" интерфаол таълим услуги ва б.) ахборот коммуникация технологиялари, электрон таълим ресурслари ва мультимедиа тақдимотларидан фойдаланиш борасида чет эл тажрибасини чуқур ва ҳар томонлама ўрганган ва дарсда кўллай олиши керак.

Таълим тизимида ахборот коммуникацион технологияларни қўллаш натижасида ўқитувчиларга катта имкониятлар эшиги очилди, десак муболага бўлмайди. Чунки тараққиётнинг яшин тезлигига бораётган бир пайтда ўқувчиларни дарсларга қизиқтириш анча қийинчилик түгдирмоқда. Ҳозирги давр ўқувчиларининг компьютер, уяли алоқа воситаларидан фойдаланишга қизиқишаётганликлари сабабли уларга дарсларни анъанавий услугуда ўтилиши зерикиш тугдиради, натижада шу фанга қизиқиши сўнади ва дарсларни қолдиришига сабаб бўлади. Бу камчиликларни бартараф этиш мақсадида дарсларни самарали ўтиши учун мультимедиа тақдимотидан фойдаланишнинг аҳамияти каттадир. Мультимедиа воситаларидан дарс жараёнида фойдаланишнинг баъзи бир ноқулай жиҳатларига қарамасдан, улар ўқувчининг ўзлаштиришига кўмак берадиган жуда кўп устунликларга эга. Мисол учун LCD проектор ҳамда компьютер слайдлар орқали мавзунинг қисқача баёнини намойиш этиш ўқитувчи ва ўқувчидан вақтдан унумли фойдаланиш ҳамда самарали конспектглаштириш малакасини ривожлантиради. Бундан ташқари турли хил сўз ўйинлари, тасвирли материаллар, видеороликлар, шу жумладан ёзма ва оғзаки машқларни ҳам медия варианти талabalар томонидан визуал ўзлаштириш самарасини оширади. Шу билан бир қаторда телевизор орқали ҳаётий қисқа видеороликлар, видеоэпизодлар муҳокамасини талabalарга топшириқ сифатида юклаш уларни рационал, мантиқий фикрлаш, шунингдек муаммоли вазиятларга ечим топа олиш қобилиятини шакллантиради. Медия воситалари материалларидан намуна сифатида фойдаланиб, ўқувчиларда мустақил равишда компьютер

слайдлари, видео лойиҳалар тайёрлаш ҳамда берилган топшириқ мавзусини мукаммал ёритиш имкониятини яратади ҳамда ўқувчиларни ўз устида ишлашга ундайди. Бу жараёнда топшириқни кичик гуруҳларга юклаш талабаларда қизиқиш ҳамда иш жараёнининг самарасини оширади. Бунда ўқитувчининг роли кичик гуруҳларни четдан кузатиш ва йўл-йўриқ кўрсатишдан иборат бўлади.

Хулоса қиласиган бўлсак, медиа воситалар замонавий ўқув жараёнида ўзининг бир қатор афзалликларига эга бўлиб, улар ҳар бир XXI аср ўқитувчисининг педагогик фаолиятида муҳим таркибий элемент ва ёрдамчи воситага айланмоги лозим. Бу эса мамлакатимизда амалга оширилаётган ислоҳотлар самарасига ўзининг ижобий ҳиссасини қўшади, деб ўйлаймиз.

MATERIALS AND CONDITIONS DEPICTING OPPORTUNITIES FOR LPP PROPOSAL TO MICRO LEVEL EDUCATIONAL SETTINGS

Asrorov Ilgor Fayzi o'g'li

International Islamic Academy of Uzbekistan, Foreign language teacher

Telephone: +998901147343

igor.asrorov@mail.ru

Abstract: The role of teaching and learning foreign languages in Uzbekistan has drawn a lot of attention recently. Many language planning and policy proposals have also been suggested to boost the current situations in this field. The current thesis aims to provide some practical recommendations to understand and create such proposals in micro level settings. First, it explains conditions of teaching foreign languages in secondary level educational institutions and then claims some materials that can be helpful to create right LPP proposals in this level.

Key words: language planning and policy proposal, micro level, language teaching, government policies, implementing proposed ideas.

In order to better understand and improve the quality of foreign language teaching, it can be a good idea to explore Language Planning Policy proposals to work with micro level setting. Academic lyceums are secondary schools that include compulsory education. There are three types of secondary level educational settings in Uzbekistan these days. They are academic lyceums, vocational collages, and 11th grade schools that the students study 2 years to complete their course. According to State Education Standards based on CEFR, all the graduates of the lyceum should achieve B1 level of English in all three faculties till the end of the course. However, the division of English lessons are different for each faculty. For example, the faculty of foreign languages has 102 hours of lessons and it can be different for the other two faculties. Both English specialized and non-specialized faculties use the same course book which was accepted and recommended by the ministry. In addition, the groups which study in the Faculty of Foreign languages are divided into two parts during English lessons each consist of 12 or 13 students. Recent data shows that nearly half of the students who are studying there attend different education centers outside the lyceum to learn English for IELTS and CEFR exams because they need CEFR and IELTS certificates to enter higher educational institutions. They thinklyceum facilities cannot suffice their demand. Skipping lyceum lessons to go to education centers can be a major problem. The main goal is to understand students' behavior towards English learning at the lyceum and their needs for English learning. The questionnaire conducted among students show four major reasons to skip lessons to attend English classes in education centers outside the lyceum. Firstly, classroom hours are not enough to suffice their needs because only two pairs of English lessons are separated for non-specialized faculty members. Second, the main course book and course materials cannot suffice their needs to learn English and to prepare for IELTS and CEFR exams. Third, lyceum classroom facilities cannot suffice their needs. Fourth, teachers do not have enough experience to prepare students for IELTS and CEFR exams because only one out of 8 English teacher has IELTS certificate.

Taking all things into consideration from the context, I am planning to put forward several rearrangements and list of proposals that I recommend. First, I am going to suggest improvements in the content of materials used especially in the content of the main course book. It should not only be improved but additional sources should be added. Hasanova (2007) outlines the suggestion of series of text books and materials that are used in post-Soviet era of English classrooms in Uzbekistan.

Another proposal that comes in my LPP proposal is suggestion of additional classroom hours that can be fruitful to facilitate English learning in the classroom of the education setting. For example, extended hours for non-specialized faculties can be an advantage to implement.

Moreover, improvements in school settings such as conditions of classrooms and division of students in the classroom and their credibility taking the current conditions may take a place in the proposal. I will also try to connect the availability of current conditions and the objectives of the setting and try to identify the cultural diversity matters of the students when implementing the proposed ideas. Last but not the least I would like to suggest encouraging lyceum teachers to train for IELTS EXAMS or CEFR exams.

I understand the connection of current government policies and school administration policies are also important part of the proposal I am suggesting and the process of funding and supply, availability of resources and connecting them addressing theories and methods given through suggested readings will also

an important part of my proposal.

Teaching and Learning English in Uzbekistan by Hasanova, D. (2007) can be a good source. This article gives some clear information about English learning and teaching conditions in post-Soviet era in Uzbekistan. She outlines place of English in schools in independent Uzbekistan. In addition, expected learner outcomes from English learning classrooms and the role of textbooks and other teaching materials of English in modern Uzbekistan are also given in this article and they can be helpful to support my ideas in my LPP proposal.

Uzbekistan government policy towards teaching English language by G. Azizova (2014) is another source. This is another research article that outlines the ground of government policy which propose modern requirements to teaching foreign languages in Uzbekistan. I can effectively use in my proposal.

It is also recommended to investigate Growing your own onion: Teachers as Writers of Language Planning and Policy Proposals by DJ, Kaiser. (2018).. This article is an excellent source to support my ideas in my LPP proposal since it gives not only valuable information about how to write an LPP proposals but much evidence about the role of proposals to plan a language policy in a context.

The last source that should be mentioned is Broadening the Boundaries of the Expanding Circle: English in Uzbekistan by D. Hasanova (2007). This is an article about the role of English and its role in different levels and backgrounds of people that I can utilize to support my ideas in my LPP proposal. It gives a lot of information about the implementations in Uzbekistan to improve foreign language learning.

References

1. Azizova, G. (2014). Uzbekistan government policy towards teaching English language. The Advanced Science Journal, 25-27
2. Hasanova, D. (2007). Teaching and Learning English in Uzbekistan. English Today, 23(1), 3-9
3. DJ, Kaiser. (2018). Growing your own onion: Teachers as Writers of Language Planning and Policy Proposals

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR TA'LIM MAZMUNINING ASOSI

Ataxanova Oydina Abdulloh qizi,
Namangan viloyati, Chortoq tumani
45-maktab ona tili va adabiyot fani oqituvchisi
dtschortoqt@inbox.uz/ Tel nomer: 993968873

Annotatsiya

Ushbu maqolada yangi noan'anaviy innovatsion ta'lismetodlarini dars jarayonida qo'llashning tartib qoidalari tushintirib o'tilgan. Tavsiya etilgan metodlar o'quvchilarining fikrash doirasi kengayishi uchun asos bo'lishi, darsga bo'lgan qiziqishining yanada ortishi bo'yicha natijalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: metod, innovatsion, ona tili, interfaol, o'quvchi, fan, dars, bilim

Har bir avlod oldida insoniyat yaratgan jamiki boyliklarni, bilimlarni o'rganish, o'zlashtirish va rivojlantirish vazifasi turadi. Hayot taraqqiyoti va jamiyat rivojini shusiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bu vazifani amalga oshirishning birdan-bir yo'li ta'limgizni tinmay takomillashtirib borish orqali yosh avlodni ilm-fan asoslari bilan chuqur qurollantirishdir. O'quvchilarini ona tili darslarida mustaqil, ijodiy fikrashga o'rgatish, ular ongida ma'nnaviy-ma'rifiy inqilob hosil qilishga intilish lozim. Shuning uchun yangi dastur va darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish, dars va mashg'ulotlarni o'quvchilarining nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olindi. Ona tili ta'limi o'quvchini so'z saltanatiga olib kirishi kerak. Buning uchun til va adabiyot fanlari integratsiyasi masalasini mutlaqo qayta ko'rib chiqish lozim. Ma'lumki, 8-sinf adabiyot darslarida, asosan, mumtoz adiblarimiz ijodi o'rganiladi. Demak, shunga muvofiq ravishda, bu sinfda ona tili darslari "Ona tili. Mumtoz so'z" deya nomlanib, o'quvchilar mumtoz matnlar mazmunini o'rganishlari, tahlil qilishlari, so'zlarning zohiriylari, botiniy, ramziy ma'nolarini o'rganishlari, lug'atlar bilan ishlashlari, ma'nio "mag'iz"larini chaqishlari zarur.

Shunday qilib, ona tili o'qitishning samarali bo'lishi ko'p jihatdan uni adabiyot bilan bog'lab olib borishga bog'liq, yoki aksincha. Aslida, ona tili, adabiyot darslarida ham o'rganiladi. Masalan, badiiy asarning tilini tahlil etish davomida ba'zi grammatik shakllarning uslubiy ahamiyati, sinonimlarning nutqda tutgan o'rni izohlanadi va hokazo; o'quvchilar tilning turli ifoda vositalari bilan tanishib boradilar. Badiiy asar tili bo'yicha muayyan bir izchillikda olib boriladigan ishlar o'quvchilarining so'z boyligini oshiradi va nutqini o'stiradi. Adabiy asarning tasviriy vositalari bo'yicha sinfda va undan tashqari bajarilgan ishlar natijasida o'quvchilar so'z haqida, uning turli nutq uslubidagi o'rni haqida kengroq tushunchaga ega bo'la boradilar. Xilma-xil ifoda jilolari tilning estetik ta'siri va ahamiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ona tili o'rta maktabda o'rganiladigan barcha fanlarni puxta o'zlashtirish uchun muhim "kalit" sanaladi. Til vositasida o'quvchi boshqa fanlarni o'rganadi. Barcha fanlar yuzasidan fikrni yozma va og'zaki ravishda bayon qilish orqali u o'z ona tilini ham mukammal o'rganib boradi.

Modomiki ona tili ta'limalidan ko'zlangan asosiy maqsad, o'quvchilarini nutqiy faoliyatga tayyorlash ekan, so'z boyligini oshirish birinchi galdeg'i vazifa sanaladi. So'z, ibora, maqol, matallar, ularning qo'llanishi, imlosi kabi masalalar mifik ona tili ta'limi mazmunining asosi, o'zagini tashkil etishi lozim. Aytiganidek, 5-sinfdan boshlab har bir sinfda to'g'ri, ravon va boy nutqning asosiy vositasi bo'lgan so'zning turli qirralariga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, "Ona tili. So'z mulkiga sayohat" (5-sinf), "Ona tili. So'z sehri" (6-sinf), "Ona tili. Fasohat" (7-sinf), "Ona tili. Madaniy nutq" (9-sinf) kabi. Ona tili ta'limining samaradorligini ta'minlovchi muhim vositalardan biri o'qitish metodini to'g'ri tanlanishidir. Ona tili darsida yangi mavzu o'rganilgan bo'lsa, o'rganganlarini xotirada tiklash orqali o'quvchilardan ijodiylikni talab qiladigan topshiriplarga ko'proq e'tibor beriladi. Darsning yangi bilim berish jarayonida ham, mustahkamlash va takrorlash jarayonida ham ijodiy-amaliy ishlariga keng o'rinni ajratiladi. Tanlanayotgan metod o'quvchilarining o'zlashtirishini, mustaqil ishslash darajasini, yosh va shahsiy xususiyatlarni ham xisobga olishi lozim. Biz tavsiya etayotgan "Kim champion", "Mantiqiy klaster" metodlarimizni quyidagicha sharhlashimiz mumkin: "Kim champion" metodi asosan mifik yoshi o'quvchilarini uchun mo'ljallangan bo'lib, o'quvchilarining o'zaro savol-javob jarayonidan tashkil topadi. Bolalar sheriklari tomonidan berilgan savollarga navbat bilan javob beradi, savolga javob bera olmagan ishtiroychi o'yinni tark etadi, shu tariqa jarayonda champion aniqlanadi.

"Mantiqiy klaster" metodiga to'xtalsak, bu metod yuqorida jarayondan biroz murakkabligi bilan farqlanadi. Shuning uchun uni yuqori sinflarda qo'llash ayni muddao. "Mantiqiy klaster" metodini ta'limgiz jarayonida uch bosqichda o'tkazish tavsiya etiladi.

1-bosqich. 1-savol beriladi, mavzu yuzasidan so'z qo'yiladi va undan 10ta so'z tarmoqlar tarzida chiqariladi.

2-bosqich. 1-bosqichda chiqarilgan o`nta so`zning har biridan huddi shu tarzda o`rtacha ikkita, jami yigirmatadan yuqori so`z chiqarilishi kerak.

3-bosqich. Har ikkala bosqichda hosil qilingan so`zlardan foydalangan holda berilgan topshiriqning ta`rifi hosil qilinadi. Mazkur dars usuli o`quvchilarni mantiqan fikrlashga undaydi, ularga ko`chirmachilik bilan emas balki, o`z bilimlaridan foydalaninb mavzuni yoritib berishlari vazifasi beriladi.

Xulosa o`rnida shuni aytish joizki, biz pedagoglar interfaol metodlarning ta`limiy xususiyatlari borasida ma`lumotlarga ega bo`lmog`imiz oldimizda turgan asosiy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.K. Ismanova. Amaliy dars mashg'ulotlarini innovatsion usullar yordamida tashkil etish. - Ta'lim muammolari jurnali. 2012-yil

2.Sayidaxmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. - T.: RTM, 2000

THE USE OF NEW TECHNOLOGIES IN ENGLISH CLASSES IN HIGH SCHOOL

Axmadaliyeva Mashxura Sohibjanovna,
an English teacher of Namangan region,
Yangikurgan district, school № 10
tel: 994377186

Abstract. The article is devoted to studying the possibilities of effective application of new technologies in English lessons in high school of a comprehensive school, taking into account the characteristic features of this teaching method and the age characteristics of students.

Key words: information and communication technologies (ICT), computer, Internet, efficiency, high school student.

We are currently witnessing rapid changes in the field of information and communication technologies. What was recently considered the latest achievement of science and technology has become commonplace. In this regard, the requirements for a modern teacher are changing, the level of qualification of which is nowadays determined not only by the level of pedagogical skill and knowledge of the subject but also by how effectively he can use new technologies in the educational process. Since the beginning of the 21st century, information and communication technologies (ICTs) have been occupying an increasingly significant place in the process of teaching a foreign language at school, especially in high school. The practical experience accumulated by teachers indicates that they have many advantages over traditional methods: increasing the level of individualization of instruction, intensifying students' independent work, and increasing cognitive activity. At the same time, it should be noted that the methodology of teaching with the help of ICT is a constantly evolving phenomenon that needs further study and analysis. Modern students every year more and more involved in the field of information technology. The use of information and communication technologies in the field of education allows you to take a fresh look at pedagogical activity, as it has a significant impact on the content of education and the management of the pedagogical process (planning, organization, control, forecast, etc.). The wide variety and universality of Internet information resources (electronic courses, manuals, textbooks, training Internet sites, etc.) provide greater freedom of access for all participants in the educational process to rapidly changing information funds, help to individualize the pedagogical process, and provides students with the opportunity to enter a single educational space. Thus, the active use of Internet information resources provides a lot of opportunities for developing students' independent work skills and creative abilities, which, in turn, plays a significant role not only in developing professionally significant skills and abilities but also in increasing motivation to learn a foreign language. The focus of training on enhancing the independent cognitive activity of students changes the role of the teacher, he becomes the leader, consultant and coordinator of the educational process. Information resources allow them to be used in teaching various types of speech activity: reading, writing, speaking, listening, and also to communicate with native speakers, which, in turn, contributes to the formation of sociocultural (regional geographic) competence. The value of such teaching aids lies in the visualization (they possess all the advantages of multimedia), the simplicity of their use, and the compactness of the material provided. The advantages can also include quick feedback, the ability to work in an individual mode, regularly adjust these training tools with new data. Also, it should be noted that educational information tools are teaching materials of a special type and have several characteristics inherent only to them, among which it is necessary, first of all, to note the following: a) interactivity, i.e. the ability of the training program to conduct a dialogue with the user, respond to requests and commands. An important role is played by the availability of a convenient and accessible interface. Interactive communication helps students achieve greater autonomy in self-education, motivates them to communicate in a foreign language and promotes the development of professional communication skills. b) multisensory, i.e. the use of a set of tools to provide information - text, sound, graphics, animation, video, which contributes to a better presentation of educational material, enhances motivation to learn a foreign language, and therefore increase the efficiency of the learning process. c) non-linearity of the provision of information. Unlike printed manuals, where the material is presented as a sequence of sections, the full content of the information resource is hidden from the user. When you open a program, he gets only a general idea of its structure. To get acquainted with the contents of the program, a consistent review of the training material or the performance of basic operations is required, which also helps to increase motivation and develop students' self-cognitive skills. At the same time, modern educators should keep in mind that new teaching technologies also have several disadvantages.

Firstly, there is an ever-widening gap between the rate of progress in the field of new information technologies and the rate of mastering by unprepared users. The bulk of those who want to learn a foreign language does not yet know computer technology so well that they can easily use the proposed resources. Secondly, not all programs are distinguished by an intuitive interface, a developed help system, the presence of effective feedback from the user, allowing him to evaluate the correct assimilation of the material. A significant drawback is also the lack of real accounting for program material and the characteristics of a particular study group, the lack of continuity of the taught material, which can complicate the learning process.

Also, the creation of Internet information resources aimed at teaching a foreign language is often done by people who are specialists in the field of software development but do not know the language and culture of countries that speak this language, well enough to transfer knowledge to others.

References:

1. Costley, K. C. (2014). The positive effects of technology on teaching and student learning. Arkansas Tech University.
2. Eady, M. J., & Lockyer, L. (2013). Tools for learning: technology and teaching strategies: Learning to teach in the primary school.

THE COMMUNICATIVE ORIENTATION OF LISTENING IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Axmedova Nargiza Abdurahimovna,
an English teacher of Namangan region,
Yangikurgan district, school № 10
tel: 942751686

Annotation

In this article, it is spoken about one of the main reasons for the lack of attention to listening from methodologists and teachers which is the fact that, until recently, listening was considered an easy skill. There was a point of view that if, when teaching oral speech, the teacher will concentrate all efforts on speaking and ensure mastery of this ability, then students will learn to understand speech spontaneously, without special purposeful training. The failure of this point of view was proved both by theory and practice.

Key words: *communicative, orientation, listening , teaching, main, foreign, has*

The school learning process has changed in accordance with the social order of society, as well as its goals and objectives. In particular, the practical goal of training was transformed as follows: teaching a foreign language - teaching foreign language speech - teaching foreign language activity - teaching foreign language communication. However, the main contradiction of the modern stage can be considered the fact that the declared practical (communicative) learning goals, which involve mastering a foreign language as a means of communication, in most cases are not realized in practice, since the current formal-speech approach is aimed mainly at achieving pre-communicative results learning (the formation of language and speech competence of students - understanding of patterns and the ability to build a statement by analogy). But students cannot solve real problems of communicating by means of a foreign language. Nowadays, when knowledge of English becomes more likely the norm (computer, economic and political terminology is based on English) and you can talk about English as a language of international communication, the authors of the modern state educational standard put forward an extended interpretation of the goal of teaching a foreign language in Russian schools - formation of communicative competence. At its core, communicative competence is integrative and includes several components: Communication skills in speaking, listening, reading and writing; Linguistic knowledge and skills of ownership of this linguistic "building material" for generating and recognizing information; Linguistic and regional knowledge to ensure secondary socialization, a sociocultural background, without which the formation of communicative competence is impossible.

It is known that in teaching practice the methodology of teaching listening is the least developed. Although speaking and listening skills are in a certain relationship, it is possible to achieve their uniform development only if a specially developed system of exercises is used to develop understanding of oral speech in natural conditions of communication. According to some studies, even people who are fluent enough in a foreign language have difficulty listening to the natural speech of native speakers. Psychology data also indicate that the perception and understanding of sounding speech is a very complex mental activity. Thus, listening is one of the most difficult types of speech activity and, according to many methodologists, should be developed better than other skills.

One of the practical tasks in the field of listening is to teach students the perception of foreign language in conditions close to real ones. The organization of effective communicatively-oriented training requires solving new problems both in psychological and methodological terms. The problems that attract particular attention today include the teaching of listening in a communicative environment.

Listening includes two processes - the perception and understanding of sounding speech. On the one hand, listening is an analysis and synthesis of the material means of the language, on the other hand, the result of the analysis and synthesis of the semantic meanings of these means. In reality, listening is carried out in one of two ways: in the contact interaction of communication partners, when they see and hear each other (while the visual perception of the articulation of the talking interlocutor helps the partner better and faster to understand his speech), and in distant interaction, when the partners communicate without seeing each other, for example, by phone. Such speech is more difficult to understand and requires an additional effort from the listener to receive information. Learning to listen in the ideal case involves learning to perceive and understand natural foreign language speech, but in a non-linguistic faculty this causes certain difficulties. This raises the problem of how to prepare students for the perception of foreign language in oral

communication.

The first stage - elementary - involves the formation of a perceptual base, the development of mechanisms for the perception of foreign-language sounding speech. It precedes the actual listening at the level of language skills and simple speech skills.

The second stage - advanced - involves the formation of the ability to perceive and understand oral foreign language texts of a certain length and complexity, that is, the development of more complex listening skills.

The third stage - the final one - involves mastering listening as a component of oral speech communication, that is, acquiring the ability to meaningfully participate (in the receptive plan) in oral foreign language communication.

Particular attention should be paid to the fact that, since the communicative orientation is inherent in the entire educational process, communication training in general and listening in particular should be carried out at all stages, while only the specific gravity and nature of communication changes, the training of which is carried out in dynamics from educational to natural.

References:

1. Allen, P., Fröhlich, M., & Spada, N. (1984). The communicative orientation of language teaching: An observation scheme.
2. Brumfit, C. (1984). Communicative methodology in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press
3. Johnson, K. E. (1995). Understanding communication in second language classrooms. Cambridge: Cambridge University Press

O'ZBEK-INGLIZ TARJIMON MUHITINI YARATISH MODELLARI VA ALGORITMLARI.

Axmedova Xolisa Ilhomovna

Toshkent Davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti o'qituvchisi

Telefon: +998(94) 418 90 29

xolisa9029@mail.ru

Annotatsiya: Ko'p tillik tarjimon muhitini yaratish jarayonini amalga oshirish uchun tabiiy tillardagi gap modellarini o'rGANISH va ularga mos boshqa tildagi gaplar modellarini tuzib chiqiladi. Ushbu maqolada modellashgan kompyuter tarjimasini sohasidagi ko'p tillik tarjimon muhitida foydalaniladigan gap modellarini va algoritmlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Matematik modellar, algoritm, gap tuzilishlari, kompyuter tarjimasi, lingvistika.

Elektron tarzdagi ilmiy-texnikaviy matnlarni o'zbek tilidan ingliz va rus tillariga to'liq ma'noli tarjima qiluvchi birorta dasturiy ta'minot bugungi kunda respublikamizda mavjud emas. Bu muammoning asosiy sabablari bir nechta:

- birinchidan, matematika va matematik lingvistika bo'yicha butun dunyoga tanilgan yirik amerika olimi N. Xomskiy tomonidan asos solingen tabiiy tillarning doimiy rivojlanishi va ularni rasmiylashtirish masalasi informatikadagi eng yirik muammolardan biri ekanligi;
- ikkinchidan, tabiiy tillardan gaplarni tahlil qilish va tuzish modellarini yaratish murakkabligi;
- uchinchidan, ilmiy sohalar bo'yicha atama hamda iboralarining ikki va uch tillik lug'atlari va bazalarining mavjud emasligi;
- to'rtinchidan, kompyuter tarjimasida nihoyatda kata ahamiyatga ega bo'lgan o'zbek, ingliz va rus tillidagi so'zlarning so'z turkumlari bo'yicha to'liq alohida lug'at hozirgacha yaratilmaganligi;
- besinchidan, tabiiy tillardagi gaplarni tuzish algoritmlarining yagona mehanizmlari yaratish jarayoni oxiriga yetmaganligi;

Matnlarni tarjima qilishda eng avvalo bizga gaplarning gap bo'laklaridan iborat tuzilishlari kerak bo'ladi. Bizga ma'lumki har bir tilning grammatickasi, ulardagи gaplarning tuzilishlari biri-biridan tubdan farq qiladi. Tizimning asosiy muammosi ham shunda. Ushbu muammoni quyidagicha yechish usulini, ya'ni har bir tildagi gap tuzilishiga mos boshqa tillardagi gap tuzilishlarini tuzib chiqamiz. Quyida o'zbek tilidagi ba'zi sodda gap tuzilishlariga ingliz tilidagi gap tuzilishlarini keltirib o'tamiz. Quyidagi belgilashlardan foydalanamiz:

E4-ega; G2 -kesim; E5-aniqlovchi; E6-to'ldiruvchi; E7- hol; M5- undov so'zlar; M6-engliz tilidagi ko'makchilar va modal so'zlar.

A. O'zbek tilidagi ba'zi sodda darak gap tuzilishining turli matematik modellarini quyidagicha bo'lsin:

- 1.<E4> \oplus <G2 >.
- 2.<G2 >.
- 3.<E4> \downarrow \oplus <E7> \oplus <G2>.
- 4.<E4> \downarrow \oplus <E6> \oplus <G2>.
- 5.<E4> \downarrow \oplus <E5> \downarrow \oplus <E6> \oplus <G2>.
- 6.<E4> \downarrow \oplus <E5> \downarrow \oplus <E6> \downarrow \oplus <E7> \oplus <G2>.
7. \downarrow <E5> \oplus <E4> \downarrow \oplus <E6> \downarrow \oplus <E7> \oplus <G2>.
8. \downarrow <E5> \downarrow \oplus <E5> \oplus <E4> \downarrow \oplus <E6> \downarrow \oplus <E7> \oplus <G2>.

B. O'zbek tilidagi darak gap modellariga mos ingliz tilidagi darak gap modellarini quyidagicha ko'rinishda bo'ladi.

- 1.<E4> \oplus <G2 >.
- 2.<E4> \oplus <G2 >.
- 3.<E4> \downarrow \oplus <E7> \oplus <G2 >.
- 4.<E4> \downarrow \oplus <E7> \downarrow \oplus <E6> \oplus <G2 >.
- 5.<E4> \downarrow \oplus <E5> \downarrow \oplus <E5> \oplus <G2 >.
- 6.<E4> \downarrow \oplus <E6> \downarrow \oplus <E6> \oplus <G2 >.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'zbek tilining Davlat tili maqomiga ega bo'lishi, uning jahon miqyosida obro'-e'tiborining ko'tarilishi, o'zbek tilini o'rganishga jahon xalqlari intillishining kuchayishi, uni o'rgatishga mo'ljallangan kompyuter dasturlariga bo'lgan ehtiyojni yanada ortirmoqda. Negaki, bunday dasturlar o'zbek tili leksikasini oson o'zlashtirishga, u yoki bu tushuncha topishga, xususan, fe'lning shaxs-son va zamonda tuslanishi, valentligi haqidagi to'liq ma'lumot olishga imkoniyat yaratishi mumkin. O'zbek tilidagi barcha so'z turkumlari asosida kompyuter dasturlarini yaratish juda katta hajmli, keng qamrovli ish bo'lganligi tufayli tadqiqotchi ish doirasini chegaralab olishi zarur. Ma'lumki, har qanday kompyuter dasturi lingvistik ta'minotga ehtiyoj sezadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Hakimov M.X., Axmedova X.I. Modellashgan kompyuter tarjimasi texnologiyasining model va algoritmlariga. Pec. науч. конф. с участ. заруб. учёных "Современные методы мат. физики и их приложения" 15-17 апреля 2015г. с. 254-257
2. Axmedova X.I. "Modellashgan kompyuter tarjimasi texnologiyasining algoritmlari "Amaliy matematika va information texnologiyalarning dolzarb muammolari Al-Xorazmiy 2014. Samarqand 15-17-sentabr 2014 yil.
3. Hakimov M.X., Gaynazarov S.M. "Berilganlar bazasi boshqarish tizimlari". Oliy o'quv yurtlari ucunun darslik. - T.: "Fan va texnologiya", 2013.
4. Nelyubin L.L. "Перевод и прикладная лингвистика." - M.:
5. Hakimov M.X. "Математические модели узбекского языка." O'zMU xabarlari, № 3, 2010, c.185.

THE ROLE OF ICT IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Bakirova Dilmira Raximberdiyevna,
an English teacher of Namangan region,
Naryn district, school № 36
bakirovadilmira@gmail.com/tel: 94 308 87 63

Annotation

The article deals with the concept of information technologies. The functions of the teacher in the educational process using information and communication technologies are specified.

Key words: ICT, educational, process, abilities, activities, abilities, development

Throughout my time as a school teacher, I have always wanted to make the lessons more interesting and memorable for the children. I have always been interested in the question: "What do I need to do to make the children happy to come to my class? "And today this issue remains relevant for me. It has long been known that the school should focus on the development of the student's personality, his cognitive and creative abilities. It is a great joy and helps a teacher when his office is equipped with a working computer space. And most importantly, using ICT, we must not forget about health-saving technologies. At the same time, you should always remember that the computer does not replace the teacher, but only complements it. I am sure that the purposeful use of information and communication technologies in the educational process in the classroom will speed up the formation of educational and cognitive competence of students, stimulate motivation and improve the quality of education. A modern lesson cannot be effective and interesting without the use of ICT, and the teacher's authority falls sharply if he does not follow modern pedagogical technologies. The development of lexical skills for their subsequent inclusion in the speech activity of students is the main task in mastering vocabulary. The use of computer technologies in the formation of lexical skills significantly increases the effectiveness of this process. I want to share my experience in using multimedia technologies in the lesson with you.

To work out the meaning of a word, I offer students, for example, an exercise on the distribution of words into thematic groups (school: chalk, desk, teacher. Family: mother, sister, aunt). For training in the use of words using a computer, I suggest that students make a sentence from these words: is, a, big, there, window, bedroom, in, my (the Is a big window in my bedroom). At the stage of training and applying vocabulary for productive activities, the defining operations will be connecting words based on the content of the utterance. To form productive lexical skills, I use a computer to train students in actions for combining lexical units. For example, an exercise for working out: - tell us what the listed items can be: a house, room, sofa, carpet. The other column contains adjectives: big, old, white, beautiful. The student must correctly compose phrases from these adjectives and nouns, moving them from the corresponding columns to the rows at the bottom. At the same time, the number of empty lines tells the student that there are other possible phrases that they have not yet compiled. The student who composes more phrases than others gets a higher number of points.

To form a productive skill, an exercise is performed to fill in the gap in the utterance. The indicator of correctness, in this case, is the correspondence of the semantic value of the substituted lexical unit to the one with which it is combined. For example, I suggest that students fill in the gaps in the dialogues with appropriate lexical units. Or, for example, I give you a task to choose a phrase to answer a question.

Would you like some tea?

- a) You are welcome
- b) Yes, please
- c) Help yourself

Fast execution of such exercises makes it possible to increase the volume of the studied vocabulary at the expense of saved time. The computer also allows you to intensify the process of learning vocabulary based on the performance of different tasks by children, but equal in complexity. Here is an example of an exercise on the use of lexical units in speech activity: children should make a complete dialogue from disparate replicas

- Yes, yes. Take it, please.
- Help yourself.
- Thank you! I like oranges. May I have an orange?
- Would you like fruit and ham?
- Yes, please. May I have five apples, please?

In conclusion, it is necessary to proceed from the statement that the computer will not replace a teacher or a textbook, so it is designed for use in conjunction with other teaching tools available to the teacher. I think that every teacher should plan their lessons so that the use of computer support is the most productive, relevant and interesting. The use of ICT allows teachers and students to keep up with the times. And this is especially important for our students, because knowledge of the computer, the use of various programs, the ability to design and, of course, present the result of their work will be useful to them in their future professional activities, will help them become a competent specialist.

References:

- 1.Beynon J. and Mackay H. (1989). Information technology into education: towards a critical perspective
- 2.Collis, B., & Jung, I. S. (2003). Uses of information and communication technologies in teacher education.
- 3.Vanaja, M. & Rajasekhar, S. (2009), Educational Technology and Computer Education, Neelkamal Publications Pvt. Ltd., Hyderabad.

ONA TILI DARSALARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Baxromjanova Umida Baxromjon qizi,
Namangan viloyati Chortoq tumani,
15-maktabning Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
bahodirsahmatov@gmail.com/ tel: 930549054

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, o'quvchi yoshlarda ona tiliga mehr-muhabbat tuyg'ularini uyg'otish, ularning savodxon bo'lismiga erishish, aniq mantiqli nutq sohibi qilib tarbiyalash, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda yozma nutqini rivojlantirish malakalarini tarkib toptirish haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, innovatsion, ona tili, o'yin, pedagogik, faol, metod

Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o'sib kelayotgan yosh avlodda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini singdirishda milliy tilga o'z xalqining an'analariga iftixor tuyg'usini tarkib toptirishda ona tili fanining o'mni beqiyosdir. Ona tili darslari oldiga qo'yiladigan vazifalar va ularni amalga oshirish yo'llari, har qanday mukammal dastur asosida yaratilgan takomillashgan darslik, samarador usullar bilan o'quvchilar ongiga singdirilgandagina kutilgan natija berishi mumkin. Hozirgi zamон talabi darajasida dars o'tish uchun o'qituvchilarga quyidagi omillar asos bo'lomog'i lozim: didaktika va tarbiya nazariyasi bilan puxta qurollanish; Innovatsion texnologiyalardan foydalanish; O'z fani bo'yicha yangiliklardan boxabar bo'lism; Dars o'tishning noan'anaviy usullarini amaliyotda qo'llash; O'quvchilarning bilimi, malakasi va ko'nikmalariga mos tarzda ta'lum mazmunini yangilash; O'qitishda kompyuterlarni joriy etish; Nutqiyl jihatdan barkamol bo'lism, isbotlash, isbotlash va malakalarini egallash. Shuning uchun bugungi zamон pedagogi turli xil o'qitish usullari orqali o'quvchini mavzuga jalb etishi va DTSdan ko'zlangan maqsadga yetishi lozim. Ayniqsa 5-sinfda ona tili fanidan Fonetika va Leksikologiya bo'limirini o'qitishda biroz murakkabliklar yuzaga kelishi mumkin. Shunda pedagog an'anaviy ta'lum metodlaridan chiqib, noan'anaviy yo'sinda saboqlarni tashkil etishi samarali natija beradi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish dars samaradorligini oshiruvchi vositadir. Bu ta'lum o'quvchilarning bilimlarini mustaqil egallahga undovchi o'qitishning muammoli uslubidir. Yangi pedagogik texnologiyalarga muvofiq o'quvchi ona tili materiallarini tayyor holda o'zlashtirmay, uni izlashi, ijodiy faoliyat ko'rsatishi zarur. Ona tili saboqlarini tashkil etishda "Fikrlarning tarmoqlanishi", "BBB", "FSMU", "Venn diagrammasi", "Charxpakal", "Tushunchalar tahsil", "Raqamlar so'zlaydi", "Baliq skeleti", "Davom ettir", "Elpig'ich", "Bumerang", "Zakovat", "Himoya", "Torozi", "Savol loto", "Ha yoki yo'q", "Svetafor" o'yini singari bir qator ta'lumiyo o'yin va noan'anaviy ta'lum metodlaridan ham foydalanish mumkin bo'lib, saboqlarni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilishda ularning ahamiyati katta. Uni har bir o'qituvchi o'zi saboq berayotgan o'quvchilarning harakteri, iqtidori va qiziqishidan kelib chiqib o'ziga xos yo'sinda tashkil etishi, o'zgartirishi, ijodiy rivojlantirishi yoki o'xshash variantlaridan foydalanishlari mumkin.

"Svetafor" ta'lumiyo o'yini: Bu o'yinda "Fonetika" bo'limi yuzasidan o'tilganlarni takrorlash darvlarida keng foydalaniladi. O'yinga uch xil, ya'ni svetafor rangidagi kartochkalar hamda savollar uchun mashinalarning apleksatsiyasidan foydalanish mumkin. Buning uchun rangli kartochkalar o'quvchilarga tarqatiladi.o'qituvchi savollar yozilgan ko'rgazmani doskaga iladi. Sinf guruhlarga ajratiladi. Guruh a'zolari tartib bilan savollarga javob beradi. Javobni to'g'ri deb hisoblagan o'quvchilar yashil, noto'g'ri deb hisoblaganlar qizil, savolga javob topa olmagan o'quvchilar sariq krtochkani ko'taradilar. Har uchchala guruhg'a 3 tadan 5 tagacha savol berish mumkin. Har bir sariq kartochkaga bir ball ayirib olinadi. Qizil kartochkada noto'g'ri deb topilgan savolning aniq javobi uchun bir ball qo'yiladi, noto'g'ri javob uchun yarim ball ayirib qolinadi.Masalan 1-guruhdha 30 ball, 2-guruhdha 30 ball, 3-guruhdha 30 ball bo'lib, biringchi guruh 5 ta sariq kartochka yig'sa, 25 ball qoladi.Qizil kartochka ko'targanlar javobning nima uchun noto'g'riliгини izohlab beradilar. Izohlab bera olmasalar yarim ball kamayadi.O'yin oxirida eng faol qatnashgan guruh taqdirlanadi. O'qituvchi o'yin uchun savolni darslikdan kelib chiqqan va bolalarning yosh xususiyatlari inobatga olgan holda tuzishi shart.

"Davom ettir" ta'lumiyo o'yini orqali o'quvchilar "Fonetika" bo'limidagi bo'g'lnlarni o'rganishga qartilgan saboqlarda, "Leksikologiya" va "Sintaksis" bo'limlarida qo'llanilsa yaxshi samara beradi.Bunda o'qituvchi o'quvchilarga ochiq bo'g'inlar yoki yopiq bo'g'lnlarni beradi. O'quvchilar berilgan bo'g'inga mos bo'g'in qo'shib, so'z hosil qiladilar. Bo-, bo'-, ji-, no-, sa-, gi-, za-, bi- va h.k. Bunda o'quvchilar bobo, bola, Bosit, Boqi, Botir, boxabar, bokira singari so'zlarni belgilashlari mumkin. Tan-, bek-, tir-, mak-, hukm-

va h.k. Tanbeh, tandir, tansiq, tantana, tanga, tanbal kabi so'zlarni keltirish mumkin.

O'qituvchi hosil qilingan so'zlarni havola etilayotganda birinchi guruh aytgan so'z boshqa guruh tomonidan takrorlanmasligiga e'tibor berishi va bolalarni ham shunga yo'naltirishi kerak. Ana shundagina o'quvchilar darsda e'tiborli, boshqalar fikrini hurmat qiladigan, hamda o'zlariga berilgan topshiriqda o'ziga xoslikka erishishga intiladigan bo'ladiilar. Eng asosiysi o'quvchilar bo'g'inni davom ettirishda xotira puchmoqlarida mayjud lug'at boyligiga murojaat qiladi va nutqini ana shu so'zlar bilan boyishiga ejrishiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, darslarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish faqatgina vaqtning o'tishi yoki bolalar uchun shunchaki odatiy hol emas, balki darslarning sifat va samaradorligini oshirishning muhim vositalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Po'latov I. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili darslarida innovatsion o'yinlar. - T.: 2005.
2. Safarova R. Ona tili o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. -T.:Sharq, 2016. -
- 3.Fuzailov S. 3-sinf ona tili darsligi. - T.: Sharq, 2016

O'ZBEK VA YAPON TILLARIDA SON BILAN BOG'LIQ EVFEMIK BIRLIKLER

Baxromova Nazokat Baxromovna

O'zDJTU lingvistika yapon tili I bosqich magistranti

Telefon: +998946746922

baxromovanazokat54@gmail.com

Anotatsiya: O'zbek tilshunosligimizda so'zlarni yumshatib, chiroli so'zlash qadimdan mayjud. Shu jumladan, sharq davlatlaridan biri bo'l mish Yaponiyada ham shunday qo'pol so'zlar o'rniiga emotsiyonal so'zlardan foydalaniladi. Faqtgina so'z bo'lib qolmay raqamlar ya'ni sonlar ham o'ziga xos evfemik birlik shakllariga ega.

Kalit so'zlar: Evfemizm, son, e'tiqod, yetti raqami, qirq raqami, to'rt raqami, o'n uch raqami.

Tilda xalq tasavvurlari va dunyoqarashining aks etishi tilshunoslik, falsafa kabi fanlarni hamisha qiziqtirib kelgan. Turli xalqlarning o'zaro aloqalari va insoniyatning ilmiy-madaniy rivojida amaliy jihatdan muhim o'rin tutgan bu har tomonlama keng va rang-barang faoliyat turi o'zining nazariy zaminiga ega bo'lishi kerak. Shuning uchun ham tarjimashunoslikning maqsadi? o'ziga xos iste'dodga ega tarjimonlar tomonidan amalga oshirilayotgan va turli tillardan o'girilayotgan har xil sohaga oid rang-barang janrlardagi adabiyotlar tarjimasini o'z ichiga olgan tarjima jarayonini muayyan yo'nalish atrofida uyuşhtirib, uning rejali asosda faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Bu tarjima asosida esa so'zlarning ma'nosini chuqur anglab yetish va chiroli, samimiy so'zlardan foydalanib tarjima qilishni talab etadi.

Evfemizm so'zi yunoncha eu-"yaxshi", phemi-"gapiryapman" so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, og'zaki yoki yozma nutqda qo'llaniladigan, ma'nosi neytral "vazifasi"ga ko'ra emotsiyonal bo'lgan so'z bo'lib, qo'pol yoki "beodob" so'zlar o'rniiga qo'llaniladi.

Xususan, sharq xalqlaridan biri bo'l mish yapon xalq tilida ham o'ziga xos evfemizmlar mavjud. "Evfemizm" so'zi yapon tilida 婉曲表現 enkyoku hyougen?"chiroli aylanib o'tish "degan ma'noni anglatib, samimiy so'zlardan foydalanish dib tushuniladi.

Faqat so'z (nom)gina emas, ayrim raqamlar, shu bilan bog'liq sana - yil, vaqt, oy, kun yoki inson yoshi kabilar ham evfemlashtirilgan. O'zbek xalqida, masalan, yetti raqami: yetti kunda chaqaloqqa nom berish, sochinini olish, beshikka solish - beshik to'yi yoki "aqiqa" o'tkazish; mакtabga berish; o'lim bilan bog'liq yetti o'tkazish, shuningdek, yetti og'ayni, yetti o'g'il onasi bo'lmoq, yetti yulduz (Etagon), Yetti qaroqchi, yetti xazina, yetti mo'jiza, yetti qavat ko'rpacha, Yettinchi osmon, yetti yoshdan yetmish yoshgacha, yetti o'lchab bir kesmoq, yetti pusht, yetti uxbab tushda ko'rmaslik, yetti kechayu yetti kunduz to'y bermoq kabi iboralarda yetti so'zi odatdagi son emas. Bu raqam omadli raqam hisoblanadi. Yoki qirq raqami. Qirq son ma'nosidan tashqari, yetuklik, komillik tushunchasini anglatadi. Qirchillama (yigit) ham qirq va chil (qirq)+la+ma elementlaridan kelib chiqqan. Muhammadga payg'ambarlik rutbasi qirq yoshida berilgan. Hazrati Umar bilan musulmonlar soni qirqta bo'ldi. Endi islom rivoji boshlanadi ("Hadis"dan). Son bilan bog'liq evfemik vositalar xalq orasida, og'zaki nutqda ko'proq ishlataliladi.

Son bilan bog'liq evfemik vositalar bo'yicha yapon xalqiga nazar tashlaydigan bo'lsak, yapon xalqi son bilan bog'liq aqidalarga, ularning ortidan keladigan baxt va baxtsizliklarga ishonishadi. Bu esa o'z navbatida e'tiqod bilan uzviy bog'liqdir. Yaponiyada "to'rt soni baxtsizlik keltiradi" deb ishonishadi. Chunki, to'rt raqami yapon tilida "shi" (死し) deb atalib, "shi" degani (死ぬ しぬ) o'lmoq degan ma'noni anglatadi. Xattoki ko'p qavatli binolarning tartib raqami yozilib chiqiladigan bo'lsa, barcha sonlar yoziladi, lekin to'rt soni yozilmay, besh soniga o'tib ketiladi. To'rtinchi qavatdagi xonardonlar eng arzon narxlarda sotiladiki, ko'pgina holatlarda yaponlar ushbu qavatda yashashdan bosh tortishadi. Bizda esa o'n uch raqami mana shunday omadsiz raqam deb hisoblanadi.

Shu holatlardan xulosa qilishimiz mumkinki, biz o'zbek xalqimizda ham yapon xalqida ham son bilan bog'liq evfemistik vositalarning alohida o'rni bor ekaniga guvohi bo'lamiz.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

O'zbek adabiyotlari

1.Омонтурдиев А.Ж. Эвфемик воситаларнинг функционал-услубий хусусиятлари: Филол. фанлари номзоди...дисс. - Тошкент, 1977. - Б. 83.

2. Рафиев А. Иборалар нутқимиз кўрки. - Тошкент: Ўзбекистон, 1985. - 340 б.
Yapon adabiyotlari

3. 山口治彦「第78回死の婉曲表現」記事 2014年6月5日 onary.sanseido-publ.co.jp 2ページ

4. 中島悦子「婉曲表現を中心として」研究図書室2016年8月155-172ページ

Internet saytlari

5. <http://www.natlib.uz> (O'zbekiston Milliy kutubxonasi)

6. <http://www.dbpia.co.kr> (KR Fanlar Akademiyasining talabalar uchun maxsus sayti)

7. www.japanzabon.sarkor.uz/information history.htm/

ONA TILI DARSLARIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Baxronova Muxayyo Abduraxim qizi
Navoiy viloyat Karmana tuman 4-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam berishi, interfaol ta'lism usullari, babs-munozaralar, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlardan yaratilishi, guruhlarda ishlash kabi jarayonlar bo'yicha ham fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lism, metod, interfaol, texnologiya, muammoli ta'lism.

Ta'lism oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishi va mustaqil fikr yuritishlariga undashi bevosita ta'lism beruvchi faoliyatiga bog'liq. Ta'lism beruvchi ta'lism oluvchilarini faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'l, usul va uslublarni o'qitish shakllari metod va vaziyatlarni izlaydi. Ta'lism oluvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatib o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi. Zero, "agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lism samarasini past bo'lishi muqarrar".

Muammoli ta'lism deyilganda, o'quv materialini ta'lism oluvchilar ongida ilmiy izlanishga undash, bilish vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi. O'rgatishning bu usulida ta'lism oluvchining fikrlash faoliyatida mantiqiy, to'g'ri, ilmiy xulosalarni izlash va o'zlashtirishga rag'batlantiradigan muammoli vaziyatlar vujudga keladi. Yuzaga kelgan muammoni hal qilish uchun, u o'rganiladigan qoidalarni to'g'ri tushunib olishga intiladi. Muammoli ta'lismni tashkil qilishdan asosiy maqsad:

- a) o'quvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatish;
- b) mustaqil bilim olish, o'z ustida ishlash ko'nikmasini singdirish;
- v) ta'lism oluvchilarini izlanuvchanlik qobiliyatlarini shakllantirish;
- g) o'z fikr - mulohaza va takliflariga suyanib xulosa chiqarishga, fikrlarni dalillar asosida asoslab berishga tajribalar o'tkazishga o'rgatishdan iboratdir. Tajribalarning ko'rsatishicha muammo natijalarini topish, ta'lism oluvchilarida o'qlishga havas, izlash-qidirishga intilish, intellektual hislar, ruhiy kechinmalarni hosil qiladi.

Beruniyning pedagogik va didaktik qarashlarida, o'quvchilarning o'qitish hamda tarbiyalash jarayonida birinchidan, turli mavzularda mulohazalar yuritishni, shuningdek o'quvchining zerikmasligini, xotirasiga malol keltirmaslikni (zo'riqtirmaslikni) ta'kidlab aytgan fikrlarini keltirish joiz: "Bizning maqsadimiz o'quvchini toliqtirib qo'ymaslikdir, hadeb bir narsani o'qiy berish zerikarli bo'ladi, va toqatni toq qildi. Agar o'quvchi bir masaladan boshqa bir masalaga o'tib tursa u xuddi turli tuman bog'-rog'larda sayr qilgandek bo'ladi, bir bog'dan o'tar-o'tmas, boshqa bog' boshlanadi. Kishi ularning hammasini ko'rgisi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi voqe-a-narsa kishiga rohat bag'ishlaydi".

Muammoli ta'lism ona tili o'qitishda keng qo'llanadigan interfaol metodlardan biridir. Bu ta'lism texnologiyasi o'quvchini fikrlashga, mulohazali bo'lishga, o'rganilayotgan hodisa haqida keng va chuqur mushohada yuritishga o'rgatadi. Til hodisalarini o'rgatishda shu texnologiyadan foydalansila, o'quvchilar mavzuni teran va ongli idrok etadilar. Ona tili ta'limida hamma mavzularni o'rgatishda bu usuldan foydalansib bo'lmaydi. Mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda bu usul qo'llanishi mumkin. O'qituvchi muammo qo'yilishi mumkin bo'lgan mavzuni to'g'ri belgilay olishi kerak. Agar mavzu to'g'ri belgilanmasa, kutilgan natijaga erishib bo'lmaydi. Muammo darsning ma'lum qismida yuzaga keltiriladi va o'quvchilar e'tiboriga havola etiladi. O'quvchilar qo'yilgan muammoni hal qilish uchun mavzuga oid nazariy tushunchalarni atroflicha o'rganadilar, muammo yechimiga yordam beradigan amaliy ishlarni bajaradilar. Bunday amaliy ishlarga til hodisalarini taqqoslash, guruhlarga ajratish, misollar topish, hukm chiqarish kabi mustaqil ishlari kiradi.

Xulosa o'mida aytish mumkinki, o'qituvchi bu texnologiyani qo'llashda sinfni guruhlarga bo'lib ish olib borsa, maqsadga erishish imkoniyatlari kengayadi. Guruhlar muammoni birinchi bo'lib yechishga intiladilar va faolroq ishlaydilar. Guruhlar bilan ish olib borish muammo yuzasidan bir necha yechimlarni qiyoslash imkoniyatini ham beradi. O'quvchilar o'qituvchi yordamida muammoga oid eng to'g'ri yechimni belgilaydilar.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yxati

6. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. - T.:O'qituvchi, 2004.
7. To'xliyev B. va boshqalar. Til va adabiyot ta'liming zamонавиу texnologiyalari. - Toshkent, 2011.
8. Xolmanova Z.T. Tilshunoslikka kirish. - Toshkent, 2005.
9. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. -Toshkent:Universitet, 2016.

GRAMMAR GAMES IN ENGLISH LESSONS

**Bekmatova Nodira Ismoiljonovna,
an English teacher of Namangan region,
Kasansay district, school № 52
tel:+ 911821833**

Annotation

This article is about grammar games in English lessons. Their use gives good results, increases the children's interest in the lesson, and allows them to focus their attention on the main thing - mastering speech skills in the natural situation of communication during the game.

Key words: games, grammar, communication, skills, interest, creative, improve

How do I make each lesson interesting and exciting and ensure that it develops the cognitive interest and creative thinking activity of students? When planning my lessons, I think not only about making sure that students remember new words and a particular structure, but also try to create all the opportunities for the development of each child's personality. To support children's interest in their subject, I try to understand what methods of work can attract children. We, foreign language teachers, are constantly looking for reserves to improve the quality and effectiveness of teaching a foreign language. I believe that our main task is to ensure that interest in learning a foreign language does not disappear. Games are of great help in solving these issues. Their use gives good results, increases the interest of children in the lesson, and allows them to focus their attention on the main thing - mastering speech skills in the natural situation, communication during the game. The place of games in the lesson and the time allocated to the game depend on a number of factors of preparation of students, the material being studied, the goals and conditions of the lesson, etc. For Example, if the game is used as a training exercise for the initial fixing, it can be allocated 20-25 minutes of the lesson. In the future, the same game can be performed by repeating the material already passed. The same game can be used at different stages of the lesson. The use of various games in a foreign language lesson helps to master the language in an entertaining way, develops memory, attention, intelligence, and supports interest in a foreign language. Games in foreign language lessons can and should also be used to relieve tension, monotony, when working out language material, when activating speech activity. Of course, it should be taken into account that each age period is characterized by its own type of leading activity. The use of games in foreign language lessons helps the teacher to reveal more deeply the personal potential of each student, his positive personal qualities (hard work, activity, independence, initiative, ability to work in cooperation, etc.), to maintain and strengthen educational motivation.

Grammar games in English lessons are necessary, and not only for children, will they help to get used to the adult students.

Activity 1. Games for recreation. The teacher suggests: "Imagine you see a tree with apples on it. Try to get them. They are so high. Stand up! Take them! You can't do it. Raise your hands up! It's so difficult to get the apples. Jump! Is there anything in your hands? Nothing? Jump once more! Now have a rest."

Activity 2. Cold warm hot. Goal: fixing the vocabulary on the topic. Game progress: game for fixing structures: "It is cold (warm, hot)." (Cold, warm, hot). The presenter needs to look away or leave for a while class. While the host is not present, students hide in the room any school subject, after showing this subject to the host. When the students have hidden the item, the host must enter and start searching for it. Students tell the host in English whether he is far or near located from the item. It uses the expression "it's cold (warm, hot)."

Activity 3. Shopping. Goal: Working out vocabulary on the desired topic. Game progress: the Teacher explains the task. The students' task is to finish the phrase "My mother went to town and bought ..." is a word that means an item from school or food.

P1: My mother went to town and bought a desk.

P2: My mother went to town and bought a desk and a pen.

P3: My mother went to town and bought a desk, a pen and a book.

If the student can't name a new word, they leave the game

Activity 4. Circle of attention (A game to study the construction of There is/There are).

The teacher asks students to look around the classroom and gives the task to list the items in it as follows: the first player names the largest item in the room, the second names the smaller item, the next-even smaller, and so on. So, on command, the players take turns saying sentences with words that correspond to

an ever-narrowing circle of attention. For example:

Pupil 1: There is a window in the classroom.

Pupil 2: There is a table in the classroom.

Pupil 3: There is a picture in the classroom.

Pupil 4: There is a vase on the table□ Students who make mistakes and do not name a smaller subject compared to the previous one are out of the game.

Thus, we see that using different situations in the lesson, the teacher makes it more interesting, increases the interest of students in learning a foreign language.

References:

- 1.Chen, I.J. (2005). Using games to promote communicative skills in language learning.
- 2.Hadfield, J. (1999). Beginners' Communication Games. Longman.
- 3.Huyen, N.T.T., & Nga, K.T.T. (2003). Learning vocabulary through games.

CONTRASTIVE STUDY OF SENTENCE STRESS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Bobokulova Dilnoza Bakhtiyorovna
Master's course student, UzSWLU
Tel: +998900054147

Abstract: The given article is dedicated to study the properties of sentence stress in English and Uzbek languages. The similarities and differing features of sentence stress is highlighted in the example of genetically irrelative English and Uzbek languages.

Key words: English, Uzbek, sentence, language, stress, emphatic, unemphatic.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению свойств ударения в предложениях на английском и узбекском языках. Сходство и отличительные черты ударения в предложениях подчеркиваются на примере генетически не родственных английского и узбекского языков.

Ключевые слова: английский язык, узбекский язык, предложение, язык, ударение, эмфатический, не эмфатический.

Annotasiya: Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida gap urg'usining xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Gap urg'usining o'xshashlik va farqli xususiyatlari genetik jihatdan noqardosh bo'lgan ingliz va o'zbek tillari misolida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ingliz, o'zbek, gap, til, urg'u, emfatik, noemfatik.

Sentence stress is the pattern of stressed and unstressed words across a sentence. Normally this emphasis is on words that carry important information, although this can change significantly, depending on the specific meaning the speaker wants to communicate. Like word stress, sentence stress can help you to understand spoken English, even rapid spoken English. Sentence stress is what gives English its rhythm or "beat". You remember that word stress is accent on one syllable within a word. Sentence stress is accent on certain words within a sentence.

A lot of great linguists and phoneticians such as A. Abduazizov, D. Bolinger, R. Alimardanov, V. Vassilyev, A. Gimson, I. Wolfson, J. Kenyon, D. Jones, G. Torsuyev, D. Fry and many others have fruitfully investigated different features of the accentual structure of the English languages. There are few works, which are dedicated to study stress in comparison. So in this work we are going to study some features of stress by contrasting genetically irrelative English and Uzbek languages.

As for stress these languages belong to the same class according to their features as both of them have dynamic, quantitative and qualitative word stress though the degree of accent differ from each other to certain extent, and according to the place of stress these languages greatly differ from one another as the stress in English is free where in Uzbek it is usually fixed that the stress in Uzbek is frequently found at the last syllable

It is known that in ancient languages the emphasis fell on the first syllable. The variable nature of the stress eventually led to weakening of the joints. The weak joint gradually disappeared, leading to the development of analytical structures. The analytical structures developed in the observed English language do not exist in them.

In English a separate word when used alone as a sentence is always stressed. In a sentence consisting of more than one word, some of the words are left unstressed. They are the words of small semantic value or those with a purely grammatical function: articles, prepositions, conjunctions, auxiliary, modal and link verbs, personal and reflective pronouns.

Words essential to the meaning of the utterance are normally stressed (nouns, adjectives, notional verbs, adverbs, demonstrative and interrogative pronouns). So words that provide most of the information are singled out by means of sentence stress.

Sentence stress is a greater prominence with which one or more words are in a sentence are pronounced as compared with the other words according to their informational (semantic) importance.

This greater prominence is achieved by:

1. Greater force of exhalation and muscular tension.
2. Changing of the pitch level.
3. Pronouncing the stressed syllables longer.

4. Not changing the quality of a vowel in the stressed syllable.

The most important piece of information conveyed in the sentence is called its communicative center. It may be expressed by a single word or a number of words. Usually it is the last word in a sense-group and it carries the terminal tone.

The main function of sentence stress is to single out the communicative center of the sentence, which introduces new information. So it performs a distinctive function and distinguished the speaker's modal and emotional attitude to the words.

Sentence stress may vary in degree. It may be full and partial. Full sentence stress in its turn may be unemphatic and emphatic.

1) Partial sentence stress is indicated by single stress-marks places below the line of print. E.g. I haven't the slightest idea.

2) Full unemphatic sentence stress is indicated by single stress-marks placed above the line of print. E.g. I haven't the slightest idea.

3) Full emphatic sentence stress is affected by greater force of utterance, greater force of exhalation and lengthening the sounds. Emphatically stresses syllables become more prominent and sound longer than syllables with unemphatic stress. It is indicated by double stress-marks. E.g. Stop talking!

Sentence stress can also be subdivided as to its function into syntagmatic stress, syntactic stress and logical stress.

Syntagmatic stress presents the most important functional type. Together with the main tones it singles out the semantic centre of the sentence or a sense-group. In sentences where no word is made specially prominent syntagmatic stress is usually realized in the last stressed word.

E. g. I am sending you two tickets for the theatre.

Syntactic (or normal) stress marks the other semantically important words within the utterance.

E. g. I am sending you two tickets for the theatre.

Logical stress is connected with the shifting of the syntagmatic stress from its normal place on the last stressed word to one of the preceding words. It often expresses something new to the listener and creates a new communicative centre.

Though we know that usually notional words are stressed in the sentence and form (functional) words are unstressed it is necessary to point out that any word in a sentence may have logical stress. A word which is made prominent by logical stress may stand at the beginning; at the end or in the middle of a sense-group but it is usually the last stressed word in it. Sentence stress on words following logical stress either disappears or becomes weak.

As for sentence stress we have mentioned above stating that in the English language most words belonging to the notional parts of speech such as nouns, verbs and adjectives are pronounced louder, stronger and more distinct than unstressed syllables or words belonging to functional or structural parts of speech.

This kind of phenomenon cannot be seen in Uzbek where all words though they are notional or functional. The distinction in their loudness can slightly be observed.

The other type of stress which is closely connected with the intonation of the utterance is a logical stress which can be found in both languages to emphasize a certain part of the sentence. The emphasized part of the sentence is mainly achieved by an emphatic intonation in connected speech. Besides that, there are certain words which help us to point out this kind of stress. One of them is the construction with emphatic it in English. For instance, there is another word which helps to emphasize a certain part of the sentence in English is the word "only". For example:

Only John came to see you yesterday (not others but John).

John only came to see you yesterday (just came).

John came only to see you yesterday (just to see).

John came to see only you yesterday (you is emphasized).

John came to see you only yesterday (not the other day).

This kind of sentences can have their equivalent in Uzbek which is based on literary translation such as faqat, faqatgina or shunchaki. Let us see some of them.

Kecha seni ko?rgani faqatgina Jon keldi.

Kecha seni ko?rgani Jon shunchaki keldi.

Kecha seni shunchaki ko?rgani Jon keldi.

Jon kecha faqatgina seni ko?rgani keldi.

Jon seni ko'rgani faqatgina kecha keldi.

Besides functional words may be stressed in some special cases:

I. Auxiliary, modal and link verbs are stressed in the following positions:

1. At the beginning of the sentence in general and alternative questions.

E.g. Can you come? Did you meet him?

2. When they stand for a notional verb in short answers for general questions. E.g. Yes, I am. Yes I have.

3. In contracted negative forms. E. g. He didn't do it.

4. To be is stressed when final and preceded by the object which is unstressed. E. g. I want him to be here.

5. Auxiliary verb to do is stressed in emphatic sentences. E.g. I do like it!

II. Prepositions are stressed when they consist of two or more syllables and are followed by an unstressed personal pronoun. E.g. The dog ran after him.

III. Conjunctions are stressed at the beginning of a sentence when followed by an unstressed word.

E. g. When he had gone | she went home too.

If he drives | he may be here at any moment.

IV. When a personal pronoun is connected by the conjunction 'and' with a noun they are both stressed. E.

g. My mother and I.

V. 'Have to' is stressed in the meaning of 'must'. E.g. He has to go.

The general rules for sentence stress are sometimes not observed: a word that should be stressed according to these rules may be left unstressed. In most cases it is rhythm that is responsible for the omission of stress.

Compounds are influenced in the following way:

1. When preceded by a stressed syllable they are stressed on the second element. E. g. They are all first-class. It is too old-fashioned.

2. When used as attributes before nouns stressed on the first syllable, the stress falls on the first element of the compound. E.g. She is a good-looking girl.

3. When two nouns occur together the first being used attributively, the second is not stressed. E.g. film-star, telephone-book. But if the second noun is polysyllabic it must be stressed. E.g. picture gallery, detective story.

Some words belonging to the notional parts of speech are not stressed in certain cases:

1. When a word is repeated in a sense-group immediately following, the repetition is generally unstressed.

E.g. - How many books have you got?

- Two books.

2. Word-substitutes like 'one' are usually unstressed.

E.g. I don't like this dress. Show me that red one.

3. When the word 'most' does not express comparison, but a high degree of quality and is equivalent to 'very', 'extremely' it is not stressed.

E.g. This is the most beautiful picture.

4. The pronoun 'each' in 'each other' is always unstressed.

E.g. They loved each other.

5. The adverb 'so' in 'do so', 'think so' is not stressed.

6. The conjunctions 'as' in the constructions of the type 'as well as' is not stressed.

7. The word 'street' in the names of streets is never stressed. E.g. Oxford Street.

When we analyze the stress in any language we cannot say that a language

has the same pattern of its accentual structure. We usually say the stress in Uzbek is fixed as it falls at the last syllable of the word, but this is not always true.

References:

1. Abduazizov A.A. English Phonetics. A Theoretical Course. - T., 2006, 232 p.
2. Alimardanov R.A. Pronunciation Theory of English. - T 2009, 120 p.
3. Bolinger Interrogative Structures of American English. University Alabama Press, 1957, 136 p.
4. Jones D. An Outline of English Phonetics. - Cambridge, 1976, 231 p.
5. Vassilyev V.A. English Phonetics. A Theoretical Course. - M., 1970, 279 p.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKR YURITISHGA O'RGGATISHDA O'YINLARNING AHAMIYATI

Boltaboeva Dilorom To'xtasinovna,
Namangan viloyati Chortoq tumani,
42-maktabning Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
boltaboyevadilorom@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga o'rGGatishda o'yinlarning ahamiyati va ulardan qanday foydalanish tartiblari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil, o'rGGatmoq, o'yin, ahamiyat, ona tili va adabiyot, dars

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lif to'g'risida" gi Qonunida "... ijodkor shaxsni tarbiyalash ta'lif tizimining bosh vazifasi..." deb belgilandi. Demak, o'qituvchining bosh vazifasi-o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat. Shunday ekan, biz o'z darslarimizda o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga o'rGGatishimiz, ularning aqliy va nutqiy faolligini oshirishimiz zarur. Buning uchun interfaol usullar va intellektual o'yinlardan samarali foydalanish talab etiladi. Ulardan unumli foydalanish asosida o'quvchilarning bilimlari oshadi, mustaqil fikr yuritish mushohadalari shakllanadi va faolligi ortadi.

O'quvchilarni ijodiy va mustaqil fikr yuritishga hamda nutqiy faollikka undovchi usullardan biri bu "Fikrni davom ettiring" usuli hisoblanadi. Ona tili darslarida matn yaratish va matn ustida ishlash vaqtida uni qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, o'qituvchi "Vatan" mavzusida mustaqil tarzda navbatma-navbat gap aytib, bog'lanishli matn tuzish topshirig'ini beradi:

1-o'quvchi: "Vatan - kindik qonimiz to'kilgan yurt" desa,

2- o'quvchi: "Har bir inson o'z Vatanini sevib, ardoqlab yashaydi", - deydi.

3-o'quvchi : "Zero, Hadisi sharifda "Vatanni sevmoq iymondandir" deb davom ettiradi.

Shu tariqa barcha o'quvchilardan mavzu doirasida qandaydir fikr bildirish talab etiladi. Bu usul o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tezkor mushohadaga va ifoda imkoniyatining kengayishiga ijobjiy ta'sir etadi.

"Aldamchi matn" usuli o'quvchilarni berilgan fikrlarning to'g'ri- noto'g'riliгини tezlikda anglashga, ziyraklik bilan taqqoslashga, o'qigan va xotirasida qolgan ma'lumotlar asosida to'g'ri qarorga kelishga, ularni sinchkovlik bilan kuzatish orqali tahlil qilib, o'z fikrini asoslashga va mustaqil mulohaza yuritishga o'rGGatadi. Bu usulni darslarning mustahkamlash bosqichlarida qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchi o'tilgan mavzuga oid bo'lgan, lekin unda noto'g'ri ma'lumotlar ham keltirilgan matn o'qiydi. Bolalar undagi noto'g'ri ma'lumotlarni qoldirib, to'g'ri ma'lumotlarni daftarga yozadilar. Keyin ishning natijasi yozilganlarni o'qish va hamkorlikdagi tahlil asosida ko'rib chiqiladi. "Aldamchi matn"dan to'g'ri matn yarata olgan o'quvchilar rag'batlantiriladi.

"Xotira mashqi" usuli o'quvchilarning xotirasini mustahkamlashga, teran fikrlashga, aniq va ravon so'zlashga o'rGGatadi. Bu usulni qo'llashdan avval o'quvchilar kichik guruhlarga ajratiladi va bellashuv o'tkazilishi aytiladi, unda tezkorlik, xotira va bilimdonlik talab etilishi ta'kidlanadi. Shundan so'ng o'qituvchi o'quvchilarga ona tili yoki adabiyotga oid 10 ta so'z (masalan, doston, g'azal, ruboiy, lirika, tragediya, hikoya, ko'chim, roman, vazn, chiston ...tarzida)ni aytadi. O'quvchilar belgilangan vaqt oralig'ida yodida qolgan so'zlarni yozuv taxtasida yozadilar, unutib qoldirilgan so'zlarni guruh a'zolari to'ldiradilar va ularga izoh berib, misollar keltiradilar. Qaysi guruh a'zolarining xotirasini va javoblari yaxshi bo'lsa, o'sha guruh g'olib bo'ladi.

"Ta'rif va ijodkor" usuli: Bu usuldan foydalanishda sindf guruhlarga bo'linib, oldindan topshiriqlar beriladi. Guruhlar shartli ravishda nomlanadi, masalan, "Ta'rif beruvchilar" va "Ijodkor" guruhi. Birinchi guruh ikkinchi guruhga ta'riflarni aytadi. Shundan so'ng guruhlar ushbu ta'rif qaysi ijodkorga tegishli ekanligini topadi. Agar birinchi berilgan ta'rifdan so'ng darrov bu ta'rifning qaysi yozuvchi yoki shoirga tegishli ekanligini topishsa, - 5 ball, ikkinchi ma'lumotdan so'ng topishsa, - 4 ball va uchinchi urinishda topsalar - 3 ball yig'ishadi. O'qituvchi ta'rif qaysi ijodkorga tegishli ekanligini topgan guruhdan yana ijodkor hayoti va faoliyatiga doir ma'lumotlar qo'shimcha qilishini so'raydi va baholab boradi. Bu metod orqali har bir o'quvchi ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, 8-sinf adabiyot darsida bu metoddan quyidagicha foydalanish mumkin:

"Ta'rif" guruhidan "Ijodkor" guruhiga savollar. 1-bosqich: 1-ma'lumot. U she'riyatimizga shamolday kirib keldi. Balki bo'ronday. 2-ma'lumot. Lermontovning "Iblis" dostonini o'zbekchaga o'girdi. 3-ma'lumot. "Norbo'ta" va "Naxshon" dostonlari muallifi. Javob : Usmon Nosir

2-bosqich: 1-ma'lumot. Umrining oxiriga qadar "Jahon adabiyoti" jurnali bosh muharriri vazifasida ishlagan. 2-ma'lumot. Ilk kitobi "Zamon.Qalb.Poeziya" deb ataladi. 3-ma'lumot. Oxunqaynar qishlog'ida tug'ilgan. Javob : Ozod Sharafiddinov

"Ta'rif va ijodkor" usuli orqali o'quvchilar mavzuni mukammal o'zlashtiribgina qolmay, o'qituvchi ularni faollikka, topqirlilikka o'rgatadi va oqilonqa baholay oladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada keltirilgan zamонавиј metodlar o'quvchida mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatbardosh, yetuk mutaxassis bo'lishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yo'ldosheva N., Murodova S. Adabiyot darslarida zamонавиј pedagogik texnologiyalarni qo'llashning afzalligi. T., 2007.

2.To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. (Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari) -T., 2012

QISSANING YANGI UMRI. KINOQISSA

Boburjon Boymatov

Termiz davlat universiteti 1-bosqich magistranti

Telefon: +998919073969

e-mail: boburjon.boymatov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuvchi Erkin A'zamning "Pakananing oshiqli" qissasi va "Pakana" kinoqissasi o'zaro qiyoslangan. Shu orqali adabiyotimizda paydo bo'lgan kinoqissaning janr xususiyatlari haqidagi qarashlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Kinoqissa, qissa, kompozitsiya, syujet, personajlar sistemasi, roviy, rivoya, muallif pozitsiyasi.

Bugungi kunda dunyoda san'atning yangidan-yangi turlari paydo bo'lmoqda. Xususan, so'z san'ati bo'lmish adabiyotga kino san'atining ta'siri tufayli kinoetyud, kinohikoya, kinoqissa kinoroman deb atalgan yangi janrlar kirib keldi. Bu kabi hodisalar o'zbek adabiyoti uchun ham yangilik emas. Milliy adabiyotimizda o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan iste'dodli ijodkor Erkin A'zamning kinoqissalari mana shunday yangi janrlar sirasiga kiradi. Adibning "Pakana", "Piyoda", "Zabarjad", "Suv yoqalab", "Qarzdor", "Farishta" kabi kinoqissalari adabiyotimizda o'ziga xos voqeа bo'ldi, desak, yanglishmagan bo'lamiz. Bu kinoqissalarning ko'pchiligi xalqimiz tomonidan sevib tomosha qilinadigan filmlarga aylangan. Ayrimlari esa, hatto, jahon miyqosidagi festivallarda qatnashib, yuksak mukofotlarga ham sazovor bo'lgan.

Shu o'rinda har qanday kishida "kinoqissa o'zi adabiyotga aloqadormi, uning to'laqonli a'zosi bo'la oladimi, agar shunday bo'lgan taqdirda qaysi adabiy turga kiradi?" degan asosli bir savol tug'ilishi tabiiy hol. Shu kabi savollarga javob topish uchun Erkin A'zam kinoqissalari orasida avval boshqa janrda yaratilib, so'ng kinoqissaga aylantirilgan "Pakananing oshiqli" nomli qissa va "Pakana" deb nomlangan kinoqissani o'zaro qiyos qilamiz.

Ikki asar (ikki janrning ham ? B.B.) orasidagi dastlabki farq asarlarning turlicha hajmda ekanida. Kinoqissaga evrilish jarayonida asar hajmi biroz qisqargan: "Pakananing oshiqli ko'ngli" qissasi 61 sahifadan iborat bo'lsa, "Pakana" kinoqissasi 51 sahifadan tashkil topgan. E'tiborga molik tomoni esa qissa hajman katta bo'lsa ham qissaning boblarining soni kam ? 20 ta. Kinoqissaning hajmi kichik bo'lsa ham undagi boblar soni ortiqroq ? 35 ta. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, kinoqissadagi boblar hajman kichik bo'ladi, bu kino san'atiga xos ixchamlik va aniqlikning ustun jihat ekanligi bilan izohlanadi. Bugungi kun kino san'atida ham kadrlarning tez-tez almashishi, voqealar rivojining shiddatli ekanligi odatiy holga aylanib ulgurgan. Mana shu jihatlarni hisobga olib, kinoqissadagi boblarning hajmi qisqa ekanligini janrga xos xususiyat deb qabul qilish to'g'ri bo'ladi. Kinoqissaga xos deya e'tirof etayotganimiz, hajman qisqalik nafaqat asar, umimg boblari, shu bilan birgalikda asar kompozitsion unsurlarining boshi hisoblangan sarlavhada ham aks etgan. Qissa nomi "Pakananing oshiqli - kinoqissa nomi "Pakana".

Kinoqissaga xos bo'lgan ixchamlikning yuzaga kelishiga ikki xil omilni sabab qilib ko'rsatishimiz mumkin. Birinchisi, kinoqissada vaqt reglamentini nazarda tutib shunday yo'l tutilganligi bo'lsa, ikkinchi omil deb globallashgan axborot asrida barcha janrlarda yuz berayotgan ixchamlashishni aytish ham o'rinli bo'ladi. Ko'pchilik adabiyotshunos olimlar ham bu borada fikrlarini bildirib o'tganlar. "Janrlarning hajmi jihatidan bu tarzda ixchamlashishining muhim asoslari bor. Avvalo bu hodisa kishilarning turmush tarzidagi o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Kishilarning vaqt yillar o'tgani sayin tig'izlashaveradi. Chunki ular o'z yashash sharoitlarini yaxshilash va qulaylashtirish uchun muttasil izlanishadi. Ularning ishi ko'paygandan ko'payib boraveradi. Kishilarning ehtiyoji ortgan sayin ularning vaqt ham qadrli bo'laveradi."

Olib borayotgan kuzatishlarimiz natijasida ikkala asar syujetidagi farqlar ham ko'zga tashlandi. "Pakana" kinoqissasida qissaga nisbatan syujetdagi o'zgarishlar talaygina. Pakananing ota-onasi, Dadilbek singari qator yangi obrazlar bilan bog'liq sahnalar kinoqissaga yangilik sifatida kiritilgan. Qissada mavjud bo'lgan bir qator voqealar, bir qancha obrazlar va ko'rinishlar kinoqissaga kiritilmagan. Jumladan, qissa boshidagi roviyning Pakana bilan kitobxonni tanishtirishi, Pakana haqidagi ma'lumotlar, Pakananing pakanalikka qarshi sinab ko'rgan usullari, o'qishdan keyingi chet viloyat teatriddagi "Astrobodda bo'lgan ikki yillik surgun"i , Otaxon dramaturning bazmi, Qamara opa bilan bo'lib o'tgan munosabatlar, Nurali ismlni yigit bilan bog'liq voqealar qissada qolib ketgan, yangi asardan o'rin olmagan. Kinoqissada ham, qissada ham bor obrazlar bilan bog'liq voqealar ham sezilarli darajada qisqartirilgan. Qisqartirishlar sababi kinoqissa janrining ixchamlik talabi va estetik jihatdan ba'zi sahnalarning ekranbop emaslidigidir.

Muallif kinoqissada personajlar tizimida bir qator o'zgarishlarga qo'l urgan: Qissada ism berilmagan Pakana Shamshodbek nomini olgan. Asarga yana bir pakana - Dadilbek kiritilgan. Bularga qo'shimcha ravishda

kinoqissaga Pakana - Shamshodbekning ota-onasi - Karomat xola va Zarif aka, lo'li qiz - Zuhra, Bakir lo'li, Dorifurush chol, Opa, Ammaning qizi kabi obrazlar olib kirlgan. Ta'kidlash joizki, bu yangi obrazlar yordamchi obrazlar bo'lib, bosh qahramonning individual xususiyatlarini ochib berishda muhim rol o'ynaydi.

Kinoqissasi va qissa orasidagi yana bir tafovut muallifning tutgan pozitsiyasida namoyon bo'ladi. Adib asarni kino uchun yozganligi va yozish jarayonida o'zini rejissyor o'rnida tasavvur qilib, qayerda qanday kino effekti bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Ushbu kinoqissaning birinchi bobidagi "Parivash oxista yurib, yo'q, yurib emas, go'yo suzib kelmoqda. Ana shu holatni aks ettirgan kinolenta uzra filmning nomi, unga aloqador ijodkorlarning ism-familiyalari birin-ketin paydo bo'la boshlaydi" so'zlaridan adibning ijodiy niyatini va asar haqidagi tasavvurini bilib olish mumkin.

"Pakana" asari asosan dialog ustiga qurilgan, dialoglar oldidan nutqning qaysi personajga tegishli ekanligini anglatish uchun personaj ismi yozilgan. Kinoqissada roviy va personajlar nutqi ko'pda qorishib ketmagan, alohida ajratilgan. Izohlar qavs ichida aks etgan. Bunday remarkalar qahramon so'zlayotgan mahaldagi uning xatti-harakatlari, yoki holatini sharhlash uchun qo'llanilgan.

"DADIL. Hi?

SHAMSHODBEK. Hi?

DADIL (Shamshodning qo'lidagi to'rxaltaga ishora qilib). Qalay, foydasi bo'lyaptimi?

SHAMSHOD. O'zlariga-chi?

DADIL. E, bu hammasi bo'limg'ur gap! Sabzi bilan ish bitganida, men allaqachon Gulliver bo'lib ketardim! Qaytaga, sabzi yeaverib quyon bo'lib qolay dedim!"

"Pakana" kinoqissasidan olingen ushbu parcha yuqorida aytganimiz, izohlar va nutq egalarining nomi kabi unsurlarning matndan ajratilgan holatda aks ettirilganligini ko'rish mumkin. Bu jihat bilan kinoqissa drama janri bilan o'xshashlik hosil qiladi.

Kuzatishlarimiz davomida kinoqissaning shaklan va mazmunan adabiy badiiy asar talablariga to'la javob berishi ma'lum bo'ldi. O'ziga xos bo'lgan kompozitsiyasi, ekranga moslangan syujeti, asar voqealarining dramadagi kabi hozir bo'layotgandek taassurot uyg'otishi, hikoya qilishda roviyning sezilarli darajada passiv o'rin tutishi yangi bir janrga xos. Bshu jihatdan "Pakananing oshiq ko'ngli" qissasi "Pakana" nomli kinoqissa yangi umrini yashashni boshladi.

Zamon o'zgarishi bilan qaysidir janr ustunlikka chiqishi, qaysidir janrlarda yozish kamayishi yoki umuman yozilmasligi, qaysidir janrlarda esa yozish tamoyillari o'zgarishi va yangi xususiyatlarni namoyan qilishi mumkin. Bu tabiiy, chunki olamda hamma narsa rivojlanadi, doimiy harakatda bo'ladi.

Kinoqissa ham xuddi shunday evrilishlar natijasida adabiyotimizga kirib kelgan yangi, o'ziga xos janrdir. Ko'pchilik adabiyotshunos olimlarimiz ham kinoqissani adabiyotimizga yangi janr sifatida qabul qilishga tayyor. Masalan, f.f.d. professor Dilmurod Quronovning fikricha, "epik janrning kino ta'sirida shakllangan modifikatsiyalari - kinoetyud, kinohikoya, kinoqissa, kinoroman kabilalar ham adabiyot mulkida fuqarolik olishga haqli."

Bu janrning imkoniyatlari keng, o'qishli va ixcham. Bugungi kunda Erkin A'zam, Sharof Boshbekov kabi yozuvchilarimiz kinoqissa janrida ijod qilish bo'yicha katta tajriba to'plaganlar. Balki yaqin kelajakda kinoqissa janrida yozilgan asarlar adabiyotimizda ko'plab yaratilishi mumkin. Shundan keyin kinoqissani adabiyotshunosligimizda o'rganish qamrovi ham kengayib, kinoqissaning mustaqil janr sifatida boshqa janrlardan yaqqol ajralib turadigan xususiyatlari namoyon bo'lishi mumkin. Bu kabi prognozlar haqiqatdan uzoq hodisa emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A'zam E. Ertak bilan xayrashuv: qissalar va hikoyalar. -T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007. -200 b
2. A'zam E. Kechikayotgan odam: Qissalar. - T.: Sharq, 2002. -446 b.
3. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. -T.: Navoiy universiteti, 2018. -480b.
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. -T.: A.Qodiriy, 2004. -260
5. Shofiyev O. Kechikayotgan odam obrazi // "Sharq yulduzi" jurnali 2016-8. 143-149 b.

LEXICAL GAMES IN ENGLISH LESSONS IN PRIMARY CLASSES

**Bozorbayeva Dilfuza Abdurasulovna,
an English teacher of Namangan region,
Uchi district, school № 25
bozorboyeva dilfuza@gmail.com**

Annotation

The article is devoted to the description of the game method as a means of teaching a foreign language, examples of lexical games that allow you to quickly expand the vocabulary of students, develop speaking skills and increase the mental and speech activity of students.

Key words: lexical, primary, games, activity, communicate, creative, vocabulary

One of the main issues that every teacher is concerned about is increasing motivation, maintaining and developing students' cognitive interest. Learning a foreign language in primary school should be bright and memorable. The use of game forms of organization of educational activities contributes to the increase of students' cognitive activity, the formation of interest in knowledge, the development of educational motivation and initiative, and the desire for creative activity. The game for children is the most free form of their activity, with the help of which the surrounding world is studied, a wide scope for personal creativity, the activity of self-knowledge, self-expression opens. Using the game in English lessons helps to relieve fatigue and tension, create a friendly atmosphere in the classroom, remove the psychological barrier, and increase motivation to learn the language.

There are the following types of games: phonetic, spelling, grammar, speech and lexical games. In this article, I would like to talk about lexical games, since students usually treat learning vocabulary as a boring and uninteresting activity, and in the game, it happens unnoticed by them.

The goal of the lexical games:

- develop cognitive interest
- increase students' motivation
- train students in the use of vocabulary in situations close to the natural environment
- to activate the speech-thinking activity of students
- introduce students to word combinations
- to develop speech reaction of the students

I offer several lexical games that I often use in my teaching activities.

Activity 1.THE LAST LETTER

Two teams are formed. The representative of the first team calls the word, the students from the second team must come up with a word with the letter that ends the word named by the first team, and so on. The team that names the word last Wins. For example tea, apple, egg, etc.

Activity 2. WHAT'S IN THE BOX?

One of the students draws a gift box on the blackboard, tells who the gift is for, and asks the others to guess what's in it. If it is difficult for children to guess, the theme of the gift is indicated, for example, "Food", "Clothing". This game allows you to repeat all the vocabulary for a year of training. It can also be timed to coincide with the birthday of one of the students.

Activity 3. BE QUICK

One of the students starts the game by saying a word in English. Team representatives take turns quickly calling a word that begins with the last letter of the previous word, for example good, dark, kind, doll, long, etc. If the player could not quickly come up with a word, he is eliminated from the game. The team that has more players left at the end of the game wins.

Activity 4.WHO KNOWS THE PARTS OF THE BODY?

The teacher quickly gives the task to the representatives of two teams in turn, for example: "Touch your shoulders", "Show your mouth", and so on. If the student completed the task correctly, the team gets a point, and if they made a mistake, the team loses a point.

Activity 5.WHAT'S MISSING?

There are pictures on the Board with the words being studied. The teacher asks students to close their eyes and discreetly removes one of the images. The students' task is to guess which image has disappeared.

Activity 6.GUESS THE RIDDLES

Students are divided into two teams. The teacher gives riddles to each team in turn. For example: "It is a vegetable. It is long. It is orange" (Carrot).

Thus, using the game and the ability to create speech situations cause students to be ready and willing to play and communicate. There is no doubt that the list of lexical games I use in my lessons does not end there.

References:

- 1.Cameron, Lynne, 2001. Teaching Languages to Young Learners. Cambridge: Cambridge University Press
- 2.Greenall. S. 1990, Language games and activities. Hulton educational publications Ltd, Britain.
- 3.Lewis, Gordon and Bedson, Gunther. 1999. Games for Children. Oxford: OUP.

DIDACTIC GAMES IN TEACHING ENGLISH

**Burxanova Muyassar Shamshiddinovna,
an English teacher of Namangan region,
Yangikurgan district, school № 38
burxanova 2020@inbox.ru/tel: +998 97 5918586**

Annotation

This article describes several types of games and their role in learning. The use of games in foreign language lessons helps the teacher to reveal more deeply the personal potential of each student, his positive personal qualities (hard work, activity, independence, initiative, ability to work in cooperation, etc.), to maintain and strengthen educational motivation.

Keywords: games, interesting, communication,

Games in foreign language lessons in primary school help to combine the pleasant with the useful: playing, children have the opportunity to move, stretch during the school day, relax from long sitting at the desk, and, also, the consolidation of vocabulary together with some action (to catch a ball, touch an object, get up) is much faster than with passive work. We offer you to get acquainted and actively use different games for foreign language lessons in your work. They can be used for students of any age, but they will be especially relevant for children 6-11 years old.

Activity 1. "Score".

All participants sit in a circle. The host calls the number. Immediately after the number is called, exactly as many people as the number sounded should stand up. Perform the task in silence. Children can sit down only after they say "thank you".

Activity 2. "Chain". The game consists of a chain of pictures with actions (nouns, adjectives, prepositions). Walking along this chain, the student says simple sentences (possible at speed):

I like apples. I like plums. I like ...	He is strong. He is fat.
He was in the park yesterday.	He was in ...
We slept in the fridge yesterday.	We ate soup yesterday...
We wear trousers in autumn.	We wear sandals in summer...
He can jump in the kitchen...	He is ...

Recommendations: This game applies to any grammatical topic (He is going to..., We'll...) if you put An x on the picture or? - negative or interrogative sentences are made accordingly. If you put time markers on the image, you can work out a mixture of times and different types of offers. You can give markers or pronouns as the child moves along the chain, working out the element of surprise and reducing the communication lag. This increases the effectiveness of the training. To increase the child's interest in the game, make very funny suggestions (for example, you can "mix up" the seasons, location, never, sometimes ...).

Activity 3. "Four corners".

This is a mobile game that allows children to stretch, switch and focus their attention and become the basis for short statements. You can play as follows: prepare 4 signs with the words I love it, I like it, It's OK (or I don't mind it) and I hate it and hang one sign in each corner of the class. Then you name something, such as math tests, and ask the children to run as quickly as possible to the corner where the sign expresses their attitude to the name. Then ask the children to explain their attitude, such as I hate math tests because they are difficult or I like math tests because I like maths. Then you name a new topic and the children will regroup.

Activity 4. "Categories"

A good game for repeating and systematizing vocabulary: Categories. Divide the children into two teams. Name a category (for example, People). Each team writes down as many words related to this category as they can remember over some time (for example, 3 minutes or 5 minutes). Then you compare the lists. If a word is repeated in the lists, it is crossed out. For each original word, the team is awarded one point. The team with the most points wins.

Activity 5. "Continue the story game"

The teacher suggests that the children compose a story on a given topic, such as "Karim's Day". He says the first sentence and offers to continue the story. The one who caught the ball says the second phrase, etc. Not very interesting activity turns into an exciting game:

T: He gets up at 7 o clock Then ...

P1: Then he makes his bed. Etc.

The game "Tell me about your family"

Thus, having studied the role of games in the learning process and considered the need for the use of didactic games in English lessons, we can conclude that the educational and developmental value of learning in the form of games lies in its content and focus on solving the tasks set by the teacher. The game is an excellent way to encourage students to work actively in the classroom. After a difficult oral exercise or other tedious activity, a fun game is a perfect opportunity to relax.

References:

- 1.Harfield, J. (1999). Beginners' Communication Games. Longman
- 2.Hong, L. (2002). Using Games in Teaching English to Young Learners. The Internet TESL Journal
- 3.Siguroardottir, S. D. (2010). The use of games in the language classroom.

ЁЗМА НУТҚДА ҲИССИЁТ ИФОДАЛОВЧИ ШАКЛЛАРНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Дилрабо Ҳакимова
ФарДУ талабаси, 3-курс
+998916745653

Аннотация: Мазкур мақолада эмотиконларнинг қаерда ва қандай мақсадда яратилгани ҳамда қўлланиш ўринлари мисоллар асосида изоҳланган, таҳлил қилинган. Бу соҳа компютер дискурси ўйналишининг объекти эканлиги таъкидланган. Ёзма равишдаги ахборотнинг оғзаки ахборотдан фарқли жиҳатлари статистика асосида кўрсатилган. Бу мавзу юзасидан келажакда қилиншиши зарур бўлган тадқиқотлар айтиб ўтилган.

Калим сўзлар: ҳиссиёт ифодаловчи воситалар, символ, эмотикон, эмодзи, белги, новербал воситалар.

Ҳозирги кунда замонавий ахборот технологиялари ҳар бир соҳани эгаллаб бораётган пайтда оғзаки мулоқотга кўшимча сифатида масофадан туриб ёзма равиша маълумот алмасиш кенг ёйилмоқда. Электронлашган мулоқотда муҳим вазифа бажарувчи эмодзиларни кўплаб тадқиқотчиларимиз нотўғри баҳолашмоқда. Шунга қарамасдан, С.Фалман биринчи смайлкларни қайтадан ишлаб чиқди ҳамда жиддий ва ҳазил хабарларни мазмунан бир-биридан ажратиш учун, улар ўргасидаги тушунмовчиликлардан қочиши учун олимларнинг катта қисми эмотиконларни ҳисҳаяжон индикатори сифатида кўрсатиши. Эмотиконлар компютер воситасида амалга ошириладиган мулоқотда мимика ва бошқа новербал воситаларнинг ёзма шакли сифатида ишлаб чиқилди. [1; 23]

А.Штернбергнинг таъкидлашича, эмотиконлар эмодзиларнинг янги авлодидир. Биз улар ёрдамида севинч кўз ёшлигини, ҳаво орқали ўпич юбориш, ҳурсандчилик, хафагарчилик каби маъноларни ифодалай оламиз. Эмодзилар ҳақида сўз юритар эканмиз, улар новербал воситаларнинг бир шакли сифатида масофа орқали мулоқот қилаётган сұхбатдошларнинг бир-бирларини осонроқ тушунишларига ёрдам беради. Муҳими шундаки, эмодзилар мимикаларни қандай ифодалашидадир. Шуни алоҳида қайд этиш керакки, эмодзиларнинг интонация, мимика ва жестларни қанчалик даражада аниқ намоён қилиши муҳим саналади. Бу эса компютер дискурси (электорон дискурс) соҳасининг муҳим йўналишларидан бири саналади. Ҳозирги кунга қадар тишинослар учун тадқиқот обекти сифатида мулоқотнинг фақатгина жонли шакли олинниб, таҳлил қилиниб келинган эди. Энди эса замонавий ахборот технологияларининг жадал ривожланиши натижасида мулоқотнинг ёзма шакли юзага келиб, тишинослар учун тадқиқот обекти кенгай борди. Бунинг натижасида нафақат оғзаки мулоқот, балки ёзма мулоқот ҳам таҳлил обекти сифатида олинди. Бунда эмотиконлар паралингвистик воситаларнинг ёзма шакли сифатида хизмат қиласи.

Гап маъносини яққолроқ намоён қилишга хизмат қилувчи эмотиконлар яратилди. Улар орқали фикр ифодалаш ҳам осонлашди. [3; 45]

Кейинги даврлардаги тадқиқотларда айтилишича, эмодзиларнинг вазифаси фақатгина ҳисҳаяжонларни ифодалашдан иборат эмас, балки бошқа вазифаларни ҳам бажариши назарда тутилди. Эмодзилар ўз таркибига прагматик маъно ифодалашни ҳам кирита бошлади. Уларнинг вазифаси янада кенгайиб борди. Масалан, эмодзи илтимоснинг янада юмшоқроқ намоён бўлишига хизмат қиласи. Шундай бўлишига қарамасдан тадқиқотчиларнинг асосий қисми эмодзиларнинг эмотив функциясини ўргандилар. А.Меерабиананинг таъкидлашича, инсон сўз орқали ифодаланадиган ахборотнинг фақатгина 7% ини ўзлаштира олади. 38 % и эса паралингвистик воситалар ёрдамида (интонация, темп, тон, мелодика), 55 % и бошқа усууллар ёрдамида (мимика ва жестлар) ўзлаштиради.

Юқоридаги статистикадан шу нарса англашиладики, ёзма мулоқотдаги хабарни нотўғри талқин қилиш каби муаммолар пайдо бўлади. Эмодзилар ана шу нотўғри талқин қилишнинг "олдини олади". Оғзаки нутқдаги новербал воситалар ёзма нутқда турли хил эмодзилар орқали ифодаланади. Эмотив вазифа бажарувчи эмодзиларни икки гурухга ажратиш мумкин:

Биринчиси, алоқа-аралашув жараёнида мимика ўрнида қўлланувчи эмодзилар. Иккинчиси эса, муаллиф хабарини визуал ифодаловчи эмодзилар. Қуйида эмодзисиз ҳамда эмодзиларнинг турли хил қўринишлари билан ифодаланган хабарларни қиёслаймиз:

1. "Биз кечга театрга бордик"
2. "Биз кечга театрга бордик"
3. "Биз кечга театрга бордик"

4. "Биз кеча театрга бордик" 😊
5. "Биз кеча театрга бордик" 🙄

Биринчи мисолда биз фақатгина сўзловчининг кинога борганлиги ҳақидаги ахборотни билиб оламиз. Иккинчи гапда эса ахборотга қўшимча равишда (😍) ушбу эмодзи орқали сўзловчига кинонинг ёққанлигини ҳақидаги маълумот ҳам англашилади. Учинчи гапда, сўзловчи бу кинони кўрмаган тингловчиларнинг кайфиятини бузмаслик учун кино ҳақида сўз очмаслик мақсадида ушбу (😬) эмодзидан фойдаланган. Тўртинчи гапда қўлланган эмодзи (🎉) фильмнинг қайгули якунланганига ишора қиласди. Бешинчи эмодзида эса (🤪) фильм умуман ёқмаганлиги маълум қилинади. Юқоридаги фикрларни сўз билан ҳам ифодаласа оўлади, лекин эмодзилар сўзловчининг фикрини қисқароқ, тушунарлироқ ифодалашга хизмат қиласди. Бу эса гапларни ҳам сўзловчининг вақтини ҳам тежашга ёрдам беради дейишимиз мумкин.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, ҳозирги кунда ёзма мулокотда кенг қўлланилаётган эмодзиларнинг пайдо бўлиши ва такомиллашуви суҳбатдошларнинг бир-бирларини яхшироқ тушунишларига ёрдамчи вазифасини ўтамоқда. Оғзаки нутқдаги паралингвистик воситаларнинг вазифасини бажармоқда. Эмодзиларнинг ёзма нутқдаги ўрнини ва аҳамиятли жиҳатларини ўрганиш амалий тишлинослик масалаларидан бири саналади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Crystal 2001, Witmer & Katzman 1997.
Novak, Smailovic, Sluban, Mozetic 2015.
2. Hu Tianran, Guo Han, Sun Hao, Nguyen Thuy vy Thi, and Luo Jiebo. Spice up yourchat: The intentions and sentiment effects of using emoji. In Proceedings of the 11th International Conference on Weblogs and Social Media, ICWSM, 2017. pp. 102-111.
3. Baron 2000, Wolf 2000, Walther 2006.

O'ZBEK TILIDA SO'Z TARKIBINING JOYLAGHUV TARTIBI

Djumayeva Baxtiniso

TDTU Termiz filiali akademik litseyi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Telefon: +998915762556

Annotatsiya. Maqolada o'zbek tilida so'z tarkibi, ularning joylashuv tartibi, o'zbek tilining agglutinativ til ekanligi, unda flektivlikning namoyon bo'lishi bayon etilgan.

Tayanch tushunchalar: ma'noli qismlar, so'z tarkibi, yetakchi morfema, ko'makchi morfema, ko'makchi morfemalarning turlari, agglutinativlik va flektivlik.

Nutqimizda qo'llanuvchi so'zlar bir xil shaklda emas. Nutq talabi bilan ular turli xil qo'shimchalarni qabul qilib o'zgaradi. Bilamizki, asos va qo'shimchalar so'zning ma'noli qismlarini tashkil qiladi. So'zlarning eng kichik ma'noli qismlarini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi morfemikadir. Morfema so'zning eng kichik, boshqa mayda bo'lakka bo'linmaydigan ma'noli qismidir. Masalan, ter/im/chi/lar/ning so'zi beshta ma'noli qismdan iborat. Bu qismlar yana bo'linadigan bo'lsa, uning ma'nosini yo'qoladi. Morfema ma'no va vazifasiga ko'ra ikkiga bo'linadi:

1. Asos (yetakchi morfema)
2. Qo'shimcha (ko'makchi morfema)

Asos so'zning eng kichik ma'noli qismi bo'lsa, qo'shimcha asosga qo'shilib yo unga yangi ma'no beradi, yo qo'shimcha ma'no beradi, yoki so'zlarning munosabatga kirishishiga xizmat qiladi. Shunga ko'ra asos - yetakchi morfema, qo'shimcha - ko'makchi morfema nomi bilan ham yuritiladi. Masalan, tashabbuskorlik so'zidagi morfemalarni aniqlash uchun uni asos va qo'shimchalarga ajratamiz: tashabbus+kor+lik. Demak, bu so'zda uchta morfema bor. Asos (yetakchi morfema) so'zda, albatta, ishtirok etadigan, so'zning asosiy ma'nosini ifodalab, mustaqil qo'llana oladigan qismidir. Yuqoridagi misolda tashabbus so'z asosi hisoblanadi.

Bir asosdan yasalgan so'zlar asosdosh so'zlar hisoblanadi. Masalan, ishli, ishla, ishsiz, ishchi, beish kabi so'zlarning asosi ish so'zi bo'lib, bular asosdosh so'zlardir.

Qo'shimchalar bajaradigan vazifasiga ko'ra ikki turga bo'linadi: 1) so'z yasovchi; 2) shakl yasovchi.

So'z yasovchi qo'shimchalar asosga qo'shilib, uning mazmuniga aloqadar holda yangi ma'noli so'z yasaydi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, yetakchi morfema va yasalma o'rtasida mazmuniy bog'liqlik bo'lishi shart. Masalan, gulchi so'zining asosi gul - narsa oti, -chi qo'shimchasi asosga qo'shilib gul o'stiruvchi, parvarishlovchi shaxs otini yasamoqda, guldor so'zida gul narsa oti, -dor qo'shimchasi shu narsaga (belgiga) egalik ma'nosini beruvchi sifat. Qona soz'ida asos morfema qon, -a fe'l yasovchi qo'shimcha hisoblanadi, tog'a so'zida tog' - o'rinn-joy oti bilan tog'a qarindoshlik bildiruvchi ot o'rtasida mazmuniy aloqadorlik bo'limgani uchun tog'a so'z ma'noli qismlarga ajralmaydi, ya'ni tog'a so'zi yetakchi morfema sanaladi.

O'zbek tilida mustaqil so'zlar turkumi ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish kabi olti turga bo'linadi. Shulardan ot, sifat, fe'l, ravish o'ziga xos yasalish tizimiga ega. Demak, ularda so'z yasovchi qo'shimchalar ham mavjud. Olmosh va son turkumi yasalish xususiyatiga ega emas, lekin boshqa so'z turkumlari uchun yasashga asos qism vazifasini bajara oladi.

Shakl yasovchi qo'shimchalar ikki turga bo'linadi:

1. Lug'aviy shakl yasovchi.
2. Sintaktik shakl yasovchi.

Lug'aviy shakl yasovchi qo'shimchalar so'z asosiga qo'shilib uning ma'nosiga qo'shimcha ma'no yuklaydi. Masalan, bolalar so'zida bola so'zi asos, -lar qo'shimchasi bolalarning birdan ortiq ekanligini bildirmoqda, ko'kish so'zida esa ko'k asos, -ish qo'shimchasi ko'k rangining me'yordan biroz kam ekanligini ko'rsatmoqda. Ko'rindaniki, lug'aviy shakl yasovchi qo'shimchalar asos qismiga yangi ma'no bermaydi, so'zlarni bog'lash vazifasini bajarmaydi.

Lug'aviy shakl yasovchi qo'shimchalar qatoriga quyidagilar kiradi: otlardagi ko'plik, kichraytirish-erkalash shakllari, o'ringa xoslik, chegara, qarashlilik, o'xshatish ma'nosini beruvchi qo'shimchalar; sonlar va olmoshlarning ma'noviy guruhlarini hosil qiluvchi qo'shimchalar; sifat va ravish darajasini hosil qiluvchi shakllar; fe'lning bo'lissizlik, nisbat, vazifa shakllarini yasovchi, fe'l asoslariga qo'shilib keluvchi -la, -g'il, -qila, -ga, -ka, -qa, -qi, -iq, -inqira, -imsira, -a kabi shakllar.

Sintaktik shakl yasovchi qo'shimchalar o'zi qo'shilayotgan so'zni boshqasiga bog'lash, munosabatga kiritish vazifasini bajaradi. Shunga ko'ra bu shakllar munosabat shakllari deb ham yuritiladi. Masalan, kitob va o'qimoq so'zlarini bog'lash uchun -ni tushum kelishigidan foydalanamiz: kitobni o'qimoq.

Sintaktik shakl yasovchi qo'shimchalarga quyidagilar kiradi: otlarning egalik va kelishik shakllari, ismlarni kesimga xoslovchi shakllar; fe'llarning zamon, mayl, shaxs-son shakllari.

O'zbek tilida so'zlarning ma'noli qismlari quyidagicha joylashadi: asos+so'z yasovchi qo'shimcha+lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha+ sintaktik shakl yasovchi qo'shimcha. Masalan: g'azalxonlardan so'zida g'azal - asos, -xon - so'z yasovchi qo'shimcha, -lar - lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha, -dan - sintaktik shakl yasovchi qo'shimcha hisoblanadi.

Turkiy tillar, jumladan, o'zbek tili agglutinativ tillar sirasiga kiradi. Agglutinativ tillarning xususiyatlaridan biri shuki, grammatick ma'nuning ko'payishi bilan so'zning grammatick shakllari ham chapdan o'ngga qarab cho'zilib boradi. Masalan, suhbat/dosh/lar/ning.

Ammo o'zbek tilida bu qoidadan chetlashishlarni kuzatish mumkin. Masalan, sifatga oid qayrilma so'zi tarkibida asos qayir, -il fe'l nisbatini hosil qiluvchi lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha, -ma fe'l turkumidan sifat yasovchi qo'shimcha hisoblanadi. Ko'rindiki, bu so'zda ma'noli qismlar quyidagicha joylashgan: asos+lug'aviy shakl yasovchi+so'z yasovchi.

Benomus, badfe'l, barhayot, nomunosis, sermahsul, boodob, bama'ni kabi so'zlarda esa fors-tojik tilidan o'zlashgan be-, bad-, bar-, no-, ser-, bo-, ba- so'z yasovchi qo'shimchalari yetakchi morfemaning oldidan qo'shilgan, ya'ni so'zning ma'noli qismlari so'z yasovchi qo'shimcha+asos shaklida joylashgan.

O'zicha so'zi tarkibida o'z olmoshi asos, -i egalik qo'shimchasi, -cha ravish yasovchi qo'shimcha hisoblanib, so'z tarkibi asos+sintaktik shakl yasovchi+so'z yasovchi shaklida joylashgan. Ko'rindiki, o'zbek tilida flektivlik xususiyatlarini ham uchratish mumkin.

Ko'plik qo'shimchasi -lar asosga qo'shilib turli ma'nolarni ifodalaydi. Jumladan, ko'plik, hurmat, chamatxamin, kuchaytirish, tur-nav kabi. Bu qo'shimcha I-II shaxsdagi otlarga qo'shilib, hurmat ma'nosini ifodalaganda sintaktik shakl yasovchi qo'shimchadan so'ng keladi. Masalan, buvimlar so'zida buvi asos, -m sintaktik shakl yasovchi qo'shimcha, -lar lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha hisoblanadi.

Yetarli so'zida yet asos, -ar sifatdosh shaklini hosil qiluvchi qo'shimcha, -li sifat yasovchi qo'shimcha bo'lib, so'z tarkibi asos+lug'aviy shakl yasovchi+so'z yasovchi shaklidadir.

O'zbek tili shakldosh - omonim so'zlarga boy bo'lib, so'zlarni ma'noviy qismlarga bo'lishda buni nazardan qochirmaslik kerak. Masalan, eslatma so'zi ot va fe'l turkumi doirasida omonim so'z hisoblanib, ot turkumi bo'lib kelganda es+la+t+ma - asos+so'z yasovchi qo'shimcha+lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha+so'z yasovchi qo'shimcha tarzida ma'noli qismga ajratilsa, fe'l vazifasida kelganda es+la+t+ma - asos+so'z yasovchi qo'shimcha+lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha+lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha tarzida ma'noli qismga ajratiladi. Bunda so'z ma'nosini farqlashda, albatta, uning matndagi ma'nosiga ahamiyat berish lozim. Chunonchi, Bu ko'zlar nimani ko'zlar gapida qo'llangan biringchi ko'zlar so'zi ot turkumiga mansub bo'lib, ko'z+lar - asos + lug'aviy shakl yasovchi shaklida ma'noli qismlarga ajratilsa, ikkinchi ko'zlar so'zi fe'l turkumiga mansub bo'lib ko'z+la+r - asos+so'z yasovchi qo'shimcha+sintaktik shakl yasovchi qo'shimcha tarzida ma'noli qismlarga ajratiladi.

Yana shuni ham nazardan qochirmaslik kerak: tilimizda murakkab qo'shimcha tushunchasi ham mavjud. Masalan, -lan, -lash, -chilik, -garchilik, -imiz, -ingiz, kabilar. Qiyoslang: bosh+la+n - g'urur+lan; ko'z+la+sh - bir+lash; terim+chi+lik - to'qima+chilik kabi.

O'zbek tili nafaqat asos omonimligi, balki qo'shimcha omonimligiga ham boy tildir. Jumladan, -i qo'shimchasi qishloqi so'zida sifat yasovchi, tinchimoq so'zida fe'l yasovchi, kitobi so'zida egalik shakli; -a qo'shimchasi o'yna so'zida fe'l yasovchi, qahqaha so'zida ot yasovchi, to'la so'zida sifat yasovchi, boradi so'zida kelasi zamon shakli, shosha-pisha so'zida ravishdosh shakli; -la qo'shimchasi ishla so'zida fe'l yasovchi, savala so'zida fe'lning lug'aviy shakli, sen-la so'zida ko'makchi, kelib-la ketmoqda yuklama; -iq qo'shimchasi chopiq so'zida ot yasovchi, tiniq so'zida sifat yasovchi, yo'liq so'zida fe'l yasovchi, toliq so'zida fe'lning lug'aviy shakli; -qi qo'shimchasi sanchqi so'zida ot yasovchi, sayroqi so'zida sifat yasovchi, yulqi so'zida fe'lning lug'aviy shakli va b.

Demak, biz bu kabi shakldoshlik hodisalarini qanchalik yaxshi tushunsak, shunchalik tilimiz imkoniyatlaridan kengroq foydalanamiz. Buning uchun biz nutqimizni boyitishimiz lozim. Nutqni boyitishning eng samarali usuli esa ko'proq mutolaa bilan shug'ullanishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G', Shukurov Sh. O'zbek tilining tarixiy grammatickasi. - T.: O'qituvchi, 1973.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. - T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2000.
3. G'ulomov A., Tixonov A.N., Qo'ng'urov R. O'zbek tilining morfem lug'ati. - T.: O'qituvchi, 1977.
4. A. Nurmonov. Tanlangan asarlar, 3-jild. - T.: Akademnashr, 2012.

USING TECHNOLOGY ENHANCED ASSESSMENT: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Abdulkhay Djuraev

UWED, teacher

Телефон: +998(94)6956065

abdulhayjurayev@gmail.com

Abstract

The use of new technologies in education has expanded worldwide as personal computers, scanners, digital cameras and easy-to-use software have become available to control the digital world. The impact of new technologies in educational contexts has been mostly positive as new technologies have given teachers the opportunity to enhance their knowledge, skills, and therefore intensify the standard of education.

Key words

Technology, assessment, learning outcomes, digital platforms, literacy

The benefits of using technology enhanced assessment (TEA) are various, but there are sometimes 'costs' associated with its use. In this article we will discuss about those that are applicable to it as a whole.

Advantages

Improves authenticity and alignment with learning outcomes

Technology enhanced assessment can take different forms, and this allows you to assess a wide range of students' abilities and competences beyond simply recall. By allowing a wider range of skills to be experimented in a number of different ways it becomes much easier for you to make the tasks more authentic and align assessments with the learning outcomes of a module. TEA also provides you with the opportunity to reproduce some tasks that students will be expected to complete in the workplace in a risk free environment.

Helps to clarify grading criteria

Virtual learning environments such as Moodle and Blackboard, allow you to present assessment criteria clearly within the module information, ensuring marking criteria are transparent and accessible to all students. These are often forms of objective tests, such as multiple choice or short answer questions, but they can also allow you to host digital resources that allow for more sophisticated online assessments or can support more traditional assessment methods.

Spreads the assessment load for staff and students

Digital platforms allow the delivery of assessments to be scheduled. Technology enhanced assessment also makes it easier to repurpose and reuse your resources (learning objects) and can enable automatic marking, thus further reducing your workload.

Assessments delivered through digital platforms can be scheduled and automatically released at set intervals, thus enabling the assessment load to be spread throughout the term, which can reduce the sense of assessment overload for you and your students. Using technology can increase assessment efficiency by, for example, allowing the creation of reusable resources and by facilitating automatic marking. Technology can provide a means of delivering rapid feedback, or even automate the process, making it clear to students when they have performed well and hopefully clarifying the assessment criteria even further.

Improves student engagement and promotes deeper learning

The use of technology to enhance assessment can also be a boost to student engagement by enabling diverse assessment methods to be implemented, supporting active learning, allowing more frequent formative assessment and by extension promoting deeper learning and improvements in grades. Using a broader range of assessment methods can also allow a wider range of skills to be assessed.

Additional benefits to using technology enhanced assessment:

- increased flexibility as students can access online assessments at any time and at any place where a connection is available, even on their mobile phones. This provides additional flexibility for learning and allows students to access assessments at a time that best suits their individual learning approaches and needs;
- readily available statistics on student performance, which can also enable courses to be more easily reviewed.

Disadvantages

Despite the numerous benefits of implementing technology enhanced assessment, there are also a number of 'costs' associated with its use:

Finances and staff time

One of the biggest drawbacks of implementing TEA is the associated cost, both monetary and in terms

of your time and effort, which need to be weighed up against the associated pedagogic benefits. Assessment design (both conceptual and aesthetic) is an important consideration when creating technology enhanced assessments and can sometimes take a lot of time to get right.

Accessibility issues

Digital literacy among students is far from a level playing field and as such some students may be uncomfortable with the use of TEA. The requirements of students with special educational needs must also be taken into account from the outset and, if necessary, alternative methods of assessment provided.

However, use of TEA can also improve accessibility, for instance, by allowing students to submit audio or video assignments in lieu of written ones and by enabling students to change the way that electronic assessments are presented (e.g. text size, colour etc.) to suit their needs.

Large-scale introduction requires a significant level of institutional buy in

Implementing technology enhanced assessment within an individual assessment, or the assessment programme for a module is not an insignificant undertaking, but is achievable. Initiating a broader transformation, however, requires a high level of investment, both in technology and in staff and student training, particularly if the assessment is to be used summatively. Any widespread implementation needs to be aligned with institutional and external policies and the pedagogic benefits to students clearly identified. You also need to ensure that there is a commitment to provide adequate support both for the production of assessment materials and their delivery. Such a shift may require a cultural change that can take sometimes take a while to achieve. This further emphasises the need for a strong pedagogic grounding for any decisions to move in this direction.

Sense of isolation

If a shift to online assessment results in a reduction in contact time or face-to-face interaction with other students, it might result in students feeling a sense of isolation. This is cited as one of students' main concerns about the wider implementation of TEA.

Other drawbacks for you to think:

- the potential for hardware or software issues to prevent the assessment from taking place;
- difficulty in confirming the identity of students completing online assessments outside of the classroom;
- resistance to change by students and staff.

References:

1. Effective Assessment in a Digital Age: A guide to technology-enhanced assessment and feedback. http://www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/elearning/digiassass_eada.pdf [9th August 2011].
2. Gibbs, G. & Simpson, C. (2004). Conditions under which assessment supports students learning. Learning and Teaching in Higher Education. 1, 3-31.
3. Black, C. (2002). Amending assessment for a dyslexic student. <http://www.nottingham.ac.uk/pesl/resources/assessment/amending100/> [9th August 2011].
4. Teaching and Supporting Learning. In: National Student Forum Annual Report 2009. pp. 12-31. <http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/higher-education/docs/n/09-p83-national-student-forum-annual-report-09> [9th August 2011].

ALISHER NAVOIY "KASHF QILGAN" BESHTA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYA

Dostova Yulduzxon Ostanaqulovna,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 21-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

*Annotatsiya: Maqola Alisher Navoiy ijodini maktabning barcha sinflarida o'rganiladigan zalvorli hayot yo'lidan tortib, eng kichik janrdagi asarlarigacha o'rganib, mag'zini chaqishga arziydigan ma'naviyat, kamolot mujassamligi va Navoiy o'z davrida "kashf qilgan" beshta zamonaviy texnologiya haqida yozilgan
Kalit so'zlar: doston, eskalator, televizor, robortlar, teleskop, nuj.*

O'zbek adabiyotini Alisher Navoysiz tasavvur qilish mumkin emas. U o'zbek xalqi ma'naviy dunyosining shakllanishida katta ta'sir ko'satgan ulug' zotlardan biridir. Maktabning barcha sinflarida o'rganiladigan bu ulug' siyomoning zalvorli hayot yo'lidan tortib, eng kichik janrdagi asarlarigacha o'rganib, mag'zini chaqishga arziydigan ma'naviyat, kamolot mujassam.

Har qaysi millatning ma'naviyatini uning urf-odatlari, an'analar, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Ma'naviy meros eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Har bir xalq adabiyotini eng yuksak cho'qqilarga yuksaltiradigan daho ijodkorlar bo'ladi. Ularning ijodiyoti qancha vaqt, zamon o'tmasin, hech qachon eskirmaydi va millatni ruhlantiradigan g'oyaviy-badiiy qimmatini yo'qotmaydi. Alisher Navoiy xuddi shunday buyuk ijodkorlardan hisoblanadi. Mamlakatimizning Birinch Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek: "Alisher Navoiy xalqimizning ong va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandas, millatimizning g'ururi, sha'nu sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir".

Mutafakkir shoир ijodiyotini o'rganish bevosita millat tarixi, madaniyati, badiiy zavqi, ruhoniysi va urf-odatlarini chuqurroq bilishga keng yo'l ochadi. Navoiy asarlarida ijtimoiy adolat, tenglik va shaxs erki masalasi alohida yuksak mahorat bilan ohib berilgan. Adolat g'oyasi faqatgina shohlarga nisbatan emas, balki butun jamiyatning ma'naviy va siyosiy holatlariga nisbatan ham ifodalanganadi. Navoiy ijtimoiy tenglikni targ'ib etar ekan, yer yuzidagi xalqlar o'rtafigi do'stlikni mustahkamlash masalasiga katta ahamiyat beradi, urushga qarshi turib, shaxs erki daxlsizligini uqtiradi. Navoiy asarlarida davrning xilma-xil muammolarini yechish yo'llari rangbarang va benihoyat boy obrazlar orqali badiiy ifodalangan bo'lib, ularda shoiringning odam haqidagi ideali, ma'naviy-axloqiy konsepsiysi o'z aksini topadi. Alisher Navoiy o'z asarlarida inson yaralmishlar ichra eng aziz xilqat ekanligi, unga yaratgan tomonidan benazir aql-u hush, nutq va farosat, bilim, tajriba, qalb-u his baxsh etilganligini, u o'zining tafakkur va nutq qobiliyati bilan boshqa mavjudotlardan yuqori turishi va bu ayni vaqtida unga mukarramlig-u sharaf bag'ishlashini, yer yuzini obod qilish va uni boshqarib turishi uchun unga kuch-qudrat hadya etilganligini ta'kidlaydi va har bir inson ilm va hunar egallashni shior qilib, umrini besamar o'tkazmasligi kerakligini ta'kidlaydi.

Navoiy XV asrdayoq mutafakkir Navoiy XX asrda kashf qilingan kashiyotlar haqida ma'lumotlar berilgan. Ya'ni Navoiy asarlarida shunday ma'lumotlar keltiradi.

Eskalator: "Sabbai sayyor" dostonida Zayd haqidagi hikoya keltiriladi. Zaydga podshoh taxt yasashni buyuradi. Podshoh taxting birinchi zinasiga oyoq qo'ysa, zinaning o'zi uni taxtga olib chiqib qo'yadi.

Televizor: "jomii Jamshid" haqida gap boradi. U to'rt yuzdan ortiq olim tomonidan kashf qilingan bo'lib, insonga xohlagan odamini xohlagan paytda ko'rsata oladi.

Robortlar: "Farhod va Shirin" dostonida Farhod Yunonistonga safar qilganida u yengish kerak bo'lgan to'siqlardan biri temir odamlar edi. Temir odamlarning o'rtafigi eng kuchlisining ko'ksida ko'zgu bo'lib, Farhod yoyi bilan ana shu ko'zguni nishonga olishi kerak. Agar nishonni to'g'ri ursa, markazdagagi temir odamning atrofidagi yuztasi ham u bilan birga yiqiladi.

Olovga qarshi maxsus yog': "Farhod va Shirin" dostonida Farhod uchun yana bir mushkul vazifa - og'zidan o't sochuvchi dahshatli dev Ahrimanni yengish edi. Donishmand Suhaylo butun umri davomida tog'dagi giyohlardan olovga qarshi yog' yig'adi. Farhod Ahriman bilan jangga chiqishidan oldin o'zining va otining tanasiga ana shu yog'ni suradi. Natijada olov unga ta'sir qilmaydi. Bugungi kunda biz filmlarda yonayotgan yugurayotgan aktyorlarni ko'ramiz. Aktyorlar tanasiga maxsus yog'surib olishgani uchun ularga hech narsa qilmaydi.

Teleskop: Fanda teleskop XVII asrda Galelio Galilei tomonidan kashf etilgan. Navoiy dostonida esa u - yerdan osmonni kuzatuvchi qurilma emas, osmondan yerni kuzatuvchi qurilma - nuj sifatida tasvirlanadi.

Ulug' Navoiyning har bir misrasini o'qib qalbimiz shuurga, nurga to'lgadek bo'ladi. Biz so'z olamining podshohi Mir Alisher Navoiy hazratlarining boy merosini ongimizga singdira olsak, har biri bir dunyoga teng misralarni qalbimiz mulkiga aylantira olsak, o'ylaymanki, dunyoda hech qachon, hech kimdan kam bo'lmaymiz.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati

1. Alisher Navoiy. Navodir un-nihoya.Yigirma tomlik. 2-tom. Toshkent: "Fan", 1987. 619 bet.
2. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror. Toshkent: "G'.G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi ", 2006. 389 bet.
3. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning almiy-nazariy asoslari. Toshkent. O'qituvchi.1996.
4. Hojiahmedov A. Aruz nazariyasi asoslari. Toshkent,1998.
5. Hojiahmedov A. Maktabda aruz vaznini o'rganish. Toshkent: O'qituvchi. 1995.

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDAGI HAYOTIYLIK

Eminova Gulnora Rahimovna

Farg'ona shahar 21 - IDUM

davlat tili fani o'qituvchisi

Телефон: +99891-117-7197

E-mail: guli@inbox.uz

Annotatsiya: Maqolada O'tkir Hoshimov ijodi, asarlarining mazmuni, dars mashg'ulotida o'quvchilarni badiiy adabiyotga oshno qilish kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijodkor, g'oya, mazmun-mohiyat, vatanparvarlik, fidoyilik

O'zbekiston Xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov umri davomida qimmatini yo'qotmaydigan asarlar yaratib, mustaqil Vatanimizning adabiyoti va ma'naviy xazinasiga salmoqli hissa qo'shgan ijodkordir. Yaqinda qo'limga adibning "Nur borki, soya bor" romani yana bir bor tushib qoldi. Adib o'zi e'tirof etib yozganidek: "Shunday asar yozangki, kitobxon uni o'qiyotganda hamma narsani unutsa, asar qahramonlari hayoti bilan yashasa. Kitobni o'qib bo'lган kuni kechasi bilan uxlolmay, to'lg'onib chiqsa" Vaqt kelib o'sha kitobni yana qo'liga olganida hayajonga tushsa" Orzum shu" - deb yozadi. Haqiqatan ham, adibning qaysi asarini qo'liga olmang, yuragingiz bir hapriqib ketganini his qilasiz. Ayniqsa, bu holat menda juda ko'p bo'lgan. "Ikki karra ikki besh", "Ikki eshik orasi", "Dunyoning ishlari", "Tushda kechgan umrlar", "Bahor qaytmaydi", "Qalbingga quloq sol", "Daftар hoshiyasidagi bitiklar" kabi turli mavzudagi asarlarni bir emas, bir necha marta o'qib chiqqanimga qaramay, har safar ularni qo'limga olganimda baribir boshqacha hayajon meni qamrab oladi. Sevimli qahramonlarim bilan yana g'oyibona uchrashishimdan quvonib ketaman. Ayniqsa, bolaligimda meni o'ziga qattiq jalb qilgan asari "Bahor qaytmaydi" qissasi bo'lgan. To'g'ri, dastlab asar qahramonlari bilan telepostanovkasi orqali tanishgandim, lekin keyinroq dadamdan bu asarni topib berishlari uchun ko'p bora xarxasha qilganlarim hamon yodimda. Shunda dadam atay men uchun kitob do'koniga ko'p bora kirib, uni topib kelganidagi quvonchimni hozir ham entikib eslayman. Shu- shu O'tkir Hoshimov mening sevimli yozuvchimga aylandi. Uning asarlarini izlab o'qiydigan bo'ldim. Farg'ona davlat universitetiga o'qishga kirkach, dadamning maslahatlari bilan kitoblar yig'a boshlaganman. Bu kitoblar orasida O'tkir Hoshimovning asarlari anchagina. Nima sababdan O'tkir Hoshimovning asarlari sevib o'qiladi, degan savolga adib asarlarini ko'p va qayta-qayta o'qish jarayonida javob topgandek bo'ldim. O'tkir Hoshimov asarlari nihoyatda xalqchil, har bir satrida tasvirida "Qisqalik - iste'dodning hamshiras" aqidasiiga amal qiladi. Bundan ancha yillar ilgari buyuk so'z ustasi, ajoyib hikoyanavis, yoshlarning sevimli ustozи Abdulla Qahhor uning "Cho'l havosi" qissasini o'qib: "Birdan lov etib, alanga bilan boshlangan ijodning kelajagi porloq bo'ladi". Shu alanga hech qachon pasaymasin, ijodingiz hech qachon tutamasin!" deb tilak bildirgan edi. Abdulla Qahhor yoshlari bilan uchrashuvlaridan birida shunday degan ekan: "Haqiqiy yozuvchi so'zni tonnalab olib, grammab sotadi". Shu ma'noda, O'tkir Hoshimov ham ustozи o'gitlariga amal qilib, oz so'z orqali ko'p ma'nio anglatish, fikr qaymog'ini berishga intiladi. O'tkir Hoshimov ijodi, asosan, o'zimizning millatimiz - o'zbeklar hayotiga bag'ishlangan. Asarlarida xalq bilan birga, urushni O'tkir Hoshimovning dolg'ali kunlarini ham, sobiq sho'ro tuzumidagiadolatsizliklarni, bugungi mustaqillik kunlariga yetgunga qadar barcha qiyinchiliklarni qahramonlar bilan boshdan o'tkasiz, voqealarni his qilib turasiz. Taniqli munaqqid Ibrohim G'afurov shunday yozadi: " O'tkir Hoshimov so'zga qut va rang bag'ishlay oladigan yozuvchi". Darhaqiqat, adib hech bir so'zni behuda ishlatmaydi, hech bir badiiy tasvir vositasini behuda qo'llamaydi.

Hiyla kattaroq bo'lsa ham "Nur borki, soya bor" asaridan bir parchani keltirib o'tishni lozim deb topdim. "...Sherzod o'qituvchilarini charxpalakka o'xshatadi. Charxpalak qanchadan - qancha suv tomchilarini kaftida ko'tarib yuqoriga olib chiqadi. Yo'lga soladi. Tomchilar bir oqimga tushib oladi-yu, o'z yo'lidan ketadi. Aslo ortiga qaytmaydi, charxpalakni eslamaydi. Ammo charxpalak ranjimaydi. Bir joyda turib olgancha yana yangidan-yangi tomchilarini kaftida ko'tarib yo'lga solaveradi. Maktab ham shunaqa, qanchadan - qancha bolalarni kaftida ko'tarib, yo'lga solib yuboradi-yu, o'zi joyida qolaveradi. Bolalar o'z yo'lida ilgarilab ketadi. Qachondir kaftida ko'targan charxpalagini eslamaydi. Ammo maktab bunga ranjimaydi. Bir joyda turgancha yana yangi - yangi avlodlarni yo'lga solaveradi"□ Qarang, qanday ishonarli va oddiy haqiqat!

Qisqasi, kitobxonlar mashhur asarlarni atigi bir martagima o'qishadi. Ayniqsa, uzoq yillik tajribaga ega bir oddiy o'qituvchi sifatida aytishim mumkinki, "Hozirgi o'quvchilar kitob o'qimay qo'ydi", - deyishdan ko'ra ularni kitob o'qishga ko'niktirish kerak. Ularni hadeganda kitob o'qishga majburlab emas, qanaqadir boshqacha yo'llar bilan qiziqtirish mumkin. Masalan, men rus mакtabida davlat tilidan dars berib kelyapman.

O'zbek maktablari o'quvchilaridan farqli ravishda o'quvchilarim ko'proq rus tilidagi asarlarni o'qish osonroq, deb bilişadi. Men ularning fikrlarini rad etmagan holda har darsimning ma'lum bir qismida "Mutolaa daqiqasi" o'tkazaman. Qizig'i shundaki, o'qib berayotgan ertak, hikoya, she'r, yoki biror gazetadan olingen maqolani o'quvchilarim juda qiziqish bilan tinglashadi. Tajriba sifatida O'tkir Hoshimovning "Daftar hoshiyasiidagi bitiklar" asaridagi qisqa, lekin mazmunli qatralaridan o'qib bera boshladim. Ishonasizmi, hatto o'zbek millatiga mansub bo'limgan o'quvchilarim ham bu daqiqani sabrsizlik bilan kutayotganlarini sezdim. Bu esa sevimli adibimizning yanada ko'proq muxlislari paydo bo'layotganing yaqqol isbotidir. Demak, darslar davomida o'quvchilarni badiiy adabiyotga oshno qilish, "tili shirin" mashhur adiblarimiz asarlari bilan yaqindan tanishtirib borish har birimizning burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akbarova Z. O'.Hoshimov asarlari personajlari nutqida muloqot odobi. (Ilmiy axborot). "O'zbek tili va adabiyoti" jurn. №3. 63-65.
2. Sharafiddinova M. Chingiz Aytmatov i uzbekskaya literatura. Qiyosiy maqola. "Filologiya masalalari" jurn. №4.
3. Normatov I. Ma'naviyatni uvol qilmaylik. (O'.Hoshimovning "Uvol" maqolasini o'qib...) "Qishloq hayoti" gaz. 29 aprel soni

WORK WITH LOW- PERFORMING AND WEAK STUDENTS IN A LESSON

**Ergasheva Shahnoza Xasanboevna,
an English teacher of Namangan region,
Yangikurgan district, school № 10
tel:+998 97 5930025**

Annotation

In this article it is spoken about working with low- performing and weak students in a lesson which experts note that negative changes in the ecological and socioeconomic situation in the country worsen the somatic and neuropsychic health of schoolchildren, and in the context of intensified instruction and overloaded school programs, the number of under-performing students increases significantly.

Key words: working, weak, low -performing, lesson, psychologists, behavior

Recently, psychologists and educators, along with doctors, have noted a steady increase in the number of children with problems of general behavior and education. And as noted at the previous teachers' council, in our school there are already more than 60 underperforming students, and even more underperforming ones. Let's try to figure out what is this connected with? However, the socio-psychological factor of academic failure cannot be discounted. After all, the child learns in a team in which the comparison of children among themselves is constantly being reinforced by teacher ratings. An unsuccessful student is exposed, as it were, to the "review" of peers and almost daily experiences a situation of failure. All this, of course, does not contribute to his personal formation and development. It becomes obvious that part of the blame for such a large number of losers falls on our shoulders, the shoulders of teachers. Even the ancient sages said: "To see and understand the problem is to solve it halfway, but if you do not see the problem, it means that it is in you." The urgent problem of our school is "not to lose," "not to miss" students with low educational capabilities. For this, however, as always, taking into account our profession, it is necessary to answer at least three questions: Who should be taught? What to learn? How to teach?

Let's look again at the characteristics of underperforming students. A feature of unsuccessful students is a low level of knowledge, as a result of this a low level of intellectual development, a lack of cognitive interest, elementary organizational skills are not formed, students require an individual approach from a psychological and pedagogical (in terms of training) point of view, there is no reliance on parents as teachers' allies - subject matter, children, mainly from asocial families, lack of adequate self-esteem on the part of students, frequent skipping lessons for no good reason, which IT to a lack of knowledge of the system and as a consequence - a low level of intelligence.

The student's lag in mastering a specific subject can be detected by the following signs:

1. Low level of mental development: Reasons: Pedagogical neglect. Frequent illnesses. Missing classes. Organic disorders of the central nervous system and brain. Manifestation: Does not know how to establish causal relationships. Take into account all the signs of an object or phenomenon.

2. Lack of training skills: The child does not know how to learn: work with text; highlight the main, essential; cannot organize his time and distribute efforts, etc.

3. Attention deficit hyperactivity disorder: Characterized by: distractibility; mobility; restlessness, etc.

4. Lack of cognitive interest: Conditioned: no one was engaged with the child, did not develop his cognitive abilities; he has little interest, he does not attend circles and sections, does not read books, but prefers empty time pastime.

5. The lack of formation of an arbitrary sphere: It manifests itself in the fact that the student does what he likes and is not able to exert volitional efforts to complete learning tasks.

6. Conflict relations with peers; teachers refusal of efforts in educational activity.

7. Low cognitive interest: Punitive measures do not work (deuces, punishments, etc.) Needs: support for showing that he is consistent in other activities. It is useful to include entertaining tasks and puzzles, interesting stories, provide a "novelty effect" in solving educational problems.

8. The low level of development of verbal-logical thinking: It is necessary to place great emphasis on visibility in the decision and presentation of educational material, ensuring the implementation of the principle of accessibility of educational material.

9. Low working capacity is manifested in fatigue, exhaustion, slow pace of work.

What to learn? It is necessary to find out the reason for the lag, to determine the actual level of his knowledge, and then "return him" to that level of training where he will meet the requirements of the

program, the State Educational Standards.

How to teach? To think over and implement an individual training plan.

The following conclusions can be drawn from the brief overview above:

To prevent underperformance, it is necessary to timely identify the gaps in the knowledge, skills and abilities of students and organize timely closing of these gaps. It is necessary to establish the correctness and reasonableness of the methods of educational work used by students, and if necessary, correct these methods. It is necessary to systematically train students in general educational skills. It is necessary to organize the educational process, the life of students in school and in the classroom in such a way as to evoke and develop students' internal motivation for educational activity, a persistent cognitive interest in learning.

Let's see how to help a poorly performing student:

- To consolidate, a longer time and a larger volume of tasks are required.
- The teacher for himself and for the student must formulate a minimum of knowledge and skills that the student must learn.

How to increase performance: Diversify activities. Ventilate the cabinet. Conduct physical minutes. You must always remember to comply with the principle of necessity and sufficiency. Types of work with poorly performing students:

Cards for individual work. Tasks with a choice of answer. Deformed tasks.

Punch cards. Cards - exercise machines. Creative assignments. "Cards-informants", "abstract cards".

In conclusion we can say that, the teacher must know the mental development of the child: perception (channels - kinesthetic, auditory, visual); attention (arbitrary, involuntary, post-arbitrary)- memory (verbal, non-verbal); strive to understand and accept each child, create a calm environment and a favorable psychological climate in the lesson; show- reasonable exactingness; inexhaustible patience; fair severity; faith in the student's ability; to be able to take the student's position "NO to a mocking tone!"; to be able to conduct a relaxed dialogue; strive for external amusement; use non-verbal communication tools (reference signals, drawings, tables, charts, plans); learn to work with dictionaries and other reference material in training to apply; advanced training; various forms of group work- interrogation; self-control; abstracts-blocks on various topics; their use at different stages of training; when formulating the objectives of the lesson include as a priority correctional and developmental aspect (work on the development of supra-subject methods of activity, the development of mental processes); rationally distribute educational material (difficult - first!); apply a frequent change of activities in the lesson; repeatedly pronounce and consolidate the material of the lesson, strive to algorithmize the activity. These were algorithmic excerpts. Ways of action are outlined.

References:

1. Fisher, D., Frey, N. & Williams, D. (2002). Seven Strategies that Work. Reading and Writing in the Content Areas.
2. O'Farrell C. (2009). Enhancing Student Learning through Assessments. 3. Yueming, J. (2004). English as a Second Language: Teacher's Perception and use of Classroom-Based Reading Assessment. Doctoral Dissertation, Texas A&M University

O'ZBEKISTONNING ZAMONAVIY JAMIYATIDA RUS TILIDAGI NUTQ MADANIYATI MUAMMOLARI

Albina Ildusovna Galiyeva
Toshkent sh., O'zDSMI talabasi
Telefon: +998(90)3502130
albina.galiyeva@inbox.ru

Annotatsiya: O'tgan yillar mobaynida san'at, ilm-fan, madaniyat, texnologiya va sanoatni takomillashtirish bilan rus tilidagi bo'g'inning leksikografik tarkibida o'zgarishlar sodir bo'ldi va ular yangi matnlar va yangi narsalar va ta'riflarning nomlari sifatida ko'rsatilgan so'z birikmalarini nashr etish orqali ifoda etildi. Uslub sifatlariga aylangan neologizmlar oxir-oqibat so'z birikmalarining ahamiyatini aks ettiruvchli lug'atlarga kirib bordi.

Kalit so'zlar: leksik tarkib, rus tili, rus she'rining leksikografik tarkibi, og'zaki va yozma nutq, yoshlar, biznes aloqalari, muloqot, nutq madaniyati.

Leksik tarkib - ayniqsa, uslubning ko'chma qismi, doimo takomillashib, yangilanib, atrofdagi voqelikdagi o'zgarishlarga javob beradi.

Televideniyeden olingen reklama shiorlari tobora og'zaki va yozma nutqqa kirib bormoqda. Bundan tashqari, mutaxassislar rus tilidan biznes muloqotida, ya'ni muayyan sohadagi mutaxassislar oddiy fuqarolar bilan muloqotda bo'lgan holatlarda bir qator muammolarni aniqlaydilar.

Har qanday tarixiy paytda tirik organizm sifatida rus nutqimiz jamiyatda sodir bo'layotgan barcha muhim voqealarga javob beradi. Ayni paytda zamonaviy tilning holati va fuqarolarning nutq madaniyati va mamlakatimiz aholisining turli qatlamlari tanazzuli katta tashvish uyg'otmoqda. Avvalo, bu kufrni qabul qilishni boshlagan yoshlarga tegishli. Yoshlarning nutqlarida "iltimos", "insof qiling", "kechiring" kabi "sehrl" so'zlar kam va kam yangraydi. Zamonaviy tilning holati filologlar, o'qituvchilar va kelajakda talab qilinadigan va hayotda muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lgan yoshlarning bir qismi vakillarini tashvishga solmoqda. Jamiyatimizda ro'y berayotgan o'zgarishlarga sezgirlik bilan javob berayotgan yoshlardir. Savod tushib, yoshlik arg'umog'i uni o'rnini bosadi. Ommaviy kommunikatsiyalarning tez o'sishi tufayli leksikaga so'nggi yigirma yil ichida yuz bergen o'zgarishlarni aks ettiruvchi minglab yangi so'zlar qo'shildi. Ular ommaviy axborot vositalarida o'z aksini topadi va, albatta, madaniy hayotga chorlovchi jargonlarda o'z ifodasini topadi. Jargon madaniy nutqni itaradi va mashhur madaniyat tufayli butun millat tilida o'z izini qoldiradi. Lekin shuni unutmasligimiz kerak "... nutq madaniyati shunday tanlovki va tilning shunday tashkil etilishi muloqotning ma'lum bir vaziyatida, zamonaviy til me'yorlari va muloqot etikasiga rioya qilgan holda, qo'yilgan kommunikativ vazifalarga erishishda eng katta samarani ta'minlashga imkon beradi".

Bizning davrimizda jamiyat hayotining "vulgarlanishi" ta'sirida to'g'ri, malakali nutq va jargon o'rtasidagi tafovut kun sayin chuqurlashib bormoqda. Ona tilining sig'imli, jarangli, chiroyli so'zлari mazmunan yo'q bo'lgan og'zaki "ho'kiz" bilan almashtiriladi. Nima jargon bir o'smir jalb? (bu til o'yini, til me'yordan ketish; "ikkinchı hayot"). O'smirming kufriga bo'lgan ehtiyoji yosh psixologiyasi bilan izohlanadi. U kattalar kabi ko'rindi istaydi, ijtimoiy nazorat mustaqil. Natijada, kundalik hayotda qabul qilinishi mumkin bo'lмагan maxsus aloqa turi mavjud. Bu yerda jargon nutqining maxsus shakllari ham ishlab chiqilgan bo'lib, ular muloqot qiladigan odamlar o'rtasidagi o'zaro masofani o'chirib tashlashga yordam beradi, shuningdek, yoshlarning hayot falsafasini qisqa shaklda ifoda etadi. Hech kimga sir emaski, nutq madaniyati doimo insonning umumiyligi madaniyatining ko'rsatkichi bo'lib kelgan. Ammo odobsiz gap mentalitetimizning bir qismi deb da've qilayotgan yoshlarni qanday idrok etishimiz mumkin?! Axir, g'alati etarli, hatto yozuvchilar kabi kufri kasblar bilan o'xshaydi mos kelmaydigan vakillari, san'atkorlar, rejissyorlar rasmiy darajada bu so'z tan taklif.

Til bilmasdan, ritorikani bilmasdan, to'g'ri va to'liq muloqot qilish mumkin emas. Shaxsning shaxs sifatida xulq-atvori uning atrofdagilar bilan munosabatiga sezilarli bog'liq. Lekin shaxslararo munosabatlarda asosiy rollardan birini o'ynaydigan nutq madaniyati. Ehtimol, bugungi kunda yoshlarni xalqning munosib qismi sifatida shakllanirishda ishtirot etadigan sotsiologizatsiyaning barcha tarkibiy qismlari nutqning sofligi uchun kurashda faol ishtirot etishi kerak. Bu jarayon esa oilada boshlanishi kerak: agar bola bolalikdan oila a'zolarining bir-biriga bo'lgan munosabatini hurmat qilishni o'rgansa, keyinchalik u o'z his-tuyg'ularini odobsizlik yordamida ifodalash istagi paydo bo'lmaydi.

Muloqotning izdan chiqishi ko'p sabablarga ko'ra sodir bo'lishi mumkin, lekin asosan fuqarolarning kasbiy muloqot tilini tushunmasligi va mutaxassislarning undan odamlarga tushunarli tarzda foydalana olmasligi

tufayli. Bundan tashqari, kasbiy muhitda ishlataladigan til ko'pincha boshqa mutaxassislarning kommunikativ kompetentligining past sifatini aks ettiradi.

Professional til malakasidagi kamchiliklar tufayli yuzaga keladigan aloqa buzilishi odatda umumiylar chiqish uchun har tomonlama tadqiqotlarni boshlash zarur. Ham umumiylar, ham professional. Bu model chet el fuqarolariga ham baho berish imkonini berishi, eng muhim, rus tilidan xalqaro aloqa vositasi sifatida foydalanish sifatini ta'minlash muammolarini hal qilishi lozim. Men u biz olimlar va iloji investitsiyalar sa'y-harakatlarini jamlashga kerak, bu sohada, deb ishonaman.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kravchenko A. I. Sotsiologiya. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. 2012 yil Yekaterinburg.
2. A. I. Ijtimoiy Fan Kravchenko. Darslik. Moskva, 2014-yil.
3. Shiryaev E. N. nutq madaniyati nima / / biz sizni, rus nutqini qutqaramiz. Moskva: Nauka, 1995. Pp. 9-10)

MARK TVEN ASARLARINI O'ZBEK ADABIYOTIDA AKS ETISHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Qodirjonov Hasanboy Qodirjon o'g'li,
Namangan Davlat Universiteti magistranti.
Telefon:+998934949796
hasanboy100193@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Mark Tvenning asarlari hamda uning o'zbek adabiyoti, xususan G'ofur Gulom asarlarida aks etishiga qaratilgan va ushbu yozuvchilarining asarlaridagi o'xshashliklar hamda yo'nalishlar borasida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Kompozitsion qurilish, genetic yaqinlik, bolalar adabiyoti, sarguzasht asar, badiiy mushtaraklik.

Qiyosiy-tipologiktadqiqotlar adabiy tuzilmalarning turli jahbalarini - mavzular, his-tuyg'ular, g'oyalar, kompozitsion qurilishlar, uslublar vahokazolarni qamrab oladi. Tipologikmushtarakliklarning asosiy ko'rinishi tarixiy o'xshashliklar deb atalsa ham, biroq katta zamon va makon bilan ajralgan, ammo hech qanday ijtimoiy va tarixiy sharoitlar bilan tushuntirib bo'lmaydigan va haddan tashqari o'xshashligi bilan bizni lol qoldiradigan ko'plab adabiy hodisalar mavjud.

Mark Tvenning "Tom Soyerning boshidan kechirganlari" va "Gekl'berri Finnning boshidan kechirganlari" romanlari hamda G'afur G'ulomning "Shum bola" qissasi genetik yaqinlikka ega bo'lmanan ikki milliy adabiyot vakillari bo'l mish adiblarning asarlaridir.

Amerika yozuvchilaridan hech qaysi yozuvchining asarlari Mark Tven asarlaridek o'zbek tiliga ko'p tarjima qilinmagan. 1939, 1940, 1948-yillarda "Tom Soyerning boshidan kechirganlari", 1947- va 1960-yillarda mazkur asarning davomi "Gekl'berri Finnning boshidan kechirganlari", 1962-yili "Shahzoda va gado", 1959-yili "Hikoya va pamfletlar to'plami", 1963-yili "Ezma Bessi", hikoyalar to'plami va nihoyat, 1966-yili "Janna D'ark" tarixiy romani o'zbek tiliga tarjima qilindi.

Mark Tvenning "Tom Soyerning boshidan kechirganlari" va "Gekl'berri Finnning boshidan kechirganlari" romanlari hamda G'afur G'ulomning "Shum bola" qissasi turli zamonalarda, turli mamlakatlarda va turli janrlarda yaratilganiga qaramay ularni ko'p jihatlar birlashtirib turadi. Ular mavzu jihatidan ham, syujet - kompozitsion qurilishi jihatidan ham nisbatan yaqin va deyarli o'xshash. Ularda XIX asr ikkinchi yarmi - XX asr boshidagi AQSh va o'zbek bolalarining og'ir qismati haqida hikoya qilinadi.

Mustaqil mamlakatimizda kattalar adabiyotining ajralmas bir bo'lagi bo'lgan bolalar adabiyotining rivojlanishi, har tomonlama boyib borishida tarjima asarlarini o'rni, ahamiyati katta. Negaki, tarjima asarlarini o'qigan har bir yosh kitobxonning dunyo haqidagi fikri, tasavvuri boyib, o'sha xalqlarning yashash sharoitlari, urf-odatlari, orzu-tilishlari bilan tanish bo'ladi. Adabiy taxallusi Mark Tven bo'lgan Semyuel Lenghorn Klemens Amerika demokratik adabiyotining yirik vakili, o'z zamoni burjua jamiyati illatlarini fosh etgan satirik va realist yozuvchidir. Mark Tven asarlarini o'qigan har bir kitobxonning, millati va tilidan qat'iy nazar bu yozuvchining mahoratiga tan bermay iloji yo'q. Yozuvchi asarlarini O'zbekistonda har bir shoir, yozuvchi hamda tarjimonlar o'zbek tiliga tarjima qilib yurtoshlarimizni Mark Tven asarlaridan bahramand etishgan. Ushbu yozuvchining noyob asarlaridan bo'l mish "Tom Soyerning boshidan kechirganlari" hamda "Gekl'berri Finnning boshidan kechirganlari" sarguzasht asarları butun dunyo bolalar adabiyotiga hamda hozirgi kun bolalar adabiyotiga ham o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Ushbu sarguzasht asarlaridagi yumorlar har qanday kitobxonni o'ziga rom aylaydi. Mark Tven bilan bizning yozuvchimiz G'afur G'ulom, garchi turli vaqtida hamda turli joyda yashashgan bo'lsa ham, ularning asarlaridagi ba'zi tafsilotlar o'rtasida badiiy mushtaraklik borligini quyida keltirilgan misollarda ko'rishimiz mumkin:

Mark Tven asaridagi bosh qahramon yerto'ladan moy bilan nonni o'g'irlab o'gay xolasiga ushlanib qolib shlyapasi ostida yashirishi va issiq xonada erib peshonasidan oqib tushgani hamda G'afur G'ulom asaridagi bosh qahramon Shum bolani oyisidan o'g'irlagan yog'i ham issiqda erib ketishi va tuxum pachaqlanib chakkasidan oqib tushganida har ikkala ayol bolaning miyasi oqib tushayapdi, deb o'yashi, ushbu asarlardagi ikki yozuvchilarining uslublarida badiiy o'xshashlik borligini anglashimiz mumkin.

Har ikkala adibning mahorati obrazlar yaratishda yaqqol namoyon bo'ladi. Shum bola bilan Omon Tom bilan Gekni yodga soladi.

Bu asarlarda realistik obrazlar yaratilgan. Jumladan, Tom Soyer ham, Gekl'berri Finn ham, Shum bola ham yetimchalar hisoblanishadi. Tom kichik ukasi va singlisi bilan Polli xolasinikida yashaydi. Gekning onasi yo'q, otasi ham unga otalik qilmaydi. Shum bolaning ham otasi yo'q, u oilada katta farzand, bir ukasi va

singlisi bor. Tom ham, Gek ham, Shum bola ham ertalabdan kechgacha ko'chada tengdoshlari bilan daydib yurishadi.

Adabiyot tarixiga nazar tashlar ekanmiz, adiblar bolalar va o'smirlar ruhiyatini olib berishda ularning muhit bilan "to'qnashuvi"ni aziyat chekuvchi shaxs sifatida tasvirlashlari va shu obrazlar orqali o'zlarining ma'naviy-estetik ideallarini aks ettirish uchun foydalanganliklarining guvohi bo'lamiz. Bunga milliy adabiyotlardan yuzlab misollar keltirish mumkin, biroq biz olamga mashhur adiblar Charlz Dikkens ("Oliver Twist"), V.Gyugo ("Xo'ranganlar", "Kulayotgan kishi"), G.Malo ("Sayoq truppa", "Romen Kalbrining boshidan kechirganlari"), A.La Guma ("Bir qultum qahva"), A.de Sent-Ekzyuperi ("Kichkina shahzoda"), K.Viv'e ("Avtostop", "Remi va arvoh") nomlarini keltirish bilan chegaralanamiz. Bu manzarani Mark Tven va G'afur G'ulom ijodida ham kuzatish mumkin. Ularning asarlari inson umrining shu davrida ro'y beradigan ruhiy kechinmalarini mohirona tadqiq etilganligi bilan ajralib turadi.

Har uchala asar ("Tom Soyerning boshidan kechirganlari", "Gekl'berri Finnning boshidan kechirganlari", "Shum bola")ning qahramonlari ham umidsizlik nimaligini bilishmaydi, ular kurashchan, intiluvchan, optimist va o'tkir hazilkash o'spirinlar. Tom bilan Gek do'stlari Jimni qullikdan qutqarishga, uning barcha qatori ozod inson bo'lishiga chin dildan harakat qiladilar, "barcha eshon, mulla va ularning tantiq xotinlarining ayovsiz dushmani bo'lган Shum bola esa o'tgan asrda minglab kitobxonlarning sevimli qahramoniga aylangan edi".

Mark Tven romanlari bilan G'afur G'ulom qissasida qator mushtarakliklar, o'xshash sahnalar uchraydi. Adiblar dramatik va komik holatlarni yaratishda, personajlarning dialoglarini qurishda bir-birlariga yaqindirlar. Ayniqsa, "Tom Soyerning boshidan kechirganlari" bilan "Shum bola"ni deyarli har bir satrga singib ketgan humor ham birlashtirib turadi.

G'afur G'ulomning nasrdagi poetik mahorati "Shum bola" qissasida ancha yorqin ko'rindi.

Muallif "Shum bola" qissasida mamlakatdagi notinchlik tufayli shaharda ishsizlikning kuchayishi, ahvoli nochor bo'lsada, oddiy, jaydari odamlarning qalbida iyomon, e'tiqod, mehr, shafqat kabi yuksak insoniy sifatlar mujassamligini yorqin lavhalar, vaziyat holatlarda aks ettiradi.

Shum bola onasining qalbidagi iyomon, e'tiqod, bir olam sog'inch va intizorlik tuyg'ulari, qalbi o'ksik ammasi va pochchasining bolajonligi, tizginsiz mehr - muhabbat, yetimparvarligi kitobxon qalbida g'oyatda iliq taassurotlar uyg'otadi. Shum bola va Omondek to'rsiz gardish va bola beshikni sotib olgan qozoq kampir qo'l uchida umrguzaronlik qilayotganligiga qaramasdan, uning qalbi halollik, insof, poklik singari, insoniy harorat tuyg'ulari bilan limmo-limdir. Qirg'iz kampir yaxshi qiz atrofini qurshagan muhitga singishib ketgan bo'lsa-da, uning xarakterida hali so'nmagan insoniy mehr kurtaklari tafti kitobxonni befarq qoldirmaydi.

Ko'rindiki, G'.G'ulom har bir qissasida qalamga olinayotgan davr va odamlar hayotini teran bilgan va maishiy holatlar sabablarini nozik tahlil eta olgan. Har bir qahramon ruhiy olamidagi ko'z ilg'amas nozik jihatlarni ichidan nurlantirib mahorat bilan ifoda eta olganki, bu muallif qissalari poetik jozibasini ta'minlagan, ularga umrboqiylik bag'ishlagan.

Asarlarda keltirilgan mushtarakliklar bilan birga milliy o'ziga xosliklar yaqqol ko'zga tashlanadi. Bular, avvalo, asarlar yaratilgan davrdagi mamlakatlardagi ijtimoiy-siyosiy holat, tarixiy vaziyat, milliy voqelik, milliy urf-odatlar, milliy mentalitetni olib berishda, obrazlarning milliyligida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Abrorov A., Soyimov B. G'afur G'ulomning badiiy olami. - T., 1984.
2. Zunnunov A. G'afur G'ulomning hayoti va ijodi: mакtab ko'rgazmasi va bolalar kutubxonasi uchun materiallar nashri. - T., 1983.
3. Tven Mark. Gekl'berri Finnning boshidan kechirganlari. - T.: O'zdavnashr, 1964. Tven Mark. Tom Soyerning boshidan kechirganlari. - T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
4. Abrorov A., Soyimov B. G'afur G'ulomning badiiy olami. - T., 1984.
5. G'afur G'ulom. - T., 1993.
6. Amerika hikoyalari. - T., 2011.
7. <https://tom-sawyer.book-edu.com/study-help-practice-projects/>

ONA TILI DARSLARIDA "NARVON" USULINING AHAMIYATI

Hamroyeva Dilfuza Tolibovna

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 12-umumta'lim maktabi

oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Telefon: +998(91)334 79 68

hamroyevadilfuza58@gmail.com

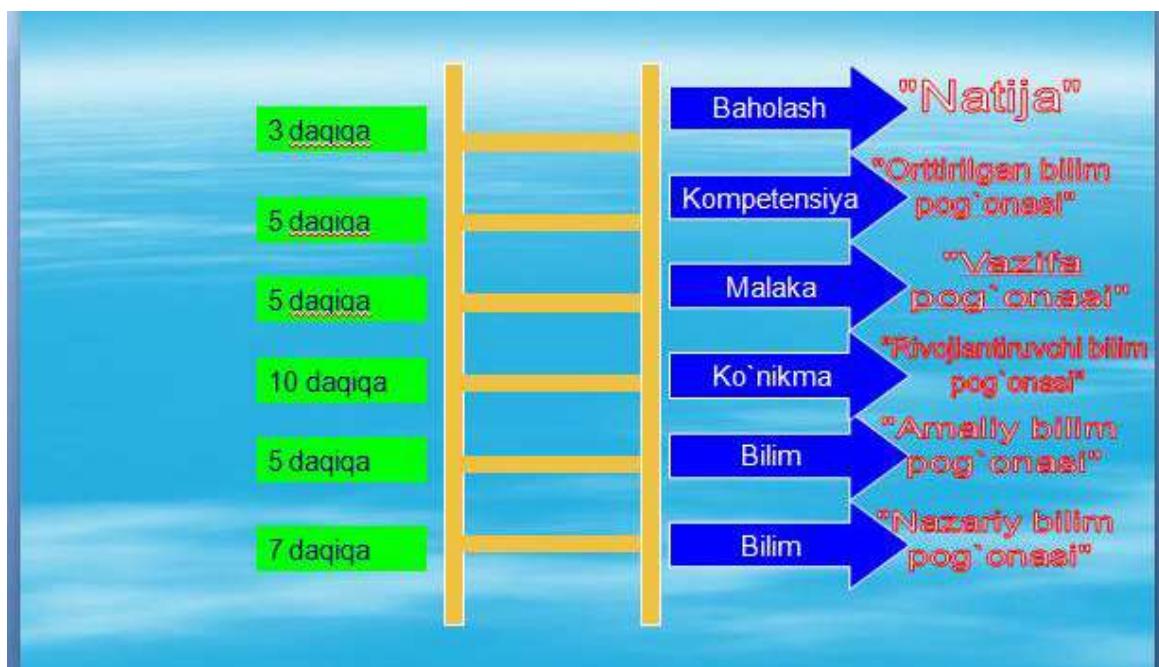
Annotatsiya: Tavsiya qilinayotgan innovatsion g'oya-yangi pedagogik texnologiya asosida yaratilgan, sinfdagi o'quvchilarining hammasini birgalikda qamrab oladigan, asosiysi, o'quvchilarining yangi mavzuni to'liq o'zlashtirishiga asos bo'ladigan texnologiya. Bu "Usul ichida usul"- "Narvon" usuli deb nomlanadi. Bu usulda o'quvchilar darsda fikrlarini jamlab, mavzuni o'zlashtirishga, pog'onadan yuqoriga chiqishga harakat qiladilar. Asosiysi, hozirda eng dolzarb muammo, o'quvchilarining o'rgangan bilimlarining esidan chiqishi muammosi. Yana bir muammo shundaki, darsdagi o'quvchilarining birgalikda hammasi ishtirot etmaganidadir. Ushbu usulda yuqoridagi muammolar bartaraf etiladi. Ya'ni o'quvchilar mavzuga oid tushunchalarni ma'lum izchillikda, mayda tugal bo'laklarga bo'lgan holda bosqichma-bosqich o'rganadilar. Shuning uchun eslash qobiliyati shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, pog'ona, kompetensiya, narvon, ko'nikma

O'qituvchi dars jarayonini tashkil qilar ekan, avvalo, uning samarali bo`lishi, o'quvchilarining to'liq o'zlashtirishini o`z oldiga maqsad qilib qo`yadi. Shu sababli, darslarni tashkil qilishning turli xil usullaridan foydalilanildi. Men tavsiya qilayotgan "NARVON" usuli buning yaqqol isbotidir. Ushbu usul darsning maqsadli kechishini ta'minlovchi va uning turli elementlari orasidagi munosabatlarni tavsiflovchi faoliyatlar zanjiridir. Eng asosiysi, o'quvchilarining yangi mavzuni to'liq holda o'zlashtirishlari uchun muhim bir quroldir.

Yangi pedagogik texnologiya asosida yaratilgan "Usul ichida usul", ya'ni "NARVON" usuli tavsiya qilinadi. Ushbu usul yangi mavzuni o'zlashtirishda eng qulaydir. Ya'ni har bir o'quvchi dars davomida yangi mavzuni pog'ona-pog'ona o'zlashtirib boradi. Shu bilan birga, har bir o'quvchidan ziyraklik va talabchanlik talab etiladi. Natijada, ushbu usulda olib borilgan darsda o'quvchilarda bo'shlqlar kuzatilmaydi.

Bu usulni darsning texnologik xaritasi ham deyish mumkin. O'quvchining dars davomida bilim, ko'nikma va malakalar, fanga oid kompetensiyalarga ega bo'lishlari uchun samarali hisoblanadi.

"NAZARIY BILIM POG'ONASI" - "QOIDA IXTIROSI" usuli

Bunda o'qituvchi darslikdagi ma'lumot asosida, ma'lum bir manbadan foydalangan holda, mavzuni tushuntiradi. O'quvchilar o'zlari tushunganlari bo'yicha qoida ixtiro qiladilar, ya'ni mavzu bo'yicha har bir

aytgan fikrlari qoida hisoblanadi.

"AMALIY BILIM POG`ONASI" - "SO`Z ZANJIRI" usuli

Birinchi pog`ona bo`yicha o`quvchilar tushuncha hosil qilgach, bu pog`onadan chiqishadi va qoidaga mos ravishda misollar aytishadi. Mavzu bo`yicha misollar har bir o`quvchidan talab qilinadi.

"RIVOJLANTIRUVCHI POG`ONA"- "CHIROYLI VA TO`G`RI YOZAMAN" usuli

Bu pog`onada darslikdagi mashqlar bajariladi. Har bir o`quvchidan chiroyli va to`g`ri yozish talab etiladi.

"VAZIFA POG`ONASI" - "KIM TOPQIR?" usuli

Mavzu yuzasidan o`quvchilarga mustaqil ish sifatida vazifa beriladi

"ORTTIRILGAN BILIM POG`ONASI"- "AQL CHARXI" usuli

Bunda yangi mavzu asosida fanga oid kompetensiyalar hosil qilinadi, ya`ni mavzuga oid topishmoq, maqol, rivoyat, she`rlar aytib, mavzu mustahkamlanadi. Shu bilan birga, o`quvchilar o`zlarini she`r yozib, mavzuga oid rasm chizishlari ham mumkin (mavzuga oid so`zlardan foydalanib, hikoya tuzish ham mumkin)

"NATIJA" - "RAG`BAT"

Beshta pog`onadan muvaffaqiyatlari o`tgani o`quvchilar baholanadi va kutilgan natija e`lon qilinadi. Eng muhimmi, "BILIMLAR CHO`QQISI"ga chiqqan o`quvchi rag`batlantiriladi

"Usul ichida usul", ya`ni "Narvon" usulining afzallik tomonlari:

1. Erkin fikrlashga o'rgatadi.
2. Eslash va tushunishga harakat qilish ko'nikmasi shakllanadi.
3. O'qituvchining yangi mavzu bo'yicha bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyasini shakllantiradi.
4. O'rgangan bilimlarini farqlay bilish ortadi.
5. Mavzuni eslab qoladi.
6. Past o'zlashtiruvchi o`quvchilar uchun eng qulay.
7. Izlanuvchanlik va ixtiro qilish qobiliyatini o'stradi.
8. O`quvchining bilimida bo'shliq bo'lmaydi.
9. Yuqoriga intilishga harakat qilinadi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Umumiyo'rta ta'larning davlat ta'lim standartlari. VM 2017-yil 6-aprel 187-soni
2. Internet ma'lumotlari

BADIY MATN TUZISHDA METAFORADAN FOYDALANISH

Hosilova Iqbol,
Navoiy viloyat Uchquduq tuman 7-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Magola metaforalarning matnda ishlatalishi, ularning o'xshatish, qiyoslash holatlarda kelishi ilmiy asoslab berilgan. Matnga lingvopoetik yondashuvda lisoniy va xususiy-muallif metaforalarini farqlash jihatlari haqida ham fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: metafora, qiyos, lisoniy, semantika, matn, tasviriy vosita.

Tilshunoslikda metafora haqida ko'plab ilmiy asarlar yaratilgan. Ularning aksariyatida metaforaning asosiy mohiyatini o'xshatish, qiyoslashdan iborat mantiqiy amal tashkil etishi aytilgan. Aristotel o'zining "Ritorika" asarida metafora bilan o'xshatish o'rtasida katta farq yo'qligini, yaxshi o'xshatishni osonlik bilan metaforaga aylantirish mumkinligini, ularning mohiyatida yaqinlik mavjudligini ta'kidlaydi.

Metaforaning ana shunday mohiyatini inobatga olgan holda proffsor R.Qo'ng'urov "O'zbek tilining tasviriy vositalari" kitobida mana bunday deb yozgan: "Metaforani yashirin o'xshatish deyish ham mumkin. Ammo u oddiy qiyosdan farq qiladi. Agar oddiy qiyos ham doim asosiy ikki a'zodan tashkil topsa (ya'ni nima qiyos qilinadi, nima bilan qiyos qilinadi - qiyos qilinuvchi va qiyos qilinadigan premet), metaforada faqat ikkinchi a'zo - o'xshatilgan narsa qoladi, o'xshagan narsa tushiriladi, lekin u kontekstdan ochiq sezilib turadi, demak, metaforada tasvirlanayotgan premet ana shu ikkinchi a'zo orqali idrok qilinadi". Bu fikrga qo'shilgan holda, shuni ham aytish kerakki, sof lisoniy nuqtai nazardan, bizningcha, metaforani "yashirin o'xshatish" deb emas, balki "qisqartirilgan o'xshatish" deb qarash maqsadga muvofiqroq ko'rindi. Chunki metaforada o'xshatishning to'rtta uzidan uchtasi qisqartirilib, faqat o'xshatish etalonining o'zi saqlab qolinadi. Metafora bevosita ana shu o'xshatish etalonida, yanayam to'g'rirog'i, metaforik ko'chma ma'nno o'xshatish etalonini o'rnidagi so'zning ma'nno tarkibida yuzaga keladi. O'xshatish asosidagi belgi yoki harakat-holatni, shuningdek, o'xshatish subyektini ifodalagan va qisqartirilgan so'zlarning ma'nolarini ayni o'xshatish etalonini o'ziga xos tarzda o'z ustiga oladi. Ana shu jarayonlar natijasida nutqda so'z semantikasida obrazlilikka juda ham boy ko'chma ma'nno yuzaga chiqadi.

Metafora narsa-buyum, voqe-a-hodisalar, belgilar o'rtasidagi o'zaro o'xshashlikka asoslangan ma'nno ko'chishi, ya'ni metafora ko'chma ma'nno hosil qilishning eng keng tarqalgan usullaridan biridir. U mumtoz adabiyotshunoslighimizda "istiora" deb ham yuritiladi. Matnga lingvopoetik yondashuvda lisoniy va xususiy-muallif metaforalarini farqlash maqsadga muvofiq. Lisoniy metaforalar til taraqqiyoti bilan bog'liq hodisa hisoblanadi, ular tilda uzuallik kasb etib bo'lgan. Shuning uchun ham tadqiqotchilar to'g'ri ta'kidlaganlaridek, "bunday metaforalar, asosan, atash, nomlash vazifasini bajarganligi uchun ularda uslubiy bo'yoq, ekspressivlik, binobarin, ular ifodalagan nutq premetiga nisbatan subyektiv munosabat aks etmaydi". Faqatgina ma'lum bir so'zning ma'nno doirasi kengayadi hamda yangi tushunchalarni atash uchun xizmat qiladi. Masalan: odamning oyog'I - stolning oyog'i, odamning ko'zi - uzukning ko'zi, ko'yakning etagi - tog'ning etagi kabi. Demak, lisoniy metaforalar lingvopoetik nuqtayi nazardan jiddiy qimmatga ega emas.

Xususiy-muallif metaforalari esa yangi va okkazional, kutilmagan bo'ladi. Ularni yozuvchining o'zi estetik maqsad, ya'ni borliqni subyektiv munosabatini ham qo'shib obrazli ifodalab nomlash asosida yaratadi. Ular uslubiy jihatdan bo'yoqdorlikka va voqelikni obrazli tasvirlash xususiyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun ham badiiy matnda qahramonning his-tuyg'ularini ta'sirchan, yorqin bo'yoqlarda, aniq va ixcham ifodalashga xizmat qiladi. Shuning uchun ham bunday metaforalar badiiy matnning lingvopoetik tahlilida favqulodda muhim o'rinn tutadi. Xususiy-muallif metaforalarida hamisha konnotativ ma'nno aniq holda ifodalananadi.

Ayrim tadqiqotchilar ot, eshak, qo'y, it, bo'ri, tulki, yo'lbars, boyo'g'li, musicha, burgut, lochin, qaldirg'och, bulbul kabi so'zlar ko'chma ma'nolarda keng qo'llanishini aytib, shunday mulohaza bildiradilar: "Otning baquvvatligi, eshakning aqlsizligi, qo'yning yuvoshligi, itning vafodorligi, mushukning epchilligi, tulkingin ayyorligi, burgutning changallahdagi kuchliligi, lochinning ko'zi o'tkirligi kabi tipikxususiyatlari boshqa premetlarga nisbatan metaforik usulda ko'chiriladi, natijada konnotativ ma'nno yuzaga keladi hamda matnning ta'sirchanligi oshadi" To'g'ri, bunday metaforalar asosidagi ko'chma ma'nolar, albatta, konnotativ ma'noga ega, shuning uchun matnning ta'sirchanligiga yordam beradi. Lekin ular an'anaviy metaforalardir, xususiy-muallif metaforalari emas, ya'ni ko'p qo'llangan, yangi, original emas. Shunga ko'ra ularning badiiy matndagi lingvopoetik salmoq darajasi xususiy-muallif metaforalariga qaraganda ancha pastdir. Masalan, buqlamun so'zining metaforik ko'chma ma'nosi "o'zgaruvchan (odam" demakdir, bu ma'nno lug'atlarda ham qayd etilgan. Ayni ma'nno tarkibida konnotativlik bor, shuning uchun buqlamun bilan uchrashuv (S.Ahmad.) birikmasidagi

ifoda ta'sirli. Lekin bu ma'noning yuzaga kelishi yozuvchiga bog'liq emas, u oldindan ma'lum. Yangi, kutilmagan, ijodkorning o'ziga xos metaforalar badiiy matnda kuchli darajada poetik ta'kidga ega bo'ladi. Aytaylik, yozuvchi tomonidan yaratilgan kelinlar ko'zgoloni (S.Ahmad.) birikmasidagi qo'zg'olon so'zida yuzaga kelgan metaforaning poetik kuchi oldingidan ortiq. Shuning uchun ham aynan xususiy-muallif metaforalarining poetik salmog'i jiddiyidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rasulov A. Badiiy asarga yondashuv asoslari. Filolog-magistrlar uchun o'quv qo'llanma. - T.: Universitet, 2003.
2. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. Toshkent: -2016.
- 3.Jumaniyozova M.T., Ishmuhammedov R.J. Ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Toshkent: Iste'dod, 2012.
4. O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari. Nashrga tayyorlovchi: Rahmatullayev Sh. -Toshkent: O'qituvchi, 2015.
5. To'xliyev B. va boshqalar. Til va adabiyot ta'limining zamonaviy texnologiyalari. - Toshkent, 2011.

THE PREFIXES WORDS AND THEIR USAGE IN TEXTS

Ibragimova Sitora

Student of Uzbek State World Languages University

Telephone: 97 7419239

Mail: sitora.ibragimova.98@inbox.ru

Annotation: The article discusses the rules for using negative prefixes in English. The purpose of the article is to generalize the features of using negative attachments with adjectives, verbs and nouns. This material makes it easier to understand the use of negative prefixes in the study of layer formation in English.

Keywords: prefix, negative category, adjective, noun, verb.

Negative prefixes are a number of negative consoles in English. These set-top boxes are used with nouns, adjectives or verbs. Negative attachments, as in Russian, can completely change the meaning of the word without changing the part of speech. Most often in English they use consoles: in-, un-, im-, il-, ir-, non-, de-, dis-, mis-, anti. The use of these consoles is poorly interpreted by the rules, but there are still some rules, full of exceptions, regarding negative prefixes. Negative fixtures of English adjectives [3]:

Set-top box with negative value in- used mainly before combination of letters ac: active - inactive (активный - неактивный), accurate - inaccurate (точный - неточный); перед согласным с: complete - incomplete (завершенный - незавершенный), capable - incapable (способный - неспособный).

The un- set-top box forms words with the opposite meaning: known - unknown (известный - неизвестный), friendly - unfriendly (дружелюбный - недружелюбный).

The ir- set-top box is used only before the consonant r: rational - irrational (рациональный - нерациональный), relevant - irrelevant (уместный - неуместный).

Set-top box il- is used only before consonant l: limitable - illimitable (ограниченный - неограниченный), literate - illiterate (грамотный - неграмотный). The exception makes: disloyal.

Set-top box im- is used before consonants p and m: possible - impossible (возможный - невозможный), memorial - immemorial (памятный - незапамятный) [1].

Non- attachment comes from particle no, can replace some prefixes (e.g. un) and means absence or denial: essential - nonessential (существенный - несущественный), professional - unprofessional - nonprofessional (профессиональный - непрофессиональный).

Cases of the use of the dis-prefix with adjectives need to be remembered: agreeable - disagreeable (приятный - неприятный), loyal - disloyal (лояльный - нелояльный).

Adjectives it is necessary to remember: agreeable -disagreeable (приятный - неприятный), loyal - disloyal (лояльный - нелояльный) [1].

Verbs with the un-prefix matter opposite to an initial form, are used in value to remove: dress - undress (одевать - раздевать), unfriend - удалить из друзей.

de-prefix usually means to deprive of what is designated by a basis, to delete, remove what is designated by a basis: form - deform (формировать - расформировывать), decontaminate - дезинфицировать, derail - сходить с рельсов.

The dis-prefix usually expresses the return, opposite action or denial. Sometimes he transfers value to remove, deprive, get rid of what is designated by a basis: disagree - не соглашаться, appear - disappear (появляться - исчезать).

The prefix mis- in verbs is used in the meaning "wrong": misunderstand - misinterpret, misinterpret - неверно истолковать.

Prefix de- have nouns formed from verbs with the same prefix [1]: decompose

- decomposition (разлагаться - разложение), deactivate - deactivation (деактивировать - деактивация).

The dis- prefix has nouns formed from verbs and adjectives, with the corresponding prefix: displeasure - неудовольствие, disintegrate - disintegration (распадаться - распад).

in- prefix (il-, im-, ir-) are used with the nouns formed from adjectives with corresponding prefixes: invisible - invisibility (невидимый - невидимость), inaccurate - inaccuracy (неточный - неточность).

The anti-prefix соотвествует Russian anti-: anti-terrorism - борьба с тероризмом.

Non- set-top box is typical for single nouns: nonexistence (несуществование), nonintervention (невмешательство).

The mis- set-top box have nouns formed from verbs, with this set-top box: misdiagnose - misdiagnosise (ошибаться в диагнозе - ошибка в диагнозе), misspell - misspelling (делать орфографические ошибки

- неправильное написание) [2].

LITERATURE:

1. M?ller V.K. English-Russian Dictionary. M.: Soviet encyclopedia, 1970.
2. M.G. Rubtsov "Full course of English. Self-taught textbook. "3rd ed., published and added. - Moscow: ACT, Astrel, 2004. 544 p.
3. I.P. Ivanov, V.V. Burlakov, G.G. Poceptsov "Theoretical Grammar of Modern English" - M.: Vossh. School, 1981. - 285 p.

USING COMMUNICATIVE GAMES IN IMPROVING STUDENTS' SPEAKING SKILLS

Ikromova Aziza Alijon qizi,
an English teacher of Namangan region,
Pap district, school № 9
azizaikromova8@gmail.com/ 998995193294

Annotation

The article aims to know whether communicative games have an impact on teaching speaking skill and describe how communicative games give an influence on the speaking skills of students at the English lessons

Key words: games, communicative, speaking, using, skills, involve, activity

Communication games are a type of cooperative games. They are determined by specific situations and are associated with the implementation of several speech intentions. The presence of a role in games of this type are optional but can take place. Communication games differ from linguistic games in that their main purpose is to organize untrained communication, not to solve linguistic problems. Successful completion of a communication game involves completing a specific task, rather than building the correct sentence structure, i.e. using the language. The main emphasis in the communication game is on successful communication, not on correct speech. At the same time, speech errors should be considered not only possible but also normal. The communicative game can be used more successfully on well-developed language material or with students with a high level of language proficiency. Communication games involve working in pairs, groups with different numbers of participants, as well as the whole group. An important condition is that participants can move freely around the room. Using various games in foreign language lessons, the teacher helps the student to learn a foreign language joyfully and excitingly, as the game develops memory, attention, intelligence and supports interest in a foreign language. The teacher during the game monitors, as a consultant (he moves from group to group, observes, listens, provides the necessary information), and not the dominant link (does not allow himself to interrupt and correct mistakes). Game communication tasks allow you to organize intensive speech communication in the classroom, during which students use the available speech resources in practical activities. It is advisable to complete the work on the topic with communicative games and use also them to activate the passive knowledge of students

Activity 1. Talking on the phone

This activity is a very simple way to practice communicating on the phone. Divide your students into pairs and arrange them so that each pair has their backs to each other so that you can recreate the atmosphere of a conversation on the phone as much as possible. Now, to agree with each other, your students will have to make an extra effort, because they will only have to rely on their voice.

Activity 2.Twenty questions

This activity is a very fun game that will surely appeal to your students, and you will all be able to laugh heartily. Write the names of some famous personalities on small pieces of paper and distribute them to the students. Students, without looking, should stick a piece of paper on their forehead and take turns asking other students questions about this person until they guess who it is.

Activity 3.Make up a story

This exercise is great for improving your spoken English skills. The idea of this game is very simple: the first student comes up with any sentence, and then the second student comes up with the next, and so on. In the end, you should get a funny story, while each of your students will be able to give free rein to their imagination and feel like a real storyteller.

Activity 4.Simon says

This game is very popular among children in English-speaking countries. And it is perfect for low levels of language proficiency. With this game, you can practice various vocabularies, including body parts or any objects in the room. The teacher says the phrase "Simon says. Go to the chair," and the students must follow these commands. Commands that don't start with "Simon says" don't need to be executed. The player who makes a mistake is eliminated.

Activity 5.Draw a word

This exciting game is also perfect for practising English. One of your students should go to the blackboard, and the other students should try to explain the word to them. At the same time, students are not allowed to name the word itself or words that are similar to it, you need to make sure that the player

draws the hidden word. For this game, various specific nouns are best suited, preferably those that denote a subject with a lot of detail. This game is perfect for large groups since everyone can participate at the same time.

After the game, the students noted that they were interested in taking part in such an unusual lesson, writing a text for their speech and preparing visual materials, as well as listening to the performances of their friends.

Thus, we see that the communicative game allows students to think, speak and communicate in English, encourages them to actively participate in solving problems, being a prerequisite for successful work with the text, organizing role-playing and discussion communication in a group, as well as a diagnostic tool for the teacher.

References:

1. Florez, M. A. C. (1991). Communication language Teaching: The State of Art. TESOL, Quarterly.
2. Kayi, H. (2006). Teaching Speaking: Activities to Promote Speaking in a Second Language
3. Wright, A. (2006). Games for Language Learning (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

ADABIYOT DARSLARIDA INTERAKTIV METODLARIDAN FOYDALANIB DARSLARNI TASHKIL ETISH

Isaqova Nafisa Saidmuxammedovna, Namangan viloyati, Chortoq tumani
52-umumi o'rta ta'lim mabkabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi mutaxassis/
chortoq.52mакtab@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqolada adabiyot darslarida interaktiv metodlaridan foydalanib darslarni tashkil etish orqali, o'qituvchi o'quvchilarining aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahsil qilish hamda xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritishi haqida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: interfaol, lug'at, o'yin, xotira, og'zaki nutq, uzoq vaqt, o'quvchi

Mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan isloq qilish borasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev rahnamoligida amalga oshirilayotgan tub islohotlar va zamonaviy bilimlarni puxta o'zlashtirgan, raqobatbardosh va innovatsion texnologiyalarni qo'llay oladigan yosh avlodni tarbiyalashni talab etmoqda. Hozirgi kunda o'qituvchi zamon talablariga javob berishi, texnika va texnologiyalarning tezkor o'zgarishlarini his qila bilishi va o'z faoliyatini shu o'zgarishlar asosida tashkil eta bilmog'i lozim. Shuning uchun ham o'qituvchi faoliyatida innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish bugungi kun talabidir. Mazkur talab dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratib, o'quvchilar faolligini oshirish, mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, o'z nuqtai-nazarini asoslay olish, ularni nutqiy faoliyatiga tayyorlash, ta'lim samaradorligini oshirish kabi bir qator vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Bu masalada Abu Rayhon Beruniy o'quvchilarini ta'lim jarayoniga qiziqtirish muhim vazifa ekanligini uqtirib, "Qadimiylar xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida "Maqsad gapni cho'zish emas, balki o'quvchini zeriktirmaslik, chunki doimo bir xil narsaga qaray berish malollik va sabrsizlikka olib keladi. O'quvchi fandan fanga o'tib tursa, turli bog'larda yurganga o'hshaydi. Birini ko'rib ulgurmasdan boshqasi boshlanadi va u kishi har bir narsada o'ziga yarasha lazzat bor deyilganidek ularni ko'rishga qiziqadi va ko'zdan kechirishni istaydi. Bir xil narsa charchatadi, xotiraga malol keltiradi", degan edi. Eng muhimi, interfaol usullar o'quvchilarining kommunikativ bilimi, tushunchasini, ko'nikma va malakalarini oshiradi. Ularni hamkorlik, hamjixatlik, do'stona munosabatlarda ishlashni ta'minlaydi. Ayniqsa, bir-birlarini eshitish, fikrini bayon etish, o'zaro hurmatga undaydi.

Darhaqiqat, optimallashtirilgan yangi dastur asosida o'qitishga o'tish munosabati bilan nutq madaniyati masalasiga jiddiy e'tibor beriladiki, bular o'qituvchidan o'z navbatida ko'proq ijodiy izlanishni talab etadi. Ma'lumki, 5-9-sinflarda asosan, she'r, qasida, hikoya, ertak, qissa va romanlardan olingan parchalar kenroq o'rganiladi. Ulardan bir qismini yod olishga topshiriladi. Albatta, badiiy matnlar har tomonlama tahsil etilgandan so'nggina yod olinadi. O'qituvchi o'quvchilarining matnni ko'r-ko'rona emas, ongli ravishda yod olishlariga e'tibor berishi kerak. Mabodo yod olinadigan matnda birorta so'z o'quvchi uchun mavhum bo'lsa, u holda o'sha so'zni darhol daftarlari yozdirib, uning lug'oviylari ma'nosi tushuntiriladi. Bunday usul, o'z navbatida, o'quvchilarining lug'at boyligini oshiradi, matnnning tuzilishi esa o'quvchilar xotirasida uzoq vaqt saqlanadi. O'qituvchi o'quvchilaridan mavzu yuzasidan qanday ma'lumotlarga ega bo'lganliklarini so'raydi va yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida "BBB" metoddidan foydalanish ham yahshi natija beradi. Masalan: "Alisher Navoiy hayoti va ijodi" mavzusi bo'yicha "BBB" metodi yordamida o'qitish.

"BBB"metodi- bu texnologiya har bir o'quvchining yangi fan yuzasidan bilimini bilish uchun va bilishni xohlaydigan va bilmaydigan ma'lumotlarni jadval asosida ifodalovchi metoddir. Guruh o'quvchilarini uchta guruhga bo'linadi va ular nom qo'yiladi. Yozuv taxtasi ham uch qismiga ajratiladi. eng yuqoriga "Bilimdon" deb yozilgan, birinchi bandning yuqori qismiga "Bilaman", ikkinchi bandning yuqori qismiga "Bilishni xohlayman", uchunchi bandga "Bilib oldim" degan so'z yoziladi. So'ngra o'qituvchi o'quvchilaridan mavzu yuzasidan qanday ma'lumotlarga ega bo'lganliklarini so'raydi va bildirgan fikrlarning to'g'riligini "Bilaman" nomli bandga yozib qo'yadi. Ushbu xarakat guruhlar tomonidan fikrlar to'la bayon etilgunga qadar davom etadi. Mazkur jarayonda guruhlarning barcha a'zolari faol ishtirot etishlariga ahamiyat berish o'quvchilar tomonidan bildirilayotgan noto'g'ri fikrlar ham inkor etilmasligi zarur (chunki bunday xarakat o'quvchilarining faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi).

BILAMAN	BILISHNI XOHLAYMAN	BILIB OLDIM
Davlat arbobi, Hirotda 1441- yil 9-fevralda tug'ilgan	Uning ilmiy merosi haqida	“Xamsa”, “Badoyiul- bidoya”, “Xazoyinul- maoniy”.

Dars so'ngida Alisher Navoiy haqida olgan bilimlarini mustaxkamlash maqsadida qisqacha muxokama qilinadi. O'qituvchi o'quvchilar o'zlashtirishi zarur bo'lgan uy vazifalarini adabiyot daftariga yozdiradi. Shundan so'ng test savol usuli yordamida o'quvchilarning mavzu bo'yicha bilimlari mustaxkamlanadi. Ma'lumki sinf o'quvchilari partalar qatori bo'yicha uch guruhgaga bo'lingan. Guruh sardorlari test kartochkasini olib, o'z guruhlari bilan javoblarni muxokama qilib to'g'ri javobni belgilaydi. Faoliyat yakunida test javoblarining bajarilishi yuzasidan umumiyl xulosa chiqariladi. Qaysi guruh a'zolarining javoblari ijobiy bo'lsa, demak o'sha guruh g'olib deb topiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'limga asosiy maqsadi faqat bilim berish emas, balki o'quvchi yoshlarda mavjud iqtidor va qobiliyatlarni shakllantirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradoligini oshirish yo'llari. Tuzuvchi: R.Ishmuxammedov.
-T.: 2003
2. Mirvaliev S. O'zbek adiblari. -T.: "Yozuvchi", 2000.
- 3.Q.Yo'ldoshev, B. Qosimov, V.Qodirov, J. Yo'ldoshbekov Umumiyl o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua TOSHKENT - 2017

THE OBSTACLES OF LEGAL TRANSLATION

Ismatova Makhfuzा Akmalovna

The Uzbekistan State World Languages University

Supervisor: Akhmedov Oybek

mobile phone: +998971564443

mahfuz4443@mail.ru

Abstract

In linguistics there is such a field which has included all the field of the society. It is translation. It is developing day by day due to the international diplomatic and business bonds. It comes to that fact that it has an important role in human interactions. In particular, translation in the legal sphere demands vast application on deeds, quotation etc. Since it is quite a hard task and there is no room for mistranslation, none but professionals are required for legal translation and scholarly writing. This article tries to make contribution in this regard with the challenges or obstacles in translating legal texts.

Key words: legal language, legal translation, translators, terminology, legal system, obstacles, legal texts

Translation in law is often more difficult than other types of technical translation because of the system-bound nature of law system. Unlike scientific or other technical terminology, each country has its own legal terminology (based on the particular legal system of that country), which will often be quite different even from the legal terminology of another country with the same language.

Legal translation needs the services of an expert that is highly knowledgeable in legal terms and practices. Translating law documents needs accurate and correct translation and is one of the most difficult among all translation work. There are many things that need legal translation, including birth certificates, application letters, technical patent confirmation, deposition records, financial statement, evidence documents, litigation materials and business contracts. Translators should not only possess general knowledge of legal terminology, they should also be well versed in statutory requirements and the legal intricacies of foreign cultural and legal systems.

Since legal translation need to maintain the original structure of source document, some word or term which are directly related to the culture or manner of source document may found improper irrelevant for target language. In these cases translator has to search for the most suitable equivalent terms and linguistic structure that matches with the ones in source text. However, problem arises when selecting equivalent terms or linguistic structure since there are times when equivalent term may provide little relation with the original term or structure and causes alternation in meaning. In order to avoid this, translator often has to keep some words or terms unchanged in the translated document. Sometimes these unchanged terms or names also create confusion during trial or testimony since lawyers and judges might not familiar with these foreign terms or words thus they need the assistance of court interpreters and translators word by word translation. However, word to word translation to the target language might sound a series of meaningless words and creates more confusion. This is why many translators choose to stick with the standard way of legal translation rather than using unchanged word or term in translated document.

In solving international legal problems, a lawyer will be dealing with words, and the accuracy of a written legal document depends largely on word selection, syntax and good sentence structure. These difficulties are compounded in the cross-border context due to the additional complexities of different languages as well as different legal systems.

Legal translation is bounded by the field of law and need to maintain culture depended factors according to the source document or source text. So, source text provides the structure of sentence which is the reflection of law or culture. The translated document or target text needs to fulfill this cultural structure accordingly so that there is no slight violation of cultural manner, actual meaning or jurisdiction. This is why legal translation focuses more into clear definition of rights, duties, obligation, and other contract particular so that these factors remain unchanged after translation. This is not all but legal translation often require certificate of accuracy. In case of translating documents regarding wills, articles of incorporation, trusts, depositions, immigration, property exhibit levels often ask for the presence of translator.

The professional legal translator must be part linguist, part legal scholar and part detective, willing and able to search out and define legal concepts expressed in the source language of a document that may not even have an equivalent in the language or legal system of the target text. The translator must first decode the source text and reconstruct its meaning in the target text. In many cases, the translator is limited

to finding a functional equivalent for a word or phrase or a parenthetical explanation because an exact translation is impossible.

A good legal translator also knows that even within the legal field there are completely separate areas of law that require specific translation techniques: a contractual document has little in common with a will, an administrative certificate, a judicial decision or a statute, to name a few examples.

The translator knows that he or she must consult not only a monolingual legal dictionary, but also a treatise regarding the subject matter, and that bilingual dictionary, while useful, should be used with caution. The professional legal translator must understand the intended use of the translation, which has as much bearing on his or her approach as the text of the document itself.

When faced with international disputes involving different languages and legal systems, legal counsel and their clients would be well advised to obtain the services of translators able to successfully bridge the divide of legal systems, as well as language and culture, in order to provide literate rather than literal translations.

A legal translator must have the competencies in three areas: competency in the target language's particular writing style, familiarity with the pertinent terminology and general knowledge of the legal systems of the source and target languages. There is no room for word for word translation when translating legal documents.

Due to this, the professional translator of legal documents must be part detective, legal scholar and linguist with the amount of research work that needs to be done to be able to decode the source and write its actual meaning that will never, in any circumstances, deviate from the originate content, even if an exact translation is not possible.

Likewise, the translator must understand where the translation is to be used as this will affect the approach when translating the document. It definitely affects several parameters, including tone or register, syntax, phraseology and terminology.

Legal document translation is such a demanding task. It requires professional legal translators that have the right academic background, and are backed by years of legal translation expertise.

So, summarizing all that I have written here, legal translation is the language conversion of texts within the field of law. As law is a culture dependent subject, legal translation is not an easy task. Only professional translators expert in legal translation should translate legal documents and scholarly writings. So while doing any legal translation one should be very focused and concentrate on it. A legal translator should have a fine understanding and knowledge of the legal terms. He or she has to be very careful to avoid any sort of mistake and error.

References

1. English-Russian Law Dictionary/ Andrianov S. N., Berson A. S., Nikiforov A. S. - Russo Press: Moscow, 1998.
2. Ivanova L. I., Sheberstova T. B. The Peculiarities of the English Legal Term and Their Reflection in Translation //The Problems of Intercultural Communication (international conference materials). ISUCT Press: Ivanovo, 2000.
3. Wilss, W, 1999, "Translation and Interpreting in the 20th Century", pp. 89-110.
4. <http://en.wikipedia.org/wiki/translation>
5. www.eversheds.com

THE ROLE OF GAMES IN TEACHING ENGLISH

Ismoilova Muazzam Uroyinjonovna,
an English teacher of Namangan region,
Uychi district, school № 3
ismoilova.muazzam@inbox.ru/ tel: +99893 497 1212

Annotation

This article is about the role of games in teaching English. Games are very important instruments in language teaching classrooms in terms of providing a relaxed environment for learners and both teachers and learners, games are very useful if they have an educational purpose rather than being fun.

Keywords: games, teaching, activity, increase, interest, techniques, create

The game, as we know, is the leading form of activity of a child not only in primary school age but also at the beginning of learning a foreign language at the middle stage. It is no secret that many outstanding teachers have rightly paid attention to the effectiveness of using games in the learning process. The game shows especially fully and sometimes unexpectedly the abilities of a person, a child in particular. Therefore, this topic is important for deep study and especially practical application in schools. Its relevance at the present stage is obvious, giving space for teachers to innovate and implement their ideas and solutions. Therefore, choosing the right game is one of the first tasks of a foreign language teacher. The use of game techniques in the language being studied is especially relevant at the initial stage of foreign language training. Game techniques create a favourable psychological climate when teaching a foreign language. Thanks to the game, the psychological load of students is removed, their speech activity is activated, their emotional tone increases and interest in learning a foreign language is maintained, and thereby it contributes to more intensive and easy memorization of new material. At the initial stage of learning a foreign language, students master the basics of all types of speech activity: listening, speaking (monologue, Dialogic speech), reading and writing as a means of fixing oral speech. One of the features of teaching a foreign language at the initial stage is the repeated repetition and phonetic development of grammatical structures, vocabulary on a given topic, etc. Often, this repetition is not only monotonous and boring for children, but also creates a significant background noise in the lesson, which is tiring and causes a decrease in performance. At the same time, monotonous repetitions are more tiring than sound waves. As a result, the monotony of activity leads to a decrease in interest and activity in the lesson. Game techniques help you get rid of these problems:

Activity 1. Spelling games "Insert a letter." Goal: To check the assimilation of spelling within the studied lexical material. Game progress: two teams are formed. The Board is divided into two parts. For each command, words are written, each of which contains a missing letter. Representatives of the teams take turns going to the Board, insert the missing letter and read the word.

For example g...t, sch...l, l...mon, b...d, g...d, p...n, dr..ss, t...ble, h...llo

Activity 2." Word".Goal: activation of the studied vocabulary. Game progress: teams receive sets of cards with letters. The teacher pronounces a word; the students who have the letters that make up the word must make a word out of the cards. The team that makes the word faster and without errors gets a point. The results of the game are summed up after a few words are composed.

Activity 3."Voicing images". Goal: activation of vocabulary on the studied topic, development of skills of dialogical speech. Game progress: players form pairs. Each pair is given images, which are accompanied by cards with the corresponding replicas. You need to use them to voice images. The winner is the pair that first prepares the dialogue and correctly reproduces it.

Activity 4."Story by drawing". Goal: to activate the vocabulary on the studied topic. Game progress: players form pairs. Each couple receives a drawing of a room that contains different things and objects that characterize its owner. You need to create a story about the room and what the owner of the room is doing. The couple who wrote the most interesting story wins.

Activity 5."The modal verb". Goal: automating the use of modal verbs in oral speech. Game progress: two teams are formed. One team comes up with a sentence with a given modal verb. The other team must guess this sentence. For this purpose, questions like: Can you...? Must you...? Then the second team performs the same task, and the game continues.

Activity 6."I hear - I don't hear." Goal: to develop phonemic hearing skills. Game progress: trainees are divided into teams. The teacher says the words. If he calls a word that has a long vowel ... or ..., the students

raise their left hand. If there are also consonant sounds in the named word ... or ..., everyone raises both hands. The teacher writes down the mistakes of the players on the Board. The team that made fewer mistakes wins.

Activity 7."Ball game".Goal: automating the use of verb forms in oral speech. Game progress: two teams are formed. The representative of the first team comes up with a sentence with the studied verb. He throws the ball to the partner from the second team and calls the sentence, skipping the verb.The catcher repeats the sentence by inserting the correct form of the verb, throws the ball to the partner from the first team, and names his sentence by omitting the verb, etc.

For example, the verb "read": "He ... the book" (reads), etc.

So, the game makes the process of mastering a foreign language joyful, creative and collective.

References:

- 1.Dobson, Julia M. 1997. Effective Techniques for English Conversation Groups, Washington: English Language Programs Division.
- 2.Huyen, N. T. (N.D). Learning Vocabulary Through Games. Asian EFL Journal .

GRAMMATICAL LEARNING OF THE TENSES IN THE ENGLISH LANGUAGE, THE METHODOLOGICAL APPROACH AND THE USE OF IDIOMS IN SENTENCES THROUGH THE AGES

Jabbarova Dilnavoz Akramovna,
Rakhimova Shakhzoda Rakhimovna
English teachers of the secondary school #23 in Karshi city,
Kashkadarya region. E-mail: karshi232020@gmail.com

Annotation: Idioms of the English language are an important material used in teaching. It is quite difficult to find an English course that does not include the element of studying phrase logical units. Idiomatical units are projections of human experience, its perception of the world picture as a whole. Due to the generalized nature of phrase logical units, they can be used at all stages of higher education, both undergraduate and graduate. The purpose of teaching phraseology is to master the art of allegory, illustration of your thoughts in a short, memorable form.

Keywords: language skills, communicative intentions, grammatical forms

The use of phrase logical units in pedagogical practice leads to mastering the subject "English" at a higher level, expanding the vocabulary, and on the other hand, expanding knowledge in the field of country studies.

The relevance of this research is the importance of using Idioms of the English language units for students of language faculties as a material for improving speech and language skills.

When studying idioms, teacher applies the following forms of training:

- Lectures,
- Practical training,
- Abstracts, reports, etc.

Successful training consists of mastering the theory of phraseology and the ability to apply them in practice, i.e. in oral and written speech.

The choice of phrase logical units with the meaning "censure" is due to the practical orientation of this connotation. We often have to use words, expressions with the meaning of censure, when we want to accuse someone of something, to point out any shortcomings.

For example: A sofa critic is a person who allows him to comment and criticize the actions of others without trying to help them. After all, sitting on a soft sofa and looking at what is happening from the outside, it is so convenient to be a strategist.

It's easy to be an armchair critic, but no one ever takes action to help solve the problem. - It's easy to be a couch critic, but no one has taken any action to help solve the problem.

"Vegetable" a lazy person who spends all their time sitting or lying in front of the TV, playing video games, or engaging in other sedentary activities.

Stop being a couch potato - turn off the TV and go get some exercise.

The communicative method involves teaching grammar on a functional and interactive basis. This means that grammatical phenomena are studied not as "forms" and "structures", but as means of expressing certain thoughts, attitudes, and communicative intentions.

Proponents of direct methods claim that an implicit approach to teaching grammar, when repeated repetitions of the same grammatical structures in various situations, develops at the final stage not to make grammatical errors in speech at all. In this regard, being on the one hand a means of expressing relations, and on the other hand forms and constructions in speech, phrase logical units effectively contribute to the automation of grammatical forms [2].

Thus, the imperative mood performs a motivating function in communication, and, in this case, it can be used to Express a request, advice, wishes, or disapproval. For example:

Don't be such a worrywart! It's just unfortunate circumstances, it's not like it's the end of the world.

Don't cut a dash by wearing that expensive white dress on your friend's wedding day! No one is going to like it.

You can also use phrase logical units when learning irregular verbs in English. This includes the following phrase logical units:

I tried and tried to tell everyone about the fire security, but she broke in all the time.

I believe this is the last time when you've gotten away with cheating in your math tests.

If you had given all of my secrets away, I'd be in much trouble right now.

Lexical and grammatical saturation of idiomatical units allows them to be used not only for explaining and activating many grammatical phenomena, but also for enriching the lexical stock. Idiomatical units can be used in speech development exercises, in which they are used as a stimulus. The same proverb or saying can be interpreted in different ways. Therefore, on the basis of this proverb or saying, students learn to Express their own thoughts, feelings, experiences, i.e. demonstrate various ways of placing them in speech. Therefore, the use of Proverbs and sayings in foreign language lessons develops students' creative initiative through prepared and untrained speech.

Memorizing idiomatical units not only develops the student's memory, but also allows you to learn to adequately select lexical units and develops emotional expressiveness of speech.

The need for search tools for equivalent translation of expressions into the native language develops translation skills. In addition, working with idiomatical units stimulates students' interest in working with the dictionary.

Literatures:

- 1.Ukhtomsky A.V. English Phrase logics in oral speech / M.: Librokom, 2009. Pp. 23-24.
2. Shafrin Yu. D. Idioms of the English language. Experience of use / M.: BINOM. Laboratory of knowledge, 2003, Pp. 230-266.

O'ZBEK TILIDA KO'MAKCHILAR VA UNI O'QITISH MASALALARI

Jabborova Dilso'z Ilhamovna

Pitnak transport KHK ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Tel: +998946239523

Annotatsiya: Maqolada ona tili fanida qo'llaniladigan ko'makchilar va ularning turlari,guruhlari va qo'llanilish joylari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: sof ko'makchi, ko'makchi vazifasidagi so'zlar.

Yordamchi so'zlar guruhiga ko'makchi, bog'lovchi, yuklama kiradi. Yordamchi so'zlar mustaqil (leksik) ma'nio bildirmaydi, faqat grammatik ma'nio iodalash uchun xizmat qiladi.Turkiy tillarda (jumladan, o'zbek tilida ham) ko'makchilar ko'p yillardan buyon tilshunoslarning tekshirish manbasi bo'lib kelmoqda. O'zbek tilidagi ko'makchilarga bиринчи bo'lib mukammal ta'rifni A.N.Kononov bergan: "Ko'makchilar shunday bir guruh so'zlarki, ular ot bilan yoki obyekt bilan predikat orasidagi qurol-vosita, maqsad, sabab, payt, masofa, yo'nalish, o'xshatish kabi munosabatlarning yaratilishida xizmat qiladi".

Sh.Shoabdurahmonov ham o'zining "Yordamchi so'zlar" asarida ko'makchilarga xuddi shunday ta'rif bergan: "Ko'makchilar obyektning obyektga yoki obyektning predikatga bo'lgan turli grammatik munosabatlarini

ko'rsatuvchi yordamchi so'zlardir". Darhaqiqat, ko'makchilar orasidagi tobe munosabatni ifodalash va kelishik ma'nolarini aniqlash, to'ldirish uchun xizmat qiladi. Shu xususiyati bilan ko'makchi bog'lovchi va yuklamalardan farq qiladi. Ko'makchilar ma'nio va vazifa jihatidan kelishik qo'shimchalariga yaqin turadi. Shuning uchun ba'zan kelishik shakllaridan anglashilgan ma'nio ko'makchi bilan ham ifodalanadi (Mashinada keldim - mashina bilan keldim).

Ukamga oldim - ukam uchun oldim kabi). Lekin bular kelishik affikslariga qaraganda ma'noni aniq, konkret ifodalaydi. Ko'makchi o'zi bog'lanib kelgan so'zdan keyin kelib, so'zlar orasidagi birgalik, payt, sabab, maqsad kabi munosabatni ifodalashga xizmat qiladi. O'zbek tilidagi ko'makchilar ikki guruhgaga ajratiladi: sof ko'makchilar va ko'makchi vazifasidagi so'zlar. Sof ko'makchilarga bilan, uchun, sari, sayin, qadar, uzra, kabi, singari, yanglig', dovr, oid so'zları kiradi. Ular mustaqil ma'nosini yo'qotgan bo'lib, faqat grammatik ma'nio ifodalaydi. Ko'makchi vazifasidagi so'zlar (tomon, qarab, qaraganda, boshqa, bo'lak, tashqari, sababli, tufayli, so'ng, oldin, keyin, ilgari, burun, bo'ylab, ichra, aro, uzra, haqida, to'g'risida) o'z mohiyati bilan sof ko'makchilardan farq qiladi. Ular aslida lug'aviy ma'noga ega bo'lgan mustaqil so'zlar bo'lib, ko'makchi vazifasini bajarayotganda faqat grammatik ma'nio ifodalaydi. Bunday so'zlar o'zining lug'aviy ma'nosini ham qisman saqlaydi.

Ko'makchilarning o'ziga xos xususiyati ularning ma'lum kelishikdagi so'z bilan bog'lanib kelishida namoyon bo'ladi. O'zbek tilida bilan, uchun, sayin, orqali, kabi, singari, yanglig', sari, bo'ylab, uzra, ichra, osha kabi ko'makchilar bosh kelishikdagi so'z (ba'zan qaratqich kelishigidagi olmosh) bilan; tomon, qadar, qarshi, ko'ra, qarab, qaraganda, yarasha, doir, binoan, asosan, muvofiq kabilalar, odatda, jo'nalish kelishigidagi so'z bilan; avval, keyin, so'ng, boshqa, bo'lak, tashqari, ilgari, burun, beri, buyon, boshlab, tortib kabilalar chiqish kelishigidagi so'z bilan; ot, sifat va boshqa so'z turkumlaridan ko'chib o'tgan ost, tag, ust, old, orqa, yon, qarshi, ich, o'rta kabi ko'makchilar belgili va belgisiz qaratqich kelishigidagi so'z bilan bog'lanib keladi.

Ko'makchilar shakliy va bajaradigan vazifasi jihatidan quyidagi turlarga bo'linadi: sof ko'makchilar, yarim ko'makchilar, qo'shimchasimon ko'makchilar.

Nutqimizda tez-tez ishlataladigan uchun, bilan, sari, qadar, kabi, singari, sayin, orqali so'zları sof ko'makchilar bo'lib, ular tobe so'zni hokim so'zga bog'lashga xizmat qiladi. Sof ko'makchilar boshqa so'zlarga birikib turli munosabatlarni anglatadi. Jumladan, bilan ko'makchisi o'zbek tilida asosan ko'makchi, ba'zan bog'lovchi vazifasida ishlataladi. Shuning uchun bu ko'makchi turi bugungi kunda yordamchi so'zlardan birining o'rnida ikkinchisi qo'llanilishi nuqtayi nazaridan ko'makchi-bog'lovchi atamasi ostida ham o'rganilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili.
2. Rustamov T. Sof ko'makchilar.
3. www.uzedu.uz

АЗИМ СУЮН ИЖОДИДА МУМТОЗ ШЕЪРИЯТ УНСУРЛАРИНИНГ АКС ЭТИШИ

Наима Келдиёрова

ЎзРФА Ўзбек тили ва адабиёти ва фольклори

институти докторанти

Тел: 909358998 e-mail: naima_5@mail.ru

Аннотация: Мақолада Азим Суюн ижодида, жумладан, унинг қайирма жсанрида ёзилган шеъларидағи мумтоз адабиётга хос унсурлар таҳлилга тортилган. Шоир ижодида мумтоз алломаларимиздан Умар Ҳайём, Бедил, Навоий, Румий каби улуғ шоирлар ва халқ оғзаки ижодидан ижодий озуқа олғанлыги акс этган.

Калит сўзлар: поэтик маҳорат, киноя, жонлантириш, қайирма, зоҳирӣ ва ботиний ишқ

Ўзбек адабиётининг серқирра ижодкорларидан бири Азим Суюн шеъриятида образлиликка алоҳида аҳамият берилади. Шоирнинг поэтик маҳорати шундаки, ўз ижодида мумтоз алломаларимиздан Умар Ҳайём, Бедил, Навоий, Румий каби улуғ шоирлар ва халқ оғзаки ижодидан ижодий озуқа олган. Азим Суюннинг нафста мубталолик, қаноатсизлик иллатларидан озорланиб битган қўйидаги қайирмаси китобхонни ўйлашга, ўз қалбига кузгу тутишга, ўз-ўзини таҳлил қилишга чорлаши билан ҳам муҳим маърифий аҳамият касб этади.

Эй дўст!

Борингга қаноат йўқ, йўқни кўзлайсан,
Олдингда оч жовдирап, тўқни кўзлайсан.
Фолиб ақлинг нечун маглубдир, билмам,
Ўзинг ўзинг отган ўқни кузлайсан.(1)

"Бирорвга соҳҳ қазисанг, ўзинг тушасан" ибратли иборани тасдиги шаклида битилган ушбу қайирмада "юксак ақлинг билан ҳар қандай қийинчиликни енгид чиқасан-ку" деган нурли йўлга бошловчи ҳикматни ҳам ўқиб олиш қийин эмас. Инсонни юксак ақл-тафаккурини улуглаб инсон тан қуввати шерга бас келмас, югуриклида (югуриклик шоир томонидан каашф этилган янги сўз - тезлик маъносида) эса отга, "Аммо ақл, тафаккурин қудратига // Бу ёргу оламда ҳеч куч тенг келмас", дея инсонгагина насиб этмиш онгнинг юксак қудратини қўйлади.

Шоир қалби дунёдаги адолатсизликлар, ноҳақликлардан изтироб чекиб, Эй дўстга комил ишонч билан мурожаат этиб ҳақ киши тўғри ишидан, ноҳақ кишидан қўрмасин дея ёниқ юрак билан сўзлаб, бефарқ кишилар бу адолатсизликка қарши "очиқ кўзини юмид турса"да, "дунё зил кетади ичи-ташидан" дея киноя жонлантириш санъати асосида драматизмни кучайтиришга, фожиавийликни китобхон қалбига чуқурроқ етказишга эришган. Азим Суюннинг бир қатор қайирмаларида бугунги глобал дунёнинг фожиавий кўринишлари, глобализациянинг инсон ички ва ташқи оламига кўрсатаётган салбий оқибатларини укинч ва изтироб илиа тилга олади. Хулосани чиқаришни эса китобхон зиммасига юклайди. Муҳими мазкур қайирмалар ўкувчи қалбини ларза солиши ва шоир билан бирга изтиробга тушириш даражада образли, эмоционал ва юқумли экани билан ҳам аҳамиятли. Дунё талатупларидан озорланган шоир қалби:

Эй дўст!

Бир нидо эшитдим мен қўкнинг қаъридан,
Бир пайт Ер чиқиб кетмиш ўз меҳваридан
Ва тескари айланиб қолмиш, ишонгум,
Исботи - башарнинг феъль-атворидан.(1)

Демак, шоир қалби дунё аҳлиниң ўзгараётган, ваҳшийлашаётган, лоқайид, завқ ва ҳисдан йироқлашаётган, нафста мубтало бўлган қиёфасидан изтироб ва таҳликада озорланмоқда. Бу ҳавотир ва изтироб ҳисси қайирма мисраларидаги фожиавий келажак ҳақидаги ишончли-образли гипотезалардан аён.

Бу фожиаларга чин инсоний туйгулар, одамийлик, жўмардлик илиа барҳам бериш мукин деган хулосага келган шоир:

Эй дўст!

Она Сайёрамиз давомийлиги
Сайёralар аро бўлган барқарор,
Агарким Одамнинг одамийлиги

Жону танимиздан бўлса устувор. (2)

Ўшбу мисраларга уйғун маънони А.Навоийнинг "Одами эрсанг демагил одамий, // Оники йўқ эрур ҳалқ ғамидин ортиқ ғами" ҳикматида кўриш мумкин. Ҳар икки байтда ҳам чин инсонийлик, жўмардлик дунёни, одамийликни тутиб турувчи юксак фазилат экани улуғланади. Демак, Азим Суюн қайирмаларидағи куйланган ҳикмат даҳоларимиз изходидан изходий озиқланиши ва уларга эшлиги билан ҳам аҳамиятли. Бу маънавий озуқ ҳақида сўзлаган Ўзбекистон ҳалқ шоири Абдулла Орипов "Қайирма мустақил жанр" мақоласида қўйидаги фикрларни баён этади:

"Бу қайирмалар Шарқ мумтоз шеърияти уммонидан "сув ичаётгани", яъни Умар Ҳайём, Саъдий Шерозий, Аҳмад Яссавий, Алишер Навоий, Бобур каби улуг донишманларимиз асарларидағи донолик, теранлик, ихчамлик, лўндалик каби фазилатларга эшлиги, айни пайтда энг қадимий даврларда тогу тошларга ўйиб ёзилган битиклардек аниқлиги билангина эмас, балки шаклдаги янгилиги билан ҳам эътиборга лойиқдир". (3)

Шуни алоҳида қайид этиш лозимки, Азим Суюн қайирмаларини бир бор қўлга олиб мутолаа қилган китобхонни бу қайирмалардаги ҳикмат ва ҳалқона ифодалар ҳудди оҳанграбодек ўзига жалб қиласи. Китобхон ўзини мутолаа завқидан тўхтатолмай қолади. Бу албатта, шоирнинг юксак поэтик маҳоратидан дарак беради.

Айни пайтда шоирнинг кўпгина қайирмаларида фалсафий, ҳаётӣ мазмун етакчилик қилишини таъкидлаш зарур. Уларда хайёмана фалсафиийлик, А.Орипов таъкидлаганидек, мумтоз шеъриятимизга хос бўлган ҳикматомузлик, қўйма образлилиқ сезили туради. Бунда энди ошиқ йигит бу дунёнинг бевафоликларига, жабру ситамларига қўл силтаб, май ишқи билан, жанонлар ишқи билан ошуфталик қиласи. Май ёки жонон, машуқа образлари, албатта, мажозий маънода келиб, шеърининг фалсафиийлиги ва маърифийлигини бойитишга ҳизмат қиласи.

Эй дўст!

Бу на гулуз, Тангрим озод яратибди,

Хусни латофатда обод яратибди.

Бизни бу ошуфта нигоҳ этди қурбон,

Қурбон этмоққа У жаллод яратибди. (2)

Юқоридаги қайирмаларда кўзга ташланганидек шоир бу ўринда зоҳирий ишқ ҳақида эмас аёл тимсолида ботиний ишқни, бу олам қувончларини эмас, боқийлик олами гўзалликларини улугламоқда. Шоир бу поэтик мазмунни ифодалаш учун аънавий май, жаннат, қурбонлик, жаллод, Тангри образидан, пари-пайкар, жонон образларидан моҳирлик билан фойдаланади, улар орқали ўзининг фалсафий қарашларини поэтиклаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

1. Суюн Азим. Танланган асарлар: 7 китоб.к.2. Т: F.Фулом, 2015.
2. Суюн Азим. Танланган асарлар: 1 китоб.к.2. Т: F.Фулом, 2015.
3. Орипов Абдулла. Қайирма - мустақил жанр. Тафаккур журнали, 2004.
4. Қозоқбой Йўлдош. Йўл одами. -Т., "Муҳаррир" нашриёти, 2011.

THE ROLE OF INNOVATIVE DISTANCE LEARNING INFORMATION COMMUNICATION TOOLS IN TEACHING ENGLISH THROUGH INTERACTIVE METHODS AND VIDEO LESSONS, ONLINE SCHOOL MODERN EDUCATION AT A NEW LEVEL

1) Khujaev Dilshod Gayratovich- An English teacher of the secondary school #34 in Parkent district, Tashkent region.

2) Ahmatova Nargiza Hikmat qizi, An English teacher of the secondary school # 266 in Sergeli district, Tashkent city. Email: dilbek.uz.uz@mail.ru

Annotation: The article raises the problem of reducing the performance of online lessons in a foreign language, as one of the main ways to consolidate the material obtained in practice, control and self-control. Using the Internet service Learningapps.org the author suggests an experiment on the topic "Online lessons" with a group of students, which contributed to the popularization of homework among students, increased the percentage of knowledge quality and developed the skill of working with information.

Keywords: online lessons, online homework, Internet services

It is difficult to argue with the fact that online lessons is a necessary element of the educational process, especially in a foreign language, as it helps the student to strengthen the knowledge they have gained and is a powerful tool for control and self-control. But, unfortunately, the role of homework has declined significantly over the past decades, and at the moment many students do not have the proper motivation to perform it. It is often easier for students to use ready-made answer banks or write off their classmates, which leads to the loss of significance of homework in the educational process. The new generation, the children of the digital age want the school to speak the same language with them, and digital technologies are one of the ways to communicate. In this regard, one of the main reasons for children's lack of motivation for homework is the retrograde ways of doing it.

The expected result was an overwhelming predominance of supporters of this idea, which prompted me to conduct an experiment on the introduction of online homework in a foreign language using an Internet service. To implement the experiment, the following preliminary stages were worked out:

- Analysis of thematic planning, for which Internet services will be used;
- planning of universal educational activities of students;
- Formation of goals for the use of network services (learning new material, consolidation, generalization of material, control);
- Analysis and selection of effective types of Internet services
- Creation of tasks for students to practice on the service and step-by-step instructions for working with it on the YouTube video hosting;
- Implementation of Internet services in educational activities as a test material in lessons to familiarize students with the service itself and ways to work with it;
- Experimental implementation as homework;

The ultimate goal of this experiment was to introduce online homework as a permanent element of the educational system in foreign language lessons. Currently, without the use of information technology, it is difficult to imagine the effective work of a teacher. One of the resources that the Internet provides us is the use of Internet services that allow the teacher to develop not only various tasks and develop cognitive interest in the subject, but also to implement the principle of student activity in the learning process, which was and remains one of the main ones in didactics [1, p. 21].

After analyzing the Internet resources recommended for training, I chose an Internet service Learningapps.org. This service was created to support the educational process using interactive applications. Using service does not provide for any charges. There is a wide selection of ready-made tasks of the desired subject for any subject. The service also allows you to share the finished product via social networks, web links and QR codes. The service is available from any gadgets that have Internet access [3]. This service also contributes to the implementation of the following modern educational technologies:

1. Multi-Level training that allows you to help the weak student and pay attention to the strong. At the same time, strong students are confirmed in their abilities, and weak students get the opportunity to experience academic success. The level of motivation for learning increases.

2. Information and computer technologies that allow a person to adapt more successfully and faster to the

environment and ongoing social changes, thus respond to the demands of the information society.

3. Health-saving technology that provides physical and psychological well-being of students through the introduction of interactivity.

4. Game methods that expand the horizons, develop cognitive activity, form certain skills and skills necessary in practice [2, p. 9].

Using all sorts of quizzes very well trains grammar skills and the ability to work with text. And with the help of the "audio\video content" template, students practice listening and speaking skills. The service is interesting not only by using different templates and various types of intelligent interactive tasks, but also because you can create an account for each of your students, where they can independently train the material of the lesson, as well as participate in the educational process as consumers and developers.

Thus, analyzing all of the above, I was convinced that by doing homework over the Internet, students spend less of their free time, they do it with pleasure, learn to work with information independently, develop self-control, get rid of the fear of mistakes, knowing that the test can be redone. I believe that the project "Homework online" can radically change the attitude of students to homework, and also simplify the work of colleagues, so that they do not have to sit at night with stacks of notebooks.

Literatures:

1. Shchukin, A. N. Modern intensive methods and technologies of teaching foreign languages / A. N. Shchukin-M.: Philomatis, 2008. - 196 p.
2. Learningapps [Electronic resource]. Access mode: <https://www.itpedagog.ru/learningapps> (accessed 1.02.2019).

RUS MAKtablarda O'zbek Tili Fanini O'qitishda Zamonaviy Innovatsion Yondashuv

Kuchkarova Nigora Abdurashidovna,
Namangan viloyati, Uchqo'rg'on tumani
5-maktabning rus sinflarida
o'zbek tili fani o'qituvchisi
djanibekov2002.list.ru/tel: 93 674 2870

Аннотация

Ushbu maqolada rus maktablarda o'zbek tili fanini innovatsion yondashuv asosida o'qitish orqali o'quvchilarni har bir mashg'ulotda mustaqil va ijodiy ishlashi, tilning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanishi, so'z boyligini oshirishi, so'zning ma'nosi, urg'usi, mohiyatiga qarab o'z nutqida qo'llay olishi, ravon va aniq so'zlash malakasini egallashi haqida ma'lumotlar berilgan.

Ключевые слова: maktab, rus, innovatsion, malak, texnologiya, interaktiv

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining jadallik bilan rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida ta'lim - tarbiya sifatini mazmun jihatdan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda. Buning uchun har bir o'qituvchi har bir soat darsni muqaddas bilib, sifatli dars o'tib o'quvchilarga yaxshi ta'lim - tarbiya berishi kerak. O'qituvchining darsga puxta tayyorgarligi ta'lim muvaffaqiyati va samarasи garovidir. O'quv jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor va talab kundan- kunga kuchayib bormoqda. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy sub'ektga aylanadi. Tajribadan ma'lumki, hozirgi kunda biz dars jarayonida quyidagi Qor parchasi, Rolli o'yin, Domino, Izla va top, Multfilmda mening ovozim, So'zdan so'z yasa, Kim oshdi va boshqa turli o'yinli-mashqlardan foydalanishimiz orqali o'quvchilarda tayanch kompetentsiyalarni shakllantirrimiz. O'zbek tili mashg'ulotlarvida asosiy e'tibor o'quvchilardagi ijodiy fikr mahsulini mustaqil va izchil bayon etishga, so'z boyligini oshirish va matn yaratish ko'nikmalarining shakllantirilishiga qaratilishi lozim. O'quvchi har bir mashg'ulotda mustaqil va ijodiy ishlashi, tilning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanishi, so'z boyligini oshirishi, so'zning ma'nosi, urg'usi, mohiyatiga qarab o'z nutqida qo'llashi, ravon va aniq so'zlash malakasini egallashi darkor. Masalan fonetika bo'limini o'rganishda o'quvchilar so'z boyligini oshirishga qaratilgan mustaqil ishlardan namunalar keltiramiz:

1-topshiriq. ...il,...ul,...ol so'zlari oldiga bir undosh qo'shib, yangi so'zlar yasang.

Bil, dil, jil, zil, yil, nil, sil... Bul, gul, kul, pul, tul, shul, qul...

Bol, lol, mol, tol, fol, pol, hol, qol xol....

2-topshiriq. Hosil bo'lgan so'zlarning ma'nodoshi va uyadoshlarini toping va ular ma'nosining o'zaro o'xshash va farqli tomonlarini sharhlang. Namuna: bil-o'rgan, izlan, top..;

bul- shul, o'shal; bol- asal, hol- holat, ahvol, kayfiyat...v.h. So'zlarning ma'nolarini sharxlash - o'quvchi nutqiy malakasining mustahkamlanishi va intensiv suratda rivojlanishiga olib keladi.

3-topshiriq. O'quvchilar o'zлari topgan so'zlar ishtirokida so'z birikmalarini hosil qiladilar, gap tuzadilar, matn yaratadilar. Masalan: 3-sinf. O'qituvchi avvaldan tayyorlab qo'yan kartochkalarni 3 ta guruhg'a tarqatadi. Har bir guruh konvertni ochadi va berilgan topshiriqni bajaradi. Topshiriq: Berilgan so'zлarni tartib bilan qo'yib, gaplar tuzing.

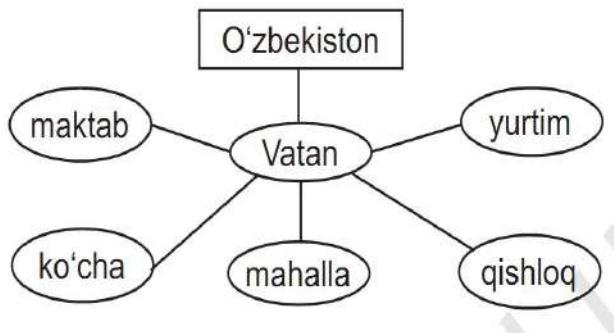
1. Boy, O'zbekiston, o'lka, quyoshli, va.

2. Biz, sevamiz, Vatanimizni, bepoyon.

3. Ketmoqda, ulkan, viloyatlarda, barcha, qurilishlar

3-sinf. Klaster usulini qo'llab, so'z, gap, matn tuzish. Doskaga "Vatan" so'zi yozib qo'yiladi. O'qituvchi, "Vatan" deganda ko'z o'ngingizda nimalar jonlanadi?" degan savol beradi. O'quvchilar Vatan haqida bilgan so'zlarini aytadi. O'qituvchi so'zлarni quyidagi taxlitda doskaga yozib boradi. So'ngra savollar orqali o'quvchilarning Vatan haqidagi bilimlari mustahkamlanadi.

Til mashg'ulotlarida bunday o'yin -

topshiriglardan foydalanish yoshlarni mustaqil fikrlashga, darsda faol qatnashishga undasa, o'qituvchiga o'quv jarayonigamusobaqaruhini kiritishda ko'makchi bo'ladi. Mustaqillik vafaollik printsiplarini amaldaqo'llash ta'lim tizimini takomillashtirish, o'quvchilarning bilish faoliyatini, ijodiy mustaqilligini tarbiyalashda yaxshi natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, rus sinflarida o'zbek tili darslarini o'qitishda bugungi kun o'qituvchisi har bir mashg'ulotga kirar ekan, har doim uning oldida darsni qanday tashkil etish kerak, qaysi didaktik materialdan qay tarzda foydalanish kerak, ushbu mavzuni o'tishdan qaysi metodlardan foydalanish samarali bo'ladi degan savol turadi. O'z navbatida o'quvchilarning yosh, psixologik, fiziologik xususiyatlari, bilim darajasi, dunyoqarashining ko'lami hamda ularning faolligi samarali, ilg'or, noan'anaviy ta'lim shakli, metodi va vositalarini tanlash, ulardan maqsadga muvofiq foydalanish uchun turtki bo'ladi.

Foydalilanilgan adabiyotlar:

1.A.Rafi yev, G. Muxamedanova, G. Ziyamuhamedova. O'zbek tili: ta'lim rus va qardosh tillarda olib boriladigan maktablarning 3-sinfi uchun darslik. / Beshinchi nashri. - T.: "O'zbekiston", 2019.

2.Supieva B.A. Til ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish yo'l-yo'rqlari. 2016 y. Toshkent.

FEATURES OF USING ICT IN A FOREIGN LANGUAGE LESSON

**Kudyakova Luiza Rustamovna - Russian language teacher,
secondary school # 5 in Namangan (Uzbekistan).**

**Abdurazakova Umida Olimovna - English language teacher,
secondary school # 5 in Namangan (Uzbekistan)**

Umidahin85@yahoo.com/tel:+998982710571

Abstract. ICT is a whole range of modern technologies related to the processing and provision of information. The competent and rational use of ICT in teaching a foreign language improves the quality and effectiveness of education. When preparing for a lesson using ICT, the teacher needs to familiarize himself with the perception of these technologies, highlight those that are suitable for the topic and type of lesson, and will also help motivate children to learning a foreign language, taking into account their physiological and psychological development.

Key words: ICT, students, modern world, communicative, skills, teaching

At the initial stage of the children's educational process, children solve elementary communicative tasks in communicating with each other and within such communication opportunities as play, educational, labor and family-household. By the end of this period, those participating in this question should answer questions, answer questions, tell the interlocutor some information about themselves, describe their appearance and answer questions, greet, and wish them a happy birthday. In the educational process, children develop such personality qualities as community, self-confidence, initiative, the ability to work in a team and team, and most importantly - this is the desire to make contact in a foreign language . You can select audio-visual, multimediatools with which you can play songs or video clips in a foreign language. For elementary and middle classes, static thematic images are used - didactic paintings (slides, pictures, drawings, posters, tables, diagrams) that are capable of working on a computer. The form of providing information in the form of electronic presentations created using ICT tools is popular.

ICT is expanding. Here, the teacher can use videos, e-books, educational websites, audio blogs, software products, etc.

The following aspects are also present:

1. The integration of ICTs in the process of teaching a foreign language should be carried out in a comprehensive manner, relying on an integrated pedagogical process;

2. It is necessary to distinguish two main approaches for introducing ICT into the process of teaching a foreign language: 1) integrating ICT into the traditional system of language teaching; 2) the use of ICT in various forms of extracurricular activities.

The forms of work using ICTs integrated into the traditional training system are creative or research tasks within the framework of the study course. For example, the creation of a project in a foreign language, the execution of a test in electronic form, a presentation with a summary of the material covered with questions at the end, etc. The process of preparing a presentation gives each child the opportunity to express and show themselves, their interests, acquired skills. Speeches using presentations are of great interest to classmates and encourage dialogue in a foreign language. The topics of particular interest are: "My family", "My hobbies", "My flat", "My school", "My birthday". Forms of extracurricular work in a foreign language using ICT may be the creation of a circle aimed at project activities; participation in online contests, newsgroups; work with electronic manuals; network communication with native speakers; work with Internet sites containing various materials for the development of listening, reading, speaking and writing skills. Teaching a foreign language using ICT can be presented as a system that includes several stages aimed at determining the various activities of teachers and students in the creation and use of information, software and multimedia educational products, as well as extracurricular activities in a foreign language.

Stage 1. Identification of training material requiring computer support.

- Training material for which there are no visual aids.
- Educational material of large volume, causing difficulties for presentation.
- Selection of topics requiring the creation of supervisory modules.

Stage 2. Selection and creation of information products.

- Creation of presentations and selection of finished software products for this discipline.
- Typing and printing of texts, processing of digital, graphic and sound information using appropriate editors.

Stage 3. Application of created and selected information products.

Organization of work with the electronic textbook. Conducting media lessons. The use of multimedia products and the organization of work with Internet resources to find the necessary information directly in the lesson. Extracurricular work on the subject. Organization of the work of the circle. Preparation and holding of a week of a foreign language, Olympiads, competition of projects, etc.

Stage 4. Analysis of the effectiveness of the use of ICT.

· The study of the dynamics of academic performance and quality of knowledge. The expediency of using ICT tools in the lesson. The relevance of using a PC compared to a traditional lesson. Tracking students' subject ratings.

The purpose of teaching a foreign language is the communicative activity of students, that is, practical knowledge of a foreign language. The tasks of the teacher are to intensify the activity of each student in the learning process, to create situations for their creative activity.

The use of ICT in a foreign language lesson also contributes to the solution of such a problem as the introduction of ICT in the modern educational process to modernize education and create a new learning model based on modern information technologies that implements the principles of personality-oriented education.

References:

- 1.Bates, A.W. & Poole, G. (2003). Effective teaching with technology in higher education: Foundations for success. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- 2.Korlotyan, D. (2015). New Technologies in Learning English.
- 3.Pritchard, A. (2007). Effective teaching with internet technologies. London, UK

ULLIBIBI OTAYEVA ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATINING YETUK VAKILI

Madraximova Nazira Yaqubovna
Urganch davlat universiteti dotsenti
Telefon:+998995406742
e-mail: madrximova67@inbox.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatining vakili, xassos shoira Ullibibi Otayeva ijodiga xos muhim xususiyatlar haqida mulohaza yuritiladi. Ijodkorning badiiy mahoratiga doir fikrlar o'rta ga tashlanadi.

Kalit so'zlar: adabiy muhit, she'riyat, avtopsixologik lirika, ijroviy lirika.

Xorazm adabiy muhitining yetuk vakillaridan biri xassos shoira Ullibibi Otayeva (1948-1996-yillarda yashab ijod qilgan) o'zining qisqa umri davomida jozibador she'riyati bilan yangi o'zbek adabiyotida o'z sahifasini ochdi. Uning misralaridagi jo'shqinlik, jasorat Halima Xudoyberdiyeva she'riyatini eslatsa, ba'zi she'rlaridagi sokinlik, mayinlik Oydin Hojiyeva ijodiga hamohangdir.

Shoira she'rlaridagi mavzuviy rang-baranglik shundan dalolat beradiki, muallif she'r yozish uchun mavzu qidirmagan, balki hayotdagi har bir hodisa va narsalarda u she'riyatning sehrli ohanglarini his qila bilgan:

Bir mujda□

Ko'nglimga nurlar sepati.

Undan unib chiqar quvonch gullari.

Bu gullarni bir-bir tarqataman men

Qarang, shodlik bosib ketar dunyonи.

Sening tashrifingdan ko'zlarimda nam,

Iltifotlaringdan shoshib qolaman.

Xushxabar qushlari qo'ngan yelkamni

Qo'rqaman silkitib yig'lamoqlikdan. (1, b. 4)

Mana, shoira ijodidagi sevgi mavzusida yozilgan go'zal she'rlardan biri. Matnda "sevgi", "sevaman" singari so'zlar qo'llanilmagan. Shoiraning lirik qahramoni shu qadar hayoli, iboliki, o'z hislarini yalang'ochlamaydi. Hayqirmsandan, shu qadar sokinlik bilan sog'inib-sog'inib o'z yorini kutadi va yorning kutilmagan tashrifi mashuqaning qalbini cheksiz shodliklarga to'ldiradi. She'rdagi "quvonch gullari", "xushxabar qushlari" kabi tasvirlar shoiraning originallikka intilganini namoyon qilayotir.

"Shoir va lirik qahramon munosabatini asosga olgan holda biz lirik asarlarni ikkiga ajratamiz: avtopsixologik va ijroviy lirikaga ajratamiz" deb yozadi adabiyotshunos Dilmurod Quronov (2, b. 184). U o'z mulohazalarini davomida yuqorida ko'rsatgan har ikki turdag'i lirikaga xos xususiyatlarga batafsil to'xtaladi. Ana shu ilmiy-nazariy qarashlar asosida shoira Ullibibi Otayeva ijodi namunalarini o'rgansak, uning she'rlarining aksariyat qismi avtopsixologik xarakterga egadir. Kuzatuvarimiz jarayonida shoira she'rlariga xos jihatlardan biri sifatida avtopsixologik va ijroviy lirika xususiyatlari mohirona uyg'unlshtirilganligi ma'lum bo'ladi. Quyida ana shunday namunalardan birini keltiramiz:

Ko'zlarindir sehrli ko'zgu

Unda ayon haqiqat, yolg'on.

Yolg'on desam, xira tortgau u,

Rostin aytSAM, kundai charog'on.

U ko'zlarda bir sirli savol,

Rostin aytSAM, fosh bo'laman, fosh,

Ishqdan tonsam - yolg'oni aytSAM,

Sehri ila tosh bo'laman, tosh. (1, b.106)

Bu she'rda shoira shaxsiyati, uning qalb kechinmalari o'z ifodasini topgan. Ayni paytda lirik qahramon sevgan va sevilgan qiz qalbi sirlarini ayon qilar ekan, kitobxonda muallif o'zga shaxs ruhiyatiga kirgan kabi taassurot paydo qiladi. Ullibibi Otayeva o'z ijodi bilan kishilarni bir-birlarini tushunishga, nozik tuyg'ularni sarab-avaylashga, hayot degan buyuk ne'matni qadrlashga da'vat etdi. Bir ijodkor ayol sifatida jamiyatda sog'lom muhit bo'lishi kerakligi va bunday muhitni turli ofatlardan omon saqlash zarurligi haqida qayg'urdi. Barcha insonlar ham shunday yorug' xayollar, orzu-intilishlar bilan yashashini istadi. Buning uchun esa, avvalo, ruh ozod bo'lishi lozim, fikr erkin bo'lishi kerak. Ullibibi Otayevada ana shunday hufikrlilik bor edi. Uning "Shoirlarga" sarlavhali she'rini o'qir ekan, kitobxon qalbida hayotga ogohlilik bilan qarash istagi bosh ko'taradi:

Biringiz Orolga yordamga shoshing,
Hech bo'lmasa bersin qo'lingizda jon.
Sehrli so'zingizdan labiga qo'ying,
Keltirsin imon□
Oq she'rlarni yo'llang oq tulpor misol.
Boshiga qora kun tushganlar tomon
Oq libosda kelgan oppoq elchidan
Topishsin omon.
Dunyoda buncha ko'p aziyat, riyo,
Qabohat - ustivor, g'olbdir - yolg'on.
She'rlar bo'lomagan ekan xaloskor,
Shoir, o'zing otlan zaiflar tomon. (1, b. 123)

Shoiraning 1998-yilda, ya'ni vafotidan keyin nashr qilingan "Shukrona" deb nomlangan she'riy to'plamida atoqli shoir Omon Matjonning bu ijodkor haqidagi shunday e'tirofi keltirilgan: "Atrofdagi noqis hodisotlardan muttasil tutiladigan bezovtalik, nafosatni qutqarib qolishga bo'lgan kuchli oshuftalik, orzular ro'yobiga yo'l bermayotgan kuchlarga qarshi ochiq-botin norozilik Ullibibi she'rlarini nazmimizning noyob hodisalaridan biriga aylantirdi" (1, b. 132)

Shoira she'rlarini sinchiklab o'qir ekanmiz, yuqoridagi mulohazalar nechog'lilik topib aytildigining guvohi bo'lamiz. Darhaqiqat, Ullibibi Otayeva she'riyati zamонавијада abdiyotimiz sahifalarini o'zining samimi tuyg'ularga boy, shu bilan birga, qadriyatlarimizni butun borlig'i bilan himoya qiluvchi kurashchanligi bilan bezab turadi.

Adabiyyotlar:

1. Ullibibi Otayeva. Shukrona. She'rlar. T., "Yozuvchi", 1998.
2. Dilmurod Quronov. Adabiyyotshunoslikka kirish. T., Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' GRAMMATICAL SKILLS

Mahmudova Dildora Baxromjon qizi,
an English teacher of Namangan region,
Chartak district, school 45
dtschortoqt@inbox.uz / Tel 934025850

Annotation

This article is about development of students' grammatical skills. The examples of exercises have been provided in the article.

Key words: student, grammar, to develop, communication, skills, games, during

Currently, the use of games in foreign language lessons for the development of grammar skills of schoolchildren is of great interest. Games for children are very important, especially when teaching them English grammar. Working on the problem of developing grammar skills in school children and based on my observations, I concluded that grammar skills in school children are developed differently. There was a need to assess the level of development of children's grammatical skills. I conducted a stating experiment in which 14 students of the 3rd "A" class participated. At the first stage, I determined the degree of development of students' grammatical skills. This stage also included the selection of grammar games that can be used in the work and correspond to the age characteristics of students. During a control experiment, during which children were asked to independently perform exercises aimed at developing grammatical skills using familiar vocabulary, but without using grammatical games. Students performed exercises on the following topics: "Family", "Food", "Animals". In English lessons, I used various grammar games.

This stage included 5 lessons. Children worked in groups, frontally and individually. It took from 10 to 15 minutes to complete the exercises. In the first task, children were asked to put words in the correct order to get a grammatically correct English sentence. Most of the students managed only three sentences. In the second task, students had to make 5 General questions to 5 affirmative sentences. It took the children 10 minutes to complete this task, and two questions were completely correct. In the next task, students were asked to describe the animal, and the task was completed in 10 minutes. There were 5 correct replicas. In the fourth task, the children were invited to try their hand in correcting grammatical errors in the text. Within 7 minutes, they had to find and correct all the errors (in fact, the text contained 7 errors). On average, 3 errors were found. A set of grammatical tasks is presented in the construction of affirmative sentences:

1. my family, love, I.	2. father, know, best, he's, the, I.
3.a, Saturday, we're a party, having, on.	4. going, the, around, they're, to, sail, world.
5. Italy, they, last, went, to, there, for, year, holiday.	6. helped, I've him, always.
7. had, I've, aunt, never, an.	8. dinner, the, she's cooking, moment, at.

Games in English class. Response

Often in the classroom, communication between students and teachers is based on a question-and-answer model. This game helps you overcome this difficulty. The teacher walks into the classroom and says, "I am very tired today." The teacher pauses and looks at the students expectantly. After a long and painful pause, he continues: "It's so difficult for me to give lessons today." Another silence. Someone starts to giggle, not understanding what is happening. Then the teacher asks: "Children are you angry with me today?"

Pupils: Why? Teacher: Because you don't want to talk with me today.

Akmal: But you haven't asked us anything. Teacher: That's it. Do you talk to people by asking and answering questions?

So the game began and with it the knowledge of this art. Learn from the simplest. "What thought did you have in response to my statement? " - This is the task set for the students. Suggestions-incentives should be of the same type, the teacher and students adhere to the same time.

Teacher

I received a letter, Lola.
I had a cup, Akmal.
I had a ticket, Saida.
I had a ball, Dilmurod.
I had an apple, Jamila.

Pupils

You read it.
You drank tea.
You went to the cinema.
You took it from the pupils.
You ate it.

I had a fishing-rod, Jahongir.
I had a record, Komila.
I bought a cake, Laylo.
For each correct response sentence, one point is given.

You caught fish.
You listened to music.
You ate it.

In conclusion, we can say, the use of grammar games contributed to the creation of an emotional environment, more activity of children, even those who have weak abilities to learn the language. Throughout the lesson, good discipline was maintained, and students were actively involved in activities.

References:

- 1.Celce-Murcia, M. & Hilles, S. 1988. Techniques and resources in teaching grammar. Oxford: OUP.
- 2.Nunan, David. 1991. Language Teaching Methodology. New York: Prentice Hall.
- 3.Ur, P. 1988. Grammar Practice Activities, Cambridge: C.U.P.

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 15-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(3-қисм)

Маъсул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 30.04.2020

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темур пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Tel: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000